

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE SAVAŞ EKONOMİSİ UYGULAMASI OLARAK
MİLLİ KORUNMA KANUNU (1940-1946)**

DOKTORA TEZİ

Alev ÖZBİL

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Cevahir KAYAM

İstanbul 2015

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE SAVAŞ EKONOMİSİ UYGULAMASI OLARAK
MİLLİ KORUNMA KANUNU (1940-1946)**

DOKTORA TEZİ

Alev ÖZBİL

2902100010

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Cevahir KAYAM

İstanbul 2015

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Alev ÖZBİL

Numarası : 2902100010

Anabilim/Bilim Dalı : Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Danışman : Yrd.Doç.Dr.H.Cevahir KAYAM

Tez Savunma Tarihi : 2902100010

Tez Savunma Saati : 14.00

Tez Başlığı : "TÜRKİYE'DE SAVAŞ EKONOMİSİ UYGULAMASI OLARAK MİLLİ KORUNMA
KANUNU (1940-1946)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-YRD.DOÇ.DR.H.Cevahir KAYAM (Danışman)		Kabul
2-PROF.DR.Cezmi ERASLAN		Kabul
3-PROF.DR.Ertuğrul TOKDEMİR (İTÜ.)		
4-DOÇ.DR.Bülent BAKAR (Marm.Üniv.)		Kabulü
5- DOÇ.DR.Serkan TUNA		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.Işıl ÇAKAN HACİBRAHİMOĞLU		
2-DOÇ.DR.Ş.Can ERDEM		KABUL

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29 Mayıs 2015

Alev Özbil

21.07.2015

Ulusal Tez Merkezi | Tez Form Yazdır

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10081930
Yazar Adı / Soyadı	ALEV ÖZBİL
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE
Telefon	5325129800
E-Posta	alevozbil@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRKİYE'DE SAVAŞ EKONOMİSİ UYGULAMASI OLARAK MİLLİ KORUNMA KANUNU (1940-1946)
Tezin Tercümesi	"The National Protection Law as the Practice of War Economy in Turkey (1940-1946)"
Konu	Ekonomi = Economics ; Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Doktora
Yılı	2015
Sayfa	477
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. HÜSEYİN CEVAHİR KAYAM
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 21.07.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

21.07.2015

İmza:.....

ÖZET

“Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)”

Alev Özbil

İnsanlığın varoluşundan itibaren toplumlar çeşitli amaçlar doğrultusunda diğer toplumlar üzerinde hakimiyet kurmak istemişler, bu nedenle savaşlar yaşanmıştır. 20. yüzyıldan önceki savaşlar genel olarak yalnızca çarpışan kuvvetler arasında gerçekleşirken Birinci Dünya Savaşı ile birlikte savaşlar çok kapsamlı bir hal almış ve “topyekûn” bir nitelik kazanmıştır. Topyekûn savaşta devletler siyasi, askeri, ekonomik ve manevi bütün unsurları ile savaşa katılmıştır. Bu dönemden itibaren savaş ve ekonomi arasındaki ilişki önem kazanmış, “savaş ekonomisi” kavramı devlet idaresinde yerini almıştır.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye savaşa katılmamakla birlikte savaşın etkilerinden uzak kalamamıştır. 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen Milli Korunma Kanunu bu dönemde savaş ekonomisi uygulamasının ana aracı olmuştur. Milli Korunma Kanunu’nun uygulanması için çeşitli kuruluşlar hayata geçirilmiş ve kanunun uygulanması için savaş süresince çeşitli Koordinasyon Heyeti Kararları alınmıştır. Milli Korunma Kanunu savaştan sonra da bir süre uygulanıp 1960 yılında uygulamadan kaldırılmıştır.

Savaş döneminde görev yapan Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri Milli Korunma Kanunu’na dayanılarak alınan kararlarla ihtikarla mücadele etmiş, hububat üretimini ve tüketimini düzenlemiş, savaş döneminin önemli uygulaması “karne yöntemi” Milli Korunma Kanunu ile hayata geçirilmiştir. Çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi, bu kapsamda hayata geçirilen “zorunlu çalışma” uygulaması, dış ticareti ile ilgili uygulamalar da Milli Korunma Kanunu kapsamında alınan Koordinasyon Heyeti Kararları ile şekillendirilmiştir. Aynı zamanda pamuklu dokuma ve şeker üretimi-tüketimi konusunda kararlar alınırken, çay- kahve ve kağıt

tüketiminin düzenlenmesi, özel girişime ait kuruluşlara veya özel kuruluşlarda bulunan üretim araçlarına el konulması gibi uygulamalar da Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak alınan kararlar arasında olmuştur. Milli Korunma Kanunu, savaş döneminde toplumun büyük kesimini etkileyen kira sorununun çözülmesi için de Hükümetlerin temel dayanağı olurken, diğer bazı konularda da alınan toplam 588 karar ile savaş döneminin sıkıntılı süreci aşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Savaş Ekonomisi, Milli Korunma Kanunu, Refik Saydam, Şükrü Saraçoğlu, Koordinasyon Heyeti Kararları, İhtikar, Karne (tayınlama)

ABSTRACT

“The National Protection Law as the Practice of War Economy in Turkey (1940-1946)”

Alev Özbil

Since the existence of mankind, societies have tried to dominate other societies for various reasons which created wars. Before 20th century, the wars happened only between fighting armies. However with the World War I, the scope of war evolved into “total war”. In the total war, states were involved in the conflicts in terms of military, political, economic and moral values. With the emergence of total war concept, the interconnection between war and economy has become more important than ever and “war economy” notion has taken its place in state policies.

Despite staying out of World War II, Turkey couldn't stay out of the affects of war. The National Protection Law , which is adopted on January 18 1940, has become the main instrument of Turkish war economy. New organizations have been founded and several decisions have been taken by Coordination Board for the National Protection Law.

The governments of Refik Saydam and Şükrü Saraçoğlu have struggled with forestalling and corruption, arranged the production and consumption of grain, and adopted “ration book system” with the National Protection Law. Structuring the working policies and adoption of “compulsory working” and rules for foreign trade have been formed by the Decisions of Coordination Board under the National Protection Law. Moreover, some decisions are taken about production and consumption of cotton clothing, sugar, tea, coffee, paper and also some of the production materials has been seized under the National Protection Law. The governments used the National Protection Law to solve the nation-wide problem about renting and tried to overcome the troubled war process with the total of 588 decisions.

In this thesis work, the adoption of the National Protection Law is studied, the exercises of Decisions of Coordination Board are discussed. Some of the secret decisions of this period has been enlightened and all of the decisions has gained accessibility.

Key Words:

War Economy, National Protection Law, Refik Saydam, Şükrü Saraçoğlu, Decisions of Coordination Board, Forestalling, Ration Book

İÇİNDEKİLER

	<i>Sayfa</i>
ÖZET	v
İNGİLİZCE ÖZET	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ÖNSÖZ	xvi
TABLO LİSTESİ	xviii
ŞEKİL LİSTESİ	xx
EKLER LİSTESİ	xxi
KISALTMALAR LİSTESİ	xxii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SAVAŞ ve EKONOMİ İLİŞKİSİ	6
1.1.Savaşın Tanımı	6
1.2.Savaş ve Ekonomi.....	8
1.2.1.Savunma Ekonomisi.....	9
1.2.2.Savunma Ekonomisinden Savaş Ekonomisine Geçiş	12
1.2.3.Ekonomik Savaş.....	14
1.3.Savaşın Finansmanı	15
1.3.1. İç Finansman Kaynakları	16
1.3.1.1. Vergi	17
1.3.1.2 Borçlanma.....	20
1.3.1.3. Zorunlu Tasarruf.....	22
1.3.1.4. Enflasyonist Politika Uygulamaları (Kağıt Para İhracı).....	25
1.3.2. Dış Finansman Kaynakları	27
1.4. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Savaş Ekonomisi	28
1.4.1.Birinci Dünya Savaşı Dönemi.....	28

1.4.1.1. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Bazı Ülkelerin Savaş Ekonomisi	29
1.4.1.2. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Savaş Ekonomisi	32
1.4.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi.....	36
1.4.2.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Bazı Ülkelerin Savaş Ekonomisi	37
1.4.2.2. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Savaş Ekonomisi	43
BÖLÜM 2: MİLLİ KORUNMA KANUNU	50
2.1. Milli Korunma Kanunu'na Giden Süreç.....	50
2.2. Milli Korunma Kanunu'nun Hazırlık Süreci	54
2.3. Milli Korunma Kanunu Layihasının TBMM'de Tartışılması ve Kanunun Kabul Edilişi	60
2.4. Milli Korunma Kanunu'nun İçeriği.....	69
2.4.1. Genel Hükümler	69
2.4.2. Teşkilat	69
2.4.3. İktisadî Hükümler.....	70
2.4.4. Malî Hükümler	75
2.4.5. Cezaî Hükümler.....	76
2.4.6. Geçici Maddeler	78
2.5. Milli Koruma Kanunu'nun Özellikleri	79
2.6. Milli Korunma Kanunu'na Dayanılarak Alınan Gizli Kararlar.....	83
2.7. Gizli Kararların Dökümü.....	85
2.8. Milli Korunma Kanununda Yapılan Değişiklikler (1940-1946)	90
2.8.1. Milli Korunma Kanunu'nda Birinci Değişiklik	91
2.8.2. Milli Korunma Kanunu'nda İkinci Değişiklik	96
2.8.3. Milli Korunma Kanunu'nda Üçüncü Değişiklik	98

2.8.4. Milli Korunma Kanunu'nda Dördüncü Değişiklik	104
---	-----

BÖLÜM 3: MİLLİ KORUNMA KANUNU'NUN UYGULANMASI İLE

İLGİLİ KURUMSAL YAPILAR..... 109

3.1. Koordinasyon Heyeti	110
3.2. Fiyat Murakabe Komisyonu	112
3.3. Ticaret Vekaleti İaşe Teşkilatı	119
3.4. Dağıtma Birlikleri	123
3.5. Subaşı Teşkilatı.....	127
3.6. Petrol Ofisi.....	128
3.7. Ticaret Ofisi	130
3.8. Toprak Mahsulleri Ofisi	132
3.9. İstanbul Mahrukat Ofisi	133
3.10. Milli Korunma Mahkemeleri	135
3.10.1. Milli Korunma Mahkemelerinin Kuruluşu	135
3.10.2. Milli Korunma Mahkemelerinde Uygulamalar	138

BÖLÜM 4: İHTİKARLA MÜCADELE VE HUBUBAT ÜRETİMİ-

TÜKETİMİ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR..... 145

4.1. İhtikar ve İhtikarla Mücadele.....	145
4.1.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de İhtikar	145
4.1.2. İhtikarla Mücadelede Basının Rolü.....	152
4.2. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Uygulanan Ticaretin Düzenlenmesi ve İhtikarla Mücadele Yöntemleri	157
4.2.1. K/29 ile Başlayan Müdahaleci ve Merkeziyetçi Uygulamalar Dönemi	159
4.2.2. K/371 ile Başlayan Kısmi (Görece) Serbest Ekonomi Dönemi .	161
4.2.3. K/510 ile Başlayan Fiyat Kontrol Sistemine Dayalı Dönem	166
4.3. İkinci Dünya Savaşı Süresince Hububat Üretimi ve Tüketimi İle İlgili Düzenlemeler	172

4.3.1. Türkiye’de Tarım Sektöründeki Gelişmeler (1923-1940)	172
4.3.2. Milli Korunma Kanunu’nda Tarım Sektörü ile İlgili Düzenlemeler	175
4.3.3. Hububat Üretimin Arttırılması İçin Alınan Kararlar.....	177
4.3.4. Hububata El Konulması ve Hububat Satışı İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları.....	188
4.4. Ekmek İmalatı ve Tüketimi İle İlgili Uygulamalar	203
4.4.1. Tek Tip Ekmek Uygulaması	204
4.4.2. Ekmekte Karne Uygulaması.....	206
4.4.3. Unlu Mamul Yapımının Yasaklanması.....	216

BÖLÜM 5: ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ ve DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ

UYGULAMALAR.....	220
5.1. İş Yükümlülüğü Kavramı ve Türkiye’de İş Yükümlülüğü Tarihçesine Kısa Bir Bakış.....	220
5.2. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Ücretli İş Yükümlülüğü Uygulaması	226
5.2.1 Madenlerde İş Yükümlülüğü	227
5.2.1.1. Madenlerde İş Yükümlülüğünün Kanuni Boyutuna Kısa Bir Bakış.....	227
5.2.1.2. Madenlerde İş Yükümlülüğü Uygulaması.....	229
5.2.1.3. K/2 ile Ereğli Kömür Havzası’nda Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı Alınması	231
5.2.1.4. K/199 ile Ereğli Kömür Havzası İçin Orman Katiyat ve Nakliyat İşlerinde Ücretli İş Yükümlülüğü ve Ulaşım Araçlarına Ücretli Çalışma Yükümlülüğü Getirilmesi	235
5.2.1.5. K/220 ile Soma, Değirmizas, Tavşanlı Linyit Havzalarında Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı Alınması	237
5.2.1.6. K/336 ile Alınan Ereğli Kömür Havzası’nda Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı	238

5.2.1.7. K/337 ile Alınan Soma, Değirmizas, Tavşanlı Linyit Havzalarında Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı.....	240
5.2.1.8. K/457 ile Alınan Çeltek Linyit Kömür Madeninde Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı	241
5.3. Ücretli İş Yükümlülüğünün Madencilik Sektörü Üzerinde Uygulanışı ve Etkileri	241
5.3.1.Maden İşçilerine Ait Ücretlerin Gelişimi.....	246
5.3.2.Madenlerde İş Yükümlülüğünün Değerlendirilmesi.....	250
5.4. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kömür Tüketimi ile İlgili Uygulamalar....	251
5.4.1.Kömür Nakliyesi ve Kömür Navlunların Belirlenmesi.....	253
5.4.2.Bazı Liman İşletmelerinin Devlet Demir Yollarına Bağlanması	255
5.5.Milli Korunma Kanunu Kapsamında Uygulanan Diğer Çalışma Yükümlülükleri.....	256
5.5.1.Yol, Köprü, Meydan, İskele Yapımı Konusunda Çalışma Yükümlülüğü	256
5.5.2. Demiryolu Yapımında Çalışma Yükümlülüğü	257
5.5.3. Ulaşım Araçlarına Uygulanan Çalışma Yükümlülüğü.....	257
5.5.4.Maarif Matbaasında Çalışma Yükümlülüğü	263
5.6.Milli Korunma Kanunu Kapsamında Çalışma Yaşının, Çalışma Sürelerinin ve Tatillerin Düzenlenmesi	266
5.6.1. Çalışma Yaşının Düzenlenmesi	266
5.6.2. Çalışma Süresinin ve Tatillerin Düzenlenmesi	269
5.6.3.Fazla Çalışma İçin Ödenecek Ücretlerin Düzenlenmesi.....	271
5.7. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Dış Ticaretin Düzenlenmesi.....	275
5.7.1. Milli Korunma Kanununun Dış Ticaret ile İlgili Maddeleri	276
5.7.2. Milli Korunma Kanunu'nun Dış Ticarete Uygulanmasında Rol Alan Kuruluşlar	278
5.7.2.1. Petrol Ofisi.....	278
5.7.2.2. Ticaret Ofisi	278

5.7.2.3. İhracatçı Birlikleri.....	279
5.7.2.4. İthalatçı Birlikleri.....	280
5.8. Dış Ticaretin Düzenlenmesi ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	282
5.8.1. Krom Madeni İle İlgili Kararlar	284

BÖLÜM 6: KOORDİNASYON HEYETİNİN ÇEŞİTLİ KONULARDA

ALDIĞI KARARLAR.....	288
6.1. Şeker Üretimi ve Tüketimi İle İlgili Düzenlemeler.....	288
6.1.1. Türkiye’de 1923-1939 Yıllarında Şeker Politikasının Gelişim.....	288
6.1.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye’de Şeker Politikası.....	289
6.2. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Çay ve Kahve Tüketiminin Düzenlenmesi	301
6.2.1. Savaş Döneminde Çay ve Kahve İhtikarı	301
6.2.2. Kahvenin ve Çayın Karneye Bağlanması.....	303
6.3. Pamuklu-Yünlü Dokumanın Üretimi ve Tüketimi.....	308
6.3.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Pamuk Üretimi ve Pamuklu Dokuma.....	308
6.3.2. Pamuklu Dokuma Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları.....	310
6.3.3. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Pamuklu Dokumanın Dağıtımını	318
6.3.4. Yünlü Dokuma Konusunda Alınan Önlemler.....	325
6.4. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kira Sorunu.....	328
6.4.1. Milli Korunma Kanunu’nun Gayrimenkul Kiralarını İçeren 30. Maddesi ve Bu Maddede Yapılan Değişiklikler	328
6.4.2. Kira İhtikarı ve Kira İhtikarına Karşı Alınan Önlemler	330
6.5. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kağıt Tüketiminin Denetim Altına Alınması	335
6.5.1. Gazete Sayfa Sayısının Kısıtlanması.....	335
6.5.2. Devlet Dairelerinde Kağıt Tüketiminin Kontrol Altına Alınması	337

6.5.3. Özel Sektöre Ait Kağıtlara El Konması	338
6.6. Özel Girişime Ait Kuruluşlara veya Özel Kuruluşlarda Bulunan Üretim Araçlarına El Konulması	343
6.6.1. Bazı Deniz Ulaşım Araçlarına El Koyulması	347
6.7. Kamuya ve Özel Kesime Ait Araçların Çalışma İzinleri ve Plakalar ile İlgili Düzenlemeler	350
6.8. Alınan Diğer Koordinasyon Heyeti Kararları.....	360
SONUÇ	365
KAYNAKÇA	372
EKLER	388
ÖZGEÇMİŞ	476

ÖNSÖZ

“Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)” başlıklı tez çalışmamızda İkinci Dünya Savaşı döneminde kabul edilen Milli Korunma Kanunu’nun değerlendirilmesi ve kanunun uygulanış biçiminin ortaya konması amaçlanmıştır.

Tez çalışmamızın sınırları; savaş ve ekonomi ilişkisinin ortaya konması, Milli Korunma Kanunu’nun hazırlık ve kabul ediliş sürecinin, özelliklerinin ele alınması, kanunun uygulanması için hayata geçirilen kurumsal yapıların açıklanması, İkinci Dünya Savaşı süresince uygulamaya konulan Koordinasyon Heyeti Kararlarının ve uygulamalarının tümü ile incelenmesi şeklinde belirlenmiştir.

Yapılan çalışmada kanunun savaş dönemindeki yeri mercek altına alınmış ve çalışmamızın gelecekteki araştırmalara faydalı olabilmesi için savaş döneminde alınan 588 adet Koordinasyon Heyeti Kararı karar sayıları, kararname numaraları, tarihleri, yayımlandıkları Resmi Gazete sayı ve tarihleri açıklanarak araştırmacıların bilgilerine sunulmuştur.

Tezimizde ele aldığımız Milli Korunma Kanunu’nu ve uygulamalarını değerlendirirken kanunun gerekliliği, uygulamaların yöntem ve sonuçları için günümüz koşulları ve sosyal algısı çerçevesinde “doğrudur” ya da “yanlıştır” şeklinde hükümlere varmak kanımızca uygun değildir. Bizim inancımız kabul edilen kararların ve bu kararların uygulanış şeklinin o dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal koşulları ve imkanları çerçevesinde değerlendirilmesi yönündedir ve tezimizin değerlendirilmesi bu perspektiften bakılarak yapılmaya çalışılmıştır.

Dönemi aydınlatacak belgelere Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde ulaşılmıştır. Ayrıca savaş döneminde alınmış olan 20 adet gizli Koordinasyon Heyeti kararının 15’i Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde yapılan çalışma neticesinde ilk defa gün yüzüne çıkarılarak “EKLER” kısmında verilmiştir.

Tez çalışmamızda 1939-1945 yıllarını kapsayan T.C. Resmi Gazeteleri, TBMM Tutanak Dergileri incelenmiş, savaş döneminin ilk elden değerlendirilmesi amacı ile

basın araştırması da yapılmıştır. Savaş döneminde yayınlanan ulusal gazetelerin yanı sıra yerel basına da yer verilerek Türkiye'nin dört tarafından basına yansıtılan haberler değerlendirilmiştir.

Birinci el kaynakların yanı sıra İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sini anlatan her türlü araştırmadan da istifade edilmiş, ilgili kitaplardan ve makalelerden yararlanılmıştır. Tezimizde yer alan ikinci el kaynaklara başta Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Tekirdağ Namık Kemal İl Halk Kütüphanesi olmak üzere çeşitli kütüphanelerden ulaşılmıştır. Ancak savaş döneminde ve savaşı takip eden süreçte yazılmış kitapların büyük kısmına kütüphanelerden ulaşmak mümkün olamamıştır. Söz konusu kitaplar ikinci el kitap satışı yapan yerlerden satın alınarak değerlendirilmiştir.

Tez konusunun belirlenmesi aşamasında ve çalışma süresince bana yol gösteren, destek veren değerli Tez Danışmanım Yard. Doç. Dr. Hüseyin Cevahir Kayam'a, tez çalışmamız süresince bize ışık tutan ve katkılarını esirgemeyen değerli Tez İzleme Jürisi üyeleri Prof. Dr. Ertuğrul Tokdemir'e ve Doç. Dr. Serkan Tuna'ya verdikleri destek ve harcadıkları emek için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın başından itibaren beni destekleyen aileme, her aşamada yanımda olan sevgili eşime ve çocuklarıma, tezimizin bitmesini sabırla bekleyen Alara'ma, aynı süre içinde tez çalışmalarımızı yürüttüğümüz kıymetli arkadaşım Ergin Koparan'a katkıları için çok teşekkür ederim. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Tekirdağ Namık Kemal İl Halk Kütüphanesi görevlilerine de yardımlarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

TABLO LİSTESİ

Sayfa

TABLO 3.1. Milli Korunma Mahkemeleri Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları	144
TABLO 4.1. Seçilmiş Tahılların Üretimi 1939-1945	146
TABLO 4.2. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Milli Müdafaa Vekaletine Ayrılan Bütçe	146
TABLO 4.3. Ticaretin Düzenlenmesi ve İhtikarla Mücadele Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları	171
TABLO 4.4. 1930-1939 GSMH'nin Yıllık Büyüme Hızları	173
TABLO 4.5. 1939-1945 Yılları Buğday, Arpa, Mısır Üretimi	174
TABLO 4.6. Tarımsal Üretimin Arttırılması İçin Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları	184
TABLO 4.7. Seçilmiş Tahıl Ürünleri Ekim Alanı	198
TABLO 4.8. Hububat Alımı İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	199
TABLO 4.9. Ekmek İmalatı ve Tüketimi ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	218
TABLO 5.1. Ereğli Kömür Havzası İşçi Sayısı, Üretim Miktarı ve Verimlilik	243
TABLO 5.2. Garp Linyitlerinde İşçi Sayısı, Üretim Miktarı ve Verimlilik	243
TABLO 5.3. Ereğli Kömür Havzasında 1941-1948 Yılları Arasında Yaşanan İş Kazaları	245
TABLO 5.4. Ereğli Kömür Havzası'nda ve Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi ve GSMH İndeksi (1938-1948)	248
TABLO 5.5. Ulaşım Araçlarına Uygulanan Çalışma Yükümlülüğü ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	262
TABLO 5.6. Çalışma Yükümlülüğü İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	264
TABLO 5.7. Çalışma Yaşının Düzenlenmesi Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları	269
TABLO 5.8. Fazla Çalışma ve Hafta Tatili İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	273
TABLO 5.9. Dış Ticaret Verileri (1939-1947)	283
TABLO 5.10. Dış Ticaretin Düzenlenmesi İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	286
TABLO 6.1. Türkiye'de Şekerpancarı Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (1938-1946)	290
TABLO 6.2. Türkiye'de Şeker Üretiminin ve Tüketiminin	

Gelişimi (1938-1946).....	291
TABLO 6.3. Şeker Üretimi, Tüketimi ve Fiyatları Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları	299
TABLO 6.4. Çay ve kahve konusunda yaşanan gelişmeler.....	302
TABLO 6.5. Çay ve Kahve Tüketimi Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları	307
TABLO 6.6. Sümerbank Fabrikalarında İşçi Devir Oranları.....	311
TABLO 6.7. İstanbul Mensucat Sanayii Devlet Sektöründe Ücretler, Nominalve Reel Ücret İndeksleri.....	312
TABLO 6.8. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Pamuk İpliği –Pamuklu Dokuma İthalatı ve Yerli Üretimi ile İlgili Veriler	317
TABLO 6.9. Pamuk Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları.....	323
TABLO 6.10.Yapağı Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları.....	327
TABLO 6.11.Gayrimenkul Kiraları Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları	334
TABLO 6.12.Kağıt Stoku ve Tüketimi Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları	340
TABLO 6.13.Özel Girişime Ait Kuruluşlara veya Özel Kuruluşlarda Bulunan Üretim Araçlarına Değeri Ödenerek Devletçe El Konulması İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	348
TABLO 6.14.Kamuya ve Özel Kesime Ait Araçların Çalışmaları ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları	355

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
ŞEKİL 2.1. Cumhuriyet Gazetesinden karikatür	108
ŞEKİL 3.1. Akşam Gazetesinden karikatür	116
ŞEKİL 3.2. “Fiyat Murakabe Komisyonunda imtihan”	119
ŞEKİL 3.3. Akbaba Dergisinden karikatür	140
ŞEKİL 4.1. Akbaba Dergisinden karikatür	163
ŞEKİL 4.2. Akşam Gazetesinden karikatür	165
ŞEKİL 4.3. Satış Şeması	168
ŞEKİL 4.4. Cumhuriyet Gazetesinden karikatür	170
ŞEKİL 4.5. Akbaba Dergisinden karikatür	177
ŞEKİL 4.6. Akbaba Dergisinden karikatür	218
ŞEKİL 5.1. Ereğli limanında Yeşil Irmak vapurunun kazanlarından birinin çıkarılması	253
ŞEKİL 6.1. Akbaba Dergisinden karikatür	320
ŞEKİL 6.2. Akbaba Dergisinden karikatür	321
ŞEKİL 6.3. Akbaba Dergisinden karikatür	331
ŞEKİL 6.4. Akbaba Dergisinden karikatür	333

EKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
A.1. İkinci Dünya Savaşı dönemi T.C. Hükümetleri	388
B.1. Milli Korunma Kanunu (3780 Sayılı Kanun)	392
B.2. Gizli Karar K/50	395
B.3. Gizli Karar K/64	396
B.4. Gizli Karar K/111	398
B.5. Gizli Karar K/153	400
B.6. Gizli Karar K/184	402
B.7. Gizli Karar K/185	404
B.8. Gizli Karar K/192	406
B.9. Gizli Karar K/202	408
B.10. Gizli Karar K/238	410
B.11. Gizli Karar K/246	412
B.12. Gizli Karar K/253	413
B.13. Gizli Karar K/254	415
B.14. Gizli Karar K/260	417
B.15. Gizli Karar K/261	419
B.16. Gizli Karar K/268	421
B.17. Milli Korunma Kanununda yapılan ilk değişiklik (3954 Sayılı Kanun)	423
B.18. Milli Korunma Kanununda yapılan ikinci değişiklik (4156 Sayılı Kanun)	425
B.19. Milli Korunma Kanununda yapılan üçüncü değişiklik (4180 Sayılı Kanun)	427
B.20. Milli Korunma Kanununda yapılan dördüncü değişiklik (4648 Sayılı Kanun)	432
C.1. Karaborsa Şirketi	440
F.1. Kahveye yapılacak zam için Cumhurbaşkanına verilen bilgi	441
F.2. Koordinasyon Heyeti Kararları tam listesi (1-588)	443
F.3. Sözlü Tarih Görüşmeleri	473

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	Aynı eser
A.Ş.	Anonim Şirket
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dergisi	
b.a.	Eserin bütününe atf
B.	Birleşim (1945 öncesi İnikad 1927 öncesi İçtima) TBMM Genel Kurulunun bir gün içindeki toplantıları
BCA.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
D.	Dönem (1945 öncesi Devre) T BMM'nde yenilenme kararı verilmezse, dört yıllık seçim süresi
Der.	Derleyen.
Feb	February (şubat)
Haz.	Yayına hazırlayan, Editör.
ILO	International Labour Organization/Uluslararası Çalışma Örgütü
İÜ	İstanbul Üniversitesi
K/	Koordinasyon Heyeti Kararı
Karş.	Karşılaştırınız
No.	Numara
MTA	Maden Tetkik Arama
İÜİFM	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Örn.	Mecmuası
p.p.	Örneğin
s.	Pages (sayfalar)
TBMM	Sayfa/sayfalar
T.C.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMMOB	Türkiye Cumhuriyeti
TMO	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜİK	Toprak Mahsulleri Ofisi
v.d.	Türkiye İstatistik Kurumu (önceden DİE)
Vol	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
y.y.	Volüme (cilt)
t.y.	Basım yeri yok
	Basım tarihi yok

GİRİŞ

1914-1918 yılları arası yaşanmış olan I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti mağlup ülkeler arasında yer almış ve işgal edilmiştir. İşgalin ardından Milli Mücadele dönemi yaşanmış ve 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında Osmanlı Devleti'nden zayıf bir ekonomik miras devralmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişmesinin ilk dönemi olan 1923-1929 yılları liberal sanayileşme ve kalkınma yılları olarak adlandırılabilir. Bu dönemde takip edilecek politikaların temel ilkeleri 17 Şubat-4 Mart 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde belirlenmiştir. Bu kongrede tam bağımsızlık ilkesinden ödün verilmeyeceğinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yasalarına uyulması koşulu ile her türlü yabancı sermaye yatırımının destekleneceğinin altı çizilmiştir. Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararları 1929 yılına kadar izlenecek liberal ekonomik politikaların başlangıç noktası olarak değerlendirmek mümkündür.

1929 senesi hem dünya ekonomisi hem de Türkiye ekonomisi için çok önemli bir yıldır. Dünya ekonomisinin buhrana sürüklendiği 1929 yılı aynı zamanda Lozan Anlaşması gereği Osmanlı Devleti borçlarının Türkiye Cumhuriyeti tarafından ödenmesinin başlangıç tarihidir. Ayrıca Lozan Anlaşması'nın gümrük tarifeleri için koyduğu sınırlamaların kalkıp, yeni gümrük tarifelerinin uygulanma senesidir. Diğer yandan ekonomik kriz nedeni ile düşen tarımsal ürün fiyatları, tarım ürünü ihracatı yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur. Bu zor şartların hüküm sürdüğü 1930'lu yıllar, Türkiye Cumhuriyeti için korumacı-devletçi sanayileşme dönemidir. Bu dönemde devlet eli ile özel kesimin önü açılmıştır. Planlı sanayileşmeye geçilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938) başarı ile uygulanmış, Türkiye üç beyazı (un, şeker, pamuklu dokuma) yerli üretimle karşılar hale gelmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise II. Dünya Savaşı nedeni ile uygulanmamıştır.

1939-1945 yılları II. Dünya Savaşı yıllarıdır. Savaş, savaşa dâhil olan ülkelerin ekonomilerini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Ancak savaş kuşağında yer alan ülkelerin ekonomilerinin de savaşa girmeseler bile bu olağanüstü durumdan etkilenmemeleri mümkün değildir. Türkiye II. Dünya Savaşı'na dâhil olmamış, ancak "savaş ekonomisi" uygulamasından uzak kalamamıştır.

Savaş ekonomisi, savaş başlamadan önce savaş için hazırlık yapmayı, iaşe sorununu çözümleyici önlemler getirmeyi, kesintiye uğrayacak dış ticaretin açacağı sorunları giderici tedbirler almayı, başta gıda olmak üzere hammadde stoku yapmayı gerektiren bir ekonomik sistemdir. Ayrıca savaş tehdidi altında olan ülkeler askeri açıdan da hazırlıklı olmalı, ülke kaynakları bu amaçlar doğrultusunda yönlendirilmelidir.

II. Dünya Savaşı Türkiye ekonomisinin 1930'lu yıllar boyunca gösterdiği gelişimi olumsuz etkilemiştir. Savaşın içinde olmamasına rağmen yaklaşık bir milyon askeri silah altında bulundurmak devletin masraflarını çok arttırmıştır. Üretici zümrenin silah altında bulunması üretimi olumsuz etkilemiş, ithalat imkânlarının kısıtlı olması bazı tüketim mallarının azalmasına neden olmuştur. Bu şartlar altında Türkiye'de "savaş ekonomisi" uygulamasına geçilmiş ve 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu savaş ekonomisi uygulamasının ana aracı olmuştur.

Milli Korunma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı döneminin incelendiği pek çok çalışmanın içinde alt başlık olarak yer almış bir konudur. Ancak hem söz konusu kitaplarda hem de Milli Korunma Kanunu'nun incelendiği yüksek lisans tezlerinde savaş dönemi kararları kısmen değerlendirilmiş, tümü ile ele alınmamıştır.

Bu konuda yazılmış **Türkiye'de Fiat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat** ile **Milli Korunma Kanun ve Kararları** adlı iki çalışma ise 1944 ve 1945 yıllarına ait çalışmalardır. Hüsnü Bengi'nin yazdığı **Milli Korunma Kanun ve Kararları** adlı kitap sadece Koordinasyon Heyeti Kararlarının dökümünü içerirken, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı çalışması olan **Türkiye'de Fiat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat** adlı kitap, kararların dökümünün yanı sıra savaş döneminde fiyat kontrolü ile ilgili bir çalışmayı da içermektedir. Bu kitaplar tezimizin yazılışında bize ışık tutmuş çok değerli çalışmalardır.

“Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)” adlı tez çalışmamızın amacı savaş ve ekonomi ilişkisinin ortaya konulması, savaş ekonomisi uygulaması olan Milli Korunma Kanunu’nun kabul ediliş sürecinin, kanunun özelliklerinin ayrıntılı şekilde ele alınması, Milli Korunma Kanunu’na dayanılarak alınan ve savaş süresince uygulamaya konulan Koordinasyon Heyeti Kararlarının ve uygulamalarının tümü ile incelenmesidir.

Bu bağlamda altı bölüm olarak hazırlanan tezimizin ilk bölümünde savaş ve ekonomi ilişkisi incelenmiş, “savaş ekonomisi” kavramı Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde bazı ülkelerde görülen uygulamalarla örneklendirilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümünde savaş döneminde Türkiye açısından büyük önemi olan Milli Korunma Kanunu’na gidilen süreç incelenmiş, kanunun TBMM’de görüşülmesi, kabul edilişi değerlendirilmiştir. Aynı bölümde kanunun içeriği, özellikleri ve savaş döneminde kanunda yapılan değişiklikler ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Milli Korunma Kanunu’nun değerlendirildiği pek çok çalışmada Koordinasyon Heyetinin savaş döneminde aldığı bazı kararlara yer verildiği görülmektedir. Ancak bu dönemde alınan gizli kararlar karanlıkta kalmıştır. Çalışmamızın en özgün kısımlarından biri olan ikinci bölümde söz konusu 20 gizli kararın 15’i Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde yapılan çalışma neticesinde ilk defa gün yüzüne çıkarılmıştır.

Tezimizin üçüncü bölümünde Milli Korunma Kanunu’nun uygulanması için hayata geçirilen kurumsal yapılara yer verilmiştir. Bu çerçevede Koordinasyon Heyeti, Fiyat Murakabe Komisyonları, İaşe Teşkilatı, Dağıtma Birlikleri, Subaşı Teşkilatı, Petrol Ofisi, Ticaret Ofisi, Toprak Mahsulleri Ofisi, Mahrukat Ofisi ve Milli Korunma Mahkemeleri yapıları ve görevleri açısından incelenmiştir.

Altı bölüm olarak hazırlanan tezimizin dördüncü bölümünde savaş döneminin en büyük iki sorunu olan ihtikar ve ihtikarla mücadele ile hububat üretiminin ve tüketiminin kontrol altına alınması konularına yer verilmiştir.

Bu bölümde savaş dönemlerinin temel sorunu olan ihtikar konusu dönemin gazetelerinden incelenmiştir. Tezimizde sadece büyük şehirlerin sorunları ele alınmamış, ihtikarın yurt genelindeki etkisi de araştırılmaya çalışılmıştır. Yedi coğrafi bölgeyi temsil eden şehirlerin seçimindeki kıstasımız ise bu bölgelerde çıkan yerel gazetelerin belirlenmesi ve düzgün arşivlenmiş gazetelere ulaşılabilirlik

olmuştur. Yapılan araştırma neticesinde bölgeleri temsil eden gazeteler İç Anadolu Bölgesi için **Ulus** (Ankara), Marmara Bölgesi için **Cumhuriyet** (İstanbul), Ege Bölgesi için **Yeni Asır** (İzmir), Akdeniz Bölgesi için **Yeni Adana** (Adana), Karadeniz Bölgesi için **Yeniyol** (Trabzon), Doğu Anadolu Bölgesi için Yeni Yurd (Van), Güneydoğu Anadolu Bölgesi için **Ulus Sesi** (Mardin) olarak belirlenmiştir. Ayrıca en büyük sorunun yaşandığı İstanbul için **Akşam** ve **Tan** gazeteleri de incelenmiştir.

İhtikar konusunun incelenmesinin ardından ihtikarla mücadele için yapılan çalışmalara yer verilmiş, bu bağlamda dönemin başbakanları Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu'nun izledikleri ihtikarla mücadele yöntemleri araştırılmıştır. Dördüncü bölümde yer verilen diğer konu İkinci Dünya Savaşı süresince hububat üretimi ve tüketimi ile ilgili düzenlemeler olmuştur. Savaş döneminin en çarpıcı uygulamalarından olan "karne" sistemi de bu bölümde ele alınmıştır.

Milli Korunma Kanunu kapsamında çalışma ilişkileri ve dış ticaret ile ilgili alınan Koordinasyon Heyeti Kararlarının incelenmesi ise tezimizin beşinci bölümünü oluşturmuştur. Bu bölümde zorunlu çalışma uygulamaları irdelenmiş, madenlerde, demiryolu tadilatında, Maarif Matbaasında zorunlu çalışma uygulamaları ele alınmıştır. Ayrıca çalışma ilişkilerinin, çalışma yaşının ve süresinin belirlenmesi ile ilgili uygulamalar da değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde ele alınan diğer konu dış ticaretin düzenlenmesi ile ilgili kararlar olmuştur.

Savaş döneminin temel sorunları ile ilgili kararların incelenmesi tezimizin dördüncü ve beşinci bölümlerinde yer alırken, Milli Korunma Kanunu kapsamında farklı konularda alınan çeşitli kararlar ise tezimizin altıncı bölümünü oluşturmuştur. Şeker üretimi ve tüketimi, çay ve kahvenin, pamuklu ve yünlü dokuma tüketiminin düzenlenmesi, kira ihtikarı, kağıt tüketiminin denetim altına alınması, özel girişime ait kuruluşlara veya özel kuruluşlarda bulunan üretim araçlarına el konulması, kamuya ve özel kesime ait araçların çalışma izinleri ve bu araçların plakaları ile ilgili düzenlemeler altıncı bölümde yer verilen başlıklar olmuştur. Savaş döneminde alınan bazı kararlar ise konu akışının bozulmaması için "diğer kararlar" kapsamında ele alınmıştır. Bu kararlar krediler, sermayeler, tahsisatlar, bazı talimatname değişiklikleri, çeşitli kurumlarda görevlendirilen kadrolar, bu kadrolara verilecek

ücretlerle ilgili kararlardır. Ayrıca spesifik bazı kararlarda da “diğer kararlarda” kapsamında değerlendirilmiştir.

Metodolojik yöntem olarak tematik yöntemin tercih edildiği tez çalışmamız temel olarak birinci el kaynaklara dayandırılmış, öncelikle Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde araştırmalar yapılmıştır. Araştırmamız süresince ayrıca, T.C. Resmi Gazete, TBMM Zabıt Cerideleri verilerinden de geniş şekilde yararlanılmıştır. Tezimizde yer alan günlük gazetelerin taranması için Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’nde ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda çalışılmış, gazetelerin 1939-1945 yılları arasında kapsayan koleksiyonları incelenmiştir. Savaş döneminde yaşanan sorunlar dönem basınında yer alan karikatürlerle de yansıtılmış, böylece savaş döneminin ağır havası bir miktar yumuşatılmaya çalışılmıştır.

Tezimizde yer alan ikinci el kaynakların bir kısmına Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi, Tekirdağ Namık Kemal İl Halk Kütüphanesi’nde yapılan çalışmalarla ulaşılmıştır. Ayrıca tezimizde yabancı araştırmacıların ve yazarların çalışmalarından da yararlanılmış, bu şekilde özellikle “savaş ekonomisi” kavramı açıklanırken farklı ülkelerden farklı görüşlere yer verilmiştir.

Tezimizin amacına uygun olarak savaş döneminde alınan kararlarda değerlendirilmesinin ardından, söz konusu kararlarda karar sayıları, kararname numaraları, yayımlandıkları Resmi Gazetenin yayın tarihleri ve sayılarının yanı sıra kararlarda açıklamaları da “EKLER” kısmında verilmiştir. Ayrıca alınan kararlarda bir kısmı, konu bütünlüğü içinde değerlendirilmesi amacı ile ilgili konunun ardından gruplanmış şekilde okuyucuya sunulmuştur. Böylece savaş süresince alınan ve Hükümet tarafından kabul edilerek uygulamaya konulan 588 adet Koordinasyon Heyeti Kararına tam bir ulaşılabilirlik sağlanmıştır.

BÖLÜM 1: SAVAŞ VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

1.1.Savaşın Tanımı

İlk toplumlardan itibaren, daha güçlü olan insanlar, daha güçlü olan kavimler, daha güçlü devletler diğerleri üzerinde hakimiyet kurmak istemişlerdir. Günümüzde de güçlü olan devletlerin diğer devletler üzerinde hakimiyet kurma çabaları devam etmektedir. Bu çabalar bir fikri, bir dini, bir milli ülküyü üstün kılma ve ona hayat hakkı tanıma isteği, stratejik önem taşıyan yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olma arzusu yönünde görülebildiği gibi başka milletlere karşı üstünlük hissedip, onları hüküm altına alma düşüncesi yönünde de görülebilir.¹ Savaş, bu nedenler sonucunda ortaya çıkan sorunların maddi ve manevi tüm kaynaklara başvurularak barış yolu ile çözümlenememesi halinde, silah kullanılarak giderilmesidir.²

20. yüzyıldan önceki savaşlar, 20. ve 21. yüzyıl savaşlarından farklıdır. 20. yüzyıl öncesi genel olarak yalnızca çarpışan kuvvetler arasında gerçekleşen savaşlar, 20. yüzyıldan itibaren sadece nüfusun ve arazinin bir kısmını doğrudan doğruya etkileyen, esas olarak cephelerde ve ordular arasında yapılan bir mücadele olmaktan çıkmıştır. 1914-1918 yıllarında savaş çok kapsamlı bir hal almıştır. Savaşın ülkelerin her alanı, halkın her kesimi savaştan etkilenmiş, savaşlar topyekûn bir nitelik kazanmıştır.³

“Topyekûn harp” ifadesi Birinci Dünya Savaşı sırasında General Ludendorff tarafından kullanılmıştır. General Ludendorff Topyekûn harbi şöyle ifade etmiştir:

¹ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, İstanbul, İnsel Kitabevi, 1942, s. 11, 12, Mustafa Erkal, “Harp Sosyolojisi”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 66.

² Ali Özgüven, “Harp Ekonomisi ve Ekonomik Harp”, **Prof. Dr. Yüksel Ülken’e Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 2000, s. 5-11.

³ Ömer Celal Sarc, “Harp ve Ekonomi”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel’e Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1939, s. 365, İsmail Husrev Tökin, **Müdafa Ekonomisi**, Ankara, Akba Kitabevi, 1940, s. 11,12.

“...Bu harpte artık ordu ve donanma kuvvetinin nerede başladığı, milletinki de nerede tükendiği, artık ayırd edilemiyordu. Ordu ve millet, bir tek şeydi. Dünya, kelimenin tam manası ile ulus savaşını yaşadı. Yeryüzünün büyük devletleri böyle, bir araya toplanmış bir kuvvetle, karşı karşıya vaziyet aldılar. Düşman askeri kuvvetlerine karşı uçsuz bucaksız cephe ve denizlerde yapılan mücadele, o kuvvetleri dağıtmak ve felce uğratmak maksadiyle, düşman milletlerin ruh ve hayat takatına karşı cenkleşmek gayesini güdüyordu.”⁴

Bir başka ifadeyle de topyekun savaş, bir milletin ya da milletler grubunun diğer milletler veya milletler grubu ile maddi-manevi bütün kuvvetleri ile girişmek zorunda kaldığı mücadele olarak açıklanmıştır.⁵ Böyle bir savaşta devletin siyasi, askeri, ekonomik ve manevi bütün unsurları savaşa katılır. Ülkede mevcut tüm kuruluşların, teşkilatların, bütün fertlerin savaşa katılımı söz konusudur. Devlet tüm güçlerini savaşı kazanmak için kullanabilir.⁶

Savaşların topyekun hal alma nedenlerinin başında modern silahların savaşa eşlik etmesi gelmektedir. Savaşlar 20. yüzyıldan itibaren malzeme savaşı halini almış, modern silahların ve kimyasal silahların savaşı haline gelmiştir. Buna bağlı olarak ülkeler silah sanayilerini geliştirmek çabasına girmiştir.⁷ Ayrıca savaş başlamadan önce savaş için hazırlık yapılması, iaşe sorununu çözümleyici önlemler alınması gerekmektedir. Dış ticaret kesintiye uğrayacağından bunun yol açacağı sorunların giderilmesi için tedbirlerin de alınması, başta gıda olmak üzere hammadde stoku yapılması da gereklidir. Savaş tehdidi altında olan ülkeler askeri açıdan da hazırlıklı olmalıdır.⁸ Bu tedbirlerin alınmasına yönelik düzenlemeleri yapmak için ülke yöneticileri yukarıda da belirtildiği gibi ülkenin maddi ve manevi tüm kaynaklarının kullanılmasına karar verebilirler. Bu da ülkelerin topyekun olarak savaşa hazırlanması anlamına gelmektedir.

⁴ General Ludendorff, **Topyekûn Harp**, Ankara, Ulus Basımevi, 1936. s. 11. Ayrıca Bkz. Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 13.

⁵ Mustafa Erkal, “Harp Sosyolojisi”, **Harp Ekonomisi**, s. 74.

⁶ General Ludendorff, **Topyekûn Harp**, s. 50,59, İsmail HusrevTökin, **Müdafaa Ekonomisi**, s. 17, 18., Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 13,14.

⁷ İsmail HusrevTökin, **Müdafaa Ekonomisi**, s. 11,12.

⁸ Ömer Celal Sarc, “Harp ve Ekonomi”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel’e Armağan**, s. 366, 367.

1.2. Savaş ve Ekonomi

20. yüzyıldan itibaren savaşların topyekun savaş özelliği göstermesi, milletlerin topyekûn olarak savaşa hazır olmasını gerektirmektedir. Bu da ekonominin savaşta önemini kavramakla mümkün olur.

Fritz Neumark, savaş ekonomisini savaş sırasındaki ekonomi olarak tarif etmiştir. Ayrıca savaş için ekonominin, askeri hedeflere ekonomik araçlarla etkin bir şekilde ulaşmak için ulusal ekonomide barış zamanında gerçekleştirilecek özel bir organizasyon olduğunu belirtmiştir.⁹ Savaş ekonomisi bir başka yorumda da

*“Memleketin müdafaa ve dayanma kudretini arttırmak maksadıyla sınai, ticari ve zirai faaliyetlerini bir ahenk içinde yürütmek, bu yürüyüşü sağlamak için de ferdi teşebbüsleri de tekyid ederek (sınırlayarak) umumi ve milli bir plan içine almaktır”*¹⁰

şeklinde dile getirilmiştir. Belirtilen tüm bu amaçlara dönük olarak daha barış zamanında bütün milli serveti, milli geliri ve milli enerjiyi savaş amaçlarına yönlendirmek gerekir. Aksi takdirde savaşı kazanmak değil, ülkeyi savunmak bile imkânsızdır.¹¹ Özellikle de savaş döneminde savaşın kazanılması ekonomik hayatın tam olarak seferber edilmesine bağlıdır.¹² İtalyan iktisatçı Pedroni, ekonomiyi kara, deniz ve hava kuvvetlerinin yanında “quarte arma nazionale” (dördüncü milli silah) olarak tanımlarken,¹³ Alman ekonomist Profesör Guido Fischer savaşta başarı için askerlerin ve iktisatçıların “el ele, baş başa” çalışmalarının önemine değinmiştir.¹⁴ Hukuk Profesörü Tahsin Adam savaş ekonomisini

“Harp iktisatı harbe girmiş olan memleketlerde ordunun bütün sivil halkın esaslı ihtiyaçlarını tatmin etmek, harbe girmemiş memleketlerde harbin ve iktisad

⁹ Fritz Neumark, **Harp Ekonomisi Harp Ekonomisinin Esas Meseleleri ve İstatistiğin Ekonomik Seferberlik Planında Ehemniyeti**, İstanbul, Aydınlik Basımevi, 1937, s. 3, 4.

¹⁰ Esat Tekeli, “Harp Ekonomisi ve Pahalılıkla Mücadele”, **Ulus**, 9 Mayıs 1943, Sayı:7818, s. 4.

¹¹ Hâzım Âtîf Kuyucak, **Radyo İktisat Saati Konuşmaları**, Ankara, Alâeddin Kırıl Basımevi, 1944, s. 1, 2.

¹² Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003, s. 9.

¹³ Fritz Neumark, **Harp Ekonomisi Harp Ekonomisinin Esas Meseleleri ve İstatistiğin Ekonomik Seferberlik Planında Ehemniyeti**, s. 4.

¹⁴ Guido Fischer, **Milli Müdafaa Ekonomisi Prensipleri ve Teorileri**, Harp Okulu Basımevi, 1940, s. 226.

*mücadelenin tesirlerini mümkün olduğu kadar azaltmak için devletin aldığı iktisadi tedbirlerin tümüne denir*¹⁵ şeklinde ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi savaş için hazırlık yapmak, savaşa dahil olmak ciddi bir organizasyon ve ekonomik kaynak gerektirmektedir. Savaş tehdidinde ya da savaş döneminde ülke kaynakları bu amaçlar doğrultusunda yönlendirilmelidir. Bu da ülke ekonomisini doğrudan etkilediğinden savaş ve ekonominin birbirlerini etkilemesi kaçınılmazdır. Savaş ve ekonomi arasındaki ilişki iki açıdan değerlendirilebilir. Her savaş, ekonominin sevk ve idaresi üzerinde önemli etkiler yaratır. Diğer taraftan savaşın sevk ve idaresi de mevcut ekonominin verim kabiliyetine bağlıdır.¹⁶ Bu nedenle savaş hazırlığında iktisatçıların görüşlerine önem verilmeli, iktisatçılar asker, diplomat ve mühendisle işbirliği içinde olmalıdır.¹⁷

1.2.1.Savunma Ekonomisi

Fritz Neumark savaş ekonomisini yukarıda belirtildiği gibi savaş esnasında alınan ekonomik tedbirlerin bütünü olarak ifade etmiştir. Milli müdafaa'nın barış zamanlarındaki ihtiyaçlarının temini yanında özellikle ekonomik seferberliğin hazırlanması sürecini de “müdafaa ekonomisi” olarak tanımlamıştır. Neumark’a göre barış durumunun sürekli ve sonsuz bir şekilde devamının sağlanabileceği düşüncesine dayanan ekonomik düzenlemeler kesinlikle kabul görmemelidir. Devletlerin ekonomilerini ileride mümkün olabilecek bir savaşa göre düzenlemeleri gerekmektedir.¹⁸

Savunma ekonomisi “*Sulh zamanında memleket ve milletin bütün iktisadi kuvvet ve kaynaklarının müdafaa maksatlarına göre topyekun teşkilatlandırılmasına ve harp zamanında da müdafaa emrine tahsis olunması*”¹⁹ şeklinde de ifade edilebilir.

20. yüzyıldan itibaren, henüz savaş tehdidinin oluşmadığı dönemlerde bile savaş hazırlığı yapılması gerekmektedir. Bu amaçla ülke ekonomisi hazırlanırken savaşa yönelik tedbirler için ekonomik düzenlemeler de düşünülüp, hayata geçirilmelidir.²⁰

¹⁵ Tahsin Adam, “Harp İktisadi Ne Demek”, *Ulus*, 16 Ocak 1941, Sayı: 6984, s. 2.

¹⁶ Fritz Neumark, **Harp Ekonomisi Harp Ekonomisinin Esas Meseleleri ve İstatistiğinin Ekonomik Seferberlik Planında Ehemniyeti**, s. 3, 4.

¹⁷ Ömer Celal Sarc, “Harp ve Ekonomi”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel’e Armağan**, s. 375.

¹⁸ Fritz Neumark, **Harp Ekonomisi Harp Ekonomisinin Esas Meseleleri ve İstatistiğinin Ekonomik Seferberlik Planında Ehemniyeti**, s. 3, 4.

¹⁹ İsmail Hüsrev Tökin, **Müdafaa Ekonomisi**, s. 22.

Savaş zamanlarında büyük sıkıntıya düşmemek için barış zamanında askeri yönden hazırlanmak, askeri kuvvetlerin eksiklerini gidermek tek başına yeterli değildir. Bu hazırlıklar yapılırken aynı zamanda milli savaş ekonomisinin temellerini atmak, gerektiğinde uygulamak üzere savaş ekonomisini hazır etmek, stokları temin etmek gerekmektedir.²¹ Ayrıca barış zamanında ülkenin ve milletin bütün iktisadi kuvvet ve kaynaklarının savunma amaçlarına göre topyekûn teşkilatlandırılması ve savaş zamanında da savunma emrine verilmesi gerekmektedir. İsmail Hüsrev Tökin'e göre savunma ekonomisi iki kademeli bir realizasyondur. Öncelikle bir siyasettir, ikinci olarak bir nizamdır. Mevcut ekonomiyi savunma ekonomisi şekline dönüştürmek için alınan tedbirler bu realizasyonun siyasetini oluşturur. Tedbirlerin sonucunda ekonomide bir değişim olur. Değişimden sonra meydana gelen yeni münasebetler sistemi ise yeni bir nizamdır.²²

Savaş ekonomisinin hazırlık safhası olan savunma ekonomisi ülke savunması için çok önemlidir. Savaş ekonomisine dönük hazırlık yapılırken milli üretimin miktarı ve niteliği de belirleyici rol oynar. Ülkenin ihtiyacı olan her türlü maddenin ülke içinde üretimi ve imalatı mümkün değildir. Coğrafi nedenlerle ya da sanayinin gelişimi ile ilgili olarak öne çıkan bu sorun dış ticaretin kesintiye uğraması ile birlikte büyük bir problem haline gelebilecektir. Bu sorunun aşılması için öncelikle sanayinin geliştirilmesi gerekmektedir.²³ Savaş zamanındaki üretim potansiyeli, ülkenin barış dönemindeki endüstri gücüne bağlıdır. Ülkenin endüstrisi, savaş üretiminin bağlı olduğu şartlara, daha barış döneminde uyumlu hale getirilemezse savaş başladığında beklenen sonuca ulaşmak zordur. Bir ülke sanayi açısından savaşa hazırlıksız yakalanırsa, üretimin savaş ihtiyaçlarını karşılayacak kapasiteye gelmesine kadar yeni üretim araçlarının temini, işçilerin savaş üretimi için çalışmaya alışmaları zaman alacaktır. Bu durum savaş koşullarında olumsuz etki yapacağından henüz barış zamanında endüstri, gerektiği zaman savaş koşullarına çabuk bir şekilde adapte

²⁰ Ömer Celal Sarc, "Harp ve Ekonomi", **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel'e Armağan**, s. 363.

²¹ Refii Şükrü Suvla, "Harpta Devlet Ekonomisi", **CHP Konferanslar Serisi**, Kitap 15, Ankara, Recep Uluoğlu Basımevi, 1940, s. 27.

²² İsmail Hüsrev Tökin, **Müdafaa Ekonomisi**, s. 22.

²³ Muhlis Ete, "Harp İktisadiyatı ve Münakalat", **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel'e Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1939, s. 596.

olacak şekilde hazırlanmalıdır.²⁴ Barış döneminde hayata geçirilen bazı sanayi kuruluşlarının, savaş döneminde savaş sanayisine dönüşmesine uygun olarak planlanması çok önemlidir. Örneğin bazı bölgelerde yapılan karayollarının gerektiğinde hava ulaşımına elverişli olarak planlanması savaşa dönük tedbirler arasında sayılabilir.

Savaş döneminde dış ticaretin kesintiye uğrayabileceği göz önünde tutularak barış zamanında ya da savaş tehdidi döneminde gerekli hammadde ve gıda maddeleri stokunun yapılması gerekir. Savaş döneminde iaşe sıkıntısına karşı ekim seferberliği de yapılabileceği için bunun da önceden planlanması önemlidir. Ayrıca askeri harekâtın muhtemel gelişmesi de hesaplanarak stokların ve savaş endüstri merkezlerinin mümkünse güvenli bölgelerde bulunması sağlanmalıdır.²⁵ Kara savaşlarında ülkenin belli bölgelerinin terk edilebileceği öngörülerek önemli sanayi kuruluşlarının düşman işgaline uzak bölgelerde kurulması, sınır bölgelerinde kurulmuş olanların da mümkünse iç bölgelere taşınması gereklidir.²⁶

Savaş sanayisini kurmak ve bu sanayiye korumak da önemli bir milli savunma tedbiri olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşta gerekli olacak malzemeleri üretecek fabrikaların barış zamanında gümrük tedbirleri ile yabancı rekabetinden korunması, üretimi güç ve pahalı olan maddelerin yerine yapay olanların imal edilmesi bu yönde alınacak tedbirlerdendir.²⁷ Ekonomisi güçlü olan ülkeler hammadde yokluğuna karşı çareler araştırmışlar, savaş için gerekli olan benzinin kömürden, azotun havadan üretimi gibi alternatifleri hayata geçirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı döneminde Almanya'da yün ithalatını azaltmak için paçavradan suni yün, ısırgan otundan suni ipek üretilmiştir. Almanya'da doğal sütler, limonatalar ve meyve suları savaşın ilerleyen dönemlerinde yerlerini kimyasal ürünlere bırakmıştır.²⁸ İtalya'da da pamuk

²⁴ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1943, s. 40.

²⁵ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 40.

²⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz ilk dönemlerinde kurulan fabrikalarda milli müdafaa prensipleri göz önünde tutulmuştur. Savaş sanayisi ile ilgili fabrikalar Bakırköy, Zeytinburnu, Tophane semtlerinden Ankara civarında Kırıkkale'ye taşınmıştır. Yeni kurulanlar ise ülkenin iç kısımlarında yer almıştır. Bkz: Muhlis Ete, "Harp İktisadiyatı ve Münakalat", **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel'e Armağan**, s. 596.

²⁷ **A.e.** s. 596.

²⁸ "Fen Harikaları Harp Zaruretleri Neler Yaratıyor", **Cumhuriyet**, 10 İkcinciteşrin 1940, Sayı. 5839, s. 4.

ve yün temini açısından diğer ülkelere bağlı olmamak için süttten dokuma maddesi imal edilmiş, bu yolla 100 litre süttten 10 metre kumaş üretilebilmiştir.²⁹

Madenlerin işlenmesi konusunda da tedbirler almak mümkündür. Düşmana açık yerde bulunan ve taşınması imkânsız madenlerin barış döneminde daha çok kullanılması, güvenli bölgelerde bulunan madenlerin savaş dönemi için saklanması gereklidir.³⁰ Bunların yanı sıra günümüz savaşlarında düşmanın gelişmiş silahlarla ülkenin her tarafına ulaşabileceği gerçeği, karşı silahların geliştirilmesini de zorunlu kılmıştır. Bu durum ülke ekonomilerinin elverdiği ölçüde silah sanayisine yatırım yapılmasını gerektirmektedir. Diğer bir sorun ise savaş döneminde askere alınan nüfusun üretimden, özellikle tarımdan çekilmesinin yaratacağı işgücü açığının giderilmesi için hazırlıklı olma konusudur. Bu sorunun modern üretim gereçlerinin geliştirilmesi ile aşılması mümkündür. Ayrıca kadınların ve çocukların istihdam edilmesi de sorunun çözülmesine yardımcı olacaktır.

1.2.2. Savunma Ekonomisinden Savaş Ekonomisine Geçiş

Bir ülkenin savunma ekonomisini savaş ekonomisi haline getirmesi özel bir çabayı gerektirir. Bu dönemde devletin ekonomiyi otoriter bir anlayışla kontrol altına alması önem taşır. Savaş ile ilgili kararlar alırken zamanında davranmak, çabuk olmak, savaş hazırlıklarına gereken önemi vermek ve bu hazırlıkları tam olarak yapmak gerekmektedir. Savaş hazırlıkları siyasi, askeri, iktisadi ve manevi unsurları kapsar. Siyasi açıdan yalnız kalmamak ve topyekun savaşın gereklerine göre yetiştirilmiş donanımlı ve iyi bir orduya sahip olmak önemlidir.³¹ Ayrıca halka savaşı iyi anlatabilmek, savaşta milletin gönüllü desteğine sahip olmak da çok önem taşımaktadır. Topyekûn savaşta savaşılan millettir ve bu savaşta herkes tüm kuvvetini cepheye ya da ulus hizmetine sunmalıdır. Bunun için de halkın tüm benliği ile ulus varlığının korunmasına inanmış olması gerekmektedir.³² Tüm bunların yanı sıra

²⁹ Ömer Celal Sarc, “Harp ve Ekonomi”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birselle Armağan**, s. 370-372. (İkinci Dünya Savaşı döneminde ikame sanayii oldukça gelişmiştir. Ancak ikame mallar doğal maddelere oranla daha dayanıksızdır. Ayrıca üretim maliyeti yüksektir. Üretim miktarı ise ihtiyaca kesin olarak cevap vermekten uzaktır. Bkz: Targan Hacim Çarıklı, “Harb Karşısında Alman Ekonomisi” **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1941, Sayı: 6008, s. 2.

³⁰ Muhlis Ete, “Harp İktisadiyatı ve Münakalat”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birselle Armağan**, s. 595. Ömer Celal Sarc, “Harp ve Ekonomi”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birselle Armağan**, s. 370-372.

³¹ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 15.

³² General Ludendorff, **Topyekûn Harp**, s. 59.

ekonomik hazırlıklar yapılmalıdır. Ekonomiyi ordu ve milletin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlemek gerekmektedir. Bu şekilde düzenlenmiş bir ekonomi ile savaş ekonomisine geçiş süreci rahat olacaktır.

Savunma ekonomisinden savaş ekonomisine geçiş, barış döneminde hazırlanmış olan ekonomik seferberlik planının uygulanmaya başlamasıdır. Ekonomik seferberlik genel seferberliğin başlaması ile birlikte uygulamaya konabileceği gibi, daha önceden de başlatılabilir. Savaş ekonomisine, genel seferberlikten önce geçmek daha uygundur. Aksi takdirde bir yandan genel seferberliğin gerekleri ile uğraşırken, diğer yandan önceden düşünülmemiş olan bazı ihtiyaçlar da ortaya çıkabilir. Savaş ekonomisine erken geçilebilirse savaş ihtiyaçları baş göstermeden, uygun şartlar altında gerekli tedbirler daha kolay alınabilecek ve teşkilatlanma daha kolay olacaktır.³³

Savaş ekonomisine geçerken hukuki düzenlemelere de ihtiyaç vardır. Olağan dönemlerde hukuk kuralları toplumun yaşam düzeyini en iyi şekilde ayarlamak üzerine yapılandırılmıştır. Bu dönemlerde halkın menfaatleri ve ihtiyaçları dikkatle takip edilir. Demokrasi ile idare edilen ülkelerde “hâkimiyet milletindir” düşüncesi egemendir ve yaşama hakkı herkes için kuşkusuz olarak en önemli haktır. Ancak vatan tehlikede olduğu zaman vatandaştan beklenen, yaşamı pahasına ülke menfaatlerini savunmasıdır. Savaş dönemlerinde yaşama hakkının bile kişiden toplum lehine alınması ile başlayan fedakârlıklar listesi, gerektikçe pek çok hakları da içine alır.³⁴ Bu dönemlerde ekonomik düzen durumun gereklerine göre yeniden şekillendirilir ve olağanüstü tedbirlerin alınması gerekebilir. Yeni kanunlar çıkarılır ve uygulanır. Bu uygulamaların neticesinde olağan dönemlerde serbest olan hareketler ve davranışlar olağanüstü dönemlerde kısıtlanabilir, hatta suç sayılabilir.³⁵ Alınan fevkalade kararlar ile olağan hukuk düzeninde ani bir değişiklik meydana gelir ve bu kararlar toplumun tümünü ya da büyük bir kesimini etkiler. Toplumun kendisine sunulan tüm yenilikleri hemen kabul etmesi kolay değildir. Bu nedenle tedbirler alınırken yeni uygulamaların hukuki zemine oturtulmuş olması çok önemlidir.

³³ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 99, 100.

³⁴ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 2.

³⁵ **A.e.** s. 32.

Olağanüstü durumlarda olağanüstü kararlar almak da önemli bir süreçtir. Bu süreçte özellikle savaş durumunda ülkeyi tek elden yönetmek oldukça kabul görmüş bir sistemdir. Bugünün savaşları topyekûn savaşlar olduğu ve ülkenin tümünü etkilediği için tüm maddi ve manevi kaynaklar savaş için seferber edilmektedir. Bu şartlar karşısında ülke yöneticilerine, gereken işlerin yapılabilmesi için geniş yetkiler verilir. Savaş ekonomisi iktidarın yetkilerinin hukuken ve fiilen genişlemesi anlamını taşır. Yasama ve yürütme güçlerinin bir ölçüde birleştirilmesi anlamını taşıyan uygulama ile gereken kararlar vakit kaybedilmeden alınıp uygulanabilir.³⁶

1.2.3. Ekonomik Savaş

Ekonomik savaş, ekonominin savaş aracı olarak kullanılmasıdır. 20. yüzyıl öncesi savaşlarda ekonomik savaşa başvurulması çok kabul gören bir yol değildi. O dönemlerde savaş fertler arasında değil, devletlerarasında gelişen mücadele olarak algılanıyor, düşmanın tarafsız ülkelerle ticaretine müdahale edilmiyordu. Savaş gereçlerinin dışında düşman ülkeye gönderilen mallara el konmuyordu. Ayrıca düşman ülkelere mensup kişiler arasında yapılmış anlaşmalar savaş nedeni ile feshedilmiyordu.

Birinci Dünya Savaşı döneminde bu algı tamamen değişmiştir. Düşman ülkeye giden tahıl da dahil olmak üzere her türlü malın engellenmesi olağan bir uygulama olarak kabul görmüştür. Düşman ülkenin dış ticareti tarafsız ülkelere yapılan baskılar ile engellenmeye çalışılmıştır.³⁷ Ekonomi, savaşın kazanılması için bir silah haline gelmiştir.

Ekonomik savaşın gayesi düşman ülkenin ticaretini, üretimini, bütün ekonomik faaliyetlerini bozmak, düşman ülke halkını aç bırakmak, bu şekilde düşmanın direncini kırmaktır.³⁸ Bu savaşta düşman ülkenin ekonomik hayatını olumsuz etkileyerek onu etkisiz hale getirmek hedeflenir. Casuslar kullanılarak sabotajlar yapılır. Bu şekilde düşman ülkenin gıda, cephane ve malzeme depoları tahrip edilir. Askeri hareketlerle düşmanın önemli ekonomik kaynakları yok edilir. Hava, deniz

³⁶ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 56, Erol Cihan, “Hukuk Düzeni ve Harp Ekonomisi İlişkileri”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 150-158, Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, s. 2.

³⁷ Ömer Celal Sarc, “Harp ve Ekonomi”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel’e Armağan**, s. 364, 365.

³⁸ **A.e.**, s. 364, 365.

bombardımanı ile ulaşım yolları, mahsulleri ve depoları tahrip edilir. Ekonomik önemi olan alanları işgal edilir. Düşmanın ekonomik olarak yararlandığı yabancı ülkelerin kaynakları dostça ya da zorla ele geçirilir. Ekonomik savaşta bir amaç da düşman ülkenin ekonomisini bozmaktır. Sahte para basılması ve paranın düşman ülkeye sokulması, düşman ülke halkının kendi parasına ve yönetimine güveninin sarsılması için izlenen bir yoldur. Düşman ülkeyi ablukaya almak da ekonomik savaşın bir yoludur. Bu tedbirleri uygulayan ülkeler için eğer ekonomileri kuvvetli ise ve aynı zamanda da düşmanlarının ekonomisi zayıf ve dış ticarete bağlı ise silaha başvurmaksızın, ekonomik savaşla istenilen sonuca ulaşmak mümkün olabilir. Ancak sadece ekonomik savaş ile mücadeleyi kazanmak mümkün değildir. Ekonomik savaş, savaşın kazanılmasına yardım edecek bir uygulamadır.³⁹

1.3. Savaşın Finansmanı

Savaşan ülkelerin halkları savaştan büyük zarar görmektedir. Savaş döneminde çekilen acıların, verilen insan kayıplarının maddi telafisi yoktur. Ne yazık ki savaş tüm manevi zorlukların yanı sıra maddi zorlukları da halka yüklemektedir. Çünkü savaşın bir maliyeti vardır ve bunun içinde büyük bir ekonomik kaynak gerekmektedir.

Savaşan bir ülke için savaşın maliyeti iki bölümden oluşmaktadır. İlki ülkeye düşman tarafından verilen zararın karşılanması ile ilgilidir. Savaşın etkisi evleri, sanayi sektörünü, tarım sektörünü, hizmet sektörünü, ihracatı, yatırımı, kısaca tüm temel ekonomik göstergeleri etkiler. Bombalanma sonucu yıkılmış binalarının yeniden yapılması, ulaşım ağlarının gördüğü zararın giderilmesi, zarar görmüş sanayi tesislerinin, barajlarının tekrar verimli hale getirilmesi gibi konular savaş sonrası dönemde ülkeyi bekleyen sorunlardır. Bu sorunların giderilmesi, ülke için önemli bir maliyet getirmektedir. Savaş maliyetinin diğer ayağı ise savaşın sürdürülmesi için ayrılan kaynaklardır.⁴⁰

20. yüzyıla gelinceye kadar savaşın sürdürülmesi için gereken kaynaklarla ilgili en önemli sorun ordunun maaş ve diğer ihtiyaçlarının temini ile ilgilidir ve bunu finanse etmek büyük bir sorun değildir. Bu durum köklü bir değişimin yaşandığı Birinci

³⁹ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 17, 18

⁴⁰ Arthur Pigou, "The Burden of War and Future Generations", **The Quarterly Journal of Economics**, Oxford Journals, Oxford University Press. Vol. 33, No. 2 (Feb, 1919), pp. 243, N. Can Okay, "Savaş ve Ekonomi", **Pivolka**, Savaş Özel Sayısı, Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi Yayını, Nisan 2003, s. 29.

Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte savaşan ülkeler savaşın nasıl finanse edeceği sorusuna cevap aramak zorunda kalmıştır. Bu dönemden itibaren savaş ve ekonomi arasındaki ilişkinin açık bir şekilde ortaya çıkması üzerine, devletlerin savaş ekonomisine önem vermeleri neredeyse zorunlu hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile daha önem kazanan ve günümüze kadar devam eden gelişmeler barış ekonomisini savaş ekonomisine dönüştürebilme konusunu ön plana çıkarmıştır. Bu süreçte devlet ülke ekonomisini savaş ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlemek durumundadır. Sorunu çözmek için kısa süreli ve geçici önlemlerden kaçınmak gerekir. İyi bir finansal programa ihtiyaç vardır.⁴¹

Guido Fischer, Birinci Dünya Savaşı döneminde devletin ekonomiye, savaşan askerlerin ve milletlerin bütün ihtiyaçlarını temin, ordunun çarpışma kuvvetini ve halkın mücadele azmini ayaküstünde tutmak vazifesini verdiğini söylemektedir.⁴² Bu vazife devlet eli ile yapılan ekonomik düzenlemeleri gerektirmektedir. Savaş giderlerinin karşılanması yeni ekonomik uygulamalar ile mümkündür. Savaşın finansmanı ekonomik yükün vatandaşlar arasında bölüşümü olarak değerlendirilebilir.⁴³ Savaş zamanında ya da savaş tehdidinde milli savunma masrafları artar. Askeri amaçlı harcamaların artışının yanı sıra üretimin azalması, dış ticarete oluşacak aksamalar ülke ekonomisini sıkıntıya sokabilir. Meydana gelebilecek bütçe açığını kapamak için birtakım tedbirlere gerek vardır. Bu amaçla kanuni düzenlemeler yapılır. İç ve dış finansman kaynaklarının değerlendirilmesi yolu ile bütçe açığı kapatılmaya çalışılır.

1.3.1. İç Finansman Kaynakları

Savaşa giren bir ülkenin savaş masraflarının karşılanması için önceden olması gereken önemli ekonomik tedbirler vardır. Bu tedbirler iç ve dış finans kaynaklarının değerlendirilmesi ile alınabilir. Savaş döneminde uluslararası politikaların çok değişken olması nedeni ile savaş giderleri için iç finansman kaynaklarının tercih edilmesi daha uygundur. Bu nedenle ülke ekonomisinin otarşik bir yapıya (kendine yetme) bürünmesi gerekmektedir. Savaşın finansmanı için başvurulacak iç finansman

⁴¹Charles JesseBullock, "FinancingtheWar", **The QuarterlyJournal of Economics**, Oxford Journals, Oxford University Press, Vol. 31, No. 3 (May, 1917), pp. 357.

⁴² Guido Fischer, **Milli Müdafaa Ekonomisi Prensipleri ve Teorileri**, s. 10

⁴³ Mehmet Ertuğruloğlu, "İngiltere'de Harp Finansmanı ve Harp Sonrası Güçlükleri", **AÜHFD**, C. VI., Sayı: 2, Ankara, 1949, s. 358.

kaynakları vergi, borçlanma, zorunlu tasarruf ve enflasyonist politika uygulaması (kağıt para ihracı) olarak belirlenebilir.

İç finansman kaynaklarından biri olan vergilerle ilgili olarak barış zamanında önlemler alınması gerekmektedir. Barış döneminde vergilerin halkın tahammül gücünün sonuna kadar dayandırılmamış olması çok önemlidir. Ayrıca borçlanma konusunda da çok ileri gidilmemiş olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde savaş döneminde ek vergiler ve borçlanma yolu ile ekonomiye katkı mümkündür. Bu yollar kapalı ise savaş masraflarının kağıt para basılması yolu ile karşılanması söz konusudur. Kağıt para basma yolu pahalılığa neden olacağından dolayı sakıncalıdır. Pahalılık, halkta memnuniyetsizliğe yol açar, hatta milletin savaşta engelleri aşma kararlılığı bile sarsılabilir.⁴⁴

Eski dönemlerde iç finansman kaynağı olarak harp hazinesinden de yararlanılmıştır. Ekonomik seferberliğin en eski hali savaş masraflarını karşılamak üzere bir miktar parayı hazinede muhafaza etmektir. Devletler, olağanüstü ihtiyaçlarını karşılamak için hazinelerinde para biriktirmişlerdir.⁴⁵ Bu yöntemin son örneklerinden biri Almanya'nın Spandau'da Juliusturn Kalesi'nde sakladığı hazinedir. Alman İmparatorluğu 1870 savaşında Fransa'dan aldığı savaş tazminatından bir kısmını olağanüstü durumlar için ayırıp, Juliusturn Kalesi'nde saklamıştır. Birinci Dünya Savaşı döneminde harp hazinesinin savaş masraflarının ancak birkaç günlük giderini karşılayabileceği görülmüş ve borçlanma yoluna başvurulmuştur.⁴⁶ Bu dönemden sonra savaşın finansmanında harp hazinesi önemini kaybetmiştir.⁴⁷

1.3.1.1. Vergi

Savaş döneminde mevcut vergilerin arttırılması ya da yeni vergiler konması birçok ülkede kabul gören bir uygulamadır. Savaşın finansmanı için gerekli olan ek gelir bu yöntemle elde edilirken dikkat edilmesi gereken bazı konular vardır. Bu uygulamada vergi tüm gelir türlerini kapsamalıdır. Daha barış zamanında harp zamanı için hazırlanan akılcı bir vergi sisteminin hazırlığı yapılmalıdır. Zamanı geldiğinde de bu

⁴⁴Ömer Celal Sarc, "Harp ve Ekonomi", **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel'e Armağan**, s. 368, 369.

⁴⁵ Seyfi Kurtbek harp hazinesini "İhtiyat para" olarak nitelendirmiştir. Bkz: Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 89.

⁴⁶Fadıl Hakkı Sur, "Kamu Borçlarının Doğuşu", **AÜHFD**, Yıl. 1944, C. II, Sayı: 2-3, s. 163.

⁴⁷Salih Turhan, "Harp Finansmanın Teorik Esasları", **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 178.

vergiler mümkün olan en kısa zamanda kabul edilmelidir. Barış zamanında gelişmiş bir vergi sistemine sahip olan ülkelerde yeni vergi uygulaması yerine mevcut vergilerin arttırılması ile daha rahat sonuca ulaşma imkânı da vardır. Vergi önlemleri alınırken fiskal ihtiyacın (vergiye-hazineye ilişkin) yanında üretim politikasına ilişkin düşünceler de göz önüne alınmalıdır. Vergi yükünün mümkün olduğu kadar ödeme gücüne göre dağıtılması önemli bir husustur.⁴⁸ Ayrıca ağır vergiler ya da verginin benimsenmemesini sağlayan psikolojik etkenler verginin reddine yol açabilir. Bu durumda vergi kaçakçılığı olabilir. Toplanan vergi tutarı beklenenin çok altında kalabilir. Yeniden konacak her verginin psikolojik hazırlık aşamasından geçmesi, vergi mükelleflerinin ahlakı ve ödeme gücü ile uyumlu olması gerekmektedir.⁴⁹

Vergi yolu ile ek gelir elde etmenin üç yolu olduğu söylenebilir. Bu ek gelir mevcut vergilerin oranlarını arttırmak sureti ile elde edilebileceği gibi, vergi yükümlülüğüne ilişkin istisna ve muafiyetlerin kapsamı daraltmak sureti ile matrahın genişletilmesi yolu ile de elde edilebilir. Ayrıca mevcut vergi sistemine yeni vergilerin dahil edilmesi de diğer bir yol olarak uygulanabilir. Bunlardan hangisinin ya da hangilerinin uygulanacağı ülke gereklerinin ve şartlarının değerlendirilmesi ile belirlenir.

Gelir ve muamele vergisinin yanı sıra savaş döneminde uygulanan diğer vergi çeşidi harp kazançları vergisidir. Savaşta gizli ticaret, vurgunculuk, karaborsa yolu ile büyük kazançlar elde eden bazı kesimler vardır. Bu kazancı ölçmek mümkün değildir ancak harp kazançları vergisi ile savaş nedeniyle daha çok iş yapma fırsatı bulan, malını değerinin üzerinde bir değerle satarak büyük kazanç sağlayan kesimi vergiye tabii tutmak imkânı bulunmuştur. Bu uygulamada savaş sırasında kazanılanlar, savaşta kazanılmıştır ve bu kazançlar millete ait olmalıdır düşüncesi hakim olmuştur. Harp kazançları vergisi 1916'da uygulanmaya başlamıştır.⁵⁰ Gelir vergisinin bir tür uzantısı niteliği taşıyan Harp Kazançları Vergisi fiskal amacın dışında başka amaçlara da hizmet etmektedir. Bu yolla vergilemede adalet ilkesi de gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu vergi nedeni ile vergiye tabii olan kesim rahatsızlık duyabilecektir ancak nüfusun büyük kısmı savaşın yükünü taşıırken, savaş nedeni ile

⁴⁸ A.e., s. 183.

⁴⁹ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 178, 179.

⁵⁰ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 39-41.

geliri artmış kesimin vergi yükünün arttırılması, toplumsal gerginliğin arttığı savaş döneminde sosyal barışın sağlanmasına da hizmet edebilecektir.⁵¹ Harp kazançları vergisi Birinci Dünya Savaşı'nda İsviçre ve İsveç gibi tarafsız ülkeler de dahil olmak üzere pek çok ülkede görülmektedir.⁵² Savaşın bitmesi ile uygulamadan kalkan bu vergi İkinci Dünya Savaşı döneminde ve son olarak 1951-1953 yıllarında Kore Savaşı sırasında ABD'de uygulanmıştır.⁵³

Birinci Dünya Savaşı dönemindeki uygulamalar sonucu bu vergilerden 1918 sonu itibarı ile ABD'de 5.5 milyar dolar, İngiltere'de 2 milyar dolar, Almanya'da 1 milyar dolar gelir sağlanmıştır. Fransa'da harp kazançları vergisi ile tahsil edilen tutar 200 milyon dolar, Avusturya-Macaristan'da 240 milyon dolar, Hollanda, İsviçre'de 500 milyon dolar tutarındadır.⁵⁴

Savaş masrafları için başvurulabilecek diğer bir yöntem de daha çok lüks malları ve sigara, alkol gibi keyfi ürünleri hedef alan özel tüketim vergilerinin arttırılması yoludur. Gerçek servet vergisi ve servet artış vergileri de savaş dönemlerinde savaş finansmanı için uygulanan vergilerdir. Genellikle savaş dönemlerinde bir defaya mahsus olmak üzere alınan bu vergilerin oranı, yükümlünün servetinin bir kısmını satmasını gerektirecek kadar ağırdır.⁵⁵ Fritz Neumark gelişmiş ülkelerde savaş masraflarının karşılanması için gelir, muamele ve harp kazançları vergilerinin yanı sıra bir defaya mahsus olmak üzere servet vergilerinin düşünülebileceğini belirtmektedir.⁵⁶ Kişinin hiçbir emeği olmaksızın meydana gelen değer artışları servet artışı vergisi ile vergilendirilmektedir. Bu vergi bir defaya mahsus ya da periyodik olarak uygulanabilir.⁵⁷

⁵¹ Salih Turhan, "Harp Finansmanın Teorik Esasları", **Harp Ekonomisi**, s. 184.

⁵² Söz konusu vergi I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Devleti'nde mükelleften alınacak beyannameye göre, net kazançtan, savaş öncesi üç senenin ortalama kârının her savaş senesi için düşülmesi, geri kalan kısmın Harp Kazançları Vergisi'ne tabii tutulması şeklinde uygulanmıştır. Bkz: Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, C. II, s. 476.

⁵³ Salih Turhan, "Harp Finansmanın Teorik Esasları", **Harp Ekonomisi**, s. 184.

⁵⁴ Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 94.

⁵⁵ Salih Turhan, "Harp Finansmanın Teorik Esasları", **Harp Ekonomisi**, s. 184,185.

⁵⁶ Fritz Neumark, , **Harp Ekonomisi Harp Ekonomisinin Esas Meseleleri ve İstatistiğin Ekonomik Seferberlik Planında Ehemniyeti**, s. 48, 49.

⁵⁷ Salih Turhan, "Harp Finansmanın Teorik Esasları", **Harp Ekonomisi**, s. 184,185.

1.3.1.2 Borçlanma

Devletler genel olarak kamu harcamalarının büyük bir kısmını vergi gelirleriyle karşılarlar. Ancak bazı zamanlarda devletin gelirleri ile giderleri arasında dengesizlik olur ve devlet borçlanmaya başvurabilir. Bu borçlanma bazen normal giderlerin karşılanması için bazen de yatırım gerektiren harcamaların yapılması için gerçekleşebilir. Ekonomik bunalım dönemlerinde bunalımla savaşmak için yapılan harcamalara para sağlamak için de borçlanmaya gidilir. Özellikle savaş dönemlerinde savaş masraflarının karşılanması için borçlanma sıklıkla başvuru bir yöntemdir. Savaş dönemlerinde borçlanmaya başvurulduğu gibi savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçiş giderlerini karşılamak için de borçlanmaya başvurulabilir.⁵⁸ Devletin borçlanabileceği çeşitli kaynaklar vardır. Bu kaynakların biri devletin Merkez Bankası nezdinde borçlanmasıdır. Devlet borçlanmasının diğer bir yolu devletin özel kredi kurumları yani bankalar nezdinde borçlanmasıdır. Savaş dönemlerinde özellikle tercih edilen diğer bir yöntem de halk istikrazlarıdır.⁵⁹

Savaş dönemi halktan yapılan borçlanmanın iki amacı vardır. Asıl amacı artan savaş masraflarının karşılanması için hazineye para girişinin sağlanmasıdır. Halktan borçlanmanın diğer amacı ise arz, talep ve fiyatlar üzerinde olumsuz etki yapan alım gücü fazlasının ortadan kaldırılmasıdır. Bu yöntemde borç tahvilinin eskiden beri bankalarda duran mevduatın bir kısmının sahipleri tarafından çekilerek mi, yoksa halkın tüketimini kısıtlayarak elde ettiği ilave bir tasarrufla mı alındığı önemlidir. Bankalarda duran mevduatın bir kısmının kullanılması ile yapılacak borçlanma halkın alım gücünde bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Dolayısı ile fiyat artışlarının önlenmesi yönünde bir etkisi olmayacaktır. İlave bir tasarruf söz konusu ise bu uygulama halkın tüketimini kısma konusunda faydalı olacaktır. Bu yolla halkın elinde tüketime yönelecek olan birikim borçlanma ile savaş giderlerinde kullanılmak üzere devletin tasarrufuna geçer, aynı zamanda sivil tüketim daralır. Böylece fiyat artışları da bir dereceye kadar önlenebilir.⁶⁰

Savaşın finansmanında borçlanmaya ve/veya vergiye başvurulması zorunluluğu genel olarak kabul edilmektedir. Ancak savaş masraflarının ağırlıklı olarak

⁵⁸ Fadıl Hakkı Sur, “ Kamu Borçlarının Doğuşu”, **AÜHFD**, s. 158, Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 48.

⁵⁹ Devlet Borçlanmaları konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. Memduh Yaşa, **Devlet Borçları**, İstanbul, Sermet Matbaası, 1966., b.a.

⁶⁰ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 182.

vergilerden mi yoksa borçlanma ile mi karşılanması gerektiği konusunda farklı düşünceler görülmektedir.⁶¹ Ekonomi Profesörü Charles Jesse Bullock'un görüşüne göre vergilendirme yöntemi ağırlıklı olarak uygulanmalıdır. Bullock'a göre savaşın finansmanı için izlenmesi gereken politika vergilerle desteklenen bir borçlanma politikasından çok, borçlanma ile desteklenen vergi politikası olmalıdır.⁶² Diğer görüşe göre savaş giderleri ağırlıklı olarak borçlanma ile karşılanmalıdır. Vergilerin arttırılması ile bütçe açığını kapatmaya çalışmak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü optimal noktası en yüksek olan vergi kaçınılmaz ihtiyaçlara yansır. Bu da orta gelirli ve fakir halka büyük yük getirir.⁶³ Savaş masraflarının ağırlıklı olarak borçlanma ile karşılanması sayesinde savaşın bedenen zorluğunu çeken nesil, aynı zamanda vergi uygulaması ile savaşın ekonomik ağırlığını da yüklenmek zorunda kalmayacak,⁶⁴ bu yolla savaş masrafları savaş ve barış dönemleri arasında paylaşılacaktır.⁶⁵

Yukarıda da görüldüğü gibi savaşın finansmanında öncelikle vergilere mi borçlanma yoluna mı başvurulması gerektiği konusunda net bir sonuca ulaşmak güçtür. Bu iki farklı yaklaşımdan hangisinin daha fazla kabul göreceği savaşın tahmini süresi, ülkenin ekonomik verileri, halkın dayanma gücü ve ekonomik birikimi, savaşın getireceği olası yıkımın boyutu gibi konuların değerlendirilmesinden sonra ülke yöneticileri tarafından ortaya konulacaktır. Nitekim Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında ülkeler her iki yolu da kullanarak savaşı finanse etmeye çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı döneminde İngiltere savaş masraflarının, % 63'lük kısmını borçlanma, % 37'lik kısmını vergilendirme yolu ile karşılamıştır. Fransa savaş masraflarının % 80'lik bölümünü borçlanma ile karşılamıştır. Amerika Birleşik Devletleri masrafların % 54'lük bölümünü borçlanma, % 46'lık kısmını vergilendirme yolu ile karşılamıştır. Almanya ise % 87'lik bölümünü borçlanmalar, % 13'lük kısmını vergilendirme yolu ile karşılamıştır.⁶⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın ilk iki senesinin masraflarının İngiltere'de % 64'ü, Fransa'da ise % 16'sı, Almanya'da %

⁶¹ Fadıl Hakkı Sur, "Kamu Borçlarının Doğuşu", **AÜHFD**, s. 164.

⁶² Charles Jesse Bullock, "Financing the War", **The Quarterly Journal of Economics**, pp. 364, 365, 373.

⁶³ Fadıl Hakkı Sur, "Kamu Borçlarının Doğuşu", **AÜHFD**, s. 158, Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 48.

⁶⁴ Refii Şükrü Suvla, "Harpta Devlet Ekonomisi", **CHP Konferanslar Serisi**, s. 28-31. Fadıl Hakkı Sur, "Kamu Borçlarının Doğuşu", **AÜHFD**, s. 164.

⁶⁵ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 248.

⁶⁶ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 38.

50'sil borçlanma yolu ile karşılanırken,⁶⁷ Amerika'da savaş süresince toplam harcamaların % 60'ı borçlanma, % 40'ı vergilerle finanse edilmiştir.⁶⁸ Türkiye'de ise İkinci Dünya Savaşı döneminde masrafların % 73'ü vergilerle karşılanmıştır.⁶⁹

1.3.1.3. Zorunlu Tasarruf

Zorunlu tasarruf yöntemi savaş dönemlerinde hedeflenmiş olan iç tasarrufun vergilendirme ve borçlanma yolları ile sağlanamaması durumunda başvurulabilecek bir yöntemdir. İktisat profesörü Jhon Maynard Keynes bu konuda bir plan önermiştir. Keynes'in savaşta enflasyonu engellemek için geliştirdiği plan "zorunlu tasarruf ve ertelenmiş ödeme" planıdır. Keynes'in planına göre zorunlu ihtiyaçları karşılayacak yeterli miktarı aşan gelirler, tüketimde kullanılmayarak savaşın finansmanı için ayrılmalıdır. Bu da vergi kesildikten sonra yükümlüye kalan kullanılabilir gelirin bir kısmının yeniden vergilendirilmesi şeklinde gerçekleştirilmeli, bu şekilde tahsil edilen miktar savaştan sonra vergi mükellefine iade edilmelidir.⁷⁰

Bu plan kapsamında her ferde gelirinden standart olarak belirlenecek bir miktar bırakılacak, bu tutar kişi tarafından serbest şekilde sarf edilecektir. Diğer bölüm "ertelenmiş ödeme" kapsamında kişinin savaştan sonra harcaması için kesilecektir. Bu şekilde isteklerini ertelemek veya isteklerinden vazgeçmek zorunda kalan her birey belli bir birikime sahip olacaktır. Böylece yapılan zorunlu tasarruf sayesinde kişinin serveti artacaktır.⁷¹

Bu yöntemle gerçekleştirilecek zorunlu tasarruftan sağlanacak fayda ekonomiye iki şekilde hizmet edecektir. Bu tasarruf öncelikle savaş içinde finansman kaynağı olarak kullanılacaktır ve tüketim azaltılacaktır. Savaş ertesinde ise ekonomik krizin hafifletilmesine yardımcı olacaktır. Çünkü savaş döneminde üretimi arttırmak ve tüketimi azaltmak gereği hissedilirken, savaş sonrasında durumun değişmesi söz konusudur. Savaşın ardından talebin artmasına ihtiyaç vardır ve bunun teşvik

⁶⁷ Muvaffak Akbay, "Harp Finansmanı Tekniği (Almanya-İngiltere)", **AÜHFD**, Yıl 1943, C. I., Sayı. 1, s. 265.

⁶⁸ Salih Turhan, "Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar", İstanbul, **Harp Ekonomisi**, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 192.

⁶⁹ Fritz Neumark, "Türkiye'de Harp Sonrası Maliye Meseleleri", Çev: Turgut İhsan Tükel, **İÜİFM**, s. 77. (72-89) <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/view/1023007315/1023006819> (2 Mart 2015)

⁷⁰ Jhon Maynard Keynes, **How To Pay For The War**, London, Macmillan Co. Limited, 1940, pp. 10, Memduh Yaşa, **Devlet Borçları**, s. 30.

⁷¹ Jhon Maynard Keynes, **How To Pay For The War**, pp. 30.

edilmesi gerekecektir. Zorunlu olarak yapılan tasarrufun halka iadesi ile tüketim talebi canlandırılacaktır. Bu şekilde tüketim hacmi, daralması gereken dönemde daraltılmış, genişlemesi gereken dönemde genişlemiş olacaktır.⁷² Zorunlu tasarruf yönteminin, vergi ile borçlanma arasında yer alan ve bu iki yöntemin karması niteliğinde bir uygulama olduğunu söylemek mümkündür.⁷³

Tüketim mallarında karne sistemine geçiş de zorunlu tasarruf şeklinin bir yoludur. Savaşa hazırlık döneminde ve savaş döneminde fiyatlar yükselir ve karaborsa ortaya çıkar. Buna durumda arzın yükseltilmesi ve/veya talebin daraltılması gündeme gelir, fiyat kontrollerine ve karne usulüne başvurulur.⁷⁴

Feridun Ergin karne usulünü “*bir şahsın muayyen bir maldan veya mal zümresinden talep edebileceği azami miktarın âmme makamları tarafından tayin edilmesidir.*”⁷⁵ şeklinde açıklamıştır. Karne uygulamasında alıcının sadece sahip olduğu karnede belirlendiği kadar malı alabilme hakkı vardır, alıcı daha fazlasını talep edemez. Tüketim miktarı satın alma gücü gözetilmeden, devletin takdiri ile belirlenir. Karne usulünün uygulanmasında bazı aksaklıklar olabilir. Çünkü karne ile tespit edilen miktar normal tüketici olarak düşünülen bir vatandaşın tahmini ihtiyaçları göz önüne alınarak hesaplanmaktadır. Oysa karne için tespit edilen miktar bazen ihtiyaca cevap vermekten uzak olabilir. Tüketim ülkenin coğrafyasına, iklimine, mesleğe, cinsiyete göre farklılık gösterebilir. Ağır işçilerin daha fazla gıda almaları gerekir. Yaş faktörü de bu konuda belirleyici olabilir. Sağlık nedeni ile özel diyet yapanlar olabilir. Tüm bunlar karne usulü uygulanırken göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir. Karne sistemi uygulanırken sadece gıda maddeleri değil giyim eşyaları da bu sisteme dahil edilebilir.⁷⁶ Almanya’da kedi ve köpek mamalarının dahi karne uygulaması kapsamına alındığı görülmüştür.⁷⁷

Talebin sınırlandırılması sonucunda belirli ürünlerin alım gücüne bağlı olarak değil, ihtiyaçlara göre dağıtılmasının sağlanması hedeflenmektedir. Bu şekilde talep fazlalığının neden olduğu fiyat artışının önlenmesi, masrafların azaltılarak tasarrufun sağlanması beklenmektedir. Ayrıca propaganda yolu ile de tüketimin sınırlandırılmasına

⁷² Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 251. Jhon Maynard Keynes, **How To Pay For The War**, pp 103.

⁷³ Salih Turhan, “Harp Finansmanın Teorik Esasları”, **Harp Ekonomisi**, s. 186.

⁷⁴ Erol Cihan, “Hukuk Düzeni ve Harp Ekonomisi İlişkileri”, **Harp Ekonomisi**, s. 164.

⁷⁵ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 74.

⁷⁶ **A.e.**, s. 75.

⁷⁷ “Kedi Köpeklere de Vesika Veriliyor”, **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1939, Sayı: 5514, s. 5.

destek verilebilir. Devlet eli ile yapılacak propaganda halk üzerinde etkili olabilecektir. Çünkü resmi propaganda devlet otoritesine ve milli birlik ruhuna dayanmaktadır. 1929 ekonomik krizi döneminde pek çok ülkede devlet propagandası yolu ile milli üretimin önemi vurgulanmış, halk yerli mallar kullanmaya yöneltilmiştir. “*Yerli malı kullan*”, “*Buy British*”, “*Achetez François*” gibi özlü sözlerin halkı yerli mallar kullanmaya yönelttiği görülmüştür.⁷⁸

İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman da hayat pahalılığına ve tüketimin fazlalığına karşı mücadele için propagandanın yararlanılmıştır. Gereğinden fazla mal alınmaması, gelecek zamanlarda malın bulunamaması kaygısı ile istifçilik yapılmaması, mutlaka gerekmedikçe seyahat edilmemesi, zorunlu olmayan mallar için para harcanmaması gibi konularda geniş propagandalara rastlanmaktadır. Bu gibi propagandaların başarı kaydetmesi halkın devlete olan güveni ile paraleldir. Alınan tedbirlerin gereğine inanan halk, sonunda başarıya ulaşılacağı düşüncesi içindeyse bu propagandalara destek verecektir. Bu noktada devlete güven çok önemlidir. Eğer resmi söylem zaruri bir ürünün piyasada azalmayacağı, fiyatının artmayacağı yönünde ise ve hemen ardından bu mala zam yapılırsa halkın devlete güveni sarsılacaktır. Bu durumda propagandanın bir önemi kalmayacak, halk söylenenin tersini yapacaktır.

Tüketim konusunda halkı aydınlatmaya yönelik propagandalar, tüketimin azaltılabilmesi için alınacak tedbirlerin anlatılması şeklinde görünmektedir. Bu yöntemle halk tüketim konusunda bilgilenecek, tasarruf yapma yollarını öğrenecektir. Örneğin İsviçre’de yakıttan tasarruf için propaganda yapılmış, halk evlerin havalanması için 10 dakikalık bir havalandırma süresinin yeterli olacağı konusunda bilgilendirilmiştir. Propaganda yolu ile tasarrufun sağlanmasında diğer bir yol da halkın ülkenin iâşe durumu hakkında bilgilendirilmesidir. Örneğin ülkenin şeker stokunun az olduğu hakkında halka önceden bilgi verilirse, halk pekmez, bal, üzüm gibi ürünleri hazırlamak yolu ile şeker ihtiyacını bir miktar çözümler. ⁷⁹ Bu yöntemler özellikle savaş dönemlerinde halkı tasarrufa yönlendirirken, aynı zamanda kıt kaynakların bilinçli kullanılması sayesinde ülke ekonomisine de katkılar sağlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de Ulusal Ekonomi ve

⁷⁸ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 213.

⁷⁹ **A.e.**, s. 213, 214.

Arttırma Kurumu⁸⁰ halkı bilinçlendirme görevini üstlenmiş ve kıt kaynakların tasarruflu kullanılması, üretime katkıda bulunulması gibi konularda halkı bilgilendirmek amacını güden ilanlarla Hükümete destek vermiştir. Örneğin;

*“Çiftçi Yurttaş, Türkiye’de her sene 50 bin ton pamuk yetişiyor. Bu tonu 500 liradan 25 milyon liralık bir kıymettir. Pamuk mahsulümüzü en aşağı yüzde yirmi arttırsak, yurdumuza beş milyon lira fazla kazandırmış oluruz. Pamuk mahsulümüzü en aşağı yüzde yirmi arttırmak senin elindedir. Kolları sıva, pamuk çentiğine atıl!”*⁸¹, *“Şehirli yurddaş, evinin bahçesinde şimdi kırmızı domates gülden daha kıymetlidir”*⁸², *“Yurttaş, Bir meraklı hesap etmiş, Türkiye’de sarf olunan elektrikten yüzde on tasarruf edilse, bir yılda 675 bin liralık kömür artarmış. Onun için aklın daima elektrik düğmesinde olsun”*⁸³ şeklinde yapılan propagandalar basın yolu ile halka ulaştırılmıştır.

1.3.1.4. Enflasyonist Politika Uygulamaları (Kağıt Para İhracı)

Savaş dönemlerinde ülkelerin olağanüstü masrafları doğal olarak büyük miktarda artış gösterir. Bu masraflarının kamusal gelirlerle karşılanması zor olabilir. Ülkenin ekonomik olarak sıkışık dönemlerinde yapılacak masrafları karşılamak için ülke yöneticileri olağanüstü gelir kaynaklarına başvurmak durumunda kalabilirler. Savaşın finansmanı için para basılması da sıklıkla başvurulan bir yöntemdir.⁸⁴ Ancak bu yöntemin ekonomik, sosyal, psikolojik ve siyasal olarak olumsuz etkileri söz konusudur. Paranın değerinin düşmesi tüketicileri fiyat artışı endişesine sürükler. Tüketiciler ileride alınacak malları hemen satın alma yoluna giderek kendi açılardan önlem almaya çalışırlar. Bu şekilde harcamalarını arttırırlar, artan harcamalar fiyatları yükseltir. Fiyat artışları kişisel gelirler arasındaki dengenin bozulmasına neden olur. Sabit gelirli kesimin alım gücü düşer. Özellikle gelirlerinin arttırılmasının imkânsız olduğu savaş dönemlerinde dar gelirli kesim bu durumdan

⁸⁰ Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu 12 Aralık 1929’da Atatürk’ün telkinleriyle “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” adıyla kurulmuştur. Kuruluş amacı, 1929 Dünya İktisadi Krizi’nin yıkıcı etkilerini en aza indirmek, israfla mücadele ederek halkı tasarrufa ve yerli mal kullanımına teşvik etmek ayrıca ulusal iktisadi sorunları belirleyip çözümü için hükümeti uyarmaktır. 1939 yılında kurumun adı “Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu” olarak değiştirilmiştir. Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu 1931 yılında İstanbul’da kurulmuş olan “Türk İktisat Cemiyeti” ile 18 Ocak 1955’te “Türkiye Ekonomi Kurumu” çatısı altında birleşmiştir. Bkz. “Uluslararası Ekonomi Konferansı”, **Cumhuriyet**, Bilim ve Teknoloji, 11 Ekim 2006, Yıl. 20. Sayı. 1021, s. 19.

⁸¹ “Çiftçi Yurddaş”, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1940, Sayı: 5723, s. 5.

⁸² “Şehirli Yurddaş!”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1940, Sayı: 5730, s. 5.

⁸³ “Yurddaş”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1940, Sayı: 5731, s. 2.

⁸⁴ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 124.

çok olumsuz etkilenir. Buna karşılık savaş koşullarında piyasada az bulunan malları karaborsa yolu ile satan bir kesim, bolluk ve refah içinde yaşamını sürdürmeye devam eder. Servet ve kazançlarda meydana gelen bu uyumsuzluk, ülkeyi ekonomik olarak etkilediği gibi, maddi-manevi değerlerin de zedelenmesine neden olarak ülkede sosyal bir sıkıntıya neden olabilir. Haksız kazançla büyük servet sahibi olan kesimin varlığı karşısında, enflasyon dönemlerinde ya daha çok çalışmak ya da harcamalarını kısmak zorunda kalan kişilerin psikolojik olarak etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu dönemlerde kişiler arası ilişkiler yara alabilir, insanlar suç işlemeye meyilli olabilir. Sosyal rahatsızlıklar, toplumsal yapıda çökmeye neden olabilir. Halkın devlete olan güveni sarsılır. Bu memnuniyetsizlik, ülkenin siyasi yapısında değişikliklere neden olabilecek sonuçlar doğurabilir.⁸⁵

Para basılması savaş harcamalarının karşılanması için en kolay yöntemdir. Birinci Dünya Savaşı döneminde dolaşımda olan kağıt para 1917'ye kadar Rusya'da 10 kat artmıştır. Savaş süresince dolaşımdaki kağıt para miktarı İngiltere'de 15 kat, Almanya'da 8 ve Fransa'da 6 kat artmıştır.⁸⁶ Osmanlı Devleti'nde 1915'te dolaşımdaki kağıt para miktarı 8 milyon Osmanlı Lirası iken, 1918'de 61.018.633 Osmanlı Lirası olmuştur. Bu süreçte yedi tertip para basılmıştır.⁸⁷

İkinci Dünya Savaşı döneminde de Almanya'da 1938 yılı sonunda 8.223.000.000 mark tutarında olan dolaşımdaki para miktarı 1941 sonunda 18.199.000.000 marka çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde 1938 sonunda 4.470.000.000 dolar olan para miktarı 1941'de 7.612.000.000 dolara yükselmiştir. Fransa'da 1938'de 110.000.000 frank tutarında olan dolaşımdaki para miktarı 1941'de 270.000.000.000 frankı bulmuştur. İngiltere'de 1938 sonu itibarı ile 504.000.000 sterlin olan para hacmi 1941'de 710.000.000 sterlini geçmiştir.⁸⁸ İkinci Dünya Savaşı döneminde

⁸⁵ Akın İlkin, "Enflasyonun Etkileri", **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 196-199.

⁸⁶ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 38, Ivan T Berend, bu oranları İngiltere için 10 kat, Almanya için 5 kat olarak vermektedir. Karş. Ivan T Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 66-68.

⁸⁷ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982, s. 263, Şevket Pamuk, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 161.

⁸⁸ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 130.

Türkiye’de dolaşımdaki para miktarı 1939’da 281.000.000 Lira iken, 1945’te 881.000.000 Liraya ulaşmıştır.⁸⁹

Para basılmasının neden olacağı enflasyon yukarıda belirtilen etkileri ile ülkeyi olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle savaş finansmanın para basılması yolu yerine, kısmen vergi, kısmen de borçlanma yolu ile sağlanması daha sağlıklı bir yoldur.⁹⁰

1.3.2. Dış Finansman Kaynakları

Ülkeler, diğer ülkelerin bir kısmı ile ekonomik ilişkiler içindedir ve uluslararası ekonomik olayların başında mal alım ve satımı gelmektedir. Devletler normal şartlar altında iken bile bazı ihtiyaçlarını karşılamak için ithalat yapmak zorunda kalmışlardır. Savaş dışı koşullarda dahi ülke gereksinimlerinin bazıları ithalat yolu ile karşılanırken, savaş dönemlerinde bu ihtiyaçlara hammadde, harp malzemesi gibi bazı ihtiyaçlar da eklenmiştir. İthalat nedeni ile yapılması gereken ödemeleri savaş dönemlerinde karşılamak kolay değildir. İthalatın ihracat ile karşılanabildiği durumda sorun yoktur. Bunun dışındaki durumda bu masraflar iç finansman kaynaklarından karşılanabileceği gibi dost ülkelere gelen yardımlarla da karşılanabilir.⁹¹ Dış ülkelere gelen yardımlar savaşın finansmanı için önemli bir kaynaktır. Ayrıca yabancı ülkelere borç da alınabilir. Savaş döneminde alınan dış yardımların ya da borçların çok önemli bir özelliği uluslararası politik ilişkilerle sıkı bir bağlantısının olmasıdır. Ya da tamamen politik hesaplara bağlı olarak doğmasıdır. Politik hesaplara bağlı olan borçlara “politik borçlar” denmektedir. Politik dış borçlar normal şartlar altında akdine imkan olmayan ya da aynı şartlarla temini mümkün görülmeyen borçlardır. Bu politik beklentiler çok farklı olabilir. Ekonomik açıdan daha zor koşullara sahip ülkenin desteğini sağlamak, esasen aynı tarafta olan ama durumu şüpheli görülen ülkeyi daha uzun süre ile ittifak sisteminde tutabilmek, söz konusu ülkenin karşı cepheye katılması mümkünse, en azından tarafsızlığını sağlamak, birlikte savaşılıyorsa savaşa devam edebilmesini ve daha etkin rol almasını kolaylaştırmak gibi amaçlar politik borçların oluşma zeminini

⁸⁹Şükrü Saraçoğlu 12 Aralık 1945 tarihinde 16. Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası’nda Ankara Halkevi’nde “...harpten önce 230 milyon lira olan para hacmi bugün 893 milyon liradır.” demiştir. Bkz. **BCA** (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) Fon Kodu: 30 10 0 Yer No: 11.64.9, “Başbakanın Nutku”, **Cumhuriyet** 13 Aralık 1945, s. 1, 2., Ertuğrul Baydar, **İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, 1978, s. 74, Nevin Coşar, **Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s. 111.

⁹⁰Refii Şükrü Suvla, “Harpta Devlet Ekonomisi”, **CHP Konferanslar Serisi**, s. 28-31.

⁹¹Salih. Turhan, “Harp Finansmanın Teorik Esasları”, **Harp Ekonomisi**, s.186, 187.

hazırlamaktadır.⁹² Ülkelerin ekonomik olarak çok sıkışık oldukları dönemlerde yapılan dış borçlanmaların şartları doğal olarak çok ağır olacağından dış borçlanma yöntemi de sonuçları ağır bir finansman kaynağıdır.⁹³ Politik borçlar özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ve onu takip eden dönemde büyük önem kazanmıştır.

1.4. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Savaş Ekonomisi

1.4.1. Birinci Dünya Savaşı Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın savaş ile ekonomi arasında karşılıklı etkinin kesin olarak algılandığı ilk basamak olduğu söylenebilir.⁹⁴ Birinci Dünya Savaşı'nda genel kanı savaşın kısa süreceği yönünde olduğundan ülkeler savaş öncesi geniş kapsamlı bir ekonomik hazırlık yapmamıştır. Ancak savaş döneminde hızla artan savaş malzemeleri tüketimi, savaşan ülkelerin neredeyse tüm kaynaklarını bu amaca yönlendirmelerini gerekli kılmıştır. Savaşa katılan ülkeler savaş ekonomisine yönelik düzenlemeleri savaş boyunca yapmaya çalışmışlardır.⁹⁵ Bu düzenlemeler sonucu devlet himayeciliği ön plana çıkmıştır. Devletin nüfuzu I. Dünya Savaşı sırasında yeni bir nitelik kazanmıştır. Devlet denetimi savaş ekonomilerinde yaygın şekilde görülmeye başlamıştır. Savaşa katılan ülkelerin hepsi ve tarafsız kalan ülkelerin büyük bir kısmı gıda ve hammadde ile ilgili düzenlemelere gitmişlerdir. Ayrıca stratejik ürünlerin denetlenmesi, savaş teçhizatı ve bunları tedarik edenler, ulaştırma sektörü, tarım da devletin denetimi altına alınmıştır.⁹⁶ Eskiden yapılan savaşların maliyetleri milyonlarla ölçülürken, Birinci Dünya Savaşı'nın maliyeti 211 milyar doları bulmuştur.⁹⁷ Bu miktarın ülkelerin bütçelerinden ayrılacak bir payla karşılanması oldukça zordur. Savaşan ülkeler savaş ihtiyaçlarını karşılamak için olağanüstü tedbirler almak zorunda kalmıştır.

⁹² Memduh Yaşa, **Devlet Borçları**, s. 74.

⁹³ Ömer Celal Sarc, "Harb ve Ekonomi", **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsal'e Armağan**, s. 369.

⁹⁴ Feridun Ergin, "Türkiye'de Harp Maliyesi (1939-1942)", İstanbul, **İÜİFM**, C. IV, Sayı. 2, İkincikânun 1943, s. 148.

⁹⁵ Seyfi Kurtbek, **Harb ve Ekonomi**, s. 51, Feridun Ergin, **Harb Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 41.

⁹⁶ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 64.

⁹⁷ Zafer Toprak, **Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982, s. 234.

1.4.1.1. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Bazı Ülkelerin Savaş Ekonomisi

Birinci Dünya Savaşı'nda savaştan etkilenen ülkelerde serbest ekonomiyi güdümlü hale getirmekle sorumlu devlet adamları büyük sorumluluklar ve görevler üstlenmişlerdir. Sağlıklı bir yol izlemek için yeni kuruluşlar hayata geçirilmiş ve istatistiki veriler toplanmıştır.⁹⁸

Almanya: Almanya savaş öncesinde muhtemel masrafları karşılamak için yukarıda da söz edildiği gibi Spandau Kalesi'nde muhafaza edilen bir harp hazinesi hazırlığı ile yetinmiş,⁹⁹ ancak savaş başladıktan sonra sorunları aşmak için merkezi bir yol izlemiştir. Almanya'da Ağustos 1914'te Kriegss Rohstoff Abteulung (KRA) kurulmuştur.¹⁰⁰ Hammade üretimini ve varlığını idare etmek için hayata geçirilen KRA'nın kuruluşunun ardından Ekim ayından itibaren serbest piyasa fiyatları lağvedilmiş, fiyatlar KRA tarafından belirlenmeye başlamıştır. Malzeme dağıtımı KRA'nın sorumluluğu altına girmiştir. Sentetik azot, suni ipek, sentetik kauçuk, sentetik yağ gibi ikame ürünler geliştirilmiştir. Meşe palamudundan yapılan kahve de ikame ürünler arasında yer almıştır. Mayıs ayında da gıda varlığının düzenlenmesi ve bazı gıdaların karneye bağlanması için özel bir birim kurulmuştur. Ocak 1915'ten itibaren yiyecek karnesi uygulaması başlatılmıştır.¹⁰¹ Ağustos 1916'dan itibaren ağır sanayi alanında üretimi arttırmak üzere bir planlama başlatılmıştır. Hindenburg planı ile devletin ekonomiye müdahalesi her gün biraz daha etkinleştirilmiştir. Kısa bir sürede tüm ekonomik faaliyetler devlet tarafından kontrol edilir duruma getirilmiştir.¹⁰² 1916 yılının Aralık ayında 17-65 yaş arası tüm erkekler zorunlu çalışmaya tabii tutulmuştur. Kasım 1916'da verimsiz şirketleri kapatıp sanayi kollarını yeniden düzenleme yetkisine sahip olan Yüksek Savaş Bürosu kurulmuş, bu kurum ile sanayi de denetim altına alınmıştır. Sivil tüketime yönelik sanayilere de

⁹⁸ Ernst Samhaber, **Birinci ve İkinci Cihan Harplerinde Ekonomi Siyasetleri, İstanbul**, Aydınlık Basımevi, 1944, s.22,23, Harpte istatistiğin önemini konusunda geniş bilgi için Bkz. Fritz Neumark, **Harp Ekonomisi Harp Ekonomisinin Esas Meseleleri ve İstatistiğin Ekonomik Seferberlik Planında Ehemniyeti**, İstanbul, Aydınlık Basımevi, 1937, b.a.

⁹⁹ Feridun Ergin, "Türkiye'de Harp Maliyesi (1939-1942)", **İÜİFM**, s. 148, Fadıl Hakkı Sur, "Kamu Borçlarının Doğuşu", **AÜHFD**, s. 163.

¹⁰⁰ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 66., Asa Briggs, "The World Economy Interdependence and Planning", **The New Cambridge Modern History**, Cambridge Universty Press, 1968, s. 49.

¹⁰¹ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 67,68.

¹⁰² Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, s. 10.

kısıtlama getirilmiştir. Almanya’da savaşın finansmanı yukarıda da sözü edildiği gibi devlet borçları ve arttırılan vergiler ile sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca kâğıt para basılarak da sorun giderilmeye çalışılmıştır.¹⁰³ Yukarıda da belirtildiği gibi Birinci Dünya Savaşı döneminde Almanya’da kâğıt para tedavülü sekiz kat artmıştır.¹⁰⁴ 20. yüzyıl boyunca etkisi süren planlı ekonomi Birinci Dünya Savaşı döneminde Almanya tarafından ortaya konmuş ve uygulanmaya başlanmıştır.¹⁰⁵

İngiltere: Savaşın finansmanı ve masrafların hesaplanması ile 18. Yüzyıldan beri ilgilenen, İngiltere, savaş ekonomisinin liberal bir ülkede ne şekilde uygulandığını görmek için iyi bir örnektir. İngiltere’de savaş başladığında kitlelerin huzurunun bozulmamasına özen gösterilmiş ve barış döneminin ekonomik düzeni içinde savaş sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak “Dünya Savaşı”nın diğer savaşlardan farklı olduğu gerçeği karşısında liberal ekonomik sistem uygulanan bu ülkede savaş sırasında her türlü milli kaynak savaş için seferber edilmiştir.¹⁰⁶ Her türlü milli serveti kralın emrine veren bir kanun kabul edilmiştir.¹⁰⁷ 1914 Ekiminden itibaren devlet, Savaş Bürosu aracılığı ile piyasa alımlarına başlamış, üretimi ve ticareti kontrol altına almıştır. 1915 yılı Mart ayında Vatanı Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile cephane üreten fabrikalar devlet yönetimine alınmıştır. Aynı dönemde Hazine Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile çalışma özgürlüklerinin bir kısmına kısıtlama getirilmiştir. Temmuz 1915 tarihli Savaş Mühimmatı Tasarısı, silahların devlet güdümünde üretilmesini öngörmüştür. Ayrıca mühimmat fabrikalarının da ileriki tarihlerde kamu mülkiyetine geçmesi de bu tasarıda yer almıştır. Haziran 1915 tarihinde kurulmuş olan ve Llyord George’un başında bulunduğu Savaş Mühimmatı Bakanlığı devlete ait 250 fabrikanın yönetimini ve özel kuruluşların denetimini üstlenmiştir. Savaş Mühimmatı Bakanlığı savaşın sonunda 65.000 çalışanı olan bir kurum haline gelmiştir. Kömür madenciliği devletin denetimine, demiryollarının mülkiyeti ve yönetimi Demiryolu İdare Komitesi’ne geçmiştir.¹⁰⁸ 1915 Kasım ayından itibaren Liman ve Nakliye İdare Komitesi, deniz taşımacılığının idaresini üstlenmiştir. 1915 tarihinde himayeci gümrük vergileri uygulamaya konmuştur.

¹⁰³ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 67, 68.

¹⁰⁴ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 38.

¹⁰⁵ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 67, 68.

¹⁰⁶ Hâzım Âtîf Kuyucak,, **Radyo İktisat Saati Konuşmaları**, s. 2, Zafer Toprak, **İttihad Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, s. 10.

¹⁰⁷ Hâzım Âtîf Kuyucak, **Radyo İktisat Saati Konuşmaları**, s. 2.

¹⁰⁸ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 65., Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 41,42.

İngiltere’de Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği sıkıntıları aşmak için hammaddelerin ve gıda malzemelerinin de denetimine el atılmıştır. 1917’de başta buğday olmak üzere şekerde, ette ve diğer belli başlı gıda maddelerinde fiyat denetimlerine başlanmış, ardından karne uygulamasına geçilmiştir. Pamuk karneye bağlanmış ve pamuklu maddelerin üretimi kısıtlanmıştır.¹⁰⁹

İngiltere’de Birinci Dünya Savaşı başlayınca vergilerin hemen yükseltilmesinde tereddüt edilmemiştir.¹¹⁰ Ayrıca savaş masraflarını karşılamak için birtakım daimi vergiler çıkarılırken, Excess Profits Duty adı ile altında özel savaş vergisi de çıkarılmıştır.¹¹¹ Fevkalade kazançları kapsayan bu vergi 1915-1921 yılları arasında uygulanmıştır.¹¹² Ancak alınan vergiler bütçe açığını gidermeye yeterli olmamıştır. Bu durum karşısında İngiltere’de devletin borçlanması yoluna gidilmiştir.

Fransa: Fransa’da savaş ekonomisine geçiş diğer ülkelere göre daha yumuşak olmuştur. Ekonominin savaş ekonomisine uyumu savaş süresince yapılan düzenlemelerle sağlanmaya çalışılmıştır. Savaş süresince Fransa’da ciddi bir hammadde ve işe sıkıntısı hissedilmemiştir. Savaş ekonomisi gayretleri mevcut ihtiyaç maddelerinin üretimi ve tüketimi alanlarında yapılacak düzenlemelere yönelik olmuştur. Üretim devlet eli ile düzenlenmiştir.¹¹³ 1916-1917 yıllarında halkın hububat ve şeker ihtiyacı devlet tarafından karşılanmıştır.¹¹⁴ Milli savunma için gereken zorunlu malzemelerin ve hammaddelerin alımı devlet kontrolü altında gerçekleştirilmiştir.¹¹⁵

Fransa’da savaş ihtiyaçlarının karşılanması için 1914’te maddi servet unsurları üzerinden bir servet vergisi alınması hakkında kanun kabul edilmiştir.¹¹⁶ Birinci Dünya Savaşı’nın başlarında Fransa’da vergi randımanında düşme görülmüş, bu nedenle savaşın finansmanı için borçlanmaya başvurmuştur. 1916 yılı ortalarına kadar savaş ağırlıklı olarak borçlanma ile finanse edilmiştir. Fransa’da yeni vergiler

¹⁰⁹ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 66.

¹¹⁰ Feridun Ergin, “Türkiye’de Harp Maliyesi (1939-1942)”, **İÜHFİM**, s. 149.

¹¹¹ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 37.

¹¹² Tuncer, Selahattin, “Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferanslar**, Sayı: 9, 1963, s. 57. (55-84)
(<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuamk/article/view/1023014385> (2 Mart 2014))

¹¹³ Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, s. 9, 10.

¹¹⁴ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 76.

¹¹⁵ **A.e.**, s. 42.

¹¹⁶ Tuncer, Selahattin, “Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferanslar**, s. 65.

1916-1919 yılları arasında uygulanmıştır.¹¹⁷ Fransızlar Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı sırasında kanun kuvvetinde kararnamelerle ekonomiyi yönlendirmişlerdir.¹¹⁸

Amerika Birleşik Devletleri: Birinci Dünya Savaşı'nda ABD ise savaşa geç giren bir ülke olmanın avantajını yaşamış, savaşan ülkelerdeki gelişmeleri izleme şansı bulmuştur. Savaşa girdiğinde İngiltere'deki yapılanmaya benzeyen bir sistemi uygulamıştır.¹¹⁹ Temmuz 1917'de mevcut olan çeşitli teşekküller "Harp Sanayi Ofisi" adı altında birleştirilmiştir. Bu ofisin görevi sınai üretim ve savaş ihtiyaçları arasında denge temin etmek, üretimin gelişmesini sağlamak ve siparişlerin önem derecesini belirlemeye çalışmaktır.¹²⁰ Ancak Amerika'da Birinci Dünya Savaşı döneminde gerçek anlamda savaş ekonomisine geçilmemiştir.¹²¹

Birinci Dünya Savaşı'nda genel kanı savaşın uzun süre sürmeyeceği yönündedir ve savaş için ciddi bir iktisadi hazırlık yapılmamıştır. Bu dönemde savaş ekonomisi gerekli olan tedbirler savaş süresince alınmaya çalışılmış ve fiyat artışları kaçınılmaz olmuştur. Savaşın sürdüğü 1914-1918 döneminde toptan eşya fiyat ortalamaları oran olarak İngiltere'de % 155, Fransa'da % 256, İtalya'da % 266, Almanya'da % 315, Hollanda'da % 204, İsveç'te % 230, Japonya'da % 136, ABD'de % 106 artış kaydetmiştir.¹²²

Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkarılan dersler sonraki dönemlere ışık tutmuştur. Savaşın ardından ülkeler muhtemel savaşlar için hazırlık yapmaya, savaşın finansmanı için gerekli tedbirleri almaya başlamışlardır.

1.4.1.2. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Savaş

Ekonomisi

Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanmış olan Trablusgarp Savaşı, ardından Balkan Savaşı nedeni ile zaten ekonomik sıkıntıda olan Osmanlı Devleti yeni bir savaş için oldukça hazırlıksızdır. Ekonomisi genel olarak tarıma dayalı olan Osmanlı

¹¹⁷ Feridun Ergin, "Türkiye'de Harp Maliyesi (1939-1942), **İÜİFM**, s. 148.

¹¹⁸ Erol Cihan, "Hukuk Düzeni ile Harp Ekonomisi İlişkileri", **Harp Ekonomisi**, s. 159.

¹¹⁹ Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, s. 10.

¹²⁰ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 42, Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, s. 10.

¹²¹ Zafer Toprak, **A.e.**, s. 10.

¹²² **A.e.**, s. 101.

Devleti'nin sanayisi yok denecek kadar az gelişmiştir. Tarım faaliyeti de çok gelişmemiş şartlarda sürdürülmektedir. Devlet büyük bir dış borç altındadır. Osmanlı Devleti'nin dış borçları 1914 yılında 160 milyon İngiliz Sterlini tutarındadır.¹²³ Savaş için hiç uygun olmayan ekonomik ve sosyal şartlar altında savaşa giren Osmanlı Devleti de diğer devletler gibi 1914-1918 döneminde ilk olarak topyekun savaş olgusu ile karşılaşmıştır. Dış ekonomik bağları kesilmiş, ülke içinde kendi imkanları ile yetinmek zorunda kalmıştır.¹²⁴ Bu durum karşısında savaşın getireceği yeni sorunları aşmak için birtakım tedbirler alınmıştır. Osmanlı Devleti savaşa girmenin ardından dış ekonomik ilişkileri ilgilendiren önemli adımlar atmıştır. İthal mallar için malın değeri üzerinden düşük oranda yapılan gümrük vergisi uygulamasına son verilmiş, belirli mallardan daha fazla vergi alınmasını sağlayan yeni bir uygulamaya geçilmiştir. Dış borç ödemeleri durdurulmuş, Düyun-u Umumiye İdaresi'nin faaliyetleri askıya alınmıştır. Diğer bir uygulama olarak kapitülasyonlar yürürlükten kaldırılmıştır, yabancı şirketler ve çalışanları Osmanlı Devleti yasaları kapsamına alınmıştır. Böylece korumacı bir sistem ortaya çıkmıştır.

Savaş nedeni ile silah altına alınan nüfus, sanayide ve tarımda işgücü açığına neden olmuştur. Bu sorunu aşmak için çok sayıda kadın istihdam edilmiş ise de sorun savaşın sonuna kadar çözülememiştir. Gıda maddelerinin dağıtımı ve tüketiminde sorunlar yaşanmıştır. Bu sorun karne sistemi ile aşılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan tarımsal üretimi arttırmak için tedbirler alınmıştır. Kentsel bölgelerdeki büyük şirketler, belirli miktarda toprağı ekmek, bunun için gerekli malzemeyi ve işgücünü bulmakla yükümlü tutulmuşlardır. Toprak sahipleri de bu amaç doğrultusunda sahip oldukları her çift öküz için belli büyüklükteki araziye ekmekle yükümlü kılınmışlardır. Kadın birlikleri oluşturulmuş, bu şekilde işgücü açığı kapatılmak istenmiştir. Bu dönemde İstanbul'un iaşesi önemli bir sorun olmuştur. Devlet bu alanda da müdahaleci bir tutum sergilemiş, üretilen hububatın Anadolu'dan İstanbul'a ulaşması konusunda yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu amaçla İstanbul'a gelen tren ve gemilerde hububat taşımacılığı yapabilmek izne tabii olmuştur.¹²⁵

¹²³ Şevket Pamuk, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, s. 24.

¹²⁴Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, s. 13.

¹²⁵ Şevket Pamuk, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, s. 139-157.

Birinci Dünya Savaşı'nda piyasasındaki malların büyük bölümü orduya ayrılmış, sivil halkın tüketimi için ayrılan pay oldukça daralmıştır. Diğer yandan ülke denizden ablukaya alınmış, demiryollarının dış hatları düşman eline geçmiştir. Bu nedenle dış ticaret kesintiye uğramış, günlük tüketim maddelerinde karaborsa başlamıştır. Savaş döneminde karaborsanın önlenmesi amacı ile “İhtikârın men'i hakkında kanun-u muvakkatı” çıkarılmış, bu konuda gereken önlemler alınmaya çalışılmıştır.¹²⁶ Fiyatlarda narh uygulaması tatbik edilmiştir. 1917 Nisanında çıkarılan bir yasa ile İstanbul'da Şehremaneti'ne, taşrada ise belediyelere belli başlı besin maddelerine ve zorunlu tüketim maddelerine azami fiyat koyabilme, gerektiğinde bu fiyat üzerinden satın alıp dağıtabilme yetkisi verilmiştir.¹²⁷

Savaşın başlamasıyla halk bankalardaki mevduatlarını çekmiştir. Piyasadaki durgunluk nedeni ile tüccarların bankaya ödemeleri etkilenmiş, bankalar tüccarlara verdiği kredileri kesmiştir. Bu koşullarda bankalar 2 Ağustos 1914'te alınan karar ile tüm ödemelerini bir ay ertelemiştir. Bu karar dış borçlara da uygulanmıştır. Borç erteleme mevzuatı savaş boyunca yürürlükte kalmıştır.¹²⁸

Osmanlı Hükümeti'nin bütçesinde yer alan gelirlerle savaşı finanse etmesi mümkün olmadığından, savaş giderleri olağandışı kaynaklar ile karşılanmaya çalışılmıştır. Devlet görevinde çalışanların aylıklarının sadece yarısı ödenmiş, memurlar kalan kısım için alacaklı kılınmıştır.¹²⁹ Müteahhitlerin ve diğer alacaklıların ödemeleri ertelenmiştir. Ordu için gerekli malzemelerin bedeli kısmen ya da tümüyle ileride ödenme şeklinde tedarik edilmiştir. Askerlik yaşı gelmiş mükellefler, “muafiyet-i askeriyye” vergisi ödemek sureti ile askerlikten muaf olmuşlardır.¹³⁰ Ancak bu önlemler yeterli olmamıştır. Osmanlı Hükümeti de diğer ülkelerde yapılan bir uygulamayı hayata geçirip, yukarıda da söz edildiği gibi kaime denilen kağıt parayı piyasaya sürmüştür. Savaşın sonuna kadar 161.018.633 Osmanlı Lirası tutarında yedi tertip para basılmıştır. Bu parasal genişlemenin ve kısmen de gıda malları gereksinimin karşılanmasında yaşanan zorluklar nedeni ile fiyatlar gittikçe artış

¹²⁶ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 295.

¹²⁷ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 286, 287.

¹²⁸ **A.e.**, s. 235, 236.

¹²⁹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002.*, Ankara, İmge Kitabevi, 2003., s. 36., Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 238.

¹³⁰ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 238. 1918 yılında bu yolla hazineye yaklaşık bir milyon Osmanlı Lirası gelir sağlanmıştır. Bkz. Cezmi Tezcan, “Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 91.

göstermiştir.¹³¹ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde fiyatlar büyük artış göstermiş, 1914 senesinde 100 olan geçinme endeksi 1916'da % 212 olup, 1917'de % 846'ya ulaşmıştır. Bu da % 300'lük enflasyon anlamına gelmektedir. Geçinme endeksi 1918'de 1823'e yükselmiştir.¹³² Düyun-u Umumiye İdaresi'nce hazırlanan fiyat endekslerine göre fiyatlar 1914-1920 arasında 100'den 1406'ya çıkmıştır.¹³³

Savaşın finanse etmenin önemli bir yolu olan vergilerin arttırılması ve yeni vergiler koyulması yöntemine de başvurulmuştur. Savaş başlayınca vergiler arttırılmıştır. Mültezimler tarafından olarak toplanan öşür vergisinin oranı % 10'dan % 12.5 oranına çıkarılmıştır. Şeker, gaz yağı, kibrit, kahve, çay gibi tüketim mallarından alınan vergi de arttırılmıştır.¹³⁴ Ayrıca 1917 sonlarında o dönemde Almanya, Avusturya-Macaristan ve Fransa'da uygulamaya konulan harp kazançları vergileri gibi bir Harp Kazançları Vergisi Kanunu hazırlanmıştır. Bu yasa ile savaş döneminde kazanılmış olan olağanüstü kazançlar vergilendirilmek istenmiştir. Mükelleften alınacak beyannameye göre net kazançtan, savaş öncesine denk gelen üç yılın ortalama karı her savaş yılı için düşülecek, geri kalan miktar harp kazançları vergisine tabii olacaktır. Ancak bu tasarı savaş döneminde yasalaşamamış, 1919 yılı sonunda bir kararname ile yürürlüğe girmiştir.¹³⁵ Bu vergi ile bir defaya mahsus olmak üzere 1916, 1917, 1918 yıllarında elde edilmiş olan kazançlar vergilendirilmiştir.¹³⁶ Savaş süresince Osmanlı Devleti'nde vergi yolu ile giderlerin % 10'luk bir kısmı karşılanabilmiştir.¹³⁷

Osmanlı Hükümetinin savaşın finansmanı için başvurduğu diğer bir kaynak da iç borçlanmadır. Bu amaçla 3 Nisan 1918'de "yüzde 5 faiz ve yüzde 1 amortismanlı istikraz-ı dahilî kanunu" çıkarılmıştır. Bu borçlanma için büyük bir propaganda çalışması başlatılmıştır. Büyük çabaların neticesinde savaşın finansmanı için 18

¹³¹ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 263.

¹³² Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, s. 197., Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 342.

¹³³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002.**, s. 35

¹³⁴ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 158.

¹³⁵ Söz konusu vergi 25 Ekim 1920'de yayımlanan "Harp kazançları vergisinin tahsiline mezuniyet veren kanun" ile Ankara Hükümeti'nce yasalaştırılmış ve tahsilat 1925 yılına kadar sürmüştür. Bkz: Şeref Ertaş, "Bağımsızlığımızı Sağlayan Kanunlar ve Bugün", <http://webb.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/ilk/yil2sayi2/yil2sayi2/ertas5.pdf>, s. 83. (22 Nisan 2015), Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, s. 93,94.

¹³⁶ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat(1908-1918)**, s. 302-303., Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, s. 177.

¹³⁷ Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**,s.265.

milyon Osmanlı lirası tutarında borç tahvili satılmıştır.¹³⁸ Savaş tahvillerinin satışından elde edilen gelirin dönemin ihtiyaçlarına cevap verme kabiliyeti farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Zafer Toprak 18 milyon tutarındaki satışı “başarı” olarak değerlendirirken, Şevket Pamuk “sadece” diye nitelendirmektedir.¹³⁹

Osmanlı Devleti savaşı finanse etmek için dış kaynaklardan da yararlanmıştı. Altın, gümüş ya da yabancı para olarak Almanya’dan 86.8, Avusturya’dan 14.5, Anadolu-Bağdat Demiryolu avansı olarak 1.1 milyon dış kaynak sağlamıştır.¹⁴⁰

1.4.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Birinci Dünya savaşı döneminde devlet ekonomilerinde bocalama ve istikrarsızlık görülmüş, savaş ekonomisinin ekonomik ve sosyal etkileri savaş sonrasında da uzun süre etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası, savaşlarda zafere ulaşmak için değil, sadece direnme gücünü ortaya koymak için bile ülkenin maddi manevi tüm kaynaklarını, bütün üretim mekanizmalarını savaşın amacı doğrultusunda yönlendirmeleri gereken bir dönem olmuştur.¹⁴¹ Bu olumsuzluklardan alınan dersler ülkeleri savaş öncesi tedbirler almaya yöneltmiştir.

1939 yılına gelindiğinde Avrupa’da bunalım savaşın eşiğine geldiğinde devletler bir yandan savaşın önlenmesi için çaba harcarken, diğer yandan da ülke sanayisini savaş ekonomisine uygun hale getirme çabasını sürdürmüşlerdir.¹⁴² “Savaş ekonomisi” Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında gizli bir ekonomik politika olmuştur.¹⁴³

İkinci Dünya Savaşı başladığında Almanya’da ve İngiltere’de genel masrafların % 80’i ve milli gelirin yaklaşık olarak % 60’ı savaş gereksinimlerine ayrılmıştır. Gelişen şartların ağırlığı karşısında hükümetler gelir ve servet bölüşümündeki uygunsuzlukları engelleme gereği duymuşlardır. Hükümetler mevcut vergileri arttırmak, fevkalade kazançları vergiye tabii tutmak, zorunlu tasarruf yöntemini

¹³⁸ A.e., s. 259-263.

¹³⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, s. 160. ve Zafer Toprak, **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 263.

¹⁴⁰ Zafer Toprak, **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**, s. 264.

¹⁴¹ Muvaffak Akbay “Harp Finansmanı Tekniği (Almanya-İngiltere)”, **AÜHFD**, Yıl 1943, C. I., Sayı 1, s. 254.

¹⁴² Ertuğrul Baydar, **İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, s. 12.

¹⁴³ Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, s. 10.

uygulamak yolu ile gelirlerde ihtiyacı karşılayacak miktarın marjında fazlalık bırakılmaya çalışılmışlardır. Satın alma gücünün kısıtlanması için de iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Savaşın baskısı altında bulunan ülkeler savaşın yol açtığı olumsuz tesirlerinin en aza indirilmesi için etkili bir kontrol mekanizması kurmak zorunda kalmışlardır.¹⁴⁴

1.4.2.1.İkinci Dünya Savaşı Döneminde Bazı Ülkelerin Savaş

Ekonomisi

Almanya: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da savaşın ekonomik açıdan hazırlanması konusunda çalışmalar yapılmıştır. Savaş ekonomisi üniversite programında yer almıştır. Harbiye nezaretinde Harp Ekonomisi şubesi açılmıştır.¹⁴⁵ 1935 Mayıs'ında Reich Savunma Kanunu ile tüm ekonomik güçlerin savaşın sürdürülebilmesi için seferber edilmesi zorunluluğu getirmiştir. 1936'da Alman ekonomisini savaş durumunda olası bir ablukaya karşı mümkün olan en uzun süre dayanabilecek duruma getirmeyi hedef alan Dört Yıllık Ekonomik Plan yürürlüğe girmiştir. Nazi hiyerarşisinin iki numaralı adamı olan Hermann Göring yeni ekonominin başına geçmiştir. Silahlanma ve ekonomik hazırlıklar bu planın odak noktasını oluşturmuştur. Hammadde imalatı, hammadde dağıtımı, işgücü kullanımı, tarımsal üretim, fiyat denetimi ve kur denetimi Dört Yıllık Plan Bürosu'nun şubeleri olmuştur. Ayrıca bu planla sentetik benzin, suni lastik gibi ikame malların geliştirilmesine de önem verilmiştir.¹⁴⁶

Dört yıllık planın ilanının ardından fiyatların değiştirilemeyeceği hakkında yayımlanan kararname ile 17 Ekim 1936 tarihli fiyat seviyesi istikrar esası olarak belirlenmiştir. Ziraî mahsul ve taahhütler de dahil olmak üzere, tüm ücretler, resim ve harçlar, komisyon ve navlunlar bu kapsama alınmıştır.¹⁴⁷ Almanya'da 1935-1939 yılları arasında çıkarılan kanunlarla yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin her Alman vatandaşının vazifeye çağırılması temin edilmiştir.¹⁴⁸ Tüm bu hazırlıklar nedeni ile 1939 senesine gelindiğinde bütün fiyatların, ücretlerin, döviz kurlarının dondurulması, yatırımların durdurulması, tüketimin kısıtlanması, hammaddelerin

¹⁴⁴ Feridun Ergin, "Türkiye'de Harp Maliyesi (1939-1942)", **İÜHFİM**, s. 150-151.

¹⁴⁵ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 119.

¹⁴⁶ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 152.

¹⁴⁷ Salih Turhan, "Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar", **Harp Ekonomisi**, s. 192.

¹⁴⁸ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 119.

tahsisini içeren tedbirlerin alınması gibi uygulamalar kısa zamanda yürürlüğe konabilmiştir.¹⁴⁹

Savaşın başında Almanya'nın işgal ettiği ülkelerin toprakları Alman savaş ekonomisine büyük katkılar sağlamıştır. Bu dönemde Almanya'nın kömürünün % 20'si, elektro-çelik ve çelik sac üretiminin % 25'i, yük vagonlarının % 20-25 kadarı, giyeceklerin % 40'lık bölümü, iş ayakkabılarının % 25'i buralardan karşılanmıştır. Tarafsız ülkelere İsveç ile olan Alman ticareti 1938-1941 yıllarında iki katına çıkmıştır.¹⁵⁰ Ancak buna rağmen savaşın getirdiği güçlükler bazı tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir.

Almanya'da 4 Eylül 1939 tarihli kararla para stoku suç kabul edilmiştir. Tedavülün artmasından doğan satın alma gücünün kısıtlanması için de borçlanmaya gidilmiştir.¹⁵¹ Kazanç vergileri % 50 arttırılmış, yeni vergiler konmuştur.¹⁵²

Savaş dönemi ekonomisi 1941 yazına kadar nispeten rahat bir şekilde cereyan etmiştir. Ancak topyekûn savaş seferberliğinin esas olarak başladığı 1941 yazına gelindiğinde toplumsal savaş seferberliği katlanarak artmıştır.¹⁵³ 1941 yılından itibaren sıkı fiyat kontrolü uygulaması başlatılmıştır. Kurallara uymayanlar ağır şekilde cezalandırılmıştır. Müebbet kürek cezasına hatta ölüme giden cezalar uygulanmıştır.¹⁵⁴

İngiltere: Yukarıda da söz edildiği gibi İkinci Dünya Savaşı öncesinde savaş tehdidi savaş ekonomisi sistemini zorunlu hale getirmiş, haberleşmenin, karar almanın, alınan kararları uygulamanın merkezileştiği bir sistem genel olarak kabul görmüştür. İngiltere de bu merkezi sistemi kabul edip savaş ekonomisini yönlendirmiştir.¹⁵⁵ İngiltere'de 24 Ağustos 1939 ve 22 Mayıs 1940 tarihli fevkalade durumda hükümete yetkiler veren kanunlar çıkarılmış, bu suretle hükümet tam bir savaş ekonomisi uygulama yetkisi almıştır.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Salih Turhan, "Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar", **Harp Ekonomisi**, s. 192.

¹⁵⁰ Ivan T. Berend, 20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi, s. 100.

¹⁵¹ Feridun Ergin, "Türkiye'de Harp Maliyesi (1939-1942)", **İÜİFM**, s. 150, 151.

¹⁵² İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiat Murakabesi**, İstanbul, y. y. 1944, s. 4.,5.

¹⁵³ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 99.

¹⁵⁴ "Almanya'da İstifçilik Yapanlar İdama Mahkum Ediliyor", **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1942, Sayı: 6353, s. 3, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiat Murakabesi**, İstanbul y.y. 1944, s. 4, 5.

¹⁵⁵ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 102, Mehmet Ertuğruloğlu, "İngiltere'de Harp Finansmanı ve Harp Sonrası Güçlükleri", **AÜHFD**, s. 361.

¹⁵⁶ Melek Ulusoy, "Milli Korunma Kanunu Çıkarılma Amacı, Sosyo-Ekonomik Etki ve Sonuçları," Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2010, s. 36.

İngiltere’de büyük bir yönetim teşkilatı oluşturulmuştur. Nisan 1940’ta 3.500 çalışanı olan Gıda Bakanlığı, 1943’te 39.000 kişiyi istihdam eder olmuştur. Eylül 1939’da Ekonomik Harp Bakanlığı kurulmuş, ardından Devlet Acil Durum Komitesi ve Temel Teçhizat Memurları Komitesi oluşturulmuştur. 1940 tarihinde Teçhizat Bakanlığı, Hava Taşıtları Üretim Bakanlığı, özel bir Uçak Üretim Konseyi kurulmuştur. Tüm nüfus kayıt altına alınmış, bu suretle işgücünü savaş gereklerine göre yönlendirmek amacı ile emek istihdamı kontrol altına alınmıştır. 1941 yılının nisan ve kasım ayları arasında 200.000 kadın işçi sivil sanayi sektörlerinden mühimmat sanayisine alınmıştır. 1942 yılında çıkarılan Kadın İstihdamı Yönergesi ile 20-30 yaş arası tüm kadınların Devlet İşçi Mübadele Ofisleri aracılığı ile bir iş edinmeleri talimatı verilmiştir.¹⁵⁷

Kadın ve gençlerin istihdam edilmesi ve çalışma saatlerinin uzatılması suretiyle üretimde artış sağlanmıştır. Tüketim malları karneye bağlanarak kısıtlanmış, özel yatırımlar durdurulmuştur. Vergi gelirlerinde artış sağlanması için gelir vergisinin kapsamı genişletilmiş, muafiyet ve istisna hadleri azaltılmıştır.¹⁵⁸ Excess Profit Tax adı ile uygulamaya konan fevkalade kazançlar vergisi savaş süresince tatbik edilmiştir.¹⁵⁹ Savaşın başlangıcında yukarıda söz edilmiş olan Keynes Planı uygun karşılanmamıştır. Ancak 1941’de İngiltere’de oranı arttırılmış bazı vergilerin savaştan sonra vergi mükelleflerine kısmen geri verilmesi kabul edilmiş, Keynes Planı dolaylı bir şekilde uygulamaya konmuştur.¹⁶⁰ Böylece Nisan 1941’de İngiltere’de zorunlu tasarruf sistemi kabul edilmiştir.¹⁶¹ 1942’den itibaren uygulanan zorunlu tasarruf sistemi ile borçlanılan tutar 1946 yılı sonu itibarı ile 800 milyon sterlin olmuştur.¹⁶² Daha önce de sözü edildiği gibi İngiltere’de savaş harcamalarının %45’i vergilerden, % 50’lik kısmı borçlanma ile karşılanmıştır.¹⁶³

Savaş döneminde üretim ve malzeme tedariki devlet tarafından yönlendirilmiştir. Ham maddelerin sanayi için tahsisinde uygulanan devlet kontrolü Levazım Bakanlığı

¹⁵⁷ Salih Turhan, “Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar”, **Harp Ekonomisi**, s. 192, Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 102.

¹⁵⁸ Salih Turhan, “Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar”, **Harp Ekonomisi**, s. 192.

¹⁵⁹ Tuncer, Selahattin, “Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferanslar**, s. 57.

¹⁶⁰ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 170.

¹⁶¹ Feridun Ergin, “Türkiye’de Harp Maliyesi (1939-1942)”, **İÜİFM**, s. 150-151.

¹⁶² Yaşa, Memduh, **Devlet Borçları**, s. 30.

¹⁶³ Salih Turhan, “Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar”, **Harp Ekonomisi**, s. 192.

nezaretinde yapılmıştır.¹⁶⁴ 1940 ve 1942 yıllarında uçak üretimi için planlanan programlar uygulanmıştır. 1942 yılında özel sektöre müdahale etmesi için Yakıt ve Enerji Bakanlığı kurulmuştur. Sivil tüketim üzerinde kısıtlamalar getirilmiştir. 1 Haziran 1941'de elbiseler için kupon sistemi kabul edilmiştir.¹⁶⁵ 1942 yılı Haziran ayından itibaren elbise tayınının % 22 oranında azaltılmasına, elbiselerde lüzumsuz kumaş israfına neden olan detayların kaldırılmasına, yatak çarşafı ve battaniyelerin karneye bağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca diğer bir kararname ile de yünden dokunmuş veya işlenmiş eşyanın ihracatı kısıtlanmıştır.¹⁶⁶ Bu kısıtlamalar neticesinde savaş boyunca giyecek üretiminde % 37, ev gereçleri üretiminde % 57 düşüş kaydedilmiştir.¹⁶⁷ İngiltere'de 30 Aralık 1942 tarihinde yayımlanan bir kararname ile et, balık ve fasulye konserveleri de karneye bağlanmıştır. Gıda maddelerinin karneye bağlanma oranı 2/5'dir.¹⁶⁸ Tarımda devlet müdahalesi savaş boyunca diğer devletlerde de görülen bir uygulama olmakla beraber, İngiltere tarımsal ürünleri ithal ettiği için İngiltere'de bu konu büyük önem kazanmıştır. 1939'dan itibaren İngiltere özellikle tahılda kendine yetme politikası gütmüştür. İzlenen politikalar olumlu sonuç vermiş, hububat üretimi iki katına çıkmıştır.¹⁶⁹ İngiltere dış finansman kaynaklarından da yararlanmıştır. Savaş finansmanı açısından Kanada ve ABD'den almış olduğu yardımların yeri çok önemlidir. Bu yardımlar sayesinde İngiltere'de önemli fiyat artışlarının önü kesilebilmiştir.¹⁷⁰

Fransa: Fransa güçlü bir devletin, sıkı bir merkezîyetçi politika ile ekonomiyi savunma amaçlarına uygun olarak nasıl organize edebileceği konusunda iyi bir örnek olmuştur. Fransa'da müdafaa unsurlarının birliğini ve uyumunu sağlamak amacı ile Cumhurbaşkanının başkanlığı altında mevcut olan Milli Müdafaa Yüksek Meclisi 23 Şubat 1929'da daha işler hale getirilmiştir. Ekonomi devletçi bir siyasetle organize edilmiştir. Milli seferberlik kanunu çıkarılmış, bu kanun hükümete geniş yetkiler vermiştir. Bu kanuna dayanarak hükümet, kişinin ve özel teşebbüsün hürriyetlerini kısıtlayıcı uygulamalarda bulunmuştur. Fransız halkı cinsiyet farkı gözetilmeksizin

¹⁶⁴ Mehmet Ertuğruloğlu, "İngiltere'de Harp Finansmanı ve Harp Sonrası Güçlükleri", **AÜHFD**, s. 367.

¹⁶⁵ **A.e.**, s. 358.

¹⁶⁶ İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiat Murakabesi**, s. 19, Mehmet Ertuğruloğlu, "İngiltere'de Harp Finansmanı ve Harp Sonrası Güçlükleri", **AÜHFD**, s. 371-376.

¹⁶⁷ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 103.

¹⁶⁸ İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiat Murakabesi**, s. 18,19.

¹⁶⁹ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 103.

¹⁷⁰ Salih Turhan, "Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar", **Harp Ekonomisi**, s. 192.

ülke savunması için sivil ve askeri bütün hizmetlerde çalışmakla yükümlü olmuştur. Savaş ekonomisi kapsamında gerekli görüldüğü durumda özel mülkiyetin az bir bedelle millileştirilmesi mümkün kılınmıştır. 1936 ve 1937 yıllarında savaş araçlarının üretimi için bazı şirketler millileştirilmiştir.¹⁷¹ Fransa’da, savaş koşullarına uyum sağlamak için yapılan en önemli uygulama, 10 Kasım 1940’ta Vichy hükümetince çıkarılan 80 maddelik bir kanun olmuştur. Bu kanunun 15. Maddesi bütün eşya ve hizmet bedellerini 1 Eylül 1939 fiyatları ile sabitlemiştir. Ayrıca ticarethanelere sicil kaydı mecburiyeti ve fatura düzenleme zorunluluğu getirilmiştir. 1941’de birçok gıda maddesine satış yasağı uygulanmıştır. Savaş döneminde gıda maddelerinin yanı sıra ayakkabı ve giyim eşyaları da karneye bağlanmıştır. Karne uygulamasında suç işleyenlere, ağır hapis ve para cezaları konulmuş, karneleri taklit ederek sahtesini basanlara müebbet kürek cezası verilmiştir. Savaşın finansmanı için çoğunlukla vergilere başvurulmuştur. 24 Ekim 1942’de lüks eşya vergisi almak için bir kanun çıkarılmış ve uygulanmıştır.¹⁷² İkinci Dünya Savaşı döneminde Fransa’da harp kazançlarını vergilendirmek üzere yarı servet, yarı gelir vergisi niteliğinde olan, servet ve zenginleşme olmak üzere iki kısımdan oluşan “İmpot de Solidarite National” adında bir vergi yürürlüğe koyulmuştur.¹⁷³

Amerika Birleşik Devletleri: İkinci Dünya Savaşı döneminde ABD’de önce Eylül 1939’da ülkede milli buhran halinin olduğu gerekçesi ile ve ardından Mayıs 1941’de bu halin devam ettiği gerekçesi ile alınan kararlarla Federal Hükümete ekonomik hayat üzerinde geniş yetkiler verilmiştir. Federal hükümet bu yetkileri ölçülü olarak kullanmış, özellikle işverenlerin ve çalışanların gönüllü iş birliğine müracaat etmiştir.¹⁷⁴ Bu şekilde ABD 1939’dan 7 Aralık 1941 tarihinde savaşa katılana kadar savaşın finansmanı için gerekli hazırlıkları yapmıştır. Savaşın başlangıcında 8 milyon olan işsiz nüfus istihdam edilmiş, çalışma süresi uzatılmış, böylece üretim arttırılmıştır. ABD, üretimindeki artışla müttefik devletlere savaş malzemesi yardımı yapabilmıştır.¹⁷⁵ Mart 1942’de bazı eşya ve hizmetler için azami fiyatlar

¹⁷¹ İsmail Hüsrev Tökin, **Müdafaa Ekonomisi**, s. 81-86. Guido Fischer, **Milli Müdafaa Ekonomisi Prensipleri ve Teorileri**, 259-264.

¹⁷² İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**, s. 15-17.

¹⁷³ Tuncer, Selahattin, “Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferanslar**, s. 66.

¹⁷⁴ İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**, s. 7.

¹⁷⁵ Salih Turhan, “Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar”, **Harp Ekonomisi**, s. 192.

belirlenmiştir. Zirai maddeler bu kapsama alınmamıştır. Çiftçilere üretim için gereken maddelerin fiyatları artarsa, sattıkları ürüne zam yapma hakkı verilmiştir. ABD’de önce benzin ardından şeker ve et karneye bağlanmıştır. Ham maddeler öncelikle harp sanayine ayrılmış, sonra diğer sanayilere verilmiştir. İhtiyaçlar ofisi fiyatları kontrol altında tutma, istifçiliğe mani olma görevini üstlenmiştir.¹⁷⁶1942 yılında hayat pahalılığı Amerika’da %15’i bulmuş, 25 Nisan 1942’de Amerika Başkanı Roosevelt kongreye bir mesaj göndererek hayat pahalılığının %80-90 oranlarına ulaşmaması için tedbirler alınmasını istemiş ve bu amaçla yedi maddelik bir program açıklamıştır. Bu program ile şahıs ve şirketlerin karlarının makul bir seviyede tutulması için ağır vergiler uygulanması, toptan - perakende satışlar ve kiralar için bir seviye belirlenmesi, ücretlerin, tarım ürünleri fiyatlarının istikrarın sağlanması, savaş bonolarının satılması için teşvikte bulunulması, kıt kaynakların tüketilmesinde tasarrufa gidilmesi, kredi veya taksit ile satın almalara karşı propaganda yolu ile mücadele edilmesi, borçların ve ipoteklerin ödenmesi konusunda halka teşvikte bulunulması yoluna gidilmiştir.¹⁷⁷

ABD’de savaşın finansmanı için mevcut vergilerin arttırılması yoluna gidilmiştir. Gelir vergisinin kapsamı genişletilmiş ve vergiyi kaynaktan kesme yöntemine geçilmiştir. Muafiyet ve istisna hadleri en düşük seviyeye çekilmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde ABD’de tüketim vergileri sistemi geliştirilmiş, harp kazançları vergisi (excessprofitcox) uygulamaya konmuştur. Borçlanma da kabul gören bir yöntem olarak vergilendirmenin önüne geçmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi toplam harcamaların % 40’ı vergiler, % 60’ı borçlanma yolu ile finanse edilmiştir.¹⁷⁸ Birinci Dünya Savaşı döneminde sıkı bir savaş ekonomisi uygulamayan ABD, İkinci Dünya Savaşı döneminde savaş ekonomisini etkin bir şekilde hayata geçirmiştir.¹⁷⁹

İkinci Dünya Savaşı’na katılmış olan diğer bazı ülkelerin savaş tedbirleri de yukarıda örnek verilen ülkeler ile benzerlik göstermektedir. Japonya 8 Aralık 1941’de savaşa katılmadan önce dört yıl boyunca Çin ile savaş şartları altında ilişkilerini sürdürmüş olduğundan ekonomisi savaş sistemine uygun durumdadır.¹⁸⁰ İkinci Dünya Savaşı

¹⁷⁶ İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**, s. 8.

¹⁷⁷ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 163, 164.

¹⁷⁸ Salih Turhan, “ Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar”, **Harp Ekonomisi**, s. 192.

¹⁷⁹ Zafer Toprak, **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, s. 11.

¹⁸⁰ Seyfi Kurtbek, **Harp ve Ekonomi**, s. 142. Salih Turhan, “ Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar”, **Harp Ekonomisi**, s. 193.

şartlarında Japonya tüm kadınlara çalışma zorunluluğu getirmiştir. Tüketimi kısıtlayan, tasarrufu özendiren önlemler almıştır. Katı bir fiyat dondurma politikası izleme yoluna gitmemiştir. Savaşın finansmanı için yeni vergiler konmuş, aynı zamanda mevcut vergiler arttırılmıştır. Japonya’da diğer ülkelerde olduğu gibi borçlanmadan da yararlanılmış, Ağustos 1938’den itibaren zorunlu mahiyette halk istikrazları çıkarılmıştır.¹⁸¹

İtalya’da savunma ekonomisinin esasları ilk olarak 8 Şubat 1925’te yayınlanan Milletin Harbe Hazırlanması kanunu ile belirtilmiştir. Bu kanunla muhtelif askeri ve sivil makamlara, halkın savaşa hazırlanması için yapılması gerekenler açıklanmakta ve bu makamlara geniş yetkiler verilmektedir.¹⁸² İtalya 1935 senesinden itibaren otarşi siyaseti takip etmiştir. Sovyet Rusya’da ise ekonomi tamamen kolektif duruma gelmiştir. Rusya’da savaş teçhizatı sanayiinin üretimi 1940-1944 yılları arasında 2.5 kat artmıştır. Tüketim malları üretimi ise tüm sınai hasılatın yaklaşık %40’ından, % 20-22 seviyesine düşmüştür. Tank ve zırhlı araçların üretimi yaklaşık olarak yedi kat, savaş uçağı üretimi yaklaşık olarak dört kat artış göstermiştir.¹⁸³

İkinci Dünya Savaşı döneminde alınan tüm tedbirlere rağmen fiyat artışları kendini göstermiştir. 1943 yılına gelindiğinde Almanya’da fiyat artışları % 6.7 oranında görülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri’nde bu oran % 11, Japonya’da % 21, İngiltere’de % 28, Macaristan’da % 39, Bulgaristan’da % 60, Romanya’da % 145 oranında olmuştur.¹⁸⁴

Bu dönemde ülkeler, Birinci Dünya Savaşı’ndan alınan dersler doğrultusunda “savaş ekonomisi” planlamak ve uygulamak konusunda oldukça ciddi tedbirler almışlardır. İkinci Dünya Savaşı bu tedbirlerin alındığı ve uygulandığı bir süreç olmuştur.

1.4.2.2.İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’de Savaş Ekonomisi

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı döneminde ordunun ve şehirlerin iaşesi konusu savaş dönemi ekonomik sorunlarının başında gelmiştir. Savaşın içinde olmamasına rağmen yaklaşık bir milyon askeri silah altında bulundurmak özellikle hububata olan

¹⁸¹ Feridun Ergin, “Türkiye’de Harp Maliyesi (1939-1942)”, **İÜİFM**, s. 150-151.

¹⁸² İsmail Hüsrev Tökin, **Müdafa Ekonomisi**, s. 87.

¹⁸³ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s. 100.

¹⁸⁴ Akbay, Muvaffak, “Harp Finansmanı Tekniği (Almanya-İngiltere)”, s. 272.

talebi arttırmıştır. Buna karşılık üretici zümrenin silah altında bulunması üretimi olumsuz etkilemiş, buğday üretiminde % 50 oranında düşme görülmüştür.¹⁸⁵

Buğday üretimi 1939'da 4.191.528 ton iken, 1945'te 2.189.318 tona gerilemiştir.¹⁸⁶

İthalat imkânlarının kısıtlı olması bazı tüketim mallarının azalmasına neden olmuştur. Türkiye'nin ithalatı 1948 fiyatları ile 1937-1939 arası yılda ortalama 736 milyon TL'den, 1940-1945 yılları arasında yılda ortalama 348 milyon TL'ye gerilemiştir. Tarımsal üretimin düşmesi, makine ve hammadde ithalatının kısıtlanması sonucu yurtiçi sanayi üretiminin olumsuz etkilenmesi karaborsacılığı büyük bir sorun haline getirmiştir.¹⁸⁷ Bu dönemde fiyatlar yükselmiş, ülkede savaş zenginleri çoğalmış, halkın alım gücü azalmıştır. Ekonomik bunalım ciddi bir durum almıştır.

Korkut Boratav ve Şevket Pamuk savaşa girilsin ya da girilmesin savaş dönemlerinde meydana gelen ekonomik bunalımı aşmak için hükümetlerin izleyebilecekleri iki tür ekonomik politika olduğunu söylerler. Bu görüşlere göre izlenebilecek yollardan ilkinde devlet piyasaya yoğun şekilde müdahale eder. Ticareti ve gerektiği takdirde üretimi sıkı polisiye tedbirlerle denetim altına alır. Gerekli olan hububatı kendi belirlediği fiyatlarla temin etmeye çalışır. Bu yolla fiyat artışlarının önüne geçilebileceği düşünülür. Ancak bu uygulamanın istifçiliğe ve karaborsaya yol açma riski fazladır. İzlenebilecek ikinci yöntemde devlet, fiyatlar ve piyasa koşulları üzerinde denetim ve müdahaleden kaçınır. Böylece oluşacak fiyat artışlarının üreticiyi harekete geçireceği, talebin, meydana gelecek artışla karşılanabileceği düşünülür ve bu uygulama nedeni ile meydana gelecek enflasyon kabul edilir.¹⁸⁸

¹⁸⁵Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002.**, s. 81., Bu konuda Feridun Ergin farklı bir yaklaşım sergiler. Ergin'e göre Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı döneminde silahaltına alınan nüfusun tarımdan çekilmesi nedeni ile tarımsal üretimin düşmesi söylenemez. Bu durum tüm ekilebilir toprakları işlenen ve her işçiden yeterli randıman alınan ülkeler için geçerli bir nedendir. Ancak İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de zirai üretim hacmi ülkenin gerçek kapasitesinden çok aşağıdadır. Ekim işleri sadece genç erkekler tarafından yapılmamakta, kadınlar, yaşlı erkekler ve çocuklar tarafından da yapılmaktadır. Askere alınan nüfusun yarattığı açık biraz gayretle giderilebilecek durumdadır. Karş. Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 230.

¹⁸⁶ **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Kurumu, 2006, s. 188.

¹⁸⁷ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 179.

¹⁸⁸ Şevket, Pamuk, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, İstanbul**, s. 184, Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, s. 292.

Savaş döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nde savaş ekonomisi Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığında kurulan hükümetler tarafından yönlendirilmiştir.¹⁸⁹ Saydam ve Saraçoğlu Hükümetleri savaşın getirdiği ekonomik sorunların çözümüne yukarıda belirtilen iki farklı yöntemle yaklaşmıştır. Refik Saydam, sözü edilen ekonomik politikalarından ilkinin tercih etmiş, katı ekonomik politikalar izlemiştir. Bu dönemde ekonominin düzenlenmesi ve korunması için hukuki dayanaklı müdahaleler gerçekleştirilmiştir. 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen Milli Korunma Kanunu bu katı ekonomik politika uygulamasını hukuki zemine oturtan bir kanun olarak çıkarılmış ve bu uygulamanın ana aracı olmuştur.¹⁹⁰

Bu kanun ile üretim, tüketim ve dağıtım ilişkileri devletin kontrolü altına alınmıştır. Ücretli iş yükümlülüğü, çalışma süresinin uzatılması, ücret sınırlaması gibi uygulamalar ile işgücü denetim altına alınmıştır. Milli Korunma Kanunu ile hükümete, özel işletmelere geçici olarak el koyma, ithalatta ve iç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel maddelerin karne ile dağıtımını yapma konularında da yetkiler verilmiştir.¹⁹¹

Milli Korunma Kanunu'nun ardından iç ve dış ticarete devletin fiilen yer almasını sağlamak amacı ile Ticaret Ofisi kurulmuştur. Ticaret Vekaleti'ne bağlı olarak kurulan İaşe Müsteşarlığı ile özel ticaret üzerinde devlet denetimi kurulması hedeflenmiştir. Buğday, pamuk, şeker pancarı piyasa fiyatlarının altında satın alınmış, pamuklu dokuma ile karneli dağıtımın dışında kalan şeker devlete yüksek karlar bırakacak şekilde satılmıştır. Ekmek ve kömür ise şehirlerde ucuz fiyata satılmıştır. Bu uygulama ile asker beslenmesi ucuza mal edilmiş, şehirli nüfus çok zorlanmadan ekmeğini ve kömürünü sağlayabilmiştir. Ancak bu dönemde istifçiliğin, karaborsacılığın ve rüşvetin çok arttığı görülmüştür.¹⁹²

¹⁸⁹ Savaş dönemi T.C. Hükümetleri için Bkz. Ek. A.1.

¹⁹⁰ Fransızların 11 Temmuz 1938 tarihli "Harp Zamanında Millet'in Teşkilatlandırılması" kanunu millî ekonomiyi savaş ekonomisine uygun olarak şekillendirmek maksadı ile alınmış kanunlara örnek olabilir. Bkz: Ergin, Feridun, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 48. İngiltere'de de Mayıs 1940'ta "*herkesin canını, malını kralın emrine veren*" bir kanun kabul edilmiştir. Bkz: "İngiltere'de Tarihin Kayd Etmediği Muazzam Kıyam", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1940., Sayı. 5758., s. 1.

¹⁹¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 84.

¹⁹² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s.84, Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, s. 292.

Refik Saydam 8 Temmuz 1942’de vefat etmiştir.¹⁹³ Ani gelişen bu durum üzerine 9 Temmuz 1942’de göreve gelen Şükrü Saraçoğlu¹⁹⁴ yukarıda sözü edilen ekonomik modellerin ikincisini tercih etmiştir. Saraçoğlu, Saydam Hükümeti’nin uyguladığı piyasa üzerinde sıkı denetim mekanizmalarını kaldırma ya da gevşetme yoluna gitmiştir.¹⁹⁵ Özellikle tarım alanında önemli uygulama değişikliği görülmüştür. Saraçoğlu Hükümeti genel olarak “yüzde 25 sistemi” olarak bilinen 15 Temmuz 1942 tarihli ve “1942 yılı hububat mahsulünün borçlandırılmasına ve satın alınmasına dair talimatname” başlıklı kararnameyi kabul etmiştir. Ticaret Vekili Behçet Uz, yeni hükümetin çiftçilere olan yaklaşımını “*Sen bizim iç kalemissin, biz size, sizin bize güvendiğiniz gibi güveniyoruz*” sözleri ile dile getirmiştir.¹⁹⁶

Saraçoğlu Hükümeti tarım politikasında uyguladığı % 25 kuralına rağmen 1943 yılı başlarında iâşe sorunu çözümlenememiştir. Bu durumda hükümet mayıs ayında yayınlanan bir kararname ile hububatın devlete verilmesi gereken oranı arttırmış, bu kuralı baklagiller için de geçerli kılmıştır.¹⁹⁷ Saraçoğlu Hükümeti iâşe sorununa çözüm bulmak için bu uygulama ile yetinmemiş, hem iâşe sorununu çözmek hem de artan enflasyon karşısında tedbir almak için 1943 Haziran ayında Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’nu uygulamaya koymuştur.¹⁹⁸ Bu vergi ile o dönemde uygulanmış olan Varlık Vergisi dışında kalan toprak sahipleri hedef alınmış, ordunun ve halkın iâşe ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır.¹⁹⁹

¹⁹³ “Çok Acı Bir Kayıp”, **Ulus**, 8 Temmuz 1942., Sayı: 8518., s. 1., “Büyük Bir Kayıp”, **Akşam**, 8 Temmuz 1942, Sayı: 8518., s. 1, Asım Us, “Hükümet Reisimizin Ölümü”, (9 Temmuz 1942 tarihli Vakit Gazetesinden), **Ayın Tarihi**, Matbuat Umum Müdürlüğü, Sayı. 104, 1-31 Temmuz 1942, s. 43,44. Saydam’ın vefatının ardından Başbakanlık görevine aynı gün geçici olarak İçişleri Bakanı Dr. Ahmet Fikri Tüzer atanmıştır. “Reisicumhurun Tebliği”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1942, Sayı: 6427, s. 2.

¹⁹⁴ “Yeni Kabinayı Şükrü Saraçoğlu Teşkil Etti”, **Akşam**, 10 Temmuz 1942, Sayı: 8520, s. 1, M. Zekeriya Sertel, “Saraçoğlu Başvekil”, (11 Temmuz 1942 tarihli Tan Gazetesinden), **Ayın Tarihi**, Matbuat Umum Müdürlüğü, Sayı: 104, 1-31 Temmuz 1942, s. 51.

¹⁹⁵ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 83-85.

¹⁹⁶ “Ticaret Vekilinin Çiftçilere Hitabı”, **Akşam**, 18 Temmuz 1942, Sayı: 8528, s. 1.

¹⁹⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Mayıs 1943., Sayı: 5405., s. 5025.

¹⁹⁸ **T. C. Resmi Gazete**, 15 Mayıs 1943, Sayı: 5405. Bu kanunun ardından 4503 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisine Ek Kanun da kabul edilmiştir. Bkz: **T.C. Resmi Gazete** 14 Aralık 1943, Sayı: 5577. (Korkut Boratav, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’nun tarihini 1944 olarak belirtirken sanırız 1944 yılında çıkmış olan 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Kanunu’nun 56. Maddesi ile 7 Haziran 1943 tarihli ve 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’nun kaldırılmasını, ardından 14 Aralık 1943 tarihli ve 4503 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisine Ek Kanun’un da kaldırılmış olmasını göz önünde bulundurmıştır. Bkz: Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 85.)

¹⁹⁹ Sevilay Özer, II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi”, **Tarihin Peşinde**, Yıl. 2011, Sayı: 5, s. 220.

Verginin oranı Hükümetçe Milli Korunma Kanunu'na dayanarak belli miktarı belirli fiyatla alınan ürünler için % 8, diğer ürünler için % 12 olarak saptanmıştır. Hükümete % 12 oranında vergiye tabii mahsullerden herhangi birinin vergi oranını % 8'e kadar indirebilme yetkisi de bu kanunla verilmiştir. Bu verginin tahsilatı bazı ürünler için aynı bazı ürünler için nakdi olarak belirlenmiştir.²⁰⁰

1944 yılının Nisan ayında 4553 sayılı yeni bir Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu çıkarılmış, bu kanunla vergi oranı tüm ürünler için % 10 olarak belirlenmiştir.²⁰¹ Bu kanunla ilk kanunda olduğu gibi bazı ürünlerin vergisinin aynı olarak bazılarının da nakdi olarak tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰² Bu uygulama Osmanlı Devleti döneminde uygulanan ve 1925 yılında kaldırılmış olan aşar vergisine benzetilmiş bir uygulama olarak Türk ekonomi hayatına girmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi savaşın ardından 1946 yılında 4840 sayılı kanunla kaldırılmıştır.²⁰³

Saraçoğlu hükümetinin İkinci Dünya Savaşı dönemini koşullarında gerçekleşen yüksek enflasyon karşısında aldığı önlemlerden biri de Varlık Vergisi uygulamasıdır.²⁰⁴ Varlık Vergisi Kanunu 4305 sayılı kanunla yasalaşmıştır.²⁰⁵ Bu vergi kanunun birinci maddesinde belirtildiği gibi servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere alınacak bir vergidir. Kanun ilk başta zorunlu istikraz şeklinde düşünülmüş, ancak daha önce yapılmış olan anlaşmalar ve sözleşmeler nedeni ile yabancı tüccar ve yabancı şirketlerin bu kapsama girememesi yüzünden vergi şekline döndürülmüştür.²⁰⁶ Kanununa verilecek isim de görüşmeler sırasında değerlendirilmiştir. İstanbul milletvekili Kazım Karabekir, kanunun ismi üzerinde görüşünü bildirmiş, kanunun

²⁰⁰ **T. C. Resmi Gazete**, 7 Haziran 1943, Sayı: 5423, s. 5242-5244.

²⁰¹ **T. C. Resmi Gazete**, 28 Nisan 1944, Sayı: 5693, s. 6810-6813.

²⁰² 1943'te çıkan kanuna istinaden vergisi aynı olarak alınan kaplıca, kumdarı, antepfıstığı, fındık, kuru incir, kuru üzüm 28 Nisan 1944'te yayınlanan 4553 sayılı kanunla birlikte vergisi nakdi olarak alınan ürünler arasına girmiştir. Maliye Vekaleti'nce gerekli görülen yerlerde zeytin mahsulünün vergisinin nakden ya da beş kilo zeytinden bir kilo yağ hesabı ile yağ olarak aynen tahsil edilebilmesine karar verilmiştir. Bkz: **T. C. Resmi Gazete**, 28 Nisan 1944, Sayı: 5693, s. 6813.

²⁰³ **T. C. Resmi Gazete**, 26 Ocak 1946, Sayı: 6216, s. 10021,10022.

²⁰⁴ Varlık Vergisi konusunda geniş bilgi için Bkz: Hüseyin Perviz Pur, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, İstanbul, Eren Yayınları, 2007. b.a., Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, t.y, b.a., Cahit Kayra, **Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2011, b.a., A. Başer Kafaoglu, **Varlık Vergisi Gerçeği**, İstanbul, Kaynak Yayınları., 2005. b.a., Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları**, İstanbul, İletişim Yayınları.,2000, b.a., Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, Arkadaş Kitabevi, 2009, b.a.

²⁰⁵ **T. C. Resmi Gazete**, 12 Teşrinisâni 1942, Sayı: 5255, s. 3965-3966.

²⁰⁶ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 187, Rifat N. Bali, **Varlık Vergisi Hatıralar Tanıklar**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2012, s. 216, Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 158.

içeriğini desteklemekle birlikte Varlık Vergisi olarak nitelendirmenin yanlış olduğunu belirtmiştir. Karabekir şöyle demiştir:

*“Arkadaşlar, çok yerinde olan bu kanun hakkında birkaç söz söylemek istiyorum. Evvela kanunun adı Varlık Vergisidir. Varlık bizde malum olduğu üzere daha ziyade mevcudiyet manasındadır. İkincisi; servet manasında kullandığımız zamanda dahi bu kanunun muhtevasıyla biraz tezat teşkil ediyor. Çünkü vergiyi servet sahibi olanlar değil, aşırı kazanç sahibi olanlar verecektir. Eğer Encümen münasip görürle bunun adına Aşırı Kazanç Vergisi Kanunu diyelim.”*²⁰⁷

Karabekir’in teklifi kabul görmemiş, kanun Varlık Vergisi Kanunu adı ile kabul edilmiştir. Esas olarak ticaret burjuvazisi, tali olarak da çiftçi, esnaf ve tüccarları hedef alan Varlık Vergisi, bir defaya mahsus olmak üzere tahsil edilen ve itiraz hakkı bulunmayan bir vergidir ve vergi borçlarını 15 gün içinde ödemeyenlerin borçları “icra-haciz” ve “zorunlu çalıştırma” yolu ile tahsil edilecektir.²⁰⁸

Mahmut Goloğlu’na göre Varlık Vergisi Kanunu’nun en zayıf noktası kanunda servet ve kazançlar için kesin bir ölçünün belirtilmemiş olmasıdır. Bu kanun ile alınacak vergi daha çok takdire ve kaniya bırakılmıştır.²⁰⁹ Yahya Sezai Tezel, Varlık Vergisi Kanunu’nu, savaş dönemi enflasyonundan faydalanarak vergilendirilmemiş büyük kazançlar sağlayanların servet artışlarının büyük bir bölümünün devlete aktarılması gayesi ile çıkarılmış bir kanun olarak yorumlamaktadır.²¹⁰ Feridun Ergin de Varlık Vergisi Kanunu ile kısa bir süre içinde tedavüldeki paraların bir kısmının geri çekilmesinin planlandığını söylemiştir.²¹¹

Bu kanun ile tahsil edilmesi hedeflenen vergi miktarı 465 milyon lira olarak tahmin edilmiş, ancak toplanan vergi miktarı 221 milyon lira olmuştur.²¹² Varlık Vergisi uygulaması ile 1943 yılı devlet harcamalarının % 38’i, milli gelirin % 3.5’i, sanayi ve hizmetler kesiminde yaratılan hasılanın % 8’i karşılanmıştır.²¹³ Mart 1944’te

²⁰⁷ Çetin Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983. s. 207, 208.

²⁰⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s.85.

²⁰⁹ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, s. 187.

²¹⁰ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 262.

²¹¹ Feridun Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, s. 258, Feridun Ergin, “Türkiye’de Harp Maliyesi (1939-1942)”, s. 168.

²¹² Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, s. 186.

²¹³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 84.

yürürlükten kaldırıldığında 114.000 mükelleften 315 milyon lira tutarında varlık vergisi tahsil edilmiş, 1400 mükellef Aşkale'ye sevk edilmiştir.²¹⁴

Savaş dönemlerinde olağanüstü vergi uygulamaları yukarıda da belirtildiği gibi pek çok ülkede kabul gören bir yöntemdir. Türkiye'de uygulanmış olan Varlık Vergisi'ne benzer vergiler değişik isimler altında diğer devletler tarafından da uygulanmıştır. Ancak Türkiye'deki uygulamada verginin daha çok gayrimüslimleri hedef aldığı görülmektedir. Varlık Vergisi vergi miktarının belirlenmesindeki yöntem, tahsilat için verilen sürenin kısalığı, mükellefin ailesine ve akrabalarına ait kıymetlerin vergi teminatı olması, vergisini ödeyemeyenlerin çalışma kampına gönderilmesi gibi yaptırımlar nedeni ile çok kınanan bir uygulama olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye bir yandan iâşe sorununu çözmeye çalışırken, diğer yandan savaşa girme ihtimaline karşı hazırlık yapmıştır. Bu süreçte üretimin düşmesi, büyük bir ordunun beslenmesinin ve ordu için gereken araç-gereçlerin temin edilmesi, ithalatın kısıtlı olması hızlı bir enflasyonist ortamın oluşmasına neden olmuştur. Toptan eşya fiyatları 1938=100 olarak kabul edildiğinde 1939'da 101, 1940 yılında 127, 1941'de 175, 1942 yılında 340, 1943'te 590, 1944'te 459 ve 1945'te 445 olmuştur.²¹⁵ Bu verilere göre enflasyon 1939-1942 yılları arasında bir miktar kontrol altında tutulabilmiş, 1942-1943 yıllarında ciddi bir oranda artmış, 1944 ve 1945 yıllarında önceki yıla göre bir miktar aşağıya çekilmiştir.

Savaş döneminde dolaşımdaki kağıt para miktarı endeksi (1938=100) kabul edilirse, 1939'da 153, 1940'ta 216, 1941'de 269, 1942'de 384, 1943'te 415, 1944'te 498, 1945 senesinde de 455 olarak belirlenmiştir.²¹⁶ İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de dolaşımdaki para miktarı yukarıda da belirtildiği gibi 1939'da 281 milyon iken, 1945'te 881 milyona ulaşmıştır.²¹⁷ Savaş döneminin ekonomik tedbirleri olarak görülen ve yukarıda söz edilen uygulamalar ile Türkiye, savaş sürecini geçirmiştir. Savaş döneminin tüm halkı yakından ilgilendiren en önemli ekonomik uygulaması ise Milli Korunma Kanunu olmuştur.

²¹⁴ A.e., s. 85.

²¹⁵ TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2011**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012, s. 602.

²¹⁶ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, s. 436,437.

²¹⁷ Ertuğrul Baydar, **İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, 1978, s. 74, Nevin Coşar, **Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)**, **Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)**, s. 111.

BÖLÜM 2: MİLLİ KORUNMA KANUNU

2.1. Milli Korunma Kanunu'na Giden Süreç

İkinci Dünya Savaşı henüz başlamadan, savaşın kesinleştiğini gören devletler savaş için hazırlıklara başlamıştır. Savaş ekonomisi bölümünde anlatılan birtakım tedbirler devlet eli ile alınırken, savaş beklentisi halk üzerinde yoğun psikolojik etki yaratmıştır.

Türkiye'de halk olası kıtlık ihtimaline karşı mal stoklamaya başlamış, durumdan yararlanmak isteyen bazı tüccarlar ise mallarını saklayarak fiyat artışı beklentisine girmiştir. Bu nedenle bazı mallarda görülen kıtlık ve fiyat artışı henüz savaş başlamadan piyasaları olumsuz yönde etkilemiştir.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasına yaklaşık beş ay kala buğday kıtlığı baş göstermiştir.¹ Bazı fırınlar eksik gramajlı ya da bozuk undan ekmek yaparken,² hayvan kesimi de azalmış, et sıkıntısı başlamıştır.³ Buna karşılık 1939 yılı Eylül ayının ilk haftasında Başbakanlık tarafından ülkedeki her tür gıda maddesinin halkın ve ordunun bir senelik ihtiyacına yetecek miktarda bulunduğu, alınmış olan tedbirler sayesinde gıda sıkıntısının yaşanmayacağı açıklanmıştır. Karaborsacılık yapanların hükümet tarafından şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiştir.⁴ Bu açıklamanın hemen ardından bazı maddelerin ihracı yasaklanmış, bazılarının ihracı lisansa tabii tutulmuştur.⁵ Ülkede her türlü gıda maddesinin yeterli olduğu yönünde yapılan açıklamaya rağmen bir takım gıda maddelerini de kapsayan ihracat yasağı, söylemle

¹“Piyasada Buğday Darlığı Görülüyor”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1939., Sayı: 5345, s. 2 , “Buğday Fiyatları”, **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1939, Sayı: 5346, s. 2., “İktisadi Hareketler”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1939., Sayı: 5360, s. 5, “Şehirde Buğday Stoku Kalmadı”, **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1939, Sayı: 5411, s. 2

²“Et, Ekmek ve Su Meselesi”, **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1939, Sayı: 5399, s. 2,

³“Kuzu Eti Meselesi”, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1939, Sayı: 5363, s. 2., “Et Fiyatları nasıl Ucuzlar”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1939, Sayı: 4226., s. 2.

⁴ **T. C. Resmi Gazete**, 12 Eylül 1939., Sayı 4308, s. 12593., “Hükümetin Tebliği”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1939, Sayı: 5505, s. 1., “İhtikara Karşı Şiddetli Tedbirler Alındı”, **Ulus**, 8 Eylül 1939, Sayı: 6502, s. 1., Bilsay Kuruç, **İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç ve Yazılar)**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1963, s. 62,63.

⁵ İhracı yasaklanan ya da lisansa tabii tutulan malların listesi için Bk. “İhracı Men Edilen Maddelerin Listesi”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1939, Sayı:5506, s. 3.

çelişkili bir uygulama gibi görünmektedir. Söz konusu durumunun Hükümetin ileriye dönük tedbir alma arzusundan kaynaklandığını düşünmek mümkündür. Çünkü savaş yeni başlamıştır ve ne süresi ne de kapsamı henüz belli değildir. Bu nedenle ülkede mevcut stokların halkın ve ordunun ihtiyacı için muhafaza edilmesi yönünde karar alınmıştır.

Ayrıca savaş tehdidi karşısında sosyal yaşantıda bazı tasarrufların yapılması konusu da önem kazanmıştır. Henüz savaş başlamadan İçişleri Bakanlığı Men-i İsrifat Kanunu'nun uygulanması için valiliklere emir vermiştir. Bu uygulama ile geline çeyiz verilmesi, gelin alayının 5 arabadan fazla ve evlenme düğününün bir günden uzun olması, düğün merasimine akrabalarından başka kişilerin davet edilmesi, düğünde ziyafet verilmesi yasaklanmıştır. Sünnet kutlamalarının sadece aile içinde küçük bir kutlama şeklinde yapılmasına izin verilmiştir. Evlenme düğünlerinde ve doğumlarda hediye alınmaması gibi kısıtlamalar getirilmiştir.⁶ Alınan kararlar düğün salonu sahiplerini, hediyelik eşya satan esnafı, terzileri, çiçekçileri olumsuz yönde etkilemiş, büyük yakınmalara neden olmuştur.⁷ Ancak alınan tedbirler savaşın olumsuz etkilerine engel olamamıştır. Halk ihtiyacından daha fazla mal almaya devam etmiş,⁸ başta sadeyağ, sabun, fasulye ve zeytinyağı fiyatları olmak üzere birçok maddenin fiyatı artarken,⁹ ev kiralari da yükselmiştir.¹⁰ Savaşın başlamasından bir hafta sonra basında yer alan karaborsa haberleri, aynı zamanda bu savaşın Türkiye'de ne kadar etkili olacağına da habercisi olmuştur. Fiyat artışları devam ederken Hükümet arz-talep dengesinin bozulmaması gerektiğini açıklayıp, gereğinden fazla malın satın alınmaması yönünde tavsiyede bulunmuş, karaborsaya asla izin verilmeyeceği belirtilerek halkın bu konuda Hükümetle birlikte davranmasını istemiştir.¹¹

Devam eden fiyat artışları karşısında, Ankara'da birtakım çalışmalar yapılırken, İstanbul Bölgesi Mıntıka Ticaret Müdürlüğü Ankara'nın çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla ihtikarla¹² mücadele için ayrıntılı bir rapor hazırlayıp Eylül

⁶ "Men-i İsrifat Kanunu", **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1939, Sayı: 5406., s. 2

⁷ Selahaddin Güngör , " Düğünsüz Derneksiz Halimiz Nereye Varacak", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1939, Sayı:5428., s. 3.

⁸ "Fevkalade Hallere Karşı Teşkilatlanmak Lüzumu", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1939, Sayı: 5503, s. 3.

⁹ "Belediye İhtikara Karşı Tedbir Alıyor", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1939, Sayı: 5505, s. 2.

¹⁰ "Ev Kiralarının Yükselmesine de Mani Olmak Lazım", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1939, Sayı: 5507, s. 2.

¹¹ "Hükümetin Tebliği", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1939, Sayı: 5505, s. 1.

¹² "İhtikar: Halkın yiyecek, ve içecek gibi zaruri ihtiyaçlarını ucuz toplatıp, fırsat bulunca pahalı pahalı satma, vurgunculuk, boğuntu, madrabazlık." Bkz: Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, Aydın Kitabevi, 1993, s. 419.

ayının ilk yarısında Ankara'ya göndermiştir. Raporda 1917 tarihli İaşe-i Umumiye Kararnamesi'nin¹³ bazı maddelerinin uygulamaya koyulması önerilmiştir.¹⁴ Ancak İaşe Kararnamesi'nin 2. Maddesine göre, kararname seferberlik süresince uygulanabilecektir. Bu nedenle Hükümet İaşe Kararnamesini uygulamak yerine yeni kanunlar çıkararak ihtikarı önlemeyi planlamıştır.¹⁵ Başbakan Dr. Refik Saydam İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, 11 Eylül 1939'da Meclis'te yaptığı konuşmada “...Şimdiden idari ve kanuni bütün tedbirlere müracaat edilmiş olmakla beraber, bu husustaki mevzuatımızın ikmal ve takviyesi lazım geldiği neticesine vardık. Bu maksatla iki kanun layihası bugünlerde yüksek huzurunuzda takdim olunacaktır.”¹⁶ demiştir. Nitekim 1939 yılı Eylül ayının sonlarında Men-i İhtikar kanun tasarısı Büyük Millet Meclisi'ne getirilmiştir.¹⁷

Hükümet bir taraftan yeni kanun hazırlıkları yaparken, diğer yandan İstanbul'dan gelen rapor doğrultusunda çıkarılması planlanan yeni kanun yürürlüğe girene kadar, ihtikarla mücadele edilmesi için İstanbul Mıntika Ticaret Müdürlüğü bünyesinde İhtikarla Mücadele Komisyonu kurulmasına karar vermiştir.¹⁸ İhtikarla Mücadele Komisyonu ilk toplantısını 26 Eylül 1939'da üyeler İstanbul Mıntika Ticaret Müdürü, Belediye İktisat Müdürü, Ticaret Odası Umum Katibi, Ankara'dan İstanbul'a gelen Ticaret Vekaleti Müfettişi ve Ticaret Vekaleti Hukuk Müşavirinin katılımı ile gerçekleştirmiştir.¹⁹ İhtikarla Mücadele Komisyonu bir sonraki gün yaptığı toplantıda ihtikar yapan tüccarlar hakkında ne gibi işlemler yapılacağı konusunu araştırmıştır. İaşe-i Umumiye Kararnamesi vilayet ve belediyeye ihtikar yapılan iş yerlerini geçici olarak kapatma yetkisi vermektedir. Komisyon üyeleri bu yetkinin kullanılması yönünde önce savcılık ve emniyet müdürlüğünün, ardından

¹³ 18 Ağustos 1917 tarihli İaşe-i Umumiye Kararnamesi 12 maddeden oluşmuş, bu kararname ile seferberlik süresince ordu, kurumlar ve ihtiyacı olan yörelerdeki halkın iagesi Harbiye Nezareti tarafından üstlenilmiştir. Bkz: Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918.**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982, s. 288., Zafer Toprak, **İttihat Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik (1914-1918)**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003, s. 143., Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994., s. 46., Şevket Pamuk, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 156.

¹⁴ “İhtikarla Mücadele”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1939, Sayı: 5509, s. 2.

¹⁵ “İhtikarla Mücadele”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1939, Sayı: 5511, s. 2.

¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6., C. 5., B. 39, (11. 9. 1939), s. 5., “Başvekilimizin Mühim Nutku”, **Ulus**, 12 Eylül 1939., Sayı: 6506., s. 5.

¹⁷ “İhtikarla Mücadele Projesi Mecliste”, **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1939, Sayı: 5514, s. 2.

¹⁸ “İhtikarla Mücadele”, **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1939, Sayı:5524, s. 2.

¹⁹ “İhtikarla Mücadele”, **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1939, Sayı: 5524, s. 2.

Vali ve Belediye Başkanı Lütü Kırdar'ın onayını almışlardır.²⁰ İhtikarla Mücadele Kanunu çıkana kadar çalışmalarına devam etmesi, daha sonra görevi yeni kurulacak örgüte bırakması planlanan İhtikarla Mücadele Komisyonu'nun²¹ ilk uygulaması ihtikar yaptığı belirlenen dört iş yerini bir hafta süre ile kapatmak olmuştur.²² İhtikarla Mücadele Komisyonunun çalışmaları ile tüccarların ellerinde bulunan stoklanmış malların listelerini kısa zaman içinde vermelerini sağlanmıştır.²³

Komisyonun çalışmaları halk tarafından da desteklenmiştir. Bu süreçte komisyona birçok ihtikar olayı bildirilmiştir. Komisyon tarafından değerlendirilen ihbarlar arasında yer alan “kravat ihtikarı” ise ihtikarda gelinen noktayı işaret etmektedir.²⁴ İhtikarla Mücadele Komisyonu yaptığı çalışmalarından Ankara'yı bilgilendirmiş ve İstanbul'daki ihtikar olaylarının önlenmesinde kararlı çalışmaların devam edeceğini bildirmiştir.²⁵ Ancak birçok malın fiyat artışları bu süreçte devam etmiştir.²⁶ Tüm çabalara rağmen bu süreçte hayat pahalılığı gittikçe artmış, örneğin bazı ilaçlar birkaç kat fazla fiyatla satılmıştır.²⁷ Vali Lütü Kırdar ucuz alınan malın belli bir kar ile satılması gerektiğini, buna uygun davranmayanların kanun önünde “muhtekir” kabul edildiğini söylemiştir.²⁸

Artan fiyatlar, yaşanan karaborsa olayları 1939 yılı Aralık ayı sonunda Çoruh Milletvekili Mazhar Müfit Kansu tarafından Meclis gündemine getirilmiştir. Kansu Meclis'e verdiği önergede ihtikarın ve vurgunculuğun şiddetle devam ettiğini, Anadolu'ya da yayıldığını, halkın büyük sıkıntıda olduğunu belirterek, vurgunculuğun önünü kesmek için sert tedbirler alınması vaktinin çoktan geldiğini belirtmiş, Hükümetin bu konudaki görüşünü sormuştur.²⁹ Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu, Kansu'ya verdiği yanıtta Avrupa'da savaşın başlamasının hemen ardından demir, çuval gibi maddelerin fiyatlarının arttığını, yoğun bir demir ticaretinin yapıldığını, ülkenin altı aylık ihtiyacının karşılanmış olmasına rağmen

²⁰ “İhtikarla Mücadele”, **Ulus**, 23 Eylül 1939, Sayı: 6517, s. 1., “İhtikarla Mücadele”, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1939, Sayı:5525, s. 2.

²¹ “İhtikarla Mücadele İçin Geniş Teşkilat Kuruluyor”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1939, Sayı: 5527, s. 2.

²² “İhtikar ve Buhran”, **Cumhuriyet**, 15 Birincikânun 1939, Sayı: 5601, s. 5.

²³ “İhtikar İhbarları”, **Cumhuriyet**, 7 Birinciteşrin 1939, Sayı:5534, s. 2

²⁴ “İhtikarla Mücadele Komisyonu”, **Cumhuriyet**, 7 İkinciteşrin 1939, Sayı: 5565, s. 2.

²⁵ “Ticaret Odasında Dün Yapılan Toplantı”, **Cumhuriyet**, 10 Birincikânun 1939, Sayı: 5596., s. 1.

²⁶ “Birçok Eşya ve Maddelerin Fiyatı Hala Yükselmekte Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, 12 Birincikânun 1939, Sayı: 5598, s. 2.

²⁷ “Hayat Bahallığı Başladı”, **Cumhuriyet**, 16 Birincikânun 1939, Sayı: 5602,s. 1.

²⁸ “İhtikar ve Buhran”, **Cumhuriyet**, 15 Birincikânun 1939, Sayı: 5601, s. 1.

²⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6., C. 7., B. 18, (27. 12. 1939), s. 128.

kahve fiyatlarının arttığını söylemiş, bunun savaş ortamında fazla para kazanmak amacı güdenler tarafından gerçekleştirildiğini, bu duruma engel olmak için çalışmalar yapıldığını belirtmiştir.³⁰

Bu sözler savaş döneminde halkın genel tutumu hakkında fikir vermektedir. Türkiye’de savaştan önce yüz yirmi bin olan asker sayısının savaşın başlaması ile birlikte bir milyonu aşması ve ordu ihtiyaçlarının öncelikle karşılanması, tarımsal üretimde ve sanayii üretiminde meydana gelen düşme, ithalatın azalmasının neden olduğu mal kıtlığı savaş döneminde fiyatların yükselmesi için gerekli zemini hazırlamıştır. Ancak savaş öncesinde kendini göstermeye başlayan ve savaşın başlamasının hemen ardından süratle artan ihtikâr olaylarını tamamen bu nedenlere bağlamak mümkün değildir. Bu durum insanların savaşın etkisi ile telaşa kapılıp, ihtiyaçtan fazla mal almaları ile de yakından ilgilidir. Gelişen şartlardan yararlanarak elindeki malı saklayan ya da fazla fiyatla satan kişiler de karşımıza “muhtekir” olarak çıkmaktadır. Böyle durumlarda Hükümetin görevi karaborsaya engel olmak için yeterli önlemleri almaktır. İkinci Dünya Savaşı başlarında Hükümet karaborsayla mücadele kapsamında bazı kontrol mekanizmalarını hayata geçirmişse de bu konuda tam anlamı ile başarı sağlayamamıştır. Milli Korunma Kanunu bu ortamda öncelikle ihtikâr olaylarının önlenmesi, aynı zamanda üretim, tüketim, dağıtım, satış, ihracat, ithalat, ücretlilerin örgütlenmesi, ulaştırma gibi konularda Hükümete gerekli önlemleri alması için geniş yetkiler veren bir kanun olarak 18 Ocak 1940’ta kabul edilmiş ve 19 Şubat 1940’ta uygulamaya konmuştur.

2.2. Milli Korunma Kanunu’nun Hazırlık Süreci

İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa’da olan gelişmeler Türkiye tarafından yakından izlenmiştir. Konu ile ilgili olarak Atatürk,1938 yılında hasta yatağında Afet İnan’a şu sözleri not ettirmiştir:

*“Devletler, ikinci Dünya Savaşı’na hazırlanıyor. Biz bu durumda iki konuya önem vermeliyiz: Birincisi, doğu ve batı komşularımızla olduğu gibi öteki devletlerle kurduğumuz anlaşmaları güçlendirmek, ikincisi ise yurdumuzun ekonomik durumunu geliştirmek ve bu bakımdan ekonomik planlarımızı uygulamaktır.”*³¹

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 6, C. 8, B. 18, (27.12.1939), s. 128, 129.

³¹ Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK Yayınları, 1972, s. 7.

1934-1938 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan başarı ile uygulanmıştır. Birinci Beş Yıllık Ekonomik Planın uygulaması sürerken İkinci Beş Yıllık Ekonomik Planın hazırlıkları 1935 yılında başlamış, 1936 yılında rapor haline getirilmiştir. Ancak 1938 yılına gelindiğinde Dünyada savaş rüzgârlarının esmeye başlaması nedeniyle Türk Hükümeti Atatürk'ün ölümünden yaklaşık iki ay önce 16 Eylül 1938'de İkinci Plan taslağında bazı değişiklikler yapmış ve plan taslağını dört yıllık plan olarak yeniden düzenlemiştir. Savaşın başlamasından yaklaşık altı ay önce bu plandaki projelerin önemli bir kısmı ya iptal edilmiş ya da belirsiz bir tarihe ertelenmiştir.³²

Savaş tehlikesi karşısında önlem olarak “Tekalif-i Harbiye” hakkında farklı zamanlarda çıkarılmış olan kanunlar tek bir kanun şeklinde birleştirilmiştir. Bu amaçla 1939 yılı Nisan ayında çalışmalara başlanmış,³³ Hükümet kısa zamanda “Harp Mükellefiyeti” kanun tasarısını meclise verilmiştir.³⁴ Tasarı sadece savaş sırasında değil, askeri manevralar gibi savaş dışı durumlarda da uygulanması gereken bazı hükümleri de içerdiğinden, kanun layihasının adı “Milli Müdafaa Mükellefiyeti” olarak değiştirilmiştir.³⁵ 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu 7 Haziran 1939'da kabul edilmiş, 16 Haziranda Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁶ Bu kanunla sefer halinde ordunun ülke kaynaklarından ne şekilde faydalanacağı, halkın elindeki ulaşım araçlarının nasıl kullanılacağı düzenlenmiş, alınacak tedbirler karara bağlanmıştır. Zor durumda kalınca seferberlik ilan ederek ordu ve yurt savunması için bazı ekonomik tedbirler almak mümkün kılınmıştır.³⁷

Aynı dönemde temel tüketim mallarında görülen kıtlık, karaborsa gibi etkenler karşısında Hükümet halkın ihtiyaçlarının karşılanması ve ülke ekonomisinin savaş koşullarına göre düzenlenmesi için de çalışmalar başlatmıştır. Bu amaçla 31 Mayıs 1939'da bir komisyon kurulmuştur. Aynı gün Sanayi Tetkik Heyeti Reisliğine

³² Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi**, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994., s. 312., Ahmet Makal, **Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999, s. 239., ; Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004., s. 70. Geniş bilgi için ayrıca bk: Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933.**, b.a.

³³ “Harp Mükellefiyeti Kanun Projesi”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1939, Sayı: 5360, s. 3.

³⁴ “Harp Mükellefiyeti Kanunu”, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1939, Sayı: 5363, s. 1.

³⁵ “Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanun Layihası”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1939, Sayı: 5407, s. 3.

³⁶ **Resmi Gazete**, 16 Haziran 1939, Sayı: 4239, s. 11980-11986.

³⁷ Kemal Turan, “Milli Korunma Kanunu Üzerine Bir Konuşma”, **Türkiye Ekonomisinin Başlıca Meseleleri**, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1944, s. 353,354.

getirilen Şevket Süreyya Aydemir'in³⁸ ve Sümerbank konjonktür ve iktisadi araştırma işlerini yürüten İsmail Hüsrev Tökin'in³⁹ de içinde bulunduğu komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda Savunma Ekonomisi, Başvekalet Ekonomik Yüksek Savunma Komisyonu Teşkilatı ve Şeması, İktisadi Korunma Kanunu Projesi, İktisadi Savunma Servisi, Milli İktisadi Koruma Kanununda İktisat Vekaletini Alakadar Eden Selahiyetler Muhtırası şeklinde beş ayrı bölümden oluşan rapor hazırlamıştır. Bu rapor savaşın başlamasından birkaç gün sonra, 4 Eylül 1939'da İktisat Vekili Hüsnü Çakır'a, ardından 8 Eylül 1939'da Başbakanlığa sunulmuştur.⁴⁰ Raporunda ülkenin barış ve savaş kudreti konuları incelenmiş, sonra müdafaa ekonomisinin teşkilatlanması konusuna değinilmiştir. Bu bağlamda siyasi kontrol, iktisadi kontrol, teknik kontrol, askeri kontrol ve devletleştirme konuları ele alınarak, milli müdafaa ekonomisi, seferberlik ekonomisi, savaş ekonomisi ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca sınai seferberlik, zirai seferberlik, ulaştırma seferberliği, ticari seferberlik ve mali seferberlik konuları ve bunlarla ilgili teşkilatlanma konuları ele alınmıştır. Ancak bu rapora dayalı bir uygulama hemen hayata geçirilmemiştir.⁴¹ Raporun değerlendirilerek bir kanun tasarısına temel olması 1939 yılı Aralık ayı sonlarını bulacaktır.

Bu arada gittikçe daha ciddi boyutlara ulaşan karaborsa olaylarına karşı Hükümetin kanuni tedbirler alması yönünde beklenti artmış, Hükümet de bu yönde çalışmalar yapıldığını ve kanun tekliflerinin hazırlandığını belirtmiştir.⁴² İstanbul'un önemli ticaret merkezi oluşu ve nüfus yoğunluğunun diğer illere göre çok fazla olması nedeni ile ihtikarla ilgili sıkıntılar İstanbul'da ciddi bir sorun olarak ortaya çıktığı için ihtikarla ilgili ilk tedbirler de İstanbul'da alınmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi Ticaret Müdürlüğü bünyesinde 26 Eylül 1939'da bir komisyon kurulmuş ve çalışmalara başlamıştır. Diğer taraftan Ankara'da da çalışmalar devam etmiş, yeni kanun hazırlıkları sürdürülmüştür. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1939'da Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı açılış konuşmasında:

³⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 5 Haziran 1939, Sayı: 2424, s. 11915., Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın), C. I. İstanbul, Cem Yayınevi, 1974, s 465.

³⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938-1950**, C.II., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991, s. 73.

⁴⁰ **A.e.**

⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir, **A.e.**, s. 211-212.

⁴² **T. C. Resmi Gazete**, 12 Eylül 1939, Sayı: 4308, s. 12593.

“İçinde bulunduğumuz fevkalâde şartların, iktisadi hayatımızın nizamını muhafaza etmek için, ayrıca kanuni tedbirlere ihtiyaç göstermesi ihtimali vardır. Büyük Millet Meclisi’nin memleketin iktisadi bünyesini sağlam bir surette muhafaza ve devam ettirmek için, isabetli tedbirleri daima ittihaz edeceğine milletimiz emindir”⁴³ diyerek siyasi erkin bu konudaki düşüncesini ifade etmiştir.

Bir süre sonra Hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu’na yukarıda sözü edilen ilk rapor temel alınarak bir kanun tasarısı hazırlanması yönünde öneride bulunmuştur. Meclis Grubu İdare Heyeti’nin seçtiği ve bakanlıklar arası işbirliğini sağlamakla görevli komisyon kanun tasarısını hazırlamak için çalışmalara başlamıştır. Komisyonun çalışmalarına zaman zaman Ticaret Bakanı, İktisat Bakanı ve Başbakan da katılmıştır.⁴⁴ “Milli İktisadi Korunma Kanun Projesi” 26 Aralık 1939’da Başbakanlık tarafından CHP Meclis Grubuna sunulmuştur.⁴⁵ Hükümete geniş yetkiler veren 23 maddeden oluşan ve hangi şartlarda olağanüstü hal ilan edilebileceği, olağanüstü hal durumunda Hükümetin hangi yetkileri kullanabileceğinin belirlendiği bu proje⁴⁶ CHP Meclis Grubunda iki gün süresince tartışılmıştır.⁴⁷ Tartışmalar daha çok projenin Anayasaya uygun olup olmadığı ekseninde gelişmiştir. Tasarının Hükümete çalışma, iş yapma, mülk edinme, tasarruf ve şirket kurma serbestliğini sınırlama yetkisi vermesi konusu eleştirilmiştir. Eleştirilere göre bu hakları çıkarılan bir kararla sınırlamak, kanun kuvvetinde karar çıkarma yetkisinin hükümete verilmesi demektir. Oysa Anayasada Hükümetin kanun gücünde kararname çıkarma yetkisi yoktur, tam aksine Anayasada yasaları ancak Meclisin yapacağı belirtilmektedir.⁴⁸ Nitekim 1924 Anayasasının 5. ve 26. Maddeleri kanun koyma yetkisini Meclise vermiştir.⁴⁹

⁴³ “İnönü’nün Büyük Nutku”, **Cumhuriyet**, 2 İkinciteşrin 1939, Sayı: 5560, s. 5.

⁴⁴ Kemal Turan, “Milli Korunma Kanunu Üzerine Bir Konuşma”, **Türkiye Ekonomisinin Başlıca Meseleleri**, s. 354.

⁴⁵ “Fırka Grubunun Dünkü İçtimar”, **Cumhuriyet**, 27 Birincikânun 1939, Sayı: 5613, s. 6. ; Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C.II., İstanbul, İletişim Yayınları, 1986, s. 372.

⁴⁶ 23 Maddelik Milli İktisadi Korunma Kanun Projesi metni için bk: “Milli İktisadi Korunma Kanun Projesi Hazırlandı”, **Akşam**, 3 İkincikânun1940, Sayı: 7616, s. 8.

⁴⁷ CHP Grup Toplantı Tutanaklarına arşivlerden ulaşılamadığı için CHP Grup toplantıları ile ilgili haberler basından ve ikinci el kaynaklardan takip edilecektir.

⁴⁸“Fırka Grubunun Dünkü İçtimar”, **Cumhuriyet**, 27 Birincikânun 1939, Sayı:5613, s. 1. , **Akşam** 27 Birincikânun 1940., Kemal Turan, “Milli Korunma Kanunu Üzerine Bir Konuşma”, **Türkiye Ekonomisinin Başlıca Meseleleri**, s. 355- 358., Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 424,425.,

⁴⁹1924 Anayasası’na göre: *Madde 5- Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır. Madde 26- Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, Devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harb ilan etmek, Devletin bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve onamak, para basmak, tekelli ve akçalı yüklenme*

Sorun Anayasanın 74. Maddesinin son fırcasına dayanılarak çözümlenmiştir.⁵⁰ Söz konusu maddede “*Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para ve mal ve çalışma ödevleri dışında hiçbir kimse başka hiçbir şey yapmaya ve vermeye zorlanamaz*”⁵¹ denmektedir. Bir başka ifade ile “olağanüstü” koşullar oluştuğunda vatandaşların para, mal ve çalışma görevleri hakkında bazı kısıtlamaların getirilmesi mümkün görülmüş, ancak bu kısıtlamaların kanuna dayandırılması kaydı koyulmuştur.⁵² Projeye yapılan itirazlardan bir başkası ise projenin 4. Maddesinde yer alan ve teşkilat kanunları ile bağlı olmaksızın Bakanlıklar arasında işbirliği meydana getirebileceği hakkındaki hüküm olmuştur.⁵³ Projenin 18. Maddesinde yer alan ve 25 milyon liralık bir sermayenin kontrol edilmeksizin heyete verilmesi konusu da CHP grup toplantısında eleştirilen diğer bir konudur.⁵⁴ Tartışmaların sonucunda Dünyanın günlük siyasi gidişinin ülkeyi her gün yeni ve ani bir olay ile karşılaştırma ihtimalini içermesi nedeni ile hükümetin söz konusu projede işaret edilen yetkilerle donatılması kabul edilmiştir.⁵⁵ Bu kararın ardından Cumhuriyet Halk Partisi Grubu, mevcut projenin kanun teklifi halinde hazırlanması için Recep Peker başkanlığında 30 kişilik yeni bir komisyon oluşturmuştur.⁵⁶ 6 Ocak günü çalışmalara başlayan komisyon daha önceki projenin gruptaki tartışma sonuçlarını ve

*sözleşmelerini ve imtiyazları onamak ve bozmak, genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemelerden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar. Bk: <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasalar.htm> 12 Eylül 2013, Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C.II, s. 372.*

⁵⁰ “Milli Korunma Kanunu”, **Cumhuriyet**, 17 İkincikanun 1940, Sayı: 5634, s. 1.

⁵¹ 1924 Anayasası “*Madde 74- Kamu faydasına gerekli olduğu usulüne göre anlaşılmadıkça ve özel kanunları gereğince değer pahası peşin verilmedikçe hiç kimsenin malı ve mülkü kamulaştırılamaz. Çiftçiyi toprak sahibi kılmak ve ormanları devletleştirmek için alınacak toprak ve ormanların kamulaştırma karşılığı ve bu karşılıkların ödeneşi özel kanunlarla gösterilir. Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para ve mal ve çalışma ödevleri dışında hiçbir kimse başka hiçbir şey yapmaya ve vermeye zorlanamaz. (Fevkalade ahvalde kanun mucibince tahmil olunacak nakdi, aynı ve sayu amele müteallık mükellefiyetler müstesna olmak üzere hiçbir kimse hiçbir fedakarlığa icbar edilemez.)*” <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (12 Eylül 2013)

⁵² Kemal Turan, “Milli Korunma Kanunu Üzerine Bir Konuşma”, **Türkiye Ekonomisinin Başlıca Meseleleri**, s.358.

⁵³ Necmeddin Sadak, “ İktisadi Koruma Kanunu”, **Akşam**, 3 II.Kânun 1940, Sayı: 7616, s. 1., Kemal Turan, “Milli Korunma Kanunu Üzerine Bir Konuşma”, **Türkiye Ekonomisinin Başlıca Meseleleri**, s. 358.

⁵⁴ “Milli İktisadi Koruma Heyeti Emrine 25 Milyon Lira Verilecek”, **Akşam**, 3 II.Kânun 1940, Sayı: 7616, s. 8., Kazım Karabekir, **CHP Grup Tartışmaları, Ankara’da Savaş Rüzgarları, II. Dünya Savaşı**, İstanbul, Emre Yayınları, 2000, s. 144,145

⁵⁵ “Milli İktisadi Koruma Kanunu”, **Cumhuriyet**, 3 İkincikânun1940, Sayı: 5620, s. 3., Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938-1950**, s. 213.

⁵⁶ “Parti Meclis Grubunun Dünkü İçtimarı”, **Cumhuriyet**, 5 İkincikânun 1940, Sayı: 5622, s. 3.

parti ana prensipleriyle Teşkilatı Esasiye Kanunu esaslarını dikkate alarak 70 maddelik “Milli Korunma Kanunu Layihasını” hazırlamıştır.⁵⁷

Millî Korunma Kanunu Layihası 15 Ocak 1940'ta Başbakan Dr. Refik Saydam tarafından Milli Korunma Kanunu Lâyihası Mucip Sebepler Mazbatası ile birlikte Meclise verilmiştir.⁵⁸ Layihada bu kanunun hangi gerekçelerle ve neden hızlı bir şekilde kabul edilmesi gerektiğini açıklayan raporda son zamanlarda Avrupa'da hüküm sürmekte olan siyasi gerginliğin savaşa dönüştüğü, bu nedenle savaş tehlikesinde olan ya da olmayan ülkelerin olağanüstü şartlar altında kaldığı ve bu ülkelerde olağanüstü tedbirlerin alındığı belirtilmiştir. Türkiye'nin savaş dışında olduğu ancak ülke ekonomisinin korunması ve savunması için bazı tedbirler alınmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Bu amaçla Hükümetin Milli Korunma Kanunu adı altında hazırlanan bir kanun layihasını Meclise sunduğu ve Meclisten durumun gereği olan yetkilerin verilmesinin rica edildiği belirtilmiştir. Raporda

“...Eğer, Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu ahval ve şartları ve bunun memleketimizdeki akisleri, lüzum hâsıl olan her halde Yüksek Meclise ayrı bir kanun lâyihası ile müracaat etmek, imkânını verecek mahiyette olsa idi, Hükümetin bu yolu takip edeceğine şüphe yoktu. Fakat hâdisat o derece süratle ilerlemekte ve tahavvül eylemektedir ki, bu vaziyet ancak müstacelen, günü gününe ve bilhassa zamanında alınacak karar ve tedbirlere ihtiyaç göstermektedir...”

denilerek olağanüstü koşulların çok süratli şekilde geliştiği ortamda acil olarak, günü gününe ve zamanında alınacak karar ve tedbirlere gerek olduğu önemle vurgulanmıştır.⁵⁹ Buradan da anlaşılacağı gibi Hükümet tek bir yasa ile geniş yetkilere sahip olmak istemiştir.

Meclise sunulan layihanın Adliye, Bütçe, İktisat, Maliye, Milli Müdafaa, Ziraat Encümenleri ile doğrudan ilgili olması nedeni ile 15 Ocak 1940'ta bu encümenlerden seçilen dörder üyenin katılımı ile 24 üyelik bir encümen oluşturulmasına karar verilmiştir.⁶⁰ Meclisin 16 Ocak günü toplantısında kurulan Karma Encümen, Milli Korunma Kanun Layihası müzakerelerini bitirmiş ve layihayı Meclise sevk etmiştir.

⁵⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938-1950**, s. 213.

⁵⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6, C. 8, B. 25, (15.1.1940), s. 62., “Hükümet Layihayı Dün Millet Meclisine Tevdi Etti”, **Cumhuriyet**, 16 İkincikânun 1940, Sayı: 5633, s. 6.

⁵⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 26 Kânunusani 1940, Sayı. 4417, s. 13213., **Kanunlar Dergisi**, C.XXI., TBMM Sıra Sayı: 64. s. 1, 2.

⁶⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.6, C. 8, B. 25, (15.1.1940), s. 62, 63., “Milli İktisadı Koruma Kanunu”, **Cumhuriyet**, 16 İkincikânun1940, Sayı:4417., s. 1., “Milli İktisadı Koruma Kanunu B.M. Meclisinde”, **Ulus**, 16 II. Kânun 1940, Sayı: 6629, s. 1.

Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel'in başkanlığında çalışan karma encümenin yaptığı çalışmanın sonucunda tasarıda esaslı bozmayacak şekilde bazı düzenlemeler yapılmış, tasarının 61. ve 65. maddelerinin ardına birer adet yeni madde eklenmiştir. Böylece Milli Korunma Kanunu metni 72 maddeye çıkmıştır.⁶¹ Hükümete geniş yetkiler veren layihanın Teşkilatı Esasiye hükümleri çerçevesinde hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Bu kanun fevkalade durumun hüküm sürdüğü sürece uygulanacak, durum normale döndüğünde kanun uygulamadan kaldırılacaktır.⁶²

2.3.Milli Korunma Kanunu Layihasının TBMM'de Tartışılması ve Kanunun Kabul Edilişi

72 Maddeden oluşan Milli Korunma Kanunu layihası 18 Ocak 1940'ta TBMM'de tartışılmıştır. Tüm maddeler okunup, milletvekillerinin görüşüne sunulmuştur. 46 madde tartışmasız şekilde kabul görmüş, 26 madde üzerinde konuşulmuştur. 18 Ocak 1940 günü Mecliste Milli Korunma Kanunu Encümen Mazbatası yazarı sıfatı ile söz alan Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, kanunun acil olarak tartışmaya açılmasını istemiş, bu isteğin kabul edilmesi ile tasarı tartışmaya açılmış, önce kanun tasarısının bütünü üzerinde görüş alışverişi yapılmıştır. Feridun Fikri encümen adına söz alıp dünyada gelişen olayların neden olduğu ekonomik kriz karşısında Hükümetin önlemler almayı uygun gördüğünü, bu önlemlerin hukuki temellere dayanmasına özen gösterdiğini söylemiştir. Alınan kararların Anayasanın 74. Maddesinin son bendine dayandığını belirtmiştir. Kanunun Hükümete öncelikle ihtikar ile mücadele için gereken yetkileri verdiğini açıklamış, daha sonra görülebilecek eksikliklerin de zamanla giderilebileceğini eklemiştir.⁶³

Feridun Fikri'nin ardından İstanbul milletvekili Ali Rana Tarhan CHP Müstakil Grubu adına söz almış, grubun prensip olarak tasarıyı desteklediğini belirmiş ve kanunun ne zaman uygulamaya geçeceğini, kanunun uygulanmasındaki zihniyetin ne olduğunu, özel işletmeleri ilgilendiren kararların alınmadan önce söz konusu işletmecilerin düşüncelerinin alınıp alınmayacağını sormuştur. Ali Rana Tarhan'ın

⁶¹ **Kanunlar Dergisi**, C. 21, TBMM Sıra Sayı: 64. s. 4, 16., "Milli Korunma Kanununun Son Şekli", **Ulus**, 17 II. Kanun 1940, Sayı: 6631, s. 1,6.

⁶² "Milli Korunma Kanununun Son Şekli", **Ulus**, 17 II.Kanun1940, Sayı: 6631, s. 1. "Milli Korunma Kanunu", **Cumhuriyet**, 17 İkincikânun 1940, Sayı:5634, s. 1.

⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.6, C. 8, B.22, (18.1.1940), s. 138-161.

sorularının ilkinin Başbakan Dr. Refik Saydam “*Harici, iktisadi müesseselerin dahilinde yaptığı inikâslar ve bilhassa ihtikarla mücadele lüzumları bu kanunun derhal tatbikına geçilmesi için amil oluyor*” şeklinde yanıtlamıştır. Özel işletmeleri ilgilendiren kararların alınmadan önce söz konusu işletmecilerin düşüncelerinin alınıp alınmayacağı sorusuna ise “...iş muhitlerinin mütalealarını almanın münasip olacağına kani olduğumuz zaman bunda hiçbir zaman tereddüt etmeyeceğiz” diyerek cevap vermiştir.⁶⁴ Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Saydam, özel işletmelerin yasa karşısında rahatsızlık hissetmemeleri için özen göstermiştir. Ancak Hükümetin “iş çevrelerinin görüşlerini almayı uygun bulup bulmayacağı” ilerleyen zamanlarda görülecektir.

Görüşme sırasından Afyonkarahisar Milletvekili Berç Türker de söz almış ve Milli Korunma Kanunu’nun düzenlenirken Anayasaya uygunluğuna dikkat edildiğini, kanunda yer alan tedbirlerin sadece olağanüstü halin sürdüğü zaman süresince uygulanacağını, kanundaki bütün hükümlerin birden uygulanmayacağını, ülkenin gerek görülen yerlerinde uygulamaya koyulacağını dile getirmiştir. Sivas Milletvekili İsmail Memed Uğur da görüşmeler sırasında söz alarak Milli Korunma Kanunu’na destek vermiş ve görüşünü “*Memlekette bazı kötü insanların, bazı kötü unsurların kafasını kıracaktır*” sözleri ile dile getirmiştir.

Yapılan konuşmaların ardından maddelerin görüşülmesine başlanmıştır. Kanunun uygulanmasında gerekli olan ve genel veya kısmi seferberlik, devletin herhangi bir savaşa girme ihtimali, Türkiye Cumhuriyeti’ni de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki savaş hali şeklinde belirlenen “fevkalade şartların” yer aldığı 1. madde hemen kabul edilirken, 2. Madde üzerinde konuşulan ilk madde olmuştur. Eskişehir Milletvekili İzzet Arukan’ın devlete, belediyelere ve şirketlere ait sözleşmelerde yerine getirilmesi gereken birçok mükellefiyetin ve özel anlaşmaların olduğu, olağanüstü durumun ilanından sonra yerine getirilmesi gereken sorumlulukların askıya alınıp alınmayacağı yönündeki sorusunu Feridun Fikri Düşünsel yanıtlayarak bu tür sorumlulukların devam edeceğini belirtmiştir. Aynı madde için diğer soru Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz’den gelmiştir. İçöz Hükümetin kanunun uygulamasına lüzum gördüğü durumda Meclise bilgi vereceğini ancak Meclis tatilde ise kanunun ne şekilde uygulanacağını sormuş, Düşünsel Meclis

⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C. 8, B. 27, (18.1.1940), s. 140-141., “Başvekilimizin Beyanâtı”, Cumhuriyet, 19 İkincikânun 1940, Sayı: 5636, s. 5., “Başvekil Milli İktisadi Koruma Kanununun Gayesini Anlattı” Akşam, 19 Kânunusani 1940, Sayı: 7629, s. 4.

Başkanlık Divanına verilecek bir tezkere ile uygulamanın mümkün olacağını söylemiştir. Bu konuşmaların ardından 2. Madde oylanmış ve kabul edilmiştir.

6. Maddede “tarafından” kelimesi üç defa geçtiği için ifade açısından eleştirilmiş ve cümle düzeltilmiştir. Bu düzeltme ile 1940 yılında milletvekillerinin Türkçenin güzel kullanılması konusunda gösterdikleri özen, dikkat çekici bir ayrıntı olarak tutanaklara geçmiştir.

7. Madde Hükümete “sanayi ve maadin müesseselerini kontrol edebilme” yetkisi vermektedir. Ali Rıza Türel bu kuruluşların “hususî müesseseler” olarak belirtilmesini istemiş, ancak Feridun Fikri özel işletmeler dışındaki işletmelerin zaten devlet kontrolünde olduğunu, kanunun özel işletmeleri kapsadığını belirtmiştir. Madde aynen kabul edilmiştir.

11. Madde Hükümete “sanayi ve maadin kuruluşlarının mamullerini ve istihallerini normal maliyetine yüzde muayyen bir kar ilave ederek satın alabilme” yetkisi vermektedir. Sivas Milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ maddede geçen “normal” maliyetin ne anlama geldiğini ve “muayyen” karı kimin belirleyeceğini sormuştur. Feridun Fikri bu işletmelerin genel durumlarına göre “emsalinin” temel alınacağını, hiçbir haksızlığa göz yumulmayacağını fakat fazla kar edilmesine de izin verilmeyeceğini söylemiştir. Fikri'nin “normal” kelimesinin “emsal” anlamında kullanıldığını belirtmesinin ardından madde aynen kabul edilmiştir.

14. Madde Hükümete halk ve milli müdafaa ihtiyacı için gerekli olan maddelerin ve yardımcı malzemelerin bir elde toplanmalarına engel olmak amacıyla değer fiyatı karşılığında el koyma ve ihtiyacı olan işletmelere kârsız dağıtma yetkisi vermektedir. Feridun Fikri maddenin okunmasından sonra “bir elde” ifadesinin değiştirilmesinin kararlaştırdıklarını ama düzeltmeyi unuttuklarını söylemiştir. İfade “muayyen ellerde” olarak değiştirildikten sonra madde kabul edilmiştir.

15 Madde ise Hükümete herhangi bir sebeple kullanılmayan veya yapımı tamamlanamamış olan her türlü işletmeyi gerekli yatırımı yapılarak işler hale getirebilme yetkisi vermektedir. Konya Milletvekili Ali Rıza Türel işler hale gelen işletmenin Hükümet tarafından mı işletileceğini yoksa ilgililere mi verileceğini sormuştur. Feridun Fikri her iki durumun da geçerli olduğu yönünde açıklamasından sonra madde aynen kabul edilmiştir.

16. Madde Hükümete gerçek ve tüzel kişilerin elinde bulunan maden işletmelerinden maksimum verim elde etmek ve üretimlerini bir elde toplamak amacıyla bunları birleştirerek işletebilme yetkisi vermektedir. Bu uygulama nedeni ile işletmeden mahrum kalan maden sahibine zararı ödenecektir. Madde görüşülürken Abdurrahman Naci Demirağ “zarar” ifadesinin yeterince açık olmadığını, fabrikanın işlerken bazı zararlara uğrayabileceğini ancak iş yerinin kar kaybından dolayı da zarar edebileceğini söylemiş, ifadenin değiştirilmesini istemiştir. Feridun Fikri'nin encümenin ifadesinin yeterli olacağını söylemesinin ardından madde aynen kabul edilmiştir.

19. Maddeye göre sanayi ve maden müesseseleri ile diğer iş yerlerinde fazla mesaiye gerek duyulduğunda, işin niteliği ve ihtiyacın derecesine göre günlük çalışma süresi her gün üç saate kadar arttırılabilecektir. Ayrıca İş Kanunu'nun 50. maddesinde yer verilen küçükler ve kadınlara ilişkin daimi hükümler uygulanmayabilecektir. Hafta Tatili Kanunu da Milli Korunma Kanunu'nun amaçladığı durumlarda uygulanamayacaktır. Ancak bu hüküm, çalışanın hafta içinde bir günlük tatil hakkını ihlâl etmeyecektir. Madde görüşülürken İzmir Milletvekili Sadettin Ekipmen “Ekipler ihdas edilemez mi, yalnız üç saat mi?” diye sormuştur. Burada dikkat çekilmesi gereken husus üç saatlik fazla çalışma süresinin “yetersiz” olarak değerlendirilmesidir. Düşünsel konunun ekiplerle ilgisi olmadığını, işçilerin ise kanunun kendilerine verdiği hafta tatilinden isterlerse feragat edebileceğini söylemiştir. Urfa Milletvekili Ahmed Yazgan ise “küçükler” yerine “çocuklar” denmesini önermiştir. Feridun Fikri “küçükler” ifadesinin kanuna uygun olduğunu söylemiş, madde kabul edilmiştir.

22. Maddeye göre halk ve milli müdafaanın kesin ihtiyacı olan maddelerin ithali için uygun bulunan ticaret birlikleri ve işletmeler kredi, döviz ve akreditif ile donatılarak stok yapmaya zorunlu kılınabilecek ve hükümet tarafından kontrol altında tutulabilecektir. Madde görüşülürken Muğla milletvekili Hüsnü Kitabacı tüccarların bir zorunluluk verilmeden de bu ithalatı yapabileceklerini söylemiştir. Feridun Fikri tüccarların bazı maddeleri ithal etmediği durumlarda sıkıntıya düşülmemesi için bu önlemin alındığını söylemiş, madde aynen kabul edilmiştir.

23. Madde 22. maddeye uygun olarak stok yaptırılırken malın fiyatında oluşabilecek zararların faiziyle birlikte karşılanacağına aittir. Trabzon Milletvekili Faik Ahmed

Barutçu söz konusu faizin “kanuni faiz” olduğunun kayıt altına alınmasını istemiş, bu yönde yapılan değişikliğin ardından madde kabul edilmiştir.

25. Maddeye göre Hükümetin gerekli gördüğü maddeleri, hükümetin belirlediği miktarlar ve şartlar dışında biriktirmek, stok yapmak yasaklanabilecektir. Balıkesir Milletvekili Yahya Sezai Uzay bir önceki maddede stok yapmanın zorunlu olması ile bu maddenin tezat teşkil ettiğini söylemiş, stok yapmanın yasaklanmaması, ancak stoklanan malın satışa çıkarılmaması konusunda yaptırım uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Feridun Fikri iki şeklin hükmünün farklı olduğunu söylemiş, madde aynen kabul edilmiştir.

27. Madde Hükümetin yaptığı düzenleme ve aldığı tedbirler nedeni ile bir malın iç ve dış ticaret fiyatı arasında aşırı kârlar oluşursa, ithalâtın daha iyi şartlarda yapılabilmesini sağlamak ve iç fiyatları veya ihracatı düzenleme amacı ile Hükümetin bu fazla kardan aktarmak suretiyle Ziraat Bankası’nda özel bir fon tesis edilebileceği ile ilgilidir. Ancak, bu fiyat artışlarında hükümetin herhangi bir etkisi yoksa oluşan fazla kâr, ticareti yapan kişiye ait olacaktır. Bu madde görüşülürken Milletvekillerinin Türkçeye verdikleri önem bir kez daha görülmüştür. Kütahya milletvekili Besim Atalay kanunda yirmi yabancı kelimenin geçtiğini, kanunun halk için yapıldığını, yabancı kelimeler yerine Türkçe kelimelerin tercih edilmesi gerektiğini söylemiş, “fon” kelimesinin “sermaye” ile değiştirilmesini istemiştir. Feridun Fikri, Atalay’la aynı fikirde olduğunu belirtip “*Türkçe tabir bulmakta tamamile dakkaruz*” diyerek ironik bir cevap vermiş, mecliste gülüşmelere neden olmuştur.⁶⁵ Fikri’nin “sermaye” ifadesinin istenilen anlama tam karşılık gelmediğini söylemesi üzerine madde aynen kabul edilmiştir.

28. Maddeye göre teslim alınma belgesi herhangi bir banka, işletme veya şahıs elinde bulunan, ancak fiyat artışı ve başka sebeplerle bir hafta içinde gümrükten çekilmeyen her türlü mallar hükümet tarafından o malın ilgilileri adına ve hesabına gümrükten çıkarılacaktır. Transit geçişi söz konusu olan mallar, bu hükümden muaf tutulmuşlardır. Feridun Fikri transit geçişi söz konusu olan mallar için ayrıntılı açıklama getirilmesini istemiş ancak madde aynen geçmiştir.

⁶⁵ d'accord: onamak. Bk: Yalçın Kocabay, **Türkçe Fransızca Büyük Sözlük**, Ankara, Okutman Yayıncılık, 2008, s. 787.

31. Maddeye göre Hükümet iç piyasada satılan bazı malların azami fiyatlarını, cinslerini, nevelerini ve özelliklerini belirleyebilecektir. Hükümete her türlü bilginin verilmesi ve faturaların gösterilmesi zorunludur. Alım satım işlerinde fatura verilmesi ve faturaların belli bir süre malı satan ve alan tarafından saklanması zorunlu kılınmıştır. 100 kuruşun üzerindeki satışlarda müşteri talep ettiği takdirde satıcının fatura vermesi de zorunludur. Feridun Fikri ikinci fıkranın başına “bu maksadı temin için” ifadesinin konmasını istemiş, madde bu şekilde düzeltildikten sonra kabul edilmiştir.

32. Madde üzerinde uzun tartışmaların yapıldığı ilk madde olmuştur. Bu maddeye göre eşya fiyatlarının geçerli bir neden olmadan yükseltilmesi, mevcudu olan malın satışa sunulmaması, mevcudu kalmadığı beyan edilerek malın saklanması, fazla fiyata satmak amacı ile malın herhangi bir şekilde kaçırılması, malın muvazaa yolu ile elden çıkarılması, geçerli bir neden olmaksızın gümrükten çekilmemesi, lüzumundan fazla mal satın alınması, bu malların toplanıp saklanması, üretici ya da tüketici aleyhinde fiyat birliğinin yapılması, malın tüketiciye sunulmadan önce ticaret erbabı arasında zincirleme muamele yapılması, mevcut malın satıştan kaldırılması, bu amaçla propaganda yapılması, suni olarak fiyatların yükseltilmesi yasaklanmıştır. Bu madde tartışılırken Muğla Milletvekili Hüsnu Kitabcı, tüccarların temel amaçlarınının kar etmek olduğunu belirtip, bunun da fazla mal alabilmekle paralel olduğunu dile getirmiştir. Kanun maddesinin tüccarın mal almasına sınırlama getirmesini eleştirmiştir. Maddede yer alan “*satıştan kaldırmak, malım yoktur diyerek malı saklamak.....*” gibi ifadelerin birbirinin tekrarı olduğunu belirtmiştir. Konya milletvekili Ali Rıza Türel ise Kitabcı tarafından tekrar gibi görülen ifadelerin gerekli olduğunu, bu ifadelerin ihtikar hareketlerine açıklık getirdiğini belirtmiştir. Maddeye “ve sair suretlerle suni olarak fiyat yükseltilmesi” şeklinde ilave yapılmasını önermiştir. Feridun Fikri encümen tarafından maddede bir düzeltme yapıldığını belirtip maddenin sonunu şu şekilde belirtmiştir. “*mevcut malın satıştan kaldırılması, bu maksatlardan herhangi biri ile propaganda yapılması ve sair suretlerle suni olarak fiyat yükseltilmesi fiilleri yasaktır.*” Gereğinden fazla mal alma konusuna Sivas Milletvekili Naci Demirağ tarafından da getirilen eleştirilere ise encümenin bu konuyu göz önünde bulundurduğunu, fazla mal almanın ihtikarın en önemli unsuru olduğunu söylemiştir. Madde yukarıda söz edilen değişikliğin yapılmasının ardından kabul edilmiştir.

36. Maddeye göre Hükümet her türlü özel nakil araçlarının çalıştırılması düzenlenebileceği, sınırlanabileceği gibi bu vasıtaların malzemelerini ve mutad ücretlerini vererek devletçe gerekli görülen yerlerde ve işlerde çalıştırılabilecektir. Gerekli durumlarda bu araçlar değer ücreti verilerek satın alınabilecektir. Bu madde görüşülürken Konya Milletvekili Ali Rıza Türel bu madde ile Harp Mükellefiyetleri Kanunu arasında bir tezat ya da bir karışıklık olup olmadığını sormuştur. Feridun Fikri iki kanun arasındaki uyumu Hükümetin belirleyeceğini söylemiştir. Madde “gibi” sözünün ardına “...azami nakil ücretlerini de tayin eder ve bu vasıtaların...” eklenerek düzeltilmiş ve kabul edilmiştir.

Ziraat işlerinde çalışma yükümlülüğünün yer aldığı 37. Madde görüşülürken Urfa Milletvekili Ahmed Yazgan kadınlar kelimesinden önce çocuklar kelimesinin yazılmasını istemiş, Feridun Fikri'nin bu öneriyi uygun bulmamasının ardından madde aynen geçmiştir.

Üzerinde ziraat yapılmayan 5.000 dönümden büyük arazilerin yine hükümet tarafından bir bedel karşılığında işletilebileceğini belirten 39. Madde görüşülürken Tokat Milletvekili Galib Pekel, bu olanağın küçük toprakları da kapsamasını istemiştir. 5.000 dönüm ifadesinin kalkmasını, Hükümetin uygun gördüğü toprakları işlemesini önermiştir. Ticaret Vekili Nazım Topçuoğlu küçük toprakların işletilmesinin pahalıya mal olacağını söylemiş, Pekel'in soruları üzerine bu toprakları devletin işleyeceğini, işletilmeyen toprakların alınıp işletilebilecek kişilere verilmesinin Hükümetin takdirine bağlı olduğunu belirtmiştir.

Milli Korunma Kanunu görüşmelerinde tartışmalar tarımla ilgili maddeler üzerinde yoğunlaşmıştır. 40. Maddeye göre Hükümet ziraata elverişli sekiz hektardan fazla arazisi olan şahısları, bu arazilerin yarısına kadar olan kısımlarında hububat ekmeğe mecbur tutabilecektir. Manisa Milletvekili Hikmet Bayur söz konusu arazinin zeytinlik ya da bağ olması durumunda ne olacağını sorması üzerine Feridun Fikri, bir ormanın bozulup tarla yapılmayacağını ama bağ bozmanın Hükümetin takdirinde olduğunu belirtmiştir. Maddeye Trabzon Milletvekili Faik Ahmed Barutçu'nun önerisi ile “ekmeğe” kelimesinden sonra “ektirmeğe” ifadesi de konmuş, madde kabul edilmiştir.

41. Madde üzerinde en fazla tartışılan madde olmuştur. Bu maddeye göre ekilen her dört hektarlık arazi için bir çift öküz millî müdafaa mükellefiyetinden muaf

tutulmuştur. Bir başka ifade ile dört hektardan az ekili arazisi olanların ellerindeki bir çift öküz devlet tarafından el koyulacaktır. Ekili arazisi dört hektardan fazla olanlarda ise arazi sahibine her dört hektar için bir çift öküz bırakılacaktır. Bu durum ekili arazisi çok olan çiftçiyi fazla etkilemezken, küçük çiftçiyi sıkıntıya sokacaktır. Madde tartışılırken ilk sözü Galib Pekel almış ve Milli Korunma Kanunu'nun 70. Maddesinde yer alan "Askerlik ve Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunlarının, bu kanunun 41. Maddesinde yazılı muafiyet müstesna olmak üzere diğer hükümleri mahfuzdur" ifadesini hatırlatmış, Harp Mükellefiyeti Kanununun nakil araçları üzerine koyduğu bütün ağırlığı 40 dönümden az ekili alanı olan çiftçilerin üstleneceğini, bunun doğru olmayacağını söylemiştir. Feridun Fikri, Pekel'e dört hektardan daha az toprağı olanların zaten öküzü olmadığı şeklinde cevap vermiştir. Afyon Karahisar Milletvekili Cemal Akçın'ın çiftçinin elindeki çift hayvanının at olması durumunda ne yapılacağı şeklindeki sorusunu Feridun Fikri, sadece öküzlerin milli müdafaa mükellefiyetinden istisna edildiği şeklinde yanıtlamıştır. Peker'in düşüncesi Manisa Milletvekili Hikmet Bayur ve Kocaeli Milletvekili İbrahim Dıblan tarafından desteklenmiştir. Duruma açıklık getirmek için daha sonra Başbakan Refik Saydam söz almış ve olağanüstü durumlarda ülke menfaatlerinin kişilerin menfaatinin önüne geçtiğini, ülkede genel üretim düzeyinin artırılması için bu şekilde karar alındığını, kararın aynı kalmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Başbakanın yaptığı açıklama da tartışmanın bitmesine yeterli gelmemiştir. Saydam'ın açıklamasının ardından Hikmet Bayur tekrar söz almış, Başbakanın açıklamasında kendini besleyecek kadar toprak eken çiftçiye öküz bırakılmadığını işaret ederek, ülke coğrafyasında 40 dönüm araziden çok ürün alan bölgeler olabileceği gibi kırk dönüm toprakla zor geçinilecek arazilerin de var olduğunu söyleyerek kendi geçimi için buğday ekenlerin halinin ne olacağını sormuş ve geçimini temin edemeyen ailelerin de düşünülmesi gerektiğini ilave etmiştir. Bir araya getirilmiş (mecmu) her dört hektar için muhtelif ailelere bir çift öküz bırakılmasını önermiştir. Denizli milletvekili Emin Aslan Tokat da küçük çiftçinin düşünülmesini istemiştir. Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen'in Anadolu'da hiçbir çiftçinin dört hektardan daha az arazisi olmadığını söylemesi üzerine Hikmet Bayur Ege bölgesinde 4-5 dönüm arazi ile geçinenlerin olduğunu söylemiş, 41. Madde ile ilgili muhalif duruşunu sürdürmüştür. Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz ise maddenin aynen kalmasını, ordu ihtiyacının bu şekilde karşılanabileceğini ifade etmiş, Samsun Milletvekili Ruşeni Barkın, İçöz'ü desteklemiştir. İstanbul milletvekili Kazım

Karabekir ise müzakerenin tayyedilmesini (atlanmasını) istemiştir. Genel seferberlik başladığı zaman gerideki halkın ihtiyaçlarının da cephedekiler gibi düşünüleceği için köylüye yardım ederek üretim gücünü arttırmak gerektiğini ve bu yetkiyi Yüksek Müdafaa Meclisine⁶⁶ bırakmanın uygun olacağını dile getirmiştir.

Görüşmelerin sonunda Hikmet Bayur'un 41. Maddenin tayyini isteyen ve Galib Peker'in toplanmış toprakları dört hektara varan ailelerin topuna bir çift öküz bırakılmasını isteyen takrirleri okunmuş ama takrirler dikkate alınmamıştır. Büyük muhalefetle karşılanan 41. madde tüm tartışmalara rağmen aynen kabul edilmiştir. Ancak Başbakanın görüşünü bildirmesinin ardından dahi eleştirilerin bitmemiş olması, milletvekillerinin düşüncelerini rahat bir şekilde ortaya koyabilmeleri tek parti döneminde ve savaş gibi ciddi bir tehdidin yaşandığı bir ortamda oldukça dikkat çekicidir.

Mali Hükümlerin yer aldığı Dördüncü bölümde sadece 46. Maddeye “cezaî” ifadesi eklenmiştir. Diğer maddeler okunup kabul edilmiştir. 59 maddede “ihtikar ve istismar hareketlerinde bulunanlara işledikleri...” ifadesi “Feridun Fikri'nin önerisi ile “ihtikar ve istismar fiillerinden herhangi birini irtikab edenlerin” şeklinde değiştirilmiştir. 64. Madde kendilerine verilen görevleri ve yetkileri kötüye kullananlar hakkında Türk Ceza Kanunu'nun ve diğer ilgili kanunların öngördüğü cezaların iki katı verilecektir. Eğer ceza verilmiş olan kişiler kamu çalışanı iseler işlenen suçtan dolayı hukukî takipte Memurin Muhakematına Dair Kanun uygulanmayacaktır. Maddenin konuşulması sırasında Feridun Fikri'nin “ Vali ve vali muavinleri ve kaymakamlar bu maddedeki 2. fıkra hükmünden istisna tutulacaklardır” önerisi kabul edilmiş, madde bu şekilde kabul görmüştür.

65. Maddede yazım hatası düzeltilmiş, madde 66'da yazılması unutulmuş madde numarası eklenmiştir.

18 Ocak 1940 günü yapılan görüşmeler sonunda Milli Korunma Kanununu kabul edilmiştir.⁶⁷ Kanunun kabulünden sonra Başbakan yaptığı konuşmada kanunun amacının sadece Türk halkının sıkıntı çekmemesine ve Türk savunma kuvvetlerinin olağanüstü durumlarda ve seferberlikte en iyi şekilde düzenlenmesine ve idare

⁶⁶Milli Güvenlik Kurulu: Türkiye'nin milli güvenlik yapılanmasının ilk adımı, 1933 yılında bir kararname ile kurulan ve temel görevi milli seferberlik olarak belirlenen Yüksek Müdafaa Meclisi ile atılmıştır. <http://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakimizda> (26 Aralık 2013)

⁶⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 26 Kânunisani 1940, Sayı. 4417, s. 13213., **Düstur**, C. XXI, Teşrinisani 1939-Teşrinievvel 1940, Ankara Devlet Matbaası 1940, s. 433., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Mart 1940., C. LVI., No 3., s. 82-88.

edilmesine yönelik olduğunu belirtmiştir. Hükümetin kendisine verilen yetkileri en iyi şekilde ve dikkatlice değerlendireceğini söylemiştir.⁶⁸ Ulus gazetesinde yer alan bir yorum da Başbakanın sözlerini tamamlar niteliktedir: “...kanun hükümete büyük yetkiler vermekle beraber sosyalist sistemlerin takip ettikleri usullere müracaat etmemiş, yetkilerin karşısında ferdin vaziyetini, mükellefiyet karşısında hakkı bir arada yürütmüştür.”⁶⁹

2.4. Milli Korunma Kanunu’nun İçeriği

72 maddeden oluşan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu’nun birinci bölümü “Genel Hükümler” (madde 1–3), ikinci bölümü “Teşkilât” (madde 4–6), üçüncü bölümü “İktisadî Hükümler” (madde 7–42), dördüncü bölümü “Malî Hükümler”(madde 43–52), beşinci bölümü “Cezaî Hükümler” (madde 53–68), altıncı bölümü ise “Geçici Maddeler” den (madde 69–72) oluşmaktadır. Bkz. Ek B.1.

2.4.1. Genel Hükümler

Milli Korunma Kanunu’nun Genel Hükümler bölümünde Hükümete olağanüstü hallerde, ülke ekonomisini ve milli savunmasını güçlendirmesi amacıyla görev ve yetkiler verilmiştir. Olağanüstü haller genel veya kısmi seferberlik, devletin bir savaşa girme ihtimali, Türkiye Cumhuriyeti’ni de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki savaş hali olarak belirtilmiştir.(Madde 1), Bakanlar Kurulu yukarıda sözü edilen durumların ortaya çıkması üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne durumu bildirmesiyle Kanun yürürlüğe girecektir. (madde 2), Olağanüstü durumun son bulması üzerine yine Bakanlar Kurulu’nun durumu Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bildirmesi sonrasında kanunun uygulamasına son verilecektir. (madde 3)

2.4.2. Teşkilat

Kanunun Teşkilat ile ilgili ikinci bölümünde Hükümet tarafından kabul edilerek uygulamaya girecek olan Milli Korunma Kanunu kararlarını hazırlamak ve ilgili bakanlıklar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak üzere, başbakanın

⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 6, C. 8, B.27, (18.1.1940), s. 160-161., T. C. Resmî Gazete, 26 Ocak 1940, Sayı: 4417., “Başvekilin Beyanâtı”, Cumhuriyet, 19 İnkicikânun 1940., Sayı: 5636., s. 1., “Başvekilimizin Çok kıymetli Nutku”, Ulus, 19 II: Kânun 1940, Sayı: 6632, s. 1.

⁶⁹ Necibali Küçüka, “Milli Korunma Kanunu’nun Hedefi Nedir”, Ulus, 27 II. Kânun 1940, Sayı: 6636, s. 2.

önerisiyle, ilgili bakanlardan oluşan bir kurul kurulacaktır. Bu kurula başbakan veya vekâlet vereceği bir bakan başkanlık edecektir. (madde 4), Bu kanun hükümlerinin uygulanması için Başbakanlığa bağlı bir büro kurulacaktır. (madde 5), Bu kanun hükümlerine uygun olarak Hükümetçe alınan kararlar, ilgili bakanlıklar tarafından kendi görevlendireceği kurumlar aracılığı ile yerine getirilecektir. Gerektiğinde 3656 sayılı Teadül Kanunu⁷⁰ şartlarına uygun olarak geçici memurlar alınabilecektir. (madde 6).

2.4.3. İktisadî Hükümler

İktisadi Hükümlerin yer aldığı üçüncü kısmında yer alan kanun maddelerine göre; Hükümet, halkın ve milli savunmanın ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek şekil ve miktarda üretimde bulunması için tesislerde ve imalatta değişiklikler yaptırmak üzere sanayi ve maden kuruluşların denetleyebilecektir.(madde 7)

Hükümet sanayi ve maden işletmelerinden üretim programları isteyebilecek veya bu işletmelere doğrudan doğruya program verebilecektir. Bunun için ilgili işletmelerin üretimlerini, üretim hacimlerini, miktarını, türünü olağanüstü hallerin gereklerine ve işletme kapasitelerine göre belirleyebilecektir. (madde 8)

Hükümet, sanayi ve maden işletmelerinin üretimlerini ve diğer işyerlerindeki çalışma saatlerini kanunun öngördüğü ihtiyacı karşılayacak düzeye çıkarmak için gerekli olan işçi ve uzman elemanları temin edebilecektir. Bu amaçla vatandaşa ücretli çalışma zorunluluğu uygulayabilecektir. (madde 9)

Sanayi ve maden işletmelerinde ve diğer işyerlerinde çalışan işçiler, teknisyenler, mühendisler ve uzman kişiler, müstahdemler işyerlerini geçerli bir mazeretleri olmadan ve haber vermeden terk edemeyecektir. Bu maddeye göre, çalışma yükümlülüğü altında olanlara çalışmalarına karşılık emsaline uygun olarak normal bir ücret ödenecektir. (madde 10)

Hükümet, sanayi ve maden işletmelerinin ürettikleri malları, normal maliyetlerine belli bir kâr yüzdesi koyarak satın alabilecektir. Ayrıca bu malların hükümete teslimi mecburi tutulmuştur. (madde 11)

⁷⁰ Devlet Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülüne Dair Kanun, T.C. Resmi Gazete, 8 Temmuz 1939, Sayı: 4253, s. 12131.

Hükümet, kanunun öngördüğü hizmetlerin yerine getirilmesi için kanuni yetkilerini kullanırken bu işletmelere ve küçük sanat erbaplarına gerekli olan krediyi sağlayacaktır. Bu kredi nakit, hammadde veya yardımcı malzeme vermek ya da bir banka aracılığı ile yapılabilecektir. (madde 12)

Hükümet, halk ve milli savunma ihtiyacını karşılamak için gerekli maddeleri ve yardımcı malzemeleri stoklayabilecektir. (madde 13)

13 maddede söz edilen maddelerin ve yardımcı malzemelerin muayyen ellerde toplanmalarına engel olmak amacıyla söz konusu maddelere veya yardımcı malzemelere değer fiyatı karşılığında el koyabilecek ve ihtiyacı olan işletmelere kârsız dağıtabilecektir. (madde 14)

Hükümet herhangi bir sebeple kullanılmayan veya yapımı tamamlanamamış olan her türlü işletmeyi gerekli yatırımı yapılarak işler hale getirebilecektir. (madde 15)

Hükümet hükûmî ya da hakiki şahıslar elinde bulunan madenlerden azami verim alabilmek ve üretimleri bir elde toplamak amacı ile bu madenleri birleştirerek işletebilecektir. Bu maddenin uygulaması nedeni ile işletmeden mahrum kalan maden sahiplerine mahrumiyetleri süresince uğradıkları zarar ödenecektir. (madde 16.)

Hükümet şahısların elinde bulunan ve kesin ihtiyaç duyulmayan her türlü üretim araçlarını, sahiplerinin işlerini aksatmamak şartı ile ihtiyacı olan başka işletmelere vermek üzere değerini ödemek sureti ile alabilecektir. (madde 17)

Hükümet, devletin kendisine verdiği programı uygulamayan ve istenilen düzeyde üretim yapmayan sanayi ve maden işletmelerine el koyarak, bizzat işletebilecektir. Bu uygulama süresince işletme sahiplerine uygun tazminat da verilecektir. (madde 18)

Milli Korunma Kanunu'nun yürürlükte olduğu zamanlarda sanayi ve maden müesseseleri ile diğer iş yerlerinde fazla mesaiye gerek duyulduğunda, işin niteliği ve ihtiyacın derecesine göre günlük çalışma süresi her gün için üç saate kadar arttırılabilecektir. Bunun yanında, İş Kanunu'nun 50. maddesinde yer verilen küçükler ve kadınlara ilişkin daimi hükümler uygulanmayabilecektir.⁷¹ Hafta Tatili

⁷¹ 3008 sayılı İş Kanununun 49. Maddesine göre maden ocakları işleri, kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde, 18 yaşı doldurmamış erkek çocukların veya istisnasız her yaştaki kız ve kadınların çalıştırılmaları yasaktır. 50. maddesine göre

Kanunu da Milli Korunma Kanunu'nun amaçladığı durumlarda uygulanamayacaktır. Ancak bu hüküm, çalışanın hafta içinde bir günlük tatil hakkını ihlâl etmeyecektir. (madde 19)

Hükümet, ülke ihtiyacı için ithali zorunlu olan maddelerin miktarlar, cins ve türlerini saptayabileceği gibi, aynı şekilde ülke ihtiyacı için zorunlu olmayan maddelerin ithalâtını da kısıtlayabilecek veya yasaklayabilecektir (madde 20) ve halk ve milli müdafaa ihtiyacı olan zorunlu maddelerin tüketim miktarları saptanabilecek veya sınırlanabilecektir. (madde 21)

Halk ve milli müdafaa için kesin ihtiyacı olan maddelerin ithali için uygun bulunan ticaret birlikleri ve işletmeler kredi, döviz ve akreditif ile donatılarak stok yapmaya zorunlu tutulabilecek ve hükümet tarafından kontrol altında tutulabilecektir. (madde 22), 22. maddeye uygun olarak stok yaptırılırken ihmalden olmayıp, malın fiyatından dolayı oluşabilecek zararlar yasal faiziyle birlikte karşılanacaktır. (madde 23)

Ülke içinde üretilmiş malların ihtiyaç fazlası olan miktarının ihracat biçim ve şartları üreticilere zarar getirmeyecek şekilde saptanabilecektir. (madde 24)

Hükümetin gerekli gördüğü maddeleri, hükümetin belirlediği miktarlar ve şartlar dışında sanat ve ticaret erbabının biriktirmesi tüccar olmayanların ve başka maddelerin ticareti ile uğraşanların da kişisel gereksinimlerinden fazla stok yapmaları yasaklanabilecektir. (madde 25)

Halk veya milli müdafaa ihtiyacını karşılamak, ihracatı düzenlemek ve üreticiyi korumak amacıyla Hükümete ülke mahsullerini satın alabilme, yine ülke ihtiyacını karşılamak ve ithalatı düzenlemek amacıyla da ülke dışından mal satın alabilme yetkisi verilmiştir. Herhangi bir ürünün ihracı kısıtlandığı ya da yasaklandığı için ülke içindeki fiyat düşmelerinden dolayı oluşacak üretici zararları, ihracı yasaklanan malın devletçe satın alınması veya zararın karşılığının üreticiye ödenmesi yoluyla giderilecektir. (madde 26) Ayrıca, Hükümetin yaptığı düzenleme ve aldığı tedbirler nedeni ile bir malın iç ve dış ticaret fiyatı arasında aşırı kârlar oluşursa, ithalâtın daha iyi şartlarda yapılabilmesini sağlamak ve iç fiyatları veya ihracatı düzenleme amacı ile Hükümet bu fazla kardan aktarmak suretiyle Ziraat Bankası'nda özel bir fon tesis

sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kız ve kadınların gece çalıştırılmaları yasaktır. **T.C. Resmi Gazete**, 15 Mayıs 1936, Sayı: 3330, s. 6622.

edilebilecektir. Ancak, bu fiyat artışlarında hükümetin herhangi bir etkisi yoksa oluşan fazla kâr, ticareti yapan kişiye ait olacaktır. (madde 27)

Teslim alınma belgesi herhangi bir banka, işletme veya şahıs elinde bulunan, ancak fiyat artışı ve başka sebeplerle bir hafta içinde gümrükten çekilmeyen her türlü mallar hükümet tarafından o malın ilgilileri adına ve hesabına gümrükten çıkarılacaktır. Ülke dışına çıkmak üzere gelerek transit geçişi söz konusu olan mallar, bu hükümden muaf tutulmuşlardır. (madde 28)

Hükümet, ithal ve ihraç maddelerinin fiyatlarını, saptayabilecek, belirlenen fiyatın üstünde ithalât ve altında ihracat yapılması yasaklayabilecektir. (madde 29)

Milli Korunma Kanunu uygulamada kaldığı sürece her türlü gayrimenkulün kira bedeli Kanun'un uygulamaya konulduğu yıldan önceki yıl (1939) belirlenmiş kira bedelinden fazla olamayacaktır. Bu kararın uygulanacağı yerler, hükümet tarafından belirlenip, ilân edilecektir. (madde 30)

Hükümet iç piyasada satılan bazı malların azami fiyatlarını, cinslerini, nevilerini ve özelliklerini belirleyebilecektir. Hükümete her türlü bilginin verilmesi ve faturaların gösterilmesi zorunludur. Toptan, yarı toptan ve perakende ticarete tüccar sıfatı taşıyan hakiki ve hükmî şahıslar arasında yapılan alım satım işlemlerinde satılan mal için satıcı tarafından fatura verilmesi zorunlu kılınmış ve faturaların belli bir süre satan ve alan tarafından saklanması zorunluluğu getirilmiştir. 100 kuruşun üzerindeki satışlarda müşteri talep ettiği takdirde satıcının fatura vermesi de zorunludur.(madde 31)

Eşya fiyatlarının geçerli bir neden olmadan yükseltilmesi, mevcudu olan malın satışa sunulmaması, mevcudu kalmadığı beyan edilerek malın saklanması, fazla fiyata satmak amacı ile malın herhangi bir şekilde kaçırılması, malın muvazaa yolu ile elden çıkarılması, geçerli bir neden olmaksızın gümrükten çekilmemesi, lüzumundan fazla mal satın alınması, bu malların toplanıp saklanması, üretici ya da tüketici aleyhinde fiyat birliğinin yapılması, malın tüketiciye sunulmadan önce ticaret erbabı arasında zincirleme muamele yapılması, mevcut malın satıştan kaldırılması, bu amaçların herhangi biri ile propaganda yapılması, suni olarak fiyatların yükseltilmesi yasaklanmıştır. (madde 32)

Hükümet gerekli gördüğü yerleri ve depoları bedeli karşılığında kiralayabilecektir. Bunun için 1939 senesi icar bedelleri geçerli olacaktır. İcar bedeli belli olmayan yerler için gayri safi irat miktarınca belirlenecek kira karşılığı ödenecektir. (madde 33)

Hükümet 3018 numaralı kanunun birlikler hakkındaki 7. Maddesi hükmünü ithalatçı tüccarlar ile toptancı ve yarı toptancı tüccarlara ve sanayicilere uygulayabilecektir.⁷²(madde 34)

Üreticiden mal alanların ve tüketiciye mal satanların anlaşma yoluyla fiyat birliği yaparak veya yaptırarak halkın istismar edilmesi yasaklanmıştır. (madde 35)

Hükümet tarafından her türlü özel nakil araçlarının çalıştırılması düzenlenebilecek, sınırlanabilecek, azami nakil ücretlerini de belirleyebilecektir. Ayrıca bu araçların malzeme ihtiyacını karşılanarak ve ücreti ödenerek devlet tarafından gerekli yerlerde çalıştırılması ve gerektiğinde yine değerinin ödenerek satın alınması mümkün olacaktır. (madde 36)

Hükümet ziraat alanında çalışabilecek her vatandaşı, kendi işi aksatmamak şartıyla ikamet ettiği yerin en fazla 15 km. mesafede bulunan devlete ve özel şahıslara ait ziraat işletmelerinde uygun ücretle çalıştırabilecektir. Ayrıca sahibi tarafından kullanılmayan her türlü ziraat aracı devlet tarafından kiralanabilecektir. Kadınlar ancak kendi köy, kasaba ve şehir sınırları içinde çalıştırılabilecektir. (madde 37)

Hükümet gerekli görülen bölgelerde yapılacak ziraatın türü ve çeşitlerini belirleyebilecektir. (madde 38)

Üzerinde ziraat yapılmayan 5.000 dönümden büyük araziler yine hükümet tarafından bir bedel karşılığında işletilebilecektir. (madde 39)

Hükümet ziraata elverişli sekiz hektardan fazla arazisi olan şahısları, bu arazilerin yarısına kadar olan kısımlarında hububat ekmeğe ve ektirmeğe mecbur tutabilecektir. Bu yükümlülük şahısların sahip oldukları çift hayvanı miktarına ve her çift hayvan

⁷² 3018 sayılı kanunun 7. Maddesine göre Hükümet gerekli gördüğü yerlerde belli malların ihracı ile uğraşan ve ruhsatı olan tüccarların birlikler kurması zorunluluğu getirebilir. Ruhsatnamesi olan her tüccar bölgesindeki birliğe üye olabilir. Birlik üyelerinin birlikten çıkarılma nedenlerinin de açıklandığı teşkilat ve yönetim ve kontrol şekilleri, ilgili kişilerin görüşü alındıktan sonra İktisat Vekaletince düzenlenir ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanır. Bu birliğe üye olmayan tüccarlar birliğin ilgilendiği konu ile ilgili malların ihracını yapamaz. **T.C. Resmi Gazete**, 15 Haziran 1936, Sayı. 3330, s. 6642.

için dört hektar esasıyla hesaplanacaktır. Her traktör hal ve durumuna göre 15–30 çift hayvanı karşılığında tutularak hesaplanacaktır. (madde 40)

Ekilen her dört hektarlık arazi için bir çift öküz millî savunma mükellefiyetinden muaf tutulmuştur. (madde 41)

Hükümet, her türlü ziraat aletlerini, makineleri, araçlarını, ziraî ilaçları ve tohumları ihtiyaç duyulduğunda bedelsiz, ödünç veya kiralama yoluyla ihtiyacı olanlara dağıtabilecektir. Gerekli durumlarda çiftçilerin güçlendirilmesi için kredi verebilecektir. (madde 42)

2.4.4. Malî Hükümler

“Malî Hükümler” in yer aldığı dördüncü bölümde yer alan ilk maddeye göre Milli Korunma Kanunu’nun uygulamasında öngörülen işlerin gerçekleştirilmesi için hazine tarafından hükümetin emrine 25 milyon liraya kadar bir sermaye tahsis edilmiştir. Döner sermaye, sabit sermaye ve teşkilatlanma masrafları için gerekli harcamalar Bakanlar Kurulu kararıyla bu sermayeden kullanılabilir. (madde 43)

Bakanlıklarca kanuna dayanılarak yapılacak işler için gereken sermaye, Bakanlar Kurulu kararıyla ilgili bakanlık emrine verilecektir. Oluşturulacak teşkilâtların kadroları Bakanlar Kurulu’nca saptanacaktır. Bu teşkilâtların yıllık masrafları 400.000 lirayı geçmeyecektir ve tutar ilgili bakanlığın sermayesinden sağlanacaktır. (madde 44)

Gereken bu sermaye bütçeye konulacak tahsisattan, hazine tarafından verilecek avanslardan, bankalardan sağlanacak kredilerden ve Bakanlar Kurulu’nun kararı doğrultusunda Ziraat Bankası tarafından ihraç edilecek hazine kefaletli bono ve tahvillerden sağlanacaktır. (madde 45)

Bu sermayelerle yapılacak bütün işlemlerde özel hukuk hükümleri geçerli olacaktır ve bu sermaye ile ilgili suç işleyenlere devlet malları aleyhinde suç işleyenler hakkındaki cezaî hükümler uygulanabilecektir. (madde 46)

Bu sermaye hesap ve kayıtları Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası’nda tutulacak, veznedarlık işlemleri de bu banka tarafından yapılacaktır. Kadro ve idare masrafları ayrı bir hesapta tutulacaktır. Her türlü ödeme ve tahsilat ilgili bakanlık için açılan özel hesaplarda gösterilecektir. (madde 47)

Yılsonlarında yapılan işlemlerle ilgili bir bilânço düzenlenecektir. Hazırlanan bilânçoya, kâr zarar hesabı ile teşkilât ve düzenleme masraflarına ait hesapların, Kanun'un hangi bölüm ve maddesine göre olduğuna dair ayrıntılar ve bilânçonun aktif pasif envanterleri kaydedilecektir. (madde 48)

Sermaye, kâr zarar hesapları ile üçüncü şahıslara ve her tür kıymet hareketleri ile ilgili olan hesaplar, Ziraat Bankası tarafından düzenlenip, Maliye Bakanlığı'nca onaylanacak bir muhasebe usulüne bağlanacaktır. Defterler, Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde Ziraat Bankası'nca tutulacaktır. Bu konuda banka tarafından yapılacak harcama ve maaş ödemeleri, teşkilâtlanma için ayrılan finansmandan karşılanacaktır. (madde 49)

Bu sermayeden harcanacak paralar Genel Muhasebe ve Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanunları hükümleri ile Sayıştay kontrolüne tâbi olmayacaktır. (madde 50)

Bu kanun uyarınca yapılacak işlemlerle ilgili hesaplar, 3460 sayılı kanun ile kurulmuş olan Umumî Murakabe Heyeti (Genel Kontrol Heyeti) tarafından incelenerek kontrol edilecektir. Yıllık bilanço ve Umumi Murakabe Heyeti raporu ise ilgili bakanların açıklamalarıyla birlikte yıllık hesapların kapatıldığı günden itibaren en geç altı ay içinde Başvekâlet tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilecektir. Bilançonun Meclis tarafından onaylanması, ilgililerin sorumluluğunu sonlandıracaktır. (madde 51)

Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasına ihtiyaç kalmadığına 3. Madde uyarınca karar verilerek ilân edilmesinden sonra Ziraat Bankası, bu sermaye ile yapılan işlemlerin tasfiyesine başlayacaktır. Tasfiye sonuçları Hazine'ye devredilecektir. Eğer bir zarar oluşmuşsa, bu zarar Maliye Vekâleti bütçesine konacak kaynaktan mahsup edilecektir. Tasfiye bilançoları, Kanun'un 51. Maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulacaktır. (madde 52)

2.4.5. Cezaî Hükümler

Milli Korunma Kanunu'nda kanun hükümlerine uymayanlara verilen cezalar para, hapis ve sürgün cezası şeklinde belirlenmiştir. Beşinci bölümü oluşturan "Cezaî Hükümler" in ilkinde göre bu kanunun 8. maddesinin 1. fıkrası ile 24, 29, 31 ve 38. maddelerdeki hükümlere uymayanlara 25 liradan 250 liraya kadar ağır para cezası,

tekrarı halinde 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte 7 günden 1 aya kadar hapis cezası verilecektir. (madde 53)

Bu kanunun 9. maddesinde yer alan iş yükümlülüğüne uymayanlara ve 10, 11, 15, 17 ve 36. maddelerle 40. maddenin 1. fıkrasına aykırı davrananlara 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ve tekrarı halinde 100 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezası ile birlikte 15 günden 2 aya kadar hapis cezası verilecektir. (madde 54)

Kanunun 21 ve 37. maddelerine uymayanlara ise, 10 liradan 100 liraya kadar hafif para cezası verilecektir. (madde 55)

22 ve 25. maddelerdeki hükümlere uymayanlara 250 liradan 2000 liraya kadar ağır para cezası ve tekrarlanması halinde 1000 liranın altında olmamak üzere ağır para cezası ile birlikte 2 yıldan 5 yıla kadar geçici sürgün cezası verilecektir. (madde 56)

Kanunun 28. maddesinde düzenlenen şekliyle malını gümrükten çekmeyenlere 7 günden 1 aya kadar hapis ve 50 liradan 250 liraya kadar ağır para cezası verilecektir. (madde 57)

Kanunun 30. maddesine aykırı davrananlardan ise 50 liradan 250 liraya kadar ağır para cezası alınacaktır. Bu para cezası 1 yıllık kira tutarından az olmayacaktır. (madde 58)

Karaborsa ve istismar ile ilgili olarak düzenlenen 32 ve 35. madde hükümlerinde yer alan suçlardan herhangi birini yapanlara, işlenen suçun ağırlığına göre 500 liradan 5.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte 2 yıldan 5 yıla kadar geçici sürgün cezası verilecek ve el geçirilen mallara el konulacaktır. 32. Maddede yer alan gümrükten mal çekmeme suçu hakkında ise 57. madde hükmü uygulanacaktır. (madde 59)

Bu kanuna göre hükmedilen cezalar tecil edilmeyecektir. (madde 60)

Bu kanunda yazılı suçlar için Türk Ceza Kanunu ile diğer kanunlarda daha ağır ceza hükümleri varsa bu suçlar için ağır olan ceza hükümleri uygulanacaktır. (madde 61)

Milli Korunma Kanunu'nun 56 ve 59. maddelerindeki cezaları almış olanların çalıştıkları işyerleri de sorumlu tutulabilecektir. (madde 62)

Bu kanuna göre verilen ceza hükmü kesinleştiği takdirde masrafı hükümlüye ait olmak üzere kararın tamamı veya özetinin yayınlanmasına mahkeme karar

verebilecektir. Ancak 56 ve 59. maddeler göre verilen hükümlerin bedeli hükümlüye ait olmak ve 25 lirayı geçmemek şartıyla yayınlanması mecbur olacaktır. (madde 63)

Milli Korunma Kanunu ile verilen görev ve yetkileri suiistimal ederek suç işleyenlere Türk Ceza Kanunu ve diğer ilgili kanunlarda yer alan cezaların iki katı verilecektir. Eğer ceza verilmiş olan kişiler kamu çalışanı iseler işlenen suçtan dolayı hukukî takipte Memurin Muhakematına Dair Kanun uygulanmayacaktır. Ancak vali, vali muavinleri ve kaymakamlar bu maddedeki 2.fıkra hükmünden istisna tutulacaklardır. (madde 64)

Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasıyla görevlendirilmiş olanlar gerek duyulduğunda ticarethane, imalâthane, depo, mağaza ve antrepo gibi işyerlerini arama talebinde bulunabilecekler, yapılacak aramalarda kendileri de hazır bulunabileceklerdir. Arama ve tutanak işlemleri ile ilgili yapılacaklar genel hükümler çerçevesinde gerçekleştirilecektir. (madde 65)

Bu Kanun'un 56, 59 ve 64. Maddelerindeki suçlardan dolayı yapılacak son soruşturmalar tutuklu olarak icra edilecektir. (madde 66)

Bu Kanun'un kapsamına giren suçların mahkemeleri diğer kanunlarla ilgili davalardan daha öncelikli olarak görülecek ve herhangi bir zorunluluktan dolayı davayı erteleme ya da davaya ara vermek gerekirse erteleme süresi en fazla 1 hafta olabilecektir. Milli Korunma Kanunu'nun kapsamına giren suçlar, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 423. maddesi uyarınca tatil zamanında görülen acil işlemlerden sayılmıştır. (madde 67)

Milli Korunma Kanunu'nda yazılı suçların takip ve mahkemelerinde görünen suçların muhakeme usulü hakkındaki 3005, 3498 ve 3749 sayılı kanunlarda yazılı şartların olduğu durumlarda söz konusu kanunların hükümleri uygulanacaktır. (madde 68)

2.4.6. Geçici Maddeler

Milli Korunma Kanunu'nun son bölümünde yer alan "Geçici Maddeler" in ilkinde göre bu kanun hükümleri kapsamında hüküm veren kurumlar, verilen karar ve uygulamalar hakkında uygulamanın ertelenmesi ve ihtiyati tedbir kararları veremeyeceklerdir. (madde 69)

Askerlik ve Milli Müdafaa Mükellefiyeti kanunlarının bu kanunun 41. maddesinde yazılı olan muafiyet hükmü istisna olmak üzere diğer hükümleri saklı tutulmuştur. (madde 70)

Bu kanun neşri tarihinden geçerli olacaktır. (madde 71)

Bu kanunun hükümleri Bakanlar Kurulu tarafından uygulanacaktır. (madde 72)⁷³

18 Ocak 1940'ta kabul edilen Milli Korunma Kanunu ile Hükümete büyük yetkiler verilmiştir. Bu kanunun uygulamaya girmesi ile hükümet bütün ekonomiyi denetim altına alabilecektir. Hükümet sahip olduğu yetkilerle üretimi, tüketimi kontrol edebilecek, dağıtım, satış, ihracat, ithalat, ulaştırma gibi konularda gerekli düzenlemeleri yapabilecektir. Ayrıca fiyatlar üzerine sınırlamalarda bulunabilecek, iş gücünü ve çalışma süresini kontrol altına alabilecek, çalışma yükümlülüğü getirebilecek, kira denetimi yapabilecektir. Avrupa'da başlayıp Dünyayı saran İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye savaş ekonomisini Milli Korunma Kanunu ile şekillendirecektir. Milli Korunma Kanunu'nun kabulü İngiliz basınında da yer bulmuştur. Daily Telegraph gazetesi Milli Korunma Kanunu ile ilgili olarak Türk hükümetine geniş yetkiler verildiğini belirterek, Hükümetin bu kanunu hemen uygulamaya koymasını halkın menfaatlerini koruma çabası olarak yorumlamıştır.⁷⁴

2.5. Milli Koruma Kanunu'nun Özellikleri

İkinci Dünya Savaşı süresince Türk Hükümeti savaş dışı kalma politikası izlemiş, ülkenin dış politikası bu temel amaç doğrultusunda yönlendirilmiştir. Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, hükümetin politikasını "*Bitaraf değiliz, harp hariciyiz*" sözleri ile ifade etmiştir.⁷⁵

Ancak savaş dışı olmak ülkedeki savaş algısını değiştirmeye yetmemiş, bu süreçte savaş ekonomisi uygulaması için ciddi tedbirler alma gereği açık bir şekilde kendini göstermiştir. Saydam'ın da belirttiği gibi barış döneminde uygulanmak için çıkarılmış kanunlarla savaşın yarattığı etkilerden korunmak mümkün olamamıştır.⁷⁶

Bu dönemde yürürlükte olan kanunlar ise seferberlik durumunda hayata geçirilmek

⁷³ Milli Korunma Kanunu metni için Bkz: **T.C. Resmi Gazete**, 26 Kânunisani 1940, Sayı: 4417. S. 13213-13216.

⁷⁴ "Deyli Telgraf Gazetesinde Çıkan Bir Makale", **Yeni Asır**, 3 Şubat 1940, Sayı: 10375, s. 3.

⁷⁵ "Bitaraf Değiliz Harp Hariciyiz", **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1940, Sayı: 5646, s. 1.

⁷⁶ "Başvekilimiz Milleti Temin Ediyor", **Cumhuriyet**, 1 Mart 1940, Sayı: 5675, s. 1-5.

üzere planlanmıştır. Örneğin seferberlik süresince ordunun, kurumların ve ihtiyacı olan bölgelerdeki halkın iâşesi 1917 tarihli İâşe-i Umumiye Kararnamesi ile düzenlenmiştir. 7 Haziran 1939’da kabul edilen Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu ile de ordunun ülke kaynaklarından ne şekilde faydalanacağı, halkın elindeki ulaşım araçlarının nasıl kullanılacağı düzenlenmiştir. Ancak hem İâşe Kararnamesinin hem de Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununun uygulanması için seferberlik ilan edilmesi gerekmektedir. Ancak Saydam Hükümeti hem dış politikada izlenen yoldan sapmamak hem de ülke içinde savaşa katılma algısı yaratıp paniğe yol açmamak için seferberlik ilan etmekten kaçınmıştır.

Hükümet bu sorunu aşmak için yeni bir kanun arayışına başvurmuştur. Yapılan çalışmaların ardından kabul edilen Milli Korunma Kanunu sadece seferberlik süresince uygulanabilecek kanunların verdiği yetkilere benzer yetkileri de içeren bir kanun olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı döneminde “seferberlik” konusu hükümetin üzerinde önemle durduğu bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 19 Şubat 1940’ta Milli Korunma Kanunu’nun uygulamaya konmasının ardından 29 Şubatta yaptığı radyo konuşmasında Refik Saydam, bu konuyu önemle vurgulamıştır. Milli Korunma Kanununun uygulanmaya başlanması ile yurt içinde ve dışında gerçek dışı bazı yorumlar yapıldığını “...*Bu içeride ve dışarıda bazı tefsirlere sebebiyet verdi. Hariçte Türkiye seferberlik yapacak, onun için kanunu harekete getirdi denildi. Dahilde hükümet harbe karar verdi; diyen bazı fena görüşlü ve düşünceli insanlar hükümetin hatırından geçmeyen bir takım fikirleri, nazariyeleri yaymaya başladılar...*” sözleri ile ifade etmiş, konuşmasını “...*Milli Korunma Kanununun tatbiki bir seferberlik mukaddemesi, veya bir harb hazırlığı olmaktan uzaktır. Bu günün dünya şartlarına uymak ve yarının emniyetini kazanmak içindir...*”⁷⁷ sözleri ile sürdürmüştür. Bu kararın uygulamaya konuluş zamanı basında da “tam vaktinde” olarak değerlendirilmiştir.⁷⁸

⁷⁷ “Başvekilimiz Milleti Temin Ediyor”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1940, Sayı: 5675, s. 1-5. **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası.**, Nisan 1940., C. LVI, (56), No 1, s. 130-131.

⁷⁸ Necip Ali Küçüka, “Milli Korunma Kanununun Tatbiki”, (22 Şubat 1940 tarihli Ulus Gazetesinden), **Aynı Tarihi**, Sayı. 75, Basın Genel Direktörlüğü, 1-29 Şubat 1940., s. 82-83.

Milli Korunma Kanunu, uygulamaya girmesi açısından incelendiğinde Milli Müdafaa Mükellefiyeti, Örfi İdare ve İstiklal Mahkemeleri kanunları ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile söz konusu dört kanun da olağanüstü durumlarda uygulamaya konmak üzere kabul edilmiş kanunlardır.

Nitekim Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'nun Birinci Maddesinde:

“Umumi veya kısmi seferberlik halinde ve fevkalade hallerde yapılacak seferberlik hazırlıkları ile kıtaların tecemmülleri esnasında, alelade vasıtalarla temin edilemeyen bütün askeri ihtiyaçları veya hizmetleri bu kanunun hükümleri dairesinde vermeğe veya yapmağa her şahıs borçludur. Bu mükellefiyetlerin Türk topraklarının tamamı veya bir kısmı üzerinde yapılmasına başlanacağı zamanı, İcra Vekilleri Heyeti tayin eder”⁷⁹ denmektedir. İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun Birinci Maddesinde yer alan *“İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum ve Büyük Millet Meclisi'nce de ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar üzerine icap eden mahallerde İstiklal Mahkemeleri teşkil olunur”⁸⁰* ifadesi, Örfi İdare Kanunu'nun Birinci Maddesi ile benzer özelliktedir. Örfi İdare Kanunu'nun Birinci Maddesinde de şöyle denmiştir: *“Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 86. Maddesine tevfikan verilmiş olan umumi veya mevzii örfi idare kararı Dahiliye Vekaleti tarafından münasip vasıtalarla ilan olunur. Örfi idarenin hudut veya müddeti üzerinde yapılacak değişiklikler de aynı suretle ilan edilir”⁸¹*

Görüldüğü gibi her üç kanun da ihtiyaç belirdiğinde alınacak karar üzerine uygulamaya konulacaktır. Milli Korunma Kanunu da söz konusu üç kanun gibi görülecek lüzum üzerine uygulanacaktır. Genel veya kısmi seferberlik, devletin bir savaşa girme ihtimali, Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki savaş hali olarak belirlenen olağanüstü durumlarda Bakanlar Kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne durumu bildirecek ve kanun yürürlüğe girecektir. Olağanüstü durumun son bulması üzerine yine Bakanlar Kurulu'nun

⁷⁹ T.C. Resmi Gazete, 16 Haziran 1939, Sayı: 4234, s. 11980.

⁸⁰ İstiklal Mahakimi Kanunu, Kanun No: 249, 31 Temmuz 1338, **Kanunlar Dergisi**, cilt:1. , www.tbmm.gov.tr/.../KANUNLAR.../kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/...16 Ocak 2014

⁸¹ T.C. Resmi Gazete, 25 Mayıs 1940, Sayı: 4518, s. 13857.

durumu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirmesi sonrasında kanunun uygulamasına son verilecektir.

Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Ocak 1940'ta Resmi Gazetede yayınlanmıştır.⁸² Avrupa'da süren savaşın ülke ekonomisine yaptığı olumsuz etkinin yol açtığı olağanüstü koşulların oluşması nedeni ile 19 Şubat 1940'ta kanunun öngördüğü şekilde uygulamaya konulmasına karar verilmiştir.⁸³

Savaş döneminde ülke ekonomisinin şekillendirilmesinde Milli Korunma Kanunu'na dayanarak alınan kararlar büyük önem taşımıştır. Dr. Refik Saydam Hükümetleri döneminde 19 Şubat 1940 ile 8 Temmuz 1942 tarihleri arasında 356 karar alınmıştır. Saraçoğlu Hükümetinin göreve başlaması ile savaşın Avrupa'da sona erdiği arasında alınan karar sayısı ise 232'dir. Avrupa'da savaşın sona erdiği dönemde alınan 588 numaralı karar 7 Mayıs 1945 tarihidir.⁸⁴ Milli Korunma Kanunu 1960 yılına kadar uygulamada kalmıştır. 1940 -1960 yılları arasında alınan karar sayısı 1270'tir. Görüldüğü gibi Milli Korunma Kanunu Türkiye'de sadece savaş döneminde kullanılmamış, savaş sonrasında ve Demokrat Parti iktidarı döneminde de uygulanmıştır.⁸⁵

Milli Korunma Kanununun uygulamadan kaldırılması 1960 yılı Eylül ayıdır. Önce 27 Mayıs 1960 ihtilalinin ardından 79 numaralı "*Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye ve Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanun*" 10 Eylül 1960'ta kabul edilmiş ve 16 Eylül 1960'ta Resmi Gazetede yayınlanmıştır.⁸⁶ Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması ile ilgili aynı Resmi Gazetede yayınlanan "*19 Şubat 1940 tarihli ve 2/12877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle tatbıkına başlanan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu ile ek ve tadillerinin tatbikten kaldırılması; Ticaret Bakanlığının 7/9/1960 tarihli ve 36-100-20-2589 sayılı yazısı üzerine, mezkur kanunun 3. Maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 16/9/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır*" ifadesini içeren 5/322 sayılı karar ile de Milli Korunma Kanunu uygulamadan kaldırılmıştır. Ancak bazı çalışmalarda Milli Korunma Kanununun yürürlükten kaldırıldığı yönünde bilgiler yer

⁸² **T.C. Resmi Gazete**, 26 Kânunusani 1940, Sayı. 4417, s. 13213-13216.

⁸³ **T.C. Resmi Gazete**, 21 Şubat 1940, Sayı: 4439, s. 13386.

⁸⁴ Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945, s. 374.

⁸⁵ Demokrat Parti döneminde Milli Korunma Kanunu uygulamaları için Bk: Mustafa Albayrak, "Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 67-68-69, C. XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, s. 219-250.

⁸⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 16 Eylül 1960, Sayı: 10605, s. 2137.

almaktadır.⁸⁷ Kanunlar ancak bir başka kanunla yürürlükten kalkabilir. 3780 sayılı kanunu yürürlükten kaldıran bir kanun olmadığından, Milli Korunma Kanunu'nun sadece uygulamadan kaldırıldığını söylemek mümkündür. Anayasa Mahkemesinin 1963 yılında aldığı ve Milli Korunma Kanunu'nun yürürlükte olduğu yönündeki kararı kanunun uygulamadan mı yoksa yürürlükten mi kaldırıldığı şeklindeki tereddütleri sonlandıran niteliktedir.⁸⁸

1960 yılında kabul edilen 79 numaralı “*Milli Korunma suçlarının affına, Milli Korunma teşkilat, sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümler ihdasına dair Kanun*” ise zaman içinde çeşitli değişikliklere uğramıştır.⁸⁹ Gördüğü değişikliklerin ardından 2 Mayıs 2007 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 5637 sayılı “*Uygulama İmkânı Kalmamış Bazı Kanunların Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun*” ile yürürlükten kaldırılmıştır.⁹⁰ Ancak 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu halen yürürlükte dir.

2.6. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Alınan Gizli Kararlar

İkinci Dünya Savaşı döneminde Milli Korunma Kanunu'nun uygulamaya konulduğu 19 Şubat 1940 tarihinden itibaren savaşın bittiği 7 Mayıs 1945 tarihine kadar alınan Koordinasyon Heyeti Kararı sayısı yukarıda da belirtildiği gibi 588 adettir. Bu kararların 565 tanesi Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildikten sonra Resmi Gazetede yayınlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Söz konusu kararlardan K/346, K/394, K/436 Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmeyip, çıkarılmadan iptal edilen kararlardır. Aynı dönemde Bakanlar Kurulunca kabul edilen, ancak açıklanması uygun görülmeyen gizli kararlar da alınmıştır.

Bu kararlar K/50, K/64, K/111, K/142, K/153, K/184, K/185, K/192, K/202, K/215, K/235, K/237, K/238, K/246, K/253, K/257, K/260, K/261, K/268, K/277 olmak

⁸⁷Hüseyin Naili Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1969, s. 171, 172., Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, s. 383., Ahmet Makal, “65. Yılında Milli Korunma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti Üzerine Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, No.76, Eylül 2004., s. 4., Murat Kara, **Son Mükellefler**, İstanbul, Ares Yayınevi, 2010, s. 100.

⁸⁸ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı. 1. (28. 8. 1962-31. 12. 1963), Ankara Yarıaçık Cezaevi Matbaası, 1964., s. 540

⁸⁹ Kanun No: 184: **T.C. Resmi Gazete**, 30 Kânunuevvel 1960, Sayı: 10694, s. 2137., Kanun No: 2831: **T.C. Resmi Gazete**, 27 Mayıs 1983, Sayı: 18059, s. 25., Kanun No: 3571: **T.C. Resmi Gazete**, 20 Haziran 1989, Sayı: 20201., **Kanun No: 4002: T.C. Resmi Gazete**, 18 Haziran 1994, Sayı: 21964.

⁹⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 2 Mayıs 2007, Sayı: 26510.

üzere 20 adettir. T.C. Resmi Gazetede yayınlanmayan bu kararların 15 adetine Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde yapılan araştırma sonucu ulaşılmıştır. Elde edilen 15 adet gizli karardan K/50, K/64 askeri amaçlı olup Milli Müdafaa Vekaletine verilen yetki ile ilgilidir. K/153 ile İzmir’de bulunan İngiliz askeri heyetine ait araçlara verilen plaka ve çalışma izni verilmesi, K/185 ile araçların trafiğe çıkma izinlerinin kısıtlanması ya da yasaklanması konusunda Başbakana yetki verilmesi de gizli kararlar arasındadır.

Askeri amaçlı alınan kararlar doğal olarak gizli tutulurken, savaş döneminde iaşenin sağlanması konusunda alınan bazı kararlar da gizlenmiştir. Örneğin Koordinasyon Heyetinin hububata el koyma konusunda aldığı ve Resmi Gazetede yayınlanmış olan K/107 kararının hemen ardından, K/107’de belirtilen merkezlerin bir kısmında ve beyan için verilen sürenin dolması beklenmeksizin gizli karar K/111 hayata geçirilmiştir. K/111 ile söz konusu yerlerdeki buğday ve çavdarın “*serian mubayaası*” (hemen el konarak satın alınması) kararlaştırılmıştır.

Savaş döneminde askerin ve halkın ihtiyacı olan besin maddeleri, hayvanların beslenmesi için gerekli olan ot-saman, bazı inşaat ve sanayi maddeleri, petrol ürünleri, yağlar ile ilgili düzenlemeler de gizli kararlarla hayata geçirilmiştir. Gizli kararların bir kısmı ile Ticaret Vekaleti’ne yetki verilmiş, bu yetkiler alınan diğer gizli kararlarla uygulamaya konulmuştur. Örneğin K/184 ile Ticaret Bakanlığına gerekli gördüğü bazı maddelere el koyma, el koyulan maddelerin dağıtımını ve satışını düzenleme yetkisi verilmiş, el koyma kapsamındaki maddeler belirlenmiştir. Ticaret Vekaletine verilen bu yetkinin ardından K/192 ile K/184 gizli kararları kapsamında olan makine yağlarına el koyulmuştur. K/202, K/238, K/246, K/254 gizli kararları ile Ticaret Bakanlığının el koyabileceği maddelerin kapsamı genişletilmiş, yine alınan gizli kararlar doğrultusunda gerekli görülen yerlerde ve gerekli miktarlarda K/253 ile çuvallara, K/260 ile ot ve samanlara, K/261 ile sadeyağlara, K/268 ile madeni yağlara el koyulmuştur.⁹¹

El koyma kapsamına alınan maddelerin ve el koyma kararlarının gizli olarak hayata geçirilmesinde, bu malların gizlenmesine engel oluşturma amacı düşünülebilir. Bu

⁹¹Ticaret Vekilliğinin lüzum gördüğü maddelerin istihlak ve satış şekil miktarını tayin ve tahdit edebilmesi kararı 3 Aralık 1943 tarihli K/487 ile alınacaktır. **T.C. Resmi Gazete**, 16 Kânunuevvel 1943, Sayı: 5579, s. 6173.

kararlar aşağıda açıklanmış ve ilk kez arşivde gün yüzüne çıkarılan belgelerin fotokopileri ekler kısmında verilmiştir. Arşiv alışmasında, K/50 ve K/246 sayılı gizli kararlara ait belgelerin ilk sayfalarının arşivde mevcut olup, diğer sayfaların eksik olduğu tespit edilmiştir.

2.7. Gizli Kararların Dökümü

K/50:BCA Fon Kodu: 30 18 1.2. Yer no: 92.80.13 (Kararname numarası: 2/14173)

Bkz. Ek B.2.

K/50 gizli kararı değerlenmeden önce, 10 Haziran 1940 tarihli K/31 kararına bakmak gerekmektedir. K/31 ile Nafia Vekaletinin gösterdiği lüzum üzerine yol, köprü, meydan ve iskele inşaatlarına yeterli miktarda işçinin sağlanması amacı ile Milli Korunma Kanunu'nun 9. Maddesine dayanılarak vatandaşlara ücretli iş yükümlülüğü kararı zaten alınmış, Nafia Vekaleti bu konuda yetkili kılınmıştır.

Bu karardan iki ay sonra Koordinasyon Heyetinin 10 Ağustos 1940 tarih ve 1/274 sayılı tezkeresi ile teklif ettiği K/50 numaralı kararın uygulamaya konması 17 Ağustos 1940 tarihinde Hkmet tarafından kabul edilmiş ve Milli Müdafaa Vekaletine de aynı yönde yetki verilmiştir. Ancak savaşlarda kullanılmak üzere savunma amaçlı inşa edilmiş askeri yapıların ve binaların bulunduğu bölgelerdeki yolların tamamlanması için uygulamaya koyulan bu karar askeri konuları ilgilendirdiği için gizli tutulmuştur. Aynı kararla Milli Korunma Kanununun 36. Maddesine dayanılarak ihtiyaç nispetindeki kamyonun kiralanması için de Milli Müdafaa Vekaleti'ne yetki verilmiştir.

K/64: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 92.94.6 (Kararname numarası: 2/14446)

Bkz. Ek. B.3.

İkinci Dünya Savaşı döneminde savaş tehdidi altında kışlasından ayrılarak gerekli görülen yerlerde konuşlandırılmış askeri birliklerin kışlık barınma ihtiyacının sağlanması da çözüm bekleyen önemli bir sorun olmuştur. Koordinasyon Heyeti tarafından 19 Eylül 1940 tarih ve 1/406 sayılı tezkere ile teklif edilen K/64 sayılı gizli kararın uygulamaya konması Hkmet tarafından 25 Eylül 1940 tarihinde kabul edilmiştir. K/64 ile ordunun kış koşullarında iskan edileceği barınakların yapılması amacıyla gerekli olan inşaat malzemesini stoklaması için Milli Müdafaa Vekaletine izin verilmiştir.

K/111: BCA Fon kodu:30 18 1.2. Yer no: 94.10.8 (Kararname numarası: 2/15173)
Bkz. Ek B.4.

14 Şubat 1941 tarihli gizli karar K/111 alınmadan iki gün önce savaş döneminin en önemli kararlarından biri olan ve “*resmi ve hususi bilumum hakiki ve hükmi şahısları*” kapsayan hububata bedeli karşılığında el koyma uygulaması 12 Şubat 1941 tarihli ve K/107 ile başlamıştır.⁹² Bu kararname ile üretici yemelik, yemlik, tohumluk ihtiyaçlarının üzerindeki hububatını bedeli peşin ödenmek üzere ve Hükümetçe belirlenmiş olan fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisine satmak zorunda bırakılmıştır. Bu kararın ilan tarihinden itibaren beş gün içinde resmi ve özel tüm hakiki ve hükmi şahısların ellerinde ya da tasarruflarında olan buğday, çavdar, arpa ve yulafları beyan etmeleri mecbur kılınmıştır. Kararın uygulama alanı olan iller ve kazalar da belirtilmiştir.

Bu kararın hemen ardından Koordinasyon Heyetinin 8 Şubat 1941 tarih ve 1/788 sayılı tezkere ile teklif ettiği K/111 sayılı kararın uygulamaya konulması Hükümet tarafından 14 Şubat 1941 tarihinde kabul edilmiştir. K/111 ile Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya, Kırşehir, Yozgat vilayetlerinde Toprak Mahsulü Ofisi teşkilatının bulunduğu yerlerin 50 kilometrelik çevresi içinde üretici elinde mevcut buğday ve çavdarlardan kendi ihtiyaçlarından fazla olan kısmının Milli Korunma Kanunu'nun 26. Maddesine dayanılarak “*serian mübaayasına*” karar verilmiştir.

K/153 : BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 95.43.2. (Kararname numarası: 2/15827) Bkz. Ek B.5.

İkinci Dünya Savaşı döneminde ithalat imkanlarının kısıtlı olması nedeni ile petrol ve petrol ürünlerinin kullanılması konusunda da bazı tedbirler alınmıştır. “Akaryakıt Tasarrufu Çerçevesinde Kamuya ve Özel Kesime Ait Araçların Çalışma İzinleri ve Plakaları ile İlgili Düzenlemeler” bölümünde ele alınacağı üzere bu yönde bazı kararlar hayata geçirilmiştir.

19 Kasım 1940 tarihli K/75 kararı ile petrol ve ürünleri ile çalışan tüm kara ve deniz nakil araçlarının çalışmaları bazı esaslar çerçevesinde kısıtlanmış, belediyelerin araçlara plaka ve çalışma izni vermeleri yasaklanmıştır. Ancak elçiliklere, konsolosluklara ve çalışanlarına ait kara ve deniz ulaşım araçları, 3827 sayılı Nakil

⁹² T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942, s. 199-204.

Vasıtaları Hakkında Kanun'da belirtilen bazı araçlar ve doktorlara ait araçlarla, plakaları açık şekilde belirtilmiş sekiz araç da kısıtlama dışında bırakılmıştır.

Koordinasyon Heyeti tarafından 16 Mayıs 1941 tarih ve 1/1171 sayılı tezkere ile teklif edilen K/153 numaralı kararın uygulamaya konulması Hükümet tarafından Mayıs 1941'de kabul olunmuştur.⁹³

19 Şubat 1941 tarihinde K/75 kararına ek bir karar olarak kabul edilen K/153 ile İzmir'de bulunan ve İngilizlere ait bir askeri heyetin bir otomobiline ve bir motosikletine İzmir Belediyesi tarafından plaka ve çalışma izni verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar yine askeri gerekçelerle gizli tutulmuştur.

K/184: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.70.19 (kararname numarası: 2/16394) Bkz. Ek B. 6.

Bazı maddelere lüzumu halinde el koyarak almak, el konmuş maddelerin dağıtımını ve satışını sağlamak için Koordinasyon Heyeti'nin 8 Ağustos 1941 tarihli ve 1/1528 sayılı tezkeresi ile teklif edilen K/184 sayılı kararın uygulamaya konulması Hükümet tarafından 13 Ağustos 1941'de kabul edilerek Ticaret Vekaletine bu konuda yetki verilmiştir. Ticaret Vekaletince el koyma kapsamında olan maddeler zeytinyağı, sadeyağ, peynir, kuru fasulye, her tür petrol ürünü, çuval, otomobil lastiği, teneke, kuru ot, saman ve ham kauçuk olarak belirlenmiştir. Bu karar üzerinde önce "*neşri tarihinden itibaren meridir*" yazılmış, sonra bu yazının üzeri çizilmiş ve "*gizlidir, neşredilmeyecektir*" ifadesi kullanılmıştır.

K/185: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.70.20 (Kararname numarası: 2/16395) Baz. Ek B.7.

Koordinasyon Heyeti tarafından 2 Ağustos 1941 tarihli tezkere ile teklif edilen K/185 sayılı kararın uygulamaya konulması Hükümet tarafından 13 Ağustos 1941 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kararla her türlü özel ulaşım araçlarının trafiğe çıkma izinlerinin gerek görüldüğünde tamamen ya da kısmen yasaklanması konusunda Başbakan'a yetki verilmiştir.

⁹³ Bkz. Ek.B 5 (Söz konusu belgenin ilk sayfasında 152 numaralı karar, ikinci sayfasında 153 numaralı karar yazmaktadır. Ancak 152 sayılı karar gizli karar olmayıp 23 Mayıs 1941 tarihli T.C. Resmi Gazetede yayınlanmıştır. İlk sayfadaki karar sayısının yazım hatasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.)

K/192: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.75.12 (Kararname numarası: 2/16487) Baz. Ek B.8.

K/184 ile gerekli durumlarda bazı maddelere el koymasý için Ticaret Vekaletine gizli olarak verilen yetkinin ardından İstanbul'da Çubuklu Belediye depolarında bulunan Romanya menşeli makine yağlarına Ticaret Vekaletince el konmasına izin verilmiştir. Bu karar 20 Ağustos 1941 tarihli ve 1/1602 sayılı tezkere ile teklif edilmiş ve Hükümet tarafından 22 Ağustos 1941'de kabul görmüştür. K/192 de diğerleri gibi gizli kararlar arasında yer almıştır.

K/202: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.86.10 (Kararname numarası: 2/16706) Baz. Ek B.9.

Koordinasyon Heyetinin 30 Eylül 1941 tarihli ve 1/1490 sayılı tezkeresi ile teklif ettiği K/202 sayılı karar 11 Ekim 1941 tarihinde Hükümet tarafından kabul edilmiş ve bu karar ile gizli karar K/184'te değişiklik yapılmıştır.

Yapılan değişiklikle Ticaret Vekaleti'nin el koyacağı maddelerin kapsamı genişletilmiştir. Yeni düzenleme ile daha önce K/184 ile belirlenen zeytinyağı ve sadeyağ, kuru fasulye, pirinç, mercimek, nohut, her çeşit petrol ürünleri, çuval, otomobil lastiği, teneke, kuru ot, saman, ham kauçuğun yanı sıra her çeşit nebati yağlar, her çeşit peynir, kanaviçe ve jüt, her çeşit çivi ve tel, demir çember, kalay, demir fiçi ve bidon, her çapta yuvarlak çubuk demir, köşeli çubuk demir, her ölçüde düz demir, putrel, T demiri, U demiri, Z demiri, profil demirler, her tür düz ve oluklu saçlar, her tür deri ve kösele Ticaret Vekaleti'nin el koyma yetkisi içine alınmıştır.

K/238: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.106.17 (Kararname numarası: 2/17113) Bkz. Ek B.10.

Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 16 Aralık 1941 tarihli ve 1/2081 sayılı tezkeresi ile teklif edilen K/238 kararı, 24 Aralık 1941'de Hükümet tarafından kabul edilmiştir. Bu kararlar K/184 ile önceden Ticaret Vekaletine verilmiş olan el koyma yetkisinin bakla, patates, burçak, fiğ, her nevi küspe ve hayvani yağları da kapsamına karar verilmiştir.

K/246: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.108.7 (Kararname numarası: 2/17140) Bkz. Ek B.11.

Koordinasyon Heyetinin 27 Aralık 1941 tarihli ve 1/5 sayılı tezkeresi ile teklif ettiği K/246 sayılı kararın uygulamaya konulması 13 Ocak 1942 tarihinde Hükümet tarafından kabul edilmiştir. Bu karar ile K/184 sayılı gizli kararda Ticaret Vekaleti'ne verilen el koyma yetkisinin kapsamında değişiklik yapılmıştır.

K/253: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.108.14 (Kararname numarası: 2/17142) Bkz. Ek B.12.

Koordinasyon Heyetinin 26 Aralık 1941 tarihli ve 1/16 sayılı tezkeresi ile teklif ettiği K/253 sayılı kararın uygulamaya konulması 13 Ocak 1942 tarihinde Hükümet tarafından kabul edilmiştir. Bu kararlar Ticaret Vekaleti'nce Mersin'de Mustafa Erdiqli firmasına ait 75 balya çuvala bedeli karşılığında el konması kararı alınmıştır.

K/254: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.111.5. (Kararname numarası: 2/19178) Bkz. Ek B.13.

Koordinasyon Heyetinin 27 Aralık 1941 tarihli ve 1/25 sayılı tezkeresi ile teklif edilen K/254 sayılı kararın uygulamaya konulması Hükümet tarafından 21 Ocak 1942 tarihinde kabul edilmiştir. Bu karar ile K/184 kararıyla Ticaret Vekaleti'ne verilmiş olan el koyma yetkisinin kapsamı genişletilmiş ve el koyma hükümlerine tabii kılınan hububat ve bakliyatın tüm mamulleri kapsam içine alınmıştır.

K/260: BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.111.14 (Kararname numarası: 2/17207) Bkz. Ek B.14.

Koordinasyon Heyetinin 13 Ocak 1942 tarihli ve 1/43 sayılı tezkere ile teklif ettiği K/260 sayılı kararın uygulamaya konulması Hükümet tarafından 29 Ocak 1942 tarihinde kabul edilmiştir. Bu karar ile K/184 ve K/202 sayılı gizli kararlara dayanılarak Ticaret Vekaletince, Afyon vilayetinde 800, Ödemiş'te balyalanmış 22, Dikili'de balyalanmış 300, Bergama'da balyasız 650, Tire'de balyasız 30 ton kuru ota ve Ödemiş'te 200 ve Dikili'de balyasız 200 ton samana bedeli karşılığında el konulması kararlaştırılmıştır.

K/261: BCA Fon kodu: 130 18 1.2. Yer no: 97.111.15 (Kararname numarası: 2/17208) Bkz. Ek B.15.

Koordinasyon Heyetinin 13 Ocak 1942 tarih ve 1/44 sayılı tezkere ile teklif ettiği K/261 kararının uygulamaya konulması Hükümet tarafından 29 Ocak 1942 tarihinde kabul edilmiştir. Bu karar K/184 ve K/202 sayılı gizli kararlara dayanarak alınmış ve Ticaret Vekaletince Akçaabat'ta 430, Trabzon'da 365 ve Hopa'da 32 teneke sade yağa bedeli karşılığında el konulması kararlaştırılmıştır.

K/268: BCA, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 97.115.9 (Kararname numarası: 2/17282) Bkz. Ek B.16.

Koordinasyon Heyetince 27 Ocak 1942 tarih ve 1/111 sayılı tezkere ile teklif edilen K/286 sayılı kararın uygulamaya konulması Hükümet tarafından 9 Şubat 1942 tarihinde kabul edilmiştir. Bu karar ile K/184 ve K/202 sayılı gizli kararlara dayanılarak Ticaret Vekaletince Mersin'de Nazım Gandur firmasına ait 10.446 kilo madeni yağa bedeli karşılığında el koyulması kararlaştırılmıştır. Karar gizli tutulmuştur.

2.8. Milli Korunma Kanununda Yapılan Değişiklikler (1940-1946)

İkinci Dünya Savaşının neden olduğu sosyal ve ekonomik sorunlar Türkiye'yi yakından etkilemiştir. Dr. Refik Saydam Hükümeti, yaşanan bunalım karşısında çözüm arayışına girmiş, "savaş ekonomisi" 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu ile şekillendirilmiştir. Ancak, Milli Korunma Kanunu'nda bir takım düzenlemelere gerek duyulabileceği konusu henüz Milli Korunma Kanunu tasarısının Meclis görüşmeleri sırasında Feridun Fikri tarafından dile getirilmiştir. Fikri, tasarının görüşmelerinde gelişecek durum karşısında kanunda eksiklikler belirlenirse bu eksikliklerin ileride giderilebileceğini söyleyerek bu duruma işaret etmiştir.⁹⁴

Nitekim 18 Ocak 1940'ta kabul edilip 19 Şubat 1940'ta uygulamaya konan⁹⁵ Milli Korunma Kanunu, Feridun Fikri'nin öngördüğü şekilde 1940-1945 yılları arasında dört kez değişikliğe uğramıştır. Bütün maddeler göz önüne alındığında 25 Ocak 1939- 3 Nisan 1939 ve 3 Nisan 1939- 8 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapan

⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C. VIII, B. 27, 18.1.1940, s. 139.

⁹⁵ BCA., Fon kodu:30.18.1.2. Yer no: 90.16.9., "Milli Korunma Kanununun Meriyet Mevkiine Giriyor", **Ulus**, 20 Şubat 1940, Sayı: 6660., s. 1., "Milli Korunma Kanunu Tatbiki", **Ulus**, 21 Şubat 1940, Sayı: 6661, s. 1.

Saydam Hükümetleri döneminde Milli Korunma Kanunu'nun 51 maddesinde değişiklik yapılmıştır. 9 Temmuz 1942-9 Mart 1943 ve 9 Mart 1943- 7 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapan Saraçoğlu hükümetleri döneminde savaş süresince 43 madde değiştirilmiştir.⁹⁶ Milli Korunma Kanunu'nda savaş sonrasında da uygulamadan kaldırılana dek çeşitli değişiklikler yapılmıştır.⁹⁷

Milli Korunma Kanunu'nda savaş süresince yapılan değişiklikler:

1. Değişiklik: Kanun No: 3954 TBMM'de Kabul Tarihi 25 Aralık 1940
Yürürlüğe Girme Tarihi:28 Aralık 1940 ⁹⁸
2. Değişiklik: Kanun No: 4156 TBMM'de Kabul Tarihi: 17 Aralık 1941
Yürürlüğe Girme Tarihi: 23 Aralık 1941 ⁹⁹
3. Değişiklik: Kanun No: 4180 TBMM'de Kabul Tarihi: 30 Ocak 1942
Yürürlüğe Girme Tarihi: 3 Şubat 1942. ¹⁰⁰
4. Değişiklik: Kanun No: 4648 TBMM'de Kabul Tarihi: 3 Ağustos 1944
Yürürlüğe Girme Tarihi: 11 Ağustos 1944. ¹⁰¹

2.8.1.Milli Korunma Kanunu'nda Birinci Değişiklik

Avrupa'da hüküm süren savaşın ülke ekonomisi üzerinde yarattığı etki büyüdükçe Hükümet, alınmış tedbirlerin yeterli olmadığı düşüncesi ile savaş ekonomisi uygulaması olan Milli Korunma Kanunu'nda bazı değişikliklerin yapılmasına karar vermiştir. Başbakan Dr. Refik Saydam 13 Aralık 1940'ta Milli Korunma Kanunu'nda yapılması düşünülen ilk değişiklik önerisini Meclise taşımış, yaklaşık on aydır uygulanmakta olan kanunun savaşın oluşturduğu şartlar karşısında yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Ülkenin zorunlu ihtiyaçlarının zamanında, en iyi şartlarda ve mümkün olan en uygun fiyatlarla temin edilmesi için acil olarak tedbirler alınması gerektiğini, bu konunun bir bütün olarak ele alınarak tek elden

⁹⁶ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, s. 383.

⁹⁷ Söz konusu değişiklikler için Bk: 4945 sayılı kanun : **T.C. Resmi Gazete**, 20 Haziran 1946, Sayı. 6338; 5020 sayılı kanun: **T.C. Resmi Gazete**, 27 Şubat 1947, Sayı. 6543; 5236 sayılı kanun: **T.C. Resmi Gazete**, 8 Temmuz 1948, Sayı: 6952; 5766 sayılı kanun: **T.C. Resmi Gazete**, 24 Mayıs 1951, Sayı: 7816., 6084 sayılı kanun: **T.C. Resmi Gazete**, 12 Mayıs 1953., Sayı: 8406., 6444 sayılı kanun: **T.C. Resmi Gazete**, 30 Aralık 1954., Sayı: 8892., 6731 sayılı kanun: **T.C. Resmi Gazete**, 11 Haziran 1956., Sayı: 9329.

⁹⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Kânunuevvel 1940, Sayı: 4698, s. 243., Bkz. Ek. B.17

⁹⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 23 Kânunuevvel, 1941, Sayı: 4991, s. 2078., **Düstur**, Ankara, Devlet Matbaası, 1942, Üçüncü Tertip, Cilt 23, s. 107-109., Bkz. Ek B.18.

¹⁰⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 3 Şubat 1942, Sayı: 5023, s. 2237., **Düstur**, Ankara, Devlet Matbaası, 1942., Üçüncü Tertip, Cilt XXIII., s. 232-247. Bkz. Ek B.19.

¹⁰¹ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Ağustos 1944, Sayı: 5780., s. 7461., **Düstur**, Ankara, Devlet Matbaası, 1944., Üçüncü Tertip, Cilt XXV., s.1341-1364. Bk. Ek. B.20.

yönetilmesinin zorunlu olduğunu, bu amaçla Milli Korunma Kanunu'nda bazı yeni düzenlemelere gereksinim duyulduğunu belirterek,¹⁰² özellikle Koordinasyon Heyeti tarafından alınması gereken kararlar için Milli Korunma Kanunu'nda değişiklik yapılmasını önermiştir.¹⁰³

Milli Korunma Kanunu'nun 5, 6, 11, 14, 16, 18, 19, 21, 26, 30, 31, 32, 33, 36, 43, 44, 47, 50, 53, 59, 66. Maddelerinde istenilen değişiklikler gerekçeleri ile belirtilmiştir. Muvakkat Encümen söz konusu maddelerin değerlendirilmesini 21 Aralık 1940'ta bitirmiş,¹⁰⁴ 25 Aralık 1940'ta Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinin değişikliği ile ilgili kanun tasarısı Mecliste görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında Müstakil Grup adına Fuad Sirmen söz almış ve Milli Korunma Kanunu'nun başarı ile uygulanmasına rağmen henüz yeterli olmadığı, ithalatta sıkıntı yaşanması nedeni ile Hükümetin halk ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için yeterli stokları hazırlamak durumunda olduğu ifade etmiştir. Ayrıca Fiyat Kontrol Komisyonu'ndan beklenen başarının sağlanamadığı, koordinasyon işinin Bakanlıklar arasında uyumlu bir çalışma haline gelmediği, oysa gelinen noktada koordinasyonun kesin ve zorunlu olduğu konusunda da açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁵ Sirmen'in konuşmasının ardından değişiklik yapılması öngörülen maddeler görüşülmüş ve 28 Aralık 1940 tarihli ve 3954 sayılı kanunla değişiklik kabul edilmiştir.

Değişikliğe uğrayan maddelerin ilki olan 5. Madde ile bir koordinasyon bürosu kurulması kararlaştırılmıştır.

6. Maddede yapılan düzenlemeler Devlet teşkilatında yeni memuriyetler kurulması için Hükümete yetki verilmesi, halk ve milli müdafaa gereksinimlerinin teminine dair ticari ve sınai işlemleri gerçekleştirmek için Hükümet kararı ile tüzel kişiliğe sahip işletmeler oluşturulması, devlet memurlarının işleyecekleri suça karşı alacakları cezaların belirtilmesi gibi teşkilatta yapılan bazı düzenlemeleri içermektedir.¹⁰⁶

¹⁰² **Milli Korunma Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası**, T.C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, Sayı: 6/5518., 13.12.1940. Sıra Sayısı: 50., **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6, C. XV, B. 21, 25.12.1940, s. 1.

¹⁰³ "Korunma Kanunu Tadil Ediliyor", **Cumhuriyet**, 20 İkinciteşrin 1940., Sayı: 5849, s.1.

¹⁰⁴ **Muvakkat Encümen Mazbatası**, TBMM Muvakkat Encümen, Esas No. 1/529, Karar No. 2, 21 Aralık 1940, Sıra Sayısı 50.

¹⁰⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.6, C.XV, B. 21, 25.12.1940, s. 157., "Meclisteki Müzakereler", **Cumhuriyet**, 26 Birincikânun 1940, Sayı: 5885, s. 1., "Başvekilimiz Mühim Beyanatta Bulundu", **Ulus**, 26 Birincikânun 1940, Sayı: 6967, s. 1.

¹⁰⁶ Saydam, Milli Korunma Kanunu'nun 6. Maddenin 9. Fıkrasında yapılan değişiklikle kendisine verilen "vazifesini kötüye kullanan memurları görevden alma" yetkisini Eylül ayında kullanmış ve

Hükümete “sanayi ve maadin kuruluşlarının mamullerini ve istihallerini normal maliyetine yüzde muayyen bir kar ilave ederek satın alabilme” yetkisi veren 11. Maddede yapılan değişiklik ile Hükümete bunların satış, tevzi, toplama ve sevk işleri ile ilgilenme yetkisi verilmiştir.

Hükümet halkın ve milli müdafaanın ihtiyacı olan maddelerin ve yardımcı malzemelerin muayyen ellerde toplanmalarına engel olmak amacıyla söz konusu maddelere veya yardımcı malzemelere değer fiyatı karşılığında el koyabilmenin ve bunları ihtiyacı olan işletmelere kârsız dağıtabilmenin yanı sıra 14. Maddede yapılan değişiklik ile bunları dağıtmaya ve satmaya da yetkili kılınmıştır.

16. Maddeye yapılan ilave ile linyit araştırma ruhsatnamesine sahip olan işletmelerin belirlenmiş miktarın üzerinde linyit çıkarmasına izin verilmiştir. Bu şekilde daha fazla linyit üretimi yapılması hedeflenmiştir.

18. Maddede yapılan değişiklik ile hükümete tüm un fabrikalarına, değirmenlere, önerilen tedbirleri almayıp hedeflenen miktarda üretim yapamayan sanayi ve maden işletmelerine el koyma ve işletme yetkileri verilmiştir. Ayrıca Hükümet savaş tehdidi nedeni ile erkek nüfusun askere alınmasından oluşan işgücü kaybı karşısında da tedbir almak istemiştir. Bu amaçla yurt savunmasına çağırılmamış olan kişilerin daha fazla çalışmaları planlanmıştır.

19. maddede yapılan değişiklikle 12 yaşından küçük kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde, 16 yaşından küçük erkeklerin maden ocaklarında çalışmalarını engelleyen yasaların Hükümet kararı ile uygulamadan kaldırılabileceğine karar verilmiştir. Bu kararın yanı sıra çalışanların tatil yapmaları konusunda da değişiklik yapılmış, Hükümete bayram tatilleri de dahil olmak üzere tüm tatiller hakkındaki kanunları kısmen ya da tamamen uygulamama hakkı verilmiştir.

Kanunun 21. Maddesinde Hükümete verilmiş olan halk ve milli müdafaa ihtiyacı için zorunlu maddelerin tüketim miktarları saptanabilme veya sınırlanabilme yetkisi, yapılan düzenleme ile zorunlu olmayan maddeleri de kapsamıştır.

pamuk ipliği dağıtımında hatası görülen bir İktisat Müdürünü memuriyetten ihraç etmiştir. Hazım Atıf Kuyucak, “Fevkalade Hallere Uygun Tedbirler”, **Ulus**, 2 Eylül 1941, Sayı: 7213, s. 2.

26. Maddeye yapılan ilave ile Hükümete satın alınan ya da ithal edilen malların satış, sevk ve toplanma ve dağıtım işleri ile ilgilenme yetkisi verilmiştir.

Milli Korunma Kanunu'nun 30. Maddesi kira bedellerinin kanunun uygulamaya konulduğu yıldan önceki yıl (1939) belirlenmiş kira bedelinden fazla olmamasını gerektirmektedir. Ancak maddenin uygulanması ile istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Bu nedenle 30. Madde yeniden düzenlenerek kiracı-ev sahibi ilişkileri daha kapsamlı şekilde ele alınmıştır.

31. Maddeye göre Hükümete iç piyasada satılan bazı malların azami fiyatlarını, cinslerini, nevilerini ve özelliklerini belirleme yetkisi verilmiştir. Ancak inhisar maddelerinin fiyatları yetkili idareler tarafından belirlenirken, belediyelerin de zorunlu ihtiyaçlar için fiyat belirleme yetkisi olduğundan, bu merciler tarafından belirlenen fiyatların aşılması durumunda konu, Milli Korunma Kanunu suçları dışında değerlendirilmektedir. Yapılan değişiklik ile diğer merciler tarafından belirlenen fiyatların üstünde satış yapmak Milli Korunma Kanunu ile yasaklanırken, tüccarın yetkili kişilere ve müşterilere vereceği belgelerle ilgili yeni düzenlemeler de getirilmiştir.

32. Maddede yapılan değişiklikle bir kavram karmaşası düzeltilmeye çalışılmış, madde daha açık hale getirilmiştir. Yapılan düzenleme ile geçerli bir neden olmaksızın bir malın fazla fiyatla satılması ya da satışa sunulması yasaklanmıştır. Diğer bir ifade ile 32. Madde ile piyasada hakim olan genel fiyat seviyesinde satış yapanlar değil, içinde bulunulan olağanüstü şartlar karşısında bu durumdan istifade ederek fiyat artışı yapanlar işaret edilmiştir. Ayrıca 33. Maddede yapılan değişiklik ile söz konusu maddeye kesin bir zorunluluk durumunda gayrimenkullerin tahliye edilmesi durumunda ilgililerin bundan doğacak masraflarının ödeneceği hükmü getirilmiştir.

Hükümetin gereğinde herhangi bir nedenle Türkiye'de bulunan ve beklemekte olan yabancı bayraklı deniz ulaşım araçlarından da yararlanabilmesi için kanunun 36. Maddesinde düzenleme yapılmıştır.

Mali Hükümlerin yer aldığı dördüncü bölümde yer alan 43. Madde ile Milli Korunma Kanunu'nun uygulamasında öngörülen işlerin gerçekleştirilmesi için hazine tarafından hükümetin emrine 25 milyon liraya kadar bir sermaye tahsis edilmiştir. Döner sermaye, sabit sermaye ve teşkilatlanma masrafları için gerekli

harcamalar Bakanlar Kurulu kararıyla bu sermayeden kullanılabilir. Yapılan değişiklik hükümet emrine verilen sermayenin artması ile ilgilidir. Alınan karara göre bu sermaye 50 milyon liraya kadar bir miktarı öngörmektedir.

44, 45 ve 60. maddelerde mali konulara ilgili, 58., 59. ve 66. Maddelerde cezai hükümlerle ilgili değişiklikler yapılmıştır.¹⁰⁷

Başbakan Dr. Refik Saydam Milli Korunma Kanunu'nda yapılan değişikliklerle ilgili olarak yaptığı konuşmada savaş ortamının mevcut şartlarda meydana getirdiği değişimlerin çok hızlı olduğunu, alınan kararların gelişen şartlarla uyumunun sağlanamadığını belirtmiştir. Bu nedenle hedeflenen değişikliklerin bir yıldır uygulanan kanunda görülen eksik noktaları, güçlükleri ve boşlukları doldurmaya yönelik çalışmalar olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

Milli Korunma Kanunu'nda yapılan değişikliklerle Hükümetin yetkileri daha da arttırılmıştır. Faik Güneri'ye göre Milli Korunma Kanunu'nda yapılan değişiklik Hükümetin halkın günlük yaşamını yakından takip ettiğinin göstergesidir. Bu kanun değişikliği ile Hükümete şehirlerde yeni memurluklar ve hükmi şahsiyete sahip işletmeler kurma yetkisi vermektedir. Gerekliğinde Milli Korunma Kanunu için ayrılan paradan sermaye verilecek olan bu kuruluşlar bütün ticari işlemleri yapabilecektir. Ancak bunda amaç kar değil, halka hizmet olacaktır.¹⁰⁹

Yunus Nadi kanunda yapılan değişiklikler üzerinde “kılı kırk yarararak” çalışıldığını, Milli Korunma Kanunu'nun olağanüstü şartların sürdüğü dönemde alınacak milli savunma tedbirlerinin en başında geldiğini, savaşın etkilerinin en aza indirilmesi için yapılması gerekenin el birliği ile sıkıntılara karşı koymak olduğunu belirtmiştir. Türk milleti ve Hükümetinin Milli Korunma Kanunu ile bu işbirliğini sergilediğini yazarak Hükümete destek vermiştir.¹¹⁰ Hazım Atıf Kuyucak da Milli Korunma Kanunu'nda yapılan değişiklikleri ihtikarla mücadele tedbirlerinin arttırılması olarak yorumlamıştır.¹¹¹

¹⁰⁷ **Muvakkat Encümen Mazbatası**, TBMM Muvakkat Encümen, Esas No. 1/529, Karar No. 2., 21. 12. 1940., Sıra Sayısı 50., s: 1-11., **T.C. Resmi Gazete**, 28 Kânunuevvel 1940, Sayı: 4698, s. 243., **Düştur**, C.XXII, Üçüncü Tertip, ikinci baskı, Ankara Başbakanlık Devlet Matbaası, 1961., s. 76-81.

¹⁰⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.6, C.XV, B. 21, 25.12.1940, s. 178.

¹⁰⁹ Faik Güneri, Piyasa Hareketleri, “Milli Korunma Kanunu Tadilatı”, **Cumhuriyet**, 31 Birincikânun 1940, Sayı: 5890, s. 2.

¹¹⁰ Yunus Nadi, “Milli Korunma Kanununun Tadili Münasebetile”, **Cumhuriyet**, 27 Birincikânun 1940, Sayı: 5886, s. 1.

¹¹¹ Hazım Atıf Kuyucak, “İhtikarla Mücadele Tedbirleri”, **Ulus**, 23 II. Kânun 1941, Sayı: 6991, 2.

2.8.2. Milli Korunma Kanunu'nda İkinci Değişiklik

Milli Korunma Kanunu'nda yapılan ilk değişikliğin üzerinden bir yıl geçmiş, Hükümet Milli Korunma Kanunu'nda yeni bir değişiklik için karar vermiştir. 1941 yılı Kasım ayında Koordinasyon Heyeti Dr. Refik Saydam başkanlığında toplanmış, bu toplantıda Milli Korunma Kanunu'nda yapılacak değişiklik değerlendirilmiştir.¹¹² CHP Meclis Grubu 16 Aralık 1941'de Milli Korunma Kanunu'nun 14, 55 ve 65. Maddelerinin değişikliği önerisini Meclise sevkine karar vermiştir.¹¹³

Kanun değişikliği ile ilgili mucip sebepler mazbatasında ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü durumda gereği olarak uygulanmakta olan el koyma işlemlerinin iyi şekilde gerçekleştirilmesi için kanunda bazı değişiklikler düşünüldüğü belirtilmiştir.¹¹⁴ Değişikliği istenen 14. Madde hükümetin bazı madde ve yardımcı maddeleri değerini ödemek sureti ile ihtiyacı olan müesseselere verilmesiyle, 55. Madde cezai hükümlerle, 65. Madde ise stok yapılmış yerlerde yapılacak aramalar ile ilgilidir.¹¹⁵

19 Aralık 1941'de Milli Korunma Kanunu'nda yapılacak değişikliklerin Mecliste görüşülmesi sırasında Mazhar Müfit Kansu sorunların çözülmesi için sadece kanun çıkarılmasının yeterli olmadığını, buğday dağıtım işinin düzgün yapılmadığını, bu işle uğraşanların daha düzgün çalışmaları gerektiğini söylemiştir. Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen savaşın getirdiği sıkıntılara değinmiş, ülkedeki üretim ve tüketim dengesinin bozulduğunu belirtmiştir. Bu dengenin daha düzgün hale getirilmesi için özellikle halkın ve ordunun beslenmesi için gereken hububat konusunda daha verimli tedbirler alınması gerektiğini, değişikliğin bu ihtiyaçtan doğduğunu vurgulamıştır. Milli Korunma Kanunu değişikliği ile hükümetin gerekli gördüğü koşulda bu maddelere bedelini ödemek sureti ile el koyma yetkisi alacağını, bu yetki alınırken üretimin arttırılması için de tedbirlerin hayata geçirileceğini belirtmiştir. Stoktaki malları meydana çıkartmanın da hükümetin alacağı yetki ile mümkün olabileceğini ilave etmiştir. Koordinasyon Heyeti Kararlarının daha seri şekilde uygulanacağını söyleyip, ekmek konusunda karne uygulamasına geçileceğini bildirmiştir. Ökmen,

¹¹² “Başvekilimiz Bir Ay Mezuniyetini Mersinde Geçirecek”, **Cumhuriyet**, 13 İkinciteşrin 1941, Sayı: 6194, s. 1.

¹¹³ “Mühim Kararlar”, **Cumhuriyet**, 17 Birincikânun 1941, Sayı:6227,s. 1.

¹¹⁴ **Milli Korunma Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası**,(1/724), T.C. Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, Sayı: 6/5491, 16.12. 1941, Sıra Sayısı: 41, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6., C. XXII., B. 18, 19.12. 1941.

¹¹⁵ “Evler Nasıl Aranacak”, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1942, Sayı: 6286, s. 2., Cemal Rıza Çınar, “Esaslı Tedbirler”, **Yeniyol**, 18 Şubat 1942, Sayı: 2865, s.1.

savaşın etkisi ile üretici kesimin, tüketici sınıfına geçtiğini, bu durumun üretim ve tüketim dengesini etkilediğini söyleyerek, Hükümetin bu dengeyi kurabilmek için ihtiyaç malları üzerinde ve özellikle hububat gibi halkın ve ordunun temel gıdasını teşkil eden maddeler üzerinde daha esaslı tedbirler almak zorunda kaldığını, bu amaçla kanun değişikliğinin Meclise sunulduğunu belirtmiştir.¹¹⁶

Kanun değişikliği 19 Aralık 1941’de Mecliste görüşülmüş ve 4156 sayılı kanun ile kabul edilmiştir.¹¹⁷ Bu şekilde 18 Ocak 1940’ta kabul edilen Milli Korunma Kanunu’nun 14. Maddesi, 3954 sayılı kanun kapsamında ilk değişikliğine uğradıktan sonra 4156 sayılı kanunla yapılan değişiklikle de ikinci kez düzenlenmiştir.¹¹⁸ Halkın ve milli müdafaanın ihtiyacı olan maddelerin ve yardımcı malzemelerin muayyen ellerde toplanmalarına engel olmak amacıyla söz konusu maddelere veya yardımcı malzemelere değer fiyatı karşılığında el koyabilme, bunları ihtiyacı olan işletmelere kârsız dağıtabilme, satma yetkisine sahip olan Hükümet, kanunda yapılan yeni değişiklik ile daha geniş yetkilere sahip olmuştur. Bu düzenlemeye göre Hükümetin el koyduğu maddelerin, herhangi bir nedenle buldukları yerden başka bir yere izin alınmaksızın nakledilmesi yasaklanmıştır. Hükümet hakiki ve hükmî şahısların ellerinde bulunan her tür madde ve yardımcı malzemelerin türü, miktarı ve özellikleri ile ilgili bilgi isteyebilecektir. Hükümet ya da yetkili kılınan diğer makamlar tarafından hakiki veya hükmî şahıslara dağıtılan, satılan ya da ihtiyacı olanlara karsız verilen maddelerin bu kişiler tarafından ve belirlenen amaç doğrultusunda kullanılması ve bu konuda kayıt tutulması zorunlu kılınmıştır.

Milli Korunma Kanunu’nun 55 ve 65. Maddeleri bu kanunla ilk değişikliğine uğramıştır. 55. Madde değişikliği ile kanuna aykırı davranışlarda bulunan kişilere verilecek cezalar arttırılmıştır. 65. Madde değişikliği ile görevli memurları arama yapabileceği alanlar genişletilmiş ev, dükkan, ambar, samanlık gibi her türlü malın konulabileceği alanlar da kanun kapsamına alınmıştır. Aramada hazır bulunacak kişiler de kanunda belirtilirken, arama sırasında Milli Korunma Kanun hükümlerine uygun olmayan şekilde saklanmış ya da saklanmak istenmiş malların bulunması durumunda bu mallara el konulmasına ve değer bedellerinin ödenmesine karar

¹¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6., C.XXII., B. 3. 19.12.1941., s.106-110., “Ticaret Vekili Mühim Beyanatta Bulundu”, **Cumhuriyet**, 20 Birincikânun 1941., Sayı: 6230., s. 1.

¹¹⁷ “İhtikarı Tenkil Edecek Tedbirler”, **Cumhuriyet**, 20 Birincikânun 1941., Sayı: 6230., s. 1.

¹¹⁸ Milli Korunma Kanunu’nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, **Düstur**, C. XXIII, Üçüncü Tertip, Ankara Devlet Matbaası, 1942., s. 107.

verilmiştir. Ancak mallarını saklayan gerçek ya da tüzel kişiler aleyhine Milli Korunma Kanunu'na uygun olarak ayrıca cezai takip yapılacaktır.¹¹⁹

Kanun değişikliği ile Hükümetin sanayi ve maden kuruluşları üzerindeki denetimi daha etkili hale getirilmiştir. Evlerde yapılacak aramaların Milli Korunma Kanunu'na aykırı durumda ihbarlar iyice değerlendirildikten sonra en büyük idare amirinden alınacak izne bağlı olarak ve emniyet teşkilatının gözetimi altında yapılmasına karar verilmiş,¹²⁰ kanuna aykırı davranışlarda bulunanlar için cezalar arttırılmıştır. Milli Korunma Kanunu'nda bu değişiklikler yapılırken, basında kanunun diğer maddelerinde yapılması düşünülen değişikliğe ait başka projelerin olduğu ile ilgili bir haber dikkat çekmektedir.¹²¹ Planlanan bir değişiklik henüz sonuçlanmadan, başka değişikliklerin düşünülmesi kanun maddelerinin acele alınmış kararlar sonucunda gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Ancak savaşın yarattığı etkilerin ağırlaşması karşısında sürekli bir değişime ihtiyaç hissedildiği de göz ardı edilmemelidir.

2.8.3. Milli Korunma Kanunu'nda Üçüncü Değişiklik

Milli Korunma Kanunu'nda yapılan ikinci değişikliğin ardından yaklaşık bir ay sonra Milli Korunma Kanunu'nda tekrar değişiklik yapılması gündeme gelmiştir. Bu da bir ay önce basında yer alan ve yukarıda sözü edilen haberi doğrular niteliktedir.

30 Ocak 1942'de Milli Korunma Kanunu'nda yapılacak değişiklikler görüşülmüş ve değişiklik önerisi aynı gün kabul edilmiştir. Saydam, yaptığı konuşmada Milli Korunma Kanunu hakkında daha önce de değişiklikler yapıldığını, o gün için de bazı değişikliklere gerek görüldüğünü, ilerleyen zamanlarda da bazı değişiklikler yapılabileceğini söylemiştir. İhtiyaç hissedildikçe bu değişiklikler yapılacaktır demiştir.¹²² Değişiklikler sonucu alınan tedbirlerin gittikçe daha katılaşması, dışarıda devam eden savaşın etkilerinin Türkiye'de hissedilmesi ile paralellik göstermektedir.

3 Şubat 1942 tarihli ve 4180 sayılı kanunun kabul edilmesi ile Milli Korunma Kanunu'nun 6, 18, 19, 21, 25, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 38, 42, 43, 44, 47, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 63, 66, 67, 68. Maddeleri değiştirilmiştir.

¹¹⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 23 Kânunuevvel 1941, Sayı. 4991, s. 2078.

¹²⁰ "Evler Nasıl Aranacak", **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1942, Sayı: 6286, s. 2.

¹²¹ "Milli Korunma Kanunu", **Cumhuriyet**, 18 Birincikânun 1941, Sayı: 6228, s. 1.

¹²² "Milli Korunma Kanunu Tadilatı", **Cumhuriyet**, 31 İkincikânun 1942, Sayı: 6269, s. 1.

Kanunun 6. maddesinin 9. Fıkrasında yapılan değişiklik ile belediye başkanlarının da kanunun uygulanmasında kusuru görülen memur ve müstahdemler gibi Başbakan tarafından doğrudan doğruya cezalandırılması sağlanmıştır. 6. Maddeye 3 fıkra eklenmiş ve Milli Korunma Kanunu'na göre kurulan daire, teşkilat ve işletmelere devlet memurluğundan tayin edilen kişilerin terfi hakları ve süreleri, müstahdemlerin maaş, ücret ve terfi hakları belirlenmiş, bu hükümlerin Milli Korunma Kanunu'na göre kurulacak daire, teşkilat ve işletmelere alınmış/alınacak memurları da kapsamına karar verilmiştir.

Değişiklikten önce Hükümet un fabrikalarına ve değirmenlere mutlak surette, diğer sanayi ve maadin işletmelerine bazı şartlar altında el koyup işletme yetkisine sahipken, 18 Madde değişikliği ile un fabrikaları ve değirmenlerin yanı sıra her türlü sanayi ve maden işletmeleri de Hükümetin el koyma yetkisi kapsamına alınmıştır.

19. Maddenin 5. Fıkrasında yapılan değişiklikle Hükümet tüm kuruluşların ve iş yerlerinin açık olacakları günleri ve asgari iş saatlerini belirleyebilecektir.

Hükümete gerekli gördüğü maddelerin tüketimini yasaklama ya da kısıtlama yetkisini veren 21. Maddede yapılan değişiklik ile Hükümete aynı zamanda tüketim maddelerinin satışını ve imal şeklini de belirleme ve kısıtlama yetkisi verilmiştir.

25. Madde ile hükümete ülke ihtiyacı için gerekli görülen maddeleri hükümetin belirlediği miktarlar ve şartlar dışında sanat ve ticaret erbabının biriktirmesi, tüccar olmayanların herhangi bir maddeyi ticaret amacı, sanat ve ticaretle uğraşanların da faaliyet alanları dışındaki maddeleri stoklaması, herhangi bir maddenin hükümet tarafından belirlenecek şahsi ihtiyaçlar dışında biriktirilmesi yasaklanmıştır.

Hükümetin ithal ve ihraç maddelerinin fiyatlarını, saptayabilme, belirlenen fiyatın üstünde ithalât ve altında ihracat yapılması yasaklayabilme yetkisine 29. Maddede yapılan değişiklik ile her türlü ithal ve ihraç mallarına ve yurt içinde üretilen ve tüketilen maddelere prim verme, bu maddelerden prim alma yetkisi de eklenmiştir.

30. Madde ile kiracı-mal sahibi ilişkileri yeniden düzenlenmiş, 31. Maddede yapılan düzenleme ile Hükümete her türlü malın azami satış fiyatını belirleyebilme yetkisinin ve fatura ile ilgili kayıtların dışında pazar yerleri de dahil olmak üzere ticaret yapılan her yerde satışa sunulan belirli maddeler için bu maddelerin cins ve fiyatını gösteren etiketlerin herkes tarafından görülebilecek şekilde sergilenmesi zorunlu kılınmıştır. "Belirli malların" ne olduğu yerel fiyat murakabe komisyonları tarafından ilan

edilecektir. Bu şekilde fiyat kontrolünün hem görevliler hem de halk tarafından daha kolay şekilde yapılması amaçlanmıştır.

3954 sayılı kanunla ilk değişikliğine uğrayan 32. Madde tekrar değiştirilmiştir. Yapılan ilk değişiklikle istenilen ifadeyi içermediği görülen madde yine anlam karmaşasının giderilmesi için değiştirilmiştir. Bu madde mevcut bir malın satışa sunulmamasını suç kabul etmektedir. Ancak bu suçun unsurları arasında fazla fiyatla satmak amacı da vardır. Bu amacı ispat etmek zor olduğu için yapılan soruşturmalar sonuç vermemektedir. Bu sıkıntının giderilmesi için “fazla fiyatla satmak kasdiyle” ifadesi metinden çıkarılmıştır. Geçerli neden olmaksızın; bir malı fazla fiyatla satmak veya satışa sunmak, mevcut bir malı satışa sunmamak, satıştan kaçınmak, malı saklamak, muvazaa yolu ile elden çıkarmak, fiyatları arttıracak şekilde belli ellerde toplamak, zincirleme işlem yapmak bir malı satmak için başka bir malın da satın alınması şartı ileri sürmek, malı fazla fiyatla satmaya yönelik harekette bulunmak, bu amaçla propaganda yapmak yasaklanmıştır.

Üretimin ve tüketimin düzenlenmesi için bazı perakendecilerin de birlik kurmağa zorunlu tutulabilmesi için perakendeciler de 34. Maddede yapılan değişiklik ile bu kapsamına alınmıştır.

36. Madde değişikliği Hükümet tarafından satın alınabilecek deniz ulaşım araçlarının bedellerinin belirlenmesi ile ilgilidir. Üretimin düzenlenmesi için milli servet ve emeğin en iyi şekilde yönlendirilmesi amacı ile gerek görülen bölgelerde herhangi bir mahsulün ekiminin yasaklanması 38. Maddede yapılan düzenleme ile kabul edilmiştir.

42. Maddeye yapılan ilave ile Hükümet büyük ve küçükbaş hayvanların alım satımını ve kesimini düzenlemeye ve el koymaya yetkili kılınmıştır. Diğer bir anlamla Hükümetin Milli Korunma Kanunu'nun 14. Maddesi ile her türlü maddeler ve yardımcı malzemeler için verilmiş olan el koyma yetkisi hayvanları da kapsamıştır.

Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması için kanununun 43. Maddesi ile Hükümet emrine verilen 25 milyon liralık sermaye, kanunda yapılan ilk değişiklik kapsamında 50 milyon liraya çıkarılmıştır. Ancak gelişen olaylar karşısında hükümetin bazen üreticiyi korumak bazen de yersiz fiyat yükselmelerine engel olmak maksadı ile bazı

maddeleri satın alması gerekmektedir. Bu nedenle yapılan yeni düzenleme ile bu sermaye 100 milyon liraya çıkarılmıştır.

Kanunun 44, 47 ve 50. Maddelerinde yapılan değişiklikler de 43. Madde gibi mali hükümlerle ilgilidir. Cezai maddeleri ilgilendiren değişiklikler kanunun 53, 54, 56, 57, 58, 59, 63, 67, 68. Maddelerinde yapılmıştır. 53, 54, 56, 57, 58 ve 59. Maddelerde yapılan değişiklikler kanuna göre suç teşkil eden hareketler için belirlenmiş cezaların, uygulamada yeterince caydırıcı olmadığı anlaşılmaya üzerine gündeme getirilmiştir. Genel olarak söz konusu cezaların arttırılması şeklinde bir düzenleme yapılmış ve 59. Maddenin ilk fıkrasında yer alan sürgün cezası uygulamada olumlu bir sonuç alınmadığından ağır hapis cezasına çevrilmiştir.

Milli Korunma Kanunu'nun 63. maddesine göre verilen ceza hükmü kesinleştiği takdirde masrafı hükümlüye ait olmak üzere kararın tamamı veya özetinin yayınlanmasına mahkeme karar verebilecektir. Ancak 56 ve 59. maddelere göre verilen hükümlerin bedeli hükümlüye ait olmak ve 25 lirayı geçmemek şartıyla yayınlanması mecbur olacaktır. Ancak gelinen noktada bu uygulamanın yeterli olmadığı görülmüş, sadece yukarıda belirtilenlerin değil, tüm hükümlerin ilan edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca dükkan kapatma cezası uygulamasında bu hükmün büyük harflerle yazılarak dükkanın göze çarpacak bir yerine asılması mecburiyeti getirilmiştir. Böylece verilecek cezaların diğer kişilere örnek olması ve caydırıcı rol oynaması planlanmıştır.

67. ve 68. Maddelerde yapılan düzenleme ile Milli Korunma Kanunu'na göre suç teşkil eden davranışların takibinin süratle sonuçlandırılması için, gerekli olduğunda sadece bu işlerle ilgilenecek özel mahkemeler kurma yetkisi Adliye Vekaleti'ne verilmiştir.

Ayrıca kanuna 9 ek madde ilave edilmiştir. Hükümetin gerekli gördüğü maddeleri ticari işletmelere stok yaptırma yetkisi kanunun 22. Maddesinde belirtilmiş, ancak stoklanan maddelerin verilen talimat dışında kullanılmaması kanuna yapılan ek 1. Madde ile kararlaştırılmıştır. Kendilerine ücretli çalışma yükümlülüğü verilen kişileri, 36. Madde gereğince çalıştırılması gereken ulaşım araçlarını, bunları işleten veya süren kişilerin bu yükümlülüklerini yerine getirmeleri ceza tehdidi ile sağlanamamış olduğundan kanuna bir madde ilave edilmiştir.

Ek 2. Madde ile ücretli iş yükümlüğü verilmiş kişilerin, Hükmet tarafından çalıştırılmaları kararlaştırılan ulaşım araçlarının ve bunların sahiplerinin gereğinde vali veya kaymakamların yazılı emirleri üzerine zabıta kuvvetleri ile işe ya da iş yerlerine gönderilmelerine karar verilmiştir.

Ek 3. Madde ihtikar olaylarına yardım edebilecek kredilerin kontrol altına alınması amacını taşımaktadır. Bu bağlamda Hükümete mali müesseselerin açtıkları kredileri kontrol etme, kısıtlama ya da yasaklama hakkı verilirken, ticari faaliyette bulunmak üzere kurulacak şirketlerin, kooperatiflerin kuruluş ve tescil işlemleri ile daha önce kurulmuş olanların her türlü faaliyetlerini kontrol etme, kısıtlama ya da yasaklama hakkı da verilmiştir.

Ek 4. Madde ile kanun hükümlerinin uygulanmasında sorumlu olan memurların rahat çalışmalarını sağlamak için düzenleme yapılmış, memurların görevlerini yaparken fark edecekleri suçların takibinde gereken tedbirlerin alınması sağlanmıştır. Buna göre memurların talep ettiği her tür evrakın kendilerine gösterilmesi zorunlu kılınmış, gerektiğinde zabıta memurlarının görevli memurlara yardım etmesi kararlaştırılmıştır.

Diğer bir düzenleme ihtikar olayı ile ilgilidir. Milli Korunma Kanunu ihtikar olayını ihbar eden alıcıya bu malı alma imkanını vermemekte, bu durumda alıcı malı alabilmek için ihtikarla ilgili şikayette bulunmaktan kaçınmaktadır. Halkın ihtikar konusunda yardımının sağlanması için bir düzenleme yapılmış, Ek 5. Madde ile ihbarda bulunan müşterinin almak istediği malı alabilmesi sağlanmıştır. Ödenen paranın ihtikarla ilgili mahkemenin sonuçlanmasına kadar Ziraat Bankası'nda, bankanın bulunmadığı yerlerde yerel mal sandıklarında emaneten durması, mahkeme sonuçlanınca ihtikar kararı varsa paranın fazla kısmının alıcıya verilmesi, ihtikar yapanın cezalandırılması, ihtikar yoksa emanetteki paranın tamamının satıcıya verilmesi kararlaştırılmıştır.

Ek 6. ve 7. Maddeler sigorta ile ilgili hükümler olup, ek 8. Madde Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasında kullanılan evraklar üzerinde yapılacak sahtekarlık suçlarına verilecek cezalarla, ek 9. Madde Hükümetin almaya yetkili olduğu paraların alınması, gayrimenkullerin tahliyesi ile ilgilidir.¹²³

¹²³Milli Korunma Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun Layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası (1/751), T.C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, Sayı: 6/346, 22.1.1942., Sıra sayısı: 78., **Düster**, Üçüncü Tertip,

Milli Korunma Kanunu'nda yapılan bu değişikliklerle çeşitli konularda düzenlemeler yapılırken, vali ve kaymakamlara olağanüstü sayılabilecek yetki ve görevlerin de verildiği görölmektedir. O dönemde yürürlükte bulunan İl İdaresi Kanunu, valiyi, ilde devletin ve her bakanlığın temsilcisi ve bakanlıkların idari ve siyasi yürütme aracı olarak ilin genel idaresinden, kaymakamı, ilçenin en yüksek hükümet memuru olarak ilçenin genel idaresinden sorumlu tutmuştur. Vali ve kaymakamlara verilen görevler arasında adli ve askeri işler yer almamıştır. Ancak Milli Korunma Kanunu'nda yapılan üçüncü değişiklikle daha önceden adliyenin görev alanında bulunan bazı görev ve sorumluluklar vali ve kaymakamlara verilmiştir.¹²⁴ Kanuna yapılan ek. 2. maddede bu durum açıkça görölmektedir. Söz konusu maddeye göre zorunlu çalışma kapsamı altına alınan kişilerin ve araçları zorunlu çalışmaya tabii tutulan araç sahiplerinin, yükümlülüğe uymamaları durumunda zorla işe başlatılmaları önceden mahkeme kararı üzerine gerçekleştirilirken, kanuna eklenen 2. Madde ile bu yetki vali ve kaymakamlara verilmiş, böylece halkın ve milli müdafanın gereksinimlerinin daha süratli karşılanabilmesi planlanmıştır.

Yunus Nadi, yapılan değişikliklere destek veren bir yazı yazmış, değişikliklerin gereğine dikkat çekmiştir. Savaş dışı kalmanın mutluluk verici olduğunu, ama bu gülün bir de asla öldürmeyen ama kanatan dikenini olduğunu, çekilen zorlukların bu duruma uyduğunu belirtmiştir. Sıkıntılara katlanan milletin ihtiyaçlarını gidermenin Hükümete düştüğünü, iki yıl önce kabul edilen Milli Korunma Kanunu'nun bu amaçla çıkarıldığını yazmıştır. Amacın Milli Müdafaa amaçları ile halkın ihtiyaçlarının mantıklı bir düzen içinde devamlı olarak yürütülmesi olduğunu söylemiştir.¹²⁵ Milli Korunma Kanunu'nda yapılan bu değişikliğe bir başka destek de *“Ofis teşkilatının kurulması, ekmeğin vesikaya bağlanması, bazı gıda maddelerinde stok yapılmaması ihtikara meydan ve vatandaş hukukunu ayak altına vermemek ve nihayet memleketi açlık tehlikesine düşürmemek için yeni kanunlar çıkarılması ve mahkemeler kurmak kararının alınması halk menfaatlerinin icap ettirdiği*

C.XXIII (23)., Ankara Devlet Matbaası, 1942, s. 232-247., **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6, C. XXIII, B. 3, 30.1. 1942, s.168-191., **T.C. Resmi Gazete**, 3 Şubat 1942, Sayı: 5023, s. 2237.,“Milli Korunma Kanunu Yeni Şekil Aldı”, **Akşam**, 22 Kânunisani 1942, Sayı: 8351, s. 1.

¹²⁴ Kemal Turan, “Milli Korunma Kanunundaki Değişiklikler Dolayısıyla İdarenin Yeni Vazifeleri”, **Ulus**, 13 Şubat 1942, Sayı: 7370., s. 2., Tayfun Çınar, “1942: A'dan Z'ye Bozuk Devletin Yeniden Yapılanması Girişimlerinin Yükselişi ve Düşüşü”, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940 – 1949, Ankara, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi : 3 Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması** , 2008, s. 10.

¹²⁵ Yunus Nadi, “Milli Ahenk”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1942, Sayı: 6270, s. 1.

zaruretlerdir.....Memleketin iâşe hayatını ferdin haris kazancı uğruna kurban vermeyiz.” sözleri ile Trabzon’dan gelmiştir.¹²⁶

2.8.4. Milli Korunma Kanunu’nda Dördüncü Değişiklik

Milli Korunma Kanunu Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri döneminde iki kez değişikliğe uğramıştır. Saraçoğlu döneminde yapılan 11 Ağustos 1944 tarihli ilk değişiklik aynı zamanda Milli Korunma Kanununda yapılmış olan dördüncü değişikliktir. Bu değişiklik ile kanunun 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69 maddeleri değiştirilmiş ve bu değişiklik savaş döneminde Milli Korunma Kanunu’nda yapılan son değişiklik olmuştur.

Hükümetin değişiklik teklifi 4180 sayılı kanunun 30. Maddesinin 1 numaralı fıkrasının değiştirilmesi yönünde olmuştur. 14 Ocak 1944’te önerilen değişiklik talebi kira konusu ile ilgilidir. 15 Haziran 1944’te ise Milli Korunma Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve ek maddelerin çıkarılmasına dair kanun layihası TBMM’ye sunulmuştur. Hem bu layiha hem de 14 Ocak 1944’te Meclise sunulmuş olan 30. Madde değişikliğini içeren layiha birleştirilmiş ve kanun değişikliği teklifi 3 Ağustos 1944’te görüşülmüştür.¹²⁷ Kanun değişikliği 4648 sayılı kanun ile kabul edilerek 11 Ağustos 1944’te Resmi Gazetede yayınlanmıştır.¹²⁸

Şükrü Saraçoğlu kanunda bazı değişiklikler talep ederken, 1940 yılından itibaren gelişen koşullar altında kanunda çeşitli değişikliklerin yapılmış olduğunu, ancak içinde bulunulan şartların süratle değiştiğini, alınmış önlemlerin gelişen şartlar

¹²⁶ Cemal Rıza Çınar, “Yeni Tedbirler”, **YeniYol**, 18 Şubat 1942, Sayı: 2865, s. 1.

¹²⁷Bazı çalışmalarda tüm maddeleri içeren kanun değişikliği tasarısının 14 Ocak 1944 tarihinde Meclise sunulduğu belirtilmiş ve görüşmeler “*her nedense bu tarihten ancak yedibuçuk ay sonra olacaktı*” demiştir. Bk: Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi(1938-1945)**, s. 387., Mehmet Karaca, “İkinci Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye Ekonomisi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dicle Üniversitesi, 2005. Ancak 14 Ocak 1944 tarihli layiha sadece 30. Madde ile ilgilidir. Diğer değişiklik önerileri ise 15 Haziran 1944 tarihlidir. İki tasarı birleştirilerek 3 Ağustos 1944’te Mecliste görüşülmüştür. Bk: “Adliye, Bütçe, Dahiliye, İktisat, Maliye, Milli Müdafaa, Ticaret ve Ziraat Encümenlerinden seçilen 5 er üyeden mürekkep Muvakkat Encümen Mazbatası”, 24 VII 1944., TBMM Muvakkat Encümen Esas No. 1/189, 294., Karar No. 2., **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.7, C.XIII, B. 1. 3. 8. 1944, Sıra Sayısı. 38, s. 17.

¹²⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Ağustos 1944., Sayı. 5780, s. 7461., **Düstur**, C. XXV, Teşrinisani 1943-Teşrinievvel 1944., Ankara Devlet Matbaası 1944., s. 1341.

karşısında yetersiz kaldığını belirtmiştir. O nedenle ihtiyaçların karşılanabilmesi için kanunda sık sık düzenlemeler yapılma zorunluluğu olduğunu dile getirmiştir.¹²⁹

Değişikliklerin ilki 6. Maddede olmuştur. 6. Maddenin 10. fıkrasında yapılan değişiklik Milli Korunma Kanunu'na göre alınan ücretli kadrolardaki görevlerden murakabe işlerini bizzat yapanlara dahil oldukları kadro ücretleri kazanılmış hak teşkil etmemek üzere tam olarak verilmesi ile ilgilidir.

Milli Korunma Kanunu'nun 7. Maddesi, yapılan düzenleme ile ilk defa değişikliğe uğramıştır. 3780 sayılı kanunun 7. Maddesinde yapılan düzenleme ile Hükümete, halkın ve Milli Müdafaa ihtiyaçlarının karşılayabilecek şekilde ve miktarda üretimde bulunulması için sanayi ve maden işletmelerini kontrol edebilme, işletmeleri gerekli şekilde faaliyete geçirebilme, gereken tadilatı yaptırabilme yetkileri verilmiştir. Bu işletmelerin sahipleri Hükümetçe uygun görülen düzenlemeleri yapmadığı takdirde bu işletmelere Hükümetçe el konması, gereken düzenlemelerin devlet eli ile yapılması da kararlaştırılmıştır. Kanuna göre işletme, sahibine iade edileceği zaman yapılmış tadilatlar işletme sahibi tarafından değer fiyatı ile alınmak istenmezse, işletme ilk haline getirilerek sahibine iade edilecek ya da istimlak edilecektir.

8. maddede yapılan düzenleme ile Hükümetin sanayi ve maden işletmelerinden üretim programları ve diğer lüzumlu bilgileri isteme yahut bu işletmelere doğrudan doğruya program vermek yetkisi kapsamına küçük sanat kooperatifleri de dahil edilmiştir. Bu düzenleme ile Hükümetin işletmeler üzerindeki etkisi daha da artmıştır.

9. Maddede yapılan değişiklik zorunlu çalışma ile ilgilidir. 1942 yılında 4180 sayılı kanunla yapılan değişiklikte kanuna eklenen ek madde 2 ile iş yükümlülüğü altında olan kişilerin gerektiğinde mülki idare amirleri tarafından verilen yazılı emirle zabıta gücü ile iş yerlerine sevki kararlaştırılmıştı. Milli Korunma Kanunu'nda yapılan yeni değişiklik ile iş yükümlülüğü altında olanların iş yerlerine sevki ve sevk sırasında ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan masraflar ile celp olundukları veya kendiliklerinden müracaat ettikleri tarihten işe başladıkları tarihe kadar çalıştırılacakları iş yerlerinde alacakları ücretin yarısı bu kişileri çalıştıracak iş yerleri tarafından ödenecektir. Ayrıca iş yerine sevk sırasında kaçan kişilerin tekrar sevki

¹²⁹ Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve ek maddelerinin çıkarılmasına dair kanun layihası (1/294) Esbabı Mucibesi, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 7, C.XIII, B. 1, 3.8.1944, Sıra Sayısı 238.

sırasında yapılacak masrafların yine iş yerleri tarafından ödenmesi ancak tutarın kaçan kişinin ücretinden kesilmesi kararlaştırılmıştır.

10 maddede sanayi ve maden müesseseleriyle diğer iş yerlerinde çalışanların bu işleri geçerli bir mazeretleri olmaksızın terk edemeyecekleri ile ilgilidir. Yapılan düzeltme ile maddedeki “diğer iş yerleri” konusu ele alınmıştır. Sanayi ve maden kuruluşlarının dışında örneğin bir manifatura mağazasında çalışan müstahdemlerin bile bu kanun hükmüne girecekleri şeklindeki yorumların önü kesilmiş ve 10. Maddeye “Hükümetçe tayin edilecek diğer iş yerleri” kaydı getirilmiştir.

Hükümetçe satın alınmasına karar verilmiş malların daha önce başkasına satılmış dahi olsa Hükümetten izin alınmadan başka yere nakledilemeyeceği hükmünün Milli Korunma Kanununda yer almaması bazı aksaklıklara neden olmaktadır. Mal sahipleri bu boşluktan yararlanıp, hükümetin satın alma kararını fiilen hükümsüz hale getirmektedir. Bu aksaklığın giderilmesi için 11. Maddede düzenleme yapılmış, söz konusu malların izin alınmadan başka yere nakledilmesi yasaklanmıştır. 12. maddede iş yerlerine verilen kredilerin verilmiş amacı dışında kullanılması yasaklanmıştır.

14. Maddenin 4. Fıkrasında yapılan düzenleme ile gerçek ya da tüzel kişilere dağıtılan, satılan ve ihtiyacı olanlara karsız verilen maddelerin, yardımcı malzemelerin kullanım amaçları “hükümetçe veya selâhiyetli kılınan makam ve müesseselerce” belirlenecektir. 20. Madde aynen muhafaza edilmiş ancak 26. Maddenin ikinci fıkrası 20. Maddeye taşınmıştır.

21. Maddede yapılan değişiklikle tüketim maddelerinin alım satımı, devri, imalatı, tüketimi konusunda Hükümete geniş yetkiler verilmiştir. 22. Madde ile kanunda stoklarla ilgili hükümler bir araya getirilmiş, hükümetin stok yapmaya zorunlu tuttuğu işletmelere ya da ticari birliklere sağladığı döviz, kredi ve akreditifin amacı dışında kullanılması yasaklanmıştır. 28. Madde değişikliği ile malını gümrükten çekmek isteyen tüccarlara yapacakları işlemlerde kolaylık sağlanmış ve malını verilen süre içinde çekmeyen tüccarların mallarını ithal etmek ve satmak konusunda Hükümete yetki verilmiştir.

Milli Korunma Kanunu'nun 30. Maddesinde yapılan düzenleme ile ev sahibi –kiracı ilişkileri yeniden değerlendirilmiştir. 31 Maddede yapılan değişiklikle belediyelerce hafif suç kapsamında cezalandırılan davranışların bir kısmı Milli Korunma Kanununa aykırı davranışlar çerçevesine alınmıştır. Fiyat Murakabe Komisyonları

ilga edilmiş olduğundan bu komisyonların yetkilerinin Ticaret Vekaleti'nce belirlenecek mercilere verilmesi uygun görülmüştür.

Piyasada darlık ya da fiyatlarda yükseklik doğuracak derecede malların belli ellerde toplanmasını yasaklayan 32. Maddeye yapılan ilavelerle fiyatların düşmesine engel olacak şekilde malların belli ellerde toplanması, imha edilmesi veya bu amacı güden davranışlarda bulunulması yasaklanmıştır. 34. Madde ile Ticaret Birliklerine hükmi şahsiyet verilmiş, Ticaret Birlikleri mevzusuna komisyoncu, mümessil ve nakliyeciler de alınmıştır. 36. Madde değişikliği ile Hükümete ulaşım araçlarının çalışmalarını düzenleme konusunda verilen yetkiler genişletilmiştir.

37. Maddedeki değişikliklerle zirai yükümlülük için çalışma yerinin yükümlü kişinin oturduğu yerden azami 15 km uzaklıkta olması hükmü kaldırılmıştır. Yine aynı maddede yapılan değişikliklerle iş yükümlülüğüne tabi olanların ya da gönüllü olarak söz konusu işlerde çalışacakların sevk ve iase masraflarının işverenler ya da işletmelerce ödenmesi kararlaştırılmıştır. İşverenler bu işçilere aynı zamanda celp tarihinden çalışmaya başlanan tarihe kadar olan süre için, alacakları ücretin yarısını da ödeyecektir. İş yükümlülüğünden kaçanların mülki idare amirleri tarafından verilen yazılı emir ile zabıta güçlerince iş yerlerine sevk edilmeleri, bu sevk için yapılan masrafların da kişinin ücretinden kesilmesi kararlaştırılmıştır.

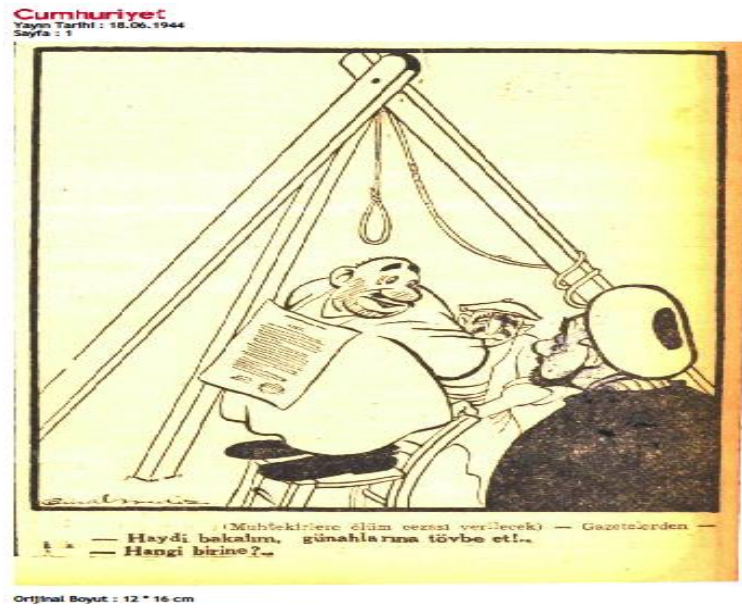
38. Maddede Hükümetin gerek gördüğü mıntikalarda yapılacak ekimin türünü, oranının belirleme ve herhangi bir mahsulün ekimini yasaklama yetkisinin yanına büyük ve küçükbaş hayvanların alımı, satımı ve devri ile ilgili yetkiler de eklenmiştir.

39. Maddede yapılan değişikliklerle sahipleri tarafından işletilmeyen 500 dekardan fazla araziye bir bedel karşılığında işletmesi için Hükümete yetki veren 39. Maddeden “500 dekar” kaydı çıkarılmıştır. Böylece hükümete sahipleri tarafından işletilmeyen her büyüklükteki araziye bir bedel karşılığında işletme yetkisi verilmiştir. 42. Maddeye Hükümetin ihtiyacı olanlara her türlü damızlık hayvan verebileceği eklenmiştir. 13, 24, 26, 27, 29, 33, 35. Maddelerde yapılan değişikliklerle bu maddelerin bir kısmı ya da tamamı başka maddelere nakledilmiş, boşalan yerlere daha önceden kabul görmüş ek maddeler yerleştirilmiştir.

53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68 ve 69. Maddelerdeki değişiklikler cezai hükümlerle ilgili değişiklikler olup, en dikkat çekici değişiklik 57. Maddede

gerçekleştirilmiştir. Yapılan düzenleme ile Milli Korunma Kanunu'nun 32. maddesinde yazılı suçları, ülkenin iktisadi bünyesini kökünden sarsmak veya ülkede büyük ve kapsamlı iktisadi buhran yaratmak amacı ile teşekkül halinde işleyenler için idam cezası verilebileceği belirtilmiştir.¹³⁰

Bu karar Cumhuriyet Gazetesinde Nadir Nadi tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin halkın duygularına tercüman olması şeklinde yorumlanırken,¹³¹ Akşam Gazetesinde de karara büyük destek verilmiştir.¹³² Yapılan bu değişikliklerle kanunun 43 maddesi yeniden şekillendirilmiş ve hükümetin ekonomiye müdahalesi arttırılmıştır.

Şekil 2.1. -Haydi bakalım, günahlarına tövbe et!... -Hangi birine?...
“Muhtekire ölüm cezası verilecek”
Cumhuriyet, 18 Haziran 1944, Sayı: 7128, s. 1.

¹³⁰ T.C. Resmi Gazete, 11 Ağustos 1944, Sayı: 5780, s. 7466., **Düstur**, cilt 25, Teşrinisani 1943-Teşrinievvel 1944., Ankara Devlet Matbaası 1944, s. 1341.

¹³¹ Nadir Nadi, “Muhtekire Ölüm”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1944, Sayı:7194, s. 3.

¹³² “Vurguncular Ölüm Cezasına Çarptırılacaklar”, **Akşam**, 4 Ağustos 1944, Sayı: 9266, s. 2.

BÖLÜM 3: MİLLİ KORUNMA KANUNU'NUN UYGULANMASI İLE İLGİLİ KURUMSAL YAPILAR

2. Dünya Savaşı boyunca Türkiye’de savaş ekonomisinin düzenlenmesi için hayata geçirilen Milli Korunma Kanunu ile hükümete geniş yetkiler verilmiştir. Hükümet üretim, tüketim, dağıtım, satış, ihracat, ithalat, ücretlilerin örgütlenmesi ve ulaştırma gibi konularda önemli kararları bu kanun çerçevesinde almıştır. Tüm bu kararların uygulanabilmesi için bazı kurumsal yapıların hayata geçirilmesi gerekmiştir.

Hükümet tarafından kabul edilerek uygulamaya geçirilecek olan Milli Korunma Kanunu Kararlarını hazırlamak ve ilgili vekâletler arasında işbirliği sağlamak üzere bir Koordinasyon Heyeti kurulmuş, karaborsa olayları karşısında çözümler üretmek ve istikrarı sağlamak, piyasadaki malları belirlemek ve kontrol etmek amacı ile K/29 ile Fiyat Murakabe Komisyonları hayata geçirilmiştir. K/48 ile fiyat kontrolünde görev alacak fiyat murakabe bürosunda yer verilen kadrolar açıklanmış ve ücretler belirlenmiştir.¹

İaşe ile ilgili olan tüm işleri düzenleme, kontrol etme ve yönetme amacıyla K/102 kararı alınarak Ticaret Vekaleti İaşe Teşkilatı, K/319 ile savaş koşullarında ulaşılması güç olan ürünlere halkın eşit bir şekilde ulaşması amacı ile Halk Dağıtım Birlikleri kurulmuştur. Öte yandan 14 Şubat 1941 tarihinde K/103 ile petrol ve müştakları alım, satım ve stoklama işleri için Petrol Ofisi’nin kurulmasına karar verilmiştir. 18 Şubat 1941’de görevi her türlü iaşe maddelerini satın almak, satmak, ithal veya ihraç etmek, stok yapmak, stok edilen maddelerin fiyatını belirlemek, dağıtımını yapmak ve stok için gereken depoları hazırlamak olan Ticaret Ofisi K/104 ile kurulmuştur. Hububat ihtiyacının giderek artması nedeni ile ekmek sıkıntısının yaşanması karşısında bulunduğu bölgede üretim miktarını tespit etmek, bu tespitleri kaymakamlıklara ve iaşe teşkilatına bildirmekle görevli olan Subaşı Teşkilatı’nın kurulması K/320 ile gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Milli Korunma Kanunu’nun uygulanması amacıyla hayata geçirilmiş bir yapı olmamakla beraber, Toprak

¹ T.C. Resmi Gazete, 22 Ağustos 1940, Sayı: 4594, s. 14554.

Mahsulleri Ofisi de savaş döneminde bu kanunun uygulanmasında önemli rol almıştır.

Milli Korunma Kanunu ile oluşturulan bir başka kurumsal yapı da K/293 ile kurulması kararlaştırılan Milli Korunma Mahkemeleridir. II. Dünya Savaşı döneminde yaşanan ekonomik sıkıntı beraberinde haksız kazanç elde edilmesi, sahte evrak düzenlenmesi ve karaborsa gibi suçların artmasına sebep olmuştur. Men-i İhtikâr yasası bu olumsuzlukların önlenmesine yetmemiştir. Karaborsa olaylarının giderek artması üzerine Milli Korunma Mahkemeleri kurulmuştur. Adliye Vekâletine Milli Korunma Kanunu hükümlerine uymayanlar hakkında yasal işlem başlatmak, gereken cezai yaptırımları uygulamak için mahkeme kurma yetkisi verilmiştir. Bu kurumsal yapılar Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması ile ilgili olarak hayata geçirilmiştir.

3.1. Koordinasyon Heyeti

18 Ocak 1940'ta kabul edilen Milli Korunma Kanunu, kabul edildikten kısa bir süre sonra 19 Şubat 1940'ta 2/12877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle uygulamaya konmuştur. 20 Şubat 1940'ta Milli Korunma Kanunu'nun 4. maddesi gereğince Milli Korunma Kanunu kararlarını hazırlaması ve ilgili bakanlıklar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlaması için Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalat ve Ticaret vekillerinden oluşan Koordinasyon Heyetinin kurulmasına karar verilmiştir.²

Alınan karar gereği kurulan Koordinasyon Heyetinde Milli Müdafaa Bakanı Naci Tınaz, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, İktisat Bakanı Hüseyin Hüsnü Çakır, Ziraat Bakanı Muhlis Erkmen, Münakalat Bakanı Ali Çetinkaya, Ticaret Bakanı Cezmi Erçin görev almıştır. Başbakan Refik Saydam'ın başkanlığını yaptığı Koordinasyon Heyetinin göreve başladığı tarihten itibaren ülke ekonomisi üzerinde sıkı bir devlet kontrolü de başlamıştır.³

² **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 90.16.11, **Resmi Gazete**, 24 Şubat 1940, Sayı: 4442, s. 13398, "Devlet Kontrolü Başladı", **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1940, Sayı: 5666, s. 1., "Başvekilimizin Reisliğinde Bir Koordinasyon Heyeti Kuruldu", **Ulus**, 21 Şubat 1940, Sayı: 6661, s. 1., "Sadri Ertem, "Koordinasyon", (29 Şubat 1940 tarihli Tan Gazetesinden), **Ayın Tarihi**, Sayı. 75, Basın Genel Direktörlüğü, 1-29 Şubat 1940, s. 88-91.

³ "Devlet Kontrolü Başladı", **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1940, Sayı: 5666, s. 5.

Koordinasyon Heyeti ilk toplantısını 24 Şubat 1940'ta yapmıştır. Bu toplantıda Milli Korunma Kanunu'nun 5. Maddesi gereğince Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması ile ilgili işleri görmesi amacıyla K/1 Numaralı Koordinasyon Heyeti Kararı alınmış ve Başbakanlığa bağlı Merkez Büro kurulmuştur. Merkez Büro kadrosu bir genel sekreter, altı büro şefi, on iki katip, bir evrak şefi, üç evrak memuru, üç daktilo ve üç hademe olarak belirlenmiştir.⁴ Koordinasyon Heyeti Merkez Büro Umumi Katiplik görevine Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörü ve İş Bankası Mali Tetkik Bürosu Müdürü olan Hazım Atf Kuyucak getirilmiştir.⁵

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de savaş ekonomisi Milli Korunma Kanunu ile şekillendirilmiştir. Milli Korunma Kanunu'na dayanarak alınan kararlar ise Koordinasyon Heyeti tarafından hazırlanmıştır. Ancak bu kararnameler icrai nitelikte olmayıp mütalaa niteliğindedir. Bu kararların icrai nitelik kazanması için önce Bakanlar Kurulu tarafından onaylanması, ardından Cumhurbaşkanı tarafından imzalanması gerekmektedir. Kararnameler onaylandıktan sonra Resmi Gazetede yayınlanmış ve uygulamaya konmuştur.⁶

Yukarıda da sözü edildiği üzere Koordinasyon Heyeti, Dr. Refik Saydam Hükümetleri döneminde, 19 Şubat 1940 ile 8 Temmuz 1942 tarihleri arasında, 356 karar almıştır. Saraçoğlu Hükümetinin göreve başlaması ile savaşın Avrupa'da sona erishi arasında alınan karar sayısı ise 232'dir. Avrupa'da savaşın sona erdiği dönemde alınan 588 numaralı karar 7 Mayıs 1945 tarihlidir.⁷ Milli Korunma Kanunu 1960 yılına kadar uygulamada kalmıştır. 1940 -1960 yılları arasında alınan Koordinasyon Heyeti karar sayısı 1270'tir.

⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Şubat 1940., Sayı: 4445, s. 13418., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942, s. 29. (26 Eylül 1940'ta K/61sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ve 21 Mart 1941'de K/122 ve 21 Mayıs 1942'de K/331 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararları ile Merkez Büro kadrosuna değişiklikler yapılacak, Koordinasyon Büronun çalışmaları Büroya yeni kadroların ilave edilmesi ile daha işlevsel hale getirilecektir.)

⁵ "Koordinasyon Heyetinin İlk İçtima ve Kararı", **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1940, Sayı: 5669, s. 1.

⁶ Abdullah Tekbaş, "Türk Hukukunda Bakanlar Kurulu Kararları", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 437, 2002, s. 40.

⁷ Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 374.

3.2. Fiyat Murakabe Komisyonu

Türkiye’de savaş döneminde fiyatlarda büyük artışların olmaması, ihtikarın önlenmesi için önlemler alınmış ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanununun 31. Maddesi ile Hükümete iç piyasada satılan bazı malların azami fiyatlarını, cinslerini, türlerini ve özelliklerini belirleme yetkisi verilmiştir. Ayrıca 32. Madde ile eşya fiyatlarının geçerli bir neden olmadan yükseltilmesi, mevcudu olan malın satışa sunulmaması, mevcudu kalmadığı beyan edilerek malın saklanması, fazla fiyata satmak amacı ile malın herhangi bir şekilde kaçırılması yasaklanmıştır. Bir malın muvazaa yolu ile elden çıkarılması, geçerli bir neden olmaksızın gümrükten çekilmemesi, lüzumundan fazla mal satın alınması, bu malların toplanıp saklanması, üretici ya da tüketici aleyhinde fiyat birliğinin yapılması, malın tüketiciye sunulmadan önce ticaret erbabı arasında zincirleme muamele yapılması, mevcut malın satıştan kaldırılması, bu amaçların herhangi biri ile propaganda yapılması, suni olarak fiyatların yükseltilmesi de yasaklanmıştır.⁸

İhtikarla mücadele bağlamında alınan bu kararlara rağmen savaş döneminde fiyatlarda görülen artış, yaşanan kıtlık ve karaborsa olayları Hükümeti harekete geçirmiş, fiyat kontrolü için Hükümete verilen yetkiler çerçevesinde tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden en önemlisi de Fiyat Murakabe Komisyonunun kurulması olmuştur.

Fiyat Murakabe Komisyonu’nun kurulacağına ilişkin ilk açıklama Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu tarafından 21 Mayıs 1940’ta yapılmıştır. Topçuoğlu, Milli Korunma Kanunu’nun 32. Maddesinde ihtikarın tarif edildiğini ancak ihtikar olayının mahkemede delillerle sunulması gerektiğini söylemiştir. Bunun için yeni bir kararname çıkarılacağını, bu kararname ile bütün şehirlerde Fiyat Murakabe Komisyonlarının oluşturulacağını açıklamıştır. Topçuoğlu’nun açıklamasına göre bütün maddelerin fiyatlarını kontrol edecek olan komisyonlar İstanbul, İzmir gibi Mıntıka Ticaret Müdürlükleri bulunan şehirlerde vali veya vali yardımcılarının başkanlığında kurulacaktır. Bu komisyon herhangi bir ihtikar olayını tespit ettiğinde konuyu delilleri ile birlikte adliyeye teslim edecektir.⁹

⁸ T.C. Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940, Sayı: 4417, s. 13214.

⁹ “İhtikarla Mücadele”, Cumhuriyet, 21 Mayıs 1940, Sayı: 5756, s. 4.

Bu açıklamadan 10 gün sonra fiyat artışlarının önünü almak ve ihtikara engel olmak için Milli Korunma Kanunu'nun 31. Maddesine istinaden K/29 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı alınarak Ticaret Vekaleti gerekli gördüğü eşya ve malların fiyatlarına narh koymaya yetkili kılınmış, tüm vilayet merkezlerinde Fiyat Murakabe Komisyonlarının kurulmasına karar verilmiştir.¹⁰

Ankara, İstanbul ve İzmir Fiyat Murakabe Komisyonlarının, valinin veya vekil edeceği kişinin başkanlığı altında olmak üzere Ticaret Vekaleti'nce atanacak olan Mıntıka Ticaret Müdürü, Mıntıka İktisat Müdürü, Belediye İktisat Müdürü, Ticaret ve Sanayi Odası Umum Müdürü ve tüccar sıfatı taşıyan kişiler arasından seçilecek iki kişiden oluşması kararlaştırılmıştır.¹¹ Sözü edilen iki tüccar üye, biri asil biri yedek olmak üzere altı aylık bir süre için Fiyat Murakabe Komisyonunun diğer üyeleri tarafından seçilecektir. Ankara, İstanbul ve İzmir dışındaki şehirlerdeki komisyonlar valinin veya vekil edeceği kişinin başkanlığı altında, Mıntıka Ticaret Müdürleri, Mıntıka İktisat Müdür veya amirleri, Vilayet Şube Amirleri, Ticaret ve İktisat Vekaleti'nin diğer memurları, Belediye Başkanları, Ticaret Odası Başkanlıkları, Ticaret ve Zahir Borsası Komiser veya Umum Katipleri ve yalnız bir üyesi de tüccarlar arasından seçilmek ve en az üç, en çok yedi üyeden oluşmak üzere Ticaret Vekaleti tarafından kurulacaktır.¹² İthalat veya dağıtım merkezi olmak gibi ticari öneme sahip kaza merkezlerinde de Kaymakamın başkanlığı altında olmak üzere yukarıda sözü edilen esaslar çerçevesinde Ticaret Vekaleti'nce Fiyat Murakabe Komisyonlarının kurulabileceği de kararlaştırılmıştır.¹³ 4 Temmuz 1940'ta K/38 sayılı Koordinasyon Heyeti kararı kabul edilmiş ve Fiyat Murakabe Komisyonu üyeliğine gerekli durumlarda milli banka müdürlerinin de katılması sağlanmıştır.¹⁴

Fiyat Murakabe Komisyonları Milli Korunma Kanunu'nun 31. Maddesinin verdiği yetki kapsamında her türlü bilgiyi talep etme, belgeleri görme, her tür eşya ve

¹⁰ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 91.53.8., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 82., "Fiyat Murakabe Komisyonu Kuruluyor", **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1940, Sayı: 5775, s. 2, **T.C. Resmi Gazete**, 8 Haziran 1940, Sayı: 4503, s. 14058.

¹¹ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 82, "Fiat Murakabesi Hakkındaki Karar Yüksek Meclisten Çıktı", **Ulus**, 9 Haziran 1940, Sayı: 6770, s. 5.

¹² 27 Kasım 1941'de üye sayısı en az beş kişiye çıkarılacaktır. T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 373.

¹³ **T.C. Resmi Gazete**, 8 Haziran 1940., Sayı: 4530, s. 14058.

¹⁴ **BCA**, Fon kodu: 18.1.2. Yer no. 91.65.13., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 96., **T.C. Resmi Gazete**, 10 Temmuz 1940, Sayı: 4557, s. 14264.

maddenin stok durumları hakkında bilgi isteme yetkisine sahip kılınmıştır.¹⁵ Ayrıca Ticaret Vekaleti'nce belirlenecek eşya ve maddelerin yerel toptan ve perakende satış fiyatlarını belirlemek, bu fiyatları denetim altında bulundurmakla da yükümlüdür. Belirlenen fiyatlara uyulmamasından ya da Milli Korunma Kanunu'nun 32. ve 35. Maddelerine muhalefetten dolayı yapılan adli soruşturmaların herhangi bir safhasında savcılar, sorgu hakimleri ve mahkemelerce sorulacak konular hakkında bilirkişi sıfatı ile görüş bildirmekle de yükümlü kılınmışlardır.¹⁶

Alınan karara uygun olarak göreve başlayan İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonu yaptığı ilk toplantıda çalışması yukarıda anlatılmış olan İhtikarla Mücadele Komisyonu'nun evraklarını devralmıştır. Aynı toplantıda fiyat hareketinin en fazla görüldüğü manifatura eşyası üzerinde azami kar oranlarının esasları belirlenmiş ve azami kar haddi belirlemede devlet fabrikalarında üretilen malların satış esası kabul edilmiştir.¹⁷ Fiyat Murakabe Komisyonu görev yaptığı süre zarfında pek çok maddenin azami satış fiyatını belirlerken aynı zamanda çeşitli ticaret ve sanayi kesiminin azami kar hadlerini de tespit etmiştir.¹⁸ Örneğin, zeytinyağı ticareti yapan toptancılar için % 5, yarı toptancılar için % 6, perakendeciler için % 10'luk kar oranı belirlenmiştir. Sadeyağ toptancıları için % 5, yarı toptancılar için % 6, perakendeciler için % 15, sabun toptancıları ve yarı toptancıları için % 5, perakendecileri için % 15, pirinç toptancıları ve yarı toptancıları için % 4, perakendecileri için % 10-12 kar oranı açıklanmıştır.¹⁹ Buğday unu, mısır unu, pirinç, bulgur, kuru fasulye, bakla, nohut, mercimek, bezelye, patates, makarna, zeytin, zeytinyağı, sadeyağ, peynir, şeker, çay, pamuk iplikleri, dikiş makaraları, iplikler, kaput bezleri, astarlar, krepler, çuval, kanaviçe, kalay, saç, tel, kireç, tuğla, deri, kösele gibi pek çok maddenin fiyatı da açıklanmıştır.²⁰ Halkın temel ihtiyacı olan her türlü malın fiyatı belirlenirken, 9 Temmuz 1940'ta limonatanın bile fiyatı belirlenmiştir.²¹

¹⁵ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 85.

¹⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 8 Haziran 1940, Sayı: 4530, s. 14058., "Fiyat Kontrol Komisyonu", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940, Sayı: 5777, s. 2, İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 295, 296.

¹⁷ "Fiyat Kontrol Komisyonu", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940, Sayı: 5777, s. 2., "Fiyat Murakabe Heyeti Toplantısı", **Ulus** 11 Haziran 1940., s. 1.

¹⁸ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 294.

¹⁹ "Kâr Nisbeti", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1940, Sayı: 5788, s. 2.

²⁰ "Fiyatları Tespit Edilen Eşya", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1940, Sayı: 5789, s. 2.

²¹ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 294.

Bu çalışmaların yanı sıra fiyat kontrolünün daha sağlıklı yapılabilmesi için İstanbul, İzmir ve Ankara’da ayrıca Fiyat Murakabe Büroları da kurulmuştur.²² Söz konusu büroların görevleri Fiyat Murakabe Komisyonlarının çalışmalarını düzenlemek ve büro işlerini yönetmek olarak belirlenmiştir. Büro, Ticaret Vekaleti’nce tayin edilecek bir şefin başkanlığında yine Ticaret Vekaleti’nce tayin edilecek Fiyat Kontrolörlerinden oluşmuştur. Bürolar Mıntıka Ticaret Müdürlüklerine bağlı çalışacaktır. Mıntıka Ticaret Müdürlüğünün olmadığı yerlerde bulunduğu yerin en büyük mülki amirine bağlı olacaktır. Vekalet eğer gerekli görürse Fiyat Murakabe Bürosunu, Mıntıka Ticaret Müdürlüğü teşkilatından ayırıp, bağımsız olarak çalıştırabilecektir.

Fiyat Murakabe Bürosunun görevlerinden olan fiyat kontrolü, şikâyet üzerine kontrol ya da resen kontrol (kendiliğinden) olmak üzere iki şekilde düzenlenmiştir. Bu kontrollerin amacı Milli Korunma Kanununun 31. Maddesine dayanarak Vekalet ya da Fiyat Murakabe Komisyonları tarafından belirlenmiş olan fiyatlara, kar oranlarına, fatura verme ve faturayı saklama zorunluluğuna uyulup uyulmadığını kontrol etmektir. Aynı kanunun 32. ve 35. Maddelerinde söz edilen suçların ifa edilip edilmediğini araştırmak, suç tespit edildiğinde de konu ile ilgili zabıt tutarak kanuni işlemleri başlatmaktır. Tutulan zabıtların Büro tarafından Cumhuriyet Savcılığına verilmesi zorunlu kılınmıştır.²³

Ancak alınan bütün tedbirlere rağmen fiyat artışlarının önüne geçilememiş, Fiyat Murakabe Komisyonlarının bünyelerinde değişiklikler yapılmak sureti ile teşkilat yapısı genişletilmiştir. 27 Aralık 1941’de K/228 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile K/29 sayılı kararda değişiklik yapılarak Ankara ve İzmir Fiyat Murakabe Komisyonlarına Vilayet İaşe Müdürünün de katılımı sağlanmış, İstanbul Fiyat Murakabe Komisyonunun yapısı büyük oranda değiştirilmiştir.

Yeni yapılanmaya Bölge İaşe Müdürü, Ticaret ve Sanayi Odası Umum Katibi, İstanbul İthalat ve İhracat Birlikleri Umum Katibi ve Milli Sanayi Birliği Umum Katibi dahil edilmiştir. Diğer şehirlerdeki komisyonlarda da değişiklik yapılmış, mevcut kadroya Fiyat Murakabe Bürosu şefleri ilave edilmiştir. Ayrıca yapılan düzenleme ile nüfus miktarı ya da ticari önemi nedeni ile gerekli görülen kaza merkezlerinde Valinin önerisi üzerine Kaymakamın başkanlığı altında en az üç, en

²² “Fiatların Kontrolü”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1940, Sayı: 5781, s. 2.

²³ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 295-299.

çok beş üyeden olmak üzere Fiyat Murakabe Komisyonunun kurulabileceği belirtilmiştir. İstanbul'da Bölge İaşe Müdürlüğü, Ankara ve İzmir'de Vilayet İaşe Müdürleri aynı zamanda komisyonların işlerini hazırlamak ve kararları uygulamaya koymakla yükümlü kılınmıştır.²⁴

8 Haziran 1940 tarihinde Dr. Refik Saydam hükümeti döneminde kurulan Fiyat Murakabe Komisyonu yaklaşık iki yıl süreyle görevini sürdürmüştür. Dr. Refik Saydam'ın 8 Temmuz 1942'de vefat etmesinin ardından göreve gelen Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu doğrultuda alınan K/371 kararı ile 23 Temmuz 1942'de Fiyat Murakabe Komisyon ve Heyetleri ile İaşe Müsteşarlığı Vilayetler Teşkilatı kaldırılmıştır. Fiyat Murakabe Komisyon ve Heyetlerinin görev ve yetkileri Belediye Daimi Encümenlerine, İaşe Müsteşarlığı Vilayetler Teşkilatının görev ve yetkileri ise Belediyelere devredilmiştir.²⁵

Şekil 3.1. Bası ofisler lağvedilecek Dr. Behçet Us-Az olsun, us olsun
Akşam, 25 Temmuz 1942, Sayı: 8535, s. 1.

Bu tarihe kadar ilan edilmiş olan azami fiyat ve kar hadlerinden gıda maddelerine ait olanlar 29 Temmuz 1942 tarihinde K/372 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile

²⁴ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 373.

²⁵ **BCA**, Fon kodu :30.18.1.2. Yer no: 99.64.17., **T.C. Resmi Gazete**, 25 Temmuz 1942, Sayı. 5167, s. 3402, "İaşe İşleri Hakkında Yeni Kararlar Veriliyor", **Akşam**, 23 Temmuz 1942, Sayı: 8533, s. 1.

kaldırılmıştır.²⁶ Diğer maddeler için belirlenmiş olan kar hadleri 4 Mart 1944'te kabul edilen K/510 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile yeniden belirlenmiştir.²⁷

Milli Korunma Kanununun uygulanması için hayata geçirilen kurumsal yapılarda devlet teşkilatında yer alan yetişmiş insan gücünden yararlanılmış, ancak özellikle ihtikarla mücadele konusunda çalıştırılmak üzere İstanbul ve Ankara'da yapılan sınavlar ile yeni memurlar da alınmıştır. Örneğin 10 Aralık 1940'ta Fiyat Murakabe Komisyonunda çalıştırılmak üzere lise mezunlarının katıldığı bir sınav yapılmıştır. Bu teşkilatta görev almak isteyen kişilerin başvuruları beklenenden fazla olmuş, sınav için Ticaret Odası salonu yeterli gelmeyince, İstanbul Erkek lisesi derslikleri de kullanılmıştır.²⁸ Sınav sonucunda işe alınan ve ihtikarla mücadele konusunda deneyimi olmayan memurların yetiştirilmesi amacı ile de Ticaret Vekaleti'nce 12 Aralık 1940'ta ihtikarla mücadelede çalışan acemi memurların, vekalet müfettiş ve memurları tarafından yetiştirileceği duyurulmuştur. Hazırlanan programa göre Ticaret Vekaleti müfettiş ve müfettiş yardımcılarında gruplar oluşturulmuş zabıta memurları da bu grupla çalışmışlardır.²⁹

Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen ihtikarla mücadelede fiyat kontrolünün büyük önem taşıdığını ve bu görevde çalışacak memurların yetiştirilmesine de büyük önem verildiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Arkadaşlar, bu kurslardan maksat, memleketimizde henüz ananesi olmayan bir amme hizmetine vazifelerini ve mesuliyetlerini anlamış memurlar yetiştirmek ve seçmektir. Sizlerin vazifeleriniz hudut boylarında nöbet bekleyen kahraman subayların ve erlerin vazifeleri kadar ehemmiyetli ve o nispette şerefli dir. Çünkü sizler o kahramanların, o vatan bekçilerinin bize mukaddes bir emanet gibi bıraktıkları ailelerinin, çocuklarının biricik lokmasından çalmak isteyen ve adına muhtekir denilen sefil ve tehlikeli kimselere karşı nöbetçi olacaksınız. Çünkü arkadaşlar, muhtekir, cürmünü daha ziyade cemiyetin en çok yardımı ve himayeye muhtaç sınıfları üzerinde işleyen, faaliyetini tıpkı bir vatan haini gibi mensup olduğu cemiyetin en buhranlı ve sıkıntılı zamanından arttıran bir mahluktur.”³⁰

²⁶ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 293.

²⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Mart 1944, Sayı: 5655, s. 6605., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945, s. 293. **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Nisan 1944, C: LX, No. 4, s. 78-84.

²⁸ “Memur İmtihani”, **Cumhuriyet**, 10 Birincikânun 1940., Sayı: 5869., s. 2.

²⁹ “İhtikarla Mücadelede Yeni Kararlar”, **Cumhuriyet**, 13 Birincikânun 1940, Sayı: 5872, s. 2.

³⁰ “Ticaret Vekilimiz İhtikar Mevzuu Üzerine Güzel Bir Konuşma Yaptı”, **Ulus**, 27 Temmuz 1941, Sayı:7176, s. 1.

Görüldüğü gibi Milli Korunma Kanununun uygulanması için hayata geçirilen bu yapılar ile aynı zamanda istihdam da yaratılmıştır. Pek çok kişi bu kurumlarda görev alarak hem savaşın olumsuz etkilerine karşı görev yapmış, hem de bu şekilde iş sahibi olmuştur.

Öte yandan bazı çalışmalarda fiyat murakabe işlerinde görevlendirilen memurların “*doğru dürüst hesap bilmeyen lise mezunu gençler*” den oluştuğu söylenmekte ve bu durum ihtikarla mücadelede başarısızlığın nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.³¹

Bu yorumlara yaklaşırken Türkiye'nin o dönemdeki eğitim durumuna göz atmak gerekmektedir. Türkiye'de 1923-1938 yılları arasında yükseköğrenim mezun sayısı 11.793 (1938-1939 öğrenim yılı dahil) ve 1939-1946 arası yükseköğrenim mezun sayısı 12.973 (1945-1946 öğrenim yılı dahil) olmak üzere 1923-1946 yıllarında toplam yükseköğrenim mezun sayısı 24.766'dır. Türkiye'de 1938 nüfusunun 16.916 000 ve 1945 nüfusunun 18.664.000 olduğu dönemde 1923-1938 yılları arasında diploma alan yükseköğretim kurumları mezunlarının sayısının 1938 yılındaki nüfusa oranı on binde 7 iken, savaş boyunca verilen mezunlarla birlikte bu oran 1945 yılında on binde 13'e yükselmiştir.

Aynı değerlendirme lise mezunları için yapıldığında 1923-1938 yılları arası lise mezun sayısının 20.842 (1938-1939 öğrenim yılı dahil) ve 1939-1946 yılları arası lise mezun sayısının 36.661 (1945-1946 öğrenim yılı dahil) olmak üzere, 1923-1946 yılları arasında toplam lise mezun sayısının 57.503 olduğu görülmektedir. Bu durumda 1923-1938 yılları arasında diploma alan lise mezunlarının sayısının 1938 yılındaki nüfusa oranı on binde 12 iken, bu oran 1945 yılında on binde 30'a çıkmıştır.³² Bu oranlar oldukça düşüktür. Örneğin Türkiye'nin nüfusunun 38.072.000 olduğu 1973 yılında, 1972-1973 öğrenim yılı lise mezunu sayısı 57.627, yükseköğrenim mezunu sayısı 23.760'tır. Sadece 1973 yılında verilen lise ve yükseköğrenim mezunu sayısı 1923 ve 1946 yılları arasında toplam 23 yıllık lise ve yükseköğrenim mezun sayısına eşittir.

³¹Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, y.t.y., s. 37., Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Günlük Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 90.

³² Bu hesaplamalar **İstatistik Göstergeler 1923-1990.**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1992. verilerinden yararlanılarak yapılmıştır.

Savaş döneminde ihtikarla mücadele görevinde çalışacak memurların lise mezunları arasından ve sınavla alınması aslında devletin seçici davrandığına işaret etmektedir. Ayrıca bu memurlara kurslar verilmiş ve konu hakkında bilgilencmeleri de sağlanmıştır.³³ Buradaki asıl sorun ihtikarla mücadelede görev alan bazı memurların yetkilerini kötüye kullanmalarından kaynaklanmaktadır.³⁴

Şekil 3.2 “Fiyat Murakabe Komisyonu’nda imtihan”,
Cumhuriyet, 10 Birincikânun 1940, Sayı: 5869, s. 2.

3.3. Ticaret Vekaleti İaşe Teşkilatı

Savaş dönemlerinin en önemli sorunlarından olan iaşe işlerini düzenleme konusu İkinci Dünya Savaşının başlaması üzerine Saydam Hükümetinin aldığı tedbirlerle çözülmeye çalışılmıştır. Ancak 1939’da başlayan savaş uzadıkça ülkede iaşeyi sağlama ve kontrol işleri zorlaşmış, Milli Korunma Kanunu’nun Hükümete verdiği iktisadi ve ticari faaliyette bulunmak üzere devlet müesseseleri kurma yetkisine dayanılarak Ticaret Vekaleti İaşe Teşkilatı kurulmasına karar verilmiştir.

Bu amaçla 23 Aralık 1940’ta 3954 sayılı kanunla Milli Korunma Kanununda yapılan ilk değişiklik gerçekleştirilmiş, kanun değişikliklerinin anlatıldığı bölümde ele

³³ “İhtikarla Mücadele İçin Yeni Kararlar”, **Cumhuriyet**, 13 Birincikânun 1940, Sayı: 5872, s. 2.

³⁴ “Vurguncu ile Böyle mi Savaşılır” **Tan**, 30 İkincikânun 1944, s. 2.

alındığı gibi 31. Madde değişikliği ile Hükümete iç piyasada satılan bazı malların azami fiyatlarını, cinslerini ve özelliklerini belirleme yetkisi verilmiştir. 32. Maddede yapılan düzenleme ile geçerli bir neden olmaksızın bir malın fazla fiyatla satılması ya da satışa sunulması yasaklanmıştır. Diğer bir ifade ile 32. Madde ile piyasada hakim olan genel fiyat seviyesinde satış yapanlar değil, içinde bulunulan olağanüstü şartlar karşısında bu durumdan istifade ederek fiyat artışı yapanlar işaret edilmiştir. Yapılan bu değişikliklerden kısa bir süre sonra 18 Şubat 1941'de K/102 kabul edilmiş ve Milli Korunma Kanunu'nun iâşe ile ilgili olan tüm işleri düzenleme, kontrol etme ve yönetme amacıyla İâşe Teşkilatı kurulmuştur.³⁵

İâşe Teşkilatı, bir müsteşar, bir müsteşar yardımcısı ile İâşe İşbirliği Heyeti, İâşe Umum Müdürlüğü, Fiat Murakabe Müdürlüğü, Matbuat Muhasebe Zat İşleri, Levazım, Evrak ve Dosya ve Şifre Servisleri ve Vilayetler Teşkilatından oluşmuştur. Bu teşkilatta görev yapacak memurların geçici bir süre için görev yapmalarına karşın, yaptıkları çalışmaların terfi etmeleri ve emekli olmaları konusunda fiili hizmet sayılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca çalışmada gösterdikleri başarıya göre bu memurlara aldıkları maaşın dışında aylık tazminat da verilecektir.³⁶

İâşe Müsteşarı, Ticaret Vekilinin emrinde çalışacak ve onun yardımcısı olacaktır. Vekilin vereceği talimatlar çerçevesinde Müsteşarlık işlerini Vekil adına idare edecektir. K/102 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile kurulan İâşe Teşkilatı Müsteşarlığına Kayseri Valisi Şefik Soyet getirilmiştir.³⁷

Teşkilatta görev alan İâşe İşbirliği Heyeti ise Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Münakalat ve Ziraat Vekaletleri temsilcileri ile Ticaret Vekaleti'nce belirlenen daire amirlerinden oluşturulmuş ve iâşe işlerinin yürütülmesinde bakanlıklar arasında koordinasyonu sağlamakla yükümlü kılınmıştır.

İâşe Umum Müdürlüğü, ülkenin iâşe işlerinin gerekli şekilde ithalini, ihracını, stok ve dağıtım işleri ile tüketimini düzenleme ve yönetmekle, Fiyat Murakabe Müdürlüğü iâşe maddelerine ilişkin fiyatların ve gerekli durumlarda çeşitli ticaret ve sanayi kesiminin azami kar hadlerinin belirlenmesi esasını hazırlayıp kontrol etmekle

³⁵ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 94.10.3., **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 1941, Sayı: 4737, s. 494., İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 300., "İâşe Teşkilatı, Ticaret Ofisi ve Bir Petrol Ofisi Kuruluyor", **Ulus**, 19 Şubat 1941, Sayı: 7018, s. 1., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Mart 1941., C. LVII, No. 3, s. 89, 90.

³⁶ Hazım Atıf Kuyucak, "Yeni Teşkilatın Hususiyetleri", **Ulus**, 28 Şubat 1941, Sayı: 7027, s. 2.

³⁷ "İâşe Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1941, Sayı: 5940, s. 1.

görevlendirilmiştir. Fiyat Murakabe Müdürlüğü aynı zamanda hayat pahalılığının seyrini de kontrol altında tutacaktır.

İaşe Teşkilatının yapısı ilk olarak 1941 yılı Mayıs ayında genişletilmiş ve K/156 numaralı Koordinasyon Heyeti Kararı ile Ankara, İstanbul, İzmir’de İaşe Müdürlükleri ve diğer illerde de İaşe Heyetleri kurulmasına karar verilmiştir.³⁸ İaşe Müdürleri bağlı oldukları şehirlerde iaşe işlerinin yönetilmesi konusunda Valinin yardımcısı olmuştur.

İstanbul, Ankara, İzmir dışındaki illerde kurulan İaşe Heyetleri ise valinin başkanlığında Mıntika Ticaret Müdürü, Toprak Mahsulleri Ofisi Şube Müdürü veya ajansı, Ticaret Odası Başkanlığı ve Fiyat Murakabe Bürosu şefinden oluşmaktadır. Mıntika Ticaret Müdürlüğü merkezi olmayan yerlerde Mıntika İktisat Müdürü ve bu müdürlüklerin bulunmadığı merkezlerde Ziraat Müdürleri Heyete katılacaktır. Valinin önerisi ve Ticaret Vekilinin onayı ile Fiyat Murakabe Komisyonu Bürosu Şefi veya Oda Başkanlığı ise İaşe Heyetinin Umumi Katibi olacaktır. Vilayet İaşe Heyetleri, halk ve milli müdafaa ihtiyaçları bakımından Ticaret Vekaleti’nce belirlenecek her türlü önlemi almak ve iaşe ve giyecek, yakacak maddelerini gereksinim ölçüsünde elde bulundurmak, stoklanmasını sağlamak, söz konusu ihtiyaç maddelerinin dağıtımını yapmak, olağanüstü şartlar için önceden gerekli tedbirleri almakla yükümlü tutulmuştur.³⁹

Kazalardaki yapılanma Kaymakamın başkanlığında Mal Müdürü, ziraat öğretmeni, ziraat öğretmeni bulunmayan yerlerde Vali tarafından atanacak bir öğretmen, Ticaret Odası Başkanlığı ve Fiyat Murakabe Kontrollerinden oluşurken, nahiyelerde, Nahiye Müdürü başkanlığında merkez köy muhtarı, merkez öğretmeni, öğretmen olmayan yerlerde Valinin tayin edeceği bir çiftçiden oluşturulan Kaza ve Nahiye İaşe Heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetler bağlı oldukları valinin göreceği lüzum üzerine faaliyete geçecektir. Böylece teşkilat yapısı şehirlerden nahiyelere kadar genişletilmiştir.

Kurulmasından kısa bir süre sonra 27 Kasım 1941’de K/224 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile İstanbul İaşe Müdürlüğünün adı “İstanbul Bölge İaşe Müdürlüğü”

³⁸ “İaşe Teşkilatı Yeni Bir Kararla Memlekete Teşmil Edildi”, **Ulus**, 6 Haziran 1941, Sayı: 7125, s. 1., “Vilayetlerde Kurulacak İaşe Teşkilatı”, **Yeni Yurd**, 13 Haziran 1941, Sayı: 468, s. 2.

³⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 5 Haziran 1941, Sayı: 4826, s. 1121., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 279-282., “İaşe Heyetlerinin Vazifeleri”, **Ulus**, 6 Haziran 1941, Sayı: 7125, s. 5., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, C.LVII., Temmuz 1941., No. 7, s. 246-247.

olarak değiştirilmiş ve kadrosu da genişletilmiştir.⁴⁰ Aynı gün alınan K/225 kararı ile Ticaret Vekaleti İaşe Müsteşarlığının merkez kadrosunda da değişiklikler yapılmıştır.⁴¹ Böylece daha geniş bir teşkilat ile iaşe işlerinde daha iyi sonuçlar alınması planlanmıştır.

13 Ocak 1942’de K/252 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile gerekli görülen yerlerde “Vilayet İaşe Müdürlükleri” veya “Vilayet İaşe Amirlikleri” kurulmasına karar verilmiştir. Söz konusu yerlerde “Vilayet İaşe Heyetleri” nin lağvedilmesine, işlerinin Vilayet İaşe Müdürlük veya Vilayet İaşe Amirliklerine devredilmesine karar verilmiştir.⁴² 1942 yılı Nisan ayında 307 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile İaşe Müsteşarlığı Merkez ve Taşra Teşkilatı kadrosu yeniden yapılandırılmıştır.⁴³ Böylece Refik Saydam döneminde Ticaret Vekaleti İaşe Teşkilatının yapısı gün geçtikçe genişletilmiştir.⁴⁴

Ancak 8 Temmuz 1942’de Başbakan Dr. Refik Saydam’ın vefatının ardından göreve başlayan Şükrü Saraçoğlu döneminde farklı bir uygulamaya geçilmiştir. 23 Temmuz 1942’de K/371 Sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı kabul görmüş ve İaşe Müsteşarlığı Vilayetler Teşkilatına ait görev ve yetkiler Belediyelere devredilmiştir.⁴⁵ Bu karardan kısa bir süre sonra 11 Ağustos 1942’de alınan K/373 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı da kabul edilmiş ve Ticaret Vekaleti İaşe Müsteşarlığı Merkez Teşkilatı lağvedilmiştir.⁴⁶ Lağvedilen teşkilatın görevlerinin Ticaret Vekaleti tarafından sürdürülmesi için de vekalet kadrosu genişletilmiştir.⁴⁷

⁴⁰ **BCA**,Fon kodu: 30 10 0 0. Yer no: 185.273.10, **T.C. Resmi Gazete**, 5 Kânunuevvel 1941, Sayı: 4976, s. 1983., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 366.

⁴¹ **T.C. Resmi Gazete**, 5 Kânunuevvel 1941., Sayı: 4976, s. 1983., “İaşe Kadrosu”, **Cumhuriyet**, 6 Birincikânun 1941, Sayı: 6217, s. 1.

⁴² **T.C. Resmi Gazete**, 19 Kânunusani 1942, Sayı: 5010, s. 2165., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 409.

⁴³ **BCA**. Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 98.29.2.

⁴⁴ “İaşe Teşkilatı Çok Genişletiliyor”, **Ulus**, 19 Nisan 1942, Sayı: 7435, s. 1., “İaşe Müsteşarı Cenup Vilayetlerde tetkik ve Temaslara Devam Ediyor”, **Ulus**, 27 Nisan 1942, Sayı: 7443, s. 1.

⁴⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 25 Temmuz 1942, Sayı: 5167, s. 3402., “İaşe Meseleleri Üzerinde”, **Ulus**, 26 Temmuz 1942, Sayı: 7533, s. 1.

⁴⁶ **BCA** Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 99.72.1.

⁴⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 14 Ağustos 1942, Sayı: 5184, s. 3505. Hüsni Bengi, **Milli Korunma Kanunu ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945, s. 214, 215.

3.4. Dağıtma Birlikleri

Savaş döneminin en önemli sorunlarından biri halkın iâşesini karşılamak olmuştur. Ancak sağlanan iâşenin doğru şekilde dağıtımı da önemli bir sorun olarak kendini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde 1942 yılına kadar halkın iâşesinin karşılanması Bakkallar Cemiyeti eli ile yapılmış, fakat yapılan dağıtımlarda bazı usulsüzlükler görülmüştür. Örneğin basında yer alan bir haberde halka dağıtılmak üzere tahsis edilen 25 ton şekerden aslan payını Bakkallar Cemiyeti İdare Heyeti'nin aldığı yazılmıştır.⁴⁸ Şeker dağıtımındaki bu durumdan sonra pirinç, yağ vs. gibi gıda maddelerinin dağıtım işi Bakkallar Cemiyetine bırakılmamış,⁴⁹ yaşanan bu olumsuz durumlar karşısında yeni bir yapılmaya gidilmiştir. Bu amaç doğrultusunda 16 Mart 1942'de K/295 kararı alınarak Ticaret Vekaleti'ne bağlı "Dağıtma Ofisi" nin kurulmasına karar verilmiştir.⁵⁰

K/314 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile Dağıtma Ofisinin merkez kadrosu belirlenmiş,⁵¹ Dağıtma Ofisi kadrosunun onaylanmasından sonra halka yapılacak dağıtımı kolaylaştırmak amacı ile birliklerin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda Ticaret Vekaleti'nin belirleyeceği yerlerde Dağıtma Birliklerinin kurulmasına dair K/319 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı 5 Mayıs 1942'de kabul edilmiştir.⁵² Dağıtma Birlikleri Milli Korunma Kanunu'nun 14. Maddesine uygun olarak Hükümet tarafından yapılacak dağıtımın tüketici menfaatlerini en iyi şekilde koruyacak şekilde yürütülmesini sağlayacaktır.⁵³

Ticaret Bakanlığının belirlediği yerlerde 250 evden oluşan veya 1000 nüfuslu mahallelerde kurulan Dağıtma Birliği bir başkan ve 4 üyeden oluşmuş ve bir mahallede kurulan Halk Dağıtma Birliği o mahallenin adını almıştır.

Bir mahallede birden fazla Halk Dağıtım Birliği kurulursa ve birden fazla sokak halkı bir birlik oluşturduğu durumda bu birlik, sokak ismi alamayacağı için

⁴⁸ "Bu Nasıl Tevziat", **Cumhuriyet**, 24 Mart 1942, Sayı: 6321, s. 1.

⁴⁹ "Şeker Tevziinde Tutulan Yol Görüldükten Sonra", **Cumhuriyet**, 26 Mart 1942, Sayı: 6323, s. 1.

⁵⁰ **BCA**. Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 98.36.13., **T.C. Resmi Gazete**, 25 Mart 1942, Sayı: 5066, s. 2510., "Bir Dağıtma Ofisi Kuruluyor", **Ulus**, 26 Mart 1942, Sayı: 7411, s. 1., **Akşam**, 25 Mart 1942, s. 1., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, C. LVIII., Mayıs 1942, No. 5. s. 126,127.

⁵¹ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Mayıs 1942, Sayı: 5103, s. 2832.

⁵² **T.C. Resmi Gazete**, 14 Mayıs 1942, Sayı: 5106, s. 2849., "Dağıtma Birlikleri Kurma Kararı Tasdik Edildi", **Ulus**, 13 Mayıs 1942, Sayı: 7459, s. 1.

⁵³ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Haziran 1942, Sayı: 5138, s. 3221.

mahallenin adı ile birlikte bir numara almış ve bu numara ile adlandırılmıştır. Örn: Ankara, İsmetpaşa Mahallesi 3 numaralı Halk Dağıtım Birliği.

Eğer bir mahallede her sokakta birlik kurulduysa bu durumda Dağıtım Birliği mahallenin adı ile birlikte sokağın adını da almıştır. Örn: Şehsuvar Mahallesi Bostan Sokağı Halk Dağıtım Birliği

Bir mahallenin bir sokağında birden fazla birlik kurulduğu durumda bu birlik ait olduğu mahalle ve sokağın adı ile birlikte bir numara almıştır. Birlik adlandırılırken mahallenin ve sokağın adının ardına almış olduğu numara da eklenmiştir. Örn: Atatürk Mah. Zafer Sokak 3 numaralı Halk Dağıtım Birliği

Bir mahalle veya sokakta birden fazla ancak ikiden az Halk Dağıtım Birliği kurulacak sayıda nüfus varsa 250 ev ya da 1.000 nüfus kuralına uygun olarak birlik kurulmuş, artan nüfus 250 den fazla ise bir birlik daha oluşturulmuştur. Ancak artan nüfus 250 den az ise bu kişiler uygun olan en yakın Halk Dağıtım Birliklerinden birine ya da birkaçına ilave edilmiştir. Halk Dağıtım Birliklerinin yapılmasında en önemli nokta bir mahallede nüfus miktarı ne olursa olsun bir birlik kurulması esasına dayanmaktadır. Bu nedenle bir mahallenin nüfusu 250 den az olsa bile o mahallede bir birlik kurulmuştur.⁵⁴ Halk Dağıtım Birliklerine girmeyenlerin ekmek dağıtımından ve hükümet eli ile yapılacak diğer dağıtımlardan yararlanması mümkün olmadığından, bu birliklere tüm yurttaşların rahatça ulaşımının sağlanması için geniş bir teşkilatlanmaya gidildiği görülmektedir.⁵⁵

Halk Dağıtım Birliklerinin görevleri arasında birliğe dahil üyeleri içeren dağıtım kütüğünü ve adreslerini hazırlamak, karne ile dağıtılan maddelerin karnelerini halka dağıtmak, Hükümetçe belirlenmiş olan ve doğrudan doğruya tüketiciye dağıtılması gereken maddelerin dağıtımını sağlamak, birliğe dahil ailelerde yaşanacak doğum, ölüm, taşınma, seyahat, askerlik, tutukluluk gibi nüfus kayıtlarını etkileyen hareketleri takip etmek yolu ile fazla kart dağıtımına engel olmak yer almaktadır. Ayrıca dağıtımların hangi günlerde ve nereden yapılacağı konusunda birlik üyelerini bilgilendirmek, fazla kart alma girişiminde bulunanları belirleyerek bu olayları derhal iase müdür ya da amirliğine bildirmek, mahallelerde yapılacak aramalarda

⁵⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Haziran 1942, Sayı: 5138, s. 3221.

⁵⁵ "Halk Dağıtım Birlikleri Teşkilatı", **Ulus**, 5 Haziran 1942, Sayı: 7482, s. 1. (Aynı gazete s. 4'te Ankara'da Halk Dağıtım birliklerine dahil sokakların adlarını ve bu birliklerin çalışma yerlerini gösteren liste de yer almaktadır.)

temsilci sıfatı ile üyelerden birini hazır bulundurmak da Dağıtım Birliklerinin görevleri arasındadır.

Bunun yanında her köy başlı başına bir dağıtım birliği olarak kabul edilmiştir. Köydeki birlikler muhtar başkanlığında görev yapan ve Nahiye Müdürü tarafından belirlenen 4 üyenin oluşturduğu idare heyetine sahiptir. Köy Dağıtım Birliklerinin görevleri arasında köy namına verilen maddeleri bir makbuz karşılığında teslim almak ve bu maddeleri ilgili yerlere teslim etmek, köyün her türlü üretim maddelerini eksiksiz olarak belirlemek, bu maddelerin kimlere ait olduğunu zabıt tutarak belgeledikten sonra işe teşkilatına bildirmek bulunmaktadır. Ayrıca Hükümetçe el koyulacak maddeleri köy dahilinde sağlıklı olarak muhafaza etmek, serbest satış izni olmayan maddelerin gizlice satılmasına engel olmak, bu gibi girişimlerde bulunanları belirlemek ve bu kişileri nahiye müdürlüğüne veya işe müdür ya da amirliğine haber vermek de Köy Dağıtım Birliklerinin görevleri arasındadır. Köy dağıtım birliklerine verilen görevler bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Her çeşit ürünün izinsiz şekilde üretim yerinden köye taşınmasına izin vermemek, ancak taşınması geciktiğinde zarar görebilecek ürünün taşınmasına izin vermek, köye taşınan ürünlerin kime ait olduğunu, miktarını ve cinsini belirleyerek bu konudaki bilgileri nahiye müdürlüğüne ya da İşe Müdür veya Amirliğine bildirmek, Hükümetçe bu iş ile görevlendirilmiş diğer kişilerle iş birliği yapmak, köy ihtiyaçlarını ve köydeki nüfus hareketini takip edip ilgili yerlere bildirmek de Köy Dağıtım Birliklerinin görevleri arasına alınmıştır.

Okul hastane, sanatoryum gibi kuruluşlar da başlı başına birer dağıtım birliği olarak kabul edilmiştir. Böylece farklı koşullar altında yaşayan tüm yurttaşların, savaş şartlarında ulaşılması güç olan ürünlere rahat şekilde ulaşabilmeleri amaçlanmıştır. Örneğin İstanbul'da yerleşik olmayıp hastaneyi daimi şekilde ikametgah olarak kabul eden memur ve müstahdemlerle, İstanbul'da ikametgahı olmayıp hastanede yatanların Hastane Birliklerine, İstanbul'da yerleşik olmayıp yatılı okulu daimi ikametgahı olarak kabul eden bekar yatılı öğrenci, aynı durumdaki memur ve müstahdemlerin Mektep Birliklerine, hapis olarak yatan bütün tutuklularla hapisaneyi daimi ikametgahı olarak kabul eden memur ve müstahdemlerin Hapishane Birliklerine, çocuk yuvalarını ikamet kabul eden tüm çocuklarla İstanbul'da ikametgahı olmayarak yuvada çalışan memur ve müstahdemlerin Yuva Birliklerine müracaat etmeleri sağlanmıştır. Sözü geçen yerlerde çalışıp İstanbul'da

oturan memur ve müstahdemler ve öğrenciler bu birliklere değil, kendi ikametgahlarının olduğu birliklere kayıt yaptırmışlardır.⁵⁶ Halk dağıtma birliklerine girmeyenlerin Hükümetçe yapılan dağıtımlardan yararlanması mümkün kılınmamıştır.⁵⁷

Birlikler yerel İaşe Teşkilatına bağlı olarak görev yapmıştır. Köylerdeki dağıtma birlikleri İaşe Teşkilatı ile ilişkilerini nahiye müdürlükleri aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Dağıtma Birlikleri, Dağıtma Ofisinin yönetimi altında olduğundan halka yapılacak dağıtımlar Hükümetin kontrolü altında gerçekleştirilmiştir.⁵⁸ Halkın iaşesinin dağıtım işlerini kolaylaştırmak için 3780 sayılı Milli Korunma Kanununun 34. Maddesine uygun olarak Perakendeci Tüccarlar Birliği de kurulmuştur. Bu birlik Milli Korunma Kanunu hükümlerinin uygulanması, ülke ihtiyaçlarının temini, iç piyasaların düzenlenmesi konusunda Ticaret Vekaleti'nin emirlerine göre çalışmıştır. Satışa çıkarılacak malların miktar, cins, kalite ve diğer özellikleri bakımından halk ihtiyaçlarına en iyi şekilde yanıt verecek özelliklere sahip olmasını sağlamak, bu malların Ticaret Vekaleti'nce belirlenmiş miktar ve fiyatlarla aracıya gerek kalmadan doğrudan tüketiciye satılmasını temin etmek, alım satımlardaki usul ve fiyat hareket ve seyrini düzenlemek, dışarıdan getirilecek ya da yurt içinde üretilen malların halkın en çok işine yarayacak mallar olması için çalışmak, halkı lüks tüketimden caydırmaya çalışmak Perakendeci Tüccarlar Birliğinin görevleri arasında yer almıştır.⁵⁹

1942 yılı mayıs ayı başında kurulan Halk Dağıtım Birlikleri adına bastırılmış olan beyannamelerin dağıtımını 8 Haziran 1942 tarihinden itibaren başlamış, her aile reisi bakmak zorunda olduğu nüfus sayısını bu beyannameler ile beyan etmiştir.⁶⁰ Ancak oldukça detaylı olarak düşünülmüş ve hayata geçirilmiş olan bu teşkilat kısa ömürlü olmuştur. Başbakan Dr. Refik Saydam'ın 8 Temmuz 1942'de vefatının ardından görev alan Şükrü Saraçoğlu döneminde Koordinasyon Heyetinin K/374 sayılı kararı

⁵⁶ "Halk Birlikleri Mühleti Doldu", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1942, Sayı: 6415, s. 1.

⁵⁷ "Dağıtma Birlikleri Kurma kararı Tasdik Edildi", **Ulus**, 13 Mayıs 1942, Sayı: 7459, s. 1.

⁵⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 14 Mayıs 1942, Sayı: 5106, s. 2849, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945, s. 187., "Dağıtma Birlikleri Yakında Heryerde Faaliyete Geçiyor", **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1942, Sayı: 6370, s. 1.

⁵⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 14 Mayıs 1942, Sayı: 5106, s. 2849.

⁶⁰ "Halk Birlikleri", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1942, Sayı: 6397, s. 2.

uygulamaya geçirilmiş ve Dağıtma Ofisinin ilga edilmesi 11 Ağustos 1942’de kabul edilmiştir.⁶¹

3.5. Subaşı Teşkilatı

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de tarımın hem genç ve erkek nüfusun asker olması hem de ekipman yetersizliği nedeni ile oldukça zayıf olduğu bilinmektedir. Savaşın ilk dönemlerinde eldeki hububat ile sıkıntı karşılanmaya çalışılmışsa da ilerleyen dönemde hububat ihtiyacının geçtikçe artması bu konuda yeni tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. 1942 Mayıs ayı başında ürünün tarlada hesaplanması için subaşı teşkilatının kurulacağı haberi basında yer almıştır. Bu şekilde üretim miktarı yerinde belirlenecek ve yurdun her yerinden üretimin cins ve miktarı hakkında haber alınması mümkün olacaktır.⁶²

Bu doğrultuda K/320 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı 5 Mayıs 1942’de kabul edilmiş ve her muhtarlık merkezinde Milli Korunma Kanunu’nun 6. maddesinin 2. ve 4. fıkralarına dayanılarak üretim yolu ile elde edilen ve Hükümet tarafından belirlenen maddelerin üretim miktarlarını doğru olarak tahmin ve tespit işi ile yükümlü olmak üzere Subaşı teşkilatı kurulmasına Ticaret Vekaleti yetkili kılınmıştır.⁶³ Karara göre muhtarlığın sınırları içinde bulunan köy parçası, çiftlik ve mahallelerde subaşı yardımcısı teşkilatı kurulacaktır. Nüfusu 1.500’den fazla olan muhtarlıkta her 1.500 nüfus için bir subaşı yardımcısı görev yapacaktır.

Vilayet ya da kaza merkezlerinde oturan kişilere ait olup o merkezin idari hudutları içinde bulunan ve köy muhtarlıklarına bağlı olmayan üretim alanlarını tahmin ve tespit işi ziraat teşkilatı tarafından yapılacaktır. Ziraat teşkilatı bulunmayan yerlerde bu görev Ticaret Vekaleti memurlar tarafından gerçekleştirilecektir. Bu gibi yerlerde tahmin ve tespit işinin genişliğine göre her 1.500 üretici nüfusu için bir Subaşı veya yardımcısı bu memurlara refakat edecektir.

Subaşı ve yardımcılarını köylerde üretimin her safhasında deneyim sahibi olan ve konuyu çok iyi bilen çiftçiler arasından, kazalarda ziraat memurlarının, vilayet

⁶¹ **T.C. Resmi Gazete**, 14 Ağustos 1942, Sayı: 5184, s. 3506., Hüsni Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 216.

⁶² “1942 Hasadı”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1942, Sayı: 6362, s. 1.

⁶³ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Mayıs 1942, Sayı: 5103, s. 2831., “Subaşı Teşkilatına Dair Karar Mer’iyete Girdi”, **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1942., Sayı: 6370, s. 3., “Subaşı Teşkilatı Yakında Vazifeye Başlıyor”, **Ulus**, 10 Mayıs 1942., Sayı: 7456, s. 1.

merkezlerinde ziraat müdürlerinin önerisi ile valiler tarafından tayin edilmektedir. Ziraat müdürü ve memurunun bulunmadığı vilayet ve kazalarda tayin işi doğrudan kaymakamlar ve valiler tarafında yapılacaktır.⁶⁴

Subaşı Teşkilatının ilk uygulamaları 1942 yılı mahsulünün alınması öncesinde görülmüştür. Bu dönemde Adana vilayeti 16 bölgeye ayrılmış, her bölgeye çiftçiler, öğretmenler, eğitimciler arasından seçilen iki memur tayin edilmiştir. Bu memurlar subaşılar ile birlikte çalışarak ürünü tarlada belirlemek ve nakil işlerini organize etmekle görevlendirilmiştir.⁶⁵ Ancak bu teşkilatın da görev süresi uzun sürmemiştir. Refik Saydam'ın ölümünün ardından görev alan Saraçoğlu Hükümeti döneminde uygulanan yeni program çerçevesinde alınan K/370 sayılı Koordinasyon Heyeti kararı ile Subaşı Teşkilatı lağvedilmiştir. Subaşı teşkilatının görevleri köy ihtiyar heyetlerine devredilmiştir.⁶⁶

3.6. Petrol Ofisi

Hem ülke ekonomisi hem de milli güvenlik açısından tüm devletler için büyük stratejik önem taşıyan petrol konusunda Cumhuriyet döneminde yapılan ilk düzenleme 1926'da çıkarılan 792 sayılı Petrol Kanunu olmuştur. Bu kanunla Türkiye'de petrol arama yetkisi devlete verilmiştir. Devlet eli ile petrol arama ve üretim işlerinin yapılması için bir teşkilat kurulması ise 2189 sayılı kanun ile kabul edilmiş ve "Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline" dair kanun 20 Mayıs 1933'te yayınlanmıştır.⁶⁷ Bu şekilde kamu petrol sektöründe ilk organizasyon yapılmış, Ticaret Vekaleti'ne bağlı ve hükmi şahsiyeti haiz "Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri" kurulmuştur. 1939 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile 22 Haziran 1939 tarihinde 2804 sayılı kanunla "Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü" hayata geçirilmiştir. "Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri" kaldırılarak tüm yetkileri MTA'ya devredilmiştir.⁶⁸ Petrol sektöründe kamu eli ile arama, sondaj ve

⁶⁴ **BCA**. Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 98.36.14., **T.C. Resmi Gazete**, 11 Mayıs 1942, Sayı: 5103, s. 2831., "Dağıtma Birlikleri Yakından Heryerde Faaliyete Geçiyor", **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1942, Sayı: 6370, s. 3.

⁶⁵ "İlk Arpa Mahsulü", **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1942, Sayı: 6373, s. 1.

⁶⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 25 Temmuz 1942, Sayı: 5167, s. 3402., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 190-193.

⁶⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Mayıs 1933, Sayı: 2411, s. 2508.

⁶⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Haziran 1935, Sayı: 3035, s. 5378., Uğur Gönülalan, Ülker Aydın, Ayça Akpek, "Ülkemizdeki Doğal Kaynaklardan Maden, Petrol ve Jeotermal Aramaların Teknik ve

üretim faaliyetleri bu şekilde sürdürülürken İkinci Dünya Savaşı döneminde Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak arama, sondaj, üretim görevlerine ilaveten, petrol sektöründe zincirin son halkası olan dağıtım alanında görev alacak ve geniş yetkilere sahip olacak yeni bir yapılanmaya gidilmiştir.

K/103 sayılı Koordinasyon Heyeti kararı bu amaçla kabul edilmiş, 2/15170 sayılı kararname ile 14 Şubat 1941 tarihinde Ticaret Vekaleti'ne bağlı, hükmi şahsiyete sahip ve merkezi İstanbul'da bulunan Petrol Ofisi kurulmuştur.⁶⁹

Petrol Ofisinin görevleri halk ve milli savunma gereksinimlerini karşılamak için her türlü petrol ve petrol ürünlerini satın almak, satmak, ithal etmek, stoklar yapmak, ülke dahilinde petrol ve petrol ürünlerinin fiyatlarını belirlemek, petrol dağıtımını düzenlemek, stoklanacak petrol ve petrol ürünlerinin cins, miktar ve yerleri hakkında Ticaret Vekaleti'ne öneride bulunmak, gerekli durumda sevkiyatta bulunmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca stoklama ve nakil işlerinde gerekli olan her tür eşya ve araçları temin etmek, rafineler kurmak, bunları işletmek, bu amaçla ham petrol satın almak, ihtiyaca göre petrol ürünlerinin terkiplerini değiştirmek de Petrol Ofisinin görevleri arasındadır.⁷⁰ Ofisin sermayesi beş milyon lira olarak belirlenmiş ve bu sermayenin Hükümet kararı ile arttırılabilmesi kararı alınmıştır.⁷¹

Petrol Ofisi, Petrol Umum Müdürlüğü tarafından idare edilmiştir. Umum Müdürlük umum müdür ve gerekli sayıda yardımcından oluşmaktadır. Umum müdür Ticaret Vekaletinin teklifi üzerine Hükümet tarafından, umum müdür muavinleri ve muhasebe müdürü ise Ticaret Vekili tarafından tayin edilmiştir. Ofisin işleri Umum Müdürlük tarafından organize edilmektedir. Ofisin idare, muhasebe ve yazışma işleri ile ajanların (temsilcilerin) işlerinin kontrolü için gerekli teşkilatı kurmak da Umum Müdürlüğün görevidir. Ticaret Vekaleti, Petrol Ofisinin işlerini bir denetçi vasıtası ile takip etmektedir. Petrol Ofisine görev konusuna giren çeşitli işler için belli özellikleri olan fabrikaları, imtiyaz ruhsatnamelerini, patentleri satın alabilme ya da

Hukuksal Boyutları”, **Türkiye ve 4. Enerji Sempozyumu, Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği**, TMMOB, s. 517-565. http://www.emo.org.tr/ekler/792ca026fefaf3a_ek.pdf

⁶⁹ **BCA**. Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 94.10.4., **T.C. Resmî Gazete**, 18 Şubat 1941, Sayı:4737, s. 495. “Ticaret Vekaletine Bağlı İaşe Teşkilatı, Ticaret Ofisi ve Bir Petrol Ofisi Kuruluyor”, **Ulus**, 19 Şubat 1941, Sayı: 7018, s. 1

⁷⁰ “İaşe Teşkilatı”, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1941, Sayı: 5936, s. 3.

⁷¹ **BCA**. Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 94.10.4.

başkalarına devredebilme yetkisinin yanı sıra, Ticaret Vekaleti'nin onayı ile Petrol Limited Şirketini⁷² bütün hukuk ve vecibeleri ile satın alma yetkisi de verilmiştir.

Petrol Ofisi Genel Müdürlüğüne getirilen Talha Sabuncu⁷³ önce Petrol Limited Şirketinin tasfiyesi için gerekli hazırlıkları yapmış, Petrol Ofisi teşkilatını Petrol Limited kadrosunu da içinde barındıracak şekilde hazırlamıştır. Petrol Ofisi teşkilat kadrosu Koordinasyon Heyetinin K/120 sayılı kararname ile 10 Mart 1941'de kabul edilmiş⁷⁴ ve Petrol Ofisi tüm ülkede petrol ve benzin işini yönetme ve ithal etme görevini üstlenmiştir.⁷⁵ 1942 yılı Ocak ayında K/248 sayılı Koordinasyon Heyeti kararı ile Petrol Ofisi kadrosunda değişiklik yapılmış ve kadro genişletilmiştir.⁷⁶

3.7. Ticaret Ofisi

Savaş döneminde karaborsanın büyük sorun olduğu bir ortamda ülkede bulunmayan bir malın tek bir ithalatçı firma tarafından satın alınıp tekel durumuna gelmemesi için dış ticaretin, özellikle de ithalatının denetim altına alınması planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 14 Şubat 1941 tarih ve 2/15170 sayılı kararname ile Koordinasyon Heyetinin K/104 sayılı kararının uygulamaya konması kabul edilmiş, halk ve millî müdafaa ihtiyaçları için Ticaret Vekâletince belirlenecek her türlü iâşe madde ve malzemesinin alım satım işlerinin yönetilmesi ve stoklanması için Ticaret Ofisi kurulmuştur. Hükmi şahsiyete haiz olan ve merkezi İstanbul'da bulunan Ticaret Ofisi Ticaret Vekaleti'ne bağlı ve Ticaret Vekaleti'nin kontrolünde olan bir teşkilattir.⁷⁷

Her türlü iâşe maddesini satın almak, satmak, bu konuda gereken ithalat ve ihracatı yapmak, ülkenin çeşitli yerlerinde stoklar yapmak ya da bu işleri mevcut olan veya kuracağı örgütler kanalı ile gerçekleştirmek, çalışma konusuna giren maddelerin fiyatları ve dağıtım işlerinin düzenlenmesi için Ticaret Vekaleti'ne öneride bulunmak, maddelerin stoklanması ve nakledilmesi için her türlü tedbiri almak

⁷² 1931 yılında Limited Şirket statüsünde, Türkiye'nin ilk özel akaryakıt dağıtım firması olarak kurulan Türköpetrol ve Madeni Yağlar T.A.Ş., 1936 yılında Anonim Şirket statüsüne geçmiştir. <http://www.turcas.com.tr/tr/yazi.php?id=6> 5 Şubat 2014

⁷³ "İâşe Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1941, Sayı: 5940, s. 1.

⁷⁴ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 226-228.

⁷⁵ "Petrol Ofisi Umum Müdürü Şehrimizde", **Cumhuriyet**, 16 Mart 1941, Sayı: 5962, s. 2.

⁷⁶ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 396-398.

⁷⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 1941., Sayı 4737., s. 496., "Ticaret Ofisi", **Ulus**, 19 Şubat 1941. Sayı: 7018, s. 1

Ticaret Ofisinin görevleri arasındadır.⁷⁸ Ticaret Ofisinin kadrosu K/123 ile belirlenmiştir.⁷⁹

Sermayesi 5 milyon lira olarak belirlenen Ticaret Ofisi, Umum Müdürlük tarafından yönetilmiştir.⁸⁰ Umum Müdürlük bir Umum Müdür ve gerekli sayıda Umum Müdür Muaviniinden oluşmuştur. Umum Müdür Ticaret Vekaleti'nin önerisi üzerine Hükümet tarafından, Umum Müdür Muavinleri ve Muhasebe Müdürü ise Ticaret Vekili tarafından tayin edilmiştir.⁸¹ Ticaret Ofisi Genel Müdürlüğüne Ticaret Vekaleti Dış Ticaret Dairesi Reis Muavini Ahmet Cemil Conk getirilmiştir.⁸²

Ticaret Ofisi ülke içinde ya da dışında uygun gördüğü şekilde teşkilatlanacak, gerekirse şubeler açabilecek, ajanlar bulundurabilecektir. Ticaret Ofisinin teşkilatlanması için belediyeler Hükümet tarafından görevlendirilebilecektir.⁸³ Ticaret Ofisi ithalat ve ihracat işleri ile ilgilenecek, ülkenin ihtiyacı olan bütün maddeleri devlet adına bu ofis ithal edecektir. Burada tüccarlara da geniş bir faaliyet alanı bırakılmıştır. Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen, "*...İthalatı temin emrinde, bu tüccarlarımıza azami kolaylık göstermek kararındayız....Ülkenin muhtaç olduğu maddelerin stokunu yaparken aynı zamanda ihtikarla mücadelenin müspet ve ameli çaresini bulmuş olacağız. Piyasada bulunmayan veya nadir olan bir maldan ihtiyaca kifayet edecek derecede piyasaya çıkarıldığı zaman fiyatların normal bir hale indiği tecrübe ile sabit olmaktadır* " demiştir.⁸⁴

Ticaret Ofisi'nin ilk işi kahve ithal etmek olmuştur. Ülkede kahveye verilen önem bu şekilde tekrar görülmektedir. Nisan ayında 600 ton kahve Ticaret Ofisi hesabına Yakınşark limanlarından getirilmek üzere yüklenmiş, ayrıca ithalat birlikleri adına da 40.000 çuval kahve getirilmiştir.⁸⁵

⁷⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 1941., Sayı 4737, s. 496., "İaşe Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1941, Sayı: 5936, s. 3.

⁷⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 21 Mart 1941, Sayı: 4764, s. 670.

⁸⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 1941, Sayı: 4737, s. 486., "Yeni İaşe Teşkilatı Faaliyete Başlıyor", **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1941, Sayı: 5935, s. 1.

⁸¹ **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 1941, Sayı: 4737, s. 496.

⁸² **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 94.21.19. "Dünkü Meclis", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1941, Sayı: 5959, s. 3.

⁸³ "İaşe Kararnamesi Dün Mer'iyete Girdi", **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1941, Sayı: 5937, s. 5.

⁸⁴ "Yeni İaşe Teşkilatı Faaliyete Başladı", **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1941, Sayı: 5943, s. 5.

⁸⁵ "İaşe Müsteşarının Beyanatı", **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1941, Sayı: 6004, s. 5.

3.8. Toprak Mahsulleri Ofisi

Toprak Mahsulleri Ofisi, Milli Korunma Kanununun uygulanması amacıyla hayata geçirilmiş bir yapı olmamakla beraber, savaş döneminde kanunun uygulanmasında önemli rol almış bir kuruluştur.

Türkiye’de 1930’lu yıllardan itibaren tarımsal ürünlerde görülen artış üzerine, 10 Temmuz 1932 tarihinde yürürlüğe giren 2056 sayılı kanunla T.C. Ziraat Bankasına buğday fiyatını korumak ve düzenlemek amacı ile Hükümet adına buğday alma yetkisi vermiştir.⁸⁶ Bu karardan bir yıl kadar sonra T.C. Ziraat Bankasına, 11 Haziran 1933 tarihli ve 2303 sayılı Silo ve Ambarlar Hakkında Kanun ile depo ihtiyacının karşılanması için silo ve ambar inşası yapma görevi de verilmiştir.⁸⁷

T.C. Ziraat Bankası 1932-1933 yıllarında çoğu Orta Anadolu’da olmak üzere çeşitli alım merkezleri açmıştır.

Dünyada savaş rüzgarlarının estiği dönemde ülkenin temel ihtiyacı olan buğday fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmesini önlemek için belirlenen fiyatlarla alım yaparak piyasayı kontrol altında tutmak, aynı zamanda tüketici aleyhine anormal derecede yükselmesine engel olarak üretici ve tüketici açısından dengeyi düzenlemek, gerektiğinde Hükümetin vereceği talimatlara uygun olarak buğday ithal ve ihraç etmek ve stok bulundurmak üzere 1938 yılında 3491 sayılı Kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü niteliğinde olan Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur. Bu kuruluşa on yedi milyon lira sermaye verilmiştir. Ayrıca dünya buğday üretimi ve hareketlerini takip etmek, gerekli görülecek yerlerde un ve ekmek fabrikaları kurmak, uyuşturucu maddelerle ilgili devlet tekeli yürütmek gibi işler de görevleri arasında yer almıştır.⁸⁸

Başlangıçta İktisat Vekaleti’ne bağlı olarak görev yapan Toprak Mahsulleri Ofisi 31 Mayıs 1939’da Ticaret Vekaleti’ne bağlanmış, Toprak Mahsulleri Ofisine 1941 yılında çıkarılan 2/14710 sayılı kararname ile un, 2/15759 sayılı kararname ile peksimet stokları oluşturma görevleri de verilmiştir. Ancak Ofisin temel görevi buğday ile ilgili düzenlemeler olmuş, diğer tarımsal ürünler ikinci derecede kalmıştır.

⁸⁶ T.C. Resmi Gazete, 10 Temmuz 1932, Sayı:2146, s. 1707

⁸⁷ T.C. Resmi Gazete, 22 Haziran 1933, Sayı:2434, s. 2768.

⁸⁸ T.C. Resmi Gazete, 13 Temmuz 1938, Sayı: 3958, s. 10250, Hüseyin Cevahir Kayam, **Türkiye’de Tarım Politikaları (1928-1938)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 208,209.

Toprak Mahsulleri Ofisi İkinci Dünya Savaşı döneminde devletin iktisat politikalarının uygulanması konusunda temel kurum haline gelmiştir. Hükümet bu dönemde Toprak Mahsulleri Ofisine büyük görevler yüklemiştir. Tarımsal ürünlerin tek alıcısı olmak, satın aldığı gıda maddelerini muhafaza etmek, malları tüketim için gerekli merkezlere ulaştırmak, değirmenleri işletmek ve kontrol etmek, ordunun ve halkın yiyecek gereksinimini karşılamak bu görevler arasında sayılabilir.⁸⁹

3.9. İstanbul Mahrukat Ofisi

Savaş döneminde kış aylarında ısınma konusu da önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun özellikle İstanbul'da ciddi boyutta hissedilmiştir. O dönemde İstanbul'un kışlık yakacak ihtiyacı yaklaşık olarak 400.000 çeki odun ve 40.000 ton kömürle sağlanırken, 1941 senesinde bu miktarda yakacak sağlanamamış, üstelik kış ayları önceki yıllara göre daha soğuk geçtiğinden halk yakacak bulmakta büyük sıkıntısı çekmiştir.

1942 kışına hazırlanılırken, İstanbul Belediyesi ısınma sorununa çözüm bulmak için tüccarlarla görüşmüş, Anadolu'dan İstanbul'a gelebilecek yakacak miktarı hakkında bilgi istemiştir. Tüccarlar eli ile yeterli miktarda yakacak sağlayamayacağını belirlenmesi üzerine İstanbul Belediyesi, İstanbul'da Mahrukat Ofisi'nin kurulması yönünde çalışma yapmıştır.⁹⁰ Vali ve Belediye başkanı Lütfi Kırdar Ankara'ya giderek bu konuda görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelerin ardından, Kırdar yaptığı açıklamada hükümetin konuya ilgi gösterdiğini söylemiş, başta Başbakan Refik Saydam olmak üzere tüm vekillere teşekkür etmiştir. Açıklamaya göre Ankara'da yapılan görüşmelerde yakacak sıkıntısının nedenleri üzerinde durulmuş ve İstanbul'da yeterli miktarda yakacak stokunun yapılamadığı belirlenmiştir. Kırdar Vilayet ya da Belediyelerin mevcut yetkileri ile ticaret yapmalarının mümkün olmadığını, ancak Koordinasyon Heyetinin vereceği yetkilere dayanılarak bu sorunun çözülmesinin mümkün olduğunu belirtmiş, Koordinasyon Heyeti kararı ile Mahrukat Ofisinin kurulacağını açıklamıştır.⁹¹

⁸⁹ İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 250, 251.

⁹⁰ Burhan Felek, "Mahrukat Ofisi ve Birtakım Mahrukat Tüccarları" **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1942, Sayı: 6391, s. 3.

⁹¹ "İstanbul Gelecek Kış Sıkıntı Çekmeyecek", **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1942, Sayı: 6327, s. 1.

Nitekim İstanbul halkının yakacak ihtiyacının sağlanması, bunların satış ve dağıtım işlerinin düzenlenmesi için 21 Mayıs 1942'de yayınlanan 2/17909 sayılı kararname ile K/332 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı kabul edilmiş ve İstanbul Mahrukat Ofisi kurulmuştur.⁹² Görülmektedir ki Ankara yerel yönetimlerin taleplerini göz önünde bulundurup, sorunları çözmeğe yönelik önlemler almaktadır.

Mahrukat Ofisi, İstanbul'un yakacak ihtiyacının sağlanması, bunların satış ve dağıtım işlerinin düzenlenmesi işlerinin yanı sıra söz konusu maddelerin depolanması ve nakledilmesi için her türlü depo ve nakil araçlarını sağlamakla görevlidir. İstanbul Valiliğinin emri veya onayı ile bazı maddelerin dağıtımını için hükmi şahıslar kurma ya da bu işleri mevcut kuruluşlara yaptırma, bu kuruluşların çalışmasına iştirak etme, şehir içinde gerekli görülen yerlerde teşkilatlanma yetkilerine de sahiptir.⁹³ Sermayesi 500.000 lira olan İstanbul Mahrukat Ofisi Umum Müdürlük tarafından idare edilmiş, K/322 sayılı kararda kadrosu da belirlenmiştir.⁹⁴

İstanbul'da Mahrukat Ofisinin kurulması mahrukat tüccarlarını endişelendirmiştir. Lütfi Kırdar, İstanbul Mahrukat Ofisinin hiçbir zaman tüccara rakip olmayacağını, tersine onun işini kolaylaştıracağını, şehre odun getirenlere her türlü yardımın yapacağını söylemiştir.⁹⁵ Ancak görevi tüccarlar kanalı ile şehre gelecek odunun değil, başka kaynaklar kullanılarak bulunacak odunun şehre gelmesini sağlamak olan İstanbul Mahrukat Ofisinden beklenen verim alınamamıştır. Mahrukat Ofisi köylünün, tüccarlar ve özel kişiler hesabına kestiği odunları almış ve bu uygulama büyük eleştirilere neden olmuştur.⁹⁶

⁹² **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2., Yer no: 98.40.16., **Resmi Gazete**, 21 Mayıs 1942, Sayı: 5111., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945, s. 195, 196.

⁹³ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2. Yer no : 98.40.16., **Resmi Gazete**, 21 Mayıs 1942., sayı 5111, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 195, 196.

⁹⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2. Yer no: 98.40.16., **T.C. Resmi Gazete**, 21 Mayıs 1942, Sayı: 5111, s. 2910., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 195, 196.

⁹⁵ "Bu Sene Yakacak Zorluğu Çekilmeyecek", **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1942, Sayı: 6387, s. 1.

⁹⁶ Burhan Felek, "Tüccar Gibi Hareket Etmeli", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1942, Sayı: 6386, s. 3.

3.10. Milli Korunma Mahkemeleri

Milli Korunma Kanununun uygulanmasında önemli yeri olan kurumsal yapılardan biri de Milli Korunma Mahkemeleridir. Savaş süresince özellikle ihtikar olaylarının önünü almak için mahkemelere büyük görevler düşmüş, mevcut mahkemelerin yeterli olmaması nedeni ile Milli Korunma Mahkemeleri adı altında özel mahkemeler hayata geçirilmiştir.

3.10.1. Milli Korunma Mahkemelerinin Kuruluşu

Savaş, savaşa dahil olan ya da savaş tehdidi altında olan ülkelerin ekonomilerini ciddi şekilde etkileyen bir süreçtir. Ordu ihtiyaçlarının karşılanması bütçeye büyük bir yük getirirken aynı zamanda iş gücünde oluşan açık nedeni ile üretimin azalması, dış ticaretin savaştan olumsuz etkilenmesi ekonomiyi sıkıntıya sokmaktadır. Diğer taraftan savaş tehdidi altında olan halkın bazı maddeleri ihtiyaçtan fazla talep etmesi ve buna bağlı olarak bazı malların karaborsaya düşmesi savaşın kaçınılmaz sonuçlarından biridir. Bu durum karşısında ülke yöneticilerinin ülke ihtiyaçlarını karşılamak, halkın ihtiyaçlarına yanıt vermek için tedbirler almaları gerekmektedir.

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı döneminde Milli Korunma Kanunu öncelikle ihtikâr olaylarının önlenmesi, aynı zamanda üretim, tüketim, dağıtım, satış, ihracat, ithalat, ücretlilerin örgütlenmesi, ulaştırma gibi konularda Hükümete gerekli önlemleri alması için geniş yetkiler veren bir kanun olarak kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştur.

Milli Korunma Kanunu’nda ayrıca kanuna aykırı davranacaklar için verilecek cezai hükümler de belirtilmiş, öngörülen cezalarla karaborsa önlenmeye çalışılmıştır. Bu kanun hükümlerine uymayan sanayi ve ticaret kuruluşlarına birçok durumda 25 Liradan 250 Liraya, suçun tekrarı durumunda 100 Liradan 500 Liraya kadar ağır para cezası ile birlikte 7 günden bir aya kadar hapis ve bazı durumlarda da 50 Liradan 500 Liraya kadar, tekrarı durumunda 100 Liradan 1.000 Liraya kadar ağır para cezası ile 15 günden iki aya kadar hapis cezası, daha ağır durumlarda 250 Liradan 2.000 Liraya kadar, tekrarı halinde 1.000 Liradan aşağı olmamak üzere para cezası ve 2 yıldan 5 yıla kadar sürgün cezası verilecektir. Milli Korunma Kanunu ile kendilerine görev

verilen kişiler, eğer görevlerini kötüye kullanırlarsa cezaları normal cezaların iki katı olacaktır.⁹⁷

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de Milli Korunma Kanunu’nun uygulamaya konmasının ardından mahkemelerde ihtikar konusunda pek çok dava görülmüştür. Ancak bu davalarda verilen cezalar suçun ortadan kalkması için yeterli olmamıştır. Bu süreçte giderek artan ihtikara kesin bir çözüm arayışına girilmiş, ihtikarla mücadele için özel mahkemeler kurulacağı yönünde haberler basında yer almaya başlamıştır.⁹⁸

Refik Saydam’ın 1941 Aralık ayı başında yaptığı “*İhtikarın önüne geçmek için ne lazımsa yapacağız. Gerekirse yeni kanunlar çıkaracağız. Gerekirse ihtisas mahkemeleri gibi yalnız bu işle uğraşan mahkemeler kuracağız. Çünkü koca bir milletin sırtından geçinmeye ve bir anda zengin olmak için onun parasını çalmaya çalışanlara asla müsamaha göstermeyeceğiz....*”⁹⁹ şeklindeki açıklama bu haberleri doğrulamıştır.

Açıklamadan da anlaşılacağı gibi Milli Korunma Kanunu’nun kabulünün üzerinden neredeyse bir yıl geçtiği halde hala ihtikarla mücadele konusunda başarı sağlanamadığı, alınmış tedbirlerin yetersiz kaldığı ve daha ciddi tedbirlere ihtiyaç görüldüğü en yetkili ağızdan dile getirilmiştir.

Bu eksikliğin belirtilmesinden kısa bir süre sonra ihtikarla mücadele konusunda ciddi tedbirlerin alınması için Milli Korunma Kanunu’nda bir değişiklik yapılmıştır. 4180 sayılı kanun ile Milli Korunma Kanunu’nun 67. ve 68. Maddelerinde yapılan düzenleme Milli Korunma Kanunu’na göre suç teşkil eden davranışların takibinin süratle sonuçlandırılması için, gerekli olduğunda sadece bu işlerle ilgilenecek özel mahkemeler kurma yetkisi Adliye Vekaleti’ne verilmiştir.¹⁰⁰ Bu özel mahkemelerde Milli Korunma Kanunu hükümlerine giren suçlarla, kanunun 64. Maddesinde belirtilen suçlara ilişkin davalar görüşülecektir.¹⁰¹

⁹⁷ “Devlet Kontrolü Başladı”, **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1940, Sayı: 5666, s. 1., **T.C. Resmi Gazete**, 26 Kânunuisani 1940, Sayı: 4417, s. 13213-13217.

⁹⁸ “İhtikarla Mücadele İçin”, **Cumhuriyet**, 12 İkinciteşrin 1941, Sayı: 6193, s. 1., “Vurguncularla Savaş”, **Ulus**, 15 Şubat 1942, Sayı: 7372., s. 1.

⁹⁹ “İhtikarla Mücadele Azmi”, **Cumhuriyet**, 1 Birincikânun 1941, Sayı: 6121, s.1.

¹⁰⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 3 Şubat 1942, Sayı: 5023, s. 2237-2241., “Milli Korunma Tatbikatı İçin”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1942, Sayı: 6273,s. 1.

¹⁰¹ “Hususi Mahkemeler Teşkil olunuyor”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1942, Sayı: 6273, s. 1.

Kanunda yapılan düzenlemenin ardından Şubat ayı sonunda gerekli olan yerlere özel mahkemelerin kurulması için K/293 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı kabul edilmiş ve Milli Korunma Kanunu'nda yapılan değişikliğe uygun olarak Adliye Vekaleti'ne bu yönde yetki verilmiştir.¹⁰² K/293 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile İstanbul, Ankara, İzmir ve Zonguldak gibi Milli Korunma Kanunu suçlarının yoğun olduğu yerlerde özel mahkemeler kurulması, kurulacak sekiz mahkemede sadece Milli Korunma Kanunu suçlarına bakılması kararlaştırılmıştır.¹⁰³ Bu özel mahkemelerdeki uygulama ile hem kararların daha çabuk şekilde alınacağı hem de hakimlerin bu konuda geniş bilgi sahibi olacağı düşünülmüştür. Diğer mahkemelerde ise normal işlerinin yanı sıra Milli Korunma Kanunu ile ilgili davalara da bakılmaya devam edilecektir.¹⁰⁴ Özel mahkemelerin kurulmadığı yerlerdeki mahkemelerin cürmü meşhut (suçüstü) ve hükümlerinin yayını için K/344 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı 2/18050 sayılı kararname ile kabul edilmiş ve Adliye Vekaleti emrine 20.000 Lira tahsisat verilmiştir.¹⁰⁵ Milli Korunma Kanununa aykırı hareketten dolayı bu suçlara bakan mahkemelerce ya da Milli Korunma Mahkemeleri tarafından verilen cezalar da Milli Korunma Kanunu'nun 63. Maddesine uygun olarak basında ilan yolu ile halka duyurulmuştur.¹⁰⁶

2 Mart 1942'de kurulan Milli Korunma Mahkemelerinin kadrosunda sekiz hakim, sekiz hakim yardımcısı, sekiz savcı, sekiz savcı yardımcısı, on üç başkatip, otuz beş katip, on üç mübaşir ve on üç odacı yer almıştır. Bu mahkemeler için Adalet Vekaleti emrine 233.000 Lira ayrılmıştır.¹⁰⁷ İlerleyen zaman içinde bu kadrolara K/396 sayılı Koordinasyon Heyeti kararı ile iki savcı yardımcısı,¹⁰⁸ K/415 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararları ile üç savcı yardımcısı ilave edilmiştir.¹⁰⁹ Milli Korunma Mahkemelerinin kadrosunda K/445, K/467, K/500 ve K/559 sayılı Koordinasyon

¹⁰² Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 182.

¹⁰³ **Akşam**, 3 Mart 1942, s. 1.

¹⁰⁴ Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 182., "Hususi Mahkemeler", **Cumhuriyet**, 3 Mart 1942, Sayı: 6300, s. 3.

¹⁰⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 13 Haziran 1942., Sayı:5131., s. 3139., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 204.

¹⁰⁶ Örnek ilanlar için Bk: "Mahkemeler", **Ulus**, 25 Sonkânun 1942, Sayı: 7351, s. 5., "Mahkumiyet İlanı", **Ulus**, 11 Şubat 1943, Sayı: 7731, s. 4., **Ulus**, "Mahkumiyet İlanı", 11 Nisan 1943, Sayı: 7790, s. 5., **Ulus**, "Mahkumiyet İlanı", 16 Haziran 1943, Sayı:7856, s. 4., "Mahkûmiyet İlanı", **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1943, Sayı: 11628, s. 3., "Mahkumiyet İlanı", **Ulus**, 9 Temmuz 1943., Sayı: 7879, s. 4., "Mahkumiyet İlanı", **Ulus**, 3 Sonkânun 1944, Sayı: 8051, s. 4.

¹⁰⁷ Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 183., "Şehrimizde 3 Hususi Mahkeme Kurulacak", **Cumhuriyet**, 4 Mart 1942, Sayı: 6301, s. 1.

¹⁰⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 17 Teşrinisani 1942, Sayı: 5259, s. 3986.

¹⁰⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 30 Kânunuevvel 1942, Sayı: 5293, s. 4201.

Heyeti Kararları ile tekrar değişiklikler yapılarak Milli Korunma Mahkemelerinin kadroları ve tahsisatları görülen lüzum üzerine giderek genişletilecektir.¹¹⁰

3.10.2. Milli Korunma Mahkemelerinde Uygulamalar

2 Mart 1942’de kurulan Milli Korunma Mahkemesinin ilk kararı 21 Mart 1942 tarihlidir. Bir numaralı Milli Korunma Mahkemesinde görülen ilk davada ihtikardan suçlu bulunan iki kişi iki sene sürgüne mahkum edilmiştir.¹¹¹

Dönemin basınında Milli Korunma Mahkemeleri’nde görülen davalarla ilgili olarak çok sayıda habere ulaşmak mümkündür. Ekmek karnelerinde sahtekarlık yapanlar,¹¹² ekmeğin gramajı ile oynayanlar,¹¹³ kira konusunda ihtikar yapanlar,¹¹⁴ kömür karnesini satanlar,¹¹⁵ simit yapımı yasak olduğu halde simit yaparak satanlar¹¹⁶ fazla fiyatla ekmek,¹¹⁷ sigara satanlar¹¹⁸, bastıkları sahte ekmek karneleri ile ekmek alıp bunları yüksek fiyatla satanlar,¹¹⁹ piyasaya sahte çay ve kahve kuponu sürenler¹²⁰ gibi usulsüz işler yapan pek çok kişi Milli Korunma Mahkemeleri’nde yargılanmıştır. Ancak alınan tedbirlere, verilen cezalara rağmen karaborsacılar her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır. Öyle ki İstanbul’da karartma yapıldığı dönemde siyah kağıt dahi karaborsaya düşmüştür.¹²¹

Mahkemelerde görülen davalar ve verilen cezalar dönem basınında geniş yer bulmuştur. Örneğin kumaşın metresini 85 kuruşa satıp, faturayı 42 kuruş olarak kesen iki tüccardan biri iki sene süreyle Kayseri’ye sürgün edilmiş ve 500 Lira para

¹¹⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 3 Mayıs 1943, Sayı: 5394, **T.C. Resmi Gazete**, 18 Eylül 1943, Sayı: 6511, **T.C. Resmi Gazete**, 1 Şubat 1944, Sayı: 5618., **T.C. Resmi Gazete**, 25 Kânunusani 1945, Sayı: 5914, s. 8222.

¹¹¹ **Akşam**, 22 Mart 1942, s. 1., “Milli Korunma Mahkemesi”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1942, Sayı: 6319, s. 2.

¹¹² “**Ekmek Karnesi Sahtekarlığı**”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1942, Sayı: 6336, s. 2, “Karne Satanlar”, **Akşam**, 20 Mart 1943, Sayı: 8768, s. 3.

¹¹³ “Eksik ekmek Çıkarıcı Fırıncılar”, **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1942, Sayı: 6372, s. 2.

¹¹⁴ “İnsafsız Bir Ev Sahibi Yakayı Ele Verdi”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1942, Sayı: 6494, s. 2.

¹¹⁵ “Kömür Beyanamesi Satmanın Bedeli”, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1942, Sayı: 6434, s. 1.

¹¹⁶ “Simit ve Börek Yapmak Yasak”, **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1942, Sayı: 6501, s. 2., **Yeni Asır**, 19 İkteşrin 1943, s. 2.

¹¹⁷ “Mahkumiyet İlanı”, **Ulus**, 5 Ağustos 1942, Sayı: 7543, s. 5.

¹¹⁸ “Mahkumiyet İlanı”, **Ulus**, 20 Nisan 1943, Sayı: 7799, s. 5.

¹¹⁹ “Bir Şebeke Meydana Çıkarıldı”, **Yeni Asır**, 11 Haziran 1943, Sayı: 11584, s. 2.

¹²⁰ “Piyasaya Çay ve Kahve Kuponu sürenler Adliyyede”, **Yeni Asır**, 6 İkteşrin 1944, Sayı: 12153, s. 2.

¹²¹ “Siyah Kağıd İhtikarı”. **Cumhuriyet**, 21 İkciteşrin 1940, Sayı: 5850, s. 3.

cezası almış, diğeri yaşı küçük olduğu için bir sene sürgün edilmiş ve 333 Lira para cezasına çarptırılmıştır.¹²²

Kumaş ihtikarı davasında 2 suçluya verilen 1000'er Lira para ve üçer sene hapis cezasını verilen diğer cezalara göre "ağır" olarak nitelendirmek mümkündür ancak aynı davada elindeki malın bir kısmını beyan etmeyen bakkal 100 lira para ve üç ay hapis cezasına gibi hafif sayılabilecek cezaya çarptırılmıştır.¹²³ Sahte ekmek karnesi yapan bir kişi Milli Korunma Mahkemesi tarafından 16 ay hapis cezasına mahkum edilmiş,¹²⁴ yüksek fiyatla kömür satan, karışık kahveyi halis kahve diye satan muhtekirler 25 lira para cezası ve bir hafta dükkanı kapatma, dikiş iğnesini pahalı satan bir kadın 30 Lira para cezası ve on gün dükkanı kapatma ile cezalandırılmıştır.¹²⁵

Görüldüğü gibi ihtikar suçlarına verilen cezalar, muhtekirlerin sağladığı karlarla kıyaslandığında oldukça hafif kalmıştır. Örneğin Ulus gazetesinde yer alan habere göre bir kasap narh fazlası ile yaptığı satıştan bir ayda 12.500 Lira kazanmıştır. Bu suça karşı verilecek 25 Lira para cezası verilmiştir. Gazetede yapılan yoruma göre bu ceza caydırıcı olmadığından ihtikar suçlarına verilecek cezaların artırılması gerekmektedir.¹²⁶

Bu süreçte halk ihtikarla mücadelede verilen cezaları yakından takip etmekte ve verilen cezaların daha caydırıcı nitelikte olmasını beklemektedir. Basın da halkın bu beklentisini desteklemektedir. Aynı beklentiyi dile getiren Burhan Felek ise mahkemelerin yetersizliğini anlatmış, daha süratli karar alınmasını önermiştir.¹²⁷ Ayrıca küçük vurguncuların cezalandırılması ile vurgunculuğun önlenemeyeceği, savaş döneminde perakende kazancın kontrol edildiği gibi büyük kazançların da sorgulanması gerektiği basında vurgulanmıştır.¹²⁸ Savaş döneminde gittikçe artan ihtikar olayları karşısında Hükümetin karaborsaya karşı daha ciddi tedbirler alması, hatta karaborsacılara idam cezası verilmesi yönünde düşünceler de gelişmiştir.¹²⁹

¹²² "Milli Korunmaya Mugayir Hareket Edenler", **Cumhuriyet**, 13 İkciteşrin 1940, Sayı: 5842. s. 2.

¹²³ "Mahkum Olan Muhtekirler", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1942, Sayı: 6335, s. 2.

¹²⁴ "Sahte Ekmek Karnesi Yapan Adam Mahkum Oldu", **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1942, Sayı: 6428., s. 2.

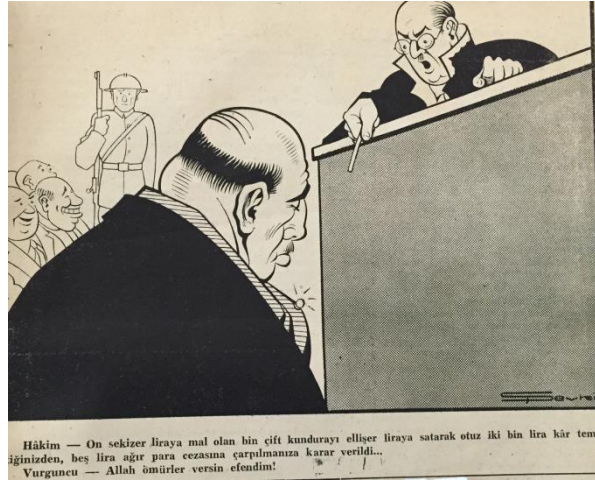
¹²⁵ "İhtikarla Mücadele", **Akşam**, 9 Kânunisani 1942, Sayı: 8338, s. 3.

¹²⁶ Neşet Atay, "Vurguncular", **Ulus**, 29 İI. Teşrin 1941, Sayı: 7298, s. 4.

¹²⁷ "İş Mahkemeye Düşünce", **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1942, Sayı: 6499, s. 3.

¹²⁸ Necmettin Sadak, "Vurgunculuk ve Büyük Kazançlar", **Akşam**, 30 Nisan 1942, Sayı: 8449, s. 1.

¹²⁹ "İzmir'de Darlık", **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1942, Sayı: 6492, s. 1.

Şekil 3.3. Hakim- On sekizer liraya mal olan bin çift kundurayı ellişer liraya satarak otuz iki bin lira kâr temin ettiğinizden, beş lira ağır para cezasına çarptırılmanıza karar verildi...

Vurguncu- Allah ömürler versin efendim!

Akbaba, 13 II.Kânun 1944, Sayı: 511, s. 5.

İhtikara karşı Anadolu'dan gelen tepki de oldukça büyüktür. Trabzon Yeni Yol gazetesinde yer alan yazıda “ *Harp zamanında yapılan vurgunculuk adam öldürmek soyundan bir suçtur. Aradaki fark şudur. Katil tek ya da birkaç kişiyi öldürür vurguncu ise bütün bir şehri bütün bir muntıkayı bütün bir milleti birden öldürür öyleyse vurguncunun cezası kanlı katillerden aşağı olamaz*”¹³⁰ denmiştir.

Karaborsacılara verilen cezaların az oluşu Mardin basınında da dile getirilmiştir. İktibazlar köşesinde yazan Özçopur “Soysuza İma Gerekmez” başlıklı yazısında

*“Soysuz milliyet hislerinden insanlık duygularından mahrum bir insan. Gazetelerde okuyorum ‘beş on muhtekir adliyede cezaya çarptırıldı’. Ceza üç gün hapis 5 lira para. Bu ceza şahsiyetini gurur ve haysiyetini, her türlü milli ve insani duygularını parayla satan soysuzun manevi varlığına hiçbir tesir yapmaz. Gayri meşru yollardan edindiği 500 lira kazancı, beş lira ceza ile savuşturmak ona cesaret verir. Hükümetin ‘icabında sana bu cezaların binlerce ağırlığını koyabiliriz. Fakat hafif cezalarla seni kazanmak bizim için daha büyük kazançtır’ düşüncesi ile yaptığı bu hareketin onu iyi yollara sevk edeceğini sanmıyoruz. Soysuza ima gerekmez. Ona hükümetin kuvvetli yumruğu bütün hızı ile inmeli, cemiyette bu şuursuz insanlardan temizlenmelidir”*¹³¹

¹³⁰ Yeniadam, “Vurguncu”, **Yeni Yol**, 11 Ağustos 1942, Sayı: 2913, s. 1.

¹³¹ İktibazlar, Özçopur, “Soysuza İma Gerekmez”, **Ulus Sesi**, 3 Şubat 1944, Sayı: 2590, s. 1.

denirken, aynı şehirden farklı bir görüş de kaleme alınmıştır. Dr. Ziya Oykut gazetedeki köşesinde düşüncesini “*En küçük bir ihtikar hareketi halkın cebinden, kanından ve canından çalınan “Hak” demektir.*” sözleri ile ifade etmiş ve ihtikarla mücadelenin cezaları arttırmakla çözümlenecek bir sorun olmadığını da vurgulamıştır. Oykut’a göre muhtekirlerin sıkı şekilde takip edilmesi gerekmektedir. Ancak bu takip yalnız resmi devlet memurları tarafından yapılacak takip ve ihbar işi değildir. Konu halkın bütününe ilgilendirmektedir ve bütün müessese ve dairelerdeki müstahdemler, işçiler, memurlar teşkilatlandırılarak resmen görevlendirilmelidir.¹³²

Görüldüğü gibi ihtikarla mücadelede başarı sağlanması için izlenmesi gereken yol hakkında yurdun dört bir yanından farklı görüşler dile getirilirken Adliye Vekaleti de Milli Korunma Mahkemeleri tarafından verilen cezaları hafif bulunmuştur. Vekalet tarafından savcılıklara gönderilen tamimde kanunda suç ve ceza arasında adil bir oranın sağlanması için cezaların en düşük ve en yüksek hadlerinin belirlenmiş olduğu, ancak cezaların genel olarak en az şekilde verildiğini belirtmiş, verilecek cezada hakimlerin takdir haklarını kullanmalarının gerektiği, bu hak kullanılırken de suçun öneminin dikkate alınması gerektiği açıklanmıştır. Cezaların daimi olarak en düşük şekilde verilmesinin Milli Korunma Kanunu’nun uygulanmasını zora sokacağı da belirtilip, cezaların sadece en düşük seviyesinin değil, en yüksek seviyesinin de karar olarak alınması istenmiştir.¹³³

Ancak tüm uyarılara rağmen verilen cezalar caydırıcı olmaktan uzak kalmıştır. İhtikar suçları için genel olarak verilen 10 Lira, 20 Lira gibi küçük cezalar daha ağırlıklı olarak görülmekte ve eleştirilmektedir. Bu gibi cezaların ceza olmadığı aksine suça teşvik olarak değerlendirilebileceği yorumları basında dile getirilirken. “*fırınına verilen unu suiistimal eden adam idam olunmazsa yirmi sene küreğede mi mahkum konamaz?*”¹³⁴ şeklindeki sözlerle cezaların arttırılması istenmektedir. Hatta bazı milletvekilleri ihtikar ve diğer suiistimal suçları için İstiklal Mahkemelerinin kurulması talep etmiştir.¹³⁵ Ancak 21 Mart 1944’te toplanan parti grubunda İstiklal

¹³² Dr. Ziya Oykut, “Suistimal ve İhtikarla Mücadele”, **Ulus Sesi**, 18 Şubat 1944, Sayı: 2600, s. 1.

¹³³ “İhtikar Suçluları”, **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1942, Sayı: 6505, s. 1.

¹³⁴ Yunus Nadi, “Harb Ekonomisi”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1942, Sayı: 6426, s. 1.

¹³⁵ “Suistimallere Karşı”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1944, Sayı: 7037, s. 1., İstiklal Mahkemeleri ile ilgili bilgi için Bk. Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul, Doğan Kitap, 1975, b.a.

Mahkemelerinin oluşturulmasına gerek görülmemiş, mücadelenin adli teşkilat ile yapılması yeterli bulunmuştur.¹³⁶

Milli Korunma Mahkemelerince suçlu bulunan kişilere ağır ceza verilebilmesi kararı yukarıda da belirtildiği gibi ancak 11 Ağustos 1944 tarihinde Milli Korunma Kanunu'nda yapılan 4. değişiklikle kabul edilmiştir. Yapılan düzenleme ile kanunun 57. Maddesinde, Milli Korunma Kanunu'nun 32. maddesinde yazılı suçları, ülkenin iktisadi bünyesini kökünden sarsmak veya ülkede büyük ve kapsamlı iktisadi buhran yaratmak amacı ile teşekkül halinde işleyenler için idam cezası verilebileceği belirtilmiştir.

Fakat kanunda yapılan değişiklikle cezaların arttırılmasına rağmen Hükümet karaborsa ile mücadelede başarılı olamamıştır. İstanbul basınında yer alan bir haber karaborsa konusunda gelinen noktayı göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu habere göre karaborsa öyle bir hal almıştır ki bazı tüccarlar karaborsacılık yapmak için anlaşma imzalamışlar, anlaşmada kurmayı planladıkları şirketin amacını “karaborsacılık” olarak göstermişlerdir. İthalatçılar Birliği Milli Korunma Teşkilatının, İbrahim Yusmud ve ortakları hakkında ihtikar olayı nedeni ile inceleme yapılırken tesadüfen ele geçirilen belgede ortaklar arasında kaleme alınan anlaşmada şu ifadeler kullanılmıştır:

“Her şerik malı azami fiyata satmak için müşteri arayacaktır. Şeriklerden biri bu normal azami fiyattan daha yüksek fiyat bulmayı taahhüd ederse bu takdirde malı normal azami fiyata satılmayarak daha yüksek fiyat bulmayı taahhüd eden şerikin emrinde tutulur. Bu şerik malı daha yüksek fiyata satmayı garanti için mal kıymetinin yarısını şürekâya (ortaklar)depo eder. Satış vuku bulursa normal azami fiyatla daha yüksek satış fiyatı arasındaki farkın yarısı satışı yapan şerike, diğer yarısı üç şerike taksim olunur.”¹³⁷

Resmi makamlarca onaylanmamış olan bu evrak ortakların imzalarını da taşımaktadır.¹³⁸ Anlaşmada imzaları olan Şevket Erentok, İbrahim Yusumud ve Yusuf Kapancı 10 Kasım 1944'te Milli Korunma Savcılığına verilmiştir.¹³⁹ Ancak 6 Şubat 1945'te Cumhuriyet gazetesinde konu ile ilgili yapılan açıklamada, söz konusu anlaşmanın ortaklarca sadece bir tek iş için yapılan özel bir anlaşma olduğu ve “suç mevzuu tahakkuk etmediği için” Milli Korunma Savcılığının takipsizlik kararı aldığı

¹³⁶ “Parti Grubunun Bugünkü İçtimar”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1944, Sayı: 7039, s. 1.

¹³⁷ “Karaborsacılık Şirketi”, **Cumhuriyet**, 13 Birinciteşrin 1944, Sayı: 7237, s. 2., “Karaborsa Şirketi Ortakları Adliyede”, **Cumhuriyet**, 11 İkinciteşrin 1944, Sayı: 7267, s. 2.

¹³⁸ “Ticaret Alemimizde İnanılmaz Bir Cür'et”, **Cumhuriyet**, 11 Birinciteşrin 1944, Sayı: 7235.

¹³⁹ “Karaborsa Şirketi Ortakları Adliyede”, **Cumhuriyet**, 11 İkinciteşrin 1944, Sayı:7267, s. 2.

bildirilmiştir.¹⁴⁰ Yine de bu haber ihtikar konusunda gelinen noktayı işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.¹⁴¹

Verilen cezaların az olarak nitelendirilmesine rağmen Milli Korunma Mahkemeleri oldukça yoğun şekilde çalışmıştır. 1942 yılında gelen 22.000 davanın 21.000'i, 1943 yılında gelen 14.000 davanın 13.000'i, 1944 yılında gelen 12.000 davanın 9.000'i sonuca bağlanmıştır.¹⁴² Savaş süresince görev yapan Milli Korunma Mahkemeleri savaşın ardından da bir süre göreve devam etmiş, 26 Ocak 1948 yılında kaldırılmıştır. Bu mahkemelerin savcı ve hakimleri de normal mahkemelerde görevlendirilmiştir.¹⁴³

Milli Korunma Mahkemeleri Konusunda çeşitli zamanlarda alınan Koordinasyon Heyeti Kararları Tablo 3.1'de verilmiştir.

¹⁴⁰ “Karaborsacılık Şirketi! Hakkında Bir Tavzih”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1945, Sayı: 7451, s. 2.

¹⁴¹ Bkz. Ek C.1.

¹⁴² **Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945**, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1947, s. 135.

¹⁴³ “Milli Korunma Mahkemeleri Kaldırıldı”, **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1948., Sayı: 8427, s. 2., Birgül Ayman Güler, “Kırklı Yıllarda Yönetim”, Açıklamalı Yönetim Zamandizini (1940-1949), Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi : 3, 2008, s. 1-14.

**Tablo 3.1. Milli Korunma Mahkemeleri Konusunda Alınan
Koordinasyon Heyeti Kararları**

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/293	26 Şubat 1942	2/17450	3 Mart 1942 – Sayı:5047	Gerek görülen yerlerde özel mahkeme kurulması için Dahiliye Vekaleti'ne yetki verilmesi
K/396	11 Kasım 1942	2/18947	17 Kasım 1942 – Sayı:5259	Milli Korunma Mahkemeleri kadrolarına iki savcı yardımcısı ilavesi
K/415	24 Aralık 1942	2/19212	30 Aralık 1942 – Sayı:5293	Milli Korunma Mahkemeleri kadrosuna ilaveler yapılması
K/417	29 Aralık 1942	2/19248	7 Ocak 1943 – Sayı:5298	Milli Korunma Mahkemelerinin 1943 kadro ve idare masrafları
K/445	19 Nisan 1943	2/19784	3 Mayıs 1943 – Sayı:5394	Milli Korunma mahkemeleri kadrosunda değişiklik yapılması
K/467	16 Ağustos 1943	2/20453	18 Eylül 1943 – Sayı:5511	Milli Korunma mahkemeleri kadrosundaki değişiklikler
K/489	29 Aralık 1943	3/200	7 Ocak 1944 – Sayı:5597	Milli Korunma Mahkemeleri merkezdeki muhasebe bürosunun 1944 takvim yılı kadro ve idare masrafı için tahsisat verilmesi
K/500	25 Ocak 1944	3/309	1 Şubat 1944 – Sayı:5618	Milli Korunma Mahkemelerinin kadrosunda yapılan düzenleme
K/559	10 Ocak 1945	3/2066	25 Ocak 1945 – Sayı:5914	Milli Korunma Mahkemeleri kadrosunun değiştirilmesi ve tahsisat verilmesi

Kaynak: T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası

BÖLÜM 4: İHTİKARLA MÜCADELE ve HUBUBAT ÜRETİMİ-TÜKETİMİ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

4.1. İhtikar ve İhtikarla Mücadele

Savaş döneminde Türkiye Cumhuriyeti başbakanları Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu savaşın getirdiği ekonomik sorunların çözümüne yukarıda da değinildiği gibi iki farklı yöntemle yaklaşmıştır. Refik Saydam döneminde katı ekonomik politikalar izlenerek üretim, tüketim ve dağıtım ilişkileri devletin kontrolü altına alınmıştır. 1942 yılında Refik Saydam'ın vefatı üzerine göreve gelen Şükrü Saraçoğlu, Saydam Hükümeti'nin uyguladığı piyasa üzerinde sıkı denetim mekanizmalarını kaldırma ya da gevşetme yoluna gitmiştir. İkinci Dünya Savaşı dönemi süresince Koordinasyon Heyeti tarafından alınan kararlarda bu farklı uygulamalar açıkça görülecektir.

4.1.1.İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’de İhtikar

İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan ihtikar olaylarını anlatmadan önce bu dönemde Türkiye’de yaşanan ve ihtikar için uygun zemini hazırlayan gelişmelere göz atmak gerekmektedir.

İhtikara zemin hazırlayan nedenlerin ilki savaş döneminde üretimde görülen düşüştür. 1940’lı yılların başlarında Türkiye 767.119 kilometrekare yüzölçümüne ve 17.869.901 nüfusa sahip ve bazı sanayileşme hareketlerine rağmen genel olarak bir tarım ülkesidir. Nüfusun % 70 i köylerde yaşamakta ve tarım ilkel yöntemlerle yapılmaktadır.¹ Savaş tehdidi karşısında iş gücünü oluşturan nüfusun büyük bir bölümünün askere alınması ile üretim hacminde önemli daralmalar görülmüş, özellikle tarımsal üretimde büyük düşüşler yaşanmıştır.² Örneğin Tablo 4.1’de görüldüğü gibi buğday üretimi 1939 yılı temel alınacak olursa, 1945’de yaklaşık % 50, arpa % 60, mısır % 55 oranında azalmıştır.

¹ Nuray Ertürk Keskin, “ 1940: Savaşa Karşı Ulusal Korunma”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1940-1949**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2008, 15-62.

² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 81.

Tablo 4.1. Seçilmiş Tahılların Üretimi 1939-1945 (Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır
1939	4.191.528	2.275.460	63.855
1940	4.067.950	2.249.314	757.309
1941	3.483.147	1.758.246	647.467
1942	4.263.282	2.164.781	852.828
1943	3.509.507	1.665.322	874.265
1944	3.148.396	1.403.049	508.296
1945	2.189.318	934.309	294.739

Kaynak: **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2006., s. 188., **Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973. s. 118.

Tablo 4.2 İkinci Dünya Savaşı Döneminde Milli Müdafaa Vekaletine Ayrılan Bütçe

Yıllar	Milli Müdafaa Vekaletine Bütçeden Ayrılan Oran (%)	Milli Müdafaa Vekaletine Bütçeden Ayrılan Miktar (Lira)
1938	30.31	94.500.000
1939	43.32	173.000.000
1940	53.24	290.500.000
1941	55.44	322.500.000
1942	54.42	497.500.000
1943	52.52	542.500.000
1944	51.12	554.000.000
1945	40.88	248.000.000

Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945)**, C. II, s. 370,371.

Savaş döneminde tarımsal üretim düşerken, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olması nedeniyle sanayide de üretime dönük yatırımlar neredeyse tamamen durmuştur. Tablo 4.2'de görüldüğü gibi 1938 yılı bütçesi içinde Milli Müdafaa Vekaletine ayrılan pay bütçenin % 30.31'i ile 94.500.000 Lira iken, 1943'de bu oran % 52.52'ye çıkmış ve 542.500.000 Lira ile savaş döneminin en yüksek düzeyine

ulaşmıştır. 1945'te ise Milli Müdafaa Vekaletine bütçeden % 40.88 oranı ile 248.000.000 Lira ayrılmıştır.³

Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ithalatın kısıtlanmasına neden olmuş, Türkiye'de 1939'da 92.498.000 dolar olan ithalat miktarı 1940 yılında 50.035.000 dolara gerileyerek neredeyse yarıya düşmüştür.⁴ İthalatın daralması nedeni ile bazı hammadde, ara malı ve yatırım malı biçimindeki girdilerde düşüş görülmüş, bazı tüketim mallarında sıkıntılar baş göstermiştir. Bu durumda Hükümet, ülke ihtiyaçlarını iç pazardan karşılama yoluna gitmiştir.⁵ Tarımsal ve sınai üretimin azaldığı, ithalat imkanlarının kısıtlandığı bu dönemde savaş tehdidini yakından hisseden halkın mala olan talebi de artınca "ihtikar" için gerekli olan zemin oluşmuştur.

Dönemin ünlü sosyoloğu Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 1942 yılında yazdığı "İhtikar" adlı kitapçıkta ihtikarı "*pahalılık temini maksadı ile bir şey toplamak ve saklamak*" şeklinde tanımlamıştır.⁶ Ancak savaş döneminde "ihtikar" tanımı daha geniş bir anlam içermiştir. Bu dönemde narh fiyatlarından ve daha önceden belirlenmiş kar hadlerinden yüksek olan fiyatlarla yapılan satışların yanı sıra, mal imal edilirken yapılan hileler, fatura hileleri, satışı yasak olan bir ürünün satışı gibi olaylar da "ihtikar" kavramı içinde yer almıştır. Yani "ihtikar" karaborsanın yanında devletin yasakladığı diğer ticari hareketleri de kapsamıştır.⁷ İhtikar yapan kişilere de "muhtekir" denmektedir.

Savaşın etkisi ile arz-talep dengesinin bozulmasından yararlanmak isteyen bazı tüccarların mallarını saklayıp, daha sonra yüksek fiyattan satmaları üzerine Hükümet ülkede her türlü gıda maddesinin yetecek kadar mevcut olduğu yönünde açıklamalar yapmıştır.⁸ Ancak Hükümetin açıklamaları halkın özellikle gıda maddelerine olan aşırı talebini azaltmayacak, aşırı talep ve mal kıtlığı nedeni ile 1939-1945 yılları arasında "ihtikar" Türkiye'de çok sık işitilen bir söz olacaktır.

³ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C.II, s. 370.

⁴ T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 412.

⁵ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 86.

⁶ Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, **İhtikar**, İstanbul, Türkiye Felsefi, Harsi ve İçtimai Araştırmalar Merkezi Kitapları, Seri A, Sayı: 10, 1942., s. 1.

⁷ Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Günlük Yaşam**, İstanbul, s. 82.

⁸ "Hükümetin Tebliği", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1939, Sayı: 5505, s. 1.

Nitekim savaşın henüz başında bile İstanbul, Ankara ve İzmir’de her türlü gıda maddesinin fiyatlarındaki artış,⁹ inşaat malzemelerinde fiyat artışı,¹⁰ ev kiralalarının yükselmesi,¹¹ kağıt fiyatlarında,¹² karpit fiyatlarında,¹³ kırtasiye malzemeleri fiyatlarındaki artış¹⁴ ve ihtikarla ilgili diğer haberler çok kısa bir sürede günlük yaşamın parçası haline gelmiştir.¹⁵

İhtikarla ilgili haberler sadece büyük şehirlerden değil Anadolu’nun her yanından duyulmaya başlamıştır. Savaşın başlamasının hemen ardından 8 Eylül 1939’da Adana gazetesinde yer alan “*Memelekette muhtekirler takip edilecek*” ve 9 Eylül 1939 tarihli Trabzon gazetesinde yer alan “*Gıda maddelerinin üzerinde ihtikar yapanlar şiddetle tecziye edilecekler*” şeklindeki başlıklar dikkat çekicidir.¹⁶

Savaş yıllarında ithalatın kısıtlanmasından etkilenen ve halkı yakından ilgilendiren diğer bir konu da ilaç sıkıntısı olmuş, savaşın henüz ilk günlerinde dahi ilaç ihtikarı başlamıştır.¹⁷ Ecza depolarından aranan ilaçlara ulaşmak çok güçleşmiş, bazı ilaçları almak ancak yüksek bedeller ödeyerek mümkün hale gelmiştir.¹⁸

Her türlü tüketim mallarında oluşan sıkıntının nedenleri arasında üretimin azalması, ithalat imkanlarının kısıtlanması temel etkenler olurken, savaşın başından itibaren muhtekirlerin kar amaçlı olarak mal stoklaması ve halkın da gelecekte mal bulamama kaygısı ile özellikle gıda maddelerini stoklaması da önemli rol almıştır.

Milletvekili ve gazeteci Asım Us, bu durumu not defterine yazdığı şu sözlerle doğrulamaktadır: “*3 Ekim 1939 Pazar: Halkın 1914 harbini hatırlayarak eşya fiyatı yükselir diye birtakım erzak ve saire saklamaya başladığı görülüyor.*”¹⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu da o dönemi kaleme alırken: “*Memleket öyle bir ekonomik buhran*

⁹ “İhtikarla Mücadelede Gizli Stoklar”, **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1939, Sayı: 5521., s. 2.

¹⁰ B. Felek, “İhtikara Karşı Amansız Olmalıyız”, **Tan**, 30 İlkteşrin 1939, Sayı: 1527., s. 3.

¹¹ “İhtikar Hareketi ve Tedbirlerin Neticesi”, **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1939, Sayı: 5507.,s. 2.

¹² “Kağıt Fiyatlarında da İhtikar Tesbit Edildi”, **Tan**, 18 İlkteşrin 1939, Sayı: 1515., s. 2.

¹³ “Bir Karpit Tüccarının Mallarını Sakladığı Anlaşıldı”, **Tan**, 14 İlkteşrin 1939, Sayı: 1511, s. 2.

¹⁴ “Kırtasiye Fiyatları Arttı”, **Tan**, 6 İlkteşrin 1939, Sayı: 1503., s. 2.

¹⁵ “İhtikar Devam Ediyor”, **Yeni Asır**, 15 İlkanun 1939, Sayı: 10328., s. 3, Şevket Bilgin, “İhtikarla Mücadele”, **Yeni Asır**, 16 İlkanun 1939, Sayı: 10329, s. 1., “Hayat Pahalılığına Karşı”, **Yeni Asır**, 21 İlkanun 1939, Sayı: 10334, s. 2. , Hakkı Ocakoğlu, “İhtikarla Mücadele”, **Yeni Asır**, 22 İlkanun 1939, Sayı: 10335, s. 2 , “Fiyatlara Riayet Etmeyen ve Mal Saklayan Tacirler Hakkında Takibat Yapılacak”, **Ulus**, 6 I.Teşrin 1940, Sayı: 6889, s. 2, Kemal Ünal, “Harp ve Hayat Pahalılığı”, **Ulus**, 30 Mayıs 1940, Sayı: 6760, s. 1.

¹⁶ “Memlekette Muhtekirler Takip Edilecek”, **Yeni Adana**, 8 Eylül 1939, Sayı: 4874, s. 1, “Başvekaletin Tebliği”, **Yeni Yol**, 9 Eylül 1939, Sayı: 2620, s. 1.

¹⁷ Hem Nalına Hem Mihna, “Her Şeyimiz Vardır”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1939, Sayı: 5506, s. 3.

¹⁸ “Hayat Bahallığı Başladı”, **Cumhuriyet**, 16 Birincikânun 1939, Sayı: 5602, s. 1,6.

¹⁹ Asım Us, **Hatıra Notları**, İstanbul, Kitabevi, 2012, s. 339.

içinde düşmüştü ki bir lokma has ekmekten, bir avuç şekerden tutun da bir kilo çiviye kadar bütün zaruri havayic altın pahasına elde edilebilir lüks maddeler sırasına girmiştir.” sözlerine yer vermiştir.²⁰

Artan fiyatlar karşısında Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu 1939 yılının Aralık ayında İstanbul Ticaret Odasında yaptığı konuşmada izlenen siyasetin temelinde piyasaya bol miktarda malın temin edilmesi olduğunu söylemiş, Hükümetin karaborsacılar karşı ciddi tedbirler alacağını *“Herhangi bir malın noksanlığını çekecek değiliz. Halkın geçim şartlarını tazyika kalkışanlara karşı silahlı elimiz uzanacaktır”*²¹ sözleri ile dile getirmiştir. Saydam Hükümeti 1939 yılı sonlarında Ticaret Vekilinin bir ay önce yaptığı açıklamaya uygun olarak sıkı bir kontrol mekanizmasını uygulamak için yasal düzenlemelere yönelmiştir. 18 Ocak 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu kabul edilmiş ve hükümete ekonomik hayata çok geniş şekilde müdahalede bulunma olanağı verilmiştir.

Başbakan Refik Saydam Milli Korunma Kanunu’nun kabulünün ardından Mecliste yaptığı konuşmada *“Vatandaşın normal hayatını örselemeden devam ettirmek bizim için bir vazifedir”* diyerek Hükümetin ihtikarla mücadele konusundaki kararlılığını vurgulamıştır.²² Milli Korunma Kanunu’nun oybirliği ile kabul edildiği haberi 19 Ocak tarihli gazetede Saydam’ın, *“Kanunun hedefi, Türk müdafaa kuvvetlerinin fevkalade hallerde ve seferberlikte en iyi şekilde tanzimine matuftur.”* sözleri ile verilmiştir.²³

Hükümet tarafından uygulanan sıkı denetim politikası basın tarafından destek görmüş, ancak yalnız kanuni tedbirlerle sorunun çözülemeyeceği de belirtilmiştir. Örneğin Tan Gazetesi yazarı Burhan Felek ihtikarın böyle zamanlarda ortaya çıktığını, ihtikara karşı mücadele için *“onun gezebileceği en geniş caddelerden en dar sokaklara kadar her tarafta sıkı bir kontrol sisteminin olduğunu bilmek gerektiğini”*²⁴ söylerken, ihtikarla mücadele için sadece kanuni tedbirlerle başarılı olunamayacağını ifade eden Cumhuriyet Gazetesi yazarı Selahattin Güngör *“Esnafımız kamu yumruğundan evvel vicdanı ile davranmadıkça ihtikarla mücadele*

²⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, Ankara, İletişim Yayınları, 1984, s. 184.

²¹ “İhtikarla Mücadele”, **Cumhuriyet**, 20 Birincikânun 1939, Sayı: 5606, s. 1, “Ticaret Vekilimiz Alınacak Tedbirlerin Mahiyetini Anlattı”, **Ulus**, 20 Birincikânun 1939, Sayı: 6276, s. 5.

²² “Başvekilimizin Veciz İzahı”, **Ulus**, 19 II.Kânun 1940, Sayı: 6632, s. 1.

²³ **T.C. Resmi Gazete**, 26 Kânunisani 1940, Sayı: 4417, s. 13213-13217, “Başvekilimizin Çok Kıymetli Nutku”, **Ulus**, 19 II. Kânun 1940, Sayı: 6632, s. 1.

²⁴ Burhan Felek, “Sebepli Sebepsiz Pahalılık”, **Tan**, 14 Mart 1940, s. 3.

imkansızdır” diyerek özellikle esnaf kesimini fırsatçılık yapmamaya davet etmiştir. Hükümetin ihtikarla mücadele için çalışmalarını sürdürdüğü dönemde ihtikarın “moda” haline geldiği görülmektedir. Selahaddin Güngör: *”Eğer elindeki malı saklayıp, sonra fırsat düşünce yüksek fiyatla satmaya bu ad veriliyorsa, onu işlemeyen kaç esnaf gösterebilirsiniz?”* diyerek ihtikar olaylarına her yerde rastlandığını da belirtmiştir.²⁵

1940 yılı mayıs ayında Hükümet ihtikara engel olmak için Milli Korunma Kanunu’nun 31. Maddesine istinaden K/29 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararını kabul etmiş, Ticaret Vekaleti gerekli gördüğü eşya ve malların fiyatlarına narh koymaya yetkili kılınmış, tüm vilayet merkezlerinde Fiyat Murakabe Komisyonlarının kurulmasına karar verilmiştir.²⁶

Ancak uygulamaya geçirilen sıkı fiyat kontrolüne dayalı tedbirlere rağmen temel ihtiyaç maddelerinde fiyat artışı devam etmiştir. Ayrıca malların kalitelerinde de sıkıntılar yaşanmıştır. İşlemeyen saatler, kesmeyen jiletler, dayanmayan lastik ayakkabılarla ilgili şikayetler basında yer almıştır.²⁷ Savaşın yarattığı yokluk ortamında bazı tüccarlar ellerindeki malları satarken usulsüz davranışlar sergilemiştir. Örneğin bazı tüccarlar ellerinde bulunan ve talep görmeyen mallarını satmak için beyaz iplikte birlikte siyah iplik satın alma gibi şartlar ileri sürerken²⁸ bazıları faturaları satış fiyatından düşük kesmiş, bu duruma itiraz eden müşterilerini ise ürünü satmamakla tehdit etmişlerdir.²⁹ Çivi satışında ihtikar yapılmış,³⁰ karartma için kullanılacak siyah kağıt karaborsaya düşmüştür.³¹ 160 cm eni olan kumaşların ikiye bölünüp aynı fiyattan satılması,³² fırıncıların un saklaması,³³ limon ihtikarı, ayakkabı ihtikarı³⁴ gibi daha da çeşitlendirilmesi mümkün olan pek çok haber İstanbul ve Ankara gazetelerinin günlük haberleri arasında yer almıştır. İhtikar haberlerine İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirler dışında Anadolu’nun diğer

²⁵ Selahaddin Güngör, “Moda Haline Gelen Suç İhtikar”, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1940, Sayı: 5682, s. 2.

²⁶ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 91.53.8., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 82, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1940., s. 2, **T.C. Resmi Gazete**, 8 Haziran 1940, Sayı: 4503, s. 14058.

²⁷ “Okuyucu İstekleri”, **Tan**, 9 Haziran 1944, s. 1.

²⁸ “İhtikarın Bu da Başka Türüsü”, **Cumhuriyet**, 28 İkinciteşrin 1940, Sayı: 5857, s. 2.,

²⁹ “Şimdi de Fatura Sahtekarlığı”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1940, Sayı: 5652, s. 1.

³⁰ “İhtikar Davası”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1940, Sayı: 5806, s. 2., “Çivi İhtikarı Yapan Bir Tacir Tevkif Oldu”, **Ulus**, 6 I.Teşrin 1940, Sayı: 6889, s. 2.

³¹ “Siyah Kağıd İhtikarı”, **Cumhuriyet**, 21 İkinciteşrin 1940, Sayı:5850, s. 3.

³² “İhtikar”, **Cumhuriyet**, 21 İkincikânun 1941, Sayı: 5908, s. 2.

³³ “Bazı Fırınların Un Sakladıkları Anlaşıldı”, **Akşam**, 6 Eylül 1940, Sayı: 7860, s. 1.

³⁴ “Limon İhtikarı”, **Akşam**, 2 Eylül 1944, Sayı: 9295, s. 3.

şehirlerinde de rastlanmaktadır. Adana'da el altından pahalı olarak satılan şeker,³⁵ İskenderun'da 50 kuruşluk ufak lastiklerin 100 kuruşa satılarak ihtikar yapılması,³⁶ Mardin'de yapılan kömür ihtikarı³⁷ Anadolu'dan gelen ihtikar haberlerine örnektir. Adana'da gıda maddelerinin çok pahalı olduğu,³⁸ aynı cins malların farklı fiyatlarla satıldığı yönünde haberler,³⁹ Trabzon'da hayat pahalılığı içerikli yazılarla⁴⁰ Van'da fiyatları artan gıda maddelerini içeren haberler⁴¹ yurdun dört bir yanında yaşanan sıkıntıları yansıtmaktadır.

Bu sıkıntının boyutu Van Vekili İbrahim Arvas'ın 1941 yılında Meclise sunduğu kanun teklifinde açıkça görülmektedir. Arvas'ın sunduğu kanun teklifinin 7. Maddesinde: *“Gerek toptancı, gerek perakendeci tüccar ve esnafın mağaza, dükkanlarında, depo, ambar ve evlerinde ve buna mümasil yerlerde yiyecek, giyecek ve içilecek ve sair bilimum inşaat ve lavazımatına ait eşyayı tüccariye ve bunların benzerlerini saklayanlar ve Hükümetin vazettiği fiyat ve narh mucibince satmayanlar idam olunur”*⁴² denmektedir. Ancak bu ağır cezanın kanun kapsamına alınması yukarıda da belirtildiği gibi 1944 yılında yapılan kanun değişikliğine kadar mümkün olmayacaktır.

Cezaların ağır olmaması nedeni ile ihtikar öyle ciddi bir durum almıştır ki İstanbul Ticaret Odası 1943 yılında bir araştırma yapmış ve İstanbul'da 300 kişinin ihtikarı meslek edindiğini belirlemiştir. Araştırmaya göre bu kişiler kendi mesleklerinden çok bazı maddelerin devir işleri ile ilgilenmekte ve büyük karlar elde etmektedirler. Örneğin bir sandık manifaturanın devrinden alınan karın 20.000 Lira olduğu belirlenmiştir.⁴³

Savaş döneminde ihtikarla mücadele konusunda fiyat kontrolü dışında ilginç uygulamalar da görülmüştür. Örneğin 1941 yılında İstanbul'da yaşanan et fiyatlarındaki yükseliş karşısında İstanbul Valisi kasapları uyararak, yeterli hayvan kesilmezse alınacak ciddi önlemlerden söz etmiştir. Kasaplar da sorun

³⁵ “Buna Sebep Ne?”, **Yeni Adana**, 3 Birincikânun 1943, Sayı: 5616., s. 2.

³⁶ “İhtikar”, **Yeni Adana**, 17 Haziran 1944, Sayı: 5779, s. 2.

³⁷ “Bir Kömürcü Mahkum Oldu”, **Ulus Sesi**, 5 Şubat 1944, Sayı: 2591, s. 1.

³⁸ “Pahalılığın Sebepleri”, **Yeni Adana**, 2 Nisan 1943, Sayı: 5413, s. 2.

³⁹ “Şehrimizde Gıda Maddesi Yüksekliği Devam Ediyor”, **Yeni Adana**, 12 Nisan 1943, Sayı: 5421, s. 1.

⁴⁰ Cemal Rıza Çınar, “Pahalılık mı, İhtikar mı?”, **Yeni Yol**, 16 Ağustos 1941, Sayı: 2819, s. 1.

⁴¹ “Şekere 2, Ete 5 Kuruş Zam Yapıldı”, **Yeni Yurd**, 13 Haziran 1941, Sayı: 468, s. 2.

⁴² **BCA**, Fon Kodu: 30. 10. 00.. Yer no: 4. 22. 27.

⁴³ “Kara Borsada Faaliyet”, **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1943, Sayı: 6695, s. 2.

yaşanmayacağına dair “*namusları ve şerefleri üzerine*” yemin etmişler,⁴⁴ yemin sırasında İstanbul’da olmayan yedi celep de bir süre sonra bu yemine telgrafla katılmıştır.⁴⁵

4.1.2. İhtikarla Mücadelede Basının Rolü

İhtikarla mücadele Hükümet tarafından sürdürülürken, basına da önemli görevler düşmüştür. Bu mücadelede başarı için halkın bilinçlendirilmesi önem taşımıştır. Hükümet ihtikarla mücadele için halktan yardım istemiş, basın da Hükümetin bu talebine destek vermiştir. Bu süreçte stok yapmanın ülkeye vereceği zararları anlatan yazılarla halkın bilinçlendirilmesine çalışılmıştır.⁴⁶

Ulus Gazetesi yazarları halkın ihtikar konusunda Hükümete yardımcı olması gerektiğini belirten yazılarında ihtikarla mücadelenin devlet ve halkın işbirliği ile mümkün olacağını belirtirken,⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesinde de ihtikarla mücadele için Hükümetin bütün tedbirlerini aldığı, halkın da bu mücadelede hükümete yardımcı olması gerektiği vurgulamıştır. Bu bağlamda mal saklama, fatura vermeme, pahalı satma gibi konularda Fiyat Murakabe Komisyonuna yapılacak ihbarların değerlendirileceğini belirtilmiş,⁴⁸ ihtikarla ilgili ihbarlar “*eve giren hursuzun polise şikayet edilmesi*” gibi değerlendirilmiştir.⁴⁹

Yunus Nadi “*Vatanseverlik sadece can feda etmekten ibaret değildir. İaşe işlerinde fazla gayretlerle umumun ihtiyacını tazyik etmemek de vatanperverliğin en vicdanlı, en münevver şeklidir.*” diyerek halkı gereğinden fazla alışveriş yapmaması yönünde uyarmıştır.⁵⁰

Basın yoluyla bir yandan halk bilinçlendirilirken aynı zamanda tüccarlara da Hükümetle iş birliği yapmak ve kanun hükümlerini yerine getirmek konusunda

⁴⁴ “Kasablar Namus ve Şerefleri Üzerine Söz Verdiler”, **Cumhuriyet**, 30 İkinciteşrin 1941, Sayı: 6211, s. 2.

⁴⁵ “Kasabların Yemini”, **Cumhuriyet**, 9 Birincikânun 1941, Sayı: 6219, s. 2

⁴⁶ Sadrettin Enver, “İhtikar Karşısında Vazifelerimiz”, **Ulus**, 25 II.Teşrin 1940, Sayı: 6908, s. 2, Kemal Turan, “Yeni Vazifelerimiz”, **Ulus**, 26 II.Teşrin 1940, Sayı: 6632, s. 1.

⁴⁷ Kemal Ünal, “Harp ve Hayat Pahalılığı”, **Ulus**, 30 Mayıs 1940, Sayı: 6760, s. 1., Kemal Turan, “İhtikara Karşı”, **Ulus**, 19 Ağustos 1941, Sayı: 7199, s. 1.

⁴⁸ “Muhtekirleri Derhal İhbar Ediniz”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1941, Sayı: 6109, s. 1.

⁴⁹ “Hem Nalına Hem Mihına” “İhtikar ve Muhtekire Karşı Vazifemiz”, **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1941, Sayı: 6111, s. 2.

⁵⁰ Yunus Nadi, “İaşe Tedbirlerimiz ve Halka Aid Vazifeler”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1941, Sayı: 6445, s. 1.

çağrıda bulunulmuştur.”⁵¹ Ayrıca her fiyat artışının “ihtikar” olmadığı, fiyat yükselişlerinin zorunlu nedenlere de dayandığı yine basın yolu ile halka duyurulmuştur.⁵²

Cumhuriyet gazetesi yazarı Fazıl Ahmet Aykaç “Çocuklarımıza kadar her ferde öğretmeliyiz. Onlara göstermeliyiz ki memleket içinde tifüs gibi, frengi gibi, kolera veya veba gibi bir afet unsuru vardır. Ve buna muhtekir adı verilir⁵³ diyerek herkesi “muhtekire” karşı uyarılmış, “...muhtekirleri, hükümete, matbuata, adalete teslim edin. Onları en meşum bir kara listenin demirbaş eşyası halinde umumi nefretin duvarına çakın, çivileyin. O kadar ki çaldıkları burunlarından gelsin”⁵⁴ sözleriyle ihtikarla mücadele konusunda halktan destek isteyenlere katılmıştır. Aynı günlerde Fiyat Murakabe Komisyonu ihtikarla mücadele amacı ile duvarlara asılmak üzere fiyat murakabe bürolarının telefon numaralarının olduğu afişler de hazırlamıştır.⁵⁵

İhtikarla mücadelenin bir vatan vazifesi olduğu, bu konuda halkın hükümetle birlikte hareket etmesinin hayati bir zorunluluk haline geldiği, ihtikara göz yumulması durumunda büyük bir ihanete göz yumulmuş olacağı şeklindeki yazılarla halk ihtikarla mücadelenin içine çekilmeye çalışılmıştır.⁵⁶ İzmir basınında muhtekirler memleketin bir numaralı düşmanı olarak değerlendirilirken,⁵⁷ Van gazetesi Yeni Yurd’da yer alan yazıda “İhtikar Türk karakterine sığmaz...bunlar menfaat ve fırsat düşkünü birer hain diye tasnif edilebilirler...İhtikardan kaçının..muhtekire müsamaha göstermeyin” denerek halkın ihtikarla mücadelede Hükümete yardımcı olması istenmiştir.⁵⁸ Ayrıca evlerinde stok yapanların da muhtekirlerle aynı cezaları almaları gerektiği dile getirilmiştir.⁵⁹ Mardin Ulus Sesi gazetesinde yer alan bir yazıda vatandaş önce hayat pahalılığının nedenleri hakkında bilgilendirilmiş, ardından hem stok yapmama hem de karaborsacıya meydan vermeme konularında

⁵¹ A. Kuralkan, “Tüccarlarımıza Düşen İş”, **Yeni Yurd**, 11 Temmuz 1941, Sayı: 488, s. 3, Hazım Atif Kuyucak, “ İhtikarla Mücadele Yalnız Hükümet İşi Değildir”, **Ulus**, 25 Haziran 1945, Sayı: 8590, s. 2.

⁵² Kemal Ünal, “Harp ve Hayat Pahalılığı”, **Ulus**, 30 Mayıs 1940, Sayı: 6760, s. 1.

⁵³ Fazıl Ahmet Aykaç, “Muhtekir Nedir”, **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1941, Sayı: 6112, s. 3.

⁵⁴ Fazıl Ahmed “Hepimiz Hükümete Yardım Etmeliyiz”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1941, Sayı: 6137, s. 2.

⁵⁵ “İhtikarla Mücadele İçin Afiş”, **Cumhuriyet**, 15 Birinciteşrin 1941, Sayı: 6167.,s. 2.

⁵⁶ Yunus Nadi, “İhtikarla Mücadele Bir Vatan Vazifesidir”, **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1941, Sayı: 6133, s. 1.

⁵⁷ “Karaborsacılar”, **Yeni Asır**, 23 Şubat 1942, Sayı: 11116, s. 1.

⁵⁸ Ahmet Kuralkan, “İhtikar Türk Karakterine Sığmaz”, **Yeni Yurd**, 20 Haziran 1941, Sayı: 473, s. 1.

⁵⁹ Tefvik Vural, “ Açgözlü Olmayalım”, **Yeni Yol**, 24 2 nci Kânun 942, Sayı: 2558, s. 1.

uyarılıp, hayat pahalılığı ile mücadele için göreve çağırılmıştır.⁶⁰ Görüldüğü gibi “ihtikarla mücadele” savaş döneminde tüm ülkenin ortak sorunu olmuştur. Trabzon gazetesi Yeniyol’da yayınlanan bir şiir Trabzon’da ihtikara ve muhtekire olan bakış açısını göstermektedir.⁶¹

*“Bağrından vurduğun bir ırkdaşındır
Dikkat et sözüme inan vurguncu
Hem vatandaş ham karındaşındır
Yaptığını yapmaz düşman vurguncu
Elliye alırsın yüze satarsın
Fasulye ununa buğday atarsın
Bir gün olur sen de taklak atarsın
Olursun o zaman pişman vurguncu
Dünyada her zaman harp olsa dersin
Aç kalsın ırkdaşın sen kaymak yersin
Siz gibi hainler varsın gebersin
Okunsun katline ferman vurguncu
Hem şeker gizlersin hem gizlersin tuz
Bugün seksen dersin yarın dersin yüz
Siz gibi hainler hep olsun uyuz
Bulamasınız derman vurguncu
Halkı kandırmayı sanırsın hüner
Çok gitmez yıldızın yakında söner
Adalet tokmağı başına iner
Dünya olur sana zindan vurguncu
Ölsem de sana ben diyemem insan
Milletin başına kesildin şeytan
Utan ey duygusuz ey soysuz utan
Kendi vicdanından utan vurguncu”*

Savaş döneminde ihtikarla ilgili bir başka “haykırış” da Van’dan gelmektedir. Yeni Yurd Gazetesinde yayınlanan *Ramazan Kahvesi* başlıklı şiirde ihtikar karşısında halkın sıkıntısı anlatılmış, muhtekirlerin istenirse bulunabileceği yönünde bir sitem de kaleme alınmıştır.⁶²

*“Ramazan Kahvesi
Dolaştım çarşıyı bir baştan bir başa
Ahvali esnafı ettim tamaşa
Pahalılık varmış ucuzluk yokmuş
Ucuzluk varmış ihtikar çokmuş
Alan var satan yok satan var alan
Müşteri eyliyor malları talan
Alanın satanın baktım haline*

⁶⁰ Macit Öngen, “Hayat Pahalılığı, Sebepleri ve Önleyici Tedbirler Hakkında Bazı Düşünceler”, **Ulus Sesi**, 4 Eylül 1944, Sayı: 2765, s. 1.

⁶¹ Baba Salim Hayatı ve Şiirleri Yazan. Nesib Yağmurdereli Üçüncü Kısım Koşmalar, **Yeniyol**, 30 Mayıs 1945, Sayı: 3186, s. 4.

⁶² “Ramazan Kahvesi”, **Yeni Yurd**, 27 Eylül 1943, Sayı: 1051, s. 2.

*Gönülleri bağlı Dünya malına
Kar ister yüzde yüz alışverişte
Ezilen kim olur bilmem bu işte
Herkes birbirine bakar da satar
Kazancın üstüne yatar da satar
Arttırma eksiltme zamana tabi
Ehlikeyf keseden içer şarabi
Pahalı alırsa satar pahalı
Ticaret ehlinin böyledir halı
Kahveler kapanmış Ramazan diye
Arka kapısından gir içeriye
Gör oruç yiyenler nicedir burda
Etrafa bir göz at biraz oturda
Tanrı görür iken saklanmış kuldan
Ayrılmış cümlesi hidayet yoldan
Ramazan kahvesi buranın adı
Aman ne tatlıymış çayının tadı
İçenler haklıymış oruç yemekte
Kulak vermez kimse ne söylesekte
İhtikar da böyle gizlice olur
Aranırsa yeri çabucak bulunur
İş onu arayıp bulmakta hüner
Yoksa bu ters dolap daha çok döner
Sırlıoğlu bitirip şaka faslını
Söyledi açıkça işin aslını”
Sırlıoğlu*

Savaş dönemi basınında psikolojik yöntemlerle ihtikarın önlenmeye çalışıldığı yazılar da görülmektedir. Örneğin harp zenginliğinin önceki savaşlarda da kimseye yarar getirmediği, bu kişilerin bir kısmının intihar ettiği, Hükümetin kontrol mekanizması sayesinde yakalanarak cezasını ödeyenlerin bu kötü sondan kurtuldukları için mutlu olmaları gerektiği şeklinde yazılar basında yer almıştır.⁶³ İhtikar yapanların çocuklarına saadet değil, felaket tohumları miras bırakacakları, onların topladıklarının “para değil gözyaşları” olduğunu vurgulayan,⁶⁴ savaş dönemlerinde mal toplayanların ve bunları pahalı satanların, “casuslar kadar suçlu olduğunu”⁶⁵ dile getiren yazılarla ihtikarın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Gerek resmi kurumlar gerek basın tarafından yapılan tüm bu yönlendirmelere rağmen ihtikarla mücadelede halkın katkısının büyük olduğu söylenemez. Hatta Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen, ihtikarla mücadelede başarısız oluş nedenlerinden

⁶³ Yunus Nadi, “Fiyatların Murakabesi”, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1941, Sayı: 6028, s. 1.

⁶⁴ A. Süheyl Ünver Düşünceler, “İhtikarın Akıbeti”, **Cumhuriyet**, 5 Birinciteşrin 1942, Sayı: 6516, s. 2.

⁶⁵ “Willkie ve Ekonomi”, **Cumhuriyet**, 9 Birinciteşrin 1942, Sayı: 6520, s. 1.

biri olarak halk desteğinin yetersizliğini göstermiştir. Ökmen 1941 yılı Bütçe görüşmelerinde “Bizim her satıcının arkasına bir memur koymamıza imkan yoktur. Burada asıl vazifeyi vatandaş görecektir. Fakat mütedamiyen ikazımıza rağmen vatandaşlardan muzaheret (yardım, destek) göremiyoruz....”⁶⁶ diyerek bu konudaki sıkıntıyı dile getirmiştir. Tan gazetesindeki yazısında Zekeriya Sertel de halkın ihtikarla mücadelede devletle iş birliği yapmadığını belirtmiştir.⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi yazarı Burhan Felek halkı bu mücadeleye kayıtsız kaldığı için eleştirmiştir.⁶⁸

Ancak halkın bu mücadelede devlete destek vermeyişini sadece kayıtsızlığa bağlamak doğru bir yaklaşım değildir. Halkın ihtikarla mücadelede görevli olan elemanlarına güven duymaması, yapılan mücadelenin küçük ihtikar olayları ile sınırlı kalması, bu mücadelenin uzun ve zahmetli prosedürleri içermesi de halkı etkilemiştir.⁶⁹ Bu mücadelede başarı sağlanamamasında devlet teşkilatında görülen eksikliğin de büyük rolü vardır. Bu konu Başbakan Dr. Refik Saydam tarafından da değerlendirilmiş, 1942 yılında TBMM’de bütçe görüşmeleri sırasında tarihe geçen şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Devlet teşkilatı halkın ihtiyaçlarını tamamen karşılayacak şekilde teessüs ederse o vakit biraz rahat ederiz. Bu gün devlet teşkilatı bu vaziyette değildir. Harbin başladığı günden beri görüyoruz ki devlet teşkilatı A’dan Z’ye kadar baştanbaşa bu memleketin ihtiyacıyla telif edilebilecek şekilde tebdil etmek lazımdır. Bu teşkilatı behemehal yenileştirmek mecburiyeti vardır. Fakat bugün görgülü ve işe yarar binlerce memurun ordu saflarında şerefli hizmet almış olmalarının da, bu kararın tatbiki için bizi biraz daha teenni ile harekete mecbur ettiğini gözönünde bulundurmak lazımdır. Fakat bunun zamanı gelecektir. Behemehal dinamik ve teknik kabiliyeti tam bir devlet teşkilatına mutlak ihtiyaç vardır. Şunu da arz etmek isterim. Öyle bir karara vasıl olduğumuz zaman bugün teşekkül eden bir tabakanın yarın tamamen kaldırılmasında hiçbir müşkülât görmüyorum. Fakat fikrimi, bilmiyorum,

⁶⁶ “Ticaret Vekilinin Temiati”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1941, Sayı: 6036, s. 1, 5.

⁶⁷ Zekeriya Sertel, “İhtikar Normal Bir Hal Almıştır”, **Tan**, 18 Eylül 1943, Sayı: 2903, s. 1, 2.

⁶⁸ Burhan Felek “Uğraşmak İstemiyoruz”, **Cumhuriyet**, 7 Mart 1944, Sayı: 7025, s. 3.

⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938-1950**, C. II, s. 216, 217, “Vurguncuyla Böyle mi Savaşılır”, **Tan**, 13 Birincikânun 1941, Sayı: 6223, s. 2.

izah edebildim mi? Şimdiki şekil kalır, kamburun üzerine bir kambur daha ilave edilir. Hayır efendim, ikisi birden ameliyat olur, çıkarılır, atılır.”⁷⁰

Saydam’ın konuşması basında büyük takdirle karşılanmış, Başbakanın büyük bir değişime işaret ettiği, bunun bir ruh, bir ahlak değişimi olduğunu söylenmiştir. Tam manası ile bir inkılap olarak değerlendirilen bu yolda çalışacaklara destek vermenin görev olduğu belirtilmiştir.⁷¹

Gazeteci Yunus Nadi (Abalıoğlu), Refik Saydam’ın ifadesi ile “A’dan Z’ya bozuk olan teşkilatı” düzeltmek için “ne kadar bir bütçeyi göze alabiliriz?” diye sormuş ve bu soruyu yine kendi sözleri ile “*Ne kadar masraf gerekiyorsa o kadar*” şeklinde yanıtlamıştır. Eğer bu masraf göğüslenmezse devletin alacağı zararın kat kat fazla olacağını belirtip, pahalılığın önüne geçilmesi için üretimin arttırılmasını, tüketimin düzenlenmesi için bir teşkilat kurulmasını, fiyat kontrolü için de bir teşkilat kurulmasını önermiştir.⁷²

4.2. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Uygulanan Ticaretin Düzenlenmesi ve İhtikarla Mücadele Yöntemleri

İkinci Dünya Savaşı döneminde Milli Korunma Kanunu kapsamında fiyat kontrolünü ve fiyatların istikrarını sağlamak için alınan kararları, içerik ve uygulama farkları ile üç döneme ayırmak mümkündür.

İlk dönem K/29 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile 1940’ta başlayan dönemdir. Refik Saydam Hükümeti döneminde Fiyat Murakabe Komisyonlarının kurulması ile açılan dönem Şükrü Saraçoğlu dönemine kadar sürmüştür. Bu dönem müdahaleci ve merkeziyetçi bir karakter taşıyan ve her türlü zorunlu ihtiyaç maddesinin sıkı bir azami fiyat çerçevesi içine alındığı süreçtir.

Refik Saydam’ın 8 Temmuz 1942’de vefatının ardından Başbakanlık görevine gelen ve savaş ekonomisinin şekillendirilmesinde farklı bir yol izleyen Şükrü Saraçoğlu döneminde alınan K/371 numaralı Koordinasyon Heyeti Kararı ile yeni bir süreç başlamıştır. Bu kararname ile Fiat Murakabe Komisyon ve Heyetleriyle İaşe Müsteşarlığı Vilayetler Teşkilatının, K/373 ile İaşe Merkez Teşkilatının ve K/374 ile

⁷⁰ “Bütçe Müzakeresi”, **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1942, Sayı: 6385, s. 3.

⁷¹ A. Hamdi Başar, “Devlet Teşkilatı”, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1942, Sayı: 6386, s. 2.

⁷² Yunus Nadi Abalıoğlu, “Bu Yolda Lüzumlu Teşkilat İçin Masraftan Kaçınılmamalıdır”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1943, Sayı: 6692, s. 1.

Dağıtma Ofisinin görevlerine son verilmiştir. Bu dönemde piyasaya kısmi bir arz-talep serbestisi getirilmiştir. Üretim artırılmasına dönük tedbirlerle arzın çoğaltılması, çeşitli kısıtlamalara ve azami fiyat tespitlerine gerek kalmaksızın iktisadi rekabetin doğal akışı içinde fiyat istikrarının sağlanması planlanmıştır. Sonuç olarak her iki dönemde de aynı hedefe farklı yollarla gidilmeye çalışılmıştır.

Yunus Nadi bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“....Biz savaş dışındayız ama savaşın içinde gibi tedbirler almamız gerekiyor....Yapılması gereken tedbirler alarak ordunun ve milletin ihtiyaçlarına cevap verebilmektir. Geçen hükümetin sıkı bir politika izleyerek yaptığı da bugün bizim serbestlik tanıyarak yapmaya çalıştığımız da aslında aynı amaçla yapılmıştır. Aradaki fark usul farkıdır. Yeni hükümet vaziyeti takdir etme hususunda milletin anlayış kabiliyetine daha ziyade güven göstermiştir. O kadar.”⁷³

Üçüncü devre ise 1944 yılında alınan 510 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile başlayan dönemdir. Bu dönem hayat pahalılığındaki artışın önlenmesi ve fiyatların makul seviyelerde ve istikrarlı olması için ortaya koyduğu prensipler açısından ilk dönemle benzerlik göstermekle beraber biraz daha esnektir. Bu dönemde azami fiyat belirlenmesi ve narhtan ziyade malların çeşitlerine göre azami kar hadlerinin belirlenmesi yoluna gidilmiştir.⁷⁴

⁷³ Yunus Nadi, “Niçin Sıkıntı Çekiyoruz”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1942, Sayı: 6453, s. 1.

⁷⁴ Savaş dönemi kapsamında ele alınan bu üç devrenin ardından 1946 Mayıs ayında K/643 ile yeni bir dönem açılmıştır. Bu kararla Millî Korunma Kanununun 20, 21, 27, 28, 29 ve 31. maddelerine dayanılarak Ekonomi, Tarım, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Ticaret Bakanlıklarına lüzum görülen maddelerin azami satış fiyatlarını belirleme yetkileri verilmiştir. K/643 ile başlayan bu dönem savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçiş sürecinde birikmiş olan pahalı stokların büyük zararlara uğramaksızın nasıl eritileceği sorusuna yanıt arandığı dönem olmuştur. Bu soru Recep Peker Hükümeti döneminde (7 Ağustos 1946- 10 Eylül 1947) yanıtlanacak, Türkiye Bretton Woods sistemi içinde yer almak isteyecek ve bu süreç Türkiye’yi 7 Eylül 1946 devalüasyonuna götürecektir. Bretton Woods sistemi için Bk. W. W. Aldrich, “Bretton Woods Konferansının Kitiği”, **Türk Ekonomisi**, Ankara, İkinciteşrin ve İlkkanun 1944, Sayı: 17-18, s. 149-154, 7 Eylül 1946 Devalüasyonu hakkında geniş bilgi için Bkz: Serkan Tuna, “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, **Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:13, 2007, s. 86-121. <http://kutuphane.dogus.edu.tr/makale/13029975/2007/cilt7/sayi13/M0000755.pdf> (23 Eylül 2014)

4.2.1. K/29 ile Başlayan Müdahaleci ve Merkeziyetçi Uygulamalar Dönemi

18 Ocak 1940'ta kabul edilen ve 19 Şubat 1940'ta uygulamaya koyulan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun 31. Maddesi ile Hükümete iç piyasada satılan bazı malların azami fiyatlarını, cinslerini, türlerini ve özelliklerini belirleme yetkisi verilmiştir. Aynı kanunun 32. Maddesi ile de eşya fiyatlarının geçerli bir neden olmadan yükseltilmesi, mevcudu olan malın satışa sunulmaması, mevcudu kalmadığı beyan edilerek malın saklanması, fazla fiyata satmak amacı ile malın herhangi bir şekilde kaçırılması, malın muvazaa yolu ile elden çıkarılması, geçerli bir neden olmaksızın gümrükten çekilmemesi, lüzumundan fazla mal satın alınması da yasaklanmıştır. Ayrıca bu malların toplanıp saklanması, üretici ya da tüketici aleyhinde fiyat birliğinin yapılması, malın tüketiciye sunulmadan önce ticaret erbabı arasında zincirleme muamele yapılması, mevcut malın satıştan kaldırılması, bu amaçların herhangi biri ile propaganda yapılması, suni olarak fiyatların yükseltilmesi de yasaklar arasında yer almıştır. Bu şekilde savaş döneminin şartlarından yararlanılarak fiyatların suni şekilde yükseltilmesini önleyecek tedbirlerin alınması için gerekli yasal zemin hazırlanmıştır.

Bu koşullarda Koordinasyon Heyetinin 31 Mayıs 1940 tarih ve K/29 sayılı kararı kabul edilmiş ve Ticaret Vekaletine gerekli gördüğü eşya ve maddelerin azami satış fiyatını belirleme yetkisi verilmiştir. Ayrıca tüm vilayet merkezlerinde görevi Ticaret Vekaletince belirlenecek eşya ve maddelerin yerel toptan ve perakende satış fiyatlarını belirlemek ve bu fiyatları denetim altında bulundurmak olan Fiyat Murakabe Komisyonları ve bu komisyonların yanında yerel fiyatların kontrol altında tutulması için Fiyat Murakabe Büroları kurulmuştur.

Savaşın etkileri arttıkça ülkede iâşe ve fiyat kontrol işleri gittikçe zorlaştığından bu sorunların aşılması için 18 Şubat 1941'de 2/15168 sayılı K/102 de kabul edilmiş ve Milli Korunma Kanunu'nun iâşe ile ilgili olan tüm işleri düzenleme, kontrol etme ve yönetme amacıyla İâşe Teşkilatı kurulmuştur. Böylece ülkede ithalat, ihracat, stok ve dağıtım işleri tek merkezden yönetilmiş, aynı zamanda sıkı bir fiyat kontrol sistemi hayata geçirilmiştir.⁷⁵

⁷⁵“Milli Korunma Kanunu'nun Uygulanması İle İlgili Kurumsal Yapılar” bölümünde Fiyat Murakabe Komisyonu ve Ticaret Vekaleti İâşe Teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen Haziran 1941’de bütçe müzakereleri sırasında uyguladıkları fiyat kontrol sistemi hakkında bilgi vermiş, herhangi bir malın üretim sürecinden tüketiciye varışına kadar geçen safhaların gözetilerek hem üreticiyi hem de tüketiciyi mutlu edecek bir fiyat belirlemenin zorluğunu ifade etmiştir. Fiyat belirleme işinin “*tam teşkilata ve kafi elemana sahip olmayan cemiyetler için kolay bir iş olmadığı*” yönünde görüşünü bildirerek yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Fiyat belirlenmesindeki amacı “*...Bizim burada gayemiz ve siyasetimiz satış fiyatlarını tespit ve önceden ilan etmek suretiyle ihtikarı vukuundan evvel tenkil etmektir (ortadan kaldırmaktır)....*” sözleri ile açıklamıştır.⁷⁶

Fiyat kontrolünde müdahaleci ve merkeziyetçi bir süreç olan bu ilk dönemde Hükümet bir yandan fiyatların artışına engel olmak için yukarıda da anlatıldığı gibi azami fiyat tespiti yapmış, diğer yandan ordunun ve büyük tüketici kesiminin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için özel şahıslar elinde bulunan bazı ihtiyaç maddelerine de el koyma yoluna gitmiştir.

Alınan tüm önlemlere rağmen K/29 ile başlayan birinci dönemde beklenen başarı sağlanamamıştır. Nitekim Refik Saydam İstanbul’da yaptığı incelemeler sırasında Anadolu Ajansı muhabirine o günün şartlarına yanıt verebilecek uygun bir teşkilatı bulunmayan İstanbul için acil olarak önlem alındığını, ancak nakliyat işlerinde sıkıntılar yaşandığını, parası ve kadrosu verildiği halde teşkilata uygun personelin hemen bulunamadığını söylemiştir. Ayrıca belediye teftiş heyetinin önemli bir şekilde takviye edilmesi, belediye zabıtasının yalnız bu işlerle ilgilenen kadro haline getirilmesi, halk birliklerinin iyi işler uzuv haline gelmesi, esnaf birliklerinin, dağıtma ofisi ve halk birlikleri arasında oynayacakları aracı rolün belirli bir şekilde çerçevelenmesi gibi konularda emirler verildiğini belirtmiştir. Dünyanın içinde bulunduğu büyük buhrandan etkilenmemenin imkansız olduğu dönemde İstanbul halkının devletin ve belediyenin aldığı ve alacağı kararlara yardım edeceğinden emin olduğunu söylemiştir.⁷⁷ Refik Saydam’ın vefat etmeden önceki son beyanı olan bu sözler pahalılıkla mücadelenin ilk döneminde henüz başarıya ulaşamadığının da ilk ağızdan ifadesi olmuştur. Bu sözlerde aynı zamanda teşkilat yapısındaki eksiklikler de vurgulanmıştır.

⁷⁶ “B.M. Meclisinde Bütçe Kanunları Münasebetiyle”, **Ulus**, 2 Haziran 1941, Sayı: 7121, s. 5.

⁷⁷ “Merhum Başvekilin Ölümünden Evvel Yaptığı Son Beyanat”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1942, Sayı: 6427, s. 1.

Ancak ihtikarla mücadelede ve fiyat artışları ile yapılan mücadelenin başarısız olmasında alınmış olan kararların niteliğinden çok, kanunun ve kararnamelerin çeşitli imkansızlıklar nedeni ile gereği gibi uygulanamamış olması önemli rol oynamıştır. Ayrıca fiyatların devlet tarafından belirlenerek kontrol altına alındığı bir sistemde teorik olarak belirlenen fiyatların gerçek hayatta uygulanabilmesi için fiyatların belirlenme süreci çok önemlidir. Söz konusu fiyatlar belirlenirken birbirleri ile ilişkili maddeler arasındaki ilişkinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Fakat savaş döneminde Türkiye’de fiyat belirleme işi gereği gibi yapılamamış, fiyatları belirlenen mal sayısı her geçen gün artarken bu malların birbirleri ile olan ilişkileri göz ardı edilmiştir. Aynı gruptan bir malın fiyatı belirlenirken diğerinin serbest bırakılması hem üreticiler hem de tüketiciler açısından sorun yaratmıştır. Örneğin iplik fiyatları sabitlenirken, kumaş fiyatları serbest bırakılmış, şeker fiyatları sabitlenirken şeker ikamesi olan malların fiyatları sabitlenmemiştir. Ya da süt fiyatları serbest bırakılırken peynir fiyatları sabitlenmiştir. Süt fiyatı artınca peynir maliyeti de yükselmiş, bu durumda üretici ya zarar etmiştir ya da malını saklamayı tercih ederek tüketiciyi zor durumda bırakmıştır.

Saydam döneminde bazı malların fiyatları doğrudan doğruya İaşe Müsteşarlığı tarafından belirlenmiş ve fiyatlar vilayetlere bildirilmiştir. Merkez tarafından yerel koşullar dikkate alınmaksızın belirlenen bu fiyatlar çoğu zaman yerel komisyonların belirlediği fiyatlardan daha yüksek olmuştur. Bu durumda vilayetler yerel piyasayı bozmamak için merkezden gelen fiyatları ilan etmeme yolunu tercih etmiştir.

Fiyat belirlenmesinde görülen bu gibi aksaklıkların yanı sıra Fiyat Murakabe Komisyonlarının yerel piyasalardaki çıkar grupları ile uyumlu olarak fiyatları gereğinden yüksek tutması, bazı memurların görevlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak işlerini iyi yapmaması fiyat denetimlerinin etkin biçimde uygulanmasının önünde engel oluşturmuştur.⁷⁸

4.2.2. K/371 ile Başlayan Kısmi (Görece) Serbest Ekonomi Dönemi

1942 yılı Temmuz ayında Saydam’ın vefatının ardından göreve gelen Şükrü Saraçoğlu, kendisinin ve yeni hükümette görev alan 10 bakanın eski hükümette de görev almış olduklarını, ekonomik sıkıntıya engel olmak için kendilerine verilen yetkilere dayanarak sert tedbirler aldıklarını, ancak gelinen noktada hedefledikleri

⁷⁸ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Günlük Yaşam*, s. 88-92.

sonuca ulaşamadıklarının bilincinde olduklarını söylemiştir. Yeni hükümetin bu sert tedbirleri yumuşatacağını, bazılarını kaldırılacağını, bazılarını da değiştireceğini ifade etmiştir. Yeni dönemde fiyatların resmi fiyatların üzerinde olacağını ancak karaborsa fiyatlarının altında kalacağını belirtmiş, farklı bir uygulamanın önünü açmıştır.⁷⁹

Yeni dönemde, Saydam Hükümeti'nin o güne kadar sergilediği tutum ise ciddi şekilde eleştirilmiştir. Basında yer alan yorumlarda işe işleri için görevli olan teşkilatların aslında lüzumlu olmadığı, bu teşkilatlarda çalışanlara verilen ücretlerin, bu teşkilatlar sayesinde halka sağladığı faydadan daha az olmadığı yazılmıştır. Saraçoğlu hükümetinin aldığı karar desteklenerek, yeni hükümetin “bünneyi ve şartları” çok iyi bildiği, izlenecek yolun çok isabetli olacağı dile getirilmiştir.⁸⁰ Yeni hükümet öylesine desteklenmiştir ki; Saraçoğlu'nun Mecliste yaptığı konuşmanın ardından Meclis ve Hükümet, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisine ve ilk Hükümete benzetilmiştir.⁸¹

Yeni süreç vakit kaybetmeden başlatılmış ve 25 Temmuz 1942'de Koordinasyon Heyetinin aldığı K/371 kararının kabulü ile fiyat kontrolü konusunda farklı bir uygulamaya başlanmıştır. Yukarıda da söz edildiği gibi Fiyat Murakabe Komisyonları ve Fiyat Murakabe Heyetlerinin yerini Belediye Daimi Encümenleri almış, İaşe Müsteşarlığı Vilayetler Teşkilatının görevleri ve yetkileri Belediyelere devredilmiştir.⁸²

⁷⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 5. VIII. 1942., Devre: VI, Cilt:27, İçtima:2, s. 22, “Hükümet Mecliste İttifakla İtimad Kazandı”, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1942, Sayı: 6456, s. 2.

⁸⁰ Feridun Osman, “Kendi Meselelerimiz”, **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1942, Sayı: 6443, s. 2.

⁸¹ “Yeni Hükümetin Programı”, Yunus Nadi, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1942, Sayı: 6456, s. 1.

⁸² **T.C. Resmi Gazete**, 25 Temmuz 1942, Sayı: 5167, s. 3402, “Hükümetin Yeni Kararları”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1942, Sayı: 6444, s. 1., “Ticaret Vekilinin Mühim Konuşması”, **Akşam**, 25 Temmuz 1942, Sayı: 8535, s. 1.

Şekil 4.1.Lütfi Kırdar- Eyvahlar olsun. O güzelim merdivenlerim dururken şimdi bu yalçın dağa mı tırmanacağım'... **Akbaba**, 6 Ağustos 1942, Sayı. 438, s.1.

Yeni düzenlemede Belediye Daimi Encümenlerinin K/371 kararının 1. Maddesinde yazılı olan yetkilerini kullanırken ticari ve sınai birliklerle ticaret odalarının çalışmalarından yararlanabileceklerine işaret edilmiş, bu yolla tüccar ve tüccar topluluklarına aktif bir rol verilmiştir. Bu kararlar Saydam Hükümeti dönemindeki sistem değiştirilmiş, pahalılıkla mücadele konusunda mücadelenin yerel idarelerce yapılmasını sağlayan yeni bir sistem oluşturulmuştur.⁸³

Saraçoğlu bu uygulamanın gerekçesini Kasım 1942'de Mecliste yaptığı konuşmada şu sözlerle dile getirmiştir.

“Arkadaşlar;

Harbin ilk yılını, az çok rahat geçirdik, çünkü memleketimiz ambarlarında ithalât ve ihracat malları mevcut olduğu için, herhangi darlık ve mahrumiyet, kendini hissettirecek bir dereceye varmadı. Bu yılın en büyük darbesi, Türk bütçesinin üzerinde göründü. Çünkü sulhumuzu korumak ve kurtarmak için, koskoca bir Türk ordusunu derhal silâh altına almağa ve silâh altında tutmağa mecbur olduk. Harbin ikinci ve bilhassa üçüncü yılında, yer yer darlıklar hissölündü. Çünkü harb dolayısıyla mal ithali çok zorlaştığı gibi, memleket çocuklarının silâh altında tutulması, bir taraftan istihlâki çoğaltırken, diğer taraftan istihsalı azaltmağa başladı. İşte, başlıca bu sebeplerden artmağa başlayan fiyatlarla ve bu yüzden ayaklanan ihtikârla mücadele etmek vazifesini duyan Refik Saydam hükümeti azasının birleşen kanaatleriyle kararlar aldı. Fiyatlarla, muhtekirlerle mücadeleye başladı. Alınan mücadele kararları, yenilerini davet etti. Yeni kararlar da, daha sıkı, daha sert kararları zaruri kıldı ve böylece, karardan karara geçilerek, memleket dahilinde bir çok mallara el konulmağa kadar ileri gidildi. Bu kararlar, herkesin beklediği matlup neticeyi vermedi. Az

⁸³ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 306.

bir zaman içinde, memleket dahilinde resmî fiyatlarla bazı malları bulmak imkânsız bir hale geldi ve memleket dahilinde, koskoca bir kara pazar yerleşti. Bu levha karşısında, hepimiz, evvelâ kendi kendimize, sonra da birbirimize sormağa başladık. Acaba bu kararlar veya hiç değilse, bunlardan bazıları alınmamış olsaydı daha iyi olmaz mı idi? Aradan çok geçmeden hüküm vermeğe başladık.

Bu hükme göre, bu kararlar alınmasaydı daha iyi olacaktı. İşte bu cereyanın ve bu kanaatin dolaştığı ve canlandığı günlerde, Saraçoğlu hükümeti iktidar mevkiine geldi ve gelir gelmez de, evvelce alınmış olan sıkı kararların bazılarını ipka ederek, büyük bir kısmını ortadan kaldırdı, diğer bir kısmını da değiştirdi ve tatbiki daha kolay ve daha çok imkân dahilinde görülen yeni kararlar aldı.”⁸⁴

Hükümetin, gerekçesi bu sözlerle açıklanan yeni siyaseti basında büyük kabul görmüş ve bu destek “*Hükümet millet el ele*” şeklinde ifade edilmiştir.⁸⁵ Basında yer alan haberlere göre yeni kararların ardından “*Karaborsada gevşeme görülmüş*”,⁸⁶ “*Karaborsada fiyatlar kökünden sarsılmış*”,⁸⁷ “*Karaborsanın rengi açılmıştır.*”⁸⁸

Ancak İaşe Müsteşarlığı Vilayetler Teşkilatının görevlerinin ve yetkilerinin Belediyelere devredilmiş olması bazı sıkıntılara neden olmuştur. Örneğin İstanbul, Ankara gibi belediyeciliği ve teşkilatı gelişmiş şehirlerde K/371 hükümleri daha rahat uygulanırken, belediye teşkilatı görece zayıf olan yerlerde yerel çıkarlar öne çıkmıştır.

Başlayan yeni dönemde genel olarak “yüzde 25 sistemi” olarak bilinen 15 Temmuz 1942 tarihli K/366 ile tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi konusunda da Saydam Hükümeti’nden farklı bir sisteme geçiş yapılmıştır. % 25 sisteminin uygulama koşullarını gösteren “*1942 yılı hububat mahsulünün borçlandırılmasına ve satın alınmasına dair Talimatname*” adlı talimatname kabul edilerek 1 Ağustos 1942’de yayınlanmıştır. Bu talimatname ile tarım ürünlerinin tasarrufu yeniden şekillendirilmiştir. Her üreticinin 50 tona kadar olan hububat üretiminin % 25’ini, 100 tona kadar üretim yapan üreticinin ürünün 50 tona kadar olan kısmı için % 25’ini, 50 tondan 100 tona kadar olan kısmı için % 35’ini, 100 tondan fazla üretim

⁸⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6., C. XXVIII., B. 4, 11.11.1942, s. 15.

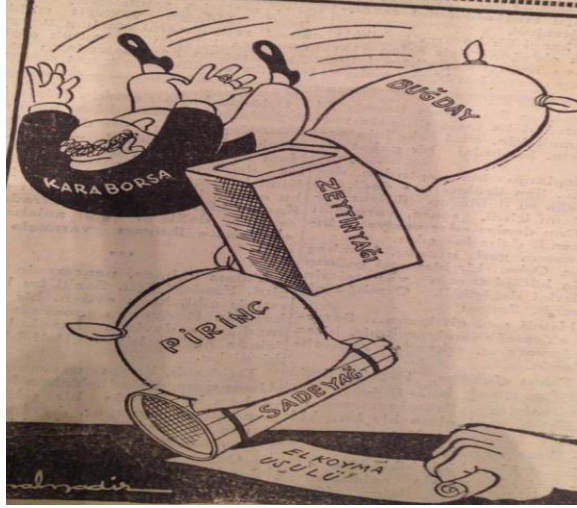
⁸⁵ Yunus Nadi, “Hükümetle Millet Elele”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1942, Sayı: 6444, s. 1.

⁸⁶ “Yiyecek Maddeleri Ortaya Çıkmaya Başladı”, **Akşam**, 28 Temmuz 1942, Sayı: 8538, s. 1.,

⁸⁷ “Karaborsada Fiyatlar Kökünden Etkilendi”, **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1942, Sayı: 6445., s. 1., “Bakkallarda Sadeyağ ve Pirinç Bollandı, Hertarıfta Fiatler Düşüyor”, **Akşam**, 28 Temmuz 1942, Sayı: 8538, s. 1., “Pirinç İzmirde 150 Kuruştan 75’e Düştü”, **Akşam**, 30 Temmuz 1942, Sayı: 8539, s. 1.

⁸⁸ Burhan Felek, Hadiseler Arasında Felek “Ben Demedim miydi”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1942, Sayı: 6447, s. 3.

yapan üretici için ürünün 50 tona kadar olan kısmı için % 25'ini, 50 tondan 100 tona kadar olan kısmı için % 35'ini, 100 tondan fazla kısmı içinse % 50'sini belirlenen fiyatlar üzerinden devlete vermesi istenmiştir.⁸⁹

Şekil 4.2 “Hiçbir rasathane aletinin yazamadığı büyük zelzele”
Akşam, 28 Temmuz 1942, Sayı: 8533, s. 1.

Dönem basınında hükümetin aldığı bu karar da büyük memnuniyetle karşılanmış, bu uygulama çiftçi haklarının korunması adına çok isabetli bulunmuştur.⁹⁰ Refik Saydam'ın da ölmemiş olması durumunda aynı politikayı izleyeceği, çünkü bu tedbirlerin alınma gereğinin açıkça görüldüğü belirtilmiştir.⁹¹ Saraçoğlu Hükümetinin izleyeceği serbest politikanın “başıboş” anlamına gelmediği, “iddihar (stok) ve ihtikar” ın mücadele edilmesi gereken iki düşman olduğu yazılmıştır.⁹² Geçmiş yılın mahsulünün bittiği ancak yeni yıl mahsulünün henüz alınmadığı dönemler “ulama dönemi” olarak nitelendirilmiş, özellikle savaş döneminde daha da

⁸⁹ **BCA.** Fon kodu: 30.18.1.2. Yer.no: 99.63.12., **T. C. Resmi Gazete**, 1 Ağustos 1942, Sayı: 5173, s. 3434. Devlete teslim edilmesi gereken ürünlerin fiyatları kilo başına kuruş olarak şu şekilde belirlenmiştir: buğday 20, çavdar 15, mahlut 16, her tür mısır 16, arpa 15, yulaf 16, akdarı 15 kuruş. Kararnamede verilen süre içinde (bu süre illere göre mahsulün teslim tarihi belirtilerek 14. Maddede açıklanmıştır) talimatnamede üretici tarafından alım teşkilatına teslim edilmeyen hububatın, bu sürenin bittiği tarihi takip eden günden itibaren 20 gün daha kilo başına kuruş olarak şu farklı fiyatlarla alım teşkilatı tarafından alınacağı belirtilmiştir. Söz konusu fiyatlar şöyledir: buğday 10, çavdar 7.5, mahlut 8, her tür mısır 8, arpa 7.5, yulaf 7.5, akdarı 7.5 kuruş. Üretici borçlandığı ürünü 20 günlük zaman zarfında yine de alım teşkilatına teslim etmezse bu durumda söz konusu üreticiler hakkında Milli Korunma Kanunu'na istinaden soruşturma yapılacağı da talimatnamede belirtilmiştir. Bkz: **T. C. Resmi Gazete**, 1 Ağustos 1942, Sayı: 5173, s. 3435, 3436.

⁹⁰ “Hükümetin Kararı Sevinçle Karşılandı”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1942, Sayı: 6436, s. 1.

⁹¹ “Yeni Kararın Kıymeti”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1942, Sayı: 6436, s. 1, 3.

⁹² Yunus Nadi, “İddihar ve İhtikar”, **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1942, Sayı: 6437, s. 1.

sıkıntılı olan bu dönemin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi için hasadın çok düzenli şekilde ve çabucak yapılması, alınan mahsulün bedeli karşılığı devlete teslimatının derhal sağlanması belirtilmiştir.⁹³

Bu uygulama Türkiye'deki tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğunu oluşturan kesim için ürünün % 25'inden fazla kısmının piyasa fiyatlarından satışının serbest kalmasını sağlamıştır. Diğer gıda maddeleri üzerindeki katı fiyat denetimi de ya kaldırılmış ya da hafifletilmiştir. Hem fiyat kontrolü hem de el koyma konusunda uygulanan yeni politikalar ile hayat pahalılığı kısa bir süre için kontrol altına alınmış gibi görülmüştür. Ancak bir ay gibi kısa bir sürenin ardından ihtikar olayları yine günlük yaşamın parçası olmuştur.⁹⁴

Nitekim 1942 ve 1943 yılları savaş döneminin en yüksek enflasyonunun yaşandığı dönem olmuştur.⁹⁵ Yeni Asır gazetesinde yer alan "4 sene içindeki fiyat artışları dehşet" sözleri durumun ciddiyetine işaret etmektedir.⁹⁶

4.2.3. K/510 ile Başlayan Fiyat Kontrol Sistemine Dayalı Dönem

Ticaretin düzene girmesi ve fiyatlarda istikrarın sağlanması için kısmi bir serbesti getiren K/371 sisteminin yaklaşık bir buçuk yıllık uygulamasının ardından istenilen sonucu vermediği görülmüştür. K/29 ve K/371 uygulamaları Şükrü Saraçoğlu'nun TBMM'de dile getirdiği ve öz eleştiri niteliğinde olan şu sözleri ile açıklık kazanmaktadır:

"...Arkadaşlar; Harbin dördüncü yılı başlarında memleketimiz iki büyük sıkıntı ile karşı karşıya bulunuyordu; İaşe sıkıntısı, para sıkıntısı. Bu iki sıkıntıyı yenmek için o zamana kadar birçok tedbirler almış, sert kararlar vermiş ve birçok mallara el koymuştuk. Bütün bunlar sıkıntıyı azaltmak şöyle dursun, koskoca bir karapazarın memlekette yerleşmesine neden oldu. Bunun üzerine herkeste, eğer biraz serbestlik verilecek olursa her şeyin daha iyi

⁹³ Yunus Nadi, "Ulama Devri", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 194, Sayı: 6438, s. 1.

⁹⁴ "Kömür Satışlarında Yolsuzluk", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1942, Sayı: 6469, s.1., Burhan Felek, "Bindikleri Dalı Kesiyorlar", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1942, Sayı: 6469, s. 3., "Kara Borsa", **Akşam**, 20 Ağustos 1942, Sayı: 8561, s. 2., "İhtikarla Mücadele", **Akşam**, 24 Ağustos 1942, Sayı: 8565, s. 3.

⁹⁵ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923- 1950)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.180., Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 84.

⁹⁶ "Pahalılığı Gösteren Rakamlar", **Yeni Asır**, 1 Mayıs 1943, Sayı: 11543. s. 2. Ayrıca savaş döneminde temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki gelişim için Bkz: **Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945**, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1947.

*olacağı kanaati hüküm sürmeye başladı. Bunu da tecrübe ettik. Bu usul de bizi bilhassa yiyim ve giyim maddelerinde bir fiyat yarışı ile karşı karşıya bıraktı...*⁹⁷

Gelişen durum karşısında Hükümetçe yeni bir düzenleme yapılmış, ticaretin tanzimine ve ihtikarla mücadeleye dair K/510 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı 15 Mart 1944'te Milli Korunma Kanunu'nun 21, 27, 28, 29 ve 31. Maddelerine dayanarak alınmıştır.⁹⁸

Savaş süresince fiyat kontrolünde 3. devreyi başlatan K/510'da genel olarak ticari işlemlerin düzenlenmesine ilişkin hükümler yer almaktadır. Ayrıca K/371'de Belediye Daimi Encümenlerine verilmiş olan resmi bilirkişilik görevi İhtikarı Tetkik Komisyonlarına, yine K/371 ile belediyelere bırakılmış olan piyasayı kontrol etme ve Milli Korunma Kanunu'nun ticareti düzenleyen ve ihtikarı men eden hükümlerine aykırı hareket edenlerin belirlenmesi ve savcılığa sevk edilmesi görevi Milli Korunma Kontrolörleri teşkilatına verilmiştir.

Bir malın ithal edilmişinden veya üretiminden itibaren tüketiciye ulaşana kadar kaç elden geçeceği, bu süreçte rol alan aracılardan kar hadleri ve alım - satımda uyulacak kurallar K/510 ile kurulan sistemde belirtilmiştir.⁹⁹ Yapılan düzenlemede ticaretle meşgul olanlar ithalatçı, imalatçı, ihracatçı, toptancı ve perakendeci olarak sınıflara ayrılmış ve her biri tanımlanmıştır. Bu sistemde aynı sınıf içinde yer alan tüccarların birbirine kar amacı ile mal satması engellenmiştir. Ayrıca Şekil 4.3'te yer alan şemada görüldüğü gibi imalatçı, toptancı ve ihracatçıların ithalatçılara, perakendecilerin ve ihracatçıların diğer grup mensuplarına mal satmaları yasaklanmıştır.¹⁰⁰ Böylece bir malın tüketiciye ya da ihraç limanına ulaşmaya kadar hangi ellerden geçeceği belirtilmiş ve ürünlerin her elde bir miktar zam görmesine yol açan "zincirleme ticarete" engel olunmaya çalışılmıştır. Sınıflar arasındaki ticaret ise azami kar hadleri içinde gerçekleştirilecektir.¹⁰¹ Söz konusu kar hadleri de

⁹⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.7, C.1, B. 3, 17 3 1943, s. 22.

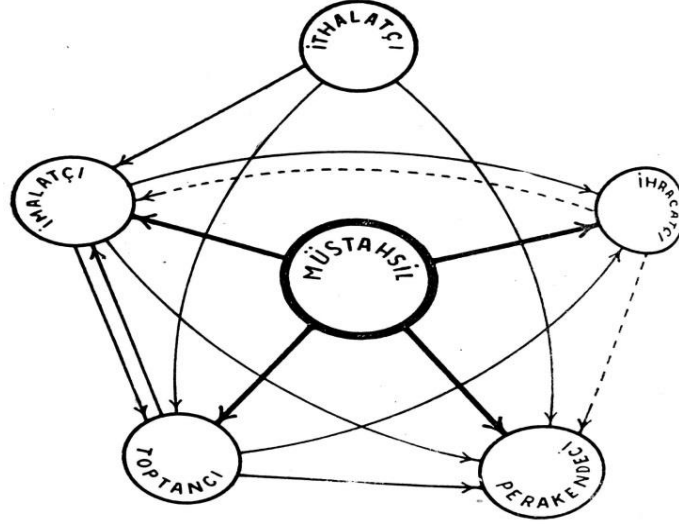
⁹⁸ "Vurgunculukla Mücadele ve Ticaretin Tanzimi İçin Önemli bir Karar Kabul Edildi", **Ulus**, 16 Mart 1944., Sayı: 8124., s. 1.

⁹⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Mart 1944, Sayı: 6555, s. 6606., Kemal Turan, "Yeni Kararname", **Ulus**, 2 Nisan 1944, Sayı: 8141, s. 1.

¹⁰⁰ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, İstanbul 1944, s. 196., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 324. Nuri Sertoğlu, **Ticaretin Tanzimi ve İhtikarla Mücadele**, Ankara, Zerbamat, 1944, s. 42.

¹⁰¹ Kemal Turan, "Yeni Kararname", **Ulus**, 2 Nisan 1944, Sayı: 8141, s. 1.

listeler halinde yayınlanarak, hem tüccarların hem de tüketicilerin bilgilerine sunulmuştur.¹⁰²

Şekil 4.3 Satış şeması (- - - karsız satış)
Nuri Sertoğlu, **Ticaretin Tanzimi ve İhtikarla Mücadele**, s. 42.

Yeni kararnamenin 3. Maddesinde ithal edilecek malların ithalattan t ketickiye ulaşma sürecinde biri ithalatçı, ikisi toptancı biri de perakendeci olmak üzere en çok dört elden geçeceği, ülke içinde üretilen ya da imal edilen malların t ketickiye ulaşma sürecinde de üç toptancı biri perakendeci olmak üzere en çok dört elden geçeceği belirtilmiştir. Ancak her iki durum için de dört kar haddi değil, ithalatçı, toptancı, perakendeci ya da iki toptancı ve bir perakendeci olmak üzere üç kar haddi belirlenmiştir.¹⁰³ Eşya t ketickiye satılmadan önce daha fazla elden geçtiği takdirde    kar haddi bunlar arasında b l ş lecektir.¹⁰⁴ Ayrıca K/510'da yer alan hükümlerin

¹⁰² K/522 kapsamında uygulanan kar hadleri ve azami satış fiyatları için Bk: "K/510 Sayılı Karara Müsteniden Neşredilen Kar Hadleri ve Azami Satış Fiyatları", **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası.**, Mayıs 1944., C. LX, no 5, s. 386-443, Nuri Sertoğlu, **Ticaretin Tanzimi ve İhtikarla Mücadele**, s. 46-112., İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, Milli Korunma Kanun ve Kararları, s. 466-538., Söz konusu izahname ve azami kar hadleri basın yolu ile halkın bilgisine de sunulmuştur. Bkz. "Ticaretin Tanzimi ve Vurgunla Mücadele", **Ulus**, 14 Nisan 1944, Sayı: 8153, s. 2., "Muhtelif Mallar İçin İthalatçı, Toptancı ve Perakendecilere Verilen Azami Kar Hadleri", **Ulus**, 18 Nisan 1944, Sayı: 8157, s. 2.

¹⁰³ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Mart 1944, Sayı: 6555, s. 6606.

¹⁰⁴ Esat Tekeli, "Kar Hadleri ve Buna Ait Meseleler", **Ulus**, 5 Mayıs 1944, Sayı: 8174, s. 1.

İlgililer tarafından iyi anlaşılmasını sağlamak için bir de “izahname” yayınlanmıştır.¹⁰⁵

Görüldüğü gibi İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye Cumhuriyeti, dönemin Başbakanları Dr. Refik Saydam’ın ve Şükrü Saraçoğlu’nun izlediği farklı ekonomik politikalar ile yönetilmiştir.

Devletin 1940 yılı başından 1942 yılına kadar olan süreçte uyguladığı üretimi teşvik edici fiyat artışları ve malların serbest satışının engellenmesi yöntemi, üretici ve tüccar kesimde arz darlığına neden olmuş, bunun sonucunda esasen kıt olan malların gittikçe daha da azalarak piyasalardan çekildiği, hayat pahalılığının arttığı görülmüştür. Bu sıkıntının aşılması için satışların serbest bırakılması yönünde oluşan düşünce şekli Saraçoğlu döneminde hayata geçirilmiştir.

Devlet 1942 Temmuz ayında uyguladığı kısmi serbest ekonomik politika ile yeni bir dönem başlatmış, önceki dönemde görülen darlıkları aşmak, saklı malların piyasaya çıkmasını sağlamak için fiyatları ve emtianın (*ticarete konu olan tüm mallar ve ürünler*) satışını serbest bırakmıştır. Bu sistem amaçlandığı gibi emtianın piyasaya çıkmasını ve zirai üretimin artmasını sağlamıştır. Ancak piyasaya çıkan mal hacmi tüm ülke ihtiyacına yanıt verebilecek miktarda olmamıştır. Olağanüstü şartların ve bu şartların yarattığı psikolojik etkilerin¹⁰⁶ devam etmesi nedeni ile piyasada malların göreceli olarak bollaşmasına rağmen fiyatlar düşmemiş, aksine süratle yükselmiştir.¹⁰⁷ Toptan eşya fiyatları 1938=100 olarak kabul edildiğinde 1939’da 101, 1940 yılında 127, 1941’de 175, 1942 yılında 340 ve 1943’te 590’a çıkmıştır.¹⁰⁸ Bu durumda Hükümet, ticaretin düzene girmesi ve fiyatlarda istikrar sağlanması için yeni bir uygulamaya giderek K/510 ile görece serbest sistemden devlet kontrolünün etkin olduğu bir sistemi hayata geçirmiştir. Üretiminden ya da ithal edilmesinden

¹⁰⁵ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 196., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 320., Ayrıca **Ticaretin Tanzimine ve İhtikarla Mücadele Dair K/510 Sayılı Kararın Bazı Maddelerinin Tatbikına Dair İzahname** için Bkz: T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s.331-386., “K/510 Sayılı Karara Müsteniden Neşredilen Kar Hadleri ve Azami Satış Fiyatları”, **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Mayıs 1944., C. LX., No: 5., s. 106-120.

¹⁰⁶ Savaşın yarattığı psikolojik etkiler için Bkz: Yusuf Saim Atasagun, “Türkiye’de Fiyatların Yükselmesinin Tesir Eden Psikolojik Sebepler”, **Türk Ekonomisi**, Ankara, 15 Ağustos 1943, Yıl. 1, Sayı: 2, s. 60-63.

¹⁰⁷ İsmail Hüsrev Tökin, “Fiyat Politikasında İki Prensiptir”, **Türk Ekonomisi**, Ankara, 16 Ocak 1944, yıl.1, Sayı: 1, s. 222-224.

¹⁰⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2011**, s. 602.

itibaren tüketiciye ulaşana kadar bir malın azami olarak kaç elden geçeceğinin ve kar hadlerinin belirlendiği bu sistemin uygulanması ile enflasyon 1944 ve 1945 yıllarında 1943 yılına göre bir miktar aşağıya çekilmiştir. Toptan eşya fiyatları 1938=100 olarak kabul edildiğinde 1944 yılında 459 ve 1945 yılında 445 olmuştur.¹⁰⁹

Uygulanan üç politika sonucunda da istenilen hedefe ulaşılamamış, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye hayat pahalılığında % 363 enflasyon oranı ile dünyada ilk sırayı almıştır. Hindistan % 203 oranında fiyat artışı ile Türkiye'den sonra ikinci ülke olmuştur.¹¹⁰

Savaş süresince alınan Ticaretin Düzenlenmesi ve İhtikarla Mücadele konusunda alınan Koordinasyon Heyeti Kararları Tablo 4.3'te verilmiştir.

Şekil 4.4 - Kahvaltılık mı alıyorsun?
- Ne Münasebet! İnci gibi ipe dizip karımın gerdanına asacağım.
Cumhuriyet, 14 Ağustos 1944.

¹⁰⁹Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2011**, s. 602.

¹¹⁰ Kemal Arı, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, **İkinci Dünya Harbi ve Türkiye**, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1998. s. 458.

**Tablo 4.3. Ticaretin Düzenlenmesi ve İhtikarla Mücadele
Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları**

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/29	31 Mayıs 1940	2/13628	8 Haziran 1940 – Sayı:4530	Fiyat Murakabesinin teşkilatlandırılması
K/371	23 Temmuz 1942	2/18387	25 Temmuz 1942 – Sayı:5167	Fiat Murakabe Komisyon ve Heyetleriyle İaşe Müsteşarlığı vilayetler teşkilatının kaldırılması
K/510	4 Mart 1944	3/522	15 Mart 1944 – Sayı:5655	Ticaretin tanzimi ve ihtikarla mücadele edilmesi

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945.

4.3. İkinci Dünya Savaşı Süresince Hububat Üretimi ve Tüketimi İle İlgili Düzenlemeler

4.3.1. Türkiye’de Tarım Sektöründeki Gelişmeler (1923-1940)

1923 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti’nden uzun süren savaş yılları nedeniyle yarı yarıya azalmış tarım üretimi, büyük ölçüde değişen demografik yapı, başta iş hayvanları olmak üzere büyük bölümü yitirilmiş üretim araçları ile tanımlanabilecek tarımsal bir miras devralmıştır.¹¹¹ Bu koşullar altında Türkiye, kurulduğu dönemde buğday, un, şeker gibi temel tüketim mallarının büyük bir kısmını ithal etmek zorunda kalmıştır.

1923’ten sonra erkek nüfusun tarım üretimine dönmesine olanak veren barış koşulları tarımsal üretim miktarın artmasında etkili olmuştur. 1925-1928 döneminde buğday üretimi ortalama 1.330.000 ton iken, 1928-1929 üretim yılı ortalaması 2.000.000 tonun üzerine çıkmıştır.¹¹² Bu dönemde tarım sektörünün yıllık ortalama büyüme hızı diğer sektörlerden anlamlı bir şekilde yüksek gerçekleşmiştir. Örneğin 1924-1929 döneminde tarım sektöründe yıllık ortalama büyüme hızı % 16.2 iken, sanayi sektöründe yıllık ortalama büyüme hızı % 8.5 dolayında olmuştur.¹¹³ Ancak 1929 ekonomik krizinden sonra dünyada tarımsal hammadde fiyatlarında yaşanan düşüş, Türkiye’de tarım sektörünü ciddi şekilde etkilemiştir. Büyük kriz 1929 yılından sonra genel ekonomik politikalarının şekillenmesinde etkili olduğu gibi tarımsal politikaların oluşumunda da etkili olmuştur.

Bu bağlamda Hükümet, ekonomik krizden etkilenen çiftçiyi korumak için bazı tedbirler alarak fiyat destekleme sistemini devreye sokmuştur. Devlet buğday ve tütün üreticisinin mallarını 1932 yılından itibaren önce Ziraat Bankası, sonra da Toprak Mahsulleri Ofisi kanalı ile satın almaya başlamış, tarım sektörü devletçilik döneminde gelişme göstermiştir. Tablo 4.4’te görüldüğü gibi tarım sektöründe 1930’da % -3.9 olan yıllık ortalama büyüme hızı 1930-1939 döneminde ortalama % 5.9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

¹¹¹ Osmanlı Devleti’nden devralınan tarımsal yapı konusunda geniş bilgi için Bkz. Ertuğrul Tokdemir, **Türkiye’de Tarımsal Yapı (1923-1933)**, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, 1988, b.a., Hüseyin Cevahir Kayam, **Türkiye’de Tarım Politikaları (1928-1938)**, b.a.

¹¹² T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 187.

¹¹³ Ali Eşiyok, **Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörü: Gelişmeler, Sorunlar, Tespitler ve Tarımsal Politika Önerileri**, C: II, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, Araştırma Müdürlüğü, Ankara 2004, s . 6.

Tablo 4.4. 1930-1939 GSMH'nin Yıllık Büyüme Hızları (%)

Yıllar	GSMH	Tarım	Sanayi
1930	2.2	-3.9	8.9
1931	8.7	14.3	5.5
1932	-10.7	-28.8	8.6
1933	15.8	22.1	13.1
1934	6.0	2.7	9.4
1935	-3.0	-6.7	-0.8
1936	23.2	54.1	2.1
1937	91.5	-3.5	7.1
1938	9.5	5.4	13.5
1939	6.9	3.8	10.9

Kaynak: Tefik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900– 1960**, Ankara 2003, İmge Kitabevi, s. 289., Arzu Varlı, “Devletçilik Politikalarının Tarım Kesimi Üzerindeki Etkileri (1930–1940).” e-dergi.marmara.edu.tr/maruoneri/article/download/.../pdf_116, s.120. (13 Eylül 2014)

İkinci Dünya Savaşı döneminde daha önce de pek çok kez tekrarlandığı gibi savaş tehdidi karşısında askere alınan genç nüfusun tarımdan çekilmesi, çift hayvanlarının bir kısmının ordu emrine alınması üzerine Tablo 4.5’te verildiği gibi 1942 yılı hariç temel besin maddesi olan buğday üretiminde düşme görülmüştür. Ayrıca arpa üretiminde 1938-1939-1940 yıllarında önemli bir fark yaşanmazken, 1941 yılında 1940 yılına kıyasla % 21.8’ lik bir düşüş kaydedilmiştir. 1942 yılında % 23 oranında yükselme görülen arpa üretiminde, 1943 yılından itibaren kaydedilen düşüş, savaşın sonuna kadar devam etmiştir.

Tablo 4.5. 1939-1945 Yılları Buğday, Arpa, Mısır Üretimi (ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır
1939	4 191 528	2 275 460	635 855
1940	4 067 950	2 249 314	757 309
1941	3 483 147	1 758 246	647 467
1942	4 263 282	2 164 781	852 828
1943	3 509 507	1 665 322	874 265
1944	3 148 396	1 403 049	508 296
1945	2 189 318	934 309	294 739

Kaynak: **İstatistik Göstergeler 1923-2005** s. 188., **Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973. s. 118

Savaş şartlarının hüküm sürdüğü dönemde Saydam Hükümeti hem ordunun hem de başta büyük şehirler olmak üzere halkın iâşesini karşılayabilmenin yolunu aramıştır. 1939 sonbaharından 1941 Şubatına kadar olan süre eldeki stoklarla geçirilmiş, stokların tükenmesi üzerine gerekli iâşenin sağlanması için 14 Şubat 1941'de hububata bedeli karşılığında el koyma uygulaması başlatılmıştır. Refik Saydam döneminin çok önemli uygulaması olan bu karar 1942 yılında Şükrü Saraçoğlu döneminde kaldırılmış, yeni dönemde % 25'lik diye adlandırılan farklı bir uygulamaya geçilmiştir.¹¹⁴

¹¹⁴ CHP Milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ, Refik Saydam döneminde Buğdayı Koruma Karşılığı Kanununun kaldırılması görüşmelerinde “*Aldığım rakamlara ve istatistiklere göre, gerek ordumuzun ve gerek muayyen şehirlerin ihtiyaçları, istihsalâtımızın % 10 - 15 ine tekabül ediyor. O halde şimdiden müstahsile ilân etmek lâzımdır ki, gelecek sene ve bundan sonraki senelerde istihsalin % 10 - 15 nisbetindeki kısmı, muayyen bir fiatla ve kendilerini tatmin edici bir fiatla, cebrî satışa tâbi tutulacak ve bunun dışında kalan miktar serbest bırakılacaktır. Bunu tamamen memlekete izah ettikten sonra, müstahsil, istihsalâtını arttırır*” demiştir. Bu sözler bize Saraçoğlu tarafından hayata geçirilen uygulamanın Saydam Hükümeti döneminde de dile getirildiği konusunda bilgi vermektedir. Bk. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre 6. C. XXII., B. 20, (24.12.1941), s. 128., “Buğday Mahsulü Daima Korunacaktır”, **Cumhuriyet**, 26 Birincikânun 1941, Sayı: 6236, s. 1.

4.3.2. Milli Korunma Kanunu'nda Tarım Sektörü ile İlgili Düzenlemeler

Savaş döneminde Koordinasyon Heyeti Milli Korunma Kanunu'na dayanarak tarım sektörüne ilgilendiren kararlar alarak bu sektörle ilgili kesime birtakım yükümlülükler getirmiştir. Ama bu yükümlülükler geçmeden önce kanunun 13, 14, 37, 38, 39, 40 ve 41. Maddelerinin tekrar değerlendirilmesi konu bütünlüğünün sağlanması için gereklidir.

Milli Korunma Kanunu'nun 13. ve 14. Maddeleri ile Hükümete, halk ve milli savunma ihtiyacını karşılamak için gerekli maddeleri ve yardımcı malzemeleri stoklayabilme, söz konusu maddelerin ve yardımcı malzemelerin muayyen ellerde toplanmalarına engel olmak amacıyla bu maddelere veya yardımcı malzemelere değer fiyatı karşılığında el koyabilme ve ihtiyacı olan işletmelere kârsız dağıtabilme yetkisi verilmiştir.

Milli Korunma Kanunu'nda gerekli maddelere el koyulabilmesi için yapılan bu düzenlemelerin ardından 37, 38, 39, 40. ve 41. Maddelerle doğrudan tarım sektörünü etkileyen kararlar da alınmıştır. Milli Korunma Kanunu'nun 37. Maddesi ile Hükümet ziraat alanında çalışabilecek her vatandaşı, kendi işini aksatmamak şartıyla ikamet ettiği yerin en fazla 15 km. mesafede bulunan devlete ve özel şahıslara ait ziraat işletmelerinde uygun ücretle çalıştırabilecektir. Ayrıca sahibi tarafından kullanılmayan her türlü ziraat aracı devlet tarafından kiralanabilecektir. Kadınlar kendi köy, kasaba ve şehir sınırları içinde çalıştırılabilecektir. Kanunun 38. Maddesi ise Hükümete gerekli görülen bölgelerde yapılacak ziraatın türünü ve çeşitlerini belirleme yetkisi vermektedir. Üzerinde ziraat yapılmayan 5.000 dönümden büyük arazilerin hükümet tarafından bir bedel karşılığında işletilebileceği 39. maddede belirlenmiştir. Kanunun 40. Maddesi ise Hükümete, ziraata elverişli sekiz hektardan fazla arazisi olan şahısları bu arazilerin yarısına kadar olan kısımlarında hububat ekmeğe ve ektirmeğe mecbur tutabilme yetkisini vermiştir.¹¹⁵ Bu karar özellikle hububat dışında ürün yetiştiren çiftçileri zor durumda bırakacaktır.

41. maddeye göre ekilen her dört hektarlık arazi için bir çift öküz millî savunma mükellefiyetinden muaf tutulmuştur.¹¹⁶ Böylece ekili arazisi dört hektardan (kırk

¹¹⁵ Hüsni Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 39.

¹¹⁶ 3634 sayılı Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'nun 22'nci maddesine göre binek, yük veya koşum hayvanı olarak at (aygır, iğdiş), kısrak, katır, eşek, deve, manda, öküz ve bunların çektiği her

dönüm) fazla olan arazi sahiplerine her dört hektar için bir çift öküz bırakılması kararlaştırılmıştır. Diğer bir ifade ile arazisi 40 dönümden küçük olan çiftçiler bütün öküzlerini devlete vermeğe zorunlu tutulmuş, böylece küçük köylünün çiftçilik yapma imkanı kalmamıştır. Çift hayvanlarına ordu tarafından el koyulması, genç erkek nüfusun askere alınması gibi nedenlerle tarım üretimi azalmış, bunun sonucu olarak tarım ürünlerine olan talep artmıştır. Artan talep 1939 sonbahar dönemi ve 1940 yılında daha önce de sözü edildiği gibi büyük ölçüde mevcut stokları ile karşılanmıştır. Nitekim Başbakan Refik Saydam da Avrupa’da savaşın başlamasının hemen ardından, 11 Eylül 1939’da yaptığı konuşmada gıda maddeleri ve stoklar konusunda bilgi vermiş ve zirai üretimin çok olumlu olduğunu, gıda maddelerinde hiçbir sıkıntı yaşanmadığını, bereketli bir mahsul yılı yaşandığını belirtmiştir. 8-10 yıl öncesinde 20-25 milyon kental¹¹⁷ olan buğday rekoltesinin 1939’da 35-40 milyon kental olduğunu belirterek, Türkiye’nin buğday ihraç eden bir ülke konumunda olduğunu söylemiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi depolarında o gün için bulunan buğday miktarının 1.5 milyon kental olduğunu, köylü ve tüccar eline de bunun en az iki katı stok bulunduğunu açıklamıştır.¹¹⁸

Hükümet, buğday stoklarının yeterli miktarda olduğu düşüncesi ile savaşın başında üreticileri ürünlerini Toprak Mahsulleri Ofisine ya da tüccara satmakta serbest bırakmıştır. Hatta Türkiye 1939 yılında ve 1940 yılının sonlarına kadar Başbakan Saydam’ın da belirttiği gibi buğday ihracatı dahi yapmıştır.¹¹⁹

Ancak Toprak Mahsulleri Ofisi aslında iyi bir hasat yılı olmasına rağmen 1940 yılında ürünün yeterli bir bölümünü alamamıştır. Bundaki en büyük etken hem üreticinin hem de tüccarın fiyat artışı beklentisiyle malı stoklaması olmuştur. 1940 yılı sonlarına doğru ofisteki stoklar tükenmeye başlamış, iaşe sorunu ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu sıkıntının aşılması için Hükümet yemeklik, yemlik ve tohumluk belli paylar ayrıldıktan sonra bütün üreticilerin elinde bulunan hububat ürünlerinin

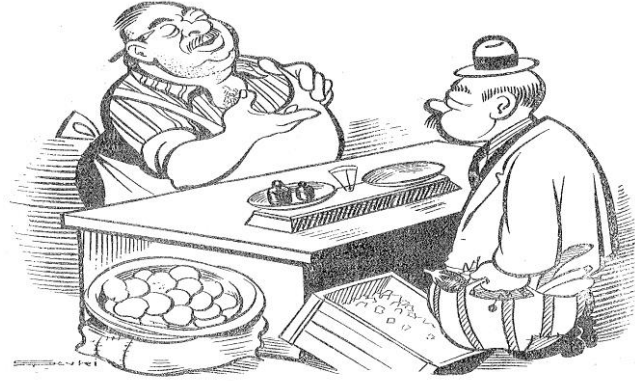
nevi araba, kızak millî müdafaa mükellefiyetleri kapsamındadır. Aynı Kanun’un 29’uncu maddesi hükmüne göre bunlar ordu nakil vasıtası olarak Milli Müdafaa Mükellefiyeti yolu ile alınabilir. **T.C. Resmî Gazete.**, 16 Haziran 1939, Sayı: 4234, s. 11981-11986.

¹¹⁷ 1 kental=100 kilo (20 milyon kental=2 milyon ton)

¹¹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 4, C. V, B. 39, 11.9.1939, s. 5.

¹¹⁹ Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar 1923-2000**, Der: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara, Yurt Yayınları 18, s. 91-108. (Bu dönemde Suriye ve Yunanistan’a buğday ihraç edilmiştir. Bkz. **Küçük İstatistik Yılığ 1942-1945**, s. 314.)

önceden belirlenmiş fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisine satılması yoluna başvuracaktır.¹²⁰

— Canım Usta Bodos, pirinç serbest dediler ama, nââ meydana çıkmadı..
— Nasıl çıksın gardaş?.. Fiyatı serbest değil ki!..

Şekil 4.5 “-Canım Usta, pirinç serbest dediler ama hala meydana çıkmadı
- Nasıl çıksın gardaş? Fiyatı serbest değil ki !”
Akbaba, 2 Temmuz 1942, Sayı: 433, s. 3.

4.3.3. Hububat Üretim Arttırılması İçin Alınan Kararlar

İkinci Dünya Savaşı döneminde tarımsal üretimin arttırılması konusu büyük önem taşımıştır. Özellikle hububat üretiminin arttırılması konusu hem halkın iâşesinin sağlanması hem de hayvanların yeterli beslenmesi için üzerinde önemle durulması gereken bir sorun olarak savaş dönemi hükümetlerinin öncelikli konusu haline gelmiştir.

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde Türkiye’de hububat üretimi ağırlıklı olarak küçük çiftçiler tarafından yapılmakta ve perakende hububat ticareti köylerden başlayarak şehirlere kadar uzanmaktadır. Bu ticaret küçük üreticinin kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra elinde kalan ürünü satışa çıkarmaları ve küçük tüccarların köylüden aldıkları ürünlere bir kar ekleyerek kendi bölgelerinde satışa sunmaları şeklinde gerçekleşmektedir.

Ancak ülkenin uluslararası ve ulusal pazarlar için üretim yapılan kesimlerinde daha canlı bir pazar bulunmaktadır. Bu pazarların bir kısmı Ankara, Konya, Eskişehir, Sivas gibi üretim merkezlerinde bulunurken, bir kısmı da İstanbul, İzmir, Samsun ve

¹²⁰ Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar 1923-2000**, Der: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara, Yurt Yayınları 18, s.102.

Mersin gibi tüketim merkezlerindedir. Bu merkezlerde bulunan büyük tüccarlar hasat döneminde hububat satın alıp büyük stoklar oluşturmakta, spekülâtif faaliyetlerle fiyatları arttırıp büyük karlar elde etmektedir. Bu şekilde gerçekleşen hububat satışında büyük fiyat dalgalanmaları olmaktadır. Ayrıca iklim koşullarına bağlı olarak üretim miktarında görülen dalgalanmaların da etkisi ile hububat fiyatlarında yaşanan değişim daha büyük boyutlarda gerçekleşmektedir.

Türkiye’de 1925 yılında kabul edilen 655 sayılı yasa ile zahire pazarlarının işlevini gören ticaret borsaları kurulmuş, İkinci Dünya Savaşı öncesinde de yeni tedbirler alınarak hububat üretiminin ve dağıtımının düzenlenmesi yönünde iki önemli adım atılmıştır. Önce 12 Şubat 1937 tarihli ve 3130 sayılı kanunla teknik tarımın köylülere ulaştırılması için Zirai Kombinalar İdaresi hayata geçirilmiştir. Zirai Kombinalar İdaresi, ziraat aletleri ve ziraat makineleri satın alınarak ilk önce halkın elinde bulunan nadas arazilerinin sürülmesi, ekilmesi ve hasat işlerinde yardımcı olunması amacı ile kurulmuştur.¹²¹ Savaş döneminde Zirai Kombinalar İdaresi, köylünün yanında çalışarak köylünün üretiminin arttırılmasına yardımcı olmuştur.

1938 yılında ise kuruluş amacı ve yapısı yukarıda da ele alınmış olan ve 3491 sayılı kanunla hayata geçirilen Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur. Toprak Mahsulleri Ofisi ülkenin temel ihtiyacı olan buğday fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmesini önlemek için belirlenen fiyatlarla alım yaparak piyasayı kontrol altında tutmak, aynı zamanda tüketici aleyhine anormal derecede yükselmesine engel olmak, bu dengeyi düzenlemek, gerektiğinde Hükümetin vereceği talimatlara uygun olarak buğday ithal ve ihraç etmek, stok bulundurmak üzere kurulmuştur. Ayrıca dünya buğday üretimi ve hareketlerini takip etmek, gerekli görülecek yerlerde un ve ekmek fabrikaları kurmak, uyuşturucu maddelerle ilgili devlet tekeline yürütmek gibi işler de görevleri arasında yer almıştır. Bunlara ek olarak buğdaydan başka diğer hububat çeşitleri de hükümetin vereceği kararlar doğrultusunda Toprak Mahsulleri Ofisince değerlendirilecektir.¹²²

Savaş döneminde zirai üretimin düzenlenmesi için 1 Ocak 1938 yılında 3308 sayılı kanunla hayata geçirilmiş olan ve görevleri, sorumluluğu altına verilmiş olan zirai ve sınai işletmeleri işletmek, lüzumlu ziraat çeşitlerini, usullerini öğretmek amacıyla

¹²¹ **T.C. Resmi Gazete**, 19 Şubat 1937, Sayı: 3538, s. 7711., Hüseyin Uysal, “Tarım Tarihi ve Deontolojisi”, http://web.adu.edu.tr/user/huseyin.uysal/7_hafta_02.04.2014_TTD.pdf, s. 42. (1 Şubat 2015)

¹²² **T.C. Resmi Gazete**, 13 Temmuz 1938, Sayı: 3958, s. 10250

örnek ve rehber olacak ziraat işletme merkezlerini kurmak, bu tesisleri işletmek, silo ve ambar işleri ile uğraşmak olarak belirlenmiş olan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumundan da yararlanılmıştır.¹²³

Bu dönemde zirai faaliyetlerin düzenlenmesi için bu yapılardan faydalanılmış, Milli Korunma Kanununa dayanılarak alınan Koordinasyon Heyeti Kararları ile Ziraat Vekaletine, Zirai Kombinalara ve Devlet Ziraat İşletmelerine kaynak aktarılmıştır. Alınan Koordinasyon Heyeti kararları ile bu yapılara yeni teşkilatlar da eklenmiştir. Böylece söz konusu kuruluşların hububat üretiminin arttırılması için daha etkin hale getirilmesine çalışılmıştır.

Teşkilat yapısı düzenlenirken hububat üretiminin arttırılması için “zirai üretim seferberliği” de ilan edilmiştir. Zirai üretim seferberliği 1942 yılı Şubat ayında başlatılmış ve Başbakan Refik Saydam valiliklere genelge göndererek, valilerin ekim işleri ile “*bizzat ve gayet yakın*” şekilde ilgilenmelerini istemiştir.¹²⁴

Savaş koşullarında tarımsal üretimin arttırılması, buğday ve diğer ürünlerin ihtiyacı karşılayacak miktara çıkarılması öncelikli konu olduğundan tarımsal üretim miktarının arttırılmasını sağlamak üzere de çeşitli kararlar alınmıştır. Boş arazilerin işletilmesi, tarım araç ve gereçlerinin dağıtılması bu amaçla başvurulmuş yöntemlerdir. Bu kararlar Milli Korunma Kanunu'nun Hükümete, üzerinde ziraat yapılmayan 5.000 dönümden büyük arazilerin hükümet tarafından bir bedel karşılığında işletilebilme yetkisi veren 39. Maddesine ve aynı kanunun Hükümete her türlü ziraat aletlerini, makineleri, araçlarını, ziraî ilaçları ve tohumları ihtiyaç duyulduğunda bedelsiz, ödünç veya kiralama yoluyla ihtiyacı olanlara dağıtabilme, gerekli durumlarda çiftçilerin güçlendirilmesi için kredi verebilme yönündeki yetkileri veren 42. Maddesine dayanarak alınan kararlardır.

Bu maddelere dayanılarak hayata geçirilen ilk karar 14 Mart 1940 tarihli K/10 olmuştur. K/10 ile üretimin arttırılması, gerekli araç ve malzemenin alınması için Ziraat Vekaleti emrine 2.000.000 Liraya kadar kredi açılmasına karar verilmiştir. Bu kredi Vekaletin doğrudan işleteceği arazide kullanılmak ya da 42. Maddede belirlenen yardımlarda kullanılmak üzere verilmiştir. Ziraat Vekaleti'nin göreceği

¹²³ **T.C. Resmi Gazete**, 13 Kânunusani 1938, Sayı: 3708, s. 9240., Hüseyin Cevahir Kayam, **Türkiye’de Tarım Politikaları (1928-1938)**, s. 95, 96.

¹²⁴ “Ekimi Arttırmak İçin Yeni Kararlar”, **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1942, Sayı: 6279, s. 1. (Zirai üretim seferberliği konusunda ayrıca bakınız. Sevilay Özer, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 8, Sayı: 15. Bahar 2012, 31-49.)

lüzum üzerine bu aletler Ziraat Vekaleti ve Ziraat Bankası tarafından ortaklaşa kurulacak bir komisyon tarafından satın alınacaktır.¹²⁵

K/27 ile ziraat makine ve aletleri için yedek parça alımı, makine hangarları ve yanıcı madde sarnıçları inşası için Ziraat Vekaleti emrine 920.000. Lira tahsis edilirken,¹²⁶ K/37 ile Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna, işletilmekte olan çiftliklerde çalışmaların geliştirilmesi ve yeni ziraat işletmeleri vücuda getirilmesi amacıyla 400.000 lira ikraz edilmiştir. 30 Aralık 1940 tarihli K/90 ile de Ziraat Vekaleti emrine 3.000.000. Liraya kadar kredi verilmiştir.¹²⁷ Ayrıca 24 Haziran 1941 tarihli K/168 ziraat makine ve aletlerinin işletilmesi için Ziraat Vekaleti emrine 600.000 Liraya kadar mütedavil sermaye verilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁸ Bu mütedavil sermayenin 150.000 liralık kısmı 13 Ağustos 1941'de K/182 ile¹²⁹ ve 50.000 Liralık kısmı 16 Kasım 1941'de K/218 ile sabit sermayeye dönüştürülmüştür.¹³⁰

Ziraat seferberliği arifesinde 24 Aralık 1941 tarihli K/236 ile Zirai Kombinaların kadrosu genişletilmiş, Ziraat Vekaleti emrine ihtiyacı olan çiftçiye ziraat araç ve gerecinin temin edilmesi için 500.000 Liraya kadar mütedavil sermaye verilmesi 29 Ocak 1942 tarihli K/259 ile kabul edilmiştir.¹³¹ Ziraat seferberliğinin başlatıldığı 1942 yılı mart ayında aynı günde üç önemli karar alınmıştır. Ziraat Vekaleti emrine 500.000 Liraya kadar verilmiş olan mütedavil sermaye 2 Mart 1942 tarihli K/275 ile 1.500.000 Liraya yükseltilmiş,¹³² ardından 5 Haziran 1942 tarihli K/341 ile bu sermaye tekrar arttırılarak 2.750.000 Liraya çıkarılmıştır.¹³³ 2 Mart 1942 tarihinde alınan diğer bir karar olan K/282 ile de Ziraat Vekaleti emrine zirai kombinaların işletme masraflarında kullanılması için 600.000. Liraya kadar döner sermaye

¹²⁵ T.C. Resmi Gazete, 15 Mart 1940, Sayı: 4459, s., 13501.

¹²⁶ T.C. Resmi Gazete, 31 Mayıs 1940, Sayı: 4523, s. 13894., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 81. (K/194 ile bu paranın 8.246 lira 70 kuruşu ile alınan makinaların ihtiyacı olan çiftçilere alım bedelleri üzerinden satılmasına izin verilecektir.)

¹²⁷ T.C. Resmi Gazete, 6 Kânunusani 1941, Sayı: 4704, s. 274. T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 169.

¹²⁸ T.C. Resmi Gazete, 2 Temmuz 1941, Sayı:4849, s. 1274.

¹²⁹ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 318.

¹³⁰ T.C. Resmi Gazete, 24 Kasım 1941, Sayı:4966., s. 1939.

¹³¹ T.C. Resmi Gazete, 4 Şubat 1942, Sayı: 5024, s. 2246.

¹³² T.C. Resmi Gazete, 9 Mart 1942, Sayı: 5052, s. 2390.

¹³³ T.C. Resmi Gazete, 13 Haziran 1942, Sayı: 5131, s. 3140., "Koordinasyon Kararları", Cumhuriyet, 13 Haziran 1942, Sayı: 6402, s. 1.

verilmiş,¹³⁴ bu sermaye önce 18 Ağustos 1942 tarihli K/363 ile büyük miktarda arttırılarak 3.376.350 Liraya çıkarılmış,¹³⁵ yaklaşık yedi ay sonra 31 Mart 1943 tarihli K/439 ile 60.000 lira daha arttırılmıştır.¹³⁶ 2 Mart 1942 tarihli üçüncü karar olan K/281 ile ihtiyacı olan çiftçiye tohumluk sağlanması için Ziraat Vekaleti emrine 2.600.000 liralık sermaye verilmiş,¹³⁷ bu sermaye 7 Nisan 1942 tarihli K/303 ile 3.600.000 Liraya yükseltilmiştir.¹³⁸ 24 Haziran 1942 tarihli K/352 ile Ziraat Vekaleti emrine tarımsal aletlerin ithal edilmesi için 1.800.000 Liraya kadar döner sermaye oluşturulması kararlaştırılırken,¹³⁹ 8 Temmuz 1943 tarihli K/458 ile daha önceki tarihlerde K/282 ve K/363 ile Ziraat Vekaleti emrine verilen mütedavil sermayenin 700.000 lirası döner sermayeye aktarılmıştır.¹⁴⁰

Yapılan düzenlemelerle Zirai Kombinalar Kurumu 1942 yılında Eylül ayına kadar köylüye ait 752.860 dönüm¹⁴¹ arazi sürmüş, 398.419 dönüm ikileme¹⁴² yapmış, 78.918 dönüm arazi ekmiştir. Ayrıca 21.753 tonu biçerdöverle, 8.105 tonu harman makinesi ile olmak üzere toplam 30.000 ton kadar hububatın kaldırılmasına yardımcı olmuştur.¹⁴³ 1942 yılında Türkiye’de hububat ekili alanın 8.121.064 hektar olduğu göz önüne alınırsa¹⁴⁴ bu sayıların büyük olmadığı kolayca anlaşılmaktadır. Ancak yine de yapılan çalışmaların devletin çiftçiye destek olması açısından büyük önem taşıdığı söylenebilir.

K/271 ise, Milli Korunma Kanununun gerekli durumlarda çiftçilerin güçlendirilmesi için kredi verebilmesini sağlayan 42. Maddesine ve aynı kanunun 43. Maddesinde belirlenmiş olan 25.000.000 lira sermayeden Ziraat İşletmeleri Kurumuna 1.000.000.

¹³⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 9 Mart 1942, Sayı: 5052, s.2390., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 179.

¹³⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Ağustos 1942, Sayı: 5196, s. 3578.

¹³⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 10 Nisan 1943, Sayı: 5378, s. 4825.

¹³⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 9 Mart 1942, Sayı: 5052, s. 2390., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 179.

¹³⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Nisan 1942., Sayı: 5081, s. 2625.

¹³⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 30 Haziran 1942, Sayı: 5145, s.3282., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 208.

¹⁴⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Temmuz 1943, Sayı: 5456, s. 5517.

¹⁴¹ 1 dönüm=1000 metrekare, 1 hektar=10 dönüm

¹⁴² Nadasa bırakılan toprağın ilk sürümden sonra ikinci kez sürülmesi. Bkz:

http://www.tarimkutuphanesi.com/Nadaslarda_ikileme_M.Fethi_ORS_Ziraat_Yuk._Muh._01710.htm l (11 Mart 2015)

¹⁴³ İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, s. 239.

¹⁴⁴ T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 187.

Lira borç verilmesine müsaade edilmesi hakkında karardır.¹⁴⁵ Verilen bu sermaye her tür inşaat müstesna olmak üzere, işletmekte oldukları çiftliklerin çalışmalarını geliştirmek için tahsis edilmiştir. 1942 yılı mayıs ayında alınan K/334 ile Ziraat Vekaleti emrine verilmiş olan sermaye ile temin edilmiş ziraat aletlerinin muhtaç çiftçilere maliyet fiyatından daha aşağı satılabilmesine olanak sağlanmıştır.¹⁴⁶

Zirai Kombinaların yukarıda da belirtildiği üzere başarılı çalışmalarının ardından Milli Korunma Kanunu'nun 39. Maddesine dayanılarak alınan K/477 kararı ile Ziraat Vekaletine zirai üretimi arttırmak, ülkenin iâşesinin karşılanmasında destek olmak için Devlet Çiftlikleri kurma ve ekim yapma görevi de verilmiştir. Zirai Kombinaların elinde mevcut olan teknik üretim araçlarını bu amaç çerçevesinde çalıştırılmak üzere tahsis etme yetkisi de Ziraat Vekaletine bırakılmıştır.¹⁴⁷ Devlet çiftlikleri, ülkenin çeşitli yerlerinde ekilmemiş vaziyette bulunan ve ziraat için elverişli olan hazine arazileri üzerinde kurulmuş ve devlet eli ile ekim bu topraklarda yapılmıştır. K/530 ile devlet çiftliklerinde 2.000.000 lira tutarında tesisat verilecektir.¹⁴⁸

Zirai Kombinaların işlevleri arttıkça kadroları da genişletilmiştir. Bu yönde alınan K/429 kararı ile Zirai Kombinaların kadroları 24 Aralık 1941 tarihli K/236'dan sonra tekrar genişletilmiş ve kadrolar için tahsisat çıkarılmıştır.¹⁴⁹ Bu kararın hemen ardından alınan K/430 ile "Türkiye Zirai Donatım Kurumu" hayata geçirilmiştir. Direktifleri doğrudan Ziraat Vekaleti'nden alan bu kurum her türlü ziraat aletini, makinelerini ve malzemeleri, suni gübre ve zirai ilaç maddelerini, tohumlukları iç ve dış piyasalardan temin etmekle, bunları imal ederek peşin ya da taksitle satışa çıkarmakla görevlendirilmiştir. Bu işler için gerekli olan her çeşit zirai, sınai ve ticari teşekkülleri doğrudan ya da dolaylı olarak kurmak, işletmek ve bunlara katılmak da görevleri arasında yer almıştır.¹⁵⁰ K/433 kararı ile Türkiye Zirai Donatım Kurumu kadrosu onaylanmış,¹⁵¹ K/461 ile tekrar yapılandırılmıştır. K/451 ile Türkiye Zirai Donatım Kurumunun satacağı malzemelere Ziraat Vekaletince belirlenecek oranda

¹⁴⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 20 Şubat 1942, Sayı: 5038, s. 2309., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 176.

¹⁴⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Mayıs 1942, Sayı: 5116, s. 2941.

¹⁴⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 1 Teşrinisani 1943, Sayı: 5544, s. 5986.

¹⁴⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Temmuz 1944, Sayı: 5768, s. 7378.

¹⁴⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 10 Şubat 1943, Sayı: 5327, s. 4458.

¹⁵⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 1 Şubat 1943, Sayı: 5319, s. 4386.

¹⁵¹ **T.C. Resmi Gazete**, 6 Mart 1943, Sayı: 5348, s. 4642.

bir kar eklenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵² K/478 kararı ise muhtaç çiftçiye ödünç olarak tohumluk buğday verilmesi yönünde bir karar olmuştur. Bu buğdayın bir sonraki yıl aynı olarak geri alınacağı karara bağlanmıştır.¹⁵³

Hububat üretiminin arttırılması için alınan bu kararlarla savaş döneminde hem ekim alanları genişlemiş, hem de makineli tarım ile işgücü açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Devlet Çiftliklerinde 1943 yılında 47.183 ton, 1944 yılında 73.384 ton, 1945 yılında 42.704 ton üretim yapılmış ve bu üretimden teşkilatın işesi ve tohumluk için ayrılan miktar dışında kalan ürün Toprak Mahsulleri Ofisine teslim edilmiştir. Teslim edilen miktarın Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bir yılda aldığı miktar içindeki oranı 1943 yılı için %12.68, 1944 yılı için % 8.2, 1945 yılı için % 11.31 olmuştur. Bu başarı TBMM'de devlet girişimlerini sıklıkla eleştiren Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'ın "*...Biz devlet idaresinin böyle bir idare vücuda getireceğini hayal bile edemedik*" sözleri ile dile getirilmiştir.¹⁵⁴

Savaş döneminde tarımsal üretimin arttırılması için alınan Koordinasyon Heyeti Kararları Tablo 4.6'da yer almıştır.

¹⁵² T.C. Resmi Gazete, 25 Mayıs 1943, Sayı:5412, s. 5086.

¹⁵³ T.C. Resmi Gazete, 5 Teşrinisani 1943, Sayı: 5548, s.6001.

¹⁵⁴ İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 244, 245.

Tablo 4.6 Tarımsal Üretim Arttırılması İçin Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/10	11 Mart 1940	2/13059	15 Mart 1940 – Sayı:4459	Üretim araç ve malzemesi alımı için Ziraat Vekaleti emrine 2.500.000. Lira verilmesi
K/27	27 Mayıs 1940	2/13555	31 Mayıs 1940 – Sayı:4523	Ziraat aletlerinin işletilmesi için sermaye verilmesi
K/37	4 Temmuz 1940	2/13872	10 Temmuz 1940 – Sayı:4557	Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna borç verilmesi
K/90	30 Aralık 1940	2/14974	6 Ocak 1941 – Sayı:4704	K/10 sayılı kararla verilen sermayenin arttırılması
K/168	24 Haziran 1941	2/16061	2 Temmuz 1941 – Sayı:4849	Ziraat makinelerinin işletilmesi için sermaye verilmesi
K/182	13 Ağustos 1941	2/16392	19 Ağustos 1941 – Sayı:4890	168’le verilen mütedavil sermayenin bir kısmının sabit sermayeye çevrilmesi
K/218	16 Kasım 1941	2/16887	24 Kasım 1941 – Sayı:4966	168 sayılı kararla verilen mütedavil sermayenin bir kısmının daha sabit sermayeye çevrilmesi
K/236	24 Aralık 1941	2/17036	8 Ocak 1942 – Sayı:5001	Zirai Kombinalar kadrosunun genişletilmesi
K/259	29 Ocak 1942	2/17206	4 Şubat 1942 – Sayı:5024	Ziraat aletleri temini için sermaye verilmesi

K/271	14 Şubat 1942	2/17311	20 Şubat 1942 – Sayı:5038	Ziraat işletmeleri kurumuna 1.000.000 lira ikrazına dair
K/275	2 Mart 1942	2/17456	9 Mart 1942 – Sayı:5052	259 sayılı kararla tahsis edilmiş olan mütedavil sermayenin arttırılması
K/281	2 Mart 1942	2/17458	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Muhtaç çiftçiye ödünç tohumluk temini için mütedavil sermaye verilmesi
K/282	2 Mart 1942	2/17459	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Zirai kombinaların işletme masraflarında kullanılmak üzere mütedavil sermaye verilmesi
K/303	7 Nisan 1942	2/17630	11 Nisan 1942 – Sayı:5081	281 sayılı kararla tahsis edilmiş olan sermayenin tezyidi
K/334	21 Mayıs 1942	2/17936	27 Mayıs 1942 – Sayı:5116	Muhtaç çiftçilere ziraat alet ve vasıtaları temin etmek için verilmiş olan mütedavil sermayenin arttırılması
K/341	5 Haziran 1942	2/18087	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Muhtaç çiftçiye ziraat alet ve araçlarının temini için tahsis edilmiş olan mütedavil sermayenin 2.750.000 liraya yükseltilmesi
K/352	24 Haziran 1942	2/18181	30 Haziran 1942 – Sayı:5145	Zirai aletler ithali için mütedavil sermaye verilmesi

K/363	18 Ağustos 1942	2/18630	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Zirai kombinalar için verilmiş olan mütedavil sermayenin arttırılması
K/429	22 Ocak 1943	2/19369	10 Şubat 1943 – Sayı:5327	Zirai kombinalara merkez ve taşra kadrosu ve tahsisati verilmesi
K/430	28 Ocak 1943	2/19373	1 Şubat 1943 – Sayı:5319	Türkiye Zirai Donatım Kurumu teşkili
K/433	27 Şubat 1943	2/19527	6 Mart 1943 – Sayı:5348	Türkiye Zirai Donatım Kurumu teşkilat kadrosunun kabul ve onayı
K/439	31 Mart 1943	2/19675	10 Nisan 1943 – Sayı:5378	363 sayılı kararla Ziraat Vekaletine verilen mütedavil sermayenin 60 bin lirasının sabit sermayeye tahvili
K/451	18 Mayıs 1943	2/19940	25 Mayıs 1943 – Sayı:5412	Türkiye Zirai Donatım Kurumunun satacağı malzeme maliyet bedeline yüzde muayyen bir fark ilave olunabilmesi
K/458	8 Temmuz 1943	2/20236	15 Temmuz 1943 – Sayı:5456	Ziraat Vekaleti emrine tahsis olunan mütedavil sermayenin 700.000 lirasının daha sabit sermayeye tahvili

K/461	16 Temmuz 1943	2/20302	24 Temmuz 1943 – Sayı:5464	433 sayılı kararın ikinci maddesindeki müddetin 6/7/1943 tarihinden itibaren yedi ay daha uzatılması
K/477	19 Ekim 1943	2/20778	1 Kasım 1943 – Sayı:5544	Ziraat Vekaletine, Devlet Çiftlikleri kürmek ve devlet adına ve hesabına ekim yapma görevi verilmesi
K/478	19 Ekim 1943	2/20779	5 Kasım 1943 – Sayı:5548	Muhtaç çiftçiye tohumluk temini ve tevzii için Ziraat Vekaletine 35.000 tona kadar tohumluk tahsis edilmesi
K/530	24 Temmuz 1944	3/1262	28 Temmuz 1944 – Sayı:5768	Devlet çiftliklerinde 2 milyon liralık tesisat yapılması

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**.

4.3.4. Hububata El Konulması ve Hububat Satışı İle İlgili

Koordinasyon Heyeti Kararları

Saydam Hükümeti 1939 yılı eylül ayında İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemden 1940 yılı sonlarına kadar geçen sürede ülkenin iâşe ihtiyacını stoklardan karşılamıştır. 1940 yılı Kasım ayına gelindiğinde hububat stoklarının tükenmesi üzerine Koordinasyon Heyetinin Milli Korunma Kanunu'na dayanarak aldığı bazı kararları uygulamaya koymuştur.

Hükümetin hububatla ilgili ilk müdahalesi Koordinasyon Heyetinin 28 Kasım 1940 tarihli K/76 kararının kabulü ile gerçekleşmiştir.¹⁵⁵

Bu kararla hububat ticareti ile uğraşmayan üreticiler dışında kalan tüm gerçek ve tüzel kişiler ellerinde bulunan buğday ve çavdarın miktarını, cinsini bildirmeye zorunlu kılınmıştır. İl özel idareleri, belediyeler, özel bütçe ile idare edilen devlet kurumları, Toprak Mahsulleri Ofisi, değirmenler, ellerindeki buğday-çavdar miktarı 500 kiloyu aşmayanlar K/76 kapsamı dışında tutulmuştur. Karara göre bu beyanın kararname yayın tarihinden itibaren 4 gün içerisinde buldukları çevrenin en büyük mülki amirine yapılması gerekmektedir.

Bu yolla gerçek ve tüzel kişilerin elindeki ürün miktarı belirlenmeye çalışılmıştır. Yine bu kararname ile depo, silo, değirmen veya başka yerlerde bulunan hububatın Toprak Mahsulleri Ofisine satılması şartı getirilmiştir.

Ayrıca hububat ticareti ile uğraşmayan üreticilerin dışında kalan ve kararnamede belirtilen merkezlerdeki bütün gerçek ve tüzel kişilerin ellerindeki buğday ve çavdara devlet, bedelini peşin ödemek şartıyla el koyabilecektir. Bu merkezler Afyonkarahisar, Akdağmadeni, Aksaray, Akşehir, Amasya, Ankara, Bismil, Boğazlıyan, Bolvadin, Bor, Bozöyük, Burdur, Cihanbeyli, Çankırı, Çay, Çivril, Çumra, Denizli, Dinar, Diyarbakır, Ereğli (Konya), Eskişehir, Emirdağ, İstanbul (ve vilayete bağlı kaza merkezleri), İzmir, Ilgın, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Mardin, Polatlı, Sandıklı, Samsun, Siverek, Şarkışla, Urfa, Yıldızeli, Yozgat, Zile, demiryolu istasyonlarından Bozöyük'ten başlayarak Eskişehir-Ankara-Erzurum hattının Armağan'da sona eren kısmı, Eskişehir'den başlayarak Eskişehir-Afyon-Konya-Adana hattının Ulukışla'da sona eren kısmı, Kayseri-Ulukışla hattının

¹⁵⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 5 Aralık 1940 – Sayı:4678, s.132., İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye’de Hububat Siyaseti”, **Türk Ekonomisi**, Ankara, 1 Temmuz 1943, yıl. 1, Sayı:1, s. 9-16.

tamamı, Samsun-Sivas hatının tamamı, Afyonkarahisar'dan başlayarak Afyonkarahisar- Denizli-İzmir hattının Denizli'de sona eren kısmı, Cenev demiryollarının Mürşitpınar'dan başlayarak Mardin istasyonunda biten kısmı üzerinde yer alan bütün istasyonlar olarak belirlenmiştir.¹⁵⁶ “İstasyonlar” ifadesi tren duraklarının istimlak sınırları dahilindeki mahallelerle sınırlı olmayıp, istasyonların buldukları köy, kasaba ve şehirleri de kapsamaktadır.

Böylece alınan kararlar doğrultusunda söz konusu merkezlerde bulunan hububatın beyan edilme zorunluluğuyla birlikte bedeli ödenmek kaydıyla devlete ürünlere el koyabilme yetkisi de tanınmış, belirlenmiş hububatlar için 6.00 kuruş ile 9.75 kuruş arasında değişen alım fiyatları açıklanmıştır.

Aynı gün 2/14714 sayılı kararname ile K/77 kararı da kabul edilerek gerçek ve tüzel kişiler tarafından 100 kilodan fazla olarak satışı yapılan buğday, arpa, yulaf ve çavdar fiyatlarının tespit edilecek olan azami fiyatların üzerinde olmamasına karar verilmiştir. Kararnamede bu kararın hangi illerde geçerli olacağı da belirtilmiştir. Buğday ve arpa için satın alma fiyatları illere ve cinsine göre belirlenmiştir.¹⁵⁷ Buğday için 7.25-10.50 kuruş, çavdar için 6.00-8.00, arpa için 6.25-8.25, yulaf için 6.50-8.50 kuruş arasında değişen fiyatlar verilmiştir.¹⁵⁸

Yapılan bu düzenlemelerle buğday ve çavdar için beyan zorunluluğu getirirken, hububatın devlete zorunlu satışı da sağlanmış, ardından Hükümete piyasadaki fiyatı belirleme yetkisi verilerek piyasa sıkı bir kontrol mekanizmasına alınmıştır. 24 Aralık 1940 tarihli K/89 ile K/76'da 20 gün olarak belirlenen satın alma süresi 35 güne çıkarılmış, K/91 ile K/76'nın uygulama alanı genişletilmiştir.

Savaş döneminin en önemli kararlarından biri olan ve “*resmi ve hususi bilumum hakiki ve hükmi şahısları*” kapsayan hububata bedeli karşılığında el koyma uygulaması 12 Şubat 1941 tarihli ve K/107 kararının kabulü ile başlamıştır.¹⁵⁹ Basında “*Türk müstahsil kütlesi ile Cumhuriyet Hükümeti arasında akdedilen tarihi bir mukavele*”¹⁶⁰ olarak yorumlanan bu kararname ile üretici yemeklik, yemlik,

¹⁵⁶ Bkz. T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 143-144.

¹⁵⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 5 Aralık 1940 – Sayı:4678, s.133. (1940 yılında K/77 ile hububat alım fiyatlarında bölgesel fiyatlar belirlenirken, 1942 yılından sonra K/365 ile tüm Türkiye için tek fiyat belirlenecektir.)

¹⁵⁸ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 148-151.

¹⁵⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 14 Şubat 1941, Sayı:4734, s. 438.

¹⁶⁰ Hüseyin Sami, “Değer Pahası ve Peşin Para İle”, **Ulus**, 20 Şubat 1941, Sayı: 7019, s. 1.

tohumluk ihtiyaçlarının üzerindeki hububatını bedeli peşin ödenmek üzere ve Hükümetçe belirlenmiş olan fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisine satmak zorunda bırakılmıştır.

Üreticiye bırakılacak olan yemeklik buğday ve avdar nüfus başına aylık ekmeklik olarak 20 kilo, yemeklik olarak 10 kilo olmak üzere toplam 30 kilo olarak belirtilmiştir. Yemlik arpa ve yulaf, beyanname tarihinden itibaren yeni mahsul alınıncaya kadar her bir büyükbaş koşum hayvanları için günde beşer kilo, koşulmayan büyükbaş hayvanlar için günde üçer kilo, küçükbaş hayvanlar için bu süre zarfında toplam 22 kilo arpa ve yulaf beraber olmak üzere hesaplanmıştır.¹⁶¹

1941 yılı hasatında Tablo 4.5'te görüldüğü gibi buğday üretiminde 1940 yılına göre % 14.4 oranında ve arpa üretiminde % 21.8 oranında düşme görülmüştür. Buğday retiminde görülen düşmeye rağmen 9 Haziran 1941 tarihli K/157 her nüfus başına bir ay için ayrılacak ekmeklik hububat miktarında değişiklik yapılmamış, ancak arpa üretiminde görülen düşüşe bağlı olarak hayvanlar için ayrılan yemlik arpa ve yulafın toplam miktarları değiştirilmiştir. Alınan karara göre beyanname tarihinden itibaren yeni mahsule kadar, koşum hayvanlarına her ay için ortalama 75 kilo, koşulmayan her bir büyük baş hayvan için ayda 45 kilo, küçükbaş hayvanlar için 15 kilo olarak belirlenmiştir.¹⁶² Hayvanlar için ayrılan yem miktarı kışa girilirken tekrar düşürülmüş, 16 Kasım 1941 tarihli K/219'a göre hayvan başına hesaplanan yem miktarı K/157'de verilen düzeyin de altına indirilmiştir. Büyükbaş koşum hayvanları için ayda 45 kilo, koşulmayan büyükbaş hayvanlar için 15 kiloya indirilmiş, küçükbaş hayvanlar için yulaf ve arpa ayrılmamıştır.¹⁶³

12 Ocak 1942 tarihli K/245 ile yapılan düzenleme ile 1941 hasat döneminde önceki seneye göre düşük alınan buğday ile kış süresince idare edilmesine dönük bir uygulama sergilenmiş ve kişi başına ekmeklik olarak ayrılan 20 kiloluk hububat miktarı 10 kiloya indirilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶¹ T.C. Resmi Gazete, 14 şubat 1941, Sayı:4734, s. 438., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 200.

¹⁶² T.C. Resmi Gazete, 18 Haziran 1941, Sayı. 4837, s. 1193., "Milli Korunma Kanunu Mucibince", **Ulus**, 15 şubat 1941, Sayı: 7014, s. 1.

¹⁶³ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 359.

¹⁶⁴ T.C. Resmi Gazete, 16 Knununusani 1942, Sayı: 5008, s. 2150., "Koordinasyon Kararı", **Akşam**, 16 Ocak 1942, Sayı: 8345, s. 2.

K/107 ile önce Ankara, Afyonkarahisar, Amasya, Burdur, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, Isparta, Kayseri, Kırşehir, Kütahya, Mardin, Niğde, Sivas, Urfa ve Yozgat illerinde olmak üzere 17 ilde ve bazı kazalarda hububata el konmuştur.¹⁶⁵ K/108 ile arpa ve yulaf da el koyma kapsamına alınmış, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Burdur, Denizli, Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Ankara, Amasya, Sivas, Diyarbakır, Isparta, Urfa ve Mardin illeri ile Konya, Çankırı ve Bilecik'in bazı kazalarında arpa ve yulaf için 5.75 ile 7.75 Lira arasında değişen fiyatlar verilmiştir.

K/139 ile Samsun, İzmit, Bandırma, Adapazarı, Düzce, Akçakoca, Çarşamba ve Terme'de tüccar ve üretici tüm hakiki ve hükmi şahısların ellerinde bulunan mısırın beyan edilmesi ve tohumluk, yemeklik ihtiyaçlarından fazla olan mısıra el konulması kararı alınmıştır. Böylece hem el koyma kapsamındaki yerler genişletilmiş, hem de el konulacak ürün sayısı artmıştır. K/139 kararının uygulama alanı 3 Temmuz 1941 tarihli K/169 ile genişletilmiştir.¹⁶⁶

18 Haziran 1941'de K/157 ile bir senelik mahsulün (1941 hasatından 1942 hasatına kadar olan süre) beyannameye ve el konma hükümlerine tabii tutulmasına karar verilmiştir. El koyma işlemine tabii tutulan iller Afyon, Amasya, Ankara, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İstanbul, İçel, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Mardin, Niğde, Samsun, Seyhan, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Urfa, Yozgat olarak belirlenmiştir. 14 Ağustos 1941 tarihli K/180 ile K/157 kararının Ağrı, Aydın, Bingöl, Bitlis, Bursa, Çoruh, Erzincan, Gaziantep, Giresun, Hakkari, Kars, Kastamonu, Manisa, Maraş, Muğla, Muş, Ordu, Rize, Siirt, Sinop, Trabzon, Tunceli, Van, Zonguldak illerini de kapsamı sağlanmıştır.

15 Mayıs 1942'de K/324 ile 1941 yılı mahsulünden olup henüz el konmamış ve 1942 yılında üretilen ve üreticinin ekmeklik, yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyacından geri kalan hububata el koyma kararı Afyon, Amasya, Ankara, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İstanbul, İçel, İzmir, Kayseri,

¹⁶⁵ T.C. Resmi Gazete, 14 Şubat 1941, Sayı: 4734, s. 438.

¹⁶⁶ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 304.

Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Mardin, Niğde, Samsun, Seyhan, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Urfa, Yozgat illerinde uygulanmaya konmuştur. Bu kararname ile üreticiye bırakılacak olan buğday ve çavdar miktarı nüfus başına aylık toplam 20 kilo olarak belirlenirken, buğday, çavdar dışında mahlut, mısır, her çeşit darı, kaplıca, yulaf ve arpaya el koyulmuştur.¹⁶⁷

Bu uygulamalar köylülerin büyük kesimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Hatta hem küçük üreticiler hem de büyük çiftçiler ürünlerini devlet görevlilerine teslim etmemenin yollarını aramış, bu amaçla köye gelen görevlilere rüşvet vererek ellerindeki ürün miktarını düşük göstermeye çalışmışlardır.¹⁶⁸ Kimin ürününe hangi ölçülerde el konulacağı çoğunlukla yerel güç ilişkilerine bağlı olarak belirlenmiştir.

Örneğin devlet payını toplamak için köye gelen subaşlar köyün zengin çiftçilerinin, toprak ağalarının evlerinde misafir edilmiş, ertesi gün tarlaya gidildiğinde bu kişilere iltimas yapılmıştır. Uygulanan politikanın büyük yükünü orta ve küçük üreticiler çekmiştir. Küçük çiftçiler kaçırabildikleri ürünü ancak kendi tüketimlerinde kullanırken, büyük çiftçiler kaçırdıkları hububatı karaborsada satmıştır.¹⁶⁹

Saydam Hükümeti döneminde uygulanan hububata el koyma işleminden istenen sonuç elde edilememiş, hububat fiyatları hızla artmaya devam etmiştir. Refik Saydam'ın vefatının ardından göreve gelen Şükrü Saraçoğlu döneminde daha önce de tekrarlandığı üzere görece olarak serbest bir ticari sisteme geçmiştir. Bu esnek uygulama hiç vakit kaybetmeden hububat üzerinde hayata geçirilmiştir.

Yeni Hükümet hububat ürünlerinin yemeklik, tohumluk ve yemlik miktar ayrıldıktan sonra kalan tüm ürüne el koymak yerine, ürünün belli bir oranına el koymayı tercih etmiştir. Bu amaçla kabul edilen 15 Temmuz 1942 tarihli K/366 ile yukarıda da söz edildiği gibi, ürettiği hububat miktarı 50 tondan az olan üreticinin ürününden % 25, 100 tona kadar olan üreticinin üretiminin 50 tona kadar olan kısmından % 25, onun üzerinde olan kısmından % 35, ürettiği hububat miktarı 100 tonun üzerinde olan üreticinin ürününün ilk 50 tonundan %25, 50-100 ton arasında kalan kısmından % 35, ürettiği hububat miktarı 100 tonun üzerinde olan üreticinin ürünlerinin % 50'lik kısmının bedeli karşılığı satın alınması, diğer kısmının serbest bırakılması

¹⁶⁷ T.C. Resmi Gazete, 15 Mayıs 1942, Sayı: 5107, s. 2857.

¹⁶⁸ Zekeriya Sertel, "Herşeyden Önce Köylünün Emniyetini Kazanmak Lazımdır", **Tan**, 17 Temmuz 1942, Sayı: 2483. s.1. , **Tan**, 1 Ekim 1942, s. 2.

¹⁶⁹ Şevket Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşü", **Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000**, Der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara, Yurt Yayınları 18, s.103.

kararlaştırılmıştır.¹⁷⁰ Devlet hissesi olan bu oranlar Hükümete teslim edilinceye kadar, serbest bırakılan kısımların başkalarına satılması yasaklanmıştır. Ancak bir nahiye ya da kaza mıntikasındaki üreticilerin borçlandıkları miktarın % 75’i alım merkezlerine teslim edildiği takdirde o nahiye ya da kazanın üreticileri borçlanmadıkları miktarı satışa çıkarmakta serbest bırakılmıştır.¹⁷¹ 10 Eylül 1942 tarihli K/388 ile K/366’ya göre üreticilerden, satmak zorunda oldukları hububat miktarını henüz Hükümete satmamış olanların, borçlandıkları hububat dışında kalan hububatlarını ekmeklik için serbest fiyatla belediyelere satabilmeleri kararlaştırılmıştır.¹⁷²

Kararın doğru uygulanmasının sağlanması amacıyla çiftçinin devlete borçlandırılacağı yüzdeler miktarın belirlemede “tahmin heyetleri” görevlendirilmiştir. Tahmin işi, belediyesi olan şehir ve kasabalara bağlı ekim alanları için vali ve kaymakamların belirleyeceği herhangi bir devlet teşkilatına mensup bir kişinin veya bu işte deneyim sahibi bir kişinin başkanlığı ve sorumluluğu altında olmak üzere beş temsilci üye tarafından, muhtarlıklarda ise ihtiyar heyeti ve köy dağıtma birliği başkanından oluşan heyet tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁷³

Saraçoğlu döneminde Subaşı teşkilatının kaldırılmış olmasına rağmen ürünün tarlada tahmin işi için Saydam dönemine benzer bir uygulamaya gidilmiştir. Hatta “366 Sayılı Kararın Tatbikatına Dair Tahmin Talimatnamesi” nin 10. maddesinde “*Zaman ve mahalle göre bu işler için evvelce çalıştırılan subaşular tarafından yapılan tahminler muteber olacaktır*” denmektedir.¹⁷⁴

K/366 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararından dört ay kadar sonra 19 Kasım 1942 tarihli K/407 ile devlet hissesini belirlenmiş zamanda teslim etmeyen üreticilerin tüm hububat ve mamullerine el konulmasına da karar verilmiştir.¹⁷⁵ Çünkü çiftçinin % 25

¹⁷⁰ BCA Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 99. 63.12., **T.C. Resmi Gazete**, 17 Temmuz 1942, Sayı: 5160, s. 3371.

¹⁷¹ **T.C. Resmi Gazete**, 17 Temmuz 1942, Sayı: 5160, s. 3371., İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye’de Hububat Siyaseti”, **Türk Ekonomisi**, s. 15. 9-16.

¹⁷² **T.C. Resmi Gazete**, 18 Eylül 1942, Sayı: 5214, s. 3725.

¹⁷³ **T.C. Resmi Gazete**, 1 Ağustos 1942, Sayı: 5173, s. 3434., “Hububat hakkında Yeni Tedbirler”, **Ulus**, 16 Temmuz 1942., Sayı: 7523., s. 1., (Devlete ait hisse ve vergi miktarını ölçmek için görevlendirilen kişilerin arasında öğrenci ve öğretmenler de yer almıştır. Okulların açılma döneminde bu kişiler tahmin işinden alınmıştır. Bazı yerlerde posta ve telgraf memurları da bu işle görevlendirilmiştir. Haberleşmenin aksamaması için bu kişiler işe alınırken Posta Telgraf Müdürlüğünden onay alınması gerekmiştir. Bk. “Yeni Mahsul İçin Ambar”, **Akşam**, 16 Ağustos 1943, Sayı: 8917, s. 3.)

¹⁷⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 1 Ağustos 1942, Sayı: 5173, s. 3434.

¹⁷⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 25 Teşrinisani 1942, Sayı: 5266, s. 4049.

likleri teslim etmeden % 75 in satılığa çıkaramaması piyasada buğday darlığına neden olmuş, belediyelerin “kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kaldıkları için” buğday piyasasına girmeleri de fiyatları arttırmıştır.¹⁷⁶ Bu şartlarda alınan K/407 kararı malını teslim etmeme eğilimindeki çiftçilere gözdağı verilerek devlet hissesine düşen buğdayın eksiksiz teslim alınmasına yönelik bir karar olmuştur.

Saraçoğlu Hükümetinin % 25’lik uygulaması istenilen sonucu vermemiştir. Sivas Mebusu Abdurrahman Naci Demirağ TBMM’de yaptığı konuşma ile % 25’lik uygulamasının başarısız olduğunu kabul etmiştir. Demirağ bazı yerlerde tahminlerin düşük saptandığı yönünde gelen şikayetlerin değerlendirildiğini ve yapılan araştırmalar ile bu gibi olayların doğrulandığını belirtmiştir. Demirağ’a göre üreticiler ve subaşılar arasında kurulan rüşvet-hatır ilişkileri sonunda tahminler düşük tutulmuş, devlete % 25 pay yerine bazı yerlerde % 22, bazı yerlerde % 20 pay verilmiş, hatta devlet payı bazı yerlerde % 10’a kadar düşmüştür.¹⁷⁷

Hükümet % 25’lik uygulaması ile ülkede üretilen 8 milyon ton kadar hububatın 1.5 - 2 milyon ton kadarını almayı, bu hububat ile hem ordunun hem de şehirlerin iaşesini karşılamayı planlamıştır.¹⁷⁸ Ancak yukarıda belirtilen nedenlerle istenilen sonuç alınamamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi 1941’de 491.000 ton buğday alırken, 1942’de 471.000 tona ve 1943’te 368.000 tona gerilemiştir. Ayrıca hububat fiyatları da yükselmiştir. 1941 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından yaklaşık 9 kuruşa alınan buğday, 1942 yılında yaklaşık 18 kuruşa, 1943’te ise yaklaşık 19.5 kuruşa kadar çıkmıştır. Diğer yandan serbest piyasada ve karaborsada buğday fiyatı 100 kuruşu bulmuştur.¹⁷⁹

Ayrıca 21 Ocak 1941 tarihli K/249 ile belirlenen yerlerde tüccar ve üretici elindeki kuşyemlerine¹⁸⁰ ve aynı gün K/250 ile belirlenen yerlerde tüccar ve üretici elindeki kuru baklaya el konulmuştur.¹⁸¹ K/249 kararı ile tüccarların elinde bulunan kuşyemlerinin tamamına bedeli karşılığı el konulurken, üreticinin elinde sadece tohumluk kuşyemi bırakılmıştır. Benzer şekilde K/250 kararı ile tüccarın elindeki

¹⁷⁶ Yunus Nadi, “Hükümetin Yeni Aldığı Tedbirler”, **Cumhuriyet**, 12 İkinciteşrin 1942, Sayı: 6552, s. 1.

¹⁷⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 7., C. IX., B. 44, 19.4.1944, s. 67.

¹⁷⁸ Sefer Şener, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (7) 2004, s. 84.

¹⁷⁹ Sefer Şener, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (7) 2004, s. 85.

¹⁸⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 19 Kânunusani 1942, Sayı: 5010, s. 2163.

¹⁸¹ **T.C. Resmi Gazete**, 19 Kânunusani 1942, Sayı: 5010, s. 2164.

tüm baklaya bedeli karşılığında el konulmuştur. Üreticinin elindeki kuru baklaya da el konmuş ancak üreticiye yemeklik ve tohumluk bakla bırakılmıştır.

K/183 ile TMO kuru fasulye ve pirinç alım satım işlerinde görevlendirilmiş ve 1.000.0000 Liraya kadar kredi verilmiştir.¹⁸² Bu miktar K/234 ile 3.000.000 liraya çıkarılmıştır. 10 Eylül 1942 tarihli K/387 ile 1942 yılı ürünü çeltik ve pirinçlere de el konulmuştur.¹⁸³ Ürün miktarı 15 tona kadar olan üreticilerin ürünlerinin % 10'luk kısmını, daha fazla olanların ise % 20'lik kısmını TMO'ya teslim etmesine karar verilmiştir. Böylece hububattan, kuşyemi ve bakladan sonra çeltik ve pirince de belli oranlarda el konulmuş, 7 Ocak 1943 tarihli K/420 ile Hükümete hububat borcunu ödeyenlerin geri artan mallarını serbest fiyatla satabilmelerine, un, irmik, makarna, şehriye, nişasta ve bulgur yapabilmelerine izin verilmiştir.¹⁸⁴

1943 yılında iâşe sıkıntısının daha da artması üzerine 13 Mayıs 1943 tarihli K/452 ile yeni bir uygulama başlatılmıştır.¹⁸⁵ Bu karar Saraçoğlu dönemine damgasına vuran ve yukarıda da sözü edilen 15 Temmuz 1942 tarihli % 25'lik sistemine yönelik yeni düzenlemeleri içermektedir ve kararın uygulanması çiftçiler açısından daha ağır bir nitelik taşımaktadır.

Yeni düzenleme ile hububat ürünlerinde devlet payları 6 tona kadar olan kısım için % 20, 6-15 ton aralığı için % 30, 15 ton üzeri üretim için % 50 olarak belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile K/366 ile 50 tondan az olan üretimden alınan oran % 25 iken K/452 ile bu oran 6 tona kadar üretimde % 20 ve 6-15 ton arası üretimde % 30 olmuştur. Daha önce 100 tonun üzerindeki üretimden alınan % 50 oranındaki hisse, 15 tondan fazla olan üretim için belirlenmiştir. Alınan kararlar küçük çiftçilerin üretimine eskiye göre daha büyük miktarda el konulmuş, çiftçinin üzerinde tasarruf edebileceği ekin miktarı daha az kalmıştır.

K/452 ile devletin el koyma yetkisi içinde olan ürün türleri de arttırılmıştır. K/366'da buğday, çavdar, mahlut, mısır, akdarı, yulaf ve arpadan oluşan türlere K/452 ile fasulye, börülce, nohut, mercimek, bakla da eklenmiştir.

14 Temmuz 1943'te K/462 ile K/452'de değişiklik yapılmış, köylerde yaşayıp da üretici olmayan veya üretimi tüketimine yetmeyen köylülerin, köylerde bulunan ve

¹⁸² **T.C. Resmi Gazete**, 19 Ağustos 1941, Sayı: 4890, s. 1581.

¹⁸³ "Pirinç ve Çeltiğin Bir Kısımına El konuyor", **Ulus**, 17 Eylül 1942, Sayı: 7586, s. 1.

¹⁸⁴ "Un, Makarna, Şehriye Satışları Serbest", **Akşam**, 19 Ocak 1943, Sayı: 8708, s. 1.

¹⁸⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Mayıs 1943, Sayı: 5405, s. 5025.

devlet hissesini vermiş olan üreticilerden ihtiyaçlarını karşılamak için yemeklik ve yemlik hububat satın almalarına izin verilmiştir.

Henüz 1943 yılı hasadının sonuçlanmadığı mayıs ayında alınan bu kararın ardından 1943 yılı mahsulünün verimli olduğu görülmüştür. Hatta bazı yerlerde geçmiş senelere nazaran 6 katı fazla ürün alınmıştır.¹⁸⁶ Bu nedenle halkı rahatlatacak yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. 7 Ağustos 1943 tarihli K/468 ile dar ve değişmez gelirliyle ordu ihtiyacının temini için yapılmakta olan hububat satışlarının fiyatları arasındaki farkın kaldırılmasına karar verilmiştir. Yeni uygulama ile buğdayın kilosu 26, çavdar 22, mahlut 23, mısır 22, arpa 21, yulaf 22, akdarı 21 kuruş olmuştur. Bu fiyatlarla satışın başladığı 10 Ağustos 1943'ten itibaren değişmez ve dar gelirliyle halk ekmeği arasındaki fiyat farkı da kaldırılmış ve ekmek fiyatları birleştirilmiştir.¹⁸⁷ Ticaret Vekili B. Sait Siren, 1943 yılı İzmir Fuarının açılışında yaptığı konuşmada son iki yılda kötü giden hava koşulları nedeniyle verimli mahsul alınmadığını, ancak 1943 yılı mahsulünün verimli olduğunu belirtmiş, bu koşullar altında en önemli besin maddesi olan ekmeğin ülkenin her yanında birbirinden farklı olmayan fiyatlarla tüketileceğini söylemiştir.¹⁸⁸ Ekmek fiyatı ülkenin her yanında 10 Ağustos 1943'ten itibaren birleştirilerek 28 kuruştan 18 kuruşa indirilmiştir.¹⁸⁹ 1943 yılı buğday mahsulünün iyi oluşu karşısında alınan bu karar halk tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁹⁰ Bu uygulama ile görülmektedir ki Hükümet savaş şartlarında bir yandan halkı zorda bırakan kararlar alırken, diğer yandan olumlu gelişen şartlar karşısında halkın yararına kararlar almaya özen göstermektedir.

Hükümet iâşe sorununu çözebilmek için bir yandan el koyma kararları uygularken diğer yandan da üretimin artması için hububat fiyatlarını arttırma politikası izlemiştir. Ancak bu politikanın üretim artışına yeterli olmadığı görülmektedir. Refik Saydam Hükümeti 1941 yılı Ağustos ayında K/181 ile tüm hububat fiyatlarına zam yapmıştır. Üreticiyi elindeki mahsulü vaktinde teslim etmeye teşvik amacıyla yapılan bu zam ile ekim ayı boyunca kilo başına 1 kuruş zam yapılmış,¹⁹¹ bu karar K/212 ile

¹⁸⁶ "Mahsul Bereketli Fakat", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1943, Sayı: 6866, s. 1.

¹⁸⁷ "Ekmeklerdeki Fiat Farkı Kaldırılıyor", **Akşam**, 8 Ağustos 1943, Sayı: 8909, s. 1.

¹⁸⁸ "XII. İzmir Fuarı Dün Törenle Açıldı", **Ulus**, 21 Ağustos 1943, Sayı: 7922, s. 1.

¹⁸⁹ Esat Tekeli, "Hububat ve Fiyat Meselelerimiz", **Ulus**, 22 Sontesrin 1943, Sayı: 8012., s. 1.

¹⁹⁰ "Ekmek Fiatları Arasındaki Farkın Kalkması Herkesi Memnun Etti", **Ulus**, 13 Ağustos 1943, Sayı: 7914, s. 1., "Ekmek Fiatının İnmesi Herkesi Memnun Etti", **Akşam**, 11 Ağustos 1943, Sayı: 8912, s. 1., Sabaheddin Sönmez, "Dün Ekmeği Kaça Alıyoruz Diyorlardı", **Ulus**, 16 Ağustos 1943, Sayı: 7917, s. 2.

¹⁹¹ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Ağustos 1941, Sayı:4898, s. 1613., "Buğday, Çavdar, Arpa ve Yulaf Alım Fiyatlarına Bir Kuruş Zammedildi", **Ulus**, 8 Ağustos 1941, Sayı: 7188, s. 1.

30 Kasım 1941'e¹⁹² ve K/233 ile 31 Aralık 1941'e kadar¹⁹³ iki kez uzatılmıştır. 7 Şubat 1942'de K/270 ile buğday, çavdar, arpa, yulaf, mahlut ve mısır alım fiyatına üretici ile sınırlı olmak üzere kilo başına 2 kuruş zam daha yapılmasına karar verilmiştir.¹⁹⁴

Şükrü Saraçoğlu döneminde 15 Temmuz 1942'de K/365 ile TMO'nun satın alacağı hububat fiyatları tekrar belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile 1940 yılında K/77 ile belirlenmiş olan ve buğday için 7.25-10.50 kuruş, çavdar için 6.00-8.00, arpa için 6.25-8.25, yulaf için 6.50-8.50 kuruş arasında değişen fiyatlar,¹⁹⁵ K/365 ile yeniden belirlenmiştir. 1942 yılı fiyatları K/365 ile kilo başına buğday 20, çavdar 15, mahlut 16, mısır 16, arpa 15, yulaf 16, akdari 15 kuruş olarak açıklanmıştır.¹⁹⁶ 1943 yılında kabul edilen K/452 ile kilo başı buğday fiyatı %45 oranında arttırılmış ve 29 lira olarak belirlenmiştir. Aynı kararlar çavdar 16, mahlut 16, mısır 16, arpa 15, yulaf 16, akdari 15, çeltik 30, fasulye 45, börülce 30, nohut 45, mercimek 55, bakla 30 kuruş olmuştur.¹⁹⁷

Ancak fiyat arttırma yolu üretim artışına fayda sağlamamıştır. Nitekim Tablo 4.7'de görüldüğü gibi 1941 yılında 8 milyon hektarın üzerinde olan hububat ekim alanları, 1943 yılında 7 milyon hektarın altına düşmüştür.¹⁹⁸ 1942'de 8 milyon tonun üzerinde olan hububat üretim miktarı 1943 yılında 7 milyon tonun, 1944'te 6 milyon tonun altına inmiştir.¹⁹⁹

Savaş döneminde hububat alımı ile ilgili Koordinasyon Heyeti Kararlarına Tablo 4.8'de yer verilmiştir.

¹⁹² T.C. Resmi Gazete, 15 Teşrinisani 1941, Sayı: 4959, s. 1909.

¹⁹³ BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.99.7.

¹⁹⁴ T.C. Resmi Gazete, 11 Şubat 1942, Sayı:5030, s. 2270.

¹⁹⁵ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü,

Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 148-151., "Hububat İşlerinin Tanzimi Hakkındaki Kararnameler", **Ulus**, 8 I. Kânun 1940, Sayı: 6949, s. 1.

¹⁹⁶ T.C. Resmi Gazete, 17 Temmuz 1942, Sayı: 5160, s. 3370.

¹⁹⁷ T. C. Resmi Gazete, 15 Mayıs 1943, Sayı: 5405, s. 5025.

¹⁹⁸ T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler1923-2005**, s. 187.

¹⁹⁹ Sefer Şener, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (7) 2004, s. 73-92.

Tablo 4.7 Seçilmiş Tahıl Ürünleri Ekim Alanı (Hektar)

Yıllar	Toplam ekili alan	Buğday	Arpa	Mısır
1939	7.633.852	4.021.551	2.024.846	469.034
1940	8.199.898	4.381.420	2.092.789	509.990
1941	8.173.364	4.394.073	2.037.103	502.210
1942	8.121.064	4.369.455	1.931.576	633.467
1943	6.613.439	3.502.204	1.490.329	627.048
1944	6.974.785	3.740.452	1.655.127	577.914
1945	6.893.886	3.742.006	1.625.410	510.071

T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler1923-2005**, s. 187.

Tablo 4.8. Hububat Alımı İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/76	28 Kasım 1940	2/14713	5 Aralık 1940 – Sayı:4678	Buğday ve çavdara el konması
K/77	28 Kasım 1940	2/14714	5 Aralık 1940 – Sayı:4678	Hububat satış fiyatlarının belirlenmesi
K/89	24 Aralık 1940	2/14916	27 Aralık 1940 – Sayı:4697	76 sayılı karardaki sürenin uzatılması
K/91	2 Ocak 1941	2/14986	6 Ocak 1941- Sayı:4704	76 sayılı karar hükümlerinin bazı mntıklararı kapsaması
K/107	12 Şubat 1941	2/15164	14 Şubat 1941 – Sayı:4734	Üretici elindeki fazla hububata el konulması
K/108	14 Şubat 1941	2/15172	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	76 sayılı karar hükümlerinin bir defa daha uygulanması
K/139	25 Nisan 1941	2/15658	5 Mayıs 1941 – Sayı:4800	Mısır mahsulüne el konması
K/157	9 Haziran 1941	2/15955	18 Haziran 1941 – Sayı:4837	Hububata el konması
K/161	13 Haziran 1941	2/15974	19 Haziran 1941 – Sayı:4838	77 sayılı kararın ilgası
K/180	7 Ağustos 1941	2/16359	14 Ağustos 1941 – Sayı:4886	157 sayılı kararın bazı mntıklararı daha kapsaması
K/181	25 Ağustos 1941	2/16465	28 Ağustos 1941 – Sayı:4898	Hububat alım fiyatlarına zam yapılması
K/183	13 Ağustos 1941	2/16393	19 Ağustos 1941 – Sayı:4890	Kuru fasulye ve pirinç mubayaası
K/212	10 Kasım 1941	2/16794	15 Kasım 1941 – Sayı:4959	Zamlı hububat fiyat müddetinin uzatılması
K/219	16 Kasım 1941	2/16888	24 Kasım 1941 – Sayı:4966	157 sayılı kararın 4 üncü maddesinin değiştirilmesi
K/233	9 Aralık 1941	2/16963	15 Aralık 1941 – Sayı:4984	Zamlı hububat fiyat müddetinin uzatılması
	24 Aralık 1941	2/17106	9 Aralık 1942 –	Mısır alım

K/239			Sayı:5002	fiyatlarının değiştirilmesi
K/245	12 Ocak 1942	2/17160	16 Ocak 1942 – Sayı:5008	157 sayılı kararda değişiklik yapılması
K/249	13 Ocak 1942	2/17143	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Kuş yemlerine el konması
K/270	7 Şubat 1942	2/17294	11 Şubat 1942 – Sayı:5030	Hububat alım fiyatlarına zam yapılması
K/278	23 Şubat 1942	2/17386	28 Şubat 1942 – Sayı:5045	2/15888 sayılı karamamenin 2nci maddesinin birinci fıkrasının değiştirilmesi
K/324	9 Mayıs 1942	2/17875	15 Mayıs 1942 – Sayı:5107	Ekmeklik, yemlik, tohumluk ve yemlik ihtiyacın dışında tüm hububata el konması
K/365	15 Temmuz 1942	2/18364	17 Temmuz 1942 – Sayı:5160	Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satın alınacak olunacak hububatın fiyatı
K/366	15 Temmuz 1942	2/ 18365	17 Temmuz 1942 – Sayı:5160	Hububatın belli bir oranının satın alınması
K/369	22 Temmuz 1942	2/18385	25 Temmuz 1942 – Sayı:5167	Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satılacak hububatın satış fiyatları
K/372	23 Temmuz 1942	2/18388	25 Temmuz 1942 – Sayı:5167	324 numaralı kararın mısıra el konma hükmünün geçici olarak kaldırılması
K/387	10 Eylül 1942	2/18722	16 Eylül 1942 – Sayı:5212	1942 yılı çeltik ve pirinçlerine el konması
K/388	10 Eylül 1942	2/18746	18 Eylül 1942 – Sayı:5214	366 numaralı kararın 2. maddesine

				fıkralar ilave edilmesi
K/391	8 Ekim 1942	2/18848	20 Ekim 1942 – Sayı:5238	366 sayılı kararın bazı maddelerinin değiştirilmesi
K/404	14 Kasım 1942	2/18956	16 Kasım 1942 – Sayı:5258	369 sayılı kararın birinci maddesine bir fıkra eklenmesi
K/407	19 Kasım 1942	2/19019	25 Kasım 1942 – Sayı:5266	391 sayılı kararın 3üncü maddesinin 2 numaralı fıkrasının değiştirilmesi
K/420	7 Ocak 1943	2/19311	11 Ocak 1943 – Sayı:5308	Hububat mahsullerinden belli oranı ödemiş olanların geri kalan miktarını serbestçe satışa çıkabilmeleri
K/424	13 Ocak 1943	2/19312	19 Ocak 1943 – Sayı:5308	Fiatların arttırılmasından önce el konarak alınmış olan bulgur ve pirinçlerin sahiplerine ödenecek paralar
K/442	17 Nisan 1943	2/19743	28 Nisan 1943 – Sayı:5391	404 sayılı kararla tespit edilen fiyatların müdahale satışlarında da uygulanması
K/452	13 Mayıs 1943	2/19930	15 Mayıs 1943 – Sayı:5405	1943 mahsulü hububat ve bakliyattan alınacak Devlet hisseleri
K/462	14 Temmuz 1943	2/20289	15 Temmuz 1943 – Sayı:5456	452 Sayılı kararın bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu karara yeniden bazı ilaveler

				yapılması
K/468	7 Ağustos 1943	2/20493	18 Eylül 1943 – Sayı:5511	Dar ve değişmez gelirlerle ordu ihtiyacının temini için yapılmakta olan hububat satışlarının fiyatları arasındaki farkın kaldırılması
K/491	27 Aralık 1943	3/175	3 Ocak 1944 – Sayı:5593	Devlet hisseleri dışında bazı hububatın Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından primli fiyatla satın alınması
K/525	2 Haziran 1944	3/924	10 Haziran 1944 – Sayı:5727	Toprak Mahsulleri Ofisinin hububat alım ve satım fiyatlarının belirlenmesi, bakliyat ve çeltikten devlet hissesi alınması
K/539	28 Eylül 1944	3/1524	2 Ekim 1944 – Sayı:5820	525 sayılı kararın 10 uncu maddesinin tadili
K/566	8 Ocak 1945	3/2029	18 Ocak 1945 – Sayı:5908	Beyaz un yapılabilmesi ve ekmek istihkakının artırılması
K/568	8 Ocak 1945	3/2031	18 Ocak 1945 – Sayı:5908	Bazı hububat ve bakliyatın tespit edilen fiyatlardan daha ucuza sattırılabilmesi

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**.

4.4. Ekmek İmalatı ve Tüketimi İle İlgili Uygulamalar

Savaş döneminde ithalat imkanlarının kısıtlanması, tarımda çalışan nüfusun büyük kısmının askere alınması nedeni ile tarımsal üretimde görülen düşme, asker sayısı artan ordunun iâşesi nedeni ile ülkede temel ihtiyaç maddelerinde ve özellikle gıda maddelerinde sıkıntının yaşanabileceği bir zemin hazırlanmıştır. Bu sıkıntının aşılması için öncelikle üretimin artırılması gereği Başbakan Refik Saydam tarafından dile getirilmiştir.²⁰⁰ Ancak içinde bulunulan şartlarda üretimin artması sağlanamadığından farklı çözüm arayışlarına gidilmiş, öncelikle beslenme alışkanlığında önemli yeri olan ekmek konusunda tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Ekmek fiyatları savaş döneminin ilk yıllarında büyük bir sorun teşkil etmemiştir. Ekmek fiyatlarında savaşın ilk üç yılında ortalama % 10'luk bir artış kaydedilmiş, hatta İstanbul'da 1938'de ortalama 10 kuruş olan ekmek 1939'da 9 kuruşa düşmüştür.²⁰¹

1940 yılı sonuna doğru İstanbul'da buğday rezervlerinin azalması ve bazı tüccarların üreticiden buğday satın alarak depo etmeleri nedeni ile buğday sıkıntısı başlamış, savaş koşullarında halkın ekmeğe olan talebi de çoğalınca fiyat artışı için zemin oluşmuştur.

1940 yılı Ağustos ayında İstanbul Belediyesi ekmek fiyatlarına 20 para zam yapmıştır. 1940 yılında ortalama ekmek fiyatı 11 kuruşa, 1941'de 13 kuruşa çıkmıştır.²⁰² Ancak 1942 yılına gelindiğinde İstanbul'da ekmek fiyatı neredeyse % 100'lük artış göstererek 25 kuruş olmuştur.²⁰³ Ankara'da da benzer bir durum yaşanmış, 1938'de ve 1939'da ortalama 10 kuruş olan ekmeğin fiyatı 1940 yılında 11 kuruşa, 1941 yılında 12 kuruşa çıkmıştır. 1942 yılında Ankara'da ekmek fiyatları % 100'den büyük artış göstererek 25 kuruşa çıkmıştır.²⁰⁴

²⁰⁰ "Köylüye Deyiniz ki", **Cumhuriyet**, 7 İkincikânun 1941, Sayı: 5897, s.1.

²⁰¹ **İstatistik Göstergeler 1923-1990**, s. 316, 319.

²⁰² Kerem Coşkun, "Savaş Ekonomisi ve Piyasa Yönetimi: İkinci Dünya Savaşı'nda İhtikar ve İaşe Sorununa Karşı Çözümler", **Prof. Dr. Haydar Kazgan'a Armağan, Yakın Tarihimizin İktisadi Panoraması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s 261-284.

²⁰³ **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 476.

²⁰⁴ **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 470.

4.4.1. Tek Tip Ekmek Uygulaması

1940'ta görülen buğday sıkıntısının aşılması amacıyla buğdayın tasarruflu kullanılması yönünde çalışmalar yapılmış, Milli Korunma Kanununun 21. maddesinde yer alan "*halkın ve milli müdafaa'nın kat'i ihtiyacı olan zaruri maddelerin istihlak miktarını lüzum halinde hükümet tayin ve tespit eder*" hükmü gereğince 18 Şubat 1941 tarihli K/115 ile tek tip ekmek çıkarılmasına karar verilmiştir.²⁰⁵

K/115 sayılı bu kararname ile francala imalatının kısıtlanarak, Ankara, İstanbul ve İzmir belediye sınırları içinde 100 kg buğdaydan elde edilecek 84-86 kg unla tek çeşit ekmek yapılması ve değirmenlerin bu un tipinden başka kalitede un imal etmemesi karara bağlanmıştır. Fırınlarda ve değirmenlerde bulunan mevcut unların tükenmesinin ardından yeni kriterlere uygun unların satışına başlanması kararlaştırılmıştır. Aynı kararda ekmeklik una % 15 oranında çavdar katılması kararı da alınmıştır.²⁰⁶ Bu kararın hemen ardından, basında çavdar ekmeğinin faydalarının ele alındığı haberlere rastlamak mümkündür.²⁰⁷

Buğdayda tasarruf sağlayan bu uygulamanın ardından 6 Haziran 1941'de alınan K/160 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile ekmek ununun içine % 15 oranında katılan çavdar oranı arttırılarak % 20 oranına çıkarılmıştır.²⁰⁸ Ekmek ununda yapılan bu düzenlemeye basında esprili bir şekilde yaklaşarak destek verilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde siyah ekmeğin sağlığa olan faydalarının kaleme aldığı yazıda "*beyazın adı var, esmerin tadı var, ama bu sade bir tat meselesi de değil, aynı zamanda bir milli sıhhat meselesi*" denmiştir.²⁰⁹ Ekmek ununun randımanı²¹⁰ K/179 ile 5 Ağustos 1941'de önce 84-86 oranından 89-91 oranına çıkarılmış, 15 Kasım 1941'de K/216 ile ekmeğin 94-96 randımanlı undan yapılmasına karar verilerek buğdayın daha tasarruflu kullanılması sağlanmıştır. 24 Kasım 1941'de alınan K/223 ile buğday

²⁰⁵ BCA. Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 94.12.19., **T.C. Resmi Gazete**, 21 Şubat 1941., Sayı: 4740, s. 510., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Mart 1941., C: LVII (57), No. 3., s. 101,102.

²⁰⁶ "Tek Ekmek kararnamesi Dün Çıktı", **Ulus**, 22 Şubat 1941, Sayı: 7021, s.1.

²⁰⁷ G. A. "Çavdar Ekmeği", **Ulus**, 26 Şubat 1941, Sayı:7025, s. 2.

²⁰⁸ BCA Fon kodu: 30 18.1.2. Yer no: 95.449.1., "Yeni Hasada Kadar Ekmeğe Yüzde 30 Arpa, yüzde 20 Çavdar Katılacak", **Ulus**, 6 Haziran 1941, Sayı: 7125, s. 1., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Eylül 1941, C: LVII, No. 9, s. 299.

²⁰⁹ Selahattin Güngör, "Katkılı Ekmeğin Değerli Hassaları", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1941, Sayı: 6051, s. 2.

²¹⁰ Randımanın sözlük anlamı verimdir. Un randımanı ise buğdayın un haline getirilişinde kepeğin ve bonkalitenin ayrıştırılma miktarıdır. Ayrıştırılacak kepek ve bonkalite miktarı yükseldikçe randıman düşer, unun rengi beyazlar ve kalite yükselir. Ayrıştırılacak kepek ve bonkalite miktarı azaldıkça un daha esmer olur.

unundan ekmek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküvi, simit dışında maddelerin yapılması, satılması ve tüketilmesi yasaklanmıştır.²¹¹ 13 Ocak 1942'de alınacak karne uygulaması kararından sonra da K/291 ile 2 Mart 1942'de alınan kararla K/216'ya göre imal edilen unlara % 25 oranına kadar mısır unu karıştırılması yoluna gidilecektir.²¹²

Ekmek çeşnisinde yapılan bu değişiklikler basın tarafından desteklense de halk arasında memnuniyetsizliğe sebep olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir, savaş sırasında imal edilen ekmeğin kalitesini şu sözlerle belirtmiştir:

*“ İzmir Valisi bir gün bana İzmir’de kasasını açarak ‘İşte dün fırınlardan çıkan bu! Bir tanesini hatıra olarak saklayacağım!’ diyerek taşla moloz arası kara bir hamur, daha doğrusu çamur parçası göstermişti. ”*²¹³

Ekmek ununun çeşnisinde ve unlu maddelerin imalatında bu tür düzenlemeler ile stoktaki buğdayda bir miktar tasarruf sağlanmıştır, ancak hububat ve un sıkıntısının tamamen çözülmesi mümkün olmamıştır. Ülkede karaborsa ve stokçuluk dizginlenemez hale gelmiştir.²¹⁴ Bu nedenle Hükümet karne uygulaması hazırlıklarını başlatmış, 1941 yılı sonunda un sarfiyatının ve ekmek tüketim miktarının belirlenmesi için evlere cetveller (beyanname) dağıtılmıştır.²¹⁵ Halkın bu cetvelleri doldurarak bağlı oldukları devlet dairesine teslim etmesi istenmiştir. Emekli, dul ve yetimlerin beyannameleri ise bağlı oldukları sandıklarca hazırlanıp, ilgili birimlere verilmiştir. Evrakları teslim alan devlet daireleri beyannameleri bağlı kazalara, kazalar vilayetlere, vilayetler ise Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Merkezine göndermiş, bu şekilde ülkenin ihtiyacı olan ekmek ve mahsul miktarı belirlenmiştir.²¹⁶

Bu hazırlıklar sürerken basında da malın az olduğu dönemde sadece fiyatın sınırlandırılmasının yeterli olmayacağı, satışın da sınırlandırılması gerektiği

²¹¹ BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.95.17., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Kânunisani 1942, C: LVIII, No. 1. s. 6.

²¹² BCA Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 97.124.14.

²¹³ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938-1950**, C. II, s. 203.

²¹⁴ Durmuş Yalçın, v.d, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 329.

²¹⁵ “Un Suistimali Etrafından Yapılan Tahkikat”, **Cumhuriyet**, 16 İkinciteşrin 1941, Sayı: 6197, s. 2.

²¹⁶ Şinasi Sönmez, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 47, Bahar 2011, s. 599-629

vurgulanmaya başlamış,²¹⁷ 1941 yılı Aralık ayında karne uygulamasının başlayacağı yönünde haberler yer almıştır.²¹⁸

4.4.2. Ekmekte Karne Uygulaması

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de hükümetler piyasada kıt olan mallarla ilgili olarak vurguncularla sürekli mücadele etmek zorunda kalmışlar, savaş döneminde hayati önem taşıyan hububat ve ekmek gibi tüketim mallarında yaşanan kıtlıklarla mücadele edebilmek için karne (tayınlama) yöntemini uygulamışlardır. Bu şekilde hem tüketim kısıtlanması ile fiyat artışlarının önüne geçilmeye çalışılmış, hem de halkın tamamının, kısıtlı da olsa zorunlu tüketim mallarına ulaşabilmesi hedeflenmiştir.

Hükümet, Koordinasyon Heyetinin bu amaçla 13 Ocak 1942’de Milli Korunma Kanunu’nun;

“Hükümet lüzum gördüğü maddelerin alım ve satımını, her ne suretle olursa olsun başkasına devrini, imalini, istihlakini, istimalini ve naklini menedebilir. Bu maddelerin ne şekil ve suretle, nerelerde, hangi şartlar altında ve ne miktarda alınıp satılacağını, devir, imal, istihlak, istimal ve nakledileceğini tanzim ve tahdit edebilir veya vesikaya bağlayabilir.”

şeklinde olan 21. Maddesinin 2. Fıkrasına dayanarak aldığı K/247 sayılı kararı kabul etmiştir. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında da karnelerin alınıp satılması veya başkasına devredilmesi yasaklanmıştır.

K/247 ile karne uygulamasına tabii olan iller Ankara, Amasya, Aydın, Bilecik, Bitlis, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hatay, İzmir, İçel, İstanbul, Isparta, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Malatya, Manisa, Mardin, Maraş, Muğla, Ordu, Rize, Samsun, Seyhan, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Urfa ve Zonguldak olarak belirlenmiştir.²¹⁹

Nüfus cüzdanı olmayanlara ekmek karnesi verilmeyeceğinden, vatandaşların nüfus cüzdanlarını bir an önce almaları gerekmiş, ancak uygulama başlayana kadar nüfus cüzdanını alamamış kişilerin, bu amaçla başvuru yaptığını gösterir belgeye sahip

²¹⁷ “İhtikarı Kaldırmak İçin Kesin Çare”, **Cumhuriyet**, 17 İkcinciteşrin 1941, Sayı: 6198, s. 1.

²¹⁸ “Mühim Kararlar”, **Cumhuriyet**, 17 Birincikânun 1941, Sayı: 6227, s. 1. “Karne Usulünün Tatbiki Hazırlığı”, **Ulus**, 29 İlkânun 1941, Sayı: 7328, s. 1.

²¹⁹ **BCA**, Fon kodu: 030.10.185.Yer no: 273.23.

olmaları da ekmek karnesi almak için yeterli olmuştur.²²⁰ K/247 ile günlük verilecek ekmek miktarı 7 yaşına kadar çocuklara 187.5 gram, 7 yaşından büyüklere 375 gram olarak belirlenmiştir.²²¹

Kararnamede “*Sanayide, maden ve taş ocaklarında, bina, yol, köprü ve emsali inşaatta, nakil, tahmil ve tahliye, ormanlarda kat’iyat işlerinde mutat iş saatinin devamı müddedince fasılasız surete büyük enerji sarfını icap ettiren ağır bedeni hizmetler gören veya şiddetli hararet, şiddetli ziya, şiddetli gürültü, teneffüz cihazını tazyik edecek bir buhar veya gaz veya sıhhati tehlikeye düşürecek her hangi bir madde ile bozulmuş bir hava içinde çalışmak zorunda bulunan kimselerdir.*”²²² şeklinde tanımlanan ağır işçilere ise günde 750 gram ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim karne yönteminin uygulanmasında ağır işlerde çalışan ve İş Kanunu’na bağlı olan işçilere 750’şer gram ekmek hakkı verilirken, İş Kanunu’na bağlı olmayıp ağır işlerde çalışanlara da 750 gram ekmek verilmiştir. Bu haktan yararlanacak olanlar erler ve erbaşlar, savaş sanayiinde çalışan işçiler, orman koruma erleri, jandarmalar, emniyet memurları, itfaiye müstahdemi, orman koruma memurları, gümrük muhafaza memurları, motorlu ve yelkenli araçlarda bedenen çalışanlar, mahalle ve kır bekçileri, temizlik işlerinde çalışan işçiler, şoförler ve muavinleri, posta ve telefon hat çavuşları, balıkçılar, yükleme ve boşaltma işçileri, odun depolarında balta ile odun yaranlar, uzak sahillere işleyen yelkenlerin mürettebatı, büro müstahdemi hariç demiryolu mensubu, ziraat işçileri, demir, kaynakçı ve tornacıları, marangozlar ve ağır sanayii işçileri olarak belirlenmiştir.²²³ Ağır işçi kapsamında değerlendirilen erlere verilen ekmek miktarı Milli Savunma Bakanlığı’nın askerlerin her gün ağır eğitim aldıkları ve iyi beslenmek zorunda oldukları gerekçesi ile yaptığı başvuru üzerine 900 grama çıkarılmıştır.²²⁴

Halkın belirlenen gramajda ekmeği tam olarak alabilmesi için tedbirler alınmış, fırınlar sıkı şekilde denetlenmiştir. Ekmeklerin bayatlama sürecinde 30 gram su kaybettiği göz önüne alınmış,²²⁵ bu nedenle ekmekler fırınlarda 24 saat bekletildikten

²²⁰ “Yeni Ekmek Kararı, **Yeni Asır**, 28 Şubat 1942, Sayı: 11121, s. 3., “Yeni Ekmek Kartları”, **Yeni Asır**, 24 Şubat 1942, Sayı: 11117, s. 2.

²²¹ “Günde Ne Kadar Ekmek Verilecek”, **Akşam**, 7 Kanunusani 1942, Sayı: 8336, s. 1.

²²² T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 394.

²²³ “Ağır İşçiler”, **Cumhuriyet**, 29 İkincikânun 1942, Sayı: 6267, s. 2.

²²⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6, C. XXIII, B. 34, 2 Şubat.1942, s. 240

²²⁵ “Fırıncıların Bir Şikayeti”, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1942, Sayı: 6303, s. 2., “Ekmekçilerin Bir Müracaatı”, **Akşam**, 7 Mart 1942, Sayı: 8395, s. 3.

sonra satışa sunulmuştur.²²⁶ Ayrıca bayat ekmeğin daha az yeneceği düşüncesi ile halkın da kendi iradesi ile birtakım önlemler aldığı, ekmeklerin evlerde de bayatladıktan sonra tüketildiği de görülmüştür.²²⁷

Ekmeğin karneye bağlanması ile ekmek karnelerinin basımını ve dağıtımını da önem kazanmıştır. Kağıt sıkıntısının yaşandığı dönemde ekmek karnelerinin basılmasında gerekli olan kağıdın imalatı işi İzmit Kağıt ve Karton Fabrikalarına verilmiştir. Ayrıca karnelerin taklit edilmesini önlemek için imalat sırasında kağıt hamuruna Gemlik Suni İpek Fabrikası iplikdeşelerinden (ipek) karıştırılmıştır.²²⁸

Basılan ekmek karneleri Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından karne uygulaması kapsamında olan illere ulaştırılmıştır. İllerde belediyelere gönderilen karnelerin muhafazası, dağıtılması, dağıtımın kontrol edilmesi gibi konularda önlemlerin alınması vali ve belediye başkanlarının sorumluluğu altına alınmış, vali ve belediye başkanlarının dağıtım işlerinde aracı olarak halk dağıtma birliklerinden yararlanabileceği ya da uygun gördükleri herhangi bir yöntemi tercih edebilecekleri de karara bağlanmıştır.²²⁹

Ekmeğin karne uygulaması 14 Ocak 1942'de önce İstanbul'da hayata geçirilmiş,²³⁰ 17 Ocak 1942'de Ankara'da da ekmek karne uygulamasına başlanmıştır.²³¹ Ankara basınında karne uygulaması nedeniyle "*doyum ihtiyacından değil, alabildiğince alıp istediği gibi harcamak serbestliğinden fedakarlık edileceği*" belirtilip uygulamaya destek verilmiştir.²³² Ekmek karne uygulaması Ankara ve İstanbul'da başlatılan uygulamaların hemen arkasından 22 Ocak 1942'de İzmir'de de başlamıştır.²³³

²²⁶ "Ekmekler", **Akşam**, 10 Mart 1942, Sayı: 8398, s. 2., "B.M. Meclisinin Dünkü toplantısında Ekmeğin Sıcak Satışı Hakkında Bir Konuşma Oldu", **Ulus**, 11 Nisan 1942, Sayı: 7427, s. 4., "Bayat Ekmek", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1941, Sayı: 6037, s. 2.

²²⁷ Nazire Devrim ile 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan görüşme. Görüşme metni için Bkz.Ek.F.3.

²²⁸ **BCA**, Fon kodu: 30..10.0.0 Yer no: 185.273..11.

²²⁹ **BCA**, Fon kodu: 30.. 10. 185.. Yer no: 273..23.

²³⁰ "Bugünden İtibaren Ekmek Karne İle Tevzii Edilecek", **Cumhuriyet**, 14 İkincikânun 1942, Sayı: 6252., s. 1., "İstanbul Valisi Ekmeğin Karne Usulüne Tâbi Olmasına Dair Gazetecilere Beyanatta Bulundu", (İstanbul: 13 A.A.), **Ayın Tarihi**, Sayı: 98.Matbuat Umum Müdürlüğü, 1-31 Sonkânun 1942, s. 16-18. ,

²³¹ " Bugünden İtibaren Şehrimizde Ekmek Karne İle Verilecek", **Ulus**, 17 Ocak 1942, Sayı: 7343, s. 1., "Dikkat! Ekmek Alırken", **Ulus**, 19 Ocak 1942, Sayı: 7345, s. 1.

²³² Falih Rıfki Atay, "Yarın Ekmeklerimizi Kart Karşılığı Alacağız", **Ulus**, 16 Ocak 1942. Sayı: 7342, s. 1.

²³³ Ali Rıza Gökbnar-Hamza Kahrıman, **Karneli Yıllar: Bir Savaş Maliyesi Uygulaması**, Ankara, Nobel Kitabevi, 2014, s. 110.

Ekmekte karne uygulaması Türkiye Cumhuriyeti'nde “*yiyecek üzerine yapılan ilk tahdit*” olmuştur.²³⁴

İstanbul'da ekmek karnesi uygulaması ile ilgili olarak açıklama yapan İstanbul Valisi “*Tevziatın muntazam olması için bütün tedbirler alınmıştır. Yeni usulün tatbiki medeni bir milletin olgun vatandaşları olduğumuzu ispat edecek önemli bir hadise olacaktır.*” demiş, uygulamanın geçici bir tedbir olmadığını, olağanüstü durumun sonuçlanmasına kadar bu uygulamanın sürdürüleceğini belirtmiştir.²³⁵ Ekmek karnelerinin evlere dağıtımı İstanbul'da üç gün gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır.²³⁶ Ancak karne ile ekmek dağıtımında büyük bir düzensizlik yaşanmıştır. Gazete haberinde İstanbul'da ekmek dağıtımında yaşanan izdihamın ve batı ülkelerinde ekmek dağıtımında görülen düzenin fotoğrafları birlikte yayınlanarak, halka ne şekilde davranılması gerektiği örneklerle gösterilmiştir.²³⁷

Ekmekğin karne ile dağıtılmayacağı yerlerde de ekmek tüketimi kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu yerlerde görev yapan idare amirlerinden ve belediye başkanlarından ekmek tüketimini kontrol etmeleri ve karne ile verilen ekmek istihkaklarının sınırları içinde kalınmasının sağlanması istenmiştir.²³⁸

Ekmek tüketiminin karne uygulaması ile kontrol altına alınmasından sonra ekmek yerine un almak isteyenler için de düzenleme yapılmıştır. İsteyen kişilere pazartesi günlerine ait kuponları karşılığında ve hak edilen ekmeğe denk gelen miktarda unun dağıtılması yoluna gidilmiştir.²³⁹ Unun ekmeğe oranı 750 gram ekmek karşılığı 531 gram un, 375 gram ekmek karşılığı 265 gram un, 187. 5 gram ekmek karşılığı 132.5 gram un şeklinde belirlenmiştir.²⁴⁰

Ekmekte karne uygulamasına geçilince ekmek karneleri bir anda halkın belki de en kıymetli eşyası haline gelmiştir. Çünkü ekmek karnesini kaybedenlere yenisi verilmemiş, kaybolduğu polis tarafından belirlenen karneler için yeni karne verilmesi

²³⁴ Kemal Turan, “Karne Usulünde Emniyet”, (12 Sonkânun 1942 tarihli Ulus Gazetesinden), **Aynı Tarih**, Sayı. 98., Matbuat Umum Müdürlüğü, 1-31 Sonkânun 1942., s. 43,44.

²³⁵ “Valinin Mühim İzahatı”, **Cumhuriyet**, 14 İkincikânun 1942, Sayı: 6252, s. 1.

²³⁶ “Ekmek Karnelerinin Dağıtılması Bitti”, **Akşam**, 13 İkincikânun 1942, Sayı: 8342, s. 1.

²³⁷ “Bugünden İtibaren Ekmek Karne İle Tevzii Edilecek”, **Cumhuriyet**, 14 İkincikânun 1942, Sayı: 6252, s. 1.

²³⁸ **BCA**, Fon kodu: 30.18. 185. Yer no: 273.23.

²³⁹ “Arzu Eden Bütün Vatandaşlar Kart Mukabilinde Ekmek Yerine Un Alabilecekler”, **Ulus**, 10 Şubat 1942, Sayı: 7367, s. 1.

²⁴⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 14 Şubat 1942, Sayı: 5033, s. 2282.

Valiliğin takdirinde olmuştur.²⁴¹ Dönem basınında ekmek karnelerinin muhafazası konusunda çok dikkatli olunması gerektiği yönünde yazılar yer almıştır.²⁴² Halkın da kaybolan ekmek karneleri konusunda hassasiyet gösterdiği bulunan ekmek karnelerinin ilan yolu ile duyurulmasından anlaşılmaktadır. Örneğin 11 Temmuz 1942 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Fatih'te tramvay yolu üzerinde iki ekmek karnesinin bulunduğu ve kaybedenlerin bu karneleri Karagümrük'te kahveci Ramiz'den alabileceği ile ilgili haber dikkat çekicidir.²⁴³

Karne uygulaması ile birlikte basında bu uygulamaya destek veren yazıların yer aldığı görülmektedir. Karne yönteminin en olumlu tarafının eldeki mahsulün dağıtımını uygun kılacağı, herkesin hakkı olan miktarı bileceğinden mala olan talebin azalacağı, azalacak talep nedeni ile mal stoklanmayacağı, mal israfının engelleneceği ve fiyat artışlarının görülmeyeceği dile getirilmektedir.²⁴⁴

Öte yandan karne ile ilgili bazı eleştiriler de dikkat çekmektedir. Özellikle herkese ne miktarda ekmek verileceği konusu eleştirilmektedir. Ekmeğin zengin kişilerin sofralarda çeşitli yemeklerin yanında tüketildiği, tek çeşit yemeğin bile zor bulunduğu fakir sofralarında ise ekmek tüketiminin daha fazla olacağı yazılmaktadır. Bu durumdan özellikle çocukların etkileneceği belirtilmektedir.²⁴⁵

Ancak bu tür yakınmalar dikkate alınmamıştır. Ekmek karnesi uygulamasında karne ile verilecek ekmek miktarı hak sahiplerinin ekonomik durumları göz önüne alınmaksızın çocuklar, yetişkinler ve ağır işçiler olarak üç grupta toplanmıştır.

Basında rastlanan diğer bir eleştiri konusu da ekmek ununda yapılan randıman değişiklikleri ile ilgilidir. Savaş döneminde imal edilen ekmek, beyaz ekmek tüketme alışkanlığı olan halk arasında memnuniyetsizliklere neden olmuştur. Özellikle sağlık nedenleri ile beyaz ekmek tüketmek isteyenlerin şikayetleri basında yer bulmaktadır. Örneğin Trabzon Yeniyol gazetesinde mide sorunu olan kişilerin esmer ekmekten

²⁴¹ "Ekmek Karnesini Kaybedenlere Yenisi Verilmeyecek", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1942, Sayı: 6420, s. 3.

²⁴² "Karne", **Yeni Adana**, 25 Mayıs 1943, Sayı: 5456, s. 2. "Yeni Ekmek Kararı", **Yeni Asır**, 28 Şubat 1942, Sayı: 11121, s. 3.

²⁴³ "Bulunmuş Ekmek Karnesi", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1942, Sayı: 6431, s. 2

²⁴⁴ Çarıklı, "Vesika Usulünün Ehemniyeti", **Cumhuriyet**, 23 İkincikânun 1942, Sayı: 6260, s. 2.

²⁴⁵ Sefaeddin Karanakçı, "Ekmek Meselesi", **Cumhuriyet**, 16 İkincikânun 1942, Sayı: 6254, s. 2. Adana'da 1943 yılında çıkacak bir haber bu endişeyi doğrular niteliktedir. Habere göre Adana'da ekmek karnelerini satın alarak ekmek ticareti yapanlar, çalıştıkları fırınlardan karne çalıp satan işçiler ve özel ekmek imal edip satanlar tarafından ekmek konusunda usulsüzlük yapılmaktadır. Haberde bu ekmekleri başka yiyeceklere ulaşılmakta güçlük çeken ve ağırlıklı olarak ekmekle beslenen fakir halkın aldığı belirtilmiştir. Bk. "Kaçak Ekmek Satışı Meselesi", **Yeni Adana**, 7 Birincikânun 1943, Sayı: 5619, s. 2.

yakındıkları haberi yer almaktadır.²⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan mektupta da midesinden rahatsız olan bir vatandaş sağlık sorunu nedeni ile sadece et, balık, beyaz ekmek, makarna yemek zorunda olduğunu, ancak makarnanın bile yapılmasının yasak olduğu dönemde beyaz ekmek bulamadığını, bu nedenle çok zayıfladığını belirtmiştir. Hastanede tedavi gören hastaların özel şekilde bakıldıklarını ancak tüm hastaların hastanelerde yatmadıklarını belirterek soruna çare bulunmasını talep etmiş “*günlük ekmek yerine buğday versinler mümkünse bir aylık versinler ekmeğimi kendim yapayım...*” sözleri ile bu tür yakınmalara örnek teşkil etmiştir.²⁴⁷

Koordinasyon Heyeti sağlık sorunu yaşayan kişilerin bu yöndeki taleplerini de değerlendirmiş 13 Nisan 1942’de alınan K/313 ile soruna çözüm getirmiştir. Alınan kararla K/247’nin 2. Maddesine 375 gramlık ekmek yerine 125 gramlık gluten ekmeği verilebileceği ilave edilmiştir.²⁴⁸ Söz konusu ekmeğin dağıtım şeklinin Sıhhat ve İctimai Muavened Vekaleti ve Ticaret Vekaleti tarafından belirleneceği kararlaştırılmıştır. Ekmek konusunda sindirim sorunu yaşayan hastalar için düzenlemeler yapılırken özellikle iyi beslenmeleri gereken verem hastalarının ihtiyaçları için de birtakım tedbirler alınmıştır. Tedavi altında olan verem hastalarının ekmek istihkakı önce 26 Ağustos 1942 tarihli K/385 ile 450 grama çıkarılmış, daha sonra 1 Mart 1945’te alınan K/ 578 ile bu miktar günlük 600 gram olarak belirlenmiştir. 1942 yılında ülke genelinde ekmek istihkakı konusunda çeşitli değişimler yaşanmıştır. 1941 yılı mahsulünün çok verimli olmaması ve ağır geçen hava koşulları nedeni ile hububat nakliyatında yaşanan sıkıntılar mevcut stokların tasarruflu kullanılmasını gerektirmiştir. Bu nedenle 28 Şubat 1942’de ekmek istihkakı azaltılmıştır. Karara göre ekmek istihkakı ağır işçilere 750, büyüklere 300, çocuklara 150 gram olarak tekrar belirlenmiştir. Ekmeğin 600 gramlık tek tip olarak çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu durumda ağır işçiler bir bütün ve bir çeyrek, büyükler yarım, küçükler ise çeyrek ekmek almıştır.²⁴⁹

²⁴⁶ “Beyaz Ekmek Ne Zaman”, **Yeniyol**, 20 Ağustos 1941, Sayı: 2820, s. 1.

²⁴⁷ Hem Nalına Hem Mihına, “Hastalar İçin”, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1942, Sayı: 6343, s. 2.

²⁴⁸ BCA, Fon kodu: 30..18.1.2.Yer no: 98.29.6., Gluten ekmeği o dönemde şeker hastalarının tükettiği ekmek çeşidi Bkz.: Cumhuriyet, 26 Mart 1942, s. 3, Cumhuriyet, 8 Nisan 1942, s. 3. Ayrıca gluten konusunda geniş bilgi için Bkz. Halef Dizlek, “Gluten Proteinlerinin Hamur ve Ekmek Nitelikleri Üzerine Etkileri” <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2959> (6. Eylül 2014)

²⁴⁹ “Ekmek İstihkakı Azaltıldı”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1942, Sayı: 6297, s. 1.

5 Mayıs 1942’de günü ekmek istihkakı yarıya indirilmiş,²⁵⁰ ertesi gün tam olarak verilmiştir.²⁵¹ Ancak ekmek istihkakı bir gün sonra tekrar yarıya indirilmiştir.²⁵² Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen yaşanan bu belirsizliğe açıklık getirirken 1941 mahsulünün verimli olmadığını, 1942 mahsulünün alınmasına az süre kaldığı o günlerde ordunun ve halkın ihtiyacı için tedbirli olunması gerektiğini, ekmeğin bu nedenle bir gün tam bir gün yarım verildiğini belirtmiştir.²⁵³ Hatta İstanbul’da bazı kişilerin hiç ekmek alamadığı dahi görülmüş, ekmek alamayanlara bir sonraki gün iki günlük hakları birden verilmiştir.²⁵⁴

Bu sıkıntılı süreç karşısında 3 Haziran 1942 günü itibarıyla ekmek gramajı küçüklere 150 gram, büyüklere 300 gram ve ağır işçilere 600 gram olarak yeniden düzenlenmiştir.²⁵⁵ 1942 yılı içinde ordudaki askerin ekmek tüketimi de önce 750 grama, daha sonrada 600 grama düşürülmüştür.²⁵⁶ 15 Ağustos 1942 tarihli K/362 ile devlet sermayesi ile işletilmekte olan kömür madenlerinde çalışan yer altı işçilerinin günlük ekmek istihkakı 1000 gram, diğer işçilerin 750 gram olarak belirlenmiştir.²⁵⁷

1942 yılı sonlarında Hükümet ekmek dağılımı konusunda yeni bir uygulama başlatmış ve devlet memurları ile parti örgütlerinin yararına bir karar almıştır. Yeni uygulama ile ekmek, iki farklı karne ile dağıtılacak, sabit gelirliler (memurlar) halka dağıtılacak ekmekten daha ucuz fiyatla ekmek alabilecektir.

Yapılan çalışmaların sonucunda yeni uygulamadan kimlerin yararlanacağı 22 Ekim 1942 tarihli “*Hükümetçe ekmek ve ekmeklik hububat ve sair eşya ve maddelerin dağıtılmasına dair talimatname*” ile belirlenmiştir. Talimatnameye göre devlet memurları, köy öğretmenleri ve öğretmenleri, emekli-dul ve yetim maaşı alanlar, yardımcı öğretmenler, Anadolu Ajansı ve devlet radyosu çalışanları, CHP ve halk evlerinde daimi çalışanlar, bu kimselerin anne, büyükanne, eş, çocuk, torun ve kız kardeşleri gibi bakmakla yükümlü olduğu kişiler yeni uygulamanın kapsamı içine

²⁵⁰ “Ekmek İstihkakı Yarıya İndirildi”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1942, Sayı: 6364, s. 2. **Kazım Karabekir’in Günlükleri** (1906-1948), C.II, Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 1262.

²⁵¹ “Ekmek İstihkakı”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1942, Sayı: 6365, s. 1.

²⁵² “Ekmek İstihkakı Üzerindeki Tedirler Muvakkattır”, **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1942, Sayı: 6366, s. 1.

²⁵³ “Ekmek İşi Parti Grubunda Görüşüldü”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1942, Sayı: 6367, s. 1.

²⁵⁴ “Yalan Şaiyalar”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1942, Sayı: 6368, s. 1.

²⁵⁵ “Yeni Ekmek İstihkakı”, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1942, Sayı: 6392, s. 1., “Günlük Ekmek İstihkakı”, **Ulus**, 2 Haziran 1943., Sayı: 7842., s. 1., **Kazım Karabekir’in Günlükleri** (1906-1948), s. 1265.

²⁵⁶ **BCA**, Fon kodu: 30.18.02. Yer no: 97.120.3; **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 98.42.13.

²⁵⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Ağustos 1942, Sayı: 5191, s. 3553.

alınmıştır. Ekmek karneleri Ticaret Vekaleti tarafından hazırlanmış, karnelerin dağıtımını valilikler tarafından yapılmıştır.

Karneler aile reisi adına düzenlenmiş, aile reisinin vefatı durumunda o ailenin karnesinin yeniden düzenlenmesi sağlanmıştır. Eğer aileden birisi vefat ederse aile reisinin karnesinde ölen kişi için hazırlanmış kupon geri alınacaktır. İstanbul, Ankara, İzmir’de ekmeğe aile reisinin fotoğrafı yapıştırılırken, diğer şehirlerde böyle bir uygulamaya gerek görülmemiştir. Düzenlemeye göre karne sahipleri ekmeklerini belediyelerin belirlemiş olduğu fırınlardan alacaklar, eğer aileden birisi yer değiştirmek durumunda kaldıysa bu durum aile reisi tarafından belediyeye bildirilecek, bu suretle o kişi ekmeğini bulunduğu yerdeki belediyeden alacaktır.²⁵⁸

Bu düzenlemenin ardından 16 Kasım 1942 itibariyle ekmeğe, iki karne ile dağıtılmaya başlanmıştır. Karnelerden birisi sabit gelirlilere diğeri ise halka tahsis edilmiştir. Ekmek sabit gelirlilere 17 kuruştan, halka 27 kuruştan satılmıştır.²⁵⁹

Diğeryandan Hükümet 1943 yılı Ocak ayı başında dar gelirli kişilere de sabit gelirlilere verilen fiyatlarla ekmeğe veya ekmeğlik hububat satılmasına karar vermiştir.²⁶⁰ Bu kişilerin ekmeğe ve ekmeğlik ihtiyaçlarının Devlet tarafından karşılanması amacıyla dar gelirlilerin tespiti için bazı kriterler belirlenmiş, 14 Ocak 1943 tarihinde İçişleri ve Ticaret Vekaletleri tarafından ortak bir kararname yayınlanmıştır. Kararda yer alan ihtiyaç sahipleri asker ailelerinden muhtaç durumdakiler, emekli olmadan tazminat verilerek işten çıkarılanlardan muhtaç durumda olanlar, on senelik maaşlarını bir defada almış olan emekli, dul ve yetimlerden muhtaç durumda olanlar, Cumhuriyet Halk Partisi, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Yardım Sevenler, Fukaraperver Cemiyetleri, Halkevleri Sosyal Yardım Kolları tarafından devamlı olarak yardım gören yoksullar, belediyelere sürekli yardım yapılan bakacak kimseleri bulunmayan acizler ve çalışma gücünden mahrum kimsesizler şeklinde belirtilmiştir. Dar gelirliler için yapılacak dağıtımlarda

²⁵⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Teşrinievvel 1942, Sayı: 5244, s.3902.

²⁵⁹ “İki Fiatla Ekmek Satışı”, **Cumhuriyet**, 15 İkinciteşrin 1942, Sayı: 6555, s. 2.

²⁶⁰ **Cumhuriyet**, 7 İkincikânun 1943, Sayı: 6605, s. 3., **Cumhuriyet**, 8 İkincikânun 1943, Sayı: 6606, s. 1. sayı., “Ucuz Ekmek”, **Akşam**, 7 Kânunisani 1943, Sayı: 8696, s. 2.

kullanılmak üzere hak sahiplerine 12 aylık süreyi kapsayan 12 bölümlü bir cetvelin bulunduğu bir kimlik karnesi verilecektir.²⁶¹

Ekmek satışları her semtin kendi fırınında yapılmıştır. Şehir dışına gidecek olanların kendi mıntıklarındaki emniyet amirliklerine ya da nahiye komiserliğine ekmek karnelerini teslim etmeleri, bunun karşılığında belge almaları kararlaştırılmıştır. Bu belgeleri göstermeyenlere tren, vapur, otobüs bileti verilmemiştir.²⁶²

Ekmek karnesi sadece beslenme konusunda değil, sağlık konusunda da yetkili birimlere fayda sağlamıştır. 1943 yılı Nisan ayında İstanbul'da görülen çiçek hastalığı ile mücadele kapsamında halkın aşı olması gerekmiş, ancak halk aşuya ilgi göstermemiştir. Bu sıkıntının aşılması için aşı kağıdını göstermeyenlere 1943 yılı Mayıs ve Haziran aylarına ait ekmek karnelerinin verilmemesi kararlaştırılmıştır. Alınan kararın ardından halk gruplar halinde aşı olmaya gelmiştir.²⁶³ Ölen kişilerin ekmek karnesinin iade edilmemesi durumunda belediye tarafından defin izni verilmemiştir.²⁶⁴

Ekmek karnesinin kullanımında özellikle sahtekarlıkla mücadele açısından değişik uygulamalar görülmüştür. Örneğin lokantalarda yemek yiyenler uygulamanın ilk dönemlerinde ekmeklerini yanlarında götürmüşler ya da ekmek fişlerini lokantacıya vererek ekmek almışlar, yiyemedikleri kısmı ise paket yaptırarak evlerine götürmüşlerdir.²⁶⁵ Bu uygulamada zorluk yaşandığı için ekmek karneleri 1942 yılı Ocak ayı sonunda iki parça olarak düzenlenmiştir. Ekmek karnesinin bir kısmı ile lokantada ekmek yenmiş, diğer kısmı ile kalan ekmek hakkı alınmıştır. Böylece yemeği lokantalarda yemek daha kolay olmuştur.²⁶⁶ Ancak 1943 yılı Kasım ayında İstanbul Belediyesi karne yolsuzluklarının önlenmesi için lokanta, gazino ve birahanelerde karne ile de olsa ekmek verilmesini yasaklamıştır. Buralara gidenlerin ekmeklerini yanlarında götürmeleri gerekmiştir.²⁶⁷ 1944 yılı Mart ayında bu kararın da iyi sonuç vermediği görülmüş, lokantalarda karne karşılığında ekmek satışına

²⁶¹ **T.C. Resmi Gazete**, 28 İkincikânun 1943, Sayı: 5316, s. 4365., "Ucuz Ekmek", **Akşam**, 21 Kânunusani 1943, Sayı: 8710, s. 2.

²⁶² "Ekmek Satışları", **Cumhuriyet**, 15 Birincikânun 1942, Sayı: 6585, s. 1.

²⁶³ "Ciddi Tedbirlerin Verdiği Netice", **Cumhuriyet**, 17 Nisan1943, Sayı: 6705, s. 1.

²⁶⁴ "Ekmek Vesikası İade Edilmezse Gömme Ruhsatiyesi Yok", **Akşam**, 1 Teşrinievvel 1944, Sayı: 9322, s. 2.

²⁶⁵ "Ekmek Kartları", **Akşam**, 23 Kânunusani 1942, Sayı: 8352, s. 2.

²⁶⁶ "Yeni Ekmek Karneleri Ankara'dan Geldi", **Cumhuriyet**, 21 İkincikânun 1942, Sayı: 6259, s. 2.

²⁶⁷ "Fiyat Mutakabesi Ciddi Esaslara Bağlanıyor", **Cumhuriyet**, 5 İkinciteşrin 1942, Sayı: 6545, s. 3.

tekrar izin verilmiştir.²⁶⁸ Görüldüğü gibi karne yolsuzluğunda birtakım önlemler alınıp, bu önlemlerin neticelerine göre farklı uygulamalara geçilmiştir. Burhan Felek bu kararları “aksırık gibi kararlar” olarak değerlendirmiş, kararların alınmadan önce iyi değerlendirilmesini istemiştir.²⁶⁹

Ekmek istihkakında 28 Eylül 1944’te K/540 ile tekrar değişiklik yapılmıştır. 1944 yılı buğday hasatında önceki yıla göre % 10.3 oranında gerileme olmasına rağmen bu dönemde çocukların lehine bir karar alınmış ve 7 yaşına kadar çocuklar için kararlaştırılmış olan 187.5 gram ekmek istihkakı 375 grama çıkarılmıştır. Daha büyüklere verilen 375 gram ve ağır işçilere verilen 750 gram ekmek istihkakında değişiklik yapılmamıştır.²⁷⁰

Savaşın sonuna doğru 8 Ocak 1945’te K/566 sayılı kararın kabulü ile farklı bir uygulamaya geçilmiş ve değirmenler ile fabrikalarda biri 94-96 randıman, diğeri 79-81 randıman olmak üzere iki tip un imal edilmesine karar verilmiştir. Ekmeğin karne ile verilmesine devam edilmiş ve 94-96 randımanlı unlardan yapılan ekmek çocuk ve büyüklere 450 gram, ağır işçilere 900 gram olarak verilmiştir. Ancak 79-81 randımanlı undan yapılan ve daha beyaz olan ekmek çocuk, büyük ve ağır işçilere 300 gram olarak verilmiştir.²⁷¹ Bu kararla ekmek istihkakı arttırılmış ve isteyenlerin beyaz ekmek alabilmeleri sağlanmıştır. Beyaz ekmeğin piyasaya çıkması memnuniyetle karşılanmış, beyaz ekmek “emniyetin, rahatlığın ve selametinin” göstergesi kabul edilmiştir. Fırın vitrinlerinde yer alan beyaz ekmekler bolluğa kavuşmanın göstergesi olmuştur. Darlık günlerinden çıkan insanlar, eski bir söze uygun olarak “kıtlıktan çıkmışçasına” ekmeğe saldırmıştır.²⁷² Fakat tüm bu olumlu ifadelerle rağmen ekmekte karne uygulamasının devam etmesini Ticaret Vekili şu sözlerle açıklamıştır. “Kart bir nizamdır. Halkın fırınların önüne toplanmasına engel teşkil eder. Bu kontrolümüzü bırakmak istemiyoruz. Vesikayı kaldırdıktan sonra fırınların önünde görülecek herhangi bir izdiham halkın tekrar sebepsiz olarak endişelenip fazla ekmek almasına ve bu yüzden bir kısım halkın ekmeksiz kalmasına neden olabilir.”²⁷³

²⁶⁸ “Lokantalarda Karne Mukabili ekmek Verilecek”, **Cumhuriyet**, 7 Mart 1944, Sayı: 7025, s. 2.

²⁶⁹ Burhan Felek, “Ben Bunu Beğenmiyorum”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1944, Sayı: 7033, s. 3.

²⁷⁰ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 106.66.9.

²⁷¹ “Ekmek İstihkakı 450 Grama Çıkarılıyor”, **Ulus**, 15 Ocak 1945, Sayı: 8429, s. 1.

²⁷² Kemal Saraçoğlu, “Sağlık Bakımından Yeni ve Eski Ekmek Çeşnileri”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1945, Sayı: 7349, s. 2.

²⁷³ Burhan Felek, “Beyaz Ekmek”, **Cumhuriyet**, 20 İkincikânun 1945, Sayı: 7334, s. 3.

Bu açıklamaya uygun olarak ekmekte karne uygulamasına devam edilmiş, Mart 1945'te alınan K/578 ile ekmek istihkakı konusunda bir düzenleme daha yapılmıştır. K/578 kararı ile devlet sermayesiyle işletilmekte olan madenlerde çalışan yer altı işçilerinin günlük ekmek tüketiminin 1.000 grama çıkarılmıştır.²⁷⁴

Karne uygulamasının kaldırılması için ilk adım savaşı sona erişinden yaklaşık dokuz ay sonra 28 Mayıs 1946 tarihinde atılmıştır. Ticaret Bakanlığı, karne uygulamasının kaldırılması durumunda bir sıkıntı yaşanmayacağına düşünöldüğü yerlerde ekmek karnelerinin kaldırılmasına izin vermiştir.²⁷⁵ Bunun üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir dışında kalan yerlerde karne uygulamasına son verilmiştir.²⁷⁶ İstanbul, Ankara ve İzmir'de karne uygulaması yine Ticaret Vekaletinin *“Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerinde karne ile ekmek satışı usulü 9 Eylül pazartesi günü sabahından itibaren kaldırılmıştır. Bu üç şehirde de diğer yerlerde olduğu gibi, ekmek satışı miktar tahdidi olmaksızın karnesiz ve serbestçe yapılacaktır.”* şeklindeki talimatı ile 9 Eylül 1946'da kaldırılmıştır.²⁷⁷

4.4.3.Unlu Mamul Yapımının Yasaklanması

Saydam Hükümeti yukarıda da sözü edildiği gibi savaş şartlarında hem ordunun hem de başta büyük şehirler olmak üzere halkın iaşesini karşılayabilmenin yolunu aramıştır. Savaşın başlaması ile 1941 yılı şubatına kadar olan zaman dilimi eldeki stoklarla idare edilmiş, stokların tükenmesi üzerine iaşenin sağlanması için 14 Şubat 1941'de hububata bedeli karşılığında el koyma uygulaması başlatılmıştır.

Diğer yandan 1941 yılı buğday hasatı da bir önceki yıla göre % 14.4 oranında gerilemiştir. Bir yandan eldeki stokların bitmesi öte yandan buğday üretiminin gerilemesi, el koyma uygulamasının yanında diğer bazı tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir.

²⁷⁴ BCA, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 107.102.12., T.C. Resmi Gazete, 25 Mart 1945, Sayı: 5963, s. 8421.

²⁷⁵ Bu yetki Ticaret Vekaletine savaşın sona erişinin ardından kabul edilen K/596'nın 1. Maddesinin b. Fıkrası ile verilmiştir. Alınan kararla Ticaret Bakanlığı uygulanmasında zaruret görmediği yerlerde kart ile dağıtımı kaldırmağa yetkili kılınmıştır. T.C. Resmi Gazete, 11 Temmuz 1945, Sayı: 6054., s. 9045.

²⁷⁶ Sabit Dokuyan, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması”, s. 203
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/45310387_12Dokuyan%20Sabit%20trh-193-210.pdf (2 Eylül 2014)

²⁷⁷ “Ekmek Karnesi Kaldırıldı”, Cumhuriyet, 9 Eylül 1946, Sayı: 7925, s. 1., “Ekmek Karnesi Kaldırıldı”, Vatan , 9 Eylül 1946, Sayı: 1898, s. 1.

Bu durum karşısında 24 Kasım 1941’de K/223 kararı kabul edilmiş ve buğday unundan ekmek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküvi, simit dışında maddelerin yapılması, satılması ve tüketilmesi yasaklanmıştır. Ancak lokanta ve evlerde yemek olarak yapılacak hamur işleri bu karardan istisna edilmiştir. Kararname ile yapılması, satılması ve tüketilmesi yasak olan bu maddeleri imal eden işletmelerin, ellerindeki un miktarını ve unun özelliklerini kararın yayın tarihinden sonraki üç gün içinde beyan etmeleri istenmiştir.

13 Ocak 1942’de alınan ve ekmeği karneye bağlayan K/247 ile aynı zamanda K/223’te değişiklik yapılmıştır.

*“Buğday ve diğer ekmeklik hububat unlarından ekmekten gayri unlu maddelerin yapılması ve satılması menolunmuştur. Lokantalarda, resmi daire ve müesseseler ve eşhas tarafından işletilen aş evlerinde yapılacak hamur işleri de memnu maddeler arasına ithal edilmiştir”*²⁷⁸

şeklinde yapılan değişiklik ile buğday ununun yanı sıra, diğer ekmeklik unlardan da ekmek dışında tüm unlu maddelerin yapılması ve satılması yasaklanmış, ekmeklik unundan pasta türü yiyeceklerin yapımı yasaklanınca pek çok iş yeri kapanmak zorunda kalmıştır. Bu durumda esnaf badem unundan pasta yapma gibi bir alternatif yol düşünmüş, ancak badem unundan imal edilecek ürün maliyetinin yüksek olması nedeni ile bu düşünce hayata geçirilmemiştir.²⁷⁹

K/247 ile “Buğday ve diğer ekmeklik hububat” ile sınırlandırılmış olan “un” kapsamı 21 Ocak 1942 tarihli K/255 ile genişletilmiş ve tüm hububat, bakliyat, patates ve pirinç unlarından da pasta, çörek vb. maddelerin yapılması ve satılması yasaklanmıştır.²⁸⁰

Bu yasak uzun süre uygulandıktan sonra 25 Ekim 1944’te kaldırılmıştır. K/547 kararının kabul edilmesinin ardından hububat ve bakliyat unlarından pasta, simit vs. yapılabilmesine izin verilmiş, ancak bu ürünler imal edilirken 94-96 randıman un kullanılması kararlaştırılmıştır.²⁸¹ Bir yıldan uzun bir süre bu şekilde imal edilen söz

²⁷⁸ **BCA.**, Fon kodu: 30 18 1.2.Yer no: 96.95.17., **T.C. Resmi Gazete**, 19 Kânunusani 1941, Sayı : 5010, s. 2161.

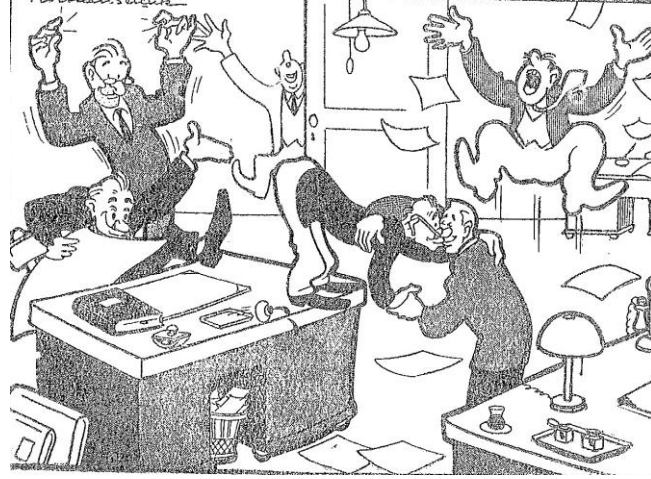
²⁷⁹ “Badem Unundan Pasta”, **Cumhuriyet**, 2 Kanunuevvel 1941, Sayı: 6213., s. 2.

²⁸⁰ Buğday unundan pasta yapan bir kişinin Millî Korunma Kanunu’na aykırı davranıştan dolayı mahkum olduğu haberi de basında yer almıştır. Bk. “Buğday Unundan Pasta Yaptı Mahkum Oldu”, **Ulus**, 24 Mayıs 1944, Sayı: 8193, s. 2.

²⁸¹ **T.C. Resmi Gazete**, 1 Teşrinisani 1944, Sayı: 5845, s. 7826., “Pasta, Börek, Simit ve Baklava Yiyebileceğiz”, **Ulus**, 1 Sontişrin1944, Sayı:8354, s. 1.

konusu ürünler, 8 Ocak 1945 tarihli K/567 ile 79-81 randımanlı daha beyaz undan yapılabilmiştir.²⁸²

Savaş döneminde ekmeğin imalatı ve tüketimi ile ilgili Koordinasyon Heyeti Kararları Tablo 4.9’da verilmiştir.

Şekil 4.6 Memurların Simit Bayramı
Akbaba, 9 Kasım 1944, Sayı: 33, s. 4

Tablo 4. 9 Ekmek İmalatı ve Tüketimi ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/115	18 Şubat 1941	2/15224	21 Şubat 1941 – Sayı:4740	Tek tip ekmeğin çıkarılması
K/160	6 Haziran 1941	2/15956	18 Haziran 1941 – Sayı:4837	Ekmeğin çeşnisinin değiştirilmesi
K/179	5 Ağustos 1941	2/16358	14 Ağustos 1941 – Sayı:4886	Ekmeğin çeşnisinin değiştirilmesi
K/216	15 Kasım 1941	2/16842	22 Kasım 1941 – Sayı:4965	Ekmeğin çeşnisinin değiştirilmesi
K/223	24 Kasım 1941	2/16894	27 Kasım 1941 – Sayı:4969	Buğday unundan bazı maddelerin imalının yasaklanması

²⁸² T.C. Resmi Gazete, 18 Ocak 1945, Sayı: 5908, s. 8194.

K/247	13 Ocak 1942	2/17141	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Ekmek ve ekmeklik hububat tüketiminin kısıtlanması
K/255	21 Ocak 1942	2/17199	30 Ocak 1942 – Sayı:5020	Hububat ve saire unlarından çörek ve benzerlerinin yapılmasının yasaklanması
K/291	2 Mart 1942	2/17467	11 Mart 1942 – Sayı:5054	216 numaralı karar mucibince imal edilen unlara % 25 oranına kadar mısır unu karıştırılabileceği
K/313	13 Nisan 1942	2/17679	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	247 sayılı kararın ikinci maddesine bir fıkra ilavesi
K/385	26 Ağustos 1942	2/18665	2 Eylül 1942 – Sayı:5200	274 sayılı kararın 1., 2., ve 6. maddelerinin değiştirilmesi
K/540	28 Eylül 1944	3/1525	2 Ekim 1944 – Sayı:5820	Ekmek istihkakının artırılması
K/547	25 Ekim 1944	3/1691	1 Kasım 1944 – Sayı:5845	Hububat ve bakliyat unlarından pasta vs. yapılabilmesi
K/566	8 Ocak 1945	3/2029	18 Ocak 1945 – Sayı:5908	Beyaz un yapılabilmesi ve ekmek istihkakının artırılması
K/567	8 Ocak 1945	3/2030	18 Ocak 1945 – Sayı:5908	Çörek vs. beyaz undan yapılabilmesi
K/568	8 Ocak 1945	3/2031	18 Ocak 1945 – Sayı:5908	Bazı hububat ve bakliyatın tespit edilen fiyatlardan daha ucuza sattırılabilmesi
K/578	1 Mart 1945	3/2279	23 Mart 1945 – Sayı:5963	Veremlilerle maden işçisi ekmek istihkakının arttırılabilmesi

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**

BÖLÜM 5: ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ VE DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

5.1. İş Yükümlülüğü Kavramı ve Türkiye’de İş Yükümlülüğü Uygulamalarının Tarihçesine Kısa Bir Bakış

Geçmiş kölelik dönemine kadar uzanan iş mükellefiyeti, değişik dönemlerde farklı iktisat sistemlerine sahip ülkelerde tarım alanında, yapı işlerinde, savaş endüstrisinde, madenlerde zorunlu çalışma gibi değişik uygulama alanları bulmuştur. Bu uygulamalar karşısında temel amaçları insan haklarını savunmak olan çeşitli uluslararası kuruluşlar zorunlu çalışmayı yasaklayıcı hükümleri içinde barındıran birçok belge hazırlayıp ilan etmişlerdir.¹

Zorunlu çalışmayı önleyici tedbirler konusunda en önemli adım Uluslararası Çalışma Örgütü² tarafından atılmıştır. 1919’da temelleri atılan ve günümüzde en önemli insan hakları savunucusu kurumlarından olan ILO ekonomik gelişme amacı ile başvurulmuş zorunlu çalışmaya karşı savaş açmıştır.

ILO, 1930 tarih ve 29 numaralı Zorunlu Çalışma Sözleşmesi’nde zorunlu çalışma veya angarya kavramını “*herhangi bir kişinin ceza tehdidi altında ve bu kişinin tam isteği olmadan mecbur edildiği tüm iş veya hizmetler*” olarak ifade etmiş³ ve bu sözleşme ile her türlü zorunlu çalışmayı mümkün olan en kısa zamanda yasaklayıcı normlar getirmiştir. 1957 yılında da “Zorunlu Çalışmanın Kaldırılması Sözleşmesi” (No:105) hazırlanmıştır.

¹ Söz konusu sözleşmeler için Bkz: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312250:NO (18 Mayıs 2014)

² ILO/ International Labour Organization

³ ILO tarihçesi ve sözleşmeler için Bkz: <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz029.htm>, (21 Mart 2014)

Zorunlu çalışma yükümlülüğü farklı dönemlerde ve farklı alanlarda çeşitli ülkelerde uygulandığı gibi Osmanlı Devleti döneminde de uygulanmıştır.⁴ Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de zorunlu çalışma yükümlülüğü ile ilgili çeşitli uygulamalar görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde başlayan, Milli Mücadele döneminde ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan Yol Vergisi zorunlu çalışma kapsamında ele alınabilir.

Osmanlı Devleti döneminde yol yapım çalışmaları için nakden ya da yol yapımında bedenen çalışma şeklinde ödenen ve gelir düzeyine bakılmaksızın 16-60 yaş aralığında olan her erkek vatandaşın eşit oranda tahsil edilen Yol Vergisi, sorumluluğunu para ödeyerek ifa edemeyenler için zorunlu çalışma yükümlülüğü getirmiştir.⁵ Milli Mücadele döneminde Büyük Millet Meclisi bayındırlık hizmetleri için finansman sağlamak amacı ile yol vergisi uygulamasını devam ettirmiştir. 10 maddeden oluşan 102 sayılı Tarik Bedeli Nakdisi Hakkında Kanun 21 Şubat 1921'de Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştur. Kanuna göre 18-60 yaş arasındaki erkekler vergi ile yükümlü kılınmış, para esasına dayanan bu vergiden sakatlığını bir rapor ile ispat eden düşük gelirliler, silah altında bulunanlar ve verginin toplanmasında görev alacak imam ve muhtarlar vergiden muaf tutulmuştur. Nakit olarak yol vergisini ödemeye gücü yetmeyenlerin yükümlülükleri, köy ve kasabalarına mesafesi üç saati geçmeyen yerlerde il yolları ya da mahalli yol inşaatlarında çalışmak üzere bedeni yükümlülüğe çevrilmiştir. Kurtuluş Savaşının ardından ülke imarında önemli bir gelir kaynağı olarak görülen yol vergisinde yeni bir düzenleme yapılmış, verginin toplanmasında görev alan köy, mahalle imam ve muhtarlarının vergi muafiyeti kaldırılmış, yol vergisinin il özel idareleri tahsildarları tarafından toplanması 16 Kasım 1922 tarihinde kabul edilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Tarik Bedeli Nakdisi Kanunu'nun uygulanmasına devam edilmiş, bir süre sonra bedeni mükellefiyet esasına dayanan yeni bir düzenleme yapılması kararlaştırılmıştır. 19 Ocak 1925 Tarihinde 23 maddeden oluşan 542 sayılı Yol Mükellefiyeti Kanunu ile Türkiye'de yaşayan 18-60 yaş arasındaki erkekler yol vergisine tabii tutulmuşlardır. Yol yükümlülüğü yılda 6-12

⁴ Osmanlı Devleti'nde iş yükümlülüğü konusunda geniş bilgi için Bk: Mustafa Yüce, **Ücretli İş Mükellefiyeti ve Zonguldak Havzası Uygulaması**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, 1993, b.a., Cevdet Kırpık, **Osmanlı Devletinde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)**, Doktora Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2004, b.a.

⁵ Geniş bilgi için: Nuray Özdemir, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1779/18795.pdf> b.a.

gün olarak, ortalama iş gücüne sahip kişinin görebileceği iş olarak belirlenmiştir. Yükümlülük esasen il yollarında yapılacak çalışmayı içerirken, gerektiğinde il genel meclislerinin verecekleri karar doğrultusunda devlet yollarında çalışmayı da kapsamaktadır. Çalışma yükümlünün bulunduğu il sınırı içinde ve en çok sekiz saat uzaklıktaki yollarda çalışma olarak sınırlandırılmıştır. Ancak yapılmakta olan il yollarında sekiz saatten uzakta bulunan köylerde oturanlar, il genel meclisinin kararı ile bucak yollarında da çalışabilecektir. Yükümlülük nakden de yerine getirilebilecektir. Ancak bedel ödemededen çok bedenen çalışma şeklinde ödenen bu vergi ile yol yapımında makine kullanımının henüz yaygınlaşmadığı bir dönemde yol çalışmalarının sürdürülmesi ve işçi sıkıntısının aşılması amaçlanmıştır. Yol Vergisi 1952 yılına kadar çeşitli değişikliklere uğramış ve 25 Şubat 1952 tarihinde kabul edilen 5889 sayılı Akaryakıtlardan Alınacak Yol Vergisi Kanunu ile kaldırılmıştır.⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nde çalışma mükellefiyeti kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir uygulama İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü dönemde hayata geçirilen köy enstitülerinin yapımı ile ilgilidir. 17 Nisan 1940 tarihli Köy Enstitüleri Kanunu ile köy enstitüleri binalarının yapılması için vatandaşa bazı sorumluluklar yüklenmiş, köy öğretmenlerinin tayin edilecekleri okulların binaları ve öğretmen evlerinin yapılması görevi, Maarif Vekaletince belirlenecek plana uygun olarak ve 442 sayılı Köy Kanununa dayanılarak bölge ilk tedrisat müfettişi ile gezici başöğretmenin kontrolünde olmak üzere köy ihtiyar heyetlerine verilmiştir. Köy okul binalarının tamiri ve okulun daimi masraflarının karşılanması da köy ihtiyar heyetinin sorumluluğu altına alınmıştır.⁷

Bu uygulamaya göre köy okullarının yapımı için köy halkından olup yaşları 18-50 arasında olanlar köy okullarının yapımında bizzat ya da araçları ile çalışacaktır. Köylüler köy okul binaları, öğretmen, sağlık memuru, ebe evleri, okul binalarına ilave edilecek bölümler ve bunlarla ilgili yollar ve suyollarının yapımında çalışacaktır. Çalışma yükümlülüğü üretim zamanlarının dışında olacak ve senede 20 günü geçmeyecektir. Çalışma yükümlülüğüne tabii olanlar ya şahsen çalışmak, kendi yerine birisini çalıştırmak ya da yerel rayice göre belirlenecek miktarda para ödemek

⁶ Geniş bilgi için Bkz: A.e., b.a.

⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6, C. X, B. 41, 17.4.1940, s. 89., **T.C. Resmi Gazete**, 22 Nisan 1940, Sayı: 4491, s. 13683.

yolu ile sorumluluğunu yerine getirecektir.⁸ Gazeteci ve yazar Ahmed Emin Yalman bu süreci “*kırbaçlı bir okul yaptırma çığı*” olarak tanımlayacaktır.⁹

İkinci Dünya Savaşı döneminde uygulanan diğer zorunlu çalışma mükellefiyeti ise Varlık Vergisi borcunu ödeyemeyenleri kapsamaktadır. Varlık Vergisi Kanunu’na göre vergi borcunun 15 gün içinde ödenmesi gerekmektedir. 15 günü takip eden ilk hafta içinde yatırılan vergiler % 1, sonraki hafta yatırılan vergiler % 2 oranında cezaya tabii kılınmıştır. Vergi borcunu, bu dönem içinde ödeyemeyen mükellefler için borçlarını tamamen ödeyinceye kadar çalışma yükümlülüğü getirilmiştir.¹⁰

Zorunlu çalışma yükümlülüğünün uygulama biçim ve yöntemini içeren “4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu’nun çalışma mecburiyetine dair hükümlerini ihtiva eden 12 ve 13. Maddelerin tatbik sureti hukukundaki talimatname” 7 Ocak 1943 tarihinde çıkarılmış¹¹ bu talimatname ile yükümlülerin belirlenmesi, çalışma yerlerine gönderilmesi ve çalıştırılması ile ilgili konular düzenlenmiştir. Talimatname gereğince kendilerine vergi tarh edildiği halde bir ay içinde hiç ödememiş olanlar çalışma yükümlülüğüne tabi tutulmuşlardır. Vergisinin bir kısmını ödeyen, ancak haczedilmesi mümkün olan mallarını saklayanlar ve kaçırınlar da çalışma yükümlülüğü kapsamına alınmışlardır. Zorunlu çalışma yükümlüleri önceleri listeler halinde ilan edilmişler, ardından toplama merkezlerine alınmış, daha sonra çalışma bölgesine gönderilmiştir.¹² Varlık Vergisi uygulaması daha çok ticareti elinde bulunduran gayrimüslim kesimi etkilemiş, 15 Mart 1944’te yürürlükten kaldırıldığında 114.368 mükelleften o günkü para birimi ile 314.920.940 lira tutarında varlık vergisi tahsil edilmiş, 1400 mükellef zorunlu çalışma kapsamında Aşkale’ye sevk edilmiştir.¹³

Türkiye Cumhuriyeti’nde değişik alanlarda uygulanan çalışma yükümlülüğünün diğer bir uygulama şekli işgücü sağlamak için askerlerin ve mahkumların çalıştırılması yöntemidir.¹⁴ Askerlerin işçi olarak çalıştırılması yöntemi Osmanlı

⁸ Osman Akandere, Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 199.

⁹ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. III. İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970., s. 367.

¹⁰ Hüseyin Perviz Pur, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, s. 410.

¹¹ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, t.y.,s. 224-227.

¹² Osman Akandere, Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, s. 202-203.

¹³ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, 158.

¹⁴ Nusret Ekin, “Memleketimizde İşçi Devri Mevzuunda Yapılan Araştırmalar ve Ortaya Koydukları Neticeleri”, <http://journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/viewFile/1023007515/1023007017>, s. 195

Devleti döneminde de uygulanmıştır.¹⁵ 2. Dünya Savaşı dönemine gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde işgücü açığını kapatmak için aynı yönetim başvurulmuş ve asker işçilerden yararlanılmıştır.¹⁶ Çalışma yükümlülüğünün başından beri “askerlik teciline dayanan uygulamanın” yanı sıra Bakanlar Kurulunun 3 Eylül 1942 tarihinde aldığı 2/18670 sayılı karar ile 15 Eylül 1942’den itibaren “askerlik muafiyetine dayalı mükellefiyet” uygulaması başlatılmıştır.¹⁷ Askerlikten önceki dönemde de madenlerde çalışmış işçiler altı aylık acemi askerlik döneminin ardından askerlik hizmetlerine sayılmak üzere maden ocaklarında istihdam edilmişlerdir.¹⁸ Askerlik görevini yerine getirirken diğer yandan ücret alıyor olmak çalışanları olumlu etkilemiş, alınan verimi arttırmıştır.¹⁹

Ancak madenlerde çalışarak askerlik görevini yerine getiren bazı erlerin disiplin suçları işlemiş ve ceza olarak tahkimat bölgelerine gönderilmiştir. Bu uygulama ise madenlerde üretim azalmasına neden olmuştur. İktisat Vekaleti 19 Ağustos 1943’te askerlerin tahkimat bölgelerine gönderilmelerinin ve orada çalıştırılmalarının üretimi olumsuz etkilediğini belirterek, bu işçilerin madenlere geri döndürülmesini ve cezalı asker işçilerin üniformaları ile kuyularda çalıştırılmasını önermiş ve bu uygulamanın diğer askerler için “ibret” olacağını belirtmiştir. Bu öneri Milli Müdafaa Vekaleti tarafından olumlu bulunmuştur. 28 Ekim 1943’te kömür havzasında çalıştırılmak üzere Ereğli Havzası Ocak Hizmet Taburu ve Garp Linyitleri Ocak Hizmet Taburu kurulmasına karar verilmiş, Zonguldak Havzasında ve Garp Linyitlerinde çalışan ihtiyat erlerden görevlerini ihmal eden erlerin tahkimat mahallerine sevk edilmesi uygulaması sona ermiştir.

1 Kasım 1943’te kurulan Kömür Havzası Ocak Hizmet Taburlarının başında Milli Müdafaa Vekaleti’nin tayin ettiği iki binbaşı görev yapacaktır. Taburların kadroları tahkimattan iade edilecek askerlerden ve o tarihten itibaren iyi çalışmadıkları,

¹⁵ Rahmi Deniz Özbay, “ 19. Yüzyılda Osmanlıda Devletin Emek İstihdamı”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2003. s. 27-31., Mesut Gülmez, “Tanzimattan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)., **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.III, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 801. (792-802)

¹⁶ Kömür madenlerinde askerlerin çalıştırılması hakkında geniş bilgi için Bkz: Erol Çatma, **Asker İşçiler**, İstanbul, Ceylan Yayıncılık, 1998. b.a.

¹⁷ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 99.79.2.

¹⁸ Gerhard Kessler, Zonguldak ve Karabükteki Çalışma Şartları, <http://journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013166/1023012388> (13 Mart 2014), s. 15.

¹⁹ Ahmet Makal, “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 203-205, İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, s. 186.

görevden kaçtıkları için haklarında zecri muamele tatbikine lüzum olanlardan oluşturulacaktır. Taburlardaki asker 300 kişilik bölükler şeklinde düzenlenecek, bölüklerin ihtiyaca göre teşkilatlanması Tabur komutanlarının tasarrufunda olacaktır.²⁰ Sıkı bir askeri disipline dayanan bu uygulama firar olaylarının azalmasında etkili olmuştur.²¹

Asker işçi çalıştırmanın yanı sıra mahkum işçi çalıştırma yöntemi de Osmanlı Devleti döneminde uygulanmıştır.²² Türkiye Cumhuriyeti döneminde mahkumların çalıştırılmaları sistemi ise 1938 yılında Ceza ve Tevkifevleri Umum Müdürlüğünün Vazife ve Teşkilatları Hakkında Kanun ile kabul edilmiştir.²³ 2. Dünya Savaşı arifesinde alınan mahkumların işçi olarak çalıştırılması kararı savaş döneminde hayata geçirilmiş, işgücü açığının kapatılması için mahkumlardan yararlanılmıştır. Maden ocaklarında çalışan mahkumlar diğer serbest ücretli işçilerle aynı alanlarda çalışmışlar, ancak diğer çalışanlardan farklı giysiler giymişlerdir. Ayrıca mahkum işçilerin yeme ve barınma ihtiyaçları diğer çalışanlardan farklı yerlerde giderilmiştir.²⁴ Bu uygulama ile sadece işgücü açığı kapatılmamış mahkumların işçi olarak çalıştırılması ile ekonomiye de katkı sağlanmıştır. 23 Mayıs 1941 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yer alan habere göre o dönemdeki mahkum sayısı 27.000 kişidir ve bu mahkumların devlete maliyeti bir milyon lirayı geçmektedir.²⁵ Bu uygulama kapsamında 1944 yılında Etibank Garp Linyitleri işletmesinde görev yapan 4.552 işçiden 672'si (% 14.8) mahkumlardan oluşmuştur. 1947 yılında Garp Linyitlerinde zorunlu çalışma yükümlülüğü kaldırılmış ancak mahkum işçi gücünden yararlanılmaya devam edilmiştir. Garp Linyitleri işletmelerinde 1947 yılında 3.916 işçiden 1.018 işçi (%26), 1948'de 4.506 işçiden 1.309 işçi (% 29) mahkum işçilerden oluşmuştur. Keçiözümlü Kükürtleri işletmesinde de 1943 yılı itibarıyla 300 işçinin 192'si mahkumlardan oluşmuştur. Mahkum işçi çalıştırılması madenlerin dışında da uygulanmıştır. 1943 yılı itibarı ile Sümerbank'ın toplam 31.703 işçisinin

²⁰ BCA, Fon kodu: 30.10.0.0. Yer no: 46.297.35.

²¹ Ahmet Makal, "65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti", **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 203-205.

²² Rahmi Deniz Özbay, "19. Yüzyılda Osmanlıda Devletin Emek İstihdamı", s. 27-31.

²³ T.C. Resmi Gazete, 13 Temmuz 1938., Sayı: 3958., s. 10258.

²⁴ Gerhard Kessler, Zongoldak ve Karabükteki Çalışma Şartları, s. 15.

²⁵ "27.000 Mahkumdan Çalışabilecek Olanlar", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1941., Sayı: 6030., s. 3.

994'ü mahkum işçilerden oluşmuştur. Mahkum işçi uygulaması 1950 yılında Genel Af Kanunu sonrası fiilen sona ermiştir.²⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nde zorunlu çalışma yükümlülüğü kapsamında uygulanan Yol Vergisi, Köy Enstitülerinin yapımı çalışmaları, Varlık Vergisi uygulamaları, mahkumların ve askerlerin çalıştırılmalarının yanı sıra İkinci Dünya Savaşı koşulları altında hayata geçirilen ve tez konumuz kapsamında olan en önemli uygulama ise Milli Korunma Kanunu'na dayanarak kabul edilen ücretli iş yükümlülüğü uygulamasıdır.

5. 2. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Ücretli İş Yükümlülüğü Uygulaması

Cumhuriyet döneminde başta iktisadi, sosyal ve hukuki alanlarda olmak üzere hayatın tüm yönlerinde uygar ülkelerin düzeyine ulaşabilmek için eski dönemden farklı uygulamalar sergilenmiştir. Bu dönemde sanayiye dayalı ekonomiye sahip bir ülke olma düşüncesi, çalışma ilişkilerini düzenleyen modern bir hukuki mevzuat oluşturma gereğini ortaya çıkarmış ve Modern Türk İş Hukuku'nun temelleri atılmıştır. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce 8 Haziran 1936'da kabul edilen 3008 sayılı İş Kanunu ile bireysel çalışma ilişkileri alanında koruyucu hükümler hayata geçirilmeye çalışılmıştır.²⁷ Ancak İkinci Dünya Savaşı döneminde beliren olağanüstü şartlar, Türkiye'de çalışma özgürlüğünü kısıtlayan bazı uygulamaların hayata geçirilebileceği endişesini de doğurmuştur. Milli Korunma Kanunu kapsamında yapılacak uygulamaların İş Kanununun özellikle çalışma süreleri ve ücretler ile ilgili bazı hükümlerini değiştirebilecek olması kaygı ile izlenmiştir.²⁸

Nitekim Milli Korunma Kanunu'nun hayata geçirilmesinin ardından İş Kanunu'nun birçok maddesi uygulama alanı bulamamıştır. İşçilerin İş Kanunu ile sınırlı da olsa sahip oldukları hak ve özgürlüklere kısıtlamalar getirilmiştir.²⁹ Hafta Tatili Kanunu

²⁶ Ahmet Makal, "65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti", **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 203-204.

²⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330, s. 6622. 1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanunu hakkında geniş bilgi için Bkz: Ahmet Makal, **Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999, b.a.

²⁸ Orhan Tuna, "Türk İş Hukuku ve Milli Korunma Kanunu", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. I, 1940, s.351.

²⁹ Osman Akandere, Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, s. 209, Ayrıca Milli Korunma Kanununun İş kanunu ile ilgili hükümleri için bk: Orhan Tuna, "Türk İş Hukuku ve Milli Korunma Kanunu", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. I, s. 330-351. b.a.

ve Umumi Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun hükümleri de Milli Korunma Kanunu uygulamalarından etkilenmiştir. Bu süreçte Milli Korunma Kanunu'nun çalışma ilişkilerini düzenleyen hükümleri ile emek arzında meydana gelen iş gücü eksikliği kapatılmaya çalışılmış, çalışma süreleri uzatılmış, yasal tatil süreleri kısıtlanmış, kadın ve çocuk iş gücünün istihdamı konusunda yasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Ağırlıklı olarak maden sektöründe ihtiyaç görülen işgücü açığı ise ücretli iş yükümlülüğü uygulaması ile giderilmeye çalışılmıştır.

Milli Korunma Kanunu zorunlu çalışma ile ilgili düzenlemeler açısından incelendiğinde Kanunun 6, 9, 10, 19, 50, 53, 54, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 71, 72. Maddelerinin ve 2, 4, 8 numaralı ek maddelerinin doğrudan ya da dolaylı şekilde iş yükümlülüğü ile ilgili olduğu görülmektedir.³⁰ Savaş döneminde ücretli çalışma yükümlülüğü alanında 10 adet karar alınmıştır.

Tablo 5.6'da görüldüğü gibi savaş döneminde ücretli çalışma yükümlülüğü yol, köprü, iskele inşaatlarında, demiryolu tadilatında, devlet matbaasında çalışmaları da içerirken, kararların en önemli ve geniş uygulama alanı madenlerde çalışma yükümlülüğü olmuştur.

5.2.1. Madenlerde İş Yükümlülüğü

5.2.1.1. Madenlerde İş Yükümlülüğünün Kanuni Boyutuna Kısa Bir Bakış

Madencilik, zorunlu çalışma uygulamalarının en eski ve en yaygın şekilde uygulandığı alanların başında gelmektedir. İnsan gücüne bağlı çalışmanın gerektiği bu sektörde işgücü arzı her zaman yeterli düzeyde olamamıştır. Özellikle savaş dönemlerinde stratejik önemi artan madenlerin yeterli miktarda çıkarılması için zorunlu çalışma uygulamasına gidilmiştir.

Madenlerde zorunlu çalışma Osmanlı Devleti döneminde en geniş şekli ile Ereğli Havzası'nda uygulanmıştır. Bu uygulama 1867 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesine dayanmaktadır. Maden alanında zorunlu çalışma ile ilgili olan bu nizamname

³⁰ “Milli Korunma Kanununun Ücretli İş Mükellefiyeti ve Tatbikatı ile İlgili Hükümleri”, **Milli Korunma Kanununun Garp Linyitleri Mıntkasında Tatbik Olunan Ücretli İş Mükellefiyetine Aid Hükümleri Bu Hükümlerle İlgili Mevzuat**, İstanbul, Foto Magazin Basımevi, 1942, s. 1-22., Mehmet Karaca, **İkinci Dünya ve Savaşı Konjonktöründe Türkiye Ekonomisi (1940-1945)**, T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Diyarbakır, 2005, s. 102.

hükümleri Padişah onayından geçmemiş olduğu için hukuken nizamname vasfına haiz değildir. O nedenle “Ereğli Maadin-i Humayun Teamülnamesi” adı ile anılmaktadır. Ereğli Sancağı dahilinde 14 kaza halkı arasında yaşları 13-50 arası olan erkeklerin nüfus kayıtlarının incelenerek belirlenmesi, belirlenen erkeklerden sakat olanların ayrılması, geri kalanların ücretli iş yükümlülüğüne tabi tutularak maden ocağına sevk edilmesi, zorunlu çalışma süresinin senede altı ay olarak, çalışma sürelerinin günde 10’ar saatlik iki posta olarak planlanması bu nizamname ile yapılan düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir.³¹

Bu uygulama 10 Eylül 1921 tarihli ve 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun ile kaldırılmıştır.³² Ancak 1924 Anayasası Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde zorunlu çalışma uygulamasına imkan vermiştir.³³ 1924 Anayasası’nın 74. Maddesi’nin 3. bendinde “*Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para ve mal ve çalışma ödevleri dışında hiçbir kimse başka hiçbir şey yapmaya ve vermeye zorlanamaz.*” denmektedir. Diğer bir ifade ile olağanüstü dönemlerde zorunlu çalışma uygulamasının yapılabileceği belirtilmiştir. 1940 yılında kabul edilen ve ücretli iş mükellefiyetini de getiren Milli Korunma Kanunu da 1924 Anayasası’nın 74. maddesine dayandırılmıştır.

Milli Mücadele döneminde kaldırılmış olan zorunlu çalışma yükümlülüğü ise İkinci Dünya Savaşı’nın olağanüstü koşullarının yaşandığı yıllarda yeniden uygulama alanı bulmuş ve Milli Korunma Kanununa dayanılarak verilen 2 numaralı Koordinasyon Heyeti kararı ile uygulamaya koyulmuştur. Osmanlı Devleti döneminde de uygulanan çalışma yükümlülüklerine atıfla “*ikinci mükellefiyet*” olarak değerlendirilmiştir.³⁴

Bu karar, Ereğli Kömür Havzası’nda üretimin arttırılması için 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu’nun “*Hükümet, sanayi ve maden işletmelerinin istihallerin*

³¹ M. Bülent Varlık, “Osmanlı Devleti’nde Madenlerde Çalışma Koşulları”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2985, C. IV, s. 917-922. Ayrıca Dilaver Paşa Nizamnamesi hakkında geniş bilgi için bk: Cevat Ülkekel, **Taş kömürü Havzasında Bahriye Nezareti Yönetimi (1865-1908) ve Dilaver Paşa Nizamnamesi**, file:///C:/Users/pc/Downloads/TAS-KOMURU-HAVZASINDA-ISLETMELERINDE-BAHRIYE-NEZARETI-YONETIMI-1865-1908-VE-DILAVER-PASA-NIZAMNAMESI.pdf (9 Mayıs 2014)

³²Ahmet Makal, “Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti”, İstanbul, Zonguldak Kent Tarihi Bienali Bildiriler Kitabı, 2006, s. 72.

³³ <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasalar.htm> (12 Eylül 2013)

³⁴ Ahmet Makal, “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 175.

(üretimlerini) ve diğer işyerlerindeki mesaiyi, bu kanunun derpiş ettiği (öngördüğü) ihtiyacı karşılayacak hadde çıkarmak için lüzumu olan işçi kadrosunu ve ihtisas (uzman) elemanları temin edebilecektir. Bu amaçla vatandaşa ücretli iş mükellefiyeti tahmil edilebilir(uygulayabilir)” diyen 9. Maddesine dayanarak alınmış böylece ücretli iş mükellefiyeti uygulaması başlatılmıştır.³⁵ Maddede belirtildiği üzere yükümlülük “vatandaşları” kapsamaktadır. Zaten Türk vatandaşı olmayanların bu kapsama dahil edilmesi devletler hukuku açısından da mümkün değildir.³⁶

Milli Korunma Kanunu’nun “Sanayi ve maadin müesseselerinde ve diğer iş yerlerinde çalışan işçiler, teknisyenler, mühendisler, ihtisas sahipleri ve sair müstahdemler (hizmetliler) çalıştıkları müesseseyi veya iş yerlerini, kabule şayan bir mazeret olmaksızın, terk edemezler. Bu madde hükmüne tevfikan çalışmağa mecbur tutulanlara sailerine mukabil(gördükleri işe karşılık) emsaline göre normal bir ücret verilir”³⁷

ifadelerini taşıyan 10. maddesi ise 9. Maddeyi tamamlar nitelikte olup, zorunlu çalışma yükümlülüğü konusuna açıklık getirmektedir.

5.2.1.2. Madenlerde İş Yükümlülüğü Uygulaması

Milli Korunma Kanunu kapsamında madenlerde ücretli çalışma yükümlülüğünün uygulamasına dair kararlar K/2 Ereğli Kömür Havzası’nda ücretli iş yükümlülüğü, K/199 Ereğli Kömür Havzası’nda orman katiyat ve nakliyat işlerinde ücretli çalışma yükümlülüğü (aynı kararlar ulaşım araçlarına da ücretli iş yükümlülüğü), K/220 Etibank tarafından işletilen Soma, Değirmizaz ve Tavşanlı Linyit havzalarında ücretli iş yükümlülüğü, K/336 ile Ereğli Kömür Havzası’nda ücretli iş yükümlülüğü, K/337 Soma, Değirmizaz ve Tavşanlı Linyit havzalarında ücretli iş yükümlülüğü, K/457 Çeltek kömür madeninde ücretli iş yükümlülüğü kararlarıdır.

Savaş dönemlerinde, hem sanayide kullanılmak üzere hem de halkın ısınması için gerekli olan madenlerin yeterince çıkarılması konusu savaşın etki alanında olan tüm ülkeler için oldukça önemli bir sorundur. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasının ardından bu konu Türkiye’de de hemen dikkate alınmıştır. Başbakan Dr. Refik

³⁵ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 4., “Koordinasyon ;Heyetinin İlk İçtima ve Kararı”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1940., Sayı: 5669., s. 1.

³⁶ Mustafa Yüce, **Ücretli İş Mükellefiyeti ve Zonguldak Havzası Uygulaması**, s. 20.

³⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 26 Kânunisani 1940, Sayı: 4417. S. 13213-13216

Saydam savaşın ilk dönemlerinde bizzat giderek Zonguldak'ta maden ocaklarında incelemeler yapmış, işçilerin yaşam koşullarını incelemiştir. Yaptığı incelemenin ardından bu büyük tesisin iyi işlemesi için daha birçok tedbirin alınması gerektiğini ifade etmiştir. Gün geçtikçe artan kömür ihtiyacının karşılanması için alınması gereken tedbirler ve işçi meselesi üzerinde önemle durmuştur. İşçilerin daimi kadroya alınmaları, sağlık ihtiyaçlarının karşılanması, yaşlarının sağlanması, havzanın tek elden yönetilmesi için düzenlemelere gerek olduğunu söylemiştir. Saydam'ın ifadesi ile “*Günden güne çoğalan dahili ve sınıyî kömür ihtiyacını karşılayabilmek için alınması lazım gelen tedbirler*” in başında ücretli çalışma yükümlülüğü gelmiştir.³⁸

Sözü edilen ücretli çalışma yükümlülüğü Başbakanın da belirttiği gibi öncelikle kömür havzasından gerekli verimin alınması için düşünülmüştür. Milli Korunma Kanununun 19 Şubat 1940'ta uygulamaya koyulmasından sonra 24 Şubat 1940'da Koordinasyon Heyeti ilk toplantısını yapmış ve Ereğli Kömür Havzası ile ilgili kararlar almıştır. Bu kararlar Ereğli Kömür Havzası'nda zorunlu çalışma yükümlülüğü, kömür satışlarının düzenlenmesi için bir birlik oluşturulması, havzada kömür işletmesinin kontrolü ve kömürün ihtiyaca göre işletmeler arasına dağıtımı, kok kömürünün üretim ve satışının birleştirilmesi konularını içermektedir.³⁹ Diğer taraftan madenlerde çalışan işçilerin sağlığına da önem verilmiş, Saydam'ın isteği doğrultusunda Zonguldak maden ocaklarında çalışan işçilerin sağlık durumları da kontrol altına alınmıştır.⁴⁰

26 Şubat 1940 tarihinde alınan Ereğli Kömür Havzası'nda ücretli iş mükellefiyeti kararının gerekçesi İktisat Vekili Hüsnü Çakır tarafından da gün geçtikçe artan kömür ihtiyacının karşılanması olarak açıklanmıştır. Daha fazla kömür üretmek için bazı önlemler alındığını fakat bu önlemlerin netice vermesi için bir süreye ihtiyaç olduğunu, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği şartlarda içinde kısa sürede çözüm

³⁸ “Başvekilimiz Zonguldaktan Ayrıldı”, **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1939., Sayı: 5591. s. 6.

³⁹ Kadri Yersel, **Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler**, İstanbul, Yurt Madenciliği Geliştirme Vakfı Maden Mühendisleri Odası Ortak Yayını, 1989, s. 18., “Koordinasyon Heyetinin İlk İçtima ve Kararı”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1940, Sayı: 5969 s. 1., “Kömür Havzamız İçin Alınan Kararlar”, **Ulus**, 28 Şubat 1940., Sayı: 6668., s. 1.

⁴⁰ “Maden Ocaklarındaki Amelenin Sıhhi Vaziyeti Tetkik Ediliyor”, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1941, Sayı: 5938, s. 2.

gerektiğini dile getiren Çakır, iş yükümlülüğü uygulaması ile bu çözümün bulunduğunu belirtmiştir.⁴¹

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Şükrü Baban:

“Milli Korunma Kanunu iş mükellefiyetini, kaidesini, kömür işçilerine tatbik etmekle memleketin öteden beri müzmin bir derdine temas etmiş bulunmaktadır. Mükellefiyet ve cebir usulü, değer ücret mukabilinde de olsa nihayet acil ve mübrem vaziyetlere çare bulmaya yarayacak bir tedbirdir” demiş ve *“Milli Korunma Kanununun ilk tatbik sahasının Zonguldak havzası oluşu, Refik Saydam Hükümetinin mahir bir doktor gibi ilk bakışta teşhisi tam yaptığına delalet eder”* sözleri ile bu uygulamaya destek vermiştir.⁴²

Milletvekili ve gazeteci Falih Rıfki Atay da Ulus gazetesinde en önemli savaş ve sanayi ihtiyacı haline gelen kömürün gereksinime yeterli yanıt verebilmesi için Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasına kesinlikle gerek olduğunu yazmış, savaş nedeni ile birçok ülkenin işletme ve üretim faaliyetlerinde normal uygulamalara bağlı kalmadığını belirtmiştir. İçinde bulunulan olağanüstü durum karşısında Türkiye'de de kömür işletmelerinin sorunlarının normal iş ve işçi şartları altında çözülemeyeceğinin altını çizmiş, uygulamaya konan zorunlu çalışma yükümlülüğünü *“memleketi ferahlandıran bir müjde mahiyetinde”* değerlendirmiştir.⁴³

5.2.1.3. K/2 ile Ereğli Kömür Havzası'nda Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı Alınması

26 Şubat 1940 Tarih ve 2/12899 numaralı kararname ile Ereğli Kömür Havzası'nda ücretli iş yükümlülüğü kararı alınmıştır. Bu karar Zonguldak halkından kömür işlerinde bir süre için dahi çalışmış olan ya da bu işte çalışmayı alışkanlık edinmiş ailelere mensup olup çalışma yaşına gelmiş bulunan veya hiçbir işle meşgul olmayan, başka şehirlerde yaşayan kişilerden maden işlerinde bilgilerinden ve çalışmalarından yararlanılabilecek donanıma sahip uzman kişileri, sanatkar ve işçi tüm yurttaşları kapsamaktadır.⁴⁴ Çalışmaların normal ücreti İktisat Vekaletince

⁴¹ Serkan Tuna, “Milli Korunma Kanunu'nun Sanayi ve Maden Sektörlerindeki Uygulaması (1940-1945), İstanbul, **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı X**, 1999, s. 307, 308.

⁴² Şükrü Baban, “Milli Korunma Kanunu”, İstanbul, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. I, 1939. s. 318-329.

⁴³ Falih Rıfki Atay, “Kömür Davasının Halli İçin”, **Ulus**, 29 Şubat 1940, Sayı: 6638, s. 1, 5.

⁴⁴ İktisat Vekaleti, Zonguldak kömür havzasında iş yükümlülüğü tatbiki için işlerinde çalışmalarından ve bilgilerinden yararlanılacak uzman kişileri, sanatkar ve işçileri belirlenmesi için Zonguldak Mıntıkası İktisat Müdürlüğü mühendislerinden Faik Birkan'ın başkanlığında bir heyeti Trabzon'a

emsaline göre belirlenecek ve ücret ancak çalışma karşılığında ödenecektir. Tatil günleri için ücret ödenmesi söz konusu değildir. Ancak 3008 sayılı İş Kanununun 46. Maddesi gereğince Cumhuriyet Bayramına denk gelen günlerde çalışma nöbetinde bulunan kişilere söz konusu kanun çerçevesinde ücretleri verilecektir. Maden işletmeleri tarafından işçi alımı için her tür propaganda yasaklanmış, büyük işletmelerin işçi alımı için yapacakları masraflar tutarını, Zonguldak Mıntıkası İktisat Müdürlüğü Amele Birliği veznesine yatırmaları istenmiştir. Böylece işçi alımı konusunda yetkiler İktisat Vekaletine geçerken, özel işletmelerin işçi alımında yapılacak masraflara katılımı gerçekleştirilmiştir. Çalışmak için gelenlerin sağlık taramaları Ereğli Kömür Havzası Sağlık Teşkilatı tarafından yapılacak, sağlığı çalışmaya uygun olmayanlar geri gönderilecektir. Bu kişilerin yol masrafları ilgili işletmeler tarafından karşılanacaktır.

İş yükümlülüğü altında çalışacaklar daimi ve dönüşümlü (münavebeli) çalışmalarına göre iki sınıfa ayrılmıştır. Çalışma süresi genel olarak iki ay çalışma ve bir ay dinlenme şeklinde kararlaştırılmıştır.⁴⁵ Madenlerde dönüşümlü çalışma Zonguldak madenlerinde geleneksel olarak bir ay madende çalışma bir ay köyde yaşama şeklinde o dönemde zaten uygulanmaktadır. Ancak alınan yeni kararlar çalışma diliminin uzatılmış ve işgücünden daha fazla yararlanılması planlanmıştır.⁴⁶

İşçiler kabul edilen mazeretler dışında çalışma yükümlülüğüne uymaya zorunlu tutulmuştur.⁴⁷ Karara göre mazereti ortadan kalkan işçilerin hemen iş başı yapması ve mazeretleri nedeni ile eksik kalan iş süresini tamamlamaları gerekmektedir.⁴⁸

Çalışma yükümlülüğü şartları belirlendikten sonra söz konusu şartlara uygun olan kişilerin nüfus dairesinden ve askerlik şubelerinden kayıtları çıkarılmış, çalışması uygun bulunanlar daimi ve dönüşümlü olarak çalıştırılmışlardır. Kişilere yüklenen bu

göndermiştir. Bu heyet gerekli ekipleri temin etmiştir. “İş Mükellefiyeti Kararının Tatbikına Geçildi”, **Ulus**, 14 Temmuz 1940, Sayı: 6805, s. 2

⁴⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Şubat 1940, Sayı: 4444, s. 13405., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942, s. 30-34., Behzat Firuz, Ayhan Günver, İffet Yalabık, Sevil Calp, İlknur Savaşkan, Faruk Tamzok, Ömer Ünver, Hami Hazneci, Danis Kolağasıoğlu, Fuat Akbal, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu**, Çam Matbaa, 1973, s. 133.

⁴⁶ İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 185.

⁴⁷ Bu mazeretler yakın akrabaların ölümü, kişisel hastalık, yangın, sel tipi, fırtına gibi mücbir sebepler olarak belirtilmiştir. Bkz: T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942, s. 30-34,

⁴⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Şubat 1940, Sayı: 4444, s. 13405.

çalışma hem mükellefiyet sözcüğünün telaffuzunun zor olması hem de zorunlu çalışmaya tepki olarak yöre halkı arasında “*kellefiyet*” olarak adlandırılacaktır.⁴⁹

Ereğli Kömür Havzası’ndan arzu edilen verimin alınması için sadece çalışma yükümlülüğü uygulamasının yeterli olamayacağı düşüncesi ile havzanın tek elden yönetilmesi kararı da hayata geçirilmiştir. Ücretli çalışma yükümlülüğü kararının hemen ardından kömür satışının tek elden idare edilmesi için Koordinasyon Heyetinin K/3 numaralı kararı olan “Ereğli Havzası Kömürleri Satış Birliği Teşkilî Hakkında Karar” alınmıştır.⁵⁰

26 Şubatta alınan bu kararların ardından İktisat Vekili Hüsni Çakır 1940 yılı Mart ayında yaptığı konuşma ile madenlerin devletleştirilmesi konusunu da dile getirmiştir. Çakır, 1939 yılı üretiminin bir önceki yıla göre yüz bin tonu geçen miktarda arttığını ancak bu artışın içinde bulunan şartları karşılamaya yeterli olmadığını söylemiştir. Tüketimin miktarının savaş döneminde üretimden daha fazla arttığını, bu nedenle üretimi daha da arttırmak gerektiğini söylemiş, bu amaçla üretimin devlet elinde toplanması gerektiğini ifade etmiştir. Kömür üretimi için gereken yıkama sistemlerinin, taşıma sistemlerin kurulması, yükleme-boşaltma hacminin artırılması, liman sorununun çözümlenmesi, büyük enerji santrallerinin yapılması gerektiğini de belirtmiştir. Çakır yaptığı konuşmada yeterli seviyede olmayan iş gücünün temin edilmesinin önemini de dile getirmiştir.⁵¹ Böylece bir yandan madenlerin devletleştirilmesi konusunda görüş bildirirken diğer yandan çalışma yükümlülüğüne de değinmiştir.

Nitekim kömürde üretim artışı sağlanamayınca 30 Mayıs 1940 Tarihinde çıkan ve Füzyon Kanunu olarak bilinen 3867 sayılı kanunla, Ereğli Kömür Havzası’nda bulunan kömür ocaklarının belli bir tazminat karşılığında devletleştirilmesinin ve bunların Ereğli Kömürleri İşletmesi tarafından işletilmesinin önü açılmıştır. Bu şekilde havzanın tek elden rasyonel bir şekilde işletilmesi imkanı sağlanmıştır.⁵² 15 Ekim 1940 tarihinde de 2/14547 sayılı kararname ile söz konusu kanuna dayanılarak

⁴⁹ Süleyman Özdemir, **Dünyada ve Türkiye’de Zorunlu Çalışma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994. s. 113.

⁵⁰ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Millî Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 35.

⁵¹ “İktisat Vekilimiz Millî Korunma Kanunu Mucibince Kömür İşhihsalini Arttırmak İçin Alınan Tedbirleri Anlattı”, **Ulus**, 12 Mart 1940, Sayı: 6681, s. 1, 5.

⁵² **T.C. Resmî Gazete**, 5 Haziran 1940, Sayı: 4527, s. 14016., **Düstur**. Tertip 3., C. XXI, s. 686., Kemalettin Apak, Cevdet Aydinelli, Mehmet Akın, **Türkiye’de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri**, İzmit, Selüloz Basımevi, 1952, s. 296

bir düzenleme gerçekleştirilmiş ve havza Etibank'a devredilmiştir.⁵³ Yapılan devletleştirme ile havza tek elden idare edilmeye başlamıştır. Ancak üretimi arttırma sorunu bu uygulama ile hemen çözüme ulaşamamıştır. 30 Mayıs 1940'ta kabul edilen ve havzanın devletleştirilmesine imkan veren kanun ile devletleştirmenin gerçekleştiği dönem arasındaki beş aylık zaman farkı süresince bu haber bütün üreticilere ulaşmış, üreticiler ileriye dönük çalışmalarını kesmiş, madenlerde çıkarılmış halde bulunan kömürü toplamaya çalışmışlardır.

Geç yapılan bu düzenleme şartları daha da zorlaştırmış, yönetime gelen idare bir yandan içinde bulunulan dönemin çalışmalarını yaparken diğer taraftan ileriye dönük çalışmalar yapmak zorunda kalmıştır.⁵⁴ Öte yandan o dönemde kullanılan vagonetler için gerekli olan yağın savaşın yol açtığı kıtlık nedeni ile bulunamaması yüzünden vagonların nakliye yoluna indirilmesi işini bir kişi yerine beş kişi yapmak zorunda kalmıştır. Yine aynı nedenle 50-60 vagoneti çekebilecek güçteki dizel lokomotifler ile 15-20 vagonet çekilebilmiş, bu koşullar işgücüne olan ihtiyacı arttırmıştır. Havzada gereken kömürün çıkarılması için uygulanan çalışma yükümlülüğü ile bu zorluklar aşılmaya çalışılmıştır.⁵⁵

Ücretli çalışma yükümlülüğü altına girenlerin çalışmalarına ara vermemeleri için askerlik görevleri tecil edilmiştir.⁵⁶ Ücretli İş Mükellefiyeti Müdürü Maden Yüksek Mühendisi Kadri Yersel anılarında Havza Maden Müdürlüğünün seferberlik planına göre hazırlanan yirmişer bin kişilik 3 adet askerlik tecili listesinin uygulandığını yazmaktadır. Bu uygulamaya göre 1. ve 2. listelerdekiler çalışırken 3. listedekiler dinlenecek ve böylece verim artacaktır. Yükümlülükte askerlik tecili mükellefler açısından ilk zamanlarda çok çekici gelmiş, ancak savaşa girme endişesi azaldıkça bu çekicilik kaybolmaya başlamıştır. Kömür madeninde mükellef olmak için hiç maden işçiliği yapmadıkları halde kendilerini maden işçisi gibi göstererek “mükellef”

⁵³ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Teşrinievvel 1940., Sayı: 4644., s. 14869., “Milli Korunma Kanunu Mucibince”, **Ulus**, 28 Şubat 1940., Sayı: 6668., s. 3. Geniş bilgi için Bk: Kemalettin Apak, Cevdet Aydınelli, Mehmet Akın, **Türkiye’de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri**, b.a., Hikmet Sami Türk, “Madenlerin Devletleştirilmesi”, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/bb948d5b2147250_ek.pdf, s., “Bütün Kömür Ocakları Devletçe İşletilecek”, **Ulus**, 23 Ekim 1940., Sayı: 6906., s. 1., 34.

⁵⁴ Kadri Yersel, **Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler**, s. 19.

⁵⁵ **A.e.**, s. 23.

⁵⁶ “Kömür Havzasında”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1940., Sayı: 5673., s. 3. , “Kömür Havzamız İçin Alınan Kararlar”, **Ulus**, 28 Şubat 1940., Sayı: 6668., s. 3.

kapsamına giren kişiler, bir süre sonra “*asker kaçaklığı*” konumundan “*mükellefiyet mağdur*” durumuna geçmiştir.⁵⁷

Zorunlu çalışma yükümlülüğü altında olanlara K/2 gereği emekleri karşılığında bir ücret de ödenmiştir. K/2 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararının 3. Maddesi gereğince zaman esasına dayalı olarak ödenecek ücreti İktisat Bakanlığı emsal ücretleri göz önüne alarak belirlemiştir. Ancak Alman İktisatçı ve toplumbilimci Kessler bu uygulamayı yeterli bulmayıp “*Avrupa’daki emsal gibi işçi ve müteşebbis birlikleri arasında birkaç senelik müddetle akdedilmiş kolektif mukaveleler olmayıp, doğrudan doğruya otoriter kuvvetine dayanarak işletme tarafından tek taraflı tanzim edilmiş bir tarife*” olarak değerlendirmiştir.⁵⁸

Zorunlu çalışmada iyi verim almak için çalışmayı teşvik edici askerlik tecili, ücret ödenmesi gibi uygulamaların yanı sıra Çaycuma, Devrek, Ereğli gibi toplama merkezlerinde devamlı ve verimli çalışan işçilerin ailelerine uygun bedellerle tahıl ve çaput (bez-kumaş) verildiği de görülmüştür.⁵⁹ Öte yandan maden ocaklarında zorunlu çalışma uygulaması özellikle İstanbul’daki ekmek fırınlarını olumsuz etkilemiştir. İstanbul’a fırın işçisi olarak çalışmaya gelen işçilerin yaşadıkları mıntikalarda iş yükümlülüğü altına alınması ile birlikte İstanbul’da ekmek fırınlarında işçi bulma sıkıntısı başlamıştır.⁶⁰

5.2.1.4. K/199 ile Ereğli Kömür Havzası İçin Orman Katiyat ve Nakliyat İşlerinde Ücretli İş Yükümlülüğü ve Ulaşım Araçlarına Ücretli Çalışma Yükümlülüğü Getirilmesi

Ücretli iş yükümlülüğü ile Ereğli Kömür Havzası’nda çalışan işçi sayısı Tablo 5.1’de görüldüğü gibi 1939 yılında 18.937 iken 1940 yılında 21.361’re çıkmıştır. Ancak kömür havzasından yeterli madenin çıkarılması için sadece madende çalışan işgücünü arttırmak yeterli olmamış, madende kullanılacak direklerin gelmemesi, işi büyük ölçüde aksatmıştır. Yeterli sayıda taşıtın olmaması nedeni ile İğneada ve çevresinden Zonguldak’a direk getirilememiş, bu nedenle üretimde yaşanan sıkıntı Ereğli Kömür Havzası’na gereken maden direklerinin temini için ücretli iş

⁵⁷ Kadri Yersel, **Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler**, s. 22,22.

⁵⁸ Gerhard Kessler, Zongoldak ve Karabükteki Çalışma Şartları, s. 20.

⁵⁹ Kadri Yersel, **Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler**, s. 21., Nurşen Gürboğa, “Madencilikte İş Mükellefiyeti”, **Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Emek Tarihi**, Derleyen Touraj Atabaki- Gevin D. Brockett, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012., s. 139. (123-153)

⁶⁰ “Yeni Bir Buhran”, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1940., Sayı: 5682., s. 2.

yükümlülüğü uygulaması ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu yükümlülük uygulaması 27 Eylül 1941'de Koordinasyon Heyetinin K/199 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.⁶¹ Milli Korunma Kanununun 9. ve 36. Maddelerine dayanarak orman kesimi ve nakliyesi işlerinde ücretli iş mecburiyeti getirilmiştir.⁶²

Orman Devlet İşletmesinde çalışan veya çalışacak olan memur, müstahdemlerle maden direği ve genel olarak ormancılık ve bunların nakli işlerinde çalışmış uzmanlar ve bu işlerde çalışabilecek yaş ve beceride olan kişiler bu yükümlülüğün altına alınmıştır. Yükümlülük kapsamında olan işler her türlü orman katiyatı (kesim), dallardan temizleme, parçalara bölme, istif ve depo işleri, gerekli olan yol ve köprü gibi tesislerin inşası, direklerin deniz ve karadan nakliyesi olarak belirtilmiştir. Bu yükümlülük altına girecek kişilerin ellerinde bulunan ulaşım araçları ve çalışma alanı dahilinde bulunan direk ve inşaat malzemesi nakletmeye elverişli her türlü kara ve deniz nakil araçları çalışma yükümlülüğü altına alınmıştır. Çalışma alanı o dönemde maden direği üretimi yapılan ve bu faaliyetlerin görüleceği ormanların bulunduğu şehirler olarak belirtilmiştir.

K/199 kapsamında iş yükümlülüğü altına giren kişilere ve yine çalışma yükümlülüğü altında olan ulaşım aracı sahiplerine yapacakları kadar iş karşılığında normal ücretleri verilmiştir. Gerek iş yükümlülüğü altına girenler, gerek ulaşım araçlarını yükümlülük kapsamında çalıştıranların askerlik hizmetleri tecil edilmiştir. Ayrıca Devlet Orman İşletmeleri ve Ereğli Kömür İşletmesi ile nakliye anlaşması bulunan direk müteahhitlerinin de askerlikleri tecil edilmiştir. Görüldüğü gibi madenlerde kullanılacak direklerin temini konusu da madenlerde çalışacak işçiler kadar önem kazanmıştır.

Yükümlülük kapsamındaki nakil araçlarının benzin, mazot, yağ, lastik ve yedek parçaları ile gerekli diğer alet ve malzemeleri Ticaret ve İktisat Vekaletleri tarafından diğer ihtiyaçlara göre öncelikle karşılanmıştır. K/2 Sayılı Koordinasyon Heyeti

⁶¹ **BCA**. Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 96.82.8., **T.C. Resmi Gazete**, 2 Teşrinievvel 1941., Sayı: 4927., s. 1778., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942., s. 335-337.

⁶² Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945., s. 184,185., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Teşrinisani 1941., C. LVII., No. 11., s. 351-353.

kararının 4, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 16, 17 ve 19. maddelerinde yazılı olan hükümler K/199 için de geçerli kılınmıştır.⁶³

K/199 sayılı karar uygulamaya konarken, direk eksikliği nedeni ile işler 1942 yılı başında neredeyse durma noktasına gelmiştir. İşletme Müdürü İhsan Soyak öncelikle direk kullanımını gerektirmeyen veya daha kolay bulunabilecek direklerle yapılacak hazırlık işlerine ağırlık vermiş, diğer yandan bu işlerden artan mühendis ve işçileri ekipler halinde Orman İdaresinin görevlileri ile civar ormanlara göndererek kesim yaptırmıştır. İşletmenin bütün araçları bu işe tahsis edilmiştir.⁶⁴ Bir yandan K/199 uygulaması, diğer yandan işletme tarafından alınan tedbirlerle direk sorunu aşılmıştır.⁶⁵ Ancak madenlere direk temini konusu önemini kaybetmeden sürmeye devam edecek, madenlerde iş yükümlüğü kararlarının tümünde direk temini ile ilgili kararlar da yer alacaktır.

Ereğli Kömür Havzası İçin Orman Katiyat ve Nakliyat İşlerinde Ücretli İş Yükümlülüğü ve Ulaşım Araçlarına Ücretli Çalışma Yükümlülüğü Getirilmesine dair K/199 sayılı karar uzun süre uygulandıktan sonra 11 Nisan 1951’de kaldırılmıştır.⁶⁶

5.2.1.5. K/220 ile Soma, Değirmizas, Tavşanlı Linyit Havzalarında Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı

Soma, Değirmizas ve Tavşanlı’da çalışma yükümlülüğü uygulamasına geçilmeden önce ihtiyaç görülen işlerde çalışacak personel için zorunluluk uygulaması dışında çareler aranmıştır. Örneğin 1940 yılı Mart ayında Garp Linyitleri İşletmelerinin Soma, Tavşanlı, Değirmizas işletmelerinde çalıştırmak üzere maden mühendisi ve makine mühendisi ihtiyacını karşılamak için gazete ilanları verdiği görülmektedir.⁶⁷ Yine aynı yöntemle Soma ve Değirmizas işletmeleri için tesviyeci, tornacı, kazmacı ve şoför aranmıştır.⁶⁸ Ancak bu arayışla yeterli eleman sağlanamamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü’nün Zonguldak Havzasında uygulanan ücretli çalışma

⁶³ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942., s. 335-337.

⁶⁴ Kadri Yersel, **Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler**, s. 24.

⁶⁵ “Kömür Havzasında İstihsal Artıyor”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1942., Sayı: 6297., s. 3., “Kömür İhtiyacımız”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1942., Sayı: 6311., s. 3.

⁶⁶ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 125.28.9

⁶⁷ İlanlar için Bk: **Cumhuriyet**, 16 Mart 1940., Sayı:5690., s. 7., **Cumhuriyet**, 17 Mart 1940., Sayı: 5691., s.8., **Cumhuriyet**, 18 Mart 1940., Sayı: 5692.,s. 8., **Cumhuriyet**, 19 Mart 1940., Sayı: 5693., s. 8., **Cumhuriyet**, 25 Mart 1940., Sayı: 5966., s. 8.

⁶⁸ İlan için Bk: **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1940., Sayı: 5821., s. 6.

yükümlülüğünden olumlu neticeler alındığı, bu uygulamanın genişletilebileceği yönündeki açıklamasının⁶⁹ ardından 24 Kasım 1941’de alınan kararla Etibank tarafından işletilmekte olan Soma, Değirmizas ve Tavşanlı linyit havzalarında da ücretli çalışma yükümlülüğü kararı alınmıştır.⁷⁰

Kütahya, Manisa ve Balıkesir illerinde yaşayan ve daha önce bu işlerde çalışmış ya da bu işlerde çalışmayı alışkanlık haline getirmiş ailelere mensup olup çalışma yaşına gelmiş kişiler (18 yaştan yukarı yaştaki erkekler), hiçbir işte çalışmayanlarla diğer şehirlerde yaşayan ve işlerinde uzman kişiler, sanatkar, işçi tüm yurttaşlar bu yükümlülük kapsamına alınmıştır. Görüldüğü gibi K/220’nin kapsamı Ereğli Havzası’nda uygulanan iş yükümlülüğü olan K/2’nin kapsamı ile örtüşmektedir. Çalışma yükümlülüğü altına alınanlar Soma, Değirmizas ve Tavşanlı havzası dahilinde bulunan linyit havzasında yine K/2 ile uyumlu olarak üretimden, nakil ve yükleme işlerinden sorumlu tutulurken aynı zamanda maden direklerinin kesilmesi ve nakledilmesinden de sorumlu tutulmuştur. Yükümlülük altına alınanlar çalıştıkları süre karşılığı İktisat Vekaleti tarafından emsale göre belirlenen miktarda ücret verilmiştir.

5.2.1.6. K/336 ile Alınan Ereğli Kömür Havzası’nda Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı

Yukarıda sözü edilen K/199 kararına rağmen Ereğli Kömür Havzası’nda kömür üretimi istenen düzeye gelmemiş, üretimin artırılması için K/336 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile Ereğli Kömür Havzası’nda yeni bir ücretli iş yükümlülüğü kararı alınmıştır.⁷¹ Bu karar çalışma yaşının 16’ya düşürülerek madenlerde çalışacak işçi sayısını arttırmaya yönelik bir karardır. Zonguldak ilinde yılın bütün mevsimlerinde aralıksız olarak ticaret veya sanayiyi meşgul olmayan 16 yaşından büyük erkekler de çalışma yükümlülüğü kapsamına alınmıştır. Zaten 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu hazırlanırken bu amaca yönelik ön hazırlık yapılmış ve kanunun 19. Maddesinde 3008 sayılı İş Kanununun 50. maddesinde yer verilen

⁶⁹ “Meclis Milli Şefin Nutkile Açıldı”, *Cumhuriyet*, 2 İkinciteşrin 1941., Sayı: 6183., s. 3.

⁷⁰ BCA. Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 96.95.15.

⁷¹ BCA. Fon kodu: 30.38.1.2. Yer no: 98.44.19.

“küçüklere ve kadınlara ilişkin daimi hükümlerin” uygulanmayabileceğini belirtilmişti.⁷²

Nitekim 18 Ocak 1941’de alınan “16 yaşından büyük erkeklerin maden işlerinde, kadınlarla 12 yaşından büyük kız ve erkeklerin mensucat sanayiinin gece ve gündüz postalarında çalıştırılmalarına dair karar”⁷³ ile bu uygulama yasal çerçeveye oturtulmuş, madenlerde çalışma yaşı 16’ya düşürülmüştü. Bu düzenlemelerden sonra K/336 ile 16 yaşından büyük erkekler madenlerde iş yükümlülüğü altına alınmıştır.⁷⁴

Ayrıca çalışmalarından yararlanılacağı İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğüne belirlenen köy muhtarları, köy imam ve hatipleri, nahiye müdürleri tarafından köylerde kalmalarına gerek görülen köy bekçileri bu yükümlülüğün dışında bırakılmışlardır.⁷⁵ Oysa daha önce Ereğli Kömür Havzası’ndaki 308 köyde uygulanan çalışma yükümlülüğünde muhtar, ihtiyar heyeti üyesi ya da korucu olan kişilerin yükümlülük dışında kalmaları nedeni ile 1140 kişilik iş gücü kaybı yaşanmış ve 28 Ağustos 1940’ta alınan kararla çalışma yükümlülüğü uygulamasından beklenen faydanın sağlanması amacı ile kömür madeninde çalışacak kişilerin muhtar, ihtiyat heyeti üyesi ve korucu seçilmemesine karar verilmişti. Söz konusu görevlerde bulunan ve kendilerine ücretli çalışma yükümlülüğü verilen kişiler derhal görev yerlerine gönderilmiş ve boşalan yerlerine yaşları 50’nin üzerinde olduğu için mükellefiyet dışı kalmış kişiler getirilmişti.⁷⁶ Böylece 50 yaş altı köylülerin söz konusu görevlere seçilme hakları da ellerinden alınmıştı. 25 Mayıs 1942’de başlatılan K/336 uygulaması ile seçilmiş kişilerin çalışma yükümlülüğü kapsamı dışında kalmalarına olanak verilmiştir.

⁷² 3008 sayılı İş Kanununun 49. Maddesine göre maden ocakları işleri, kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde, 18 yaşı doldurmamış erkek çocukların veya istisnasız her yaştaki kız ve kadınların çalıştırılmaları yasaktır. Aynı kanunun 50. maddesine göre sanayiye ait işlerde 18 yaşı doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kız ve kadınların gece çalıştırılmaları yasaktır. **T.C. Resmi Gazete** 15 Haziran 1936., Sayı: 3330., s. 6622-6639.

⁷³ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 94.12.1.

⁷⁴ Murat Kara’nın **Son Mükellefler** adlı kitabında yer alan “canlı tarih” çalışması Ereğli Kömür Havzasında zorunlu çalışma kapsamında görev yapan işçilerin yaşam şartları hakkında aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Bk. Murat Kara, **Son Mükellefler**, İstanbul Ares Yayınevi., 2010.

⁷⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 30 Mayıs 1942., Sayı: 5119, s. 2959. , Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945, s. 196-200.

⁷⁶ **BCA**, Fon kodu: 30.10.0.0. Yer no: 174.206.8.

336 sayılı kararnamenin 13. Maddesi ise mazeretsiz olarak işe gelmeyenlerin ya da işbaşı yaptıktan sonra işten kaçanların neden oldukları iş kaybını telafi etmelerine dönüktür.

Madenlerde zorunlu çalışma yükümlülüğü kapsamı içinde kalan alt yaş seviyesi 16 iken, üst yaş seviyesi 50 olarak belirlenmiştir.⁷⁷ Türkiye’de 1945 yılında yapılan nüfus sayımında 18.790.174 olan toplam nüfusun % 40.38’lik kısmı 0-14 yaşı, % 56.13’lük bölümü 15-64 yaş arasını, % 3.49’luk bölümü ise 65 yaş ve üstünü oluşturmaktadır.⁷⁸ Bu veriler o dönemde 50 yaşın oldukça ileri bir yaş olduğunu ve Devletin ilerlemiş yaştaki vatandaşlarını da çalışma yükümlülüğü altına aldığını göstermektedir.

5.2.1.7. K/337 ile Alınan Soma, Değirmizas, Tavşanlı Linyit Havzalarında Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı

Kömür üretimi için yeterli sayıda işgücünün istihdam edilememesi ve ihtiyacı karşılayacak miktarda linyit alınamaması nedeni ile Soma, Değirmizas, Tavşanlı Linyit havzalarında 25 Mayıs 1942’de yeni bir ücretli iş yükümlülüğü kararı alınmıştır.⁷⁹ K/336 da sözü edildiği şekilde erkeklerde çalışma yaşı düşürüldüğü için çalışan işçi sayısı arttırılmıştır. Söz konusu çalışma yükümlülüğü Kütahya, Manisa, Balıkesir şehirlerinde yaşayan ve daha önce bu işlerde çalışmış ya da bu işlerde çalışmayı alışkanlık haline getirmiş ailelere mensup olup 16 yaşından yukarı yaştaki kişiler, hiçbir işte çalışmayanlarla diğer şehirlerde yaşayan işlerinde uzman kişiler, sanatkar ve işçi tüm yurttaşlar bu yükümlülük kapsamına alınmıştır.⁸⁰ Bu yükümlülük kapsamında Kütahya’da linyit üretiminin senede bir milyon tona çıkarılması amaçlanmıştır.⁸¹ Ancak Garp Linyitleri İşletmesi’nde savaş döneminde bu hedefe ulaşamayacaktır. Tablo 5.2’de görüldüğü gibi Garp Linyitleri İşletmesi’nde 1942 yılında 296.362 ton olan linyit üretimi, savaş boyunca yıllık en yüksek üretim miktarı ile 1944 yılında 595.493 ton olacaktır.

⁷⁷ **BCA**, Fon kodu: 30.10.0.0. Yer no: 174.206.8., Ahmet Ali Özeken, çalışma yükümlülüğü üst yaş sınırını 53 olarak vermiştir. Bk: Ahmet Ali Özeken, **Türkiye Kömür Ekonomisi Tarihi**, s. 189.

⁷⁸ **İstatistik Göstergeler 1923-1990**, s. 5., Havva Tunç, “Türkiye’nin Demografik Yapısı ve Sorunları”, www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/download/.../1023007250, (1 Ekim 2014), s. 367.

⁷⁹ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 98.44.18.

⁸⁰ Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 200-202.

⁸¹ “Kömür İhtiyacımız”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1942, Sayı: 6311, s. 3.

5.2.1.8. K/457 ile Alınan Çeltek Linyit Kömür Madeninde Ücretli İş Yükümlülüğü Kararı

8 Temmuz 1943 tarih ve 2/20235 sayılı kararname ile Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmeleri Umum Müdürlüğünce işletilmekte olan Çeltek Linyit Kömür Madeninde üretim miktarının artırılması için Milli Korunma Kanununun 9. Maddesine dayanarak ücretli iş yükümlülüğü kabul edilmiştir.⁸² Bu yükümlülük Samsun, Amasya, Çorum illerini kapsamıştır. Yine diğer illerdeki çalışma yükümlülüğü kapsamı ile uyumlu olarak Samsun, Amasya ve Çorum illerinde kömür ve diğer maden işlerinde az çok çalışmış, bu yerlerde çalışmayı alışkanlık haline getirmiş ailelere mensup olan kişilerle, maden kömür işlerinde çalışma ve bilgilerinden yararlanılabilecek kişiler, hiçbir işle meşgul olmayan, amelelik, hamallık ve rençberlikte çalışmayı alışkanlık haline getirmiş kişiler sorumlu tutulmuş ancak çalışma yükümlülüğü 18-40 yaş arasında erkeklere verilmiştir. Bu kişiler linyit üretimi ve nakli, maden direklerinin kesimi ve nakli ile görevlendirilmişlerdir.⁸³

5.3. Ücretli İş Yükümlülüğünün Madencilik Sektörü Üzerinde Uygulanışı ve Etkileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda maden ocaklarına yeterli sayıda işçi temin etmek ve bu işçileri havzada tutabilmek üretim programlarının uygulanabilmesi yolunda en büyük sorun olmuştur. 1938 ve 1939 yıllarında da yeterli işçi bulma sorunu devam etmiş, Hükümetin kömür üretimini 2.5 milyon tondan 7 milyon tona çıkarma hedefi için yapılan üretim planlarını gerçekleştirecek iş gücünü bulmak mümkün olmamıştır.⁸⁴ 1939 yılından itibaren Türkiye'de savaş tehdidinin yakından hissedilmesi üzerine bu sorunu çözmek için Milli Korunma Kanunu'na ücretli iş yükümlülüğü ile ilgili hükümler de koyulmuştur.

Ücretli iş yükümlülüğü kapsamında ihtiyaca cevap verecek sayıda işçinin temini, celbi ve ocaklara yerleştirilmesi bir sistem içinde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Bölge Baş Mühendisleri ihtiyaçlarını sayı ve çeşitli işçi grupları oluşturulmasına göre İstihsal Grubu Müdürlüğüne bildirmiş, İstihsal Grubu Müdürlüğü de bunu İş

⁸² BCA, Fon kodu: 30.18.1.2.Yer no: 102.50.1.

⁸³ T.C. Resmi Gazete, 14 Temmuz 1943., Sayı:5455, s. 5508., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 249-251.

⁸⁴ Ahmet Ali Özeken, "Türkiye'de Sanayi İşçileri", s.70.
journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/download/.../1023012319

Mükellefiyeti Takip Müdürlüğüne iletmiştir. Bu sistemin en büyük sorumluluğu İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğüne yüklenmiştir. Madenlerde çalışacak yükümlü işçiyi belirleme, yükümlüleri işe çağırma, iş yerlerine yerleştirme, bunun için gereken düzenlemeleri yapma görevleri “İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğü’ne verilmiştir.⁸⁵ İş Mükellefiyeti Takip Müdürü olarak göreve getirilen Yüksek Maden Mühendisi Kadri Yersel kendisini “*ilk mükellef*” olarak tanımlayacaktır.⁸⁶ İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğünün değerlendirmelerinin ardından düzenlenen celp listelerine göre köylere tebligat yapılmış ve mükellef işçilerin kafiler halinde ocaklara sevki gerçekleştirilmiştir. Bu teşkilattan başka ayrıca Ulus, Bartın, Devrek, Çaycuma ve Ereğli’de Baş Memurluklar ve tali merkezlerde Daimi Sevk Memurları da görev yapmıştır.⁸⁷ Ücretli çalışma yükümlülüğü altına alınan maden işçileri oldukça zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmek ve çalışmak zorunda kalmıştır.⁸⁸

Maden ocaklarında ücretli iş yükümlülüğü uygulamalarının temel amacı öncelikle üretimin ülkenin ihtiyacına cevap verecek düzeye çıkarılmasıdır. Dikkat çekici diğer amaç 3780 sayılı Milli Korunma Kanununun uygulamadan kaldırılması durumunda dahi işe devam edecek işçi kadrosunu oluşturmaktır.⁸⁹ Ancak tüm çabalara rağmen işgücünde ve üretimde büyük bir artış olmadığı gibi, daimi işçi kadrosu da oluşturulamamıştır. Kessler, ücretli çalışma yükümlülüğünü değerlendirirken “...*Bu mecburî çalışma sistemi havzaya kâfi derecede işgücü temin ve istihsalin her sene biraz daha artmasına hizmet etti; ancak bunlar istisna edildiği takdirde elde dilen netice hiçtir: ne meslekî bilgilerle teşhiz edilmiş maden işçi zümresi teessüs etti, ne de insan başına elde edilen istihsâl randımanı yükseldi....*” saptamasını yapmaktadır.⁹⁰

⁸⁵ İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğünün görevleri için bk: “İktisat Vekaleti Garp linyitleri Mıntıkası İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğünün Teşkilat, Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Talimatname”, **Milli Korunma Kanununun Garp Linyitleri Mıntıkasında Tatbik Olunan Ücretli İş Mükellefiyetine Aid Hükümleri ve Bu Hükümlerle İlgili Mevzuat**, İstanbul, Foto Magazin Basımevi, 1942., s. 12-16.

⁸⁶ Kadri Yersel, **Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler**, s. 20.

⁸⁷ Ahmet Ali Özeken, “Türkiye’de Sanayi İşçileri”, s. 73.

⁸⁸ Ücretli iş yükümlülüğü altında olan işçilerin çalışma ve yaşam koşullarında geniş bilgi için Bk: Gerhard Kessler, Zongoldak ve Karabükteki Çalışma Şartları, b.a., Ahmet Makal, “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, b.a.

⁸⁹ “İktisat Vekaleti Garp linyitleri mıntıkası İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğünün Teşkilat, Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Talimatname”, **Milli Korunma Kanununun Garp Linyitleri Mıntıkasında Tatbik Olunan Ücretli İş Mükellefiyetine Aid Hükümleri ve Bu Hükümlerle İlgili Mevzuat**, İstanbul, Foto Magazin Basımevi, 1942, s. 12-16.

⁹⁰ Gerhard Kessler, Zongoldak ve Karabükteki Çalışma Şartları, s. 13.

Ücretli çalışma yükümlülüğü altında gerçekleştirilen çalışma süresince Ereğli Kömür Havzası'nda ve Garp Linyitleri'nde görev yapan işçi sayısı, üretim miktarı ve verimlilik ile ilgili değerler Tablo 5.1 ve Tablo 5. 2'de verilmiştir.

Tablo 5.1. Ereğli Kömür Havzası İşçi Sayısı, Üretim Miktarı ve Verimlilik

Yıllar	Günlük Ortalama İşçi Sayısı	Kadrolu Personel Sayısı	Tuvönan (işlenmemiş kömür) Üretimi (Ton)	Ortalama Günlük İşçi Verimi (günde işçi başına Kg)
1938	17.871		2.588.957	595
1939	18.937		2.696.397	558
1940	21.361		3.019.458	505
1941	-	820	3.019.626	626
1942	21.166	1.001	2.509.614	618
1943	25.915	1.242	3.162.605	576
1944	27.598	1.876	3.554.279	608
1945	28.921	1.868	3.718.772	605
1946	27.292	1.864	3.860.245	636

Kaynak: : Kemalettin Apak, Cevdet Aydınelli, Mehmet Akın, **Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri**, s. 48., Ahmet Ali Özeken, **Türkiye Kömür Ekonomisi Tarihi**, İstanbul, Milli Mecmua Basımevi, 1955., s. 73., **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 260., Ahmet Makal, ““65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011., s. 181.

Tablo 5.2. Garp Linyitlerinde İşçi Sayısı, Üretim Miktarı ve Verimlilik

Yıllar	Ortalama İşçi Sayısı	Kadrolu Personel Sayısı	Tuvenan (işlenmemiş kömür) Üretimi (ton)	Ortalama Günlük İşçi Verimi (Tuvenan) (kg)
1938			76.000	
1939		91.693		
1940	1.214		191.838	563
1941	1.076	119	199.332	674
1942	1.827	99	296.362	657
1943	3.613	177	460.755	603
1944	4.552	264	595.463	543
1945	4.256	360	588.615	565
1946	3.500	206	508.823	597

Kaynak. Kemalettin Apak v.d., **Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri**, s. 308., Behzat Firuz v.d., **Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu**, s. 90-98., Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti, **Rakamlarla Devlet İktisadi Teşekkülleri**, İstanbul, 1949, s. 73., İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 188.

Madencilik sektöründe uygulanan iş yükümlülüğünün sektöre olan etkisi Tablo 5.1 ve Tablo 5.2'nin verileri ışığında değerlendirildiğinde yükümlülük uygulaması ile sektörde çalışan işgücünün ciddi şekilde arttığı görülmektedir. Tablo 5.1 ücretli iş yükümlülüğü uygulaması ile Ereğli Kömür Havzası'nda 1939-1945 yılları arasında

işçi sayısında % 53 artış olduğunu göstermektedir. Buna karşı yine aynı yıllar arasında üretimde % 38 oranında artış görülmüştür. Bu süreçte Havzada mevcut olan çalışma koşulları dikkate alınırca % 38'lik üretim artışı büyük başarı olarak nitelendirilebilir. *“Bu başarının ne şartlar altında sağlandığını, Türk mühendisinin, Türk işçisinin ve Türk azminin bunda iftihara değer bir büyük hissesi olduğunu belirtmek gerekir.”*⁹¹

Garp linyitleri işletmesinde 1940 -1945 yılları arasında işçi sayısı % 250 oranında artmıştır. Buna karşı üretimdeki artış aynı zaman diliminde % 206 oranında olmuştur. Tablo 5.2'de yer alan bilgiler ışığında Garp Linyitlerinde çalışan işçi sayısının çok fazla arttığı söylenebilir. Ereğli Kömür Havzası'nda kişi başı üretim 1939-1945 seneleri arasında % 8.4 artış gösterirken, Garp linyitlerinde kişi başı üretimde kayda değer bir artış görülmemiştir.

Üretimden beklenen artışın sağlanamamasının nedenleri birkaç açıdan ele alınabilir. Öncelikle savaş koşullarında madenlere gerekli olan araç-gereç ile malzeme temininin zor oluşu ve bunların eksikliği, yıpranmış tesislerin dönemin şartları altında yenilenememesi göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. Üretimde beklenen artışın sağlanamaması konusunda diğer bir etken zorunlu çalışma yükümlülüğü altındaki işçilerin niteliği konusudur. Bu işçilerin bir kısmı daha önce madenlerde çalışmış olsa da büyük bir kısmı evlerinden, tarlalarından alınmış, hiçbir iş deneyimleri olmaksızın uzun süre yer altında çalışmak zorunda bırakılmışlardır. İşçilere verilen ücretler ise fiyat artışları karşısında çok düşük kalmıştır. Zonguldak Milletvekili Dr. Rebi Barkın Aralık 1945'te Millet Meclisi görüşmelerinde işçilere emeklerinin karşılığında verilen ücretin yetersizliğini dile getirmiş, az ücret karşılığında bir de zorla çalıştırılınca pasif direnişin arttığını söylemiştir. Barkın, Armutçuk ocağına gittiğinde bir işçinin yüzüne fenerle vurulduğunu gördüğünü, işçinin yüzünün şiştiğine şahit olduğunu belirterek işçilerin ne zor şartlarda çalıştıklarının altını çizmiştir.⁹²

Bu olumsuz koşullar altındaki işçilerde çalışma arzusunun olmayışı çok doğaldır ve bu hoşnutsuzluk tartışılmaz şekilde verimi düşürmüştür. Ayrıca yeteri kadar maden

⁹¹ Münir Berik, “Beş Harp Yılı İçinde Havzada Kömür İstihsali”, **Ulus**, 4 Temmuz 1945, Sayı: 8599, s. 4.

⁹² **TBMM Tutanak Dergisi**, D.7, C. XX, B. 19, 26 12 1945, s. 431.

direği temin edilememesi gibi organizasyon aksaklıkları da verimdeki düşüklükle yakından ilgili olmuştur.⁹³

Tablo 5.3. Ereğli Kömür Havzasında 1941-1948 Yılları Arasında Yaşanan İş Kazaları

Yıllar	yeraltında çalışan işçiler		yerüstünde çalışan işçiler	
	Ölüm	Yaralanma	Ölüm	Yaralanma
1941	67	2.725	8	549
1942	100	2.505	8	649
1943	64	3.103	8	936
1944	74	2.863	9	964
1945	67	3.069	14	990
1946	51	2.914	10	884
1947	110	2.079	11	585
Toplam	423	14.265	57	4.972

Gerhard Kessler, **Zonguldak ve Karabükteki Çalışma Şartları**, <http://journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013166/1023012388> (13 Mart 2014), s. 13.
Nurşen Gürboğa, **Mine Workers, The Single Party Rule and War The Zonguldak Coal Basin as The Site Of Contest 1920-1947**, İstanbul, Ottoman Bank Archives and Research Centre, 2009, p. 218.

Bu dönemde madenlerde yaşanan önemli oranda kazalar da söz konusu olmuştur. Tablo 5.3'te yer alan verilere göre 1941-1947 yılları arasında Ereğli Kömür İşletmelerinde ölümlü sonuçlanan kaza sayısı 601, yaralanma ile sonuçlanan kaza sayısı 21.901'dir. 1940 yılında yaşanan kazalar da bu sayıya eklenirse mükellefiyet döneminde 700 kadarı ölümlü, 30.000 kadarı yaralanma ile sonuçlanan kazalar olmuştur. Uluslararası bir değerlendirme yapıldığında 1 milyon ton kömür üretimine düşen ölümlü kaza sayısı batı ülkelerinde en çok 2 iken bu oran Zonguldak'ta 1941 yılında 25, 1942'de 35, 1943 te 75 olmuştur.⁹⁴ Kessler'e göre "*Bu rakamlar nihayet 20-25000 işçinin çalıştığı küçük bir maden muntıkası için korkunç derecede yüksektir.*"⁹⁵

İş kazalarındaki bu ciddi durumu açıklarken savaş döneminde yerine getirilemeyen teknik eksikliklerden söz edebiliriz. Ancak yetişmiş eleman eksikliği de bu kazaların oluşunda önemli bir etkidir. Nitekim zorunlu çalışma yükümlülüğü kapsamında işe alınanlar kendi arzularında dışında çalışma koşullarının zor olduğu bir alanda çalışmak zorunda kalmışlardır. Madende kendi arzuları ile çalışan diğer işçilere göre

⁹³ Yunus Nadi, "Kömür Havzasında Faaliyet Artarken", **Cumhuriyet**, 2 Mart 1942, Sayı: 6299, s. 1.

⁹⁴ Ahmet Makal, "65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti", **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 200.

⁹⁵ Gerhard Kessler, **Zonguldak ve Karabükteki Çalışma Şartları**, 13.

daha az eğitimli ve bilgili olan bu işçiler, yine zorunluluk kapsamında çalışan asker ve mahkum işçiler gerekli eğitimi almadan madenlerde çalıştırılmışlardır.⁹⁶ Kessler madenlerde zorunlu çalışmadan söz ederken maden işçiliğinin ağır ve tehlikeli bir iş olduğunu söylemiş, maden işçilerinin sistemli herhangi bir yetiştirme esasına dayanmadan çalıştırıldıklarını belirtmiştir.⁹⁷

5.3.1. Maden İşçilerine Ait Ücretlerin Gelişimi

Madenlerde çalışan işçilerin ücretleri Milli Korunma Kanunu uygulamasından önce 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanununa uygun olarak belirlenmekteydi. Söz konusu kanunun 11. maddesi “*Maden ocaklarında çalışan amelenin haddi asgari ücreti ocak amil veya mültezimleriyle amele birliği ve İktisat Vekaleti tarafından müntehap üç zat marifetiyle tayin olunur*” demektedir.⁹⁸

Bu uygulama Milli Korunma Kanunu ile değiştirilmiş, çalışma yükümlülüğüne tabii olan işçilerin ücretleri Milli Korunma Kanunu’nun 10. Maddesinde “...*çalışmaya mecbur tutulanlara sailerine mukabil emsiline göre normal bir ücret verilir*” ifadesi ile belirtilmiştir. Bu genel ifade Zonguldak Kömür Havzasında ücretli iş yükümlülüğü kararının alındığı K/2 Numaralı Koordinasyon Heyeti Kararının 3. Maddesinde biraz daha açıklık kazanmıştır. Kararda “*Kendilerine iş mükellefiyeti tahmil edilenler sailerine mukabil ücretlerini alırlar Bu ücretler İktisat Vekaletince emsiline göre tespit edilen normal ücretlerdir*” denmiştir. Böylece işçi ücretlerine “İktisat Vekaletince belirlenecek emsal ücret” ölçütü konmuş ancak hangi işte çalışanların “emsal” teşkil edeceği belirtilmemiş, “normal” ücretin ne olduğu konusuna açıklık getirilmemiştir. Çalışma yükümlülüğü altında olan işçilere ödenecek ücretlerle ilgili daha ayrıntılı bir açıklama İktisat Vekaleti tarafından hazırlanan Dahili Talimatnamede yer almıştır. Söz konusu talimatnamede “*Memurlar, aylıklı sanatkar ve aylıklı işçiler ve deniz işçileri hariç olduğu halde kömür havzasında çalışan diğer bilimum işçilerin 1939 yılında aldıkları yevmiyelerin (primler dahil) vasatısı Zonguldak İktisat Müdürlüğüne tespit olunur. İşbu işçilere yekûn itibarı ile ücret ve prim olarak yapılacak tediye vasatısı birinci fıkraya mucibince tespit edilecek vasatiden aşağı*

⁹⁶ Ahmet Makal, “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 200.

⁹⁷ Gerhard Kessler, **Zonguldak ve Karabükteki Çalışma Şartları**, s. 14.

⁹⁸ www.amelebirliigi.gov.tr/article.php?article_id=61 (5 Haziran 2014)

düşemez” denmiştir. Böylece çalışma yükümlülüğüne tabi tutulan işçilere ödenen ücretler 1939 yılında ödenen ücret esas alınarak belirlenmiştir.⁹⁹

1942 yılında kabul edilen K/336 ve K/337 ile ücretlerin belirlenmesinde ilke değişikliği görülmektedir. K/336’nın 4. Maddesinde “ *Kendilerine iş mükellefiyeti tahmil edilenlere İktisat Vekaletince tespit edilen ücret baremi dahilinde çalışmalarına karşılık ücret tahakkuk ettirilir.*” denmiştir. K/337’nin de 3. Maddesinde aynı ifade yer almaktadır. Böylece Ereğli Kömür İşletmelerinde ve Garp Linyitleri İşletmelerinde ücretlerin belirlenmesinde “emsal” sözcüğü çıkarılarak ücretlerin sadece İktisat Vekaletince belirlenecek ücret baremine göre saptanacağı belirtilmiş, “emsal ücret” ölçütünden vaz geçilmiştir.

Hukuki gelişimi bu şekilde olan ücretlere savaş döneminde bazı zamlar da yapılmıştır. 1938’de 151 sayılı yasaya göre belirlenmiş asgari ücret hadlerine 1942’de ortalama % 16.5’lik bir pahalılık zammı yapılmış, bu zammı 1944’te yapılan %33.3’lük bir zam daha izlemiştir. Ancak İktisat Vekaleti tarafından belirlenen ücretler ve Vekaletin ücretlere yaptığı zamlar enflasyon karşısında hep düşük kalmıştır. İş yükümlülüğü uygulamasının temel amacı kömür üretimini arttırmak olduğundan ve bu artış sağlanırken üretim maliyetinin de mümkün olan en düşük seviyede olmasına dikkat edildiğinden işçilik ücretleri düşük tutulmuştur.

Savaşın bitmesini takip eden dönemde, 20 Haziran 1946’da kabul edilen 4945 sayılı kanun ile Milli Korunma Kanunu’nda değişiklik yapılmış ve ücret konusuna yeni bir anlayış getirilmiştir. Bu değişiklikte “*Bu madde hükümleri uyarınca çalışmaya mecbur tutulanlara gördükleri işe karşılık olarak dışardaki emsaline göre normal bir ücret verilir.*” denecektir.¹⁰⁰ Bu karardan sonra devlet özel sektördeki ve mükellefiyete tabii olmayan işyerlerindeki ücretleri dikkate alacaktır. İş yükümlülüğüne son verilmesinin söz konusu olduğu dönemde madenlerde çalışmayı cazip hale getirme amacı da bu kararın alınmasında etkili olacaktır.

⁹⁹Mustafa Yüce, *Ücretli İş Mükellefiyeti ve Zonguldak Havzası Uygulaması*, s. 47,48.

¹⁰⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 20 Haziran 1946, Sayı: 4417, s. 10794.

Tablo 5.4. Ereğli Kömür Havzası'nda ve Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi ve GSMH İndeksi (1938-1948)

Ereğli Kömür Havzası

Türkiye Geneli

Yıllar	Ortalama yevmiye (kuruş)	Gerçek ücretler	Gerçek ücret indeksi 1938=100	Nominal günlük ücret ortalaması (kuruş)	Gerçek ücretler	Gerçek ücret indeksi (1938=100)	Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH indeksi	İstanbul geçinme indeksi
1938	114	114	100	136	136	100	100	100
1939	118	117	103	152	150	110	104	101
1940	120	107	94	167	149	110	97	112
1941	120	87	76	183	133	98	86	138
1942	158	68	60	198	85	63	90	233
1943	167	48	42	214	62	46	80	347
1944	194	57	50	238	70	51	75	339
1945	216	61	54	263	74	54	63	354
1946	235	69	61	287	84	62	82	343

Ahmet Makal, "65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti", **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 191

Tablo 5.4'te yer alan veriler yapılan zamlara rağmen maden işçilerinin gerçek ücretlerinin savaş döneminde yaşanan yüksek enflasyon karşısında ciddi şekilde düştüğünü göstermektedir. Gerçek ücret indeksi 1943 yılında 1938 yılının % 42'sine düşmüş, yükümlülüğün bitiminden sonra bile 1938 yılı düzeyinin % 25 altında seyir göstermiştir. Bu noktadan hareketle maden işçilerinin savaş yıllarında ciddi şekilde yoksullaştığını söylemek mümkündür. Maden işçilerinin ücretleri Türkiye genelinde değerlendirildiğinde de bu ücretlerin Türkiye ortalamasından düşük olduğu ve 1946 yılına kadar yaklaşık % 20 oranında düşük seyrettiği görülmektedir. 1944 yılına kadar maden işçilerinin gerçek ücretlerinde görülen düşme oranı da Türkiye ortalamasının üzerinde olmuştur. Gerçek ücret indeks rakamlarının 1944'ten sonra hem Türkiye hem de Zonguldak kömür işletmelerinde aynı düzeyde olması ise tüm işçilerin aynı düzeyde yoksullaştığına işaret etmektedir.¹⁰¹

¹⁰¹ Ahmet Makal, "65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti", **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 192.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerde maden işçilerinin ortalama ücretleri üzerinden gidilmiştir. Ancak işçilerin aldıkları ücretler kendi arasında farklılıklar göstermekte ve durum yükümlü işçilerin aleyhinde bir tablo sergilemektedir.

şöyle ki: Madenlerde çalışan işçiler niteliklerine ve çalışma sürelerine göre kıdemli işçi, kıdemli işçi, yedek işçi, 3. sınıf usta, 2. sınıf usta, 1. sınıf usta olmak üzere altı gruba ayrılmıştır. 1. Sınıf ustanın üzerinde ise işçilerden daha yüksek ücretler alan ve özel şekilde yetiştirilmiş “uzman işçiler” bulunmaktadır. Ayrıca yer altında çalışanlar ve yer üstünde çalışanlar arasında da ücret farklılığı görölmektedir. İşçilerin en alt gruptan en üst gruba kadar yükselmeleri işletmelerde geçirecekleri çalışma süreleri ile ilgilidir. Örneğin 3. sınıf usta ancak 3 sene çalıştıktan sonra 2. sınıf usta olabilmektedir.¹⁰²

Ereğli Kömür İşletmelerinde 1938 ücret baremine göre lağımcı ustaları 100 kuruş yevmiye alırken, kazmacılar 85 kuruş, kıdemli ameleler 65 kuruş, ameleler 60 kuruş almaktaydı.¹⁰³ Asım Us da hatıralarında Zonguldak'ta çalışan maden işçisinin günlük ücretini 1938 senesi için 80-90 kuruş olarak belirterek bu bilgiyi doğrular şekilde görüş belirtmiştir.¹⁰⁴ Maden işçilerinin ücretlerindeki farklılık çalışma yükümlölüğü döneminde de devam etmiştir. 1945 yılı itibari ile nitelikli ve 8-10 sene tecrübeli işçilerden oluşan lağımcılar günde 200-300 kuruş yevmiye alırken, genel olarak mükelleflerden oluşan niteliksiz işçiler günde 80-120 kuruş yevmiye almışlardır.

Garp Linyitleri İşletmesinde de serbest işçilerin yevmiyeleri 1945 yılı itibari ile 227-278 kuruş arasında değişme gösterirken, dönüşümlü mükellef işçilerin yevmiyeleri 88-106 kuruş arasındadır. Görüldüğü gibi yükümlü işçilerin yevmiyeleri serbest işçilerin yevmiyelerinin % 35-40'ı kadardır. Değirmizas işletmesinde ise dönüşümlü mükellef işçiler 88, serbest işçiler 278 kuruş yevmiye alırken, mahkum işçiler 108 kuruş yevmiye almışlardır.¹⁰⁵ Daha önce sözü edildiği gibi mahkum işçiler diğer serbest işçilerle aynı yerde çalıştırılmışlar ancak mahkum işçilerin yeme ve barınma ihtiyaçları farklı yerlerde giderilmiştir. Diğer işçilerden hemen ayrılmaları için mahkum işçiler farklı giysiler giymişlerdir. Maden ocağında geçirilen her gün iki

¹⁰² Gerhard Kessler, **Zonguldak ve Karabükteki Çalışma Şartları**, s. 22.

¹⁰³ Ahmet Makal, “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 192.

¹⁰⁴ Asım Us, **Hatıra Notları**, s. 241.

¹⁰⁵ Ahmet Makal, “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, s. 192, 193., İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı**, s. 194.

mahkumiyet günü sayıldığı için ve maden havzasındaki hayatları hapis haneye göre daha serbest olduğundan mahkumlar madenlerde çalışmaktan kaçınmamıştır. Mahkum işçilere aynı işi yapan serbest işçilerin aldıkları ücretin % 90'ı verilmiştir. Ancak mahkum işçilere madende çalıştıkları süre içinde küçük bir harçlık verilmiş, ücretleri ise mahkumiyetleri bitip serbest kaldıkları zaman toplu olarak ödenmiştir. Yeraltında çalışmaları yasak olan kadınlar ise madenlerde sadece terzihane ve çamaşırhanelerde çalışmışlardır.¹⁰⁶

5.3.2. Madenlerde İş Yükümlülüğünün Değerlendirilmesi

Türkiye ILO'ya 1932 yılında üye olmuş ancak ILO'nun 5 Haziran 1957 tarihli ve 105 sayılı sözleşmesini “Cebri Çalışmanın İlgası Hakkındaki 105 Sayılı Sözleşmenin Tasdıkına ve Bu Sözleşmeye Katılmamıza Dair Kanun” ile 14 Aralık 1960 tarih ve 162 sayılı kanunla kabul etmiştir.¹⁰⁷ Yine ILO'nun 6 Haziran 1930 Tarih ve 29 sayılı sözleşmesi 23 Ocak 1998'de onaylanmış ve “Cebri veya Mecburi Çalıştırma Hakkında 29 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” kabul edilmiştir.¹⁰⁸ Diğer bir ifade ile Türkiye 2. Dünya Savaşı döneminde ILO'nun zorunlu çalışma ile ilgili 29 ve 105 sayılı sözleşmelerini henüz kabul etmemiştir. Bu nedenle Türkiye'de 2. Dünya Savaşı döneminde uygulanan zorunlu çalışma yükümlülüğü konusunu ILO sözleşmeleri kapsamında değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde zorunlu çalışma uygulaması kararı 1924 Anayasası'na dayanmaktadır.¹⁰⁹ 1924 Anayasası'nın 74. Maddesi'nin 3. bendinde “*Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para ve mal ve çalışma ödevleri dışında hiçbir kimse başka hiçbir şey yapmaya ve vermeye zorlanamaz.*” denmektedir. Bu da olağanüstü dönemlerde zorunlu çalışma uygulamasının yapılabileceği anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda 1940 yılında “olağanüstü durum” karşısında uygulamaya koyulan zorunlu çalışma uygulaması savaş boyunca devam etmiş, çalışma yükümlülüğüne son verme çalışmaları 1945 yılı sonunda gündeme gelmiştir. Ancak yükümlülüğün birden bire kaldırılması durumunda üretimin ani şekilde düşmesi riski göz önüne

¹⁰⁶ Gerhard Kessler, *Zongoldak ve Karabükteki Çalışma Şartları*, s. 13-15.

¹⁰⁷ *T.C. Resmi Gazete*, 21 Aralık 1960, Sayı: 10686, s.16815.

¹⁰⁸ *T.C. Resmi Gazete*, 27 Ocak 1998, Sayı: 23243, s. 3.

¹⁰⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasalar.htm> 12 Eylül 2013,

alınarak yükümlülüğe hemen son verilmemiştir.¹¹⁰ Madenlerde ücretli çalışma yükümlülüğünün kaldırılması bir uyum sürecinin ardından Ereğli Kömür Havzası'nda K/654 ile 19 Ağustos 1946 tarihinde¹¹¹, Garp Linyitleri İşletmesi'nde K/707 ile 17 Ekim 1947 tarihinde gerçekleştirilmiştir.¹¹²

5.4. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kömür Tüketimi ile İlgili Uygulamalar

İkinci Dünya Savaşı döneminde kömür tüketimi arttığından tüketimle ilgili bir takım düzenlemeler gündeme gelmiştir. Bu dönemde İskenderun ve Mersin limanlarının ağırlıklı olarak kullanılması demiryolu taşımacılığının artmasına neden olmuştur. Ayrıca askeri birliklerin yer değiştirmeleri ve birliklerin gıda ihtiyacının karşılanması da demiryolu yolcu ve yük taşıma kapasitesi arttırmıştır. Böylece demiryollarının kömüre olan talebi de artmıştır. Aynı dönemde deniz yollarının ve sanayii tesislerinin kömür ihtiyacı da fazlalaşmıştır. Örneğin demiryollarının kömüre olan talebi 1939 yılında 280.000 tondan, 1942'de 468.000 tona, deniz yollarının kömür tüketimi 1938'de 146.000 tondan, 1942 yılında 168.000 tona ve 1944 yılında 200.000 tona yükselmiştir. Sanayii tesislerinin kömür ihtiyacı da artmış, özellikle askeri fabrikalar yılda 85.000-90.000 ton kömür kullanmışlardır. Sümerbank fabrikalarının kömür tüketimi de aynı miktarda olmuştur.¹¹³

Savaş döneminde görev yapan T.C. Hükümetleri bir yandan halkın kömür gereksinimini karşılamaya çalışırken, aynı zamanda diğer alanlarda artış gösteren kömür talebini de karşılamak zorunda kalmıştır. Bu nedenle kömür tüketiminin kontrol altına alınması kaçınılmaz olmuş ve Koordinasyon Heyeti Milli Korunma Kanunu'na dayanarak bazı tedbirler almıştır.

Öncelikle İstanbul halkının yakacak ihtiyacının sağlanması, bunların satış ve dağıtım işlerinin düzenlenmesi için Koordinasyon Heyetinin 16 Mayıs 1942 tarihli K/332 kararı kabul edilmiştir. Böylece yapısı ve görevleri yukarıda ele alınmış olan İstanbul

¹¹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, D.7, C.XX, B.19, 26.12.1945, s. 423

¹¹¹ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2.Yer no: 111.52.15

¹¹² **T.C. Resmi Gazete**, 18 Kasım 1947, sayı.6757, s. 13137.

¹¹³ Ahmet Ali Özeken, **Türkiye Kömür Ekonomisi Tarihi**, s. 126, 127., İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 344.

Mahrukat Ofisi kurulmuştur.¹¹⁴ Kısa bir süre sonra 13 Haziran 1942 tarihli K/348 kararı alınmıştır.¹¹⁵ Bu kararla 1938 tarihli Mahrukat Kanunu hükümlerinin nasıl uygulanacağı konusu yeniden değerlendirilmiştir. Nüfusu 2000'den fazla olan yerleşimlerde maden kömürü kullanma zorunluluğu getiren 1938 tarihli Mahrukat Kanunu¹¹⁶ hükümleri ile ilgili bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar, çıkarılan taş kömürün hangi miktar ve oranda şehir ve kasabalara dağıtılacağı konusunda İktisat Vekaleti yetkili kılınmıştır. İktisat Vekaletine ülkede kömür stokunun nasıl olduğunun anlaşılması için elinde kömür olanlardan beyanname isteme yetkisi de verilmiştir.

1942 yılı yazında Bakanlığın teklifi ve Başbakanlığın onayı ile kömür tüketiminin kısıtlanması ya da tasarruflu kullanılması için çeşitli tedbirler de alınmıştır.¹¹⁷ Örneğin tüm resmi ve özel kuruluşlar bir sene önceki kömür sarfiyatlarından % 10 oranında tasarrufa mecbur tutulmuştur.¹¹⁸ Kömür tüketiminde tasarruf amacı için alınan önlemler arasından hamamların kömür yerine odunla ısıtılması,¹¹⁹ kömürle işleyen araçlara saat 22'den sonra çalışma yasağı getirilmesi, sokak lambalarında ve mağaza vitrin ışıklarında kısıtlamaya gidilmesi gibi uygulamalar da yer almıştır.¹²⁰

Bu tedbirlerin alınması ile birlikte kömür almak isteyenlerin dolduracağı beyannameler 10 Temmuz 1942'de halka dağıtılmaya başlanmıştır. Büyük sanayiler, fabrikalar beyannamelerini Etibank Kömür Tevzii Şirketinin Ankara'daki merkezine, diğer beyanname sahipleri buldukları yerin tevzii şube, ajan ve bayilerine vermiştir. Halk beyannameleri halk birlikleri tarafından tasdiklendikten sonra geçerli sayılmıştır.¹²¹ 1942 yılı Eylül ayında soba başına bir tondan ve bir evde kaç soba olursa olsun ev başına 2 tondan fazla kömür verilmemesi yönünde de karar alınmıştır.¹²²

¹¹⁴ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 98.40.16., **Resmi Gazete**, 21 Mayıs 1942, sayı 5111., Hüsni Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 195, 196.

¹¹⁵ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 98 50 16., **T.C. Resmi Gazete**, 13 Haziran 1942, Sayı: 5131, s. 3140.

¹¹⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 9 Temmuz 1938, Sayı: 3955, s. 931.

¹¹⁷ "Kordinasyon Kararları", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1942, Sayı: 6402, s. 1.

¹¹⁸ "Kömür Tevziyatı Nasıl Olacak", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1942, Sayı: 6420, s. 2.

¹¹⁹ "Hamamlar Odunla Isıtılacak", **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1942, Sayı: 6389, s. 2.

¹²⁰ "Kömürden Tasarruf İçin", **Cumhuriyet**, 1 Birinciteşrin 1942, Sayı: 6512, s. 2.

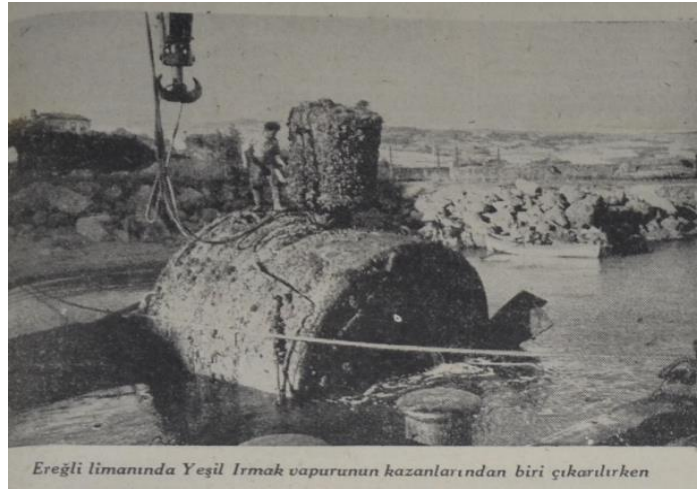
¹²¹ "Kömür Tevziyatı Nasıl Olacak", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1942, Sayı: 6420, s. 2.

¹²² "Kömür Tevziyatı Yeni Şekle Bağlandı", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1942, Sayı: 6491, s. 1.

5.4.1.Kömür Nakliyesi ve Kömür Navlunların Belirlenmesi

Savaş döneminde kömür üretimine verilen önemle birlikte çıkarılan kömürün nakledilmesi de büyük önem taşımıştır. 1942 yılına kadar mevcut imkanlarla kömür ulaşımı sağlanmıştır. 1942 yazında hem daha çok üretimin sağlanması hem de çıkarılan kömürün daha rahat nakledilmesi konusunda incelemeler yapmak için Milli Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal, Adliye Vekili Hasan Menemencioğlu, Münakalat Vekili Fahri Ergin, İktisat Vekili Sırrı Day kömür havzalarına gitmişler ve incelemelerde bulunmuşlardır.¹²³

Münakalat Vekili Fahri Ergin yapılan incelemeler sonucunda, kömür üretiminin artırılması için yapılan çalışmaların çok olumlu olduğunu söylemiştir. Kömür nakliyatında karayolu ve demiryolu ulaşımında herhangi bir sıkıntının olmadığını, yaz aylarında kömür nakliyatının sorunsuz şekilde gerçekleştirildiğini açıklamıştır. Ancak kış aylarında yapılacak nakliye için limanlardan en iyi şekilde faydalanma yollarının araştırıldığını, limanlardan yapılacak yükleme ve boşaltma işlerinde karşılaşılan zorlukların aşılması için tedbirler alındığını belirterek kömür nakliyatının kolaylaştırılması için Ereğli limanında enkaz temizleme çalışmalarının başlatıldığını belirtmiştir.¹²⁴

Şekil 5.1. Ereğli Limanında Yeşil Irmak Vapurunun Kazanlarından Biri Çıkarılırken
Ulus, 15 Temmuz 1942, Sayı: 7522, s. 1.

¹²³ “Kömür havzasında Dört Vekilimiz Geniş Tetkikler Yapıyor”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1942., Sayı: 6416., s. 1., Hüseyin Coşar, “Vekillerimiz Kömür Havzasında”, (29 Haziran 1942 tarihli **Ulus Gazetesinden**), **Ayın Tarihi**, Sayı. 103, Matbuat Umum Müdürlüğü, 1-30 Haziran 1942, s. 40,41.

¹²⁴ “Kömür Naklini Kolaylaştırmak İçin Ereğli Limanındaki Enkaz Çıkarılıyor”, **Ulus**, 15 Temmuz 1942, Sayı: 7522, s. 1.

Milli Korunma Kanunu'nun uygulamaya konmasından sonra alınan ilk kararın Ereğli Kömür Havzasında kömür üretiminin arttırılmasına dönük olduğu yukarıda belirtilmiştir. Alınan 13. karar ise kömür navlunlarının belirlenmesi ile ilgili olmuştur.

Koordinasyon Heyeti 16 Mart 1940 tarihinde Milli Korunma Kanununun 36. Maddesine dayanarak K/13 kararını almıştır.¹²⁵ Bu karar ile Zonguldak Limanından İstanbul, Derince ve bütün Marmara limanlarına, İzmir, Fethiye, Mersin, İskenderun ve Samsun limanına kömür nakliyesinde azami navlun miktarları belirlenmiş ve ton başına 225 kuruş ile 325 kuruş arasında fiyatlar açıklanmıştır.¹²⁶ Savaş süresince kömür nakliyesinde navlun fiyatları K/21, K/67, K/133, K/213, K/316, K/392, K/446, K/511, K/517, K/544 ile belirlenmiştir.*

İkinci Dünya Savaşı döneminde Koordinasyon Heyeti deniz taşımacılığında sadece kömür taşınması ile ilgili değil, aynı zamanda armatörlere ait gemilerle nakledilecek diğer eşya ve malzemeler için de kararlar alınmıştır. K/12 ile Türk Bayrağı taşıyan gemilerin yabancı limanlara yapacakları seferler Münakalat Vekaleti'nin iznine bağlanırken,¹²⁷ 1 Mart 1941 tarihli K/116 ile deniz ulaşımında en yüksek seviyede fayda sağlanması için hakiki ve hükmi şahsiyete sahip özel kuruluşlara ait olup Türk bayrağı taşıyan ve 150 tondan daha fazla taşıma kapasitesine sahip bulunan deniz ulaşım araçlarının ülke içinde ve dışında sefere çıkarılması, yapılacak seferlerin nakliyatın önemine, aracın özelliklerine göre düzenlenmesi işleri de Milli Korunma Kanununun 36. Maddesine dayanılarak Münakalat Vekaleti'nin yetkisi altına alınmıştır. Aynı kararlar adları belirtilmiş bazı deniz taşıtlarının taşıyacakları tonaj ve fiyatlar açıklanmıştır.¹²⁸ Savaş süresince aynı çerçevede K/262, K/325, K/447, K/402, K/426 kararları da hayata geçirilmiştir.

¹²⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 20 Mart 1940, Sayı: 4463, s. 13518.

¹²⁶ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 47.

*Bu kararlar incelendiğinde çok ayrıntılı fiyatlar verildiği görülmektedir.

¹²⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 20 Mart 1940, Sayı: 4463, s. 13518.

¹²⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 6 Mart 1941, Sayı: 4751, s. 577., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 216.

5.4.2. Bazı Liman İşletmelerinin Devlet Demir Yollarına Bağlanması

Savaş döneminde ülkedeki nakliye işlerinde ağırlıklı olarak demiryolları ve denizyolları kullanılmış, K/244 ile Devlet Demiryolları ile yapılacak nakliyatın acil olmasına ve önemine göre sıralarının belirlenmesi için Devlet Demir Yolları Genel Müdürünün ya da yardımcısının başkanlığı altında, Genel Kurmay Başkanlığı, Milli Müdafaa Vekaleti, İktisat Vekaleti ve Ticaret Vekaleti delegelerinden oluşmuş bir komisyon kurulmuştur.¹²⁹ K/449 ile K/244'ye göre kurulmuş olan komisyona Gümrük ve İhisarlar Vekaleti ile Ziraat Vekaleti delegelerinin de katılımı sağlanmıştır.¹³⁰

Yapılan nakliyatın süratli ve düzenli olması için denizyolları ve demiryolları işletmeleri arasında bir uyum sağlanması savaş koşullarında her zamankinden daha büyük önem kazanmış, bu dönemde yükleme, boşaltma ve aktarma işlerinin tek elden idaresi için bazı kararlar alınmıştır.

K/276 ile İskenderun Liman İdaresi,¹³¹ K/323 ile Mersin İskelelerinin İdaresi¹³² K/453 kararı ile İzmir, Edremit, Erdek iskeleleri Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne devredilmiştir.¹³³

K/497 ile Samsun limanındaki özel idare ve belediyeye ait iskelelerin Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne¹³⁴ ve K/503 ile Samsun limanının Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne devri gerçekleştirilmiş,¹³⁵ hemen ardından K/505 ile Samsun limanında mevcut 53 çaparin¹³⁶ ve 5 motorun¹³⁷ ve 11 Ekim 1944 tarihli K/542 ile yine Samsun limanına bağlı olan Kerempe adlı motorun satın alınması için Devlet Demiryolları ve

¹²⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 19 Kânunusani 1942, Sayı: 5010, s. 2160.

¹³⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 21 Mayıs 1943, Sayı: 5409, s. 5058.

¹³¹ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Şubat 1942, Sayı: 5045, s. 2358., “Koordinasyon Heyetinin Kararları”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1942, Sayı: 6297, s. 1.

¹³² **T.C. Resmi Gazete**, 14 Mayıs 1942, Sayı: 5106, s. 2854. ,

¹³³ **T.C. Resmi Gazete**, 29 Mayıs 1943, kSayı: 5416., s. 5125. (Limanların ve demiryollarının birleştirilmesi konusunda geniş bilgi için Bk: Ulaştırma Bakanlığı, **Ulaştırmada 50 Yıl**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1973, b.a., İsmail Yıldırım, Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001., b.a.)

¹³⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 17 Kânunusani 1944, Sayı: 5605, s. 6289.

¹³⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 4 Şubat 1944, Sayı: 5621, s. 6369.

¹³⁶ Çapar takadan büyük, ön ve arka tarafı yukarı kalkık bir çeşit Karadeniz kayığıdır. Çaparla açıkta demirleyen gemilere yükleme boşaltma için ulaşım da sağlanır.

http://www.turkcesozlukler.com/-capar_kelime_anlami (28 Ocak 2015)

¹³⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 12 Şubat 1944, Sayı: 5628, s. 6398.

Limanları İşletme Umum Müdürlüğü yetkili kılınmıştır.¹³⁸ Bu alımların yanı sıra K/541 ile makineli tüm deniz nakil araçlarında çalışan kişilerin mazeret beyan etmeksizin işlerini terk etmeleri de yasaklanmıştır.¹³⁹

5.5. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Uygulanan Diğer Çalışma Yükümlülükleri

5.5.1. Yol, Köprü, Meydan, İskele Yapımı Konusunda Çalışma Yükümlülüğü

Topyekun savaş kavramı günlük yaşam içinde yer aldıkça savaştan ya da savaş tehdidi altında olan ülkelerde yaşayan halkların sıkıntıları ve yükümlülükleri de artmaya devam etmiş, savaş tehdidini çok yakından hisseden Türkiye’de de vatandaşlara geniş sorumluluklar verilmiştir. Öncelikle maden ocaklarında zorunlu çalışma kabul edilmiş, ardından milli savunma için gerekli olan yol, köprü, meydan, köprü ve iskele yapımında çalıştırılmak üzere vatandaşlar yükümlülük altına alınmıştır. 10 Haziran 1940’ta 2/13668 sayılı kararname ile K/31 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı uygulamaya koyulmuş,¹⁴⁰ bu işlerde çalışmak üzere yeterli işçi ve teknisyen sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁴¹

Söz konusu işlerde çalışıp esas mesleği tarım olmayanlar, İstanbul dışında yaşayıp inşaat işinde çalışabilecek işsiz kişiler, ziraat ile uğraşan ancak iş durumları yerlerinden ayrılmaya uygun olan kişiler için zorunlu çalışma yükümlülüğü kabul edilmiştir. Bu işlerde çalışanlara Nafia Vekaletinin belirlediği normal ücret verilmiş mükelleflerin iş yerlerini yetkiliden izin almadan terk etmeleri yasaklanmıştır.¹⁴²

Çalışma yükümlülüğü altında olan kişilerin toplanması ve iş yerlerine sevk edilmeleri Nafia Vekaletinin direktifi ile ilgili mülkiye amirlerince düzenlenmiştir. Bu kişilerin toplandıkları yerden çalışacakları yerlere gidene kadar yapacakları yol masrafları idare ve müteahhit tarafından karşılanmıştır. Bu miktar daha sonra işçilerin maaşlarından kesilecek, yükümlülük şartlarını yerine getiren işçilerin

¹³⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Teşrinievvel 1944, Sayı: 5828, s. 7739.

¹³⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Teşrinievvel 1944, Sayı: 5828, s. 7739.

¹⁴⁰ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 90.33.12.

T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 87,88., “İş Mükellefiyeti”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1940, Sayı: 5784, s. 3.

¹⁴¹ Kemal Unal, “Bir İş Mükellefiyeti”, Harp ve İktisat, **Ulus**, 22 Haziran 1940, Sayı: 6783, s. 2.

¹⁴² İş Mükellefiyeti”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1940, Sayı: 5784, s. 3.

ücretlerinden kesilen para tutarı yükümlülüğün bitmesinin ardından işçiye iade edilecektir.¹⁴³

K/31 sayılı karara göre iş yükümlülüğü bir takvim yılı süresince en fazla beş ay olarak belirlenmiş, isteyen kişilerin daha fazla çalışabilmesine olanak verilmiştir.¹⁴⁴ Bu karar 18 Şubat 1941’de K/100 ile değiştirilmiş ve süre iki aya indirilmiştir.¹⁴⁵

5.5.2. Demiryolu Yapımında Çalışma Yükümlülüğü

Demiryollarında yapılması zorunlu olan tamirat işleri için 17 Aralık 1942’de Milli Korunma Kanununun 9. Maddesine dayanarak K/414 ile ücretli çalışma yükümlülüğü getirilmiştir.

Demiryolunun her iki yanından itibaren 15’er km mesafede bulunan şehir, kasaba ve köylerde yaşayan ve silahaltında olmayanlar arasından öncelikle işsiz olanlar, sonra sırası ile amelelikte, hamallıkta ve rençberlikte çalışmış ve 18-40 yaş arasında olan erkekler yükümlülük altına girmişlerdir.¹⁴⁶

5.5.3. Ulaşım Araçlarına Uygulanan Çalışma Yükümlülüğü

Madenlerde ve inşaat işlerinde zorunlu çalışma uygulaması kapsamında görevlendirilen vatandaşların yanı sıra Milli Korunma Kanunu kapsamında ulaşım araçlarına da zorunlu çalışma yükümlülüğü getirilmiştir. Alınan karar ile söz konusu araçların inşaat işlerinde kullanılması, halkın ve ordunun beslenmesi için gerekli olan un ve buğday nakliyatında çalıştırılması, orman kesim ve nakliye işlerinde görevlendirilmesi planlanmıştır. Ayrıca bu araçlarla askeri birliklere bazı ihtiyaç maddelerinin nakledilmesi de amaçlanmıştır. K/65, K/138, K/187, K/199, K/243, K/321, K/409 bu yönde alınan kararlardır.

K/65 ile 11 Ekim 1940 tarihinde Koordinasyon Heyeti, Nafia Vekaleti emrine yol, köprü ve iskele inşaatında malzeme naklinde kullanılacak ulaşım araçları için 11 Ekim 1940’ta Milli Korunma Kanunu’nun 65. Maddesine dayanarak çalışma yükümlülüğü kararı almıştır. Karara göre bu araçların mutad ücretleri Nafia Vekaleti’nce belirlenecektir. Vekalet, zorunlu çalışmaya tabi tutacağı ulaşım

¹⁴³ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 87, 88.

¹⁴⁴ “İş Mükellefiyeti”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1940, Sayı: 5784, s. 3.

¹⁴⁵ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 94. 10. 1., **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 1941, Sayı: 4737, s. 493.

¹⁴⁶ “Demiryollarında İş Mükellefiyeti Usulü Kuruldu”, **Ulus**, 6 Sonkânun1943, Sayı: 7690, s. 1.

araçlarının türlerini vilayete bildirecek, Vilayetler de bölgenin zirai ve iktisadi hayatını aksatmayacak şekilde Nafia Vekaleti emrine tahsis edilebilecek ulaşım araçlarını gerekli yerlere sevk edecektir. Ulaşım araçlarının sevk edildikleri yerlere gitmeleri için geçen zamana ait kiralar kiralayan tarafından karşılanacaktır.¹⁴⁷

K/65 kararından sonra bu konuda alınan ikinci karar 1941 yılında alınan K/138 olmuştur. 1941 yılı Nisan ayı, Alman ordusunun Balkanlardaki varlığı nedeni ile Türkiye'nin savaş tehdidini en ciddi şekilde hissettiği dönemdir. Bu tehdit karşısında Türk hükümeti bir takım tedbirler almaya yönelmiş ve askeri birliklerini Trakya'da konuşlandırmıştır.¹⁴⁸ Gelişen şartlar altında Trakya halkının ve ordunun beslenmesi için gerekli olan un ve buğday nakli için de 17 Nisan 1941 tarihli K/138 kararı kabul edilmiştir. Buna göre Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından Edirne'ye ve Edirne'ye bağlı kasabalara sevk edilecek olan un ve buğdayların nakli için tüm ulaşım araçlarına Milli Korunma Kanununun 36. Maddesine dayanılarak ücretli çalışma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu kapsamda çalışacak araçların mutad ücretleri Edirne Valiliği tarafından belirlenmiştir.¹⁴⁹

Yaklaşık dört ay sonra Milli Korunma Kanunu'nun hükümete her türlü ulaşım araçlarını gerekli yerlerde ve işlerde çalıştırabileceğinin belirtildiği 36. Maddesine dayanarak, 21 Ağustos 1941 K/187 kararı hayata geçirilmiştir. Bu karara göre Safranbolu Belediyesinde kayıtlı olan ve plaka numaraları, türleri markaları, motor numaraları, sahiplerinin isimlerinin yazıldığı listede bulunan 7 otobüs ve 6 kaptı-kaçtı belirli bir program çerçevesinde ve ücret karşılığında Safranbolu ve Karabük arasında işlemekle yükümlü kılınmıştır. Bu işletmeden Safranbolu Belediyesi sorumlu tutulmuştur.¹⁵⁰

¹⁴⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 16 Teşrinievvel 1940, Sayı: 4639, s. 14849.

T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 126,127.

¹⁴⁸ Alev Özbil, **Dr. Refik Saydam'ın Başbakanlığı Dönemindeki İcraatları (1939-1942)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2003, s. 64

¹⁴⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Nisan 1941., Sayı: 4791., sayfa. 818., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 158.

¹⁵⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Ağustos 1941, Sayı. 4897, sayfa. 2157.

Hemen arkasından 27 Eylül 1941 K/199 ile Ereğli Kömür Havzası için orman katiyat ve nakliyat işlerinde ücretli iş yükümlülüğü verilirken aynı zamanda ulaşım araçlarına da ücretli çalışma yükümlülüğü getirilmiştir.¹⁵¹

Bu yöndeki kararlar 1942 yılında da devam etmiş ve Koordinasyon Heyetinin 13 Ocak 1942 tarihli K/243 kararı kabul edilmiştir. K/243 ile Van, Bitlis, Siirt, Diyarbakır illerinde ulaşım araçlarına ücretli çalışma yükümlülüğü uygulanması kararlaştırılmıştır.¹⁵² Alınan bu kararlar ülkenin doğu bölgesinde görev yapan askeri birliklerin kışlık ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır.

1942 Mayıs ayına kadar ulaşım araçlarının çalışma yükümlülüğü bölgesel boyutta uygulanırken, 9 Mayıs 1942'den itibaren K/321 ile ulaşım araçları için uygulanan çalışma yükümlülüğü tüm yurdu kapsamı içine almıştır. Hakiki ve hükmi şahıslara ait özel ulaşım araçlarını teşkilatlandırmak görevi Ticaret Bakanlığı'na verilmiştir.¹⁵³ Karara göre Ticaret Bakanlığı, eşya nakliyesine uygun motorlu, hayvanlı yük araçları ile yük hayvanlarını ve 50 tondan aşağı olan deniz nakil araçlarını teşkilatlandıracak ve ücretli zorunlu çalışma yükümlülüğü tayin edebilecektir. Ücretler Fiyat Murakabe Komisyonları tarafından belirlenecek, araçların satış bedelleri ve ücretler yerel rayiç üzerinden verilecektir.¹⁵⁴

Araçlar ihtiyaca göre çalıştırılmak üzere gruplara bağlanmıştır. Talimatnameye göre bütün köy ve şehirlerde, iç ve sahil kara sularında bulunan ve eşya nakline uygun olan hakiki ve hükmi şahıslara ait motorlu kara ulaşım araçları, hayvanla çekilen kara nakil araçları, yük hayvanları, 50 tona kadar deniz nakil araçları bu talimatnameye göre teşkilatlandırılacaktır. Söz konusu araçlar şoför, tayfa ya da sürücüleri ile birlikte bir kerede on günü geçmeyecek şekilde çalıştırılacaktır. Çalışma yükümlülüğü altında olan araçlar için bir taşıt defteri hazırlanacaktır. Köylerdeki bütün ulaşım araçları "köy taşıt birliğini" oluşturacaktır. Köy taşıt birliğinden belli pazar yeri ve köy arasında yapılacak kısa mesafeli ulaşım için yararlanılacaktır.

¹⁵¹ Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 184,185.

¹⁵² **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 97.108.5., **T.C. Resmi Gazete**, 19 Ocak 1942, Sayı:5010, s. 2160.

¹⁵³ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2, Yer no: 98.38.19

¹⁵⁴ "Nakil Vasıtalarına Mecburi İş Mükellefiyeti Konuldu", **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1942, Sayı: 6372, s. 1., "Bütün Kara Taşıtları Ticaret Vekilliğince Düzenlenecek", **Ulus**, 14 Mayıs 1942, Sayı: 7460., s. 1., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 225.

Kazalarda motorsuz ulaşım araçlarından beşer tonluk “taşıt kolları” ile ellışer tona kadar “taşıt grupları”, illerde de yüzer tona kadar “ taşıt birlikleri” kurulacaktır.

Kasabalarda kayıtlı motorlu kara ulaşım araçları (binek otomobiller hariç) elli tona kadar ulaşım sağlayayan “kollar”, yüz tona kadar “gruplar”, beş yüz tona kadar “birlikler” oluşturacaktır.

Elli tona kadar ulaşım sağlayabilen motorlu-motorsuz deniz nakil araçlarında da azami elli tonluk “kollar”, beş yüz tonluk “gruplar”, bin tonluk “birlikler” oluşturulacak ve bunlar için de defter tutulacak, diğerleri gibi tescil olacaktır.

Ulaşım araçları bu şekilde belirlendikten sonra ayrı kollar ve kümeler oluşturulacaktır. Kol cetvelleri hazırlandıktan sonra her kola bir numaradan itibaren numara verilecektir. İdare Amirleri gerekli gördükleri kolları göreve çağıracaktır. Görev süresince ödenecek taşıma ücretleri de çıkarılan talimatnamede belirtilmiştir.

Hem tarımda hem de ulaşımında kullanılabilcek araçlar, tarımı aksatmayacak şekilde çalıştırılacaktır. Gerektiğinde nakil aracı olarak çalıştırılmak üzere otobüsler de motorlu taşıt araçları şeklinde teşkilatlandırılacaktır. Görev verilen araçların çalışma süresi 10 günü geçmeyecektir. Köylü ve kasabalı çiftçilerin nakliye işleri de buna göre düzenlenecektir. Köylü ve kasabalı çiftçilerin kendi ekmeklik un ihtiyaçları için değirmene buğday götürmek, ya da ihtiyaçlarını kasaba pazarından almak için gerekli ulaşım işi de bu kişilere zarar vermeyecek şekilde düzenlenecektir.¹⁵⁵

İstanbul’da çalışma yükümlülüğü altına alınan kamyonların bir kısmı tamir gibi nedenlerle hemen işe başlatılmamıştır. Bu kamyonların eksikliklerinin giderilmesi için 26 Temmuz 1942’ye kadar ek süre verilmiştir. Söz konusu araçların verilen süre sonunda yani 26 Temmuz günü saat 10 da Sultanahmet Meydanında toplanması istenmiştir. Belirtilen zamanda göreve gelmeyen araçların sahiplerinin ve sürücülerinin Milli Korunma Kanunu’na göre cezalandırılacağı ve kamyonların benzin karneleri ve plakalarının alınacağı bu şekilde trafikten men edileceği belirtilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ “Nakil Vasıtaları Teşkilatlandırılıyor”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1942, Sayı: 6409, s. 1.

¹⁵⁶ “Mükellefiyete Tabii Nakil Vasıtaları”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1942, Sayı: 6640, s. 2.

Çalışma yükümlülüğü altında olan araçlar ilan yolu ile göreve çağırılmıştır. Gazetede verilen ilanlarla çalışacak araçların plakaları liste halinde verilmiş, çağrıya uymayanlar hakkında kanuni işlem yapılacağı ilanlarda belirtilmiştir.¹⁵⁷

1942 yılında hayata geçirilen diğer bir karar 24 Kasım 1942 tarihli K/409 olmuştur. 1942 kışında Türkiye'nin güneydoğu sınır şehirlerinde görev yapan askeri birliklerin kışlık ihtiyaçlarının giderilebilmesi amacı ile Hakkari ve Mardin illeri dahilinde iaşe maddelerinin nakli için gerekli olan ulaşım araçlarına Milli Korunma Kanununun 36. Maddesi gereğince 2/19032 sayılı kararname ile Koordinasyon Heyetinin K/409 sayılı kararı uygulamaya konmuştur.¹⁵⁸ Ulaşım araçlarına getirilen zorunlu çalışma ile yükümlülük altına alınan araçlar inşaat işlerinde, iaşenin nakledilmesinde, ulaşımda, orman kesim ve nakliye işlerinde, askeri birliklerin ihtiyaçlarının nakledilmesinde çalıştırılmış, savaş döneminin zor şartları bu kararlarla aşılmaya çalışılmıştır.

Ulaşım araçlarına uygulanan çalışma yükümlülüğü ile ilgili Koordinasyon Heyeti Kararları Tablo 5. 5'te verilmiştir.

¹⁵⁷ “Kamyon ve Kamyonetler İçin Mecburi İş Mükellefiyeti” **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1942., Sayı: 6487., s. 2., “Ücretli İş Mükellefiyetine Bağlı Vasıtalar”, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1942, Sayı: 6499, s. 2., “İş Mükellefiyetine Tabi Kamyonlar”, **Cumhuriyet**, 1 Birinciteşrin 1942, Sayı: 6512, s. 2., “İş Mükellefiyeti”, **Akşam**, 16 Ağustos 1944, Sayı: 9278., s. 3.

¹⁵⁸ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 100.97.3., **T.C. Resmi Gazete**, 3 Kânunuevvel 1942, Sayı: 5258, s. 4081.

Tablo 5.5. Ulaşım Araçlarına Uygulanan Çalışma Yükümlülüğü ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/65	11 Ekim 1940	2/14527	16 Ekim 1940 – Sayı:4639	Nafia inşaatında nakil araçlarının zorunlu çalışma yükümlülüğüne tabi tutulması
K/138	17 Nisan 1941	2/15623	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	Bazı nakil araçlarına ücretli çalışma mecburiyeti konması
K/187	21 Ağustos 1941	2/16451	27 Ağustos 1941 – Sayı:4897	Safranbolu’da bazı nakil vasıtalarının ücretli iş mükellefiyetine tabi tutulması
K/199	27 Eylül 1941	2/16624	2 Ekim 1941 – Sayı:4927	Ereğli kömür havzasında orman katiyat ve nakliyat işlerinde iş mükellefiyeti tesisi
K/243	13 Ocak 1942	2/17138	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Dört vilayette nakil vasıtalarına ücretli çalışma mükellefiyeti konması
K/321	9 Mayıs 1942	2/17872	14 Mayıs 1942 – Sayı:5106	Hakiki hükmi şahıslara ait nakil vasıtalarının teşkilatlandırılması
K/409	24 Kasım 1942	2/19032	3 Aralık 1942 – Sayı:5273	Hakkari ve Mardin Vilayetlerinde nakil araçlarına ücretli çalışma mecburiyeti konulması

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**.

5.5.4. Maarif Matbaasında Çalışma Yükümlülüğü

İkinci Dünya Savaşı döneminde alınan zorunlu çalışma kararları Maarif Matbaasında çalışmayı da kapsamıştır. Maarif Matbaasının çalışmasının aksamaması için önce 31 Mayıs 1940 tarihli K/28 ile fazla çalışma kararı alınmış, ancak bu kararla istenilen sonuca varılamamıştır. 1941 yılı Nisan ayında Maarif Matbaasında yeterli sayıda işçi, teknisyen ve diğer çalışanların temini için Milli Korunma Kanunu'nun 9. Maddesine dayanarak Koordinasyon Heyetinin 28 Nisan 1941 tarihli K/141 kararı kabul edilmiştir. Böylece Maarif Matbaasında Ücretli İş Yükümlülüğü kararı alınmıştır.¹⁵⁹ Karar göre yükümlüler Maarif Vekaleti'nce belirlenecek ücreti alacaktır ve bu ücret çalışma süresi ile sınırlı olacaktır. Yükümlülüğe tabii olan kişilerin yol masrafları Vekalet tarafından ödenecektir.¹⁶⁰

Büyük sayıda istihdamın olmadığı bir alanda ve çalışan kişilerin iş yerlerini terk etmelerinin yasak olduğu bir dönemde alınan bu kararı ilginç bularak, bu kararlar ilgili nedenin başka bir yerde aranmasını söyleyen İlhan Tekeli ve Selim İlkin, alınan kararı çalışanların askerlik tecilinin sağlanmasına dönük uygulama olarak değerlendirmektedir.¹⁶¹ Ancak bu karar, Ankara'ya nakledilecek Maarif Matbaasının faaliyetlerini temin için yeterli miktarda işçi, teknisyen ve diğer çalışanların tedariki amacı ile hayata geçirilmiştir.¹⁶²

Maarif Matbaası için yeterli sayıda işçi, teknisyen ve diğer personelin teminine ve ücretli iş mükellefiyetine dair K/141 sayılı karar uzun süre uygulandıktan sonra 11 Nisan 1951'de kaldırılacaktır.¹⁶³

Maarif Matbaasında Ücretli İş Yükümlülüğü kararının bu kadar uzun süre ile uygulanmasının nedeninin Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı döneminde başlayan "Kültür Hareketleri" ile ilişkilendirmek mümkündür. Üstelik bu dönem savaş nedeni ile yukarıda da ele alınmış olan kağıt sıkıntısının yaşandığı bir dönemdir.

¹⁵⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 9 Mayıs 1941, Sayı. 4804, s. 902., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 265., "Maarif Vekili Dün Şehrimize geldi", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1941, Sayı: 6018, s. 5.

¹⁶⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 9 Temmuz 1941, Sayı: 4804, s. 902.

¹⁶¹ Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 186.

¹⁶² **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 94.35.13.

¹⁶³ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 125.28.10.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde alınan karar, savaş tehdidi altında olan Türkiye’de kültür hareketlerine verilen değeri de vurgulamaktadır. İkinci Dünya Savaşı döneminde başlayan “Tercüme Hareketleri” Maarif Matbaasında yoğun bir çalışmayı gerektirmiştir. Dünya klasiklerinin tercümesi savaş boyunca devam etmiş ve 1940-1950 yılları arasında 528 klasik eser Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁶⁴ Ayrıca yine aynı dönemde 1940 yılından itibaren İslam Ansiklopedisi’nin ve 1943’ten itibaren de İnönü Ansiklopedisi’nin yayınlanmasına başlanmış, Maarif Matbaasında yoğun çalışma savaş boyunca ve savaş sonrası dönemde de sürmüştür.¹⁶⁵ Bu çalışmaların yanı sıra okul kitaplarının basımı da matbaada görevli kişilerin gece-gündüz çalışmasını gerektirmiştir.¹⁶⁶

İkinci Dünya Savaşı döneminde alınan çalışma yükümlülüğü ile ilgili Koordinasyon Heyeti Kararları Tablo 5.6’da verilmiştir.

Tablo 5.6. Çalışma Yükümlülüğü İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/2	26 Şubat 1940	2/12899	27 Şubat 1940 – Sayı:4444	Ereğli kömür havzasındaki üretimin artırılması, düzenlenmesi ve gereken sermayenin verilmesi
K/31	10 Haziran 1940	2/13668	17 Haziran 1940- Sayı:4537	Bazı Nafia inşaatında ücretli iş mükellefiyeti uygulaması
K/100	14 Şubat 1941	2/15166	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	31 sayılı karardaki sürenin azaltılması

¹⁶⁴ Tercüme Hareketleri konusunda geniş bilgi için Bkz: Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, **Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, Mustafa Çıkar, **Hasan Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998., Kadir Şeker, **İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)**, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.

¹⁶⁵ Alev Özbil, **Dr. Refik Saydam’ın Başbakanlığı Dönemindeki İcraatları (1939-1942)**, s. 34.

¹⁶⁶ “Mekteb Kitapları”, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1943, Sayı: 6860, s. 2.

K/141	28 Nisan 1941	2/15678	9 Mayıs 1941 – Sayı:4804	Maarif Matbaasında ücretli iş mükellefiyeti uygulanması
K/199	27 Eylül 1941	2/16624	2 Ekim 1941 – Sayı:4927	Ereğli kömür havzasında orman katiyat ve nakliyat işlerinde iş mükellefiyeti tesisi
K/220	24 Kasım 1941	2/16891	28 Kasım 1941 – Sayı:4970	Garp linyit ocaklarında ücretli iş mükellefiyeti tesisi
K/336	25 Mayıs 1942	2/17992	30 Mayıs 1942 – Sayı:5119	Ereğli ömür havzasında ücretli iş mükellefiyeti uygulaması
K/337	25 Mayıs 1942	2/17991	30 Mayıs 1942 – Sayı:5119	Soma Değirmisaz ve Tavşanlı linyit havzalarında ücretli iş mükellefiyeti
K/414	17 Aralık 1942	2/19230	5 Ocak 1943 – Sayı:5296	Demiryolları tamiratında ücretli iş mükellefiyeti tesisine
K/457	8 Temmuz 1943	2/20235	14 Temmuz 1943 – Sayı:5455	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünce işletilmekte olan Çeltekin linyit kömür madeninde ücretli iş mükellefiyeti uygulanması

Kaynak. **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**.

5.6. Milli Korunma Kanunu Kapsamında Çalışma Yaşının, Çalışma Sürelerinin ve Tatillerin Düzenlenmesi

5.6.1. Çalışma Yaşının Düzenlenmesi

Savaş döneminde üretimin arttırılması için yukarıda ele alındığı gibi zorunlu çalışma yükümlülüğü uygulanmış, yine aynı amaçla çalışma sürelerinin uzatılması yöntemine de başvurulmuştur. Bu amaçla işletmelere fazla mesai yapılması için izin verilmiş, hafta tatilleri kısaltılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde kadınlar ve çocuklarla ilgili önemli koruyucu hükümler 10 Eylül 1921 tarihli ve 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun¹⁶⁷, Umumi Hıfzı Sıhha Kanunu¹⁶⁸ da yer almıştı. 1936 tarihinde de 3008 sayılı İş Kanunu¹⁶⁹ ile çalışma ilişkileri düzenlenmişti. Örneğin 151 sayılı Kanunda madenlerde çalışma yaşı 18 olarak düzenlenmişken, 6 Mayıs 1930 tarihli ve 1539 sayılı Hıfzı Sıhha Kanunu ile 12 yaşından küçük çocukların fabrika, imalathane gibi her türlü işletmede ve maden işletmelerinde çalışmaları yasaklanmış, 12-16 yaş arasındaki çocukların azami 8 saat çalışmaları kararlaştırılmış, çocukların saat 20'den sonra çalıştırılmalarına da yasak getirilmişti. 1936 tarihinde kabul edilen 3008 sayılı İş Kanunu'nun 49. Maddesine göre maden ocakları işleri, kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde, 18 yaşı doldurmamış erkek çocukların veya istisnasız her yaştaki kız ve kadınların çalıştırılmaları yasaklanmıştı. Aynı kanunun 50. maddesine göre sanayiye ait işlerde 18 yaşı doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kız ve kadınların gece çalıştırılmaları da yasaktı.¹⁷⁰

Ancak 2. Dünya Savaşı koşulları altında kabul edilen 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun 19. Maddesi gerektiği zaman bu yasaklardan vaz geçilebileceğini işaret etmiştir. Bu kararın yanı sıra çalışanların tatil yapmaları konusunda da değişiklik yapılmış, Hükümete bayram tatilleri de dahil olmak üzere tüm tatiller hakkındaki kanunları kısmen ya da tamamen uygulamama hakkı verilmiştir.

¹⁶⁷ www.amelebirligi.gov.tr/article.php?article_id=61 (5 Haziran 2014)

¹⁶⁸ T.C. Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930, Sayı: 1489, s. 8895-8910.

¹⁶⁹ T.C. Resmi Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330, s. 6621-6639.

¹⁷⁰ T.C. Resmi Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330, s. 6627.

Kanunun söz konusu maddesine göre Milli Korunma Kanunu'nun yürürlükte olduğu zamanlarda sanayi ve maden müesseseleri ile diğer iş yerlerinde fazla mesaiye gerek duyulduğunda, işin niteliği ve ihtiyacın derecesine göre günlük çalışma süresi her gün için üç saate kadar arttırılabilecektir. Bunun yanında, İş Kanunu'nun 50. maddesinde yer verilen küçükler ve kadınlara ilişkin daimi hükümler uygulanmayabilecektir. Hafta Tatili Kanunu da Milli Korunma Kanunu'nun amaçladığı durumlarda uygulanamayacaktır. Ancak bu hüküm, çalışanın hafta içinde bir günlük tatil hakkını ihlâl etmeyecektir.

Nitekim 23 Aralık 1940'ta 3954 sayılı kanunla Milli Korunma Kanunu'nda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Kanunun 19. Maddesinde yapılan düzenleme ile 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun ve 3008 sayılı İş Kanunu'nun Hükümet kararı ile uygulamadan kaldırılabilceğine karar verilmiş, bu kanunlarda yer alan kadınlara ve çocuklara yönelik koruyucu hükümlerin aksi yönündeki uygulamaların önü açılmıştır.

Bu kararın yanı sıra çalışanların tatil yapmaları konusunda da değişiklik yapılmış, Hükümete bayram tatilleri de dahil olmak üzere tüm tatiller hakkındaki kanunları kısmen ya da tamamen uygulamama hakkı verilmiştir.

Çalışma yaşı ve çalışma süreleri ile ilgili olarak yapılması planlanan bazı değişiklikler bu şekilde yasal zemine oturtulmuş, uygulamalar Tablo 5.7'de yer alan Koordinasyon Heyeti kararları ile hayata geçirilmiştir.

Genç erkek nüfusun askere alınması nedeni ile ortaya çıkan işgücü eksikliği çocukların çalışma yaşının düşürülmesi ve kadın işçi istihdamı ile doldurulmak istenmiştir. 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun 23 Aralık 1940 tarihinde 3954 sayılı kanuna değişen 19. Maddesine dayanarak alınan karar K/106 ile 16 yaşından büyük erkek çocukların maden işlerinde ve kadınlarla 12 yaşından büyük kız ve erkek çocukların mensucat sanayiine ait gece ve gündüz postalarında çalıştırılmalarına izin verilmiştir. Ayrıca aynı kararla yine kadınların ve 12 yaşından büyük kız ve erkek çocukların fazla mesai yapmalarına da izin verilmiştir. Söz konusu kararda mensucat sanayi iş yerlerinde toplam mesailerı günde 11 saati

geçmemek üzere gündüz postalarında 3 saate kadar fazla mesai yaptırılabilceği belirtilmiştir.¹⁷¹

Yukarıda sözü edilen K/199 zorunlu çalışma kararına rağmen Ereğli Kömür Havzası'nda kömür üretimi istenen düzeye gelmeyince üretimin artırılması için K/336 ile Ereğli Kömür Havzası'nda yeni bir ücretli iş yükümlülüğü kararı alınmıştır.¹⁷² Bu karar aynı zamanda çalışma yaşının 16 ya düşürülerek madenlerde çalışacak işçi sayısını arttırmaya yönelik bir karar olmuştur. Yine aynı gerekçeye uygun olarak K/337 ile Soma, Değirmizaz, Tavşanlı Linyit havzalarında 25 Mayıs 1942'de yeni bir ücretli iş yükümlülüğü kararı alınmıştır.¹⁷³ Söz konusu çalışma yükümlülüğü ile de Kütahya, Manisa, Balıkesir şehirlerinde madenlerde çalışma yaşı 16'ya düşürülmüştür.

Erkek nüfusun askere alınması üzerine ortaya çıkan işçi açığı ise yukarıda da belirtildiği gibi kadın işçilerle kapatılmıştır. Örneğin Sümerbank fabrikalarında çalışan kadın işçi sayısı 1939 yılında 1.820 iken, 1944 yılında 5.911 kadın işçi ile savaş süresince en yüksek seviyeye çıkmıştır.¹⁷⁴ Savaş döneminde işverenler hem erkek işçi bulmanın zor olması, hem de erkek işçilerin 300 kuruşa çalıştığı işlerde kadın işçilerin 180 kuruşa çalışması üzerine kadın işçileri çalıştırmayı tercih etmişlerdir.¹⁷⁵

Çalışma Yaşının Düzenlenmesi Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları Tablo 5.7'de verilmiştir.

¹⁷¹ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 198.

¹⁷² BCA, Fon kodu: 30.38.1.2. Yer no: 98.44.19.

¹⁷³ BCA, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 98.44.18.

¹⁷⁴ Cemil Koçak, "Sayılarla Sosyal Politika", **Tarih ve Toplum**, Ağustos 1991, C. XVI, sayı 92, s. 57.

¹⁷⁵ Melek Ulusoy, **Milli Korunma Kanunu Çıkarılma Amacı, Sosyoekonomik Etki ve Sonuçları**, s. 131.

Tablo 5.7. Çalışma Yaşının Düzenlenmesi Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/106	18 Şubat 1941	2/15226	22 Şubat 1941 – Sayı:4741	Çocuklarla kadınların yapacakları işler
K/336	25 Mayıs 1942	2/17992	30 Mayıs 1942 – Sayı:5119	Ereğli ömür havzasında ücretli iş mükellefiyeti uygulaması (aynı kararlar çalışma yaşı düşürülmüştür)
K/337	25 Mayıs 1942	2/17991	30 Mayıs 1942 – Sayı:5119	Soma Değirmisaz ve Tavşanlı linyit havzalarında ücretli iş mükellefiyeti (aynı kararlar çalışma yaşı düşürülmüştür)

Kaynak: T.C. Resmi Gazete, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları.**

5.6.2. Çalışma Süresinin ve Tatillerin Düzenlenmesi

İş yerlerinde uygulanacak çalışma süreleri ile ilgili olarak 1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanunu'nun 36. maddesinde “sağlık kaideleri bakımından günde ancak sekiz saat veya daha az çalışılması icabeden işlerin bir nizamname ile tespit olunacağı” belirtilmiş, ancak aynı kanunun 39. maddesinde seferberlik durumunda günlük iş süresinin “işçinin azami çalışma kabiliyetine çıkarılabileceği” de ifade edilmişti.¹⁷⁶ İkinci Dünya Savaşı şartlarında uygulamaya koyulan Milli Korunma Kanunu ile çalışma sürelerinde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Milli Korunma Kanunu'nun 19. Maddesinin 3. Bendi ile fazla çalışma ve tatillere dair 1924 sayılı Hafta Tatili Kanunu, 1935 tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu ve 3008 sayılı İş Kanunu'ndaki düzenlemeler geçersiz kılınmıştır. 19. Maddeye göre sanayi ve maden

¹⁷⁶ T.C. Resmi Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330, s. 837.

müesseseleri ile diğer iş yerlerinde fazla mesaiye gerek duyulduğunda, işin niteliği ve ihtiyacın derecesine göre günlük çalışma süresi her gün üç saate kadar arttırılabilecektir.¹⁷⁷ Ayrıca İş Kanunu'nun 50. maddesinde yer verilen küçükler ve kadınlara ilişkin daimi hükümler uygulanmayabilecektir. Hafta Tatili Kanunu da Milli Korunma Kanunu'nun amaçladığı durumlarda uygulanamayacaktır. Hükümete bayram tatilleri de dahil olmak üzere tüm tatiller hakkındaki kanunları kısmen ya da tamamen uygulamama hakkı verilmiştir.

Milli Korunma Kanunu ile alınan bu yetkilerin ardından Kanunda 30 Ocak 1942 tarihinde yapılan değişiklikle, maden işletmelerinde gündüz ve gece çalışmalarında günlük çalışma sürelerinin üç saate kadar uzatılabilmesine olanak sağlanmıştır.¹⁷⁸

Milli Korunma Kanununa dayanılarak alınan fazla çalışma kararlarının tümüne bakıldığında fazla çalışmanın yapılacağı iş yerlerinin başında devlet kuruluşları gelmektedir.

Fazla mesai yapılması ile ilgili alınan ilk Koordinasyon Heyeti Kararı 5 Mart 1940 tarihli K/7 olmuştur. Ulaştırma Bakanlığının gördüğü lüzum üzerine 26 Şubat 1940 tarihli madenlerde zorunlu çalışma kararının ertesinde alınan bu karar ile Devlet Demiryolları ve Limanları idaresindeki iş yerlerinde fazla mesai yapılmasına karar verilmiş,¹⁷⁹ kömür üretiminde beklenen artışın, ihtiyaç bölgelerine çabuk ulaştırılması hedeflenmiştir. Bu kararı 11 Mart 1940 tarihli İnhisarlar İdaresine ait iş yerlerinde günde üç saat kadar fazla mesai yapılmasına izin veren K/11 izlemiştir.¹⁸⁰ K/24 ile Darphanede, K/28 ile Maarif Matbaasında, K/43 ile Devlet Denizyolları iş yerlerinde, K/55 ile şeker fabrikalarında, K/101 ile İstanbul Tramvay ve Tünel İşletmeleri İdarelerinde, K/128 ile Ankara Elektrik ve Havagazı İdaresi iş yerlerinde, K/241 ile İstanbul'da İktisadi ve Sınai Tesisat ve İşletme T.A.Ş. Fabrikasında, K/350 ile Petrol Ofisine ait bazı iş yerlerinde, K/384 ile kömür ve linyit işletmelerinde, K/526 ile İstanbul, Beyoğlu ve Yeniköy gaz şirketlerinin iş yerlerinde, K/556 ile Cenup Demiryolları T.A.Ş. İşletme Şebekelerinde fazla çalışma kararları alınmıştır.

¹⁷⁷ Ahmet Makal, **Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri (1920-1946)**, 413

¹⁷⁸ **T. C. Resmi Gazete**, 3 Şubat 1942, Sayı: 5023, s. 2237., **Düstur**, Ankara, Devlet Matbaası, 1942., Üçüncü Tertip, C. XXIII, s. 232-247.

¹⁷⁹ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 40.

¹⁸⁰ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 90.25.1., "Koordinasyon Heyeti Bugün Toplanıyor", **Cumhuriyet**, 16 Mart 1940, Sayı: 5690, s. 6.

Görülüyor ki fazla mesai kararları daha çok devlet kuruluşlarını kapsamaktadır. Ancak özel kuruluşlar için de K/49, K/367, K/455 ve K/502 gibi az sayıda da olsa bazı kararlar uygulamaya koyulmuştur.¹⁸¹ K/49 ile Milli Müdafaa için çalışan fabrikalarda, K/367 ile bazı maden ve sanayi iş yerlerinde, K/455 ile Söke’de özel bir işletmeye, K/502 ile bazı değirmenlere ait iş yerlerinde fazla mesai yapılması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca K/7 ile Devlet Demiryollarında, K/15 ile askeri fabrikalarda, K/24 ile darphane ve damga fabrikalarında Hafta Tatili Kanunu’nun uygulanmayacağı yönünde kararlar alınmıştır. K/25 ile tüm sanayi iş yerlerinin hafta tatilinden istisnası ve Sümerbank ile özel dokuma ve iplik fabrikalarında fazla mesai yapılması kararı verilmiştir. K/42 ile Devlet Demiryollarının hafta sonu tatillerinden istisna edilmiş, K/43 ile Devlet Denizyolları ve Limanları işyerlerinde fazla mesai yapılmasına ve hafta tatillerinden istisna edilmesine, K/159 ile Sivas Çimento Fabrikası inşaatında fazla mesai yapılmasına karar verilirken, K/196 ile kibrit fabrikalarında 12 yaşından büyük kız ile erkek çocukların çalıştırılmasına ve günde 11 saati geçmemek üzere gündüz postalarında fazla mesai yapmalarına izin verilmiştir.

Üretimin arttırılması için fazla çalışma kararlarının yanı sıra gün ışığından daha uzun süre yararlanılması için K/34 ile saatlerin bir saat ileri alınması da kararlaştırmıştır.¹⁸² 1940 yılı ileri saat uygulamasına 13 Eylül 1940 tarihli K/56 ile son verilecektir.¹⁸³

5.6.3. Fazla Çalışma İçin Ödenecek Ücretlerin Düzenlenmesi

Koordinasyon Heyeti yapılacak fazla çalışmaların karşılığında ödenecek ücretler konusuna da açıklık getirmiştir. 24 Eylül 1940 tarih ve 2/14320 numaralı K/55 ile şeker fabrikalarında fazla mesai yapılabilmesi kararı alırken aynı kararın 3. Maddesinde fazla mesai ücreti ile ilgili kararı da açıklamıştır.¹⁸⁴ Bu bağlamda fazla mesai yapan işçiye her 1 saat fazla çalışma için olan İş Kanununun 37. Maddesinin 3. fıkrasında yazılı azami munzam ücret ödenecektir. Buna göre her bir saatlik fazla

¹⁸¹ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 104.9.25., Mihrican Zorlu, Milli Korunma Kanunu Versus 3008 Sayılı İş Kanunu: Emeği Denetim Altına Alan ve Sermaye Birikimini Destekleyen Bir Kanun, Van, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 2014, s. 131.

¹⁸² **T.C. Resmi Gazete**, 29 Haziran 1940, Sayı:4548., s. 14179.

¹⁸³ **T.C. Resmi Gazete**, 21 Eylül 1940, Sayı:4618. s. 14727.

¹⁸⁴ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 92.87.20.

çalışma için verilecek ücret, normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının %25'ten % 50'ye kadar yükseltilmesi şeklinde ödenecektir.¹⁸⁵

Şeker fabrikalarında yapılacak fazla mesailer karşılığında ödenecek ücretlerin belirlenmesinin ardından Koordinasyon Heyeti K/105 ile aldığı kararla K/55 öncesinde fazla çalışma izni verilen işletmeleri de K/55 kapsamına almıştır. Böylece K/7, K/11, K/4, K/25 ve K/43 ile fazla çalışma izinleri verilmiş olan Devlet Demiryolları ve Limanları İdaresi, İnhisarlar İdaresi, Darphane ve Damga Matbaası, her tür iplik ve dokuma fabrikaları ve imalathaneleri ile Sümerbank'a bağlı tüm fabrikalar, Maarif Matbaası, Devlet Denizyolları ve Limanları İşletmeleri İdaresinin iş yerlerinde yapılmakta olan günde üç saate kadar fazla çalışmaya ait munzam ücretlerin de İş Kanunu'nun 37. Maddesi hükümlerine göre ödenmesi sağlanmıştır.¹⁸⁶

24 Aralık 1941'de 2/17004 numaralı K/242 kabul edilmiş ve şeker fabrikalarında yapılacak fazla mesai için verilecek ücretler yeniden değerlendirilmiştir. K/242'ye göre fazla mesai yapan işçiye her bir saat fazla çalışma için İş Kanununun 37 maddesine göre hazırlanmış olan "fazla mesai çalışma nizamnamesi" nin 7. Maddesindeki hüküm ve şartlar içinde munzam ücretlerin ödenmesi gerekmektedir. Buna göre bir saat fazla çalışma için verilecek ücret, normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının % 25'inden % 50'sine kadar yükseltilmesi şeklinde belirlenecektir. Bu oranın belirlenmesinde işverenlerle işçiler serbestçe anlaşacaktır. Ancak ağır ve tehlikeli işlerde çalışan işçilerin, gündüz çalışmalarına ilâveten uygulanan fazla çalışmaların gece devresine tesadüf eden saatlerinde çalıştırılan işçilerin, ulusal bayram, hafta tatili günlerinde yapılan fazla çalışmaların ücretleri normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının % 50 yükseltilmesi şeklinde ödenecektir.¹⁸⁷

Tablo 5.8'de fazla çalışma ve hafta tatili ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları toplu halde görülmektedir.

¹⁸⁵ T.C. Resmi Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330, s.6626.

¹⁸⁶ BCA, Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 94.10.6.

¹⁸⁷ T.C. Resmi Gazete, 6 Teşrinisani 1939, Sayı: 4354, s. 12806.

Tablo 5.8. Fazla Çalışma ve Hafta Tatili İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/7	5 Mart 1940	2/13018	13 Mart 1940 – Sayı:4457	Devlet Demiryolları ve Limanları iş yerlerinde fazla çalışma
K/11	11 Mart 1940	2/13060	15 Mart 1940 – Sayı:4459	İnhisarlar iş yerlerinde fazla çalışma
K/15	3 Nisan 1940	2/13215	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Askeri fabrikalarda İş Kanununun 50.maddesinin uygulanmaması
K/24	14 Mayıs 1940	2/13469	20 Mayıs 1940 – Sayı:4513	Darphanede fazla çalışma
K/25	14 Mayıs 1940	2/13471	20 Mayıs 1940 – Sayı:4513	Dokuma ve İplik Fabrikalarında fazla çalışma
K/28	31 Mayıs 1940	2/13627	8 Haziran 1940 – Sayı:4530	Maarif Matbaasında fazla çalışma
K/42	25 Eylül 1940	2/14440	4 Ekim 1940 – Sayı:4629	Devlet Demir Yolları iş yerlerinin hafta tatilinden istisna edilmesi
K/43	25 Eylül 1940	2/14441	4 Ekim 1940 – Sayı:4629	Devlet Denizyolları iş yerlerinde fazla çalışma
K/49	17 Ağustos 1940	2/14204	22 Ağustos 1940 – Sayı:4594	Milli Müdaafa için çalışan fabrikalarda fazla mesai yapılması
K/55	10 Eylül 1940	2/14320	24 Eylül 1940 – Sayı:4620	Şeker fabrikalarında fazla çalışma
K/97	3 Nisan 1940	2/13217	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Kibrit fabrikasında fazla çalışılması
K/101	14 Şubat 1941	2/15167	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	İstanbul Elektrik ve Tramvay İdaresi iş yerlerinde fazla çalışma
K/105	14 Şubat 1941	2/15171	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	Fazla mesai ücretleri

K/128	2 Nisan 1941	2/15503	5 Nisan 1941 – Sayı:4777	Ankara Elektrik İdaresi iş yerlerinde fazla çalışma
K/159	9 Haziran 1941	2/15915	13 Haziran 1941 – Sayı:4833	Sivas Çimento Fabrikası inşaatında fazla çalışma
K/188	21 Ağustos 1941	2/16452	27 Ağustos 1941 – Sayı:4897	Şeker fabrikalarında İş Kanununun kadınlarla küçükler hakkındaki hükümlerinin uygulanmaması
K/196	17 Eylül 1941	2/16604	22 Eylül 1941 – Sayı:4918	Kibrit fabrikasında çocukların fazla çalışması
K/241	24 Aralık 1941	2/17039	8 Ocak 1942 – Sayı:5001	İstanbul'da Fabrikasında İktisadi ve Sınai Tesisat ve İşletme T.A.Ş. Fabrikasında fazla çalışma
K/242	24 Aralık 1941	2/17040	8 Ocak 1942 – Sayı:5001	Şeker Fabrikalarındaki fazla mesai ücretleri
K/350	24 Haziran 1942	2/18179	30 Haziran 1942 – Sayı:5145	Petrol şirketlerinin iş yerlerinin bazılarında fazla mesai yaptırılması
K/367	1 Ağustos 1942	2/18438	11 Ağustos 1942 – Sayı:5181	Bazı maden ve sanayi iş yerlerinde fazla mesai yapılması
K/384	26 Ağustos 1942	2/18664	2 Eylül 1942 – Sayı:5200	Kömür ve Linyit işletmeleri işçilerinin üçer saat fazla çalıştırılması
K/438	6 Nisan 1943	2/19702	14 Nisan 1943 – Sayı:5381	İskenderun liman ve iskeleleri inşaatında fazla mesai yapılması

K/455	2 Temmuz 1943	2/20194	9 Temmuz 1943 – Sayı:5451	Söke’de Osman Pullukçu firmasında günde iki saat fazla mesai yapılması
K/502	1 Şubat 1944	3/360	9 Şubat 1944 – Sayı:5625	İstanbul İttihat Değirmencilik T.A.Ş., Şark Değirmenleri T.A.Ş. ve Kasımpaşa, Balat, Mumhane değirmenlerine ait iş yerlerinde fazla mesai yapılması
K/526	29 Haziran 1944	3/1113	5 Temmuz 1944 – Sayı:5748	Petrol şirketleri iş yerlerinde fazla mesai yapılması
K/556	13 Aralık 1944	3/1902	25 Aralık 1944 – Sayı:5888	Cenup demiryollarında fazla mesai yapılması

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**.

5.7.Milli Korunma Kanunu Kapsamında Dış Ticaretin Düzenlenmesi

Türkiye’de planlı bir dış ticaret politikası 1929 yılında gümrük tarifesinin kalkmasından sonra başlamıştır. Çünkü 24 Temmuz 1924’te imzalanan Lozan anlaşması ile Osmanlı Devleti döneminden gelen gümrük tarifelerinin beş yıl süresince değiştirilmemesi kararı alınmıştı.¹⁸⁸ Böylece 5 yıl süre ile Türkiye’nin dış ticaret alanında uygulayabileceği iktisat politikaları kısıtlanmıştı.

Bu sürenin dolmasının ardından Türkiye’de 1 Haziran 1929 tarihli 1499 sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu ile korumacı bir politikaya geçilmiştir. Dönemin dış ticaret politikası ticaret açısından kaçınmak üzerine yapılandırılmış, bu amaç çerçevesinde dış ticaret büyük ölçüde ikili anlaşmalarla yürütülmüştür. Türkiye’den mal satın alan ülkelere mal satın alınması, yerli üretimi yapılan malların ithalatının

¹⁸⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 48.

sınırlandırılması ve ikili anlaşma konusu olan malların ithalatında serbestlik sağlanması bu politikanın başlıca öğeleri olmuştur.¹⁸⁹

İkinci Dünya Savaşı dönemi ise ithalatın, dolayısı ile ara malı ve yatırım malı biçimindeki girdilerin daralması ve çalışan nüfusun büyük kısmının silahlaltına alınması nedeni ile tüm üretken sektörlerin ve milli gelirin daraldığı bir dönemdir.¹⁹⁰ Bu süreçte dış ticaret “Türkiye’den mal satın alan ülkeden mal satın almak” yerine “Türkiye’ye mal satan ülkeye mal satmak” temelinde yeni bir şekil almıştır.¹⁹¹

Savaş döneminde dış ticaret mevcut kanunlar, kararname ve tebliğler, yabancı ülkelerle yapılmış ticaret ve tediye anlaşmaları ile düzenlenmiştir.¹⁹² Bunların yanı sıra dış ticaretin düzenlenmesi için önemli hükümleri ihtiva eden Milli Korunma Kanunu ve bu kanuna dayanarak alınan Koordinasyon Heyeti Kararları da döneme damgasını vurmuştur.

5.7.1. Milli Korunma Kanununun Dış Ticaret ile İlgili Maddeleri

Milli Korunma Kanunu’nun 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29 ve 34. Maddeleri ile Hükümete ithalatın teşvik edilmesi, arttırılması ve ihracatın düzenlenmesi için önemli yetkiler verilmiştir. Milli Korunma Kanunu’nun 20. Maddesi ile Hükümete ülke ihtiyacı için ithali zorunlu olan maddelerin miktarını ve cinsini saptama, aynı şekilde ülke ihtiyacı için zorunlu olmayan maddelerin ithalâtını da kısıtlama veya yasaklama yetkileri verilirken, 22. Madde ile halk ve milli müdafaanın kesin ihtiyacı olan maddelerin ithali için uygun bulunan ticaret birlikleri ve işletmeleri kredi, döviz ve akreditif ile donatılarak stok yapmaya zorunlu tutma ve kontrol altında bulundurma yetkileri de verilmiştir.

Madde 23 ile 22. maddeye uygun olarak stok yaptırılırken ihmalden olmayıp, malın fiyatından dolayı oluşabilecek zararların yasal faiziyle birlikte karşılanması kararlaştırılmıştır. Böylece ithalat yapanların “*bir malın ithali neticesinde elde edilecek karın, o malı temin için harp şartları yüzünden girişilen rizikoları karşılamadığı*”¹⁹³ gerekçesi ile ithalattan vazgeçmeleri önlenmeye çalışılmıştır. 24. madde ile ülke içinde üretilmiş malların ihtiyaç fazlası olan miktarının ihracat biçim

¹⁸⁹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011., s. 79.

¹⁹⁰ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 86.

¹⁹¹ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 256.

¹⁹² **A.e.**, s. 256-261.

¹⁹³ **A.e.**, s. 261.

ve şartlarının üreticilere zarar getirmeyecek şekilde saptanabileceği karara bağlanmıştır. Kanununun 26. maddesi ile Hükümete, halk veya milli müdafaa ihtiyacını karşılamak, ihracatı düzenlemek ve üreticiyi korumak amacıyla ülke mahsullerini satın alabileceği gibi, yine ülke ihtiyacını karşılamak ve ithalatı düzenlemek amacıyla da ülke dışından mal satın alabilme yetkisi verilmiştir. Herhangi bir ürünün ihracı kısıtlandığı ya da yasaklandığı için ülke içindeki fiyat düşmelerinden dolayı oluşacak üretici zararları, ihracı yasaklanan malın devletçe satın alınması veya zararın karşılığının üreticiye ödenmesi yoluyla giderilecektir.

Hükümetin yaptığı düzenleme ve aldığı tedbirler nedeni ile bir malın iç ve dış ticaret fiyatı arasında aşırı kârlar oluşursa, ithalâtın daha iyi şartlarda yapılabilmesini sağlamak ve iç fiyatları veya ihracatı düzenleme amacı ile Hükümetin, bu fazla kardan aktarmak suretiyle Ziraat Bankası'nda özel bir fon tesis edilebileceği, ancak bu fiyat artışlarında hükümetin herhangi bir etkisi yoksa oluşan fazla kârın ticareti yapan kişiye ait olacağı ise 27. Maddede belirtilmiştir.

28. Madde ile teslim alınma belgesi herhangi bir banka, işletme veya şahıs elinde bulunan, ancak fiyat artışı ve başka sebeplerle bir hafta içinde gümrükten çekilmeyen her türlü malların hükümet tarafından o malın ilgilileri adına ve hesabına gümrükten çıkarılabilmesi kararlaştırılmıştır. Ülke dışına çıkmak üzere gelerek transit geçişi söz konusu olan mallar, bu hükümden muaf tutulmuşlardır. Hükümetin ithal ve ihraç maddelerinin fiyatlarını saptayabilmesi, belirlenen fiyatın üstünde ithalât ve altında ihracat yapılmasını yasaklayabilmesi ise 29. maddede yer almıştır. Kanununun 34. Maddesine göre Hükümet 3018 numaralı kanunun birlikler hakkındaki 7. Maddesi hükmünü ithalatçı tüccarlar ile toptancı ve yarı toptancı tüccarlara ve sanayicilere uygulayabilecektir.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Daha önce de belirtildiği gibi 3018 sayılı kanunun 7. Maddesine göre Hükümet, gerekli gördüğü yerlerde belli malların ihracı ile uğraşan ve ruhsatı olan tüccarların birlikler kurması zorunluluğu getirebilir. Ruhsatnamesi olan her tüccar bölgesindeki birliğe üye olabilir. Birlik üyelerinin birlikten çıkarılma nedenlerinin de açıklandığı teşkilat ve yönetim ve kontrol şekilleri, ilgili kişilerin görüşü alındıktan sonra İktisat Vekaletince düzenlenir ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanır. Bu birliğe üye olmayan tüccarlar birliğin ilgilendiği konu ile ilgili malların ihracını yapamaz. **T.C. Resmî Gazete**, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330, s. 6642-6643.

5.7.2. Milli Korunma Kanunu'nun Dış Ticarete Uygulanmasında Rol Alan Kuruluşlar

Kanunun 22. ve 26. Maddelerinde söz edilen işlerin yapılabilmesi için kuruluş amaçları ve görevlerinden yukarıda da söz edilmiş olan “Petrol Ofisi” ve “Ticaret Ofisi” kurulmuştur. Ticaret Ofisi'nin rolü özellikle Varlık Vergisi Kanununun kabulü üzerine büyük önem kazanmıştır. Bu dönemde Varlık Vergisi kapsamına giren kişi ve kuruluşlar ellerindeki malı paraya çevirmek için bir süre ticarete ara vermek zorunda kalmıştır. Bu süreçte gümrüklerde mevcut olan ya da yabancı ülkelere sipariş üzerine yola çıkmış olan ithal malların ülkeye girmesinde sıkıntı yaşanmıştır. Bu malların ithalat işlemleri K/30 ile gümrüklerdeki malın çekilmesi için Ticaret Vekaletine yetki veren karar kapsamında Ticaret Ofisi tarafından yapılmıştır.¹⁹⁵ İkinci Dünya Savaşı dönemi yapılan dış ticarete gelişiminde İthalatçı ve İhracatçı Birliklerinin de büyük önemi vardır.

5.7.2.1. Petrol Ofisi

“Milli Korunma Kanununun Uygulanması ile İlgili Kurumsal Yapılar” bölümünde de sözü edildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı döneminde Milli Korunma Kanununa dayanılarak petrol arama, sondaj, üretim görevlerine ilaveten, petrol sektöründe zincirin son halkası olan dağıtım alanında görev alacak ve geniş yetkilere sahip olacak yeni bir yapılanmaya gidilmiştir.

Bu amaçla Koordinasyon Heyetinin K/103 sayılı kararının uygulamaya konmasına karar verilmiştir. Düzenleme 2/15170 sayılı kararname ile gerçekleştirilmiş ve 14 Şubat 1941 tarihinde Ticaret Vekaletine bağlı, hükmi şahsiyete sahip ve merkezi İstanbul'da bulunan Petrol Ofisi kurulmuştur.¹⁹⁶

5.7.2.2. Ticaret Ofisi

Savaş döneminde karaborsanın büyük sorun haline geldiği bir ortamda ülkede bulunmayan bir malın tek bir ithalatçı firma tarafından satın alınıp tekel durumuna gelmemesi için dış ticaretinin özellikle de ithalatının denetim altına alınması planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 14 Şubat 1941 tarih ve 2/15170 sayılı

¹⁹⁵ İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, *Türkiye’de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat*, s. 262.

¹⁹⁶ BCA, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 94.10.4., *T.C. Resmi Gazete*, 18 Şubat 1941, Sayı: 4737. s. 495., “İaşe Teşkilatı, Ticaret Ofisi ve Bir Petrol Ofisi Kuruluyor”, *Ulus*, 19 Şubat 1941. Sayı: 7018., s. 1.

kararname ile Koordinasyon Heyetinin K/104 sayılı kararının uygulamaya konması kabul edilmiş, yukarıda da belirtildiği üzere halk ve millî müdafaa ihtiyaçları için Ticaret Vekâletince belirlenecek her türlü iâşe madde ve malzemesinin alım satım işlerinin yönetilmesi ve stoklanması için gibi Ticaret Ofisi kurulmuştur.¹⁹⁷

5.7.2.3.İhracatçı Birlikleri

Dış ticaretin gerçekleşmesini sağlayan anlaşmalar ve ticari unsurlar 1929 yılına kadar daha çok dış ticarete konu olan karşılıklı kıymet ve eşya akışı üzerine toplanırken, 1929 ekonomik krizinden sonra dış ticarete yön veren unsurlar arasına ticarete yön veren “insan” unsuru da katılmıştır.

Teşkilatlanmış bir yapının karşısında teşkilatlanmamış olarak yapılan ticaretin sakıncalarının görülmesi üzerine, Türkiye’de de teşkilatlı bir dış ticaret politikasına adım atılmıştır. 1936 yılında 3018 sayılı kanunun 7. Maddesi dış ticaretteki teşkilatlanma sürecinin ilk kanuni dayanağı olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi 3018 sayılı kanunun 7. Maddesi ile Hükümete, gerekli gördüğü yerlerde belli malların ihracı ile uğraşan ve ruhsatı olan tüccarların birlikler kurması zorunluluğu getirebilme yetkisi verilmiştir. Ruhsatnamesi olan her tüccarın bölgesindeki birliğe üye olabilmesi sağlanmış, birlik üyelerinin birlikten çıkarılma nedenleri de kanunda açıklanmıştır. Bu birliğe üye olmayan tüccarların birliğin ilgilendiği malların ihracını yapmaları yasaklanmıştır.¹⁹⁸

3018 sayılı kanunun 7. Maddesi, yayınlanma tarihinden dokuz ay sonra uygulamaya başlanmıştır. Doğu illerinin başlıca ihracat konusu olan canlı hayvan ihracatı bu teşkilatlanmanın ilk ayağı olmuştur. Sovyet Rusya’dan talebin tek elden gelmesi, buna karşı arzın çeşitli Türk tüccarları tarafından yapılması fiyatların Türkiye aleyhine düşmesine neden olduğundan canlı hayvan ihracatçılarının bir birlik içinde toplanmasına karar verilmiştir. Böylece 1937 yılında 3018 sayılı kanunun 7. Maddesine dayanılarak “memleketin ihracat siyasetine ve zirai ihtiyaçlarına uygun olarak canlı hayvan satışı ile uğraşmak” amacı ile “Şark Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirketi” adı altında ilk ihracatçı birliği 4 Mart 1937’de kurulmuştur. Bu birliği 22 Şubat 1939’da kurulan ve Gaziantep’te

¹⁹⁷ T.C. Resmi Gazete, 18 Şubat 1941, Sayı: 4737, s. 496., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 193-196., “Ticaret Ofisi”, **Ulus**, 19 Şubat 1941, Sayı: 7018, s. 1.

¹⁹⁸ T.C. Resmi Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı: 3330, s. 6642.

yetiştirilen Hasankeyf tütünlerinin tek alıcısı olan Mısır tüccarlarına karşı fiyatın tek elden idare edilmesi için hayata geçirilen “Gaziantep Hasankeyf Tütünleri İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirketi” izlemiştir.¹⁹⁹ Kurulan bu birlikler, ihracatın çeşitli tüccarlar tarafından değil birlik tarafından ve tek elden yapılmasını sağlayarak fiyatların düşmesini engellemiştir.

Öte yandan farklı bir yöntemle çalışan diğer bir birlik 7 Eylül 1939 tarihinde hayata geçirilmiştir. İzmir Kuru Meyve İhracatçıları Birliği adı altında kurulan bu birlik önceki birlikler gibi bizzat ticaret yapmayacak, üyeleri arasında tam bir işbirliği sağlayarak belirlenen fiyatlar, şartlar ve direktifler çerçevesinde üyelerinin faaliyetini düzenleyecektir. Birliğin faaliyet alanında kendi üyelerinin dışında kimse ihracat yapamayacaktır. Bu noktadan hareketle İzmir Kuru Meyve İhracatçıları Birliğini doğrudan ticaret yapmayan, üyelerini teşkilatlandırarak onların menfaatlerini kollayan ilk ihracatçıları birliği olarak tanımlamak mümkündür. Bu birliğin faaliyete geçmesi İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı ilk haftaya rastlamıştır. Bu süreçte savaş nedeni ile ihracatta arz talep dengesi bozulmuş, bazı maddelerin fiyatları düşerken, bazılarının fiyatları yükselmiştir. Örneğin pamuğa olan talebin artması nedeni ile pamuk fiyatı çok yükselirken, tiftiğe talep olmaması tiftik fiyatını düşürmüştür. Savaş döneminde çeşitli maddelerin ihracatını yapan tüccarlar birlikler altında toplanmış, Hükümetin karar ve direktifleri doğrultusunda çalışmışlardır. Bu süreçte Çukurova Pamuk İhracatçıları Birliği, Türkiye Tiftik ve Yapağı İhracatçıları Birliği gibi çeşitli birlikler faaliyete geçirilmiştir.²⁰⁰

5.7.2.4. İthalatçı Birlikleri

Savaşın yarattığı olumsuz koşullar karşısında ithalatçıların da birlikler şeklinde faaliyet göstermelerinde fayda görülmüştür. Ancak o dönemde ithalatçıların birlik kurmalarına olanak sağlayan kanuni bir dayanak yoktur. Bu hukuki dayanak Milli Korunma Kanununa konulan bir madde ile sağlanmış, Milli Korunma Kanununun 34. Maddesi ile Hükümete 3018 numaralı kanunun birlikler hakkındaki 7. Maddesi hükmünü ithalatçı tüccarlar ile toptancı ve yarı toptancı tüccarlara ve sanayicilere uygulayabilme yetkisi verilmiştir.

¹⁹⁹ İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**, s. 265.

²⁰⁰ **A.e.** s. 264-266. (Bu kapsamda kurulan diğer birlikler için bakınız: İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **A.e.**, s. 266.)

Böylece Koordinasyon Heyetinin Milli Korunma Kanununun 34. Maddesine dayanarak aldığı K/8 ve K/20 kararları hayata geçirilmiştir. K/8 ile ülke ihtiyaçlarının temin edilmesi ve iç piyasaların düzenlenmesi için ithalatçılar, toptancı-yarı toptancı tüccarlar ve sanayicilerin birlikler teşkil etmesi sağlanmıştır. Ticaret Vekaleti'nin direktifleri doğrultusunda çalışacak olan bu birliklerin görevleri K/20 ile belirlenmiştir. Bu görevler ithal edilecek malların miktar, cins, fiyat ve kalite bakımından ülke ihtiyaçlarına uygun olmalarını sağlamak, gerekli stokları yapmak, alış ve satışlarda usul ve fiyat hareketlerini düzenlemek olarak belirtilmiştir. Ayrıca ithalat işlerinin miktar, kalite ve fiyat gibi başlıca unsurlar açısından yerli sanayinin tüketici ihtiyaçları ile uyumlu olmasını sağlamak, birlik üyelerinin bu amaçlara uygun olarak yaptıkları çalışmalarda karşılaşılabilecekleri sıkıntılara acil çözümler bulmak ve Hükümetin ithalat ve iç fiyat siyaseti açısından vereceği karar ve emirlerin derhal uygulanmasına dikkat etmek de İthalatçı Birliklerinin görevleri olarak kararnamede yer almıştır. Kararnamede aynı zamanda birliğin idare ve çalışma organları da Umumi Heyet, İdare Heyeti, Umumi Katip ve Murakıplar şeklinde belirtilmiş, bu organların yapısı ve görevleri de ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.²⁰¹

K/20'nin kabulünden sonra çeşitli konularda çalışan ve ithalat yapan tüccarlar sekiz birlik halinde teşkilatlandırılmıştır. Çuval, Kanaviçe, Jüt ve Mamulâtı İthalatçıları Birliği İstanbul'da 15 Mayıs 1940'ta, Madeni Eşya ve Malzeme İthalatçıları Birliği İstanbul'da 16 Mayıs 1940'ta, Manifatura İthalatçıları Birliği İstanbul'da 20 Mayıs 1940'ta, Çay-Kahve İthalatçıları Birliği, Kağıt, Mukavva ve Tatbikatı İthalatçıları Birliği İstanbul'da 28 Ekim 1940'ta, Cam, Züccaciye Eşyası İthalatçıları Birliği ve Sanayiye Ait Boyalar ve Sanayi ve Ziraata Ait Kimyevi Maddeler İthalatçıları Birliği İstanbul'da 8 Haziran 1940'ta, Deri, Kösele ve Deri Sanayii Yardımcı Maddeleri İthalatçı Birliği Mersin'de 13 Eylül 1940 tarihinde kurulmuştur.²⁰²

Ancak K/147 ile özellikle kendi üretimleri için gereken hammaddeyi ithal eden işletmelerin birliğe girmek zorunda olmadığı,²⁰³ K/343 ile de sermayesinin yarısından fazlasına devletin iştirak ettiği işletmelerin kendi ihtiyaçları için

²⁰¹ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2.Yer no: 90.32.20., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 59-72.

²⁰² Söz konusu sekiz ithalatçı birliği statüsüne uygun olarak ilerleyen dönemde farklı şehirlerde de birlikler kurulmuştur. İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiat Murakabesi**, s. 267, 268.

²⁰³ **T.C. Resmi Gazete**, 23 Mayıs 1941, Sayı: 4815, s. 962.

yapacakları ithalat nedeni ile birliklere girmeğe mecbur olmadıkları da karara bağlanmıştır.²⁰⁴

İthalatçı Birlikleri ülkeye giren malların cinsleri, türleri ve fiyatları üzerinde sıkı bir kontrol gücüne sahip olmuşlardır. Gümrüklerden ilgili birliğin haberi ve izni olmadan hiçbir mal ülkeye girememiştir. Birlik konusuna giren bütün maddelerin ithali Birlik tarafından o malın ithalinin mümkün olabileceği yönünde verilen iznin gümrüğe bildirilmesi ile mümkün olmuştur. Böylece bir yönden birlik üyelerinin dışındaki kişilerin ithalat yapmasına engel olunurken, diğer taraftan ithalatı gerçekleştirecek üyenin ithalat işlemleri kontrol altında tutulabilmiştir. Bu şekilde ithal mallarının fiyatı, türü ve kaliteleri gerek sipariş aşamasında gerek ithalat sırasında kolaylıkla denetim altına alınmıştır.²⁰⁵

5.8. Dış Ticaretin Düzenlenmesi ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları

Savaş döneminde kısıtlanan dış ticaret imkânlarının en iyi şekilde değerlendirilmesi için Koordinasyon Heyeti dış ticaretle ilgili bazı kararlar almıştır. Koordinasyon Heyetinin 5 Mart 1940 tarihinde aldığı K/9 ile komisyoncu, ithalatçı, ihracatçı, sanayici ve tüccarlara fatura verme zorunluluğu getirilerek fiyatlardaki gelişimin devlet kontrolüne girmesi sağlanmıştır. İthalatın ve fiyatların denetim altında tutulması ise ihtikârla mücadelede önemli rol oynayacaktır.²⁰⁶

Savaş koşullarında halkın sağlığı ya da ekonominin işlemesi için kritik öneme sahip bazı malların ithalatı ya da ihracatı için belli kurumlar görevlendirilmiştir. K/58 ile kinin ithalatı için Kızılay emrine kredi tahsis edilmiş ve bu görev Kızılay'a verilmiştir. K/121 ile İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği göztaşı ve potas ithalatı için, K/197 ile kükürt ithalatı için Etibank görevlendirilirken, K/283 ile Etibank krom ihracatı yapmakla da görevlendirilmiştir.²⁰⁷ K/504 ile kırık, basık, ezik tütünlerin ihracatı yasaklanmış, bu tütünler bedeli karşılığı İnhisarlar İdaresi tarafından satın alınmıştır.²⁰⁸

²⁰⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 13 Haziran 1942, Sayı: 5131, s. 3140.

²⁰⁵ Bu konuda geniş bilgi için Bkz: İffet Oruz, Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, s. 264-278.

²⁰⁶ Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 42.

²⁰⁷ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 90.27.17.

²⁰⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 9 Şubat 1944, Sayı:5625, s. 6385.

Bu kararların yanı sıra devlet iç ve dış fiyat farklarından doğabilecek aşırı karları kendisinin alabileceği bir düzenlemeyi de hayata geçirmiştir. Bu bağlamda K/62 ve K/136 kabul edilmiştir. Olağanüstü dönemlerde bakanlıklar arasında koordinasyon büyük önem taşıdığından bu yönde bir karar da alınmıştır.²⁰⁹ K/62 ile bazı ithalat ve ihracat maddeleri için Maliye, İktisat, Ziraat ve Ticaret Vekillerinden oluşan bir komisyona fiyat belirleme yetkisi verilmiş, K/63 ile ihracat fiyat farklarından oluşacak kar için Ziraat Bankasında bir fon kurulması amacıyla Maliye, İktisat, Ziraat ve Ticaret Vekillerinden oluşan bir komisyona yetki verilmiştir.²¹⁰ Yaklaşık bir buçuk yıl sonra bu yetki 17 Nisan 1941 tarihli K/136 ile Ticaret Vekaletine verilecektir.

Tablo 5.9. Dış Ticaret Verileri (1939-1947)

Yıl	İthalat		/// İhracat			
	Değer '000 dolar	Değişim Oranı %	Dolar Kuru Lira/Dolar	Değer '000 dolar	Değişim Oranı %	Dolar Kuru Lira/Dolar
1938	118.899	31.3	1.26	115.019	5.3	1.26
1939	92.498	-22.2	1.28	99.647	-13.4	1.28
1940	50.035	-45.9	1.38	80.904	-18.8	1.38
1941	55.349	10.6	1.35	91.056	12.5	1.35
1942	112.879	103.9	1.31	126.115	38.5	1.31
1943	155.340	37.6	1.31	196.734	56.0	1.31
1944	126.230	-18.7	1.31	177.952	-9.5	1.31
1945	96.969	-23.2	1.30	168.264	-5.4	1.30
1946	118.889	22.6	1.88	214.580	27.5	2.01

T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 412.

Bütün bu alınan önlemler savaş döneminde ihracat ve ithalatın savaş koşullarında olumlu yönde şekillenmesini fazlaca etkilememiştir. Tablo 5.9'da görüldüğü gibi 1938 ve 1939 yılları ortalaması 105.698.500 dolar olan toplam ithalat 1940 ve 1941 yıllarında yarıya yakın düşüş göstermiştir. İthalat 1942 yılından itibaren yükselişe geçmiş ve 1942-1945 yılları arasında ortalama 123.000.000 dolar olmuştur. Ancak dolar kurundaki değer kaybı göz önüne alındığında ithalatın reel olarak daralmasının

²⁰⁹ Muhlis Ete, "Memleketimizde Koordinasyon İhtiyacı", **Türk Ekonomisi**, 15 Mart 1944, yıl. 1, Sayı: 9, s. 283-285.

²¹⁰ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 92.94.5.

tüm savaş dönemini kapsadığı görülmektedir.²¹¹ Savaş döneminde özellikle tarım ürünlerine ve başta krom olmak üzere maden ürünlerine olan büyük talep ihracatın sürekli artmasına neden olmuş, dış ticaret 250.000.000 dolara yaklaşan bir fazla vermiştir.

5.8.1.Krom Madeni İle İlgili Kararlar

Krom madeni savaş döneminde büyük önem taşımıştır. Savaş boyunca Türkiye'nin elinde bulunan en önemli mal olan krom madeninin savaş sanayiindeki rolü şu sözlerle belirtilmiştir: *“ekmek için maya neyse, modern sanayi için de krom odur. Pek az miktarda gereksinim duyulur, fakat onsuz da olmaz, tıpkı mayasız ekmeğin olamayacağı gibi.”*²¹² Bu kadar büyük öneme sahip olan krom Türk dış ticaretini etkileyen bir unsur olmanın ötesinde Türk dış politikasını da önemli şekilde etkilemiştir.²¹³

Koordinasyon Heyeti dış ticarete büyük önem taşıyan krom ile ilgili kararlar da almıştır. 19 Mart 1940 tarihli K/14 ile bütün krom satışlarının Etibank tarafından idaresi ve düzenlenmesi kararlaştırılmış, Etibank'a bu görev için 300.000 Liralık mütedavil sermaye verilmiştir.²¹⁴ Ardından 14 Mayıs 1940 tarihli K/26 ile Etibank tarafından krom müstahsillerine kredi verilmesine olanak sağlanmıştır.

Krom ihracatının düzenlenmesi için Etibank emrine verilmiş olan sermayenin arttırılmasına yönelik yeni bir düzenleme yapılmış ve K/283 ile bu amaç doğrultusunda kullanılması için Etibank'a verilen mütedavil sermayenin 1.000.000

²¹¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 36., Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat(1908-1918)**, s. 86.

²¹² Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, İstanbul, Özgün Yayınevi, 2002, s. 98.

²¹³ 18 Haziran 1941'de imzalanan Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın ardından Almanlar Türk kromunu elde etmek amacı ile ticari heyetler göndermişlerdir. Ancak Türkiye ve İngiltere arasında 1939'da imzalanan ve süresi 1942 yılında dolacak olan anlaşmaya göre İngiltere Türk kromunun tamamını satın alma hakkına sahip olmuştur. Almanya'nın Türk-İngiliz Anlaşması'nın süresinin uzamasına engel olmak ve kromu satın almak için gösterdiği çabalar sonuç vermiş, Türkiye ile Almanya arasında 9 Ekim 1941'de 100.000.000. Liralık Türk-Alman Mal Mübadelesi ve Tediye Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye Almanya'dan çelik ve savaş malzemesi alacak, buna karşılık Almanya'ya 1943 ve 1944 yıllarında 90.000 ton krom ve bunun yanında bazı maddeler satacaktır. Yapılan bu anlaşma Türkiye'nin öteden beri Almanya'dan silah satın alması, alınan silahların içinde işlenmiş krom bulunması nedeni ile İngiltere tarafından da anlayışla karşılanmıştır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri bu anlaşmaya tepki göstererek Ödünç Verme-Kiralama Yasası çerçevesinde Türkiye'ye yaptığı yardımları kesme kararı almıştır. Fakat ABD başkanı Roosevelt, 4 Aralık 1941'den itibaren Türkiye'nin savunmasının Amerika'nın savunması açısından yararlı olacağı gerekçesi ile bu yardımlara tekrar başlamıştır. Alev Özbil, **Dr. Refik Saydam'ın Başbakanlığı Dönemindeki İcraatları (1939-1942)**, s. 72., Ayrıca bakınız: Ahmet Şükrü Esmer- Oral Sander, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993. b.a.

²¹⁴ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2.Yer no: 90.27.17.

liraya kadar çıkarılmasına karar verilmiştir. Daha fazla krom elde edebilmek için K/367 ile Şark Kromları işletmelerinde fazla çalışma kararı da almıştır.

Türkiye savaş döneminde Almanya, İngiltere, İtalya, Norveç, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İsveç ve diğer bazı ülkelere krom ihracatı yapmıştır. İhracat miktarı 1939'da 192.842 ton, 1940'ta 110.037 ton, 1941'de 86.208 ton, 1942'de 116.848 ton, 1943'te 80.828 ton, 1944'de 149.188 ton, 1945'te 62.682 ton olmuştur. Türkiye savaş döneminde krom ihracatını en fazla Amerika Birleşik Devletleri'ne yapmıştır. 1941 ve 1942 yılında krom ihracatını sadece ABD gerçekleştirmiş ve bu ülkeye toplam 203.056 ton krom ihraç etmiştir. Almanya'ya ise 1939 yılında 104.756 ton krom ihraç edilirken, 1940, 1941 ve 1942 yıllarında Almanya'ya krom ihracatı yapılmamıştır. Üç yıllık aradan sonra Almanya'ya 1943 senesinde 13.564 ton ve 1944 yılında 59.649 ton krom daha ihraç edilmiştir. İngiltere'ye ise 1943 yılında 25.973 ton krom ihracatı yapılmıştır. Yukarıda sözü edilen diğer devletlere ise küçük çapta krom ihracatı yapılmıştır.²¹⁵

Koordinasyon Heyeti'nin dış ticaretin düzenlenmesi için çeşitli zamanlarda aldığı kararlar aşağıdaki Tablo 5.10'da verilmiştir.

²¹⁵ Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945, s. 352, 353.

**Tablo 5.10. Dış Ticaretin Düzenlenmesi İle İlgili Koordinasyon
Heyeti Kararları**

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/8	5 Mart 1940	2/13019	13 Mart 1940 – Sayı:4457	İthalatçı toptancı tacirler birliklerinin kurulması
K/9	5 Mart 1940	2/13020	13 Mart 1940 – Sayı:4457	Fatura verilmesi mecburiyeti
K/20	3 Nisan 1940	2/13220	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	İthalatçı Birlikleri Statüsünün tasdik edilmesi
K/30	31 Mayıs 1940	2/13647	8 Haziran 1940 – Sayı:4530	Gümrüklerden çekilmeyen malların Hükümetçe çekilmesi
K/41	17 Temmuz 1940	2/13928	25 Temmuz 1940 – Sayı:4570	Romanya'ya yapılacak tiftik satışının Ziraat Bankası tarafından idare edilmesi
K/58	21 Eylül 1940	2/14401	26 Eylül 1940 – Sayı:4622	Kinin ithali için sermaye verilmesi
K/62	19 Kasım 1940	2/14444	4 Aralık 1940 – Sayı:4677	Bazı ithal ve ihraç maddelerine fiyat tayin olunabilmesi
K/63	19 Kasım 1940	2/14445	4 Aralık 1940 – Sayı:4677	İhracat fiyat farklarından fon tesisi
K/74	30 Kasım 1940	2/14782	4 Aralık 1940 – Sayı:4677	Lastik ve sudkostik ithali
K/121	10 Mart 1941	2/15375	19 Mart 1941 – Sayı:4762	Göz taşı ve potas ithali
K/123	17 Mart 1941	2/15402	21 Mart 1941 – Sayı:4764	Ticaret Ofisi kadrosunun onaylanması
K/136	17 Nisan 1941	2/15638	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	İthal ve ihraç maddelerine fiyat tespiti ve fon tesisi için yetki verilmesi
K/147	14 Mayıs 1941	2/15777	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	Bazı sınai müesseselerin ithalatçı birliklerine girmeğe mecbur olmadıkları
K/155	26 Mayıs 1941	2/15881	31 Mayıs 1941 – Sayı:4822	Tiftik alımı için Ticaret Ofisine yetki verilmesi

K/197	17 Eylül 1941	2/16605	22 Eylül 1941 – Sayı:4918	Kükürt ithali için sermaye verilmesi
K/283	2 Mart 1942	2/17460	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Krom satışlarının tanzim ve idaresi için Etibank emrine mütedavil sermaye verilmesi
K/308	13 Nisan 1942	2/17676	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	Ticaret Ofisinin İskenderiye’de açacağı ajanlık kadrosu
K/368	1 Ağustos 1942	2/18428		Hariciye Vekaletinde kurulmuş olan ithalatı tertip ve tanzim komisyonu emrine 150 şer lira aylıklı 2 daktilo kadrosu verilmesi
K/381	18 Ağustos 1942	2/18637	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Hariciye Vekaletine bağlı olarak kurulacak ticari ve mali anlaşmalar müzakere heyeti kadrosu
K/504	1 Şubat 1944	3/361	9 Şubat 1944 – Sayı:5625	Bozuk kaliteli tütünlerin ihracının yasaklanması ve değeri karşılığında İnhisarlar İdaresi tarafından satın alınması

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları.**

BÖLÜM 6: ÇEŞİTLİ KONULARDA ALINAN KOORDİNASYON HEYETİ KARARLARI

Savaş boyunca Koordinasyon Heyeti, dönemin en önemli sorunlarından olan ihtikarın önlenmesi, hububat üretiminin ve tüketiminin düzenlenmesi konusunda kararlar alırken, çalışma ilişkilerinin ve dış ticaretin düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Ancak savaş döneminde ülke sorunları bu konularla sınırlı olmadığından değişik konularda da çeşitli kararlar alınmış, ülke sorunları geniş bir yelpazede değerlendirilerek çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda alınan kararlar değerlendirildiğinde şeker üretimi ve tüketimi ile ilgili bazı çalışmaların yapıldığı, çay ve kahve tüketiminin düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca pamuklu-yünlü dokumanın üretiminin ve tüketiminin denetim altına alınması, ülkede yaşanan kağıt sıkıntısının aşılması, kira sorununun çözümlenmesi de çözüm bekleyen sorunlar arasında ele alınmıştır. Bu konuların yanı sıra savaş döneminde özel girişime ait kuruluşlara veya özel kuruluşlarda bulunan üretim araçlarına el konulması da kaçınılmaz olmuştur.

6.1. Şeker Üretimi ve Tüketimi İle İlgili Düzenlemeler

6.1.1. Türkiye’de 1923-1939 Yıllarında Şeker Politikasının Gelişimi

Şeker, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından Devletin üretimine en çok önem verdiği üç beyazdan (un, şeker, pamuk) birisi olmuştur. Türkiye’de şeker üretimi “*Devletin güçlü desteği*” altında 1926 yılında kurulan Uşak ve Alpullu şeker fabrikaları ile başlamıştır.¹ 1933’te Eskişehir Şeker Fabrikası, 1934’te Turhal Şeker Fabrikalarının açılması ile Türkiye’de şeker fabrikası sayısı dörde çıkmıştır.

¹ Hüseyin Cevahir Kayam, “Bir ‘Dönüm’ Politika”, s. 76. <http://ataturkilceleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-08-kayam.pdf>

1935 yılında ülkede şeker üretim ve tüketim dengesinin sağlanması için fabrikalar için en uygun üretim hacim miktarını belirleme çalışmaları yapılarak 17 Haziran 1935 tarih 2785 sayılı kanun kabul edilmiştir. Söz konusu kanunla her yıl ülkede üretilecek ve ithal edilecek şeker miktarını belirlemek görevi Hükümete verilmiştir.² Bu kararın hemen ardından da sayıları dörde varan şeker fabrikalarının tek çatı altında toparlanması, şeker politikasının tek elden yürütülmesi, fabrikalar arasında işbirliği ve teknik yardımlaşmanın sağlanması için mevcut fabrikaları bünyesinde toplayacak şekilde 6 Temmuz 1935 tarihinde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmuştur.³

Böylece fabrikaların merkezi bir yönetim altına toplanması sağlanmış ve işletmelerde yapılan bazı tadilatlarla maliyet masrafları düşürülmüş, bu da şeker fiyatlarına yansıtılmıştır. Örneğin 1935 yılında şeker fiyatları % 32 oranında ucuzlamış, kristal şekerin kilosu 25 kuruş, küp şekerin kilosu 28 kuruş olmuştur.

Bu çalışmalar İkinci Dünya Savaşı öncesinde uygulanan ve şeker üretimini ve tüketimini arttırmaya yönelik politika ile uyumlu olmuş, şeker fiyatlarının düşmesi şeker tüketimini arttırmıştır. 1929 senesinde 75.000 ton olup, 1934 yılında 52.000 tona düşen yıllık şeker satış miktarı, 1935-1936 yılında 70.000 tona yükselmiştir. Yıllık şeker satış miktarı 1937’de 90.312 tona çıkmıştır. 1938 yılında Hükümet şeker tüketim vergisini kiloda 5 kuruş düşürerek tüketimi daha da arttırmaya çalışmış, şeker tüketimi 1939 yılında 100.621 tona yükselmiştir. Bu tüketiminin 94.507 tonu yerli üretimle, 27.400 tonu ithalat yolu ile karşılanmıştır.⁴

6.1.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye’de Şeker Politikası

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla ithalatın kısıtlanması üzerine Saydam Hükümeti, o zamana kadar üretimi ve tüketimi arttırmaya yönelik olan şeker politikasını değiştirmiştir. İzlenen yeni politikada üretimin yine en üst seviyede olmasına, buna karşı tüketimin kısıtlanmasına dönük kararlar alınmıştır.⁵

² T.C. Resmi Gazete, 17 Haziran 1935, Sayı: 3030, s. 5344.

³ <http://www.turkseker.gov.tr/KurulusMevzuati.aspx> (15 Ağustos 2014)

⁴ Abdullah Türkoğlu, “Türkiye’de Şeker Politikası”, **Türkiye Ekonomisi**, s.109-117. www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/download/.../1023006920 (16 Ağustos 2014)

⁵ A.e., s. 109-117.

Bu bağlamda öncelikle pancar üretimi arttırılmaya çalışılmış ve 1938 yılında 30 para olan pancar fiyatı 1939 yılında 1 kuruşa çıkarılmıştır.⁶ Diğer yandan üreticiye bedelsiz olarak tohum verilmesi, teknik ziraat aletlerinin sağlanması, zirai mücadele için destek olunması da pancar üretimini arttıran etkenler olmuştur. Bu düzenlemelerle Tablo 6.1’de görüldüğü gibi 1938 yılında 290.109 ton olan pancar üretimi 1939 yılında 634.978 tona çıkmıştır.⁷

Tablo 6.1. Türkiye’de Şekerpancarı Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (1938-1946)

Yıllar	Pancar ekili alan (hektar)	Pancar üretimi (ton)
1938	22.920	290.109
1939	36.878	634.978
1940	40.887	552.829
1941	44.206	589.690
1942	30.478	450.920
1943	48.400	656.646
1944	51.655	613.355
1945	55.326	566.555

Kaynak: T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 191,192.

⁶ 40 para=1 kuruş

⁷ T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 192. (Bu başlık altında yer alan Türkiye’de şekerpancarı ekim alanı ve üretim miktarları Tablo 6.1’den alınmıştır.)

Tablo 6.2. Türkiye’de Şeker Üretimini ve Tüketimini Gelişimi (1938-1946)

Yıllar	Üretilen Kristal Şeker	Üretilen Küp Şeker	Toplam Şeker Üretimi (ton)	Şeker İthalatı Miktarı (ton)	Şeker İhracatı Miktarı (ton)	Tüketilen Şeker Miktarı (ton)	Kişi Başına Şeker Tüketimi (kg)
1938	17.841	24.685	42.526	59.208		97.465	5.683
1939	49.749	44.759	94.508	23.528		100.621	5.749
1940	53.911	34.758	88.669	8.009		99.299	5.572
1941	47.352	39.671	87.023	9.850		108.450	6.016
1942	34.337	22.972	57.309	-		62.054	3.402
1943	67.087	29.331	96.418	3.835		42.925	2.326
1944	60.900	28.902	89.802	1.147		75.045	4.021
1945	57.545	37.535	89.803			85.826	4.548

İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, s. 280.

Savaşın ilk yılı pancar üretiminde sağlanan artışla beraber, savaş dönemi şeker politikasına uygun olarak şeker üretiminin artması için de bazı kararlar alınmıştır. 1940 yılı Eylül ayında Koordinasyon Heyeti K/55 ile şeker fabrikalarında fazla mesai yapılmasını sağlayan kararını almıştır.⁸ 10 Eylül 1940’ta alınan bu karardan sonra yine şeker üretimini arttırmaya yönelik bir karar daha alınmıştır. 21 Ağustos 1941 tarihli K/188 ile şeker fabrikalarında 3008 sayılı İş Kanununun küçüklerle kadınlar hakkındaki 50. Maddesi hükmünün kampanya devresi süresince uygulanmaması kararlaştırılmıştır.⁹ Sanayi ile ilgili işlerde 18 yaşı doldurmamış erkek çocukların ve her yaştaki kızların ve kadınların gece postalarında çalışmalarını yasaklayan hükmün uygulanmaması kararı ile 16 yaşından büyük herkesin şeker fabrikalarında gece postalarında da çalıştırılmaları sağlanmıştır. 24 Aralık 1941’de K/242 kabul edilmiş ve yukarıda da belirtildiği gibi şeker fabrikalarında yapılacak fazla mesai için verilecek ücretler yeniden değerlendirilmiştir.

K/242 ile alınan karara göre fazla mesai yapan işçiye her bir saat fazla çalışma için İş Kanunu’nun 37 maddesine göre hazırlanmış olan “fazla mesai çalışma nizamnamesi” nin 7. Maddesindeki hüküm ve şartlar içinde munzam ücretler ödenmesi

⁸ BCA, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 92.87..20.

⁹ BCA, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 96.73..17.

kararlaştırılmıştır. Buna göre bir saat fazla çalışma için verilecek ücret, normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının % 25'inden % 50'sine kadar yükseltilmesi şeklinde belirlenecektir. Bu oranın belirlenmesinde işverenlerle işçiler serbestçe anlaşacaktır. Ancak ağır ve tehlikeli işlerde çalışan işçilerin, gündüz çalışmalarına ilâveten uygulanan fazla çalışmaların gece devresine tesadüf eden saatlerinde çalıştırılan işçilerin, ulusal bayram, hafta tatili günlerinde yapılan fazla çalışmaların ücretleri normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının % 50 oranında yükseltilmesi şeklinde ödenecektir.¹⁰

Ülkede şeker üretiminde hedeflenen yükselişin, pancar üretiminin artmasıyla yakından ilgili olması nedeni ile pancar fiyatları her yıl bir miktar arttırılmıştır. Koordinasyon Heyetinin aldığı ve pancar üreticisini daha çok ekmeğe teşvik edici olan bu kararlarla birlikte, tüketimin azaltılmasına dönük kararlar da alınmış, bu bağlamda şeker fiyatları yükseltilmiştir.

Örneğin 4 Mart 1940'ta alınan K/6 kararı ile pancar fiyatı kiloda 10 paraya kadar arttırılırken aynı kararla şeker fiyatı 10 kuruş yükseltilmiştir.¹¹ Pancar fiyatlarına yapılan zam ile 1940 yılında pancar üretiminde 1939 yılına göre % 30'luk bir artış beklenmiş, ancak hava koşullarının olumsuzluğu nedeni ile beklenen verim alınamamıştır. 1939 yılında 634.978 ton olan pancar üretimi 1940 yılında 552.829 tona gerilemiştir. Diğer taraftan tüketimin azalması için şeker fiyatına yapılan zam ile de istenen sonuca ulaşılamamıştır. Bu dönemde halkın stok yapma çabası yüzünden yapılan zamma rağmen tüketimde yeterli miktarda düşme görülmemiş, 1940 senesinde şeker satışları bir önceki seneye göre Tablo 6.2'de verildiği gibi sadece 1.322 ton azalarak 99.299 ton olmuştur.

1941 yılı başında şeker sıkıntısı ciddi şekilde kendini göstermiştir.¹² Mart ayında piyasadaki şeker kıtlığı nedeni ile şeker fiyatının artacağı ve şekerin karneye bağlanacağı yolunda bazı söylentiler çıkmıştır.¹³ Bu da şekere olan talebi arttırmıştır. Talebin azalması için 1 Nisan 1941'de alınan K/130 ile şekere 10 kuruşluk bir zam daha yapılmış ve ellerinde 100 kilodan fazla şeker bulunan şeker tüccarları ile şeker

¹⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 6 Teşrinisani 1939, Sayı: 4354, s. 12805.

¹¹ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 90.19..19., "Şeker Yükseldi", **Yeni Asır**, 5 Mart 1940, Sayı: 10406, s. 1., "Pancar Fiyatları Yükseldiğinden", **Ulus**, 5 Mart 1940, Sayı: 6679, s. 1.

¹² "Gene Şeker İhtikarı mı", **Cumhuriyet**, 4 İkincikânun 194, Sayı: 5894, s. 1

¹³ "Yalan Haberler", **Cumhuriyet**, 29 Mart 1941, Sayı: 5975, s. 1.

sanayide ham madde olarak kullananlar bir sonraki gün akşamına kadar beyanname vermeye mecbur tutulmuştur.¹⁴

Öte yandan şeker pancarı üretiminin artması için 18 Ekim 1941’de K/211 ile pancar fiyatlarına kiloda 10 para daha zam yapılmış, fiyatlar 1 kuruş 50 santime yükseltilmiştir. Ancak alınan tedbirlerle yine istenilen sonucu varılamamıştır. 1941 yılında pancar ekilen alanın daha geniş olmasına rağmen hava koşullarının uygun olmaması ve askere alınan erkek nüfus yerine tarlada çalışan kişilerin işi gerektiği şekilde yapamamaları verimin düşük olmasına neden olmuştur. Pancar üretimi 1941 yılında 589.690 ton olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl Tablo 6.2’de verildiği gibi dört fabrikada toplam 87.023 ton şeker üretilmiştir. Tüketimde de azalma görülmemiş, yapılan zamma rağmen şeker satışları artmış ve 108.450 tona yükselmiştir.

Bunun üzerine 1942 yılında şekere büyük oranda zam yapma kararı alınmıştır. Önce K/263 ile şeker beyana tabi tutulmuş, ardından Koordinasyon Heyetinin 22 Ocak 1942’de aldığı K/264 ile küp şekere kiloda 62 kuruş, kristal şekere kiloda 45 kuruş zam yapılmıştır. Aynı kararlar perakende satışlar için azami satış miktarını bir kilo olarak belirlemiştir.¹⁵ Aynı gün alınan K/266 kararı ile şeker pancarı fiyatları 2.50, 2.75, 3.00 kuruş olmuştur.¹⁶ Şekere yapılan zam basında “*Şekeri biraz az yiyeceğiz ama ülke ekonomisine katkıda bulunacağımız için mutlu olacağız.*” yorumu ile karşılanmıştır.¹⁷

1942 yılı ortalarında şeker satış miktarının gittikçe yükselmesi üzerine tüketimin azalmayacağı anlaşılmış ve önce K/376 ile şeker beyana tabii kılınmış, ardından K/377 şeker fiyatına kiloda 15 kuruş zam daha yapılmıştır.¹⁸ Pancar fiyatları da 1942 kampanyası için K/375 ile % 66 oranında arttırılarak 4.50, 4.75 ve 5.00 kuruşa çıkarılmıştır.¹⁹ Perakende satışların kısıtlanmasına ve şeker fiyatlarının yükseltilmesine rağmen 1942 yılında 62.054 ton şeker satışı gerçekleşmiştir. Diğer yandan kuraklık, gübre eksikliği ve iyi tohum bulunamaması nedeni ile pancar üretimi beklenenden düşük olmuş ve 450. 920 tonda kalmıştır. 1942 yılında şeker

¹⁴ “Şeker Fiyatları”, **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1941, Sayı: 5979, s. 1., “Beyanname Mecburiyeti”

Akşam, 2 Nisan 1941, Sayı: 8061, s. 2.

¹⁵ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 97.111.4. , “Şeker Satışı bu Sabahtan İtibaren Başlayacaktır”, **Ulus**, 23 Ocak 1942, Sayı: 7349, s. 1., “Şeker Bugünden İtibaren Satılıyor”, **Akşam**, 23 Ocak 1942, Sayı: 8352, s. 1.

¹⁶ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2.Yer no: 97.113..13.

¹⁷ Yunus Nadi, “Şeker Üzerindeki Tedbir”, **Cumhuriyet**, 23 İkincikânun 1942, Sayı: 6261, s. 1.

¹⁸ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 99.74..9., “Pancar Fiyatını Yükseltmek Maksudile”, **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1942, Sayı: 6466, s.1.

¹⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 17 Ağustos 1942, Sayı: 5186, s. 3522.

üretimi de 57.309 tona gerilemiştir. Şeker ithalatı da yapılamadığından Hükümet şeker tüketiminin düşmesi için büyük oranda zam yapma yoluna gitmiştir. K/399 ile şeker beyana tabii tutulmuş ve fabrikalarda küp şeker fiyatı 14 Kasım 1942’de alınan K/400 ile 500 kuruş, toz şeker 480 kuruş olarak düzenlenmiştir. Aynı karar ile perakende satışlardaki sınırlama kaldırılmış değişmez ve dar gelirlilerin şeker ihtiyaçlarının karşılanması için tahsis edilecek şekerin fiyat 120-140 kuruş olarak açıklanmıştır.²⁰

Pancar üretiminin artırılması için çiftçiye daha iyi fiyat verilmesini planlayan Hükümet 10 Kasım 1942 tarihli K/401 ile pancar fiyatına yeniden 2 kuruş zam yapmış ve üreticiye Şirkete teslim ettiği her 100 kilo pancar karşılığında bir kilo şeker verilmesi kararlaştırılmıştır.²¹ Alınan bu tedbirler 1943 yılı şeker üretimi ve tüketiminde etkisini göstermiştir. Çiftçiye pancar için verilen fiyat ve özellikle de şeker primi verilmesi pancar üretiminde gelişme kaydedilmesini sağlamıştır.²² 1942 yılında 30.478 hektar olan pancar ekim alanı 1943 yılında 48.400 hektara çıkmış, hava koşullarının da iyi gitmesi nedeni ile pancar üretimi bir yıl öncesine göre % 60.69 oranında artış göstermiştir. Buna bağlı olarak şeker üretimi de % 68.24 oranında artarak 96.418 tona ulaşmıştır.²³ Aynı zamanda şeker tüketiminin azalması için uygulanan “şeker fiyatını yükseltme” politikası ile şeker tüketiminde de beklenen sonuç alınmış ve 1943 yılı şeker satışları 1942 yılına göre % 30.8 oranında azalarak 42.925 tona düşmüştür.

1943 yılı Nisan ayına gelindiğinde üretiminin yüksek olacağını anlaşılmaması üzerine şeker tüketimini azaltacak tedbirlerden vazgeçilmiş ve şeker fiyatları 30 Nisan 1943’te düşürülerek kristal şeker için 235 kuruş ve küp şeker için 238 kuruş fiyat belirlenmiştir.²⁴ Buna bağlı olarak pekmez, bal ve bulama fiyatlarında da düşme görülmüştür.²⁵ Şeker fiyatlarında görülen düşme halkın sosyal yaşamına da yansıtılmış, gazino, çayhane ve kahvelerin de tarifelerinde değişiklik yapılarak

²⁰ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 100.92.11.

²¹ **BCA**, Fon kodu: 30 18.1.2 Yer no: 100.92..11.

²² **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 100.92..12.

²³ “Şeker Sanayiinde En Büyük İstihsal Yılı”, **Cumhuriyet**, 7 İkincikânun 1944, Sayı.: 6965, s. 1.

²⁴ “Şeker Fiyatı İndirildi”, **Akşam**, 5 Mayıs 1943, Sayı: 8814, s. 1. “Toz ve Kesme Şekerin Fiyatı İndirildi”, **Ulus**, 5 Mayıs 1943, Sayı: 7814, s. 1.

²⁵ “Pekmez, Bulama, Bal Fiyatları düştü”, **Akşam**, 6 Mayıs 1943, Sayı: 8815, s. 1.

fiyatlarda üçer kuruş şeker farkı düşürülmüştür. Diğer şekerleme ve şekerli maddelerin fiyatları serbest piyasa şartlarına bırakılmıştır.²⁶

Ancak şeker fiyatının düşürülmesine rağmen satışta artış görülmediğinden Kasım 1943'te K/482 ile fiyatlar daha aşağı çekilmiştir ve kristal şeker 180 kuruş, küp şeker 200 kuruş olmuştur.²⁷ Şeker fiyatlarındaki düşüşle 1944 yılı şeker satış miktarı 1943 yılına göre % 83.75 oranında artarak 75.045 tona çıkacaktır.

Diğer yandan yükselmiş olan pancar üretiminde düşüş olmaması için pancar fiyatlarında değişiklik yapılmamıştır. 1943 yılı kampanyası için pancar fiyatı K/483 ile belirlenmiş ve nakledilecek mesafenin uzaklığına göre 6.50, 6.75, 7.00 kuruş olarak açıklanmıştır.²⁸

Ancak pancar fiyatlarının değiştirilmemesine ve çiftçiye prim verme uygulamasının devamına rağmen 1944 yılında pancar üretim alanında düşüş görülmüştür. Bu düşüş hükümetin uyguladığı fiyat politikasından değil, olumsuz hava koşullarından kaynaklanmıştır. Yağışların uzun sürmesi ile su taşkınları yaşanmış, su altında kalan arazilerde ekim yapılamamıştır. 1943'te 48.400 hektar olan ekim alanının 1944 yılında 51.655 hektara çıkmasına rağmen olumsuz koşullar nedeni ile 1943 yılında 656.646 ton olan pancar üretimi 613.355 tona gerilemiştir. Buna bağlı olarak şeker üretimi de 89.802 ton ile bir önceki seneye göre % 6.86 düşük olmuştur. 3 Ağustos 1944 tarihli K/532 ile 1944 şeker kampanyası fiyatları 6.50, 6.75, 7.00. kuruş olarak belirlenmiş ve 1943 yılı fiyatlarında değişiklik yapılmamıştır.²⁹

Savaşın sona erdiği dönemde genel fiyat seviyelerinde yaşanan genel düşüşe uymak için 3 Ağustos 1945 tarih ve 2937/3 sayılı kararla kristal şekerin kilosu 150 kuruşa, küp şekerin kilosu 180 kuruşa indirilmiştir. Şeker fiyatlarının düşürülmesi ile şeker tüketimi 1945 yılında bir önceki seneye göre % 16.24 oranında artarak 85.826 tona çıkmıştır.

Şeker fiyatlarında yapılan düzenlemeler savaş döneminde büyük önem taşımıştır. Özellikle 1942 yılında şeker fiyatında görülen büyük zam, savaş boyunca fiyatlarda görülecek diğer artışlara zemin hazırlamıştır. Şeker fiyatında yapılan artışa paralel olarak diğer fiyatların da artacağını düşünen karaborsacılar bazı malları piyasadan

²⁶ “Şeker Fiyatları Ucuzladıktan Sonra”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1943, Sayı: 6724, s. 1.

²⁷ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2 Yer no: 104.1.1.

²⁸ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 104.1.3.

²⁹ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 106.57..19.

çekmişlerdir. Bu da fiyatların aşırı yükselmesine neden olmuştur. Şeker fiyatlarının ardından diğer gıda maddelerinin fiyatlarının da yükselmesi “dar gelirli” kişilerin durumunu daha da zorlaştırmıştır.³⁰

Hükümetin şeker tüketimini önlemek amacı ile yaptığı ilk fiyat artışıyla birlikte dar gelirli ve ihtiyaç sahibi kişilere ucuz fiyatla şeker dağıtılması gündeme gelmiştir. Dar gelirlilere ve ihtiyaç sahiplerine yönelik alınan kararlar Koordinasyon Heyeti Kararı olmamakla birlikte savaş döneminde Milli Korunma Kanunu kapsamında ekmeğin karne ile dağıtılmasına benzer uygulamalardır. Bu kararlar aynı ekmekte karne uygulamaları gibi sosyal ve siyasi sonuçları bakımından büyük önem taşıyacaktır.

Bu doğrultuda 18 Mart 1942’de “Muhtaçlara ucuz şeker tevzii hakkında muhtıra” kabul edilmiş ve ihtiyacı olan halka ucuz şeker dağıtılmasının esasları kararlaştırılmıştır.³¹ Ucuz şeker dağıtım kararının hedef kitlesi “*şimdilik*” kaydı ile Ankara, İstanbul, İzmir, Zonguldak, Kayseri, Bursa, Adana, Malatya, İzmit, Eskişehir, Samsun ve Sivas’ta oturan 0-5 yaş arası fakir çocuklar olmuştur. Bu uygulamanın hayata geçirilmesi için Cumhuriyet döneminin ilk sağlık bakanı olan, bu görevi Başbakanlık görevine gelene kadar aralıklarla 14 yıl 6 ay süre ile yapan ve özellikle “*koruyucu hekimlik*” konusunda önemli çalışmaları olan³² Başbakan Dr. Refik Saydam bizzat emek vermiştir.³³ Bu uygulamanın büyüme çağında olan çocukların doğru beslenmeleri ve çocuk sağlığının korunması amacı ile hayata geçirilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim savaş döneminde yeterince şeker tüketemediği için sağlık sorunu çeken çocuklar olmuştur.³⁴

Bu imkandan faydalanmak isteyen ve çocuk sahibi olan ailelerin fakirliklerini resmi yollardan belgelemeleri gerekmiştir. Fakirliğini belgeleyen çocuk sahibi kişilere aynı ekmek karnesi uygulamasında olduğu gibi karneler verilmiştir. Ucuz şeker dağıtım için verilen karneler haftalara bölünmüş ve üç ay için hazırlanmıştır. Hak sahibi olan kişilere bu karnelerle her hafta belli yerlerden ve 50 kuruş indirimli olarak çocuk başına 125 gram şeker verilmiştir.³⁵

³⁰ Abdullah Türkoğlu, “Türkiye’de Şeker Politikası”, **Türkiye Ekonomisi**, s. 124,125.

³¹ **BCA**, Fon kodu: 30. 10. 0. 0.Yer no: 179.235.17

³² Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı döneminde yaptığı çalışmalar için Bkz: Alev Özbil, **Dr. Refik Saydam’ın Başbakanlığı Dönemindeki İcraatları (1939-1942)**, s. 7-18.

³³ **BCA**, Fon kodu: 30..10.0.0 Yer no: 179.235.17.

³⁴ Zuhul Uluçutürk ile 11 Temmuz 2014 tarihinde yapılan görüşme. Görüşme metni için Bkz. Ek. F.3.

³⁵ **BCA**, Fon kodu: 30..10.0.0 Yer no: 179.235.17.

Bir süre sonra yapılan yardımlar yoksul çocuklara yapılan yardımlarla sınırlı kalmayıp “*değişmez ve dar gelirlileri*” de kapsamıştır.³⁶ 27 Ekim 1942 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 2/18887 numaralı kararname ile değişmez gelirlilere yardım kararı alınmış, bu karar kapsamında değişmez gelirlilere 1943 yılı Ocak ayında 600 gram şeker verilmeye başlanmıştır. Dar gelirlilere ucuz fiyatla kişi başına verilen şeker miktarı ise ayda 300 gram olarak kararlaştırılmıştır.³⁷ 1 Temmuz 1943’ten itibaren alınan kararla değişmez gelirliler için nüfus başına ayda 600 gram olan ucuz şeker alma hakkı bir kiloya, dar gelirliler için de 300 gramdan 500 grama çıkarılmıştır.³⁸

Şeker fiyatları ile ilgili düzenlemeler ve karne uygulamasının yanı sıra ülkede şeker dağıtımının düzenlenmesi amacıyla da bazı tedbirler alınmıştır. Şeker dağıtımı için şehirler, şeker şirketinin teşkilatı olan iller, demir ve deniz yolu güzergahı olan iller ve diğer iller olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

Birinci gruptaki illere Hükümetçe belirlenecek miktarda şekerin temini ve teslimi doğrudan şeker şirketi tarafından yapılırken, ikinci gruba dahil yerlerin şeker ihtiyacı şeker şirketi tarafından bu vilayetlerin emrine teslim edilmiştir. Vilayetler şekerin ihtiyacı olan kazalara göre bölüp, dağıtılmasını sağlamıştır. Üçüncü gruba dahil olan yerlerin şeker ihtiyaçları ise şeker şirketi tarafından tüketim yerlerine en yakın deniz ya da demiryolu güzergahındaki illere sevk edilmiş ve orada ilgili vilayet emrine hazır edilmiştir. İlgili valiler bu şekerleri kendi imkanları ile sağladıkları araçlarla illerine getirmiş ve şekerin gerekli kazalara sevkini ve dağılımını sağlamıştır. Dağıtım 1. ve 2. Grup için üçer aylık ihtiyacı, üçüncü grup için 6 aylık ihtiyacı karşılayacak şekilde yapılmıştır.³⁹

Ülke içinde belirlenen yerlere ulaştırılan şekerin karneli dağıtımı da şöyle gerçekleşmiştir: Karne ile şeker alacak değişmez gelirliler şekerlerini mutlaka maaşlarını aldıkları mal müdürlüğünün bulunduğu semtteki dağıtım yerlerinden almak zorundadır. Mal müdürlüğü maaş sahiplerinin bir bordrosunu hazırlayıp bakkallara vermiş, istihkak sahipleri de üç aylık şekerini almakla zorunda tutulmuştur.

³⁶ Saraçoğlu Hükümetinin savaş döneminde pahalılıktan en çok etkilenen değişmez gelirlilere yaptığı bu uygulama ile 1.600.000 sabit geliriye ucuz fiyatla erzak verilmesi hedeflenmiştir. “Hükümetin Aldığı Yeni Tedbirler, **Cumhuriyet**, 12 İkcinciteşrin 1942, Sayı: 6552, s. 1, 3.

³⁷ **BCA**,Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 101.8..9. ,**T.C. Resmi Gazete**, 10 Şubat 1943, Sayı: 5327, s. 4459.

³⁸ **BCA**,Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 102.50..9., **T.C. Resmi Gazete**, 26 Temmuz 1943, Sayı: 5465, s. 5581.

³⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Teşrinievvel 1942, Sayı: 5244, s.3903.

Ancak bir ailede herkese düşen miktarda şekeri, üstelik üç aylık tutarını bir defada ödeyerek satın almak memurlar için büyük sorun olmuştur. O nedenle bazı memurlar şeker haklarını çok ucuz bedelle başkasına satma yoluna gitmişlerdir. Memurları zor durumda bırakan bu uygulama daha sonra düzeltilmiş ve istihkak sahiplerinin ellerinde bulunan her nüfus için ayrı ayrı verilmiş karnelerden gerektiği kadarını istenilen yerden almaları sağlanmıştır.⁴⁰

Tablo 6.3’de şeker üretimi, tüketimi ve fiyatları konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları verilmiştir.

⁴⁰ Burhan Felek, “Hadiseler Arasında Felek”, “Güzel Bir Karar”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1945, Sayı: 7347, s. 3.

Tablo 6.3. Şeker Üretimi, Tüketimi ve Fiyatları Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/6	4 Mart 1940	2/12957	5 Mart 1940 – Sayı:4450	Şeker ve pancar fiyatlarının artırılması
K/55	10 Eylül 1940	2/14320	24 Eylül 1940 – Sayı:4620	Şeker fabrikalarında fazla çalışma
K/130	1 Nisan 1941	2/15502	2 Nisan 1941 – Sayı:4774	Şeker fiyatlarının artırılması
K/188	21 Ağustos 1941	2/16452	27 Ağustos 1941 – Sayı:4897	Şeker fabrikalarında İş Kanununun kadınlarla küçükler hakkındaki hükümlerinin uygulanmaması
K/211	18 Ekim 1941	2/16727	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	Pancar fiyatlarının artırılması
K/242	24 Aralık 1941	2/17040	8 Ocak 1942 – Sayı:5001	Şeker Fabrikalarındaki fazla mesai ücretleri
K/263	19 Ocak 1942	2/17192	20 Ocak 1942 – Sayı:5011	Şeker alım satımının geçici olarak yasaklanması
K/264	22 Ocak 1942	2/17197	23 Ocak 1942 – Sayı:5014	Şeker fiyatlarının artırılması
K/266	31 Ocak 1942	2/17246	7 Şubat 1942 – Sayı:5027	Şeker pancarı fiyatlarının tespiti
K/375	15 Ağustos 1942	2/18575	17 Ağustos 1942 – Sayı:5186	Şeker pancarı fiyatlarının belirlenmesi
K/376	15 Ağustos 1942	2/18576	17 Ağustos 1942 – Sayı:5186	Şekerin beyana tabi tutulması
K/377	15 Ağustos 1942	2/18577	17 Ağustos 1942 – Sayı:5186	Şeker fiyatlarına zam yapılması
K/399	10 Kasım 1942	18939	11 Kasım 1942 – Sayı:5254	Şekerin beyana tabi tutması

K/400	14 Kasım 1942	18940	16 Kasım 1942 – Sayı:5258	Şeker fiyatlarının arttırılması
K/401	10 Kasım 1942	2/18941	16 Kasım 1942 – Sayı:5258	Şeker pancarı fiyatına iki kuruş zam yapılması ve üreticilere prim verilmesi
K/403	12 Kasım 1942	2/18951	13 Kasım 1942 – Sayı:5256	399 sayılı kararın bir ve ikinci maddelerindeki müddetin uzatılması
K/440	31 Mart 1943	2/19676	10 Nisan 1943 – Sayı:5378	400 sayılı kararla şeker fiyatlarına yapılan zammı ödemeyenlerin şekerlerinin maliyet fiyatıyla iade edebilecekleri
K/448	3 Mayıs 1943	2/19844	3 Mayıs 1943 – Sayı:5396	Şeker satışının, naklinin ve imalatta kullanılmasının dört gün için yasaklanması
K/482	8 Kasım 1943	3/2	9 Kasım 1943 – Sayı:5551	Şeker mevcudunun beyana tabi tutulması
K/483	8 Kasım 1943	3/3	9 Kasım 1943 – Sayı:5551	1943 kampanyasında şeker pancarı fiyatlarının belirlenmesi ve müstahsile şeker primi verilmesi
K/529	8 Temmuz 1944	3/1182	22 Temmuz 1944 – Sayı:5763	Şeker fiyat farklarının Hazineye devri
K/532	3 Ağustos 1944	3/1355	9 Ağustos 1944 – Sayı:5778	1944 kampanyası şeker pancarı fiyatlarının tespiti

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**.

6.2. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Çay ve Kahve Tüketiminin Düzenlenmesi

6.2.1. Savaş Döneminde Çay ve Kahve İhtikarı

İkinci Dünya Savaşı döneminde pek çok tüketim maddesi gibi çay ve kahve de üzerinde spekülasyon yapılan maddeler arasında yer almıştır. Yukarıda da söz edildiği gibi Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu'nun 27 Aralık 1939'da TBMM'de yaptığı konuşmada ülkenin altı aylık kahve ihtiyacının mevcut olduğunu belirtmesine rağmen, muhtekirler çay ve kahve konusunda da “ihtikar” sahnesinde yer almışlardır.⁴¹

Savaş dönemi basınında çok sık rastlanan kahve ihtikarı haberleri, halkın kahveye olan düşkünlüğünü anlamak açısından önemlidir. Savaşın henüz başlarında dahi basında yer alan ve kahve ile ilgili olan haberler, halkın büyük kesiminin kahveyi adeta temel besin maddesi gibi algıladığını göstermektedir.⁴²

Bu haberler halkın kahveye olan düşkünlüğünün ve yöneticilerin bu talebe cevap verme çabasının anlaşılması açısından önemlidir. Halkın kahveye olan yoğun talebi karşısında İstanbul Valisi Lütfi Kırdar “*Kahve memleket iaşesinde yer tutan ana maddelerden biri değildir. Biz haksızlık olmasın diye uğraşıyoruz*” şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁴³

Türk halkının kahveye olan düşkünlüğü Tablo 6.4'te yer alan verilerden de anlaşılmaktadır. 1938 yılı ve savaş dönemini çay ve kahve tüketimi verileri değerlendirildiğinde Türk toplumunda kahve tüketiminin çay tüketimine göre öncelikli olduğu görülmektedir. 1939 yılında 1.004 ton çay ithal edilirken aynı yıl

⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 6., C. VII., B. 18., 27.12.1939, s. 129.

⁴² “İhtikara Karşı”, **YeniYol**, 16 Eylül 1939, Sayı: 2624, s. 1., “Kahve Fiyatları”, **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1939, Sayı: 5521, s. 2., “**Kahve Satışı**”, **Cumhuriyet**, 10 Birinciteşrin 1939, Sayı: 5537, s. 2., “Kahve İhtikarı Yapan Toptancı”, **Ulus**, 13 Birinciteşrin 1940, Sayı: 6896, s. 2., “Piyasada Kahve Bulmak İmkânı Yok”, **Cumhuriyet**, 31 Mart 1940, Sayı: 5705, s. 2., “İhtikar Yapanlar Şiddetle Takip Ediliyor”, **Ulus**, 31 Mart 1940, Sayı: 6700, s.2., “Çay ve Kahve İhtikarı Tahkikatı İlerliyor”, **Ulus**, 2 Nisan 1940, Sayı: 6702, s. 2., “Kahve Fiyatları”, **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1940, Sayı: 5719, s. 2., “Şehrimize 11 Çuval Kahve Gelecek”, **Yeni Yurd**, 11 Temmuz 1941, Sayı: 488, s. 1., “Kahve Tevziyatı Başladı”, **YeniYurd**, 8 Ağustos 1941, Sayı: 508, s. 2., “Kahveler Hazırlanıyor”, **YeniYol**, 9 Ağustos 1941, Sayı: 2817, s. 1.

⁴³ “Kahve Tevziyatı Hakkında Çıkarılan Dedikodular”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1941, Sayı: 6079., s. 2.

190 kilo çay üretilmiş, 1939 yılı çay tüketimi 1.194 kilo olmuştur. Buna karşı 1939 yılı kahve ithalatının 5.947 ton olduğu görülmektedir.

Halkın kahveye olan bu büyük ilgisi, kahve ihtikarı için gerekli zemini hazırlamış, savaşın henüz başında bile kahve fiyatları artmış, halk kahve bulmakta zorlanmıştır.⁴⁴ Sorun öyle ciddi bir hale gelmiştir ki İhtikârla Mücadele Komisyonu göreve başladığı ilk gün toptan kahve satışını kontrol altına almış,⁴⁵ Ticaret Ofisi'nin ilk işi de kahve ithal etmek olmuştur.⁴⁶

Tablo 6.4. Çay ve Kahve Konusunda Yaşanan Gelişmeler

Yıllar	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
İthal çay (ton)	1.004	955	1.113	656	638	166	356
Çay üretim alanı (dekar)	1.550	7.343	8.923	9.812	17.784	20.479	23.819
Çay üretimi (kilo)	190	592	7.001	16.796	38.849	53.945	93.067
İstanbul çay fiyatı kg/kuruş	456.10	590.55	762.82	1.425.75	1.623.56	1.600.00	1.600.00
Kahve ithalatı (ton)	5.947	4.856	3.022	1.168	3.244	3.517	3.632
Çiğ kahve fiyatı İstanbul Kg/kuruş	146.30	136.63	196.45	458.24	548.22	637.50	500.00

Kaynak: **Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945**, s. 359., Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 304.

⁴⁴ Savaş döneminde kahve bulamayan kişiler tarafından alternatif arayışlara başvurulmuş ve kahve yerine kavrulmuş çavdar tüketilmiştir. Melihat Özbil ile 14 Temmuz 2014 tarihinde yapılan görüşme Görüşme metni için Bkz. Ek. F.3

⁴⁵ "Kahve Satışı", **Cumhuriyet**, 10 Birinciteşrin 1939, Sayı: 5537, s. 2.

⁴⁶ "Yeniden Kahve Geliyor", **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1941, Sayı: 6004, s. 5.

6.2.2. Kahvenin ve Çayın Karneye Bağlanması

Savaşın getirdiği yokluk ve pahalılık ortamında Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen yukarıda da belirtildiği gibi 1941 yılı Mayıs ayında bütçe görüşmeleri sırasında karneli sisteme geçilmeyeceğini söylerken dışarıdan gelen kahvenin bile karneye bağlanmayacağını ifade etmiştir.⁴⁷ Ancak bu söyleme rağmen çay ve kahve talebinin karşılanması için karne uygulamasına geçilmiştir.

Kahve dağıtımında her aile bir hak sahibi olarak belirlenmiş ve aile başına ayda 250 gram kahve verilmiştir. Bu düzenleme için kaymakamlar, nahiye müdürleri ve mahalle mümessilleri ile temasa geçip kayıtlardan yararlanarak kahve dağıtımı için üzerinde her aile reisinin isminin, ev numarasının ve kahve almak için hangi kahveciye müracaat edeceğinin belirtildiği belgeler hazırlamıştır. Hak sahibi olan kişiler belgeyi hazırlayan nahiyenin damga ve mührünü taşıyan bu pusulaları almak için kendi muhitlerindeki nahiye müdürlüklerine başvurmuşlardır. Dağıtımdan herkesin yararlanması için sıra numarası yöntemi uygulanmıştır.⁴⁸

Memurların kahve dağıtımı ise kendi daireleri tarafından yapılacağı için bu kişiler ikinci kez kahve almamaları konusunda uyarılmıştır. Mahallelerdeki dağıtım sadece serbest meslek sahibi aile reislerini kapsamıştır.⁴⁹

Memurlara kahve dağıtımı belediye kooperatifi eli ile yapılmıştır. Her dairenin maaş mutemedi memurların maaş bordroları ile belediye kooperatifine gitmiş ve kahve bedelini ödeyerek (250 gramlık paket fiyatı 71 kuruş) aldıkları paketleri memurlara dağıtmıştır. Resmi kuruluşlar, bankalar, yatılı okullar da kahvelerini belediye kooperatiflerinden almıştır. Konsoloslukların kahveleri ise vilayet tarafından verilmiştir.

Kahve dağıtımı şu şekilde gerçekleşmiştir. Her vilayet emrine verilen kahveler, kurukahvecilere dağıtılmış, kurukahveciler kahveleri kavurup, öğüttükten sonra kendi firmalarının işaretini taşıyan kese kağıtlarına koymuşlardır. Bu paketler 250 gram olarak hazırlanmıştır. Kahve dağıtımı yapan kurukahveciler, her gün dağıtım yaptıklarını gösteren bir liste tutmuş, akşamları bu listeyi ve verdikleri kahve

⁴⁷ “Vesika Usulüne taraftar Değiliz”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1941, Sayı: 6036, s. 5.

⁴⁸ “Kahve Tevziati”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1941, Sayı: 6067, s. 2.

⁴⁹ “Kahve Tevziati Nasıl Yapılacak”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1941, Sayı: 6058, s. 2.

karşılığında aldıkları numaraları nahiye müdürlüğüne teslim etmişlerdir. Çekirdek kahvenin çekilmesi aşamasında da ihtikar yapılmaması için önlem alınmıştır. Kurukahvecilere verilen çekirdek kahveler görevli memurların gözetiminde öğütülmüş ancak buna rağmen her kahvecinin öğüttüğü kahvenin örneği belediye laboratuvarında incelemeye alınarak içine yabancı maddenin karıştırılmadığından emin olunmuştur.⁵⁰

Kahve tüketiminde toplumun her kesiminin talebi değerlendirilmiştir. Hatta Bakırköy akıl hastanesi yönetimi, hastanede kalan 300 hasta için kahve talebinde bulunmuş ve akıl sağlığı yerinde olmayan hastaların ihtiyaçları da göz önünde tutulmuştur.⁵¹ Kahve dağıtımı sadece İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde değil, diğer şehirlerde de karne ile yapılmıştır.⁵²

1942 yılında savaşın şiddetinin artması ile ithalatta yaşanan sıkıntı daha da büyümüştür. 1939'dan itibaren zaten düşmekte olan kahve ithalat hacmi Tablo 6.4'te görüldüğü gibi 1942'de % 80 oranında gerileyerek 1.168 ton olmuş ve savaş döneminin en düşük seviyesine inmiştir. Bu durum karşısında 1942 yılı Mart ayında Koordinasyon Heyeti çay ve kahve konusunda K/299 ve K/300 olmak üzere iki karar almıştır.

K/299 ile çay ve kahve mevcudu beyana tabii tutulmuş,⁵³ K/299 kararı ile aynı gün alınan K/300 kararı ile çay ve kahve fiyatları belirlenerek kahvenin toptan kilogram fiyatına 320 kuruş, çayın toptan kilogram fiyatına 750 kuruş ilave edilmiştir.⁵⁴ 1941 yılı Haziran ayı sonunda bir kilo kahvenin 284 kuruş⁵⁵ ve bir kilo çayın 762 kuruş olduğu⁵⁶ göz önüne alınınca, K/300 ile bu ürünlere yapılan zammın büyüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır.

Koordinasyon Heyeti tarafından 16 Mart 1942'de alınan ve 17 Mart 1942'de Resmi Gazetede yayınlanan K/300 kararı ile ilgili olarak, 14 Mart 1942'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bilgi verilmiş ve kararın kabulünden önce Cumhurbaşkanının onayı

⁵⁰ “Kahve Tevziatı”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1941, Sayı: 6067, s. 2.

⁵¹ “300 Deli İçin kahve İstendi”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1941, Sayı: 6077, s. 2.

⁵² **BCA**, Fon kodu: 30 1 0 0 Yer no: 78 487 9., “Kahve Tevziatı Başladı”, **Yeni Yurd**, 8 Ağustos 1941, Sayı: 508, s. 2., “Kahve Tevziatı”, **Yeni Adana**, 22 Mayıs 1943, Sayı: 5454, s. 2.

⁵³ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 97.129.1., **T.C. Resmi Gazete**, 17 Mart 1942, Sayı: 5059, s. 2473.

⁵⁴ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 97.129.2., **T.C. Resmi Gazete**, 19 Mart 1942, Sayı: 5061, s. 2481.

⁵⁵ “Kahve Tevziatı Nihayet başlıyor”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1941, Sayı: 6064, s. 2.

⁵⁶ Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 304.

alınmıştır.⁵⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde bulunan bu belge, hükümetin çay-kahve tüketimi ve fiyatları konusunda aldığı kararlar üzerinde ne kadar titizlikle durduğunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Çay ve kahveye yapılan zam ile bir yandan tüketimin azalmasının hedeflendiğini, diğer yandan devlet bütçesine kaynak akışı sağlandığını düşünmek mümkündür.

Mart ayında alınan K/300 kararlarının ardından, 25 Mayıs 1942'de 4223 sayılı Kahve ve Çay İnhisarı Kanunu da kabul edilmiş, her tür kahve ve çayın tüketim için Türkiye'ye sokulması ve satışı devlet tekeline alınmıştır. Bu tekelin işletmesi İnhisar Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir.⁵⁸ Kahve ve Çay İnhisarı Kanunu görüşmelerinde söz alan Gümrük ve İnhisarlar Vekili Raif Karadeniz "...yaptığımız hesaplara göre bu sene bu maddeler inhisar altına alınırsa kahve ve çaydan İnhisar İdaresi 20 milyon lira varidat elde edecektir" demiştir.⁵⁹ Çay ve kahve tekelinin hayata geçirilmesinin ardından kahve ve çaya inhisar vergisi de konmuştur. Böylece 1 Haziran 1942'den başlayarak her tür kahvenin kilosundan asgari 300 kuruş, azami 500 kuruş alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca her tür çayın kilosundan 29 Şubat 1943'e kadar asgari 500 kuruş ve 1 Mart 1943 tarihinden itibaren asgari 750 kuruş, azami 1000 kuruş inhisar vergisi alınmasına da karar verilmiştir.⁶⁰

1942 yılı ortalarında ihtikarla mücadele için alınmış kararlar daha da etkin hale getirilmiş, çay ve kahvenin içine karıştırılan veya ona benzetilen maddelerin satışı kaçakçılık kapsamına alınmıştır.⁶¹ Ayrıca çay ve kahvenin satılırken kağıtsız olarak tartılması da sağlanmış, bu şekilde kağıt ağırlığı için para ödenmesinin de önüne geçilmiştir.⁶²

Kahve ithalatının arttığı 1943 yılında bu artışa bağlı olarak kahve dağıtımında yaş sınırlamasında değişiklik yapılmıştır. Örneğin, 1943 yılı mayıs ayında yaşı 18'den küçük olanlara kahve verilmezken,⁶³ ithalatın arttığı 1944 yılı başından itibaren elinde büyük ekmek karnesi olan ve 7 yaşından büyük herkese kahve verilmiştir.⁶⁴

⁵⁷ **BCA**, Fon kodu: 30 1 00 Yer no: 40. 240. 6. Bkz: Ek:F.1.

⁵⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 25 Mayıs 1942, Sayı: 5114, s.2932.

⁵⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6, C. XXV, B. 59, 18.5.1942, s. 191.

⁶⁰ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 99.78.14., **T.C. Resmi Gazete**, 5 Eylül 1942, Sayı: 5203, s. 3637.

⁶¹ "Hilekarlığa Müsaade Yok", **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1942, Sayı: 6405, s.2

⁶² "Çay ve Kahve Nasıl Tartılacak", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1942, Sayı: 6446, s. 2.

⁶³ "Kahve Nasıl Verilecek", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1943, Sayı: 6737, s. 2.

⁶⁴ "Kahve Tevziati", **Cumhuriyet**, 24 Birincikanun 1943, Sayı: 6951, s. 1.

1944 yılında talebe yanıt verecek miktarda ithalat yapıldığı için 1944 yılı ekim ayında kahvede karne uygulamasına son verilmiştir.⁶⁵

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı dönemi çay üretimi konusunda Türkiye’de kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Türkiye’nin savaş öncesinde çay üretiminde oldukça zayıf olduğu bilinmektedir. Türkiye’nin çay serüveni 1912 yılında Ziraat Odası Başkanı Hulusi Karadeniz’in Batum’dan ceketinin cebinde getirdiği çay tohumlarını evinin bahçesinde yetiştirmesi ile başlamıştır. 1917 yılında Profesör Ali Rıza Erten’in Batum ve Kafkasya’da yaptığı incelemeler sonucunda Doğu Karadeniz bölgesinin çay tarımına elverişli olduğu yönünde hazırladığı rapor ile devam etmiştir. 1924 yılında 407 sayılı kanunla Rize ili ve Borçka kazasında fındık, portakal, mandalina ile birlikte çay yetiştirilmesine de karar verilmiştir.⁶⁶ İkinci Dünya Savaşı öncesinde 1937 yılında Batum’dan 20 ton ve 1939 yılında Sovyetler Birliği’nin çeşitli yerlerinden 30 ton çay tohumu getirilmiştir.⁶⁷ Bu şekilde Türkiye’de çay üretimi geliştirilmeye çalışılırken İkinci Dünya Savaşı başlamış ve diğer ithal malların getirilmesi gibi kahve ve çay ithalatı da güçleşmiştir. Bu süreçte kahve tiryakilerinin kahve bulmada yaşadığı sıkıntılar, çaya olan talebi arttırmıştır. Gelişen durum karşısında Hükümet Türkiye’de çay üretiminin arttırılması için 1940 tarihli ve 3788 sayılı Çay Kanunu’nu kabul etmiştir⁶⁸

Çay tarımının ve üretiminin desteklendiği bu kanun ile çay ekimi yapılacak alanlar arazi vergisinden muaf tutulmuştur. Çıkarılan kanunun ardından çay tarım alanları, Trabzon’da Araklı deresinden Sovyetler Birliği hududuna kadar olan alanda ve 15 km içeriye kadar olabilecek şekilde belirlenmiştir.⁶⁹

Bu düzenlemelerin ardından çay tarım alanları hızla genişleme göstermiş, çay üretimi de artmıştır. Tablo 6.4’te görüldüğü gibi 1939’da 1.550 dekar olan çay üretim alanları savaş dönemi boyunca artmıştır. 1939 yılı çay ekim alanı, 1940 yılında % 373 oranında genişleyerek 7.343 dekara, 1941 yılında 8.923, 1942 yılında 9.812 dekara çıkmıştır. 1943 yılında % 81 oranında artış göstererek 17.784 dekara ulaşmış, savaş boyunca çay üretim alanları artışı sürmüştür, 1945 yılında 23.819 dekara çıkmıştır.

⁶⁵ “Yurdda Kahve Satışı Serbest Bırakılıyor”, **Cumhuriyet**, 20 Birinciteşrin 1944, Sayı 7244, s. 1.

⁶⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 21 Şubat 1924, Sayı: 59.

⁶⁷ Türkiye’de çay üretiminin gelişimi konusunda geniş bilgi için bakınız: Çaykur, **Çayın 90 Yılı**, Gün Yayınları, 2014, b.a.

⁶⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 2 Nisan 1940, Sayı: 4474, s. 13582.

⁶⁹ “Türk Çaycılığı”, <http://www.biriz.biz/cay/turkcay.htm> (15 Ocak 2015)

Buna bağı olarak çay üretiminde de artış görülmektedir. Türkiye’de çay üretimi (kuru çay) 1939 yılında 190 kilo iken 1940 yılında % 211 oranında artış göstererek 592 kilo olmuştur. ay üretimi 1941 yılında 7001 kiloya ve 1942’de 16.796 kiloya ulaştıdır. 1943 yılında % 131 oranında artış göstererek 38.849 kilo olmuştur. Bu artış 1944 ve 1945 yıllarında da sürmüş 1944 yılında 53.945 kilo ve 1945 yılında 93.067 kilo olarak belirlenmiştir.

ay üretiminde yaşanan olumlu gelişmelere rağmen savaş döneminde çay tüketiminde karne uygulamasına geçilmiş, çay da kahve ile birlikte kimlik cüzdanlarını gösteren kişilerin ekmek karnelerinin üzerine işaret konularak tketickiye verilmiştir.⁷⁰

ay ve kahve tüketimi konusunda alınan iki adet Koordinasyon Heyeti Kararı Tablo 6.5’te verilmiştir.

Tablo 6.5. ay ve Kahve Tüketimi Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/299	16 Mart 1942	2/17554	17 Mart 1942 – Sayı:5059	ay ve kahvenin beyana tabi tutulması
K/300	18 Mart 1942	2/17555	19 Mart 1942 – Sayı:5061	ay ve kahve fiyatlarının belirlenmesi

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**.

⁷⁰ “ay ve kahve Tevziati”, **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1944, Sayı: 7018, s. 2.

6.3. Pamuklu-Yünlü Dokumanın Üretimi ve Tüketimi

İnsanların hayatlarını sürdürebilmeleri için karşılamak zorunda oldukları bazı ihtiyaçları vardır ve beslenme, barınma, giyinme ihtiyacı temel biyolojik ihtiyaçlar arasında yer almaktadır. Bu temel ihtiyaçlardan giyinme ihtiyacının standardı uzun süren savaşların ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde oldukça düşüktür. Öyle ki o dönemde Avrupa'dan eski elbise ithal etmek önemli bir iş alanı olmuştur. Hem yoksulluk, hem de yetersiz üretim nedeni ile halkın büyük bir kesiminin giysileri yamalı olduğu için çocuklara öğretilen giyim kültürü “*eleştirilmesi gerekenin giysinin yamalı olması değil, temiz olmayışı*” şeklindedir.⁷¹

Bu şartlar altında Cumhuriyet Hükümetleri toplumsal bir ihtiyaç olan pamuklu dokuma talebinin karşılanması konusuna önemle eğilmiştir.⁷² Türkiye'de pamuk üretimi, un ve şeker üretiminin yanında acil çözüm bulunması gereken ve yukarıda da sözü edilen “*üç beyaz*” kapsamında değerlendirilmiştir.

1930'lu yılların sonlarına kadar Türkiye'de kişi başına pamuklu dokuma tüketimi 1.45-2.15 kilo aralığında ve oldukça düşük miktarda seyretmiştir. 1938 yılında kişi başına tüketim miktarı 2.19 kiloya yükselmiştir. Bu miktar yaklaşık olarak 36.000 ton pamuklu dokumaya karşılık gelmektedir. Bu talebin yaklaşık olarak 12.000 tonu ithalat yolu ile karşılanırken, 15.000 tonu yerli fabrikalardan, 10.000 tonu da el tezgahlarından karşılanmıştır. 1939 yılında yeni devlet fabrikaları devreye girmiş ve devlet fabrikalarının imalatı 16.000 tona ulaşmıştır. İthalat 8.759 tona gerilerken, el tezgahlarının katkısı da 9.800 tona düşmüştür.⁷³

6.3.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Pamuk Üretimi ve Pamuklu Dokuma

1939 yılı eylül ayında 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ülkede pek çok malın kıtlığı hissedilmiş, buna bağlı olarak pamuk üreticisinde, pamuk alımlarında

⁷¹ İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 311.

⁷² Türkiye'de mensucat sanayiinin gelişimi konusunda geniş bilgi için Bkz: Sabahattin Zaim, **İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler**, İstanbul, İktisat Fakültesi, 1956. b.a.

⁷³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, s. 14.

bazı spekülasyonların olabileceği endişesi başlamıştır.⁷⁴ Pamuk üreticisinin bu endişesinde haklı olduğu Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu'nun TBMM'de yaptığı açıklama ile doğrulanmıştır. Topçuoğlu ülkedeki pamuklu mevcudunun bir senelik ihtiyacı karşılayacak durumda olduğunu ancak buna rağmen spekülasyonun başladığını belirtmiştir.⁷⁵

Diğer yandan savaş nedeni ile ithalat imkanları kısıtlanmış, 1940 yılında iplik ve pamuklu dokuma ithalatı gerilemiştir. Pamuk ipliği ve pamuklu dokuma arzında oluşan açığın kapatılması için öncelikle Sümerbank pamuklu fabrikalarının senelik ihtiyacı olan pamuğun satın alınması için tedbirler hayata geçirilmiştir.⁷⁶ İthalatın düzenlenmesi için de bazı kararlar alınmış, yukarıda da söz edildiği gibi “İthalatçı Birlikleri” kurulmuştur.⁷⁷ Pamuklu dokuma ithalatı Ticaret Ofisi ve “Manifatura İthalatçıları Birliği” kanalı ile gerçekleşmiştir.⁷⁸

Savaşın etkisi arttıkça ithalat imkanlarının daha da kısıtlanmasıyla pamuklu dokuma ve pamuk ipliği ithalatı 1941 yılında büyük düşüş göstermiş ve 2.700 tona inmiştir. Ancak 1941 yılında Almanya, İtalya ve İngiltere'den yapılan ithalata 1942 yılında Hindistan'ın da katılımıyla pamuklu dokuma ile pamuk ipliği ithalatı 5.400 ton seviyesine çıkacaktır.

Pamuklu dokumaya olan talebin karşılanması için yerli üretimin canlandırılması çalışmaları savaşın ilk dönemlerinde başlatılmıştır. Pamuklu dokuma talebinin karşılanması için yatırımlar yapılarak devlet fabrikalarının üretim kapasiteleri artırılmış, pamuklu dokuma ve yünlü dokuma alanlarında bütünleşme sağlanmıştır. 1939 yılında Sümerbank'a ait yünlü dokuma fabrikaları “Sümerbank Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi”, Bakırköy, Ereğli, Kayseri, Nazilli pamuklu dokuma fabrikaları “Sümerbank Birleşik Pamuk İpliği ve Dokuma Müessesesi” olarak örgütlenmiştir.⁷⁹ 1941 yılında yünlü ve pamuklu dokuma üreten bu iki işletme birleştirilmiş, bu yapıya Gemlik Suni İpek Fabrikasının da katılımı sağlanmıştır. Bu şekilde “Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi”

⁷⁴ A. Y. Yüragir, “Pamuklarımızın Mübaayası”, **Yeni Adana**, 15 Eylül 1939, Sayı: 4880, s. 1

⁷⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 6., C.VII., B. 18., 27.12.1939, s. 129.

⁷⁶ **BCA**, Fon kodu: 30..10.0.0 Yer no: 166.156..15.

⁷⁷ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 89.114..10., **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 89.116..4.

⁷⁸ İffet Oruz -Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**, s. 267

⁷⁹ Zafer Toprak, **Sümerbank Holding A. Ş.**, İstanbul, Creative Yayıncılık, t.y, s. 50.

oluşturulmuştur. 1943 yılında bu müesseseye Isparta İplik Fabrikası ve 1946 yılında Malatya ve Adana fabrikaları da katılmıştır.⁸⁰

Savaş döneminin ilk yarısında pamuk üretiminde ciddi bir düşüş yaşanmamış, hatta pamuk üretimi 1939'da 63.950 ton iken 1940'ta % 20'lik artış göstererek 77.115 tona çıkmıştır. 1941 yılında 64.184 ton olarak 1938 ve 1939 yılları seviyesine gerilemiştir. Pamuk üretimi 1942'de % 12.8 oranında artış göstererek 74.055 tona çıkmış ve 1942'de 1940 senesinden sonra savaş boyunca en yüksek verim alınmıştır.⁸¹ Aynı yıl savaş nedeni ile pamuk ihracatı da yasaklanmıştır.⁸² 1943 yılına gelindiğinde pamuk üretiminde 1942 yılına göre % 28 oranında düşme görülmüş ve üretim 53.392 tona gerilemiştir. Pamuk üretimi 1944'te 58.916 ton olmuş, 1945 senesinde ise 54.379 ton ve 1946 yılında 59.027 olarak yakın seviyelerde seyretmiştir.⁸³ Bu üretim miktarları mevcut fabrikaların çalışması için yeterli olmuştur. Pamuk üretiminin fabrikaların ihtiyacına cevap verebilmesi nedeni ile bu dönemde alınmış olan Koordinasyon Heyeti Kararları pamuk üretiminin arttırılmasına dönük değil, mevcut pamuğun en doğru şekilde değerlendirilmesi, karaborsanın önlenmesi ve pamuklu dokuma talebinin karşılanmasına yönelik kararlardır.

6.3.2. Pamuklu Dokuma Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları

İkinci Dünya Savaşı döneminde pamuk üretimi ve pamuk ipliği- pamuklu dokuma tüketimi konusuna büyük önem verilmiştir. Pamuk ipliği ve pamuklu dokumanın toplumsal önemi "*hayat pahalılığında ekmekten sonraki en önemli amil giyecektir*" sözleri ile açıklık kazanmaktadır.⁸⁴ Bu denli öneme sahip olan ve "*üç beyaz*" kapsamında değerlendirilen pamuklu dokumaya olan talebi karşılayabilmek ve fiyatları kontrol edebilmek için çeşitli kararlar almıştır. Yukarıda da söz edildiği gibi ülkede pamuk üretim miktarında sorun yaşanmamakla birlikte pamuklu dokumaya olan talebin karşılanması için fabrikaların verimli çalıştırılması gerekmektedir. Ancak Tablo 6.6'dan da anlaşılacağı gibi görece olarak işgücü arzının daha çok

⁸⁰ İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, s. 20-22.

⁸¹ **İstatistik Göstergeler (1923-2005)**, s. 192.

⁸² **BCA**. Fon kodu: 30..10.0.0 Yer no: 52.340..21.

⁸³ T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s. 192.

⁸⁴ M. Bakşı, "Hayat Pahalılığı ve Giyecek Meselesi", **Yeni Adana**, 23 Birinciteşrin 1943, Sayı: 5583, s. 1.

olduğu İstanbul'da dahi işçi devir oranı⁸⁵ oldukça yüksek seyretmiştir. Savaşın başında % 66 olan işçi devir oranı 1941, 1942 ve 1943 yıllarında ortalama % 97 ile büyük artış kaydetmiştir.

Tablo 6.6. Sümerbank Fabrikalarında İşçi Devir Oranları

Yıllar	Bakırköy Fabrikası (%)	Defterdar Fabrikası (%)
1939	66	47
1940	75	-
1941	96	-
1942	101	-
1943	96	101
1944	96	53
1945	89	53
1946	75	46

Sabahattin Zaim, **İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler**, s. 313.

İşçi devir oranının yüksek oluşunda hem işçilerin askere alınmaları hem de Tablo 6.7'de görüldüğü gibi reel ücretlerdeki düşüş etkili olmuştur. Tablo 6.7'ye göre 1938 yılı endeksi 100 kabul edilirse savaş boyunca Bakırköy ve Defterdar fabrikalarında nominal işçi ücretleri ortalama olarak artış göstermiştir. 1939'da 120 kuruş olan ortalama ücret 1940'ta 130 kuruşa çıkmış, 1941'de ortalama 139 kuruşa varmıştır. 1942 yılında 221 kuruş olan günlük ortalama ücret 1943 yılında neredeyse hiç artmayarak 222 kuruş olmuştur.

Böylece 1938 -1943 yılları arasında ortalama ücret 120 kuruştan 222 kuruşa çıkmış, nominal ücret endeksine göre % 85 oranında artış göstermiştir. Buna karşılık aynı dönemdeki geçinme endeksi 1938=100 kabul edilirse 1943 yılında % 247 oranında artarak 347 olmuştur. Buna göre nominal ücretlerdeki % 85'lik artışa karşılık geçinme endeksi % 247 oranında arttığı için reel ücret endeksi 1938=100 kabul edildiğinde 1943 yılında 53'e düşmüş, diğer bir ifade ile 1938-1943 yılları arasında işçinin reel satın alma gücü % 47 oranında azalmıştır.

⁸⁵ İşçi devir oranı, aylık ya da yıllık olmak üzere belirli bir devrede işletmeden ayrılan işçilerin, aynı devredeki ortalama işçi miktarına olan oranıdır. Bu konuda geniş bilgi için Bk: Sabahattin Zaim, **İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler**, B.a.

1944 yılına gelindiğinde işçi ücretleri ortalaması 292 kuruşa çıkmış ve 1945 yılında tekrar artarak 332 kuruşa ulaşmıştır. Aynı dönemde nominal ücret indeksi 1944 yılında 243 ve 1945 yılında 276 olmuştur. Buna karşılık geçinme indeksleri 1943 yılında 347 olan geçinme indeksi 1944 yılında 339'a düşmüş ve 1945 yılında 354 olarak gerçekleşmiştir.

Yani reel ücretler 1938=100 kabul edilirse 1943 yılında 53'e düşen reel ücret indeksi 1944 yılında 71'e ve 1945 yılında 77'ye çıkmıştır. Böylece savaşın en yoğun yaşandığı 1943 yılına kadar işçinin reel satın alma gücünde % 47 oranında azalma görülürken, savaşın sonuna yaklaşırken 1944 ve 1945 yıllarında İstanbul Mensucat Sanayii işçisinin satın alma gücünde fiili bir artıştan söz etmek mümkündür.

Gerek işçilerin askere alınmaları, gerekse yukarıda ele alınan ekonomik nedenlerle savaşın ilk döneminde yaşanan işçi devir oranında görülen yükselişin üretim üzerinde yapacağı olumsuz etkiye rağmen Hükümet, işçi devrinin düşürülmesi için dokuma sektöründe zorunlu çalışma uygulamamıştır. Bu açığın kapatılması için fazla çalışma kararı ile yetinmiştir. Diğer yandan işçi devir oranı işçilere ücretsiz olarak lojman ve yemek verilmesi sağlanarak düşürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca yüksek verim alabilmek için işçilerin eğitimine de önem verilmiştir.

Tablo 6.7. İstanbul Mensucat Sanayii Devlet Sektöründe Ücretler, Nominal ve Reel Ücret İndeksleri

	Günlük ücretler (kuruş)	Günlük ücretler (kuruş)	Günlük ücretler (kuruş)	Nominal ücret indeksi (1938=100)	Geçinme indeksi (1938=100)	Reel ücret indeksi (1938=100)
Yıllar	Bakırköy	Defterdar	Ortalama			
1938	120	120	120	100	100	100
1939	120	120	120	100	101.4	99
1940	131	129	130	108	112.4	96
1941	133	146	139	115	138	83
1942	218	224	221	184	232.5	79
1943	238	206	222	185	347.3	53
1944	290	294	292	243	339	71
1945	328	336	332	276	354.4	77
1946	356	368	362	301	342.5	88

Sabahattin Zaim, *İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler*, s. 362.

Koordinasyon Heyetinin pamuklu dokuma üretiminin arttırılmasına dönük ilk kararı 14 Mayıs 1940 tarihli K/25 Hükümet tarafından kabul edilmiş ve 20 Mayıs 1940'ta Resmi Gazetede yayınlanmıştır. K/25 ile tüm iplik ve dokuma sanayi işletmelerinde

ve Sümerbank'a bağlı devlet fabrikalarında günde üç saate kadar fazla mesai yapılmasına ve tüm sanayi işletmelerinin Hafta Tatili Kanunu'ndan istisna edilmesine karar verilmiştir.⁸⁶ 18 Şubat 1941'de alınan K/106 ile de 16 yaşından büyük erkek çocukların maden işlerinde, 12 yaşından büyük çocukların ve kadınların mensucat ve sanayi işlerinde gece ve gündüz postalarında çalışmalarına izin verilmiştir. Böylece dokuma fabrikalarında hem fazla mesaiye izin verilmiş, hem de kadın ve çocukların gece postalarında çalışmaları da sağlanarak pamuklu dokuma sanayinde işgücü açığının kapatılmasına çalışılmıştır.⁸⁷

İş gücünün ayarlanması ile ilgili kararların ardından K/59 ile 21 Eylül 1940'ta üreticiden pamuk satın alınması için Ticaret Vekaletine 6.000.000 Liraya kadar sermaye verilmiştir.⁸⁸ 24 Aralık 1940'ta K/87 ile T.C. Ziraat Bankası üretici dışındaki kişilerden de pamuk satın almaya ve ihraç etmeye yetkili kılınmıştır.⁸⁹

1941 yılı sonunda ithalatın iyice gerilemesi üzerine 30 Aralık 1941'de K/95 ile İktisat Vekaletine Sümerbank fabrikaları ve özel fabrikalar tarafından imal edilecek her tür pamuk ipliklerinin üretim miktarını ve cinsini belirleme yetkisi verilirken, bu amaçla 1.000.000 lira mütedavil sermaye de verilmiştir. Böylece zaten devlet kontrolü altında olan Sümerbank fabrikalarının yanında özel fabrikaların üretimi de devlet kontrolü altına alınmıştır. K/95 kararının 4. Maddesi ile ayrıca İktisat Vekaletine yurt içindeki üretimle karşılanamayan, miktar ve türleri vekaletçe belirlenen pamuk ipliklerini ithal etme yetkisi de verilmiştir.⁹⁰ Bu yetki Kasım 1942'de K/217 ile kaldırılacaktır. Diğer yandan K/95 ile verilmiş olan sermaye de K/279 ile arttırılacak ve 2.000.000 Liraya çıkarılacaktır.

K/95 kararından üç ay sonra 7 Mart 1941'de Milli Korunma Kanunu'nun 31. Maddesinde verilen yetkiye dayanılarak kabul edilen K/127 ile Seyhan, İçel, İzmir, Manisa, Denizli, Aydın ve İstanbul illeri dahilinde bulunan tüm üretici, tüccar ya da tüccar olmayan tüm gerçek ve tüzel kişiler, yurt genelinde bulunan iplik ve mensucat fabrikaları ellerinde bulunan pamukları yedi gün içinde en yakın Ziraat Bankası

⁸⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 20 Mayıs 1940., Sayı:4513., s. 13832.

⁸⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Şubat 1941, Sayı:4741., s. 520., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 198.

⁸⁸ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 92.92..2.

⁸⁹ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 93.117..14., **T.C. Resmi Gazete**, 27 Aralık 1940., Sayı:4697., s. 234.

⁹⁰ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 93.128..3. **T.C. Resmi Gazete**, 15 Şubat 1941., Sayı:4735., s.473.

şubesine bildirmekle yükümlü kılınmıştır. Beyan edilen pamuklara yine aynı kararda yer alan ve Ticaret Vekaleti'nce belirlenmiş fiyatlarla el konması da kararlaştırılmıştır. Hükümetçe satın alınacak pamuk fiyatları kalitesine göre 46 kuruş ile 61.5 kuruş aralığında belirlenmiş,⁹¹ 17 Nisan 1941 tarihli K/136 ile ithal ve ihrac maddelerinden bazıları hakkında fiyat tespiti ve ihracat fiyat farklarından doğacak fazla için bir fon tesisi konusunda Ticaret Vekaletine yetki verilmiştir. Aynı zamanda pamuk ve yapağının asgari ihracat fiyatı fon miktarının ve iç piyasa fiyatlarının İktisat Vekaleti ve Ticaret Vekaleti tarafından birlikte belirlenmesi kararlaştırılmıştır.⁹² K/127'de belirlenmiş olan fiyatlar 27 Eylül 1941 tarihli K/195 ile yeniden düzenlenerek yükseltilmiştir.⁹³

21 Ağustos 1941 tarihli K/190 ile Sümerbank fabrikalarının yanı sıra el tezgahlarında üretilecek her türlü pamuklu mensucatın üretim hacmini, miktarını, çeşit ve cinsini belirleme yetkisi de İktisat Vekaleti'ne verilmiştir.⁹⁴ Alınan bu kararlarla devlet fabrikalarının ve özel fabrikaların yanında el tezgahlarında yapılacak üretim de kontrol altına alınarak pamuklu mensucatla ilgili tüm üretim birimleri üzerinde devlet kontrolü sağlanmıştır.

Savaş döneminde pamuklu kumaş arzında görülen kıtlık karşısında el tezgahlarında artış görülmüştür. İktisat Vekaleti köylünün boş vakitlerini değerlendirmesi ve kendi ihtiyacını karşılaması için çeşitli illere el tezgahları göndermiştir. Köylerde en az 10'ar tezgah olmak üzere kurslar açılmış kursları başarı ile tamamlayanlara bu tezgahlar bedelsiz olarak verilmiştir.⁹⁵ Bu uygulama büyük sevinçle karşılanmıştır. Trabzon basınında yer alan bir yazıda köylünün giyim masrafı ile beslenme masrafının eşit miktarda olduğu belirtilerek el dokuma tezgahlarının tüm köylere girmesi istenmiştir.⁹⁶ El tezgahlarındaki bu artış Şevket Süreyya Aydemir tarafından Devletin başarısı olarak yorumlanıp “... artık ölmüş gibi olan el tezgahçılığının

⁹¹ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2 Yer no: 94.26..5., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 238-242., **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Haziran 1941, C.LVII, No. 6., s. 204-207.

⁹² **T.C. Resmi Gazete**, 22 Nisan 1941, Sayı:4791., s. 818.

⁹³ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 331.

⁹⁴ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 96.73..19.,

Serkan Tuna, “Milli Korunma Kanunu'nun Sanayi ve Maden Sektörlerindeki Uygulaması (1940-1945), İstanbul, **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı X**, 1999, s. 300.

⁹⁵ “El Dokumacılığı”, **Yeni Yurd**, 11 Nisan 1941, Sayı: 423, s. 2.

⁹⁶ Camal Rıza Çınar, “Köylerde Dokumacılık Sanatı” **Yeniyol**, 23 Temmuz 1941, Sayı: 2812, s. 1.

yeniden uyandırılışı, düzenlenişi” şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁷ Ancak el tezgahlarında görülen bu artışın üretimin artmasına etkisi olmamıştır. Tablo 6.8’de görüldüğü gibi savaş süresince el tezgahlarından alınan verim 1939’da 9.800 ton iken, 1944 yılına kadar ortalama 8.350 ton civarında olmuş, 1944 ve 1945 yıllarında ortalama 7.450 tona gerilemiştir.

Pamuk ipliği ve pamuklu dokuma talebinin karşılanması için Refik Saydam döneminde uygulanan pamuğa el koyma kararları, Temmuz 1942’de göreve gelen ve görece serbest ticaret yöntemini kabul eden Şükrü Saraçoğlu Hükümeti’nin ilk döneminde uygulanmamıştır. Ancak fiyatların artışı karşısında el koyma uygulaması 18 Eylül 1943 tarihinde yeniden hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda K/469 ile 1942 yılı mahsulü pamuklara 1942 mahsulü için belirlenmiş fiyatlarla İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, Balıkesir, İçel, Seyhan, İstanbul, Kars, Antalya, Malatya, Kayseri, Konya, Gaziantep’te el konmasına karar verilmiştir.⁹⁸

Fiyat artışları karşısında uygulanan el koyma kararları bu şekilde sürdürülürken, Sümerbank’ın kar eden bir kurum olarak devlet gelirlerini arttırması karşısında bu gelirlerin başka kurumlara aktarılması gündeme gelmiş ve bu yönde kararlar alınmıştır. Bu kararları değerlendirebilmek için öncelikle Sümerbank’ın dokuma alanında gerçekleşen karlılık durumuna göz atmak gereklidir. Savaş döneminde Sümerbank’ın üretim maliyetleri (devlet olanaklarının da kullanılması ile) özel fabrika maliyetlerinden % 23 oranında düşük gerçekleşmiştir. Özel pamuklu ve yünlü dokuma işletmelerinin o dönemki bilançolarına göre kar oranları 1939’da % 3.6, 1940 yılında % 5.7, 1941’de %3.8, 1942’de % 5, 1943’te % 10, 1944 yılında % 8.8, 1945’te % 11.8 olurken, Sümerbank’ın Yerli Mallar Pazarlarında görülen kar oranları 1940 yılında % 7.08, 1941’de 4.49, 1942 yılında % 6.08, 1943 yılında % 12.5, 1944 yılında % 10.49 olarak belirlenmiştir.⁹⁹ Amerikalı İktisatçı Thornburg savaş yıllarında Sümerbank’ın her yıl 40-50 milyon lira kar elde ettiğini söylemektedir.¹⁰⁰ Sümerbank’ta elde edilen yüksek karlar Devlet için önemli bir gelir kaynağı olmuştur.¹⁰¹ Öyle ki Koordinasyon Heyetinin 24 Mayıs 1944’de aldığı K/522 kararının kabulü ile pamuk ipliği ve pamuklu dokuma primlerinden

⁹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam1938-1950**, C. II, s. 218.

⁹⁸ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 103.69.20.

⁹⁹ İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, s. 330.

¹⁰⁰ Max W. Thornburg, **Türkiye Nasıl Yükselir**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1949, s. 110.

¹⁰¹ Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 293. Taner Timur, Ankara, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, 2008, s. 199.

15.000.000 lirayı Ereğli Kömür İşletmesine devredilmiştir. Bu karar taş ve linyit kömürü maliyet ve satış fiyatları arasındaki farktan doğan ve doğacak zararların karşılanması için alınmıştır.¹⁰² Bu karara benzer bir başka karar yaklaşık bir yıl sonra tekrar hayata geçirilmiştir. 19 Nisan 1945 tarihli K/584 ile yine aynı amaçla, pamuk ipliği ve pamuklu dokuma primlerinden Sümerbank tarafından T.C. Ziraat Bankasına yatırılacak 12.000.000 lira Ereğli Kömür İşletmesine ve Garp linyitleri İşletmesine devredilmiştir.¹⁰³ Savaşın sona ermesinden sonra da 6 Şubat 1946'da alınan K/618 ile 12.000.000 lira daha Ereğli Kömür İşletmesine devredilecektir.¹⁰⁴

Sümerbank primleri bu şekilde değerlendirilirken savaşın sonuna doğru 2 Nisan 1945 tarihinde alınan K/582 ile pamuk mevcudu tekrar beyana tabii tutulmuş ve sadece “*lüzum görülmesi halinde*” beyan edilmiş olan pamuklara el koyulması için İktisat Vekaleti'ne yetki verilmiştir.¹⁰⁵ Bu yetki İktisat Vekaleti tarafından 1945 yılında da kullanılmış, “*görülen lüzum üzerine*” pamuğa el koyma uygulamasına gidilmiştir.¹⁰⁶

Savaşın bitmesinin ardından göreve gelen Başbakan Recep Peker'in 7 Ağustos 1946'da “*İstihsal ve ithal imkânlarının mahdut oluşu dolayısıyla yeter miktarda elde edemediğimiz iplik hariç olmak üzere ince yünlü kumaşlar, basma, kaput bezi gibi mamullerimiz üzerindeki takyitleri (kısıtlama) de kaldıracamız. Fabrikalarımızın ham madde ihtiyaçlarını sağlamada elkoyma tedbirlerine başvurmuyacağız*”¹⁰⁷ şeklindeki açıklaması bu süreçte hammadde olarak pamuğa el konması uygulamasının kaldırılacağını, ancak pamuk ipliği ile ilgili kısıtlamaların bir süre devam edeceğini göstermektedir. Nitekim dönemin Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta da 1946 yılı eylül ayında yaptığı açıklamada 1947 yılından itibaren özel dokuma fabrikalarının mamullerine el koyma uygulamasının kalkacağını söylemiştir.¹⁰⁸ Pamuk iplikleri ile pamuklu dokumalara el konulmasına olanak veren kararlar 1948 senesinde K/746 ile kaldırılacaktır.¹⁰⁹

¹⁰² **T.C. Resmi Gazete**, 2 Haziran 1944, Sayı: 5720, s. 7050.

¹⁰³ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Nisan 1945, Sayı: 5993, s. 8569.

¹⁰⁴ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 110.10.6., **T.C. Resmi Gazete.**, 13 Şubat 1946, Sayı: 6231, s. 10099

¹⁰⁵ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 107.109..4.

¹⁰⁶ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 109.55..2., “Ege Pamuk Mahsulü”, **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1945, Sayı: 4670., s. 1.

¹⁰⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Ağustos 1946, Sayı: 6386, s. 11093

¹⁰⁸ “Ekonomi Bakanı da Dün Kararları İzah Etti”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1946, Sayı: 7928, s. 1,2.

¹⁰⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Temmuz 1948. Sayı. 6958, s. 14413.

Tablo 6.8. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Pamuk İpliği -Pamuklu Dokuma İthalatı ve Yerli Üretimi ile İlgili Veriler

// Pamuk İpliği // Pamuklu Dokuma //

Yıllar	Yıl ortası Nüfus (1000)	İthalat (ton)	Fabrikaların İmalatı (ton)	Toplam (ton)	İthalat (ton)	İpliğini kendi üreten fabrika imalatı (ton)	Diğer fabrika üretimi(ton)	Fabrika dışı üretim (ton) (el tezgah)	Toplam (ton)	Kişi başına tüketim
1939	17.369	4.256	8.146	12.402	8.759	14.018	2.602	9.800	35.179	2.02
1940	17.723	856	9.610	10.66	3.599	16.730	1.866	8.600	30.855	1.74
1941	17.953	800	9.229	10.029	1.907	16.938	1.629	8.400	28.871	1.61
1942	18.144	1.520	8.832	10.452	3.902	18.349	2.452	8.000	32.703	1.80
1943	18.337	2.628	9.699	12.327	5.380	18.244	3.927	8.400	35.951	1.96
1944	18.553	2.168	8.913	11.081	3.351	18.954	3.481	7.600	33.386	1.80
1945	18.664	1.243	9.507	10.750	2.847	19.688	3.450	7.300	33.285	1.78
1946	19.074	1.321	9.187	10.508	2.122	19.228	3.208	7.300	31.858	1.67
1947	19.493	8.501	8.657	17.153	10.685	18.073			45.916	2.35

Kaynak: İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, C XIV, Sayı:1, 1987, s. 18., "İktisat ve Münakalat Vekillerimizin Beyanları", **Ulus**, 1 Haziran 1941, Sayı: 7120, s. 5.

6.3.3. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Pamuklu Dokumanın Dağıtımı

Hükümet, savaş döneminde pamuklu ve yünlü dokuma üretiminin arttırılması için önlemler alırken, bu üretimin dağıtımını da örgütlemiştir. Bu konuda Türkiye'nin “*Sanayi mektebi*” olarak nitelendirilen Sümerbank'a önemli görevler düşmüştür.¹¹⁰

11 Temmuz 1933'te “*ülkenin her bölgesinde yöre insanına iş, aş ve görgü götürmek üzere Sanayide Devlet sloganı ile kurulan*”¹¹¹ Sümerbank'a Osmanlı Devleti döneminden kalan Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Feshane (Defterdar) Yünlü Dokuma Fabrikası, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası ile bu fabrikaların satış mağazaları devredilmiştir.¹¹² Ayrıca bunların yanı sıra Uşak Şeker Fabrikası, Tosya Çelik Fabrikası ve Unkapanı değirmeni de Sümerbank'a devredilmiştir.¹¹³

1933 yılında bu fabrikaların ürünlerini satmak için Yerli Mallar Pazarı kurulmuş, 17 Haziran 1938'de kabul edilen 3460 sayılı “*Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Sureti ile Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatları ile İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun*” ile Sümerbank yeniden düzenlenmiş ve Yerli Mallar Pazarları “Yerli Mallar Pazarları Müessesesi” haline gelmiştir.¹¹⁴

Sümerbank bünyesinde yapılan değişikliklerin ardından savaş döneminde Koordinasyon Heyeti'nin yukarıda da sözü edilen K/95 ve K/190 kararları ile Sümerbank fabrikalarında ve özel fabrikalarda üretilen pamuk ipliklerinin dağıtım görevi Sümerbank'a verilmiştir. Sümerbank teşkilatının olmadığı yerlerde ise dağıtım işlerinin Ziraat Bankası ve Halk Bankası teşkilatı tarafından İktisat Vekaleti'nce belirlenecek şartlar çerçevesinde yapılması kararlaştırılmıştır.¹¹⁵

¹¹⁰ Yaşar Erdinç, **Sümerbank**, İstanbul, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, 2009, s. 25.

¹¹¹ <http://www.sumerholding.gov.tr/tarihce.html> (13 Eylül 2014)

¹¹² Janset Özen Aytemur, **Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2000, s. 181-187. Ayrıca Sümerbank'ın kuruluşu hakkında geniş bilgi için Bkz: Serkan Tuna, **Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2009.

¹¹³ Zafer Toprak, **Sümerbank Holding A.Ş.**, İstanbul, Creative Yayıncılık, t.y, s. 31.

¹¹⁴ **T.C. Resmi Gazete.**, 4 Temmuz 1938, Sayı: 3950, s. 10151-10155, Zafer Toprak, **Sümerbank Holding A.Ş.**, s. 33.

¹¹⁵ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1942. s. 175.

Bu kararlardan altı ay kadar sonra halka yapılacak her türlü dağıtımın düzenlenmesi için 16 Mart 1942’de K/295 ile Dağıtım Ofisi de kurulmuş,¹¹⁶ Yerli Mallar Pazarları 1942 yılı Haziran ayında Dağıtım Ofisi’ne bağlanmıştır. Böylece Yerli Mallar Pazarları Dağıtım Ofisi’nin ilk satış teşkilatı olmuştur. Sümerbank, yapılan bu düzenlemeden sonra sanayi müesseselerinin idaresi ve bunların finansmanı işleri ile ilgilenmiştir.¹¹⁷

Saydam döneminde kurulan Dağıtım Ofisi kısa ömürlü olmuş, Saydam’ın vefatı üzerine göreve gelen Şükrü Saraçoğlu Dağıtım Ofisi’ni K/374 ile 11 Ağustos 1942’de ilga etmiştir.¹¹⁸ Gelişen yeni şartlarda dağıtım işi Yerli Mallar Pazarları, dağıtım birlikleri ve manifaturacılar eli ile gerçekleştirilecektir.

Dağıtım işini üstlenen Yerli Mallar Pazarlarının 1942 yılında İstanbul’da beş ve çeşitli illerde on yedi olan şubesi vardır.¹¹⁹ Bu sayı 1946 yılında yurdun çeşitli yerlerinde açılan şubelerle 43’e ulaşmıştır. Yerli Mallar Pazarları halka doğrudan perakende şeklinde dağıtım yapmış, aynı zamanda kendi mıntıklarındaki manifaturacılar da mal vermek sureti ile dağıtımın tüm ülkeye ulaşmasını da sağlamıştır.¹²⁰

Halka dokuma dağıtımını yapılırken farklı yollar izlenmiştir. İlk uygulama Yerli Mallar Pazarlarının bastırıldığı kuponların Dağıtım Birliklerinin bulunduğu yerlerde Dağıtım Birlikleri aracılığı ile dağıtılması şeklinde olmuştur. Bu kuponlardan yararlanan kişilerin nüfus cüzdanlarının başındaki beyaz sayfalar her dağıtım için damgalanmıştır.¹²¹ Daha sonra bu dağıtımlar kupon numarası ve semt sırasına göre ilan edilen zamanlarda yapılmıştır.¹²² Mağaza sayısının yeterli olmaması nedeni ile Yerli Mallar Pazarı, dağıtımın daha kapsamlı yapılması için belli bir komisyon karşılığında çalışan 700 kadar manifaturacı ile anlaşma da yapmıştır. Bu sistemde

¹¹⁶ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 98.36.13., **T.C. Resmi Gazete**, 25 Mart 1942, Sayı: 5066, s. 2510.

¹¹⁷ “Yerli Mallar Pazarları”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1942, Sayı: 6391, s. 2.

¹¹⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 14 Ağustos 1942, Sayı: 5184, s. 3506., Hüsni Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 216., “İşe Müsteşarlığı ve Dağıtım Ofisi Dün Lağvedildi”, **Ulus**, 15 Ağustos 1942, Sayı:7553, s. 1.

¹¹⁹ “Yerli Mallar Pazarları”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1942, Sayı: 6391, s. 3.

¹²⁰ Zafer Toprak, **Sümerbank Holding A. Ş.**, Creative Yayıncılık, İstanbul, t.y., s. 55.

¹²¹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1950 Tek Partiden Çok Partie**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s. 23.

¹²² Örnek ilanlar için Bkz: “Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesinden”, **Akşam**, 7 Temmuz 1942, Sayı: 8516., s. 7., “Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesinden, ”**Akşam**, 20 Temmuz 1942, Sayı: 8530, s. 1.

Yerli Mallar Pazarları Halk Dağıtma Birlikleri tarafından hazırlanan listelere uygun olarak hazırladığı malı bir mutemede vermiş, mutemet de malı sözleşme yapılan manufakturacıya ulaştırmıştır. Ancak bu sistemde bazı aksaklıklar görülmüştür. Birliklerin fazla sayıda talep formu düzenlemesi, manifaturacıların kupon sahiplerine doğru teslimat yapmayıp malı karaborsaya sürmeleri gibi yaşanan sıkıntılar üzerine yeni bir sistem geliştirilmiştir. İktisat Vekaleti ekmek karnelerinin hangi harfli kuponlarına ne kadar pamuklu dağıtılacağını ilan etme yöntemini benimsemiştir. Ayrıca bu dağıtım sistemine dahil olmayan 12.000 manufakturacıya ve köylerde satış yapan gezgin satıcılara da mal verilmiştir. 1941’de üretimin % 40’lık bölümü serbest satıcılara verilmiş, bu oran sonraki yıllarda % 70’e kadar çıkmıştır.¹²³

Şekil 6.1. “Sümerbank’ın basma tevziatı listesinde kupon numarası bulabilen mesut bir aile”
Akbaba, 2 Temmuz 1942, Sayı: 433, s. 5.

İkinci Dünya Savaşı döneminde devlet tarafından değışmez gelirlilere¹²⁴ ve dar gelirlilere gıda yardımı, kumaş, ayakkabı yardımı gibi bazı yardımlar da yapılmıştır.¹²⁵ Gıda yardımlarının dağılımı bakkallar ve fırınlar aracılığı ile yapılırken, manifatura, kumaş ve ayakkabı yardımları Yerli Mallar Pazarları aracılığı

¹²³ İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, s. 333.

¹²⁴ BCA, Fon kodu: 30..10.0.0 Yer no: 166.157..7.

¹²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C. XXVIII, B. 4. 13. 11.1943, s. 38., “Kumaş Alamamış olanlar”, Cumhuriyet, 19 Ağustos 1943, Sayı: 6829, s. 2.

ile gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 110.000 memura ve 25.000 emekli ve yetime yardım olarak dokuma kumaş dağıtılmıştır.¹²⁶ 1941 yılından itibaren daha sağlıklı dağıtım yapılabilmesi için Yerli Mallar Pazarlarının sayısı arttırılmıştır.¹²⁷ Ancak bu süreçte yapılan dağıtımla ilgili pek çok sorun yaşanmıştır. Dağıtım konusunda yaşanan en önemli sorun bu konuda görevlendirilen memurların işlerini düzgün yapmamaları ile ilgilidir. Bazı ihtiyaç sahipleri dağıtımın düzgün yapılamaması nedeniyle kendilerine yapılacak yardımlara ulaşamamıştır.¹²⁸ Yardımı alabilen bazı kişilerin, ekonomik nedenlerle bu malları alıp hemen sattıkları yönünde haberler¹²⁹ ve Yerli Mallar Pazarları önlerinde yaşanan izdiham, uzun bekleme süreleri, bekleyişe rağmen dağıtılan eşyayı alamama gibi sorunlar dönem basınında sıkça yer almıştır.¹³⁰

Şekil 6.2.Yorganını, yastığını yüklenmiş, yiyeceğini sepetine doldurmuş, nereye gidiyor seninki böyle -Yerli Mallar pazarından basma almak için sıra beklemeye!
Akbaba, 25 Mayıs 1944, Sayı: 12, s. 13.

¹²⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, s. 38.

¹²⁷ “Yerli Mallar Pazarları Açılacak”, **Tan**, 22 Ekim 1941, s. 2.

¹²⁸ “Okuyucu İsteklerine Cevaplar”, **Tan**, 23 Ocak 1944, s. 2.

¹²⁹ Şehir Haberleri, “Sokakları Pazar Yerine Çevirenler”, **Vatan**, 3 Mart 1943, Sayı: 806, s. 2.

¹³⁰ Dikkat, “Bu İş Bir Nizama Konulamaz mı”, **Tan**, 3 Ocak 1944, s. 2.

Pamuk üretimi ve pamuklu dokumanın sağlanması konusunda yapılan çalışmaların yanı sıra ipek üretimi konusunda da kararlar alınmıştır. Temmuz 1940'ta K/40 ile ipekböceği tohumu yetiştirme, alımı, muhafazası ve dağıtımı için Ziraat Vekaleti emrine 50.000 Lira mütedavil sermeye verilmiştir.¹³¹ İpek üretiminin arttırılmasına dönük bu kararın hemen ardından 20 Ağustos 1940 tarihli K/51 ile Ticaret Vekaletine de üreticiden ipek kozası almak üzere 500.000 Liraya kadar kredi açılmıştır.¹³² Bu kararlar giyim sektöründe önemi olan ipek üretiminin yanı sıra, savaş sanayiinde önemli yeri olan ve paraşüt yapımında kullanılan ipekli kumaşın üretimine verilen önemi de göstermektedir. Nitekim Türk Hava Kurumunda, İkinci Dünya Savaşı sırasında Bursa ipeğinden dünyanın en iyi paraşütleri üretilmiştir.¹³³

Tablo 6.9'da pamuk konusunda alınan Koordinasyon Heyeti Kararları yer almaktadır.

¹³¹ **T.C. Resmi Gazete**,10 Temmuz 1940, Sayı: 4557, s. 14264. T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 98.

¹³² **T.C. Resmi Gazete**, 28 Ağustos 1940, Sayı: 4599, s. 14582.

¹³³ "Paraşütün Tarihi", <http://www.airturkhaber.com/yazar.asp?yaziID=168> (8 Ocak 2014)

Tablo 6.9. Pamuk Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/25	14 Mayıs 1940	2/13471	20 Mayıs 1940 – Sayı:4513	Dokuma ve İplik Fabrikalarında fazla çalışma
K/59	21 Eylül 1940	2/14402	26 Eylül 1940 – Sayı:4622	Pamuk alımı için sermaye verilmesi
K/87	24 Aralık 1940	2/14914	27 Aralık 1940 – Sayı:4697	Üretici dışındaki kişilerden de pamuk satın alınması
K/95	30 Ocak 1941	2/15108	15 Şubat 1941 – Sayı:4735	Pamuk ipliği satış ve dağıtımının düzenlenmesi
K/127	27 Mart 1941	2/15490	3 Nisan 1941 – Sayı:4775	Pamuklara el konması
K/136	17 Nisan 1941	2/15638	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	İthal ve ihraç maddelerine fiyat tespiti ve fon tesisi için yetki verilmesi
K/163	13 Haziran 1941	2/15976	19 Haziran 1941 – Sayı:4838	41 sayılı karar tatbikatı için % 1 komisyon verilmesi
K/190	21 Ağustos 1941	2/16454	25 Ağustos 1941 – Sayı:4895	Pamuklu mensucat satış ve dağıtımının düzenlenmesi
K/195	27 Eylül 1941	2/16623	2 Ekim 1941 – Sayı:4927	127 sayılı karardaki pamuk fiyatlarının artırılması
K/229	27 Kasım 1941	2/16938	5 Aralık 1941 – Sayı:4976	Pamuk mubayaası için Ziraat Bankasına komisyon verilmesi
K/279	23 Şubat 1942	2/17387	28 Şubat 1942 – Sayı:5045	95 sayılı kararla verilmiş olan mütedavil sermayenin artırılması

K/309	16 Nisan 1942	2/17714	24 Nisan 1942 – Sayı:5091	Ziraat Bankası tarafından mübayaa olunan pamuklar için bankaya %1 komisyon verilmesi
K/450	18 Mayıs 1943	2/19940	25 Mayıs 1943 – Sayı:5412	127 ve 195 sayılı kararla tespit edilen pamuk fiyatları farkının fondan ödenmesi
K/469	18 Eylül 1943	2/20635	21 Eylül 1943 – Sayı:5513	1942 mahsulü pamuklara el konularak halen geçerli olan fiyatlarla satın alınması
K/522	24 Mayıs 1944	3/847	2 Haziran 1944 – Sayı:5720	Pamuk ipliği ve pamuklu dokuma primlerinden 15 milyon liranın Ereğli Kömür İşletmesine devri
K/582	2 Nisan 1945	3/2371	5 Nisan 1945 – Sayı:5974	Pamuk mevcudunun beyana tabi tutulması
K/584	19 Nisan 1945	3/2442	28 Nisan 1945 – Sayı:5993	522 sayılı karar gereğince elde edilen primlerden on iki milyon liranın kömür işletmelerine devri

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**.

6.3.4. Yünlü Dokuma Konusunda Alınan Önlemler

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı döneminde pamuk ve pamuklu dokuma ile ilgili kararların yanı sıra yün ve yünlü dokuma konusunda da Koordinasyon Heyeti Kararları alınmıştır. Bu kararların ilki 17 Temmuz 1940 tarihli K/41’dir. Bu karar ile Romanya’ya ihraç edilecek yapağı ve tiftik satışının Ziraat Bankası tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştır. Karara göre Romanya’dan ithal edilecek petrol ve benzin karşılığında bu ülkeye ihraç edilecek 3.150 ton yapağı ile 150 ton tiftiğin ihracatı için Ziraat Bankası’na Türkiye satıcıları adına anlaşma imzalama, kendisine teslim edilen malları alma yetkisi verilmiştir. Banka tarafından tüccara ödenen bedelle, Romanya’ya satış fiyatı arasında oluşan fark, faiz ve masrafların düşülmesinden sonra Ticaret Vekaleti emrindeki fona ayrılacaktır.¹³⁴ K/136 ile ithal ve ihraç maddelerinden bazıları hakkında fiyat tespiti ve ihracat fiyat farklarından doğacak fazla için bir fon tesisi konusunda Ticaret Vekaletine yetki verilirken, kararın 3. Maddesinde pamuk ve yapağıda ihracat fiyatı ile iç fiyatın belirlenmesi konusunda Ticaret Vekaleti ve İktisat Vekaleti birlikte yetkili kılınmıştır.¹³⁵ 26 Mayıs 1941’de ise K/155 ile üreticiden tiftik almak ve ihraç etmek üzere Ticaret Ofisi’ne yetki verilecektir. 13 Haziran 1941 tarihli K/163 ile de T.C. Ziraat Bankasına tiftik ve yapağının alım bedelleri üzerinden % 1 oranında komisyon verilmesi kararlaştırılmıştır.¹³⁶

Dış ticaret ile ilgi alınan bu kararlardan başka 24 Aralık 1940 tarihli K/80 ile ikametleri ya da iş yerleri İstanbul’da bulunan ve yapağı ticareti ile uğraşan gerçek ya da tüzel kişilere ait yapağılarının beyana tabi tutulmasına ve el konarak satın alınmasına karar verilmiştir.¹³⁷ Bu kararın kapsamı 22 Eylül 1941 tarihli K/200 ile Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, İzmir, Manisa, Aydın, Afyon, Eskişehir, Kütahya, Konya, Niğde, Kayseri, Sivas, Yozgat, Tokat, İçel, Seyhan, Mardin, Urfa, Diyarbakır, Muş, Bingöl, Erzurum, Ağrı, Kars, Trabzon, Van vilayetlerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir.¹³⁸

¹³⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 25 Temmuz 1940, Sayı:4570., s. 14378., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 99.

¹³⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Nisan 1941, Sayı:4791., s. 818.

¹³⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 19 Haziran 1941, Sayı: 4838, s. 1202.

¹³⁷ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 93.117.11., **T.C. Resmi Gazete**, 28 Kânunuevvel 1940, Sayı: 4698, s. 245.

¹³⁸ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2.Yer no: 96.82.1., **T.C. Resmi Gazete**, 2 Teşrinievvel 1941, Sayı: 4927, s. 1777.

17 Ocak 1942 tarihli K/257 ile yapağının beyanname ve el konma kararlarına tabii tutulmasına dair karar süresi 15 gün uzatılmış ve bu hükümlerin ülkenin tüm vilayet ve kazalarına da uygulanmasına karar verilmiştir.¹³⁹ Bir ay kadar sonra alınan K/285 kararı ise yapağın beyan süresi 15 Ocaktan 24 Şubat 1942'ye kadar uzatılmış,¹⁴⁰ 27 Ağustos 1942 tarihli K/386 ile ülkenin her yanında mevcut hakiki ya da hükmi şahısların elinde bulunan yapağılara bedeli karşılığında el konulmuştur.¹⁴¹

El koyma kararları daha çok spekülasyona engel olmak için tedbir amaçlı alınan kararlar şeklinde değerlendirilebilir. Çünkü yapağı üretiminde savaş süresince “kıtlık” şeklinde açıklanabilecek büyük bir düşme görülmemiştir. 1938 yılında 31.484 ton olan yapağı üretimi 1939'da 33.650, 1940'ta 33.295, 1941 yılında 33.332, 1942'de 30.539, 1943 yılında 28.005, 1944'de 30.299, 1945 yılında 31.767, 1946'da 31.202 ton olmuştur.¹⁴²

Tablo 6.10'da yapağı konusunda alınan Koordinasyon Heyeti Kararları verilmiştir.

¹³⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 26 Kânunusani 1942, Sayı: 5016, s. 2206.

¹⁴⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 9 Mart 1942, Sayı: 5052, s.2391.

¹⁴¹ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1 2. Yer no: 99.79.14., **T.C. Resmi Gazete**, 12 Eylül 1942, Sayı: 5209, s. 6989.

¹⁴² İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 323, 324.

Tablo 6.10. Yapağı Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/41	17 Temmuz 1940	2/13928	25 Temmuz 1940 – Sayı:4570	Romanya'ya yapılacak tiftik satışının Ziraat Bankası tarafından idare edilmesi
K/80	24 Aralık 1940	2/ 14911	28 Aralık 1940 – Sayı:4698	İstanbul'da yapağılara el konması
K/136	17 Nisan 1941	2/15638	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	İthal ve ihraç maddelerine fiyat tespiti ve fon tesisi için yetki verilmesi
K/155	26 Mayıs 1941	2/15881	31 Mayıs 1941 – Sayı:4822	Tiftik alımı için Ticaret Ofisine yetki verilmesi
K/200	22 Eylül 1941	2/16617	2 Ekim 1941 – Sayı:4927	Yapağılara el konması
K/257	17 Ocak 1942	2/17174	26 Ocak 1942 – Sayı:5016	200 sayılı karar hükümlerinin her tarafa teşmili
K/285	2 Mart 1942	2/17462	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Yapağılar hakkında 257 sayılı karar süresinin uzatılması
K/386	27 Ağustos 1942	2/18682	12 Eylül 1942 – Sayı:5209	Yapağı ve yünlerin beyan edilmesi ve el koyulması

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**.

6.4. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kira Sorunu

6.4.1. Milli Korunma Kanunu'nun Gayrimenkul Kiralarını İçeren 30. Maddesi ve Bu Maddede Yapılan Değişiklikler

İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi gayrimenkul kiralarının artmasında da görülmüştür. Hükümet kira konusunda yaşanan sıkıntıları Milli Korunma Kanunu'nun hazırlanma sürecinde göz önünde bulundurmuş ve kanunda bu konu ile ilgili bir maddeye yer vermiştir. 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun 30. Maddesine göre kanun uygulamada kaldığı sürece her türlü gayrimenkulün kira bedeli Kanun'un uygulamaya konulduğu yıldan önceki yıl (1939) belirlenmiş kira bedelinden fazla olamayacak ve bu kararın uygulanacağı yerler, hükümet tarafından belirlenip, ilân edilecektir. Kanunun 58. Maddesinde bu hükümlere aykırı davrananların 50 liradan 250 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılacağı, bu cezasının 1 yıllık kira tutarından az olmayacağı belirtilmiştir¹⁴³

28 Aralık 1940 tarihinde 3954 sayılı kanunla Milli Korunma Kanunu'nda ilk değişiklik yapılmış ve 30. Madde tekrar düzenlenmiştir. Buna göre kira bedelleri yine 1939 senesi kira bedelleri kadar olacaktır ve kira sözleşmelerinde kiracı aleyhinde hiçbir değişiklik yapılamayacaktır. 30. Maddenin 2. Fıkrasına göre kira bedeli kira sözleşmesi ile belirlenmiş olmayan ya da kanunun uygulamaya girmesinden sonra inşa edilen, kiracı değişikliğinden sonra tadilat yapıp kullanım şekli tamamen değiştirilerek yeniden kiraya verilen gayrimenkullerin kira bedellerinin ne şekilde saptanacağı ise Hükümet kararnamesi ile belirlenecektir. 3. Fıkroda kira sözleşmesindeki bütün şartlarını yerine getiren kiracılar sözleşme bitim tarihinden 15 gün önce sözleşmenin yenilenmiş olması koşulu ile kanunun uygulamada olduğu süre ve uygulamanın bitiminden sonraki üç ay süresince tahliye edilemeyecektir. Bu değişiklikle ilk halinde tamamen kiracıyı korumaya dönük olan hükümlere ev sahibini de koruyan bir hüküm ilave edilecektir. İlk haline göre kanunun uygulama süresince sözleşme şartlarını yerine getiren hiçbir kiracıya tahliye davası açılmazken, yapılan düzenleme ile ev sahiplerine kira sözleşmesinin bitiminde evde kendisi oturacaksa tahliye davası açabilme hakkı tanınacaktır.

¹⁴³ T.C. Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940, Sayı: 4417, s. 13216.

Kaloriferli evlerde kömür fiyatındaki gelişmelerin kiraya yansıtılma oranı da bir kararname ile belirlenecektir.¹⁴⁴

Milli Korunma Kanunu'nda 3 Şubat 1942'de 4180 sayılı kanunla yapılan üçüncü değişiklikle 30. Madde yeniden ele alınmıştır. Mevcut hükümlere kiracının kendi isteği ile evden çıkacağı duruma açıklık getirilmiş, kiracı çıkma talebini ev sahibine sözleşmenin bitiş tarihine 15 gün kala yazılı olarak bildirmek zorunda tutulmuştur. Aksi takdirde sözleşme aynı şartlarla bir sene daha uzayacaktır. Kiracı durumunu beyan ettiği halde evi boşaltmadığı durumda ev sahibine tahliye davası açma hakkı verilmiştir.¹⁴⁵

Milli Korunma Kanunu'nda 11 Ağustos 1944 tarih ve 4548 sayılı kanunla 4. değişiklikle kira konusunda yeni bir düzenleme daha yapılmış, mevcut hükümlere bazı maddeler eklenmiştir.¹⁴⁶ Bu düzenleme Ankara gibi nüfusun fazla olduğu ve ev sayısının yetersiz kaldığı yerlerde ev sahipleri ile fazla kira verme imkanına sahip kiracıların kendi aralarında anlaşarak kanunu ihlal etmeleri üzerine yapılmıştır. Çünkü Milli Korunma Kanunu, zorunlu ihtiyaçlardan sayılan pek çok maddenin olağanüstü durumlarda Hükümet eli ile bedeli karşılığında ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını kabul etmektedir ve ev konusu da en önemli gereksinimdir. Bu nedenle kira konusunda her türlü haksızlığın önlenmesi için bu yönde bir düzenleme yapılmıştır.

Yapılan değişikliğe göre kira bedeli kira sözleşmesi ile belirlenmiş olmayan ya da kanunun uygulamaya girmesinden sonra inşa edilen, kiracı değişikliğinden sonra tadilat yapıp yeniden kiraya verilen gayrimenkullerin kira bedellerinin ne şekilde saptanacağı Hükümet kararnamesi ile değil 1939 yılı rayicine göre belediye encümenleri tarafından belirlenecektir.

Mal sahibi kendisi için mesken olarak kullanmak üzere tahliye ettirdiği evini bir yıl süre ile başkasına kiralayamayacaktır. Ayrıca Hükümete mal sahiplerini lüzum görülen yerlerde boşalmış kiralık gayrimenkullerini belediyelere veya mahalle muhtarlarına bildirmeğe, bunların kontrolünün yapılması için her mahallede muhtarlarca tutulacak olan defterlere kaydettirmeye, belirlenecek süre içinde kiraya

¹⁴⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Kânunuevvel 1940, Sayı: 4698, s. 243.

¹⁴⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 3 Şubat 1942, Sayı: 5023, s. 2237., Şefik Bilkur, "Mesken Buhranı Karşısında Alabileceğimiz Tedbirler", **Türk Ekonomisi**, Ankara, 15 Eylül 1943, s. 91. (87-91)

¹⁴⁶ **T. C. Resmi Gazete**, 11 Ağustos 1944, Sayı: 5780, s. 7461., **Düstur**, Ankara, Devlet Matbaası, 1944, Üçüncü Tertip, C. XXV, s.1341-1364.

vermeye mecbur etme yetkisi verilmiştir. Belirlenen süre içinde talibi olduğu ve geçerli bir neden olmadığı halde kiraya verilmeyen gayrimenkullere el koyarak bunları kiraya verme yetkisi de verilmiştir.¹⁴⁷

30. Madde hükümlerine uymayanlara bir senelik kira bedeli tutarında para cezası verilmesinin yanı sıra suçun tekrarı halinde cezanın iki kat arttırılmasına karar verilmiştir. Bunu alışkanlık edinenlere de para cezasından başka bir aydan altı aya kadar hapis cezası öngörülmüştür.¹⁴⁸

6.4.2. Kira İhtikarı ve Kira İhtikarına Karşı Alınan Önlemler

Savaş döneminde yaşanan çeşitli sorunlardan biri de kiracı-ev sahibi ilişkileri olmuş, savaşın başlamasının hemen ardından pek çok tüketim maddesinin fiyatları artarken ev kiralari da yükselmiştir.¹⁴⁹ Kira konusunun ciddi sorun haline gelmesi üzerine Koordinasyon Heyeti Milli Korunma Kanunu'nun 30. Maddesine uygun olarak 3 Nisan 1940'ta kabul ettiği K/17 ile Milli Korunma Kanunu'nun 30. Maddesinin tüm şehirlerde uygulanmasına karar vermiştir.¹⁵⁰ İstanbul'da mevcut nüfusun % 80'inin kiracı olarak yaşadığını söyleyen Cumhuriyet Gazetesi yazarı Selahattin Güngör, Koordinasyon Heyeti'nin aldığı K/17 numaralı gayrimenkul kiralari arttırılmaması kararına "*Milli Korunma Kanunu olmasaydı çoktan ev kiralari fırlamıştı biz de mahalle mahalle geziyorduk.*"¹⁵¹ sözleri ile destek vermiştir.

¹⁴⁷ "Kiralama Meselesi", **Akşam**, 15 Kanunuevvel 1943, Sayı: 9033, s. 2.

¹⁴⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Ağustos 1944, Sayı: 5780, s. 7461.

¹⁴⁹ "Ev Kiralari", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1939, Sayı: 5506, s. 2, "İhtikar Hareketi ve Tedbirlerin Neticesi", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1939, Sayı: 5507, s. 2.

¹⁵⁰ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 90.32..17.

¹⁵¹ Selahattin Güngör, "Gayrimeskûn Sakinler", **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1940, Sayı: 5752, s. 6.

Şekil 6.3. “Bir apartmanın bir aylık kirası Mal sahibi- Daha gelmedi cüzdanını da koyuver bakalım”
Akbaba, 18 Kasım 1943, Sayı: 503, s 1

10 Eylül 1940'ta alınan K/53 ile K/17'nin kapsamı genişletilerek tüm kaza merkezlerinde de uygulanmasına karar verilmiştir. Ancak gayrimenkul kiralalarının 1939 yılı kira bedelinin üzerine çıkmaması yönünde alınan karara rağmen kira artışları devam etmiştir.¹⁵²

Savaş döneminde İstanbul'da yaşayan bazı kişilerin Anadolu'ya yerleşmek için gitmeleri Anadolu'daki yerleşim merkezlerinde de kiralaların artmasına neden olmuştur. Örneğin Trabzon'da ev kiralalarında % 100 oranında artışlar görülmüştür.¹⁵³

Kira artışlarının temelinde ev sahibi ile kiracı arasında sözleşme yapılmaması yatmaktadır. Sözleşme yapılmadan kiralanan evlerde fiyat artışının kontrol edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle sorunun çözümü için gerekli araştırmaların yapıp sözleşmesiz olarak kiracı kabul eden ev ve dükkan sahiplerinden para cezası alınması yoluna gidilmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca 14 Şubat 1941 tarihli K/98 ile gayrimenkullerin kira bedellerinin ne şekilde saptanacağı ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Karara göre tadilat yapılarak kullanım tarzı değiştirilen evlerin, kira bedelleri tadilat komisyonlarınca

¹⁵² “Soruyoruz Çorlu'da Ev Kiralarında Niçin İhtikar”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1940, Sayı:5745, s. 2.

¹⁵³ “Sayfiyelerde Ev Kiraları Yükseldi”, **YeniYol**, 23 Nisan 1941, Sayı: 2786, s.1.

¹⁵⁴ “Bir Kontrol Yapılacak”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1940, Sayı: 5818, s. 2.”İstanbul'a Aid Kira Kuntratları ve Ahşap Bina Vaziyetleri de Tetkik Olunuyor”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1941, Sayı: 5997, s. 1.

belirlenmeden kiraya verilmeleri yasaklanmıştır.¹⁵⁵ Fakat alınan kararlara rağmen Ankara başta olmak üzere tüm kentlerde kiralar hızla artmıştır.¹⁵⁶

Ev kiralarındaki artışın yanı sıra mobilyalı olarak kiraya verilen evler için de kiracıyı koruyacak tedbirler aranmış, antika değeri olduğu öne sürülen eşyaların kirayı fazla arttırmamasına yönelik bir karar alınmıştır. 17 Haziran 1941’de alınan K/166 kararına göre mobilyalı olarak kiraya verilen evlerin kira bedellerine mobilyaların belediyeler tarafından takdir edilecek değerlerin % 20’si eklenebilecektir.¹⁵⁷ Ancak eklenecek miktar kira bedelinin % 50’sini aşmayacaktır. Mobilyalı ev kiralayanların ev sahiplerinden, evlerdeki mevcut mobilyanın değerini K/166 gereğince Belediyeye takdir ettirildiğine dair belgeyi talep etmelerini, bu belgeyi kontrol memurlarına istendiği takdirde ibraz etmek üzere muhafaza etmeleri gerektiği basın yolu ile duyurulmuştur.¹⁵⁸

1942 yılı Ekim ayında yaklaşan kış koşullarında kaloriferli evlerde kömür bedelinin kiracıya ne şekilde yansıtacağı konusu da gündeme gelmiştir.¹⁵⁹ Mal sahipleri Milli Korunma Kanunu’nun 30 maddesine dayanarak kömür fiyatlarındaki artışın kiraya yansıtılması gerektiği gerekçesi ile kirada artış talebinde bulunmuşlardır. Ancak Koordinasyon Heyeti bu başvuruya olumlu yanıt vermemiştir.¹⁶⁰ Bu sorunun yanıtı 19 Ekim 1943’te kabul edilen K/479 ile açıklık kazanmıştır. 1 Kasım 1943’te uygulamaya konulan K/479 ile kaloriferli binalarda kömür fiyatlarının kiraya yansıtılması oranı belirlenmiştir. Buna göre kömür fiyat farkı olarak kira bedellerine % 10 oranında zam yapılabilecektir. Bu zam kira bedelinin bir senelik tutarı üzerinden hesaplanacak ve her ay 1/12 oranında kiracıdan tahsil edilecektir.¹⁶¹

¹⁵⁵ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 94.11.9. , “Kiralara Hakkında Vilayetin Tebliği”, **Ulus**, 24 Mayıs 1941, Sayı: 7112, s. 1.

¹⁵⁶ “Doğru Değil mi”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1941, Sayfa: 6013, s. 6.

¹⁵⁷ **BCA**, Fon kodu: 30.18.1.2 Yer no: 95.52..13.

¹⁵⁸ “Mobilyalı Ev Kiralayanlara”, **Ulus**, 30 Ağustos 1943, Sayı:7931, s. 6.

¹⁵⁹ Burhan Felek, “Varlıklı Yoksullar”, **Cumhuriyet**, 26 Birinciteşrin 1942, Sayı: 6535, s. 3.

¹⁶⁰ “Kaloriferli Apartmanların Kiraları Yükselmeyecek”, **Akşam**, 4 Kânunusani 1942, Sayı: 8333, s. 1.

¹⁶¹ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 103.77..5., **T.C. Resmi Gazete**, 1 Teşrinisani 1943, Sayı: 5780, s.5986.

Şekil 6.4. “İyi ki kaloriferli apartmanda oturmuyoruz.
-Evet, hem yüzde on fazla verecek, hem de yine bu kadar titreyeceğiz!..”
Akbaba, 11 Kasım 1943, Sayı: 502, s. 9

Kira ihtikarının önlenmesi için alınan tüm kararlara rağmen kira ihtikarının önüne geçmek mümkün olmamış, savaş döneminde mal sahibi-kiracı sorunu kapsamında pek çok sorun mahkemelere yansımıştır. Kira ihtikarı ile ilgili ilk dava 26 Nisan 1940’ta başlamıştır.¹⁶² Dava bir hafta gibi kısa bir sürede sonuçlanmış, mal sahibine bir senelik kira bedeli olan 240 Lira para cezası verilmiştir. Milli Korunma Kanunu’nun “*Bu kanuna göre hükmedilen cezalar tecil edilemez.*” diyen 60. Maddesine göre cezanın tecil edilmemesi kararlaştırılmıştır.¹⁶³ Kira ihtikarı haberlerine dönem basınında sık sık rastlanmaktadır.¹⁶⁴

Kiracıların tahliye edilmesi ilgili davalar da alınan Koordinasyon Heyeti Kararları doğrultusunda görülmüştür. Örneğin bir senelik sözleşme süresi dolan kiracının bir aylık kirasını da ödemediği için tahliyesinin istendiği davada, su akıtan çatı yüzünden eşyaların zarar görmesi ve bir aylık kira ile tamirat yaptırılması nedeni ile tahliye kararı verilmemiştir.¹⁶⁵ Mal sahibinin kendisinin oturacağını beyan ederek kiracısının tahliye edilmesini talep ettiği davada başka evi olduğu saptanan mal sahibinin açtığı dava kiracı lehine sonuçlanmıştır.¹⁶⁶

¹⁶² “Kira İhtikarı”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1940, Sayı: 5732, s. 2.

¹⁶³ “İhtikarın Cezası”, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1940, Sayı: 5738., s. 2.

¹⁶⁴ “Ev Kirasını Arttıran Bir Kadın Mahkum Oldu”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1942, Sayı: 6283, s. 2., “Ceza Giyen Vurguncular”, **Ulus**, 14 Mart 1943, Sayı: 7762, s. 1., “Kirayı Arttıranlar Mahkum Oldu”, **Ulus**, 30 Sonkânun 1944, Sayı: 8078, s. 1., “Evini Mobilyalı Olarak Yüksek Bedelle Kiraya Veren”, **Ulus**, 3 Şubat 1944, Sayı:8082, s. 4., “Fazla Kira Alan Bir Mal Sahibi Mahkemeye Verildi”, **Cumhuriyet**, 15 Birinciteşrin 1943, Sayı: 6884, s. 2., “Belediyeye Kıymet Takdir Ettirmeden”, **Ulus**, 3 Şubat 1944, Sayı:8082, s. 4

¹⁶⁵ Vehbi Baykan, **Milli Korunma Hükümlerine Göre Tahliye Davaları**, 1945, Tan Matbaası, İstanbul, s. 28.

¹⁶⁶ **A.e.**, s. 43.

Tablo 6.11’de gayrimenkul kiralari konusunda alınan Koordinasyon Heyeti Kararlari verilmiştir.

Tablo 6.11. Gayrimenkul Kiralari Konusunda Alinan Koordinasyon Heyeti Kararlari

Karar Sayisi	Karar Tarihi	Kararname Sayisi	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayisi	Karar
K/17	3 Nisan 1940	2/13217	11 Nisan 1940 – Sayi:4482	Vilayet merkezlerinde kiralari arttirilmaması
K/53	10 Eylul 1940	2/14318	21 Eylul 1940 – Sayi:4618	Kaza merkezlerinde kiralari arttirilmaması
K/98	14 Şubat 1941	2/15194	20 Şubat 1941 – Sayi:4739	Gayrimenkul kira bedelleri
K/166	17 Haziran 1941	2/16028	23 Haziran 1941 – Sayi:4841	Mobilyali binalari kira bedelleri
K/479	19 Kasim 1943	2/20780	1 Kasim 1943 – Sayi:5544	Kaloriferli binalarda kömür fiyatlarini kiraya yansitilmasi

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararlari**, Hüsnü Bengi, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararlari**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**.

6.5. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Kağıt Tüketiminin Denetim Altına Alınması

İkinci Dünya Savaşı koşulları altında ithalat imkanlarının kısıtlı olması, kağıt stoklarında azalmaya neden olmuştur. Savaş dönemi Hükümetleri diğer konularda aldıkları tedbirlerin yanı sıra kağıt tüketimin kontrol edilmesi ile ilgili kararlar da alarak mevcut stokların daha uzun süre idare etmesi için çalışmışlardır. Bu yönde alınan kararların başında gazetelerin sayfa sayılarının kısıtlanması gelmektedir. Ayrıca devlet dairelerinde tüketilen kağıtlar için de kısıtlamaya gidilmiştir.

6.5.1. Gazete Sayfa Sayısının Kısıtlanması

Ülkedeki kağıt stokunun uzun süre dayanması için gazete sayfa sayılarının azaltılması yönündeki ilk karar 14 Mayıs 1940 tarihli K/23'tür. K/23 ile sayfa boyutları 0.42 x 0.58 metre olan gazetelerin günde en fazla 6 sayfa, boyutu daha küçük olan gazetelerin günde en fazla 8 sayfa olarak basılması kararlaştırılmıştır. Ulus gazetesinin resmi tebligat ve ilanların çok yer kapladığı günlerde 8 sayfa olarak çıkması uygun görülmüştür. Kağıt stoklarının tükenmemesi için kağıt ithalatına önem verilmiş, 15 Haziran 1940 tarihli K/32 ile kağıt ithal edilmesi ve stok yapılması için Ziraat Bankasına 300.000 liralık sermaye verilmiştir.

Ancak alınan bu önlemlerle kağıt sıkıntısını aşmak mümkün olmamış ve K/23 ile alınan karar kısa bir süre sonra K/35 ile değiştirilmiş ve gazete sayfa sayısı tekrar düşürülmüştür. Böylece 4 Temmuz 1940'ta K/23'te belirtilen ölçülerle basılan gazetelerin günde en fazla 4 sayfa, daha küçük ebattaki gazetelerin günde en fazla 6 sayfa olarak basılmasına karar verilmiştir.¹⁶⁷ Baskı makinelerinin teknik özellikleri de bu düzenlemelerde göz önünde tutulmuş, "*baskı makineleri altı sayfa basmaya uygun olmayan*" gazetelerin haftada dört gün için dörder sayfa veya üç gün için sekizer sayfa basmasına izin verilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Peyami Safa bu kararı " ...Eğer bu dört sayfaya inme zarureti gazetelerimizin eline, kağıttan ziyade keyfiyet, hacimden ziyade cevher aratan bir tercihin süzgecini verir de sahifelerinden, sütunlarından hatta satırlarından bütün şişirme, kof ve yavan fikir, haber, nükte, tabir, kelime, başlık ve serlevha (başlık-yazı) molozlarını elemelerine yardım ederse, maddeye ait bir katlığın manaya hizmeti bakımından, şimdiki buhranın mesleğimiz lehine bir seleksiyona (seçme-ayıklanma) yaradığını göreceğiz" sözleri ile karşılamıştır. Bk: Peyami Safa, "Dört Sayfaya İnerken", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1940, Sayı:5811, s. 3.

¹⁶⁸ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2.Yer no: 91.65.10 sayı 1/13570.

Bu karardan sonra gazeteler, sayfa ebatlarını küçültmek sureti ile günde altı sayfa basmaya başlamışlardır.¹⁶⁹ Karardaki ifade açısından yararlanan ve sayfa ebadını küçülterek 6 sayfa olarak basan gazetelerden biri olan Cumhuriyet Gazetesinin 18 Temmuz 1940 tarihli sayısında bu durum “Kendi kendimizi tenkid” köşesinde değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmede kararnamenin çıkarılış nedeninin kağıt tasarrufu olduğu, ancak gazetelerin sayfa boyutunda yaptıkları değişiklikle bu amacın dışına çıktıklarını belirtilmiştir. Okuyuculara olan sorumlulukları çerçevesinde bu yolun seçildiği belirtilmiş, “...hareketin kararname ruh ve maksadı ile tam ve kamil bir tezat teşkil ettiğinden şüphemiz yoktur. Ortada tashih olunacak bir sakatlık bulunduğunun nihayet Hükümetimizce de anlaşılabilmesi beklenebilir. Hatta mevcut kararnameyi ilga ederek eski hali iade etmek bile bir hal şeklidir” denmiştir. Düzenlemenin kağıt tasarrufundan çok, kağıdın kesilerek israf edilmesine yol açtığı belirtilmiştir.¹⁷⁰

Koordinasyon Heyeti gelişen bu durum karşısında K/35 kararını tamamlayıcı nitelikte olan ve 30 Temmuz 1940 tarihli K/45 kararı almıştır. K/45 ile K/35 kararının yayınlandığı 10 Temmuz 1940 tarihinden sonra fazla sayfa çıkartmak amacı ile boyut değiştirilmesi ve kağıtların kesilerek küçültülmesi yasaklanmıştır.¹⁷¹

2 Aralık 1940 tarihli K/78 ile yine K/23’te belirtilen ebattaki gazetelerin günde en fazla 6 sayfa olarak, daha küçük boyda olan gazetelerin günde en fazla 8 sayfa olarak basılmasına karar verilmiştir. 14 Şubat 1941 tarihli K/112 ile K/78’de değişiklik yapılmış ve “zaruret dolayısı ile, gazetenin basıldığı makinenin tebdili icabettiği takdirde Başvekaletin müsaadesi ile 1 /11/ 1940 tarihindeki ebat değiştirilebilir” ifadesi eklenmiştir. K/171 ile 15 Temmuz 1941’de gazete sayfa sayısı yine aynı ölçüdeki gazeteler için günde en fazla 4 sayfaya, daha küçük boyda olanlar için 6 sayfaya düşürülmüştür.¹⁷² 15 Ekim 1943’te alınan K/476 ile aynı ölçüdeki gazeteler için haftada en fazla 34 sayfa, daha küçükler haftada en fazla 48 sayfa kararı alınmıştır.¹⁷³

¹⁶⁹ “Gazeteler 4 Sahife Olarak Çıkacaklar”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1940, Sayı: 5807, s. 3.

¹⁷⁰ “Gazetelerin Hacmi Meselesi”, **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1940, Sayı: 5814, s. 1.

¹⁷¹ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 92.77.11., **T.C. Resmi Gazete**, 7 Ağustos 1940, Sayı: 4581, s. 14460.

¹⁷² **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 94.11.12., “Gazete Sayfaları”, **Ulus**, 19 Temmuz 1941, Sayı: 7168, s. 2.

¹⁷³ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Teşrinievvel 1943, Sayı. 5538, s. 5962.

Gazeteler sayfa kısıtlaması yönünde alınan bu kararlar sonucunda sayfa sayılarını azaltmak zorunda kalmışlar, buna karşılık daha çok yazı yazabilmek için harfleri küçük puntolarla yazma yoluna gitmişlerdir.¹⁷⁴

6.5.2. Devlet Dairelerinde Kağıt Tüketiminin Kontrol Altına Alınması

Koordinasyon Heyeti, gazete sayfalarının sınırlandırmalarını başlatan 20 Mayıs 1940 tarihli K/23 uygulamasının hemen ardından, devlet kurumlarında da kağıt tasarrufu yapılması yönünde kararlar almıştır. 27 Haziran 1940 tarihli K/33 kararı ile devlet dairelerinin merkez ve taşra teşkilatlarının kullanacağı kırtasiye maddelerinde % 40 ve kullanılacak beyaz kağıtlarda % 70 oranında tasarrufa gidilmiştir.¹⁷⁵ 25 Eylül 1940 tarihli K/44 ile devlet daireleri ile sermayesi devlet tarafından verilen ve sermayesinin en az yarısı devlet iştiraki olan hükmi şahıslar, kurumlar, fabrikalar, bankalar ve cemiyetlerin kullanacağı matbua ve defterlerin normları belirlenmiştir.¹⁷⁶

Devlet dairelerinde kağıt kullanımını düzenleyen K/33 kararı, ilerleyen dönemlerde değişikliklere uğramıştır. Önce 6 Kasım 1940 tarihli K/69 ile devlet dairelerinde kullanılacak kırtasiye miktarında % 20 ve beyaz kağıt miktarında % 60 oranında tasarruf sağlanmıştır. Ardından K/81 ile Milli Müdafaa Vekaletinin kırtasiye bütçesi istisna edilmiştir. K/88 ile Milli Müdafaa Vekaleti, K/96 ile Dahiliye Vekaleti, K/124 ile Devlet Limanları İdaresi, K/129 ile Jandarma Genel Komutanlığı, K/146 ile Münakalat Vekaleti K/33 ve K/69 ile alınan karardan istisna edilmiştir. 14 Şubat 1941 tarihli K/109 ile Adliye Vekaletinin¹⁷⁷ ve aynı gün alınan K/110 kararı ile Devlet Demiryolları İdaresinin,¹⁷⁸ K/140 ile Emniyet genel Müdürlüğünün¹⁷⁹ de devlet dairelerinde uygulanan kağıt tasarrufundan istisnası sağlanmıştır.

Devlet dairelerinde uygulanacak kağıt tasarrufu kararı 26 Mayıs 1941 tarihli K/154 ve 13 Nisan 1942 tarihli K/312 ile yeniden düzenlenmiştir. K/154 ile devlet dairelerinin merkez ve taşra teşkilatlarının kullanacağı kırtasiye maddelerinde

¹⁷⁴ Fuat Süreyya Oral, **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973**, Ankara, Sanayi Nefise Matbaası, 1973, s. 157.

¹⁷⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Haziran 1940, Sayı: 4546, s. 169.

¹⁷⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 4 Teşrinievvel 1940, Sayı: 4629, s. 14790.

¹⁷⁷ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 94.11.10

¹⁷⁸ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 94.11.11

¹⁷⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 9 Mayıs 1941, Sayı: 4804, s. 902.

yapılacak kısıtlamadan vaz geçilmiş ve beyaz kağıtlarda yapılacak tasarruf % 50 oranına çekilmiştir.¹⁸⁰ K/312 ile bu oran % 25-50 arasında belirlenmiştir.¹⁸¹

6.5.3. Özel Sektöre Ait Kağıtlara El Konması

Kağıt ile ilgili kısıtlamaların yanı sıra İstanbul'daki özel kesimin elindeki kağıtlara el konması ve dağıtılması devlet tarafından yapılmaya başlanmıştır. 1942 yılı ocak ayında İstanbul belediye sınırları içinde bulunan ve elinde kağıt olan herkesin, bu kağıtları türü ne olursa olsun beyan etmesine karar verilmiştir. Milli Korunma Kanunu'nun 4156 sayılı kanunla değiştirilen 14. Maddesinin 3. Fıkrasına dayanarak 14 Ocak 1942 tarihinden itibaren üç gün içinde bu kağıtların beyan edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸²

Kağıtların beyan edilmesinin ardından 7 Şubat 1942'de alınan K/265 ile ikametleri İstanbul sınırları içinde bulunan ithalatçı, ihracatçı, komisyoncu, toptancı, yarı toptancı, depocu, emanetçi, nakliyecisi, müteahhit, bankalar, gazete ve kitap matbaaları ve idarehaneleri, kitapçılar, kırtasiyeciler ve defter imalatçıları gibi tüm gerçek ve tüzel kişilerin elinde bulunan ve kararnamede özellikleri belirtilen kağıtlara bedeli karşılığı el konması ve bunların ihtiyacı olanlara dağıtılması kararı almıştır. Söz konusu kağıtları satın alma görevi Türkiye Mahdut Mesuliyetli Basım İstihlak Kooperatif Şirketi'ne verilmiştir.

El konan kağıtların Matbuat Umum Müdürlüğü'nün direktifleri doğrultusunda yine Türkiye Mahdut Mesuliyetli Basım İstihlak Kooperatif Şirketi tarafından belirtilen yerlere dağıtılması kararlaştırılmıştır. Aynı gün alınan K/269 ile İstanbul belediye sınırları dışında kalan gazete ve dergilerin aylık kağıt ihtiyaçları da beyana tabii tutulmuştur.¹⁸³ 13 Ağustos 1941'de K/184 ile Ticaret Vekaletine el koyma konusunda verilmiş olan yetkinin¹⁸⁴ her tür kağıt ve kırtasiyeyi de kapsamı 11 Nisan 1942'de kabul edilmiştir.¹⁸⁵ 1942 yılı Haziran ayı ortasında K/347 kararı ile kağıtlara el koyma kararı uygulanmaya başlanmıştır.¹⁸⁶ Ancak Kağıtlara el koyma

¹⁸⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 31 Mayıs 1941, Sayı: 4822, s. 1012.

¹⁸¹ **T.C. Resmi Gazete**, 18 Nisan 1942, Sayı: 5087, s. 2694.

¹⁸² "Kağıtlara El Konuluyor", **Cumhuriyet**, 14 İkincikânun 1942, Sayı: 6252, s. 3.

¹⁸³ **T. C. Resmi Gazete**, 11 Şubat 1942, Sayı. 5030, s. 2269, 2270.

¹⁸⁴ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 96.70.19.

¹⁸⁵ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2. Yer no: 98.30.13.

¹⁸⁶ "Gazete, Kitap ve Mecmua Kağıtlarına El Kondu", **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1942, Sayı: 6406, s. 1.

kararları 25 Ağustos 1942 tarihli K/380 ile kaldırılmıştır.¹⁸⁷ Görüldüğü gibi savaş döneminde ciddi bir kağıt tasarrufuna gidilmiş, mevcut kağıtların dağıtımı da denetim altına alınmıştır. Hükümet bir yandan basın tarafından kullanılan kağıt miktarını denetim altına alırken, diğer yandan devlet dairelerinde de kağıt tasarrufuna dönük uygulamalar sergilemiştir. Ancak devlet dairelerinde 1940 yılı Haziran ayında başlatılmış olan tasarruf tedbirleri 1941 yılı şubat ayından itibaren gevşetilmiştir. Devlet dairelerinde uygulanan kağıt tasarrufu tedbirleri gevşetilirken, gazete sayfa sayılarındaki kısıtlamanın sürmesi ve aynı zamanda özel sektöre ait kağıtlara el konması, Hükümetin kağıt tasarrufu için yapılacak fedakarlığı ağırlıklı olarak özel sektöre yüklediğini düşündürmektedir.

Savaş döneminde sadece kağıt tüketiminin kontrol altına alınması ile yetinilmemiş, artık kağıtların üretime kazandırılması yoluna da gidilmiştir. Bu bağlamda lüzumsuz kağıtların değerlendirilmesi için önlem alınmış ve 4 Ağustos 1942 tarihli K/364 ile resmi dairelerdeki beyaz veya renkli, çizgili, çizgisiz, yazılı ve yazısız her türlü lüzumsuz kağıtların toplanarak rutubetsiz ve temiz yerlerde saklanması ve bedelsiz olarak Sümerbank'a verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁸

2 Mart 1942 tarihli karar K/289 ile resmi daire ve kurumlarda kullanılan evrak ve matbuanın standart hale getirilmesi ve kâğıt tüketiminin düzenlenmesi için, Millî Korunma Kanununun 6. maddesine dayanarak Başvekâlet Koordinasyon Bürosuna bağlı olmak üzere Kâğıt ve Matbuayı Düzenleme Bürosu kurulmuş,¹⁸⁹ bu büro 7 Mayıs 1945 tarihli K/588 ile İktisat Vekaletine bağlanmıştır.¹⁹⁰

Kağıt kullanımının düzenlenmesi konusunda Koordinasyon Heyeti'nin aldığı özel günlerle ilgili kararların Resmi Gazetede yayınlanmadan da uygulandığı görülmüştür. Örneğin 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk'ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım günlerinde çıkacak gazeteleri sayfa kısıtlaması dışında bırakan K/68 ve K/72 kararı Resmi Gazetede yayınlanmadan uygulamaya girmiştir. 24 Ekim 1940 tarihinde Koordinasyon Heyeti tarafından alınan K/68 kararı 31 Ekim 1940 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış ama 29 Ekim 1940'ta uygulanmıştır. Benzer şekilde 9 Kasım 1940 tarihinde alınan K/72 de 18 Kasım 1940 günü Resmi Gazetede

¹⁸⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Ağustos 1942, Sayı: 5296, s. 3578.

¹⁸⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 28 Ağustos 1942, Sayı: 5296, s. 3478.

¹⁸⁹ **BCA**, Fon kodu: 30 18 1.2.Yer no: 97.124.12 , **T. C. Resmi Gazete**, 9 Mart 1942, Sayı: 5052, s. 2392.

¹⁹⁰ **T. C. Resmi Gazete**, 12 Mayıs 1945, Sayı: 6004, s. 8637.

yayınlanmış ancak alınan karar 10 Kasım 1940 tarihinde uygulamaya konmuştur. Tablo 6.12’de kağıt stoku ve tüketimi konusunda alınan Koordinasyon Heyeti Kararları verilmiştir.

Tablo 6.12. Kağıt Stoku ve Tüketimi Konusunda Alınan Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/23	14 Mayıs 1940	2/13468	20 Mayıs 1940 – Sayı:4513	Gazete sayfa sayısının kısıtlanması
K/32	15 Haziran 1940	2/13728	21 Haziran 1940 – Sayı:4541	Kağıt ithali için sermaye verilmesi
K/33	22 Haziran 1940	2/13745	27 Haziran 1940 – Sayı:4546	Kağıt tüketiminin kısıtlanması
K/35	4 Temmuz 1940	2/13870	10 Temmuz 1940 – Sayı:4557	Gazete sayfa sayısının kısıtlanması
K/44	25 Eylül 1940	2/14443	4 Ekim 1940 – Sayı:4629	Defter ve Matbu normları
K/45	30 Temmuz 1940	2/14111	7 Ağustos 1940 – Sayı:4581	Gazete sayfa sayısının kısıtlanması
K/68	24 Ekim 1940	2/14578	31 Ekim 1940 – Sayı:4650	29 Ekimde çıkacak gazetelerin kısıtlamadan istisnası
K/69	6 Kasım 1940	2/14638	11 Kasım 1940 – Sayı:4657	Kağıt tüketiminin kısıtlanması
K/72	9 Kasım 1940	2/14657	18 Kasım 1940 – Sayı:4663	10 Kasımda çıkacak gazetelerin kısıtlamadan istisnası
K/78	2 Aralık 1940	2/14790	7 Aralık 1940 – Sayı:4680	Gazete sayfa sayısının kısıtlanması
K/96	5 Şubat 1941	2/15137	15 Şubat 1941 – Sayı:4735	Dahiliye Bakanlığının kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/109	14 Şubat 1941	2/15195	20 Şubat 1941 – Sayı:4739	Adliye Bakanlığının kırtasiye kısıtlamasından istisnası

K/110	14 Şubat 1941	2/15196	20 Şubat 1941 – Sayı:4739	Devlet Demiryollarının kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/112	14 Şubat 1941	2/15197	20 Şubat 1941 – Sayı:4739	78 sayılı karara bir hüküm ilavesi
K/140	28 Nisan 1941	2/15674	9 Mayıs 1941 – Sayı:4804	Emniyet Umum Müdürlüğünün kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/154	26 Mayıs 1941	2/15880	31 Mayıs 1941 – Sayı:4822	Kırtasiye kısıtlamasının kaldırılması
K/171	15 Temmuz 1941	2/16245	25 Temmuz 1941 – Sayı:4869	78 sayılı kararın tadili
K/265	7 Şubat 1942	2/17291	11 Şubat 1942 – Sayı:5030	İstanbul'daki kağıtlara el konması
K/269	7 Şubat 1942	2/17293	11 Şubat 1942 – Sayı:5030	İstanbul dışındaki gazetelerin aylık kağıt ihtiyacının beyana tabi tutulması
K/289	2 Mart 1942	2/17465	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Kağıt ve Matbaayı Düzenleme Bürosu kurulması
K/301	23 Mart 1942	2/17574	1 Nisan 1942 – Sayı:5072	Okul kitapları için kağıt stoku yapmak üzere mütedavil sermaye verilmesi
K/312	13 Nisan 1942	2/17678	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	Kırtasiye talimatnamesinin 5 inci maddesinin değiştirilmesi
K/347	5 Haziran 1942	2/ 18107	16 Haziran 1942 – Sayı:5133	Hakiki ve hükmi şahıslar ellerinde ve gümrüklerde bulunan belli özelliklerdeki kağıtların beyana tabii tutulması ve el konması

K/354	1 Temmuz 1942	2/18228	7 Temmuz 1942 – Sayı:5151	Maliye Vekaletine kağıt stokları için kredi verilmesi
K/364	4 Ağustos 1942	2/18516	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Resmi dairelerle müesseselerdeki lüzumsuz kağıt ve kartonların Sümerbank'a verilmesi
K/380	25 Ağustos 1942	2/18636	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Kağıtlara el konma kararlarının iptali
K/476	15 Ekim 1943	2/20753	22 Ekim 1943 – Sayı:5538	Gazete sahifelerinin tahdidi hakkında K/171 sayılı kararın değiştirilmesi
K/509	2 Mart 1944	3/499	9 Mart 1944 – Sayı:5650	356 sayılı kararla Maliye Vekaleti emrine verilen kredinin 10 milyon liraya çıkarılması
K/588	7 Mayıs 1945	3/2502	12 Mayıs 1945 – Sayı:6004	Kağıt ve Matbuayı Düzenleme Bürosunun İktisat Bakanlığına bağlanması

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**.

6.6. Özel Girişime Ait Kuruluşlara veya Özel Kuruluşlarda Bulunan Üretim Araçlarına El Konulması

Savaş döneminde gerek ordunun gerekse halkın yaşasının sağlanması önemli bir sorun olmuş, savaş dönemi hükümetleri bu sorunu aşabilmek için bazı kararlar almıştır. Yönetim yetersizliği, hammadde noksanlığı, ekip ve ekipman sorunu gibi nedenlerle eksik kapasite ile çalışan ya da hiç çalıştırılmayan işletmelerin en faydalı şekilde ekonomiye dahil edilmesi için kanun değişikliğine dahi gidilmiştir.

Bu bağlamda Milli Korunma Kanunu'nda 25 Aralık 1940 tarih ve 3954 sayılı kanunla yapılan değişiklikle kanunun hükümete, devletin verdiği programı uygulamayan ve istenilen düzeyde üretim yapmayan sanayi ve maden işletmelerine el koyarak, bizzat işletebileceği yönünde yetki veren 18. maddesinin uygulama alanı genişletilmiştir. Yapılan değişiklik ile tüm un fabrikaları ve değirmenler de 18. Madde kapsamına alınmıştır. Böylece sadece hükümetin tedbirlerini uygulamayan ve istenilen miktarda üretimde bulunamayan sanayi ve maden işletmeleri ile sınırlı olan el koyma yetkisi un fabrikalarını ve değirmenleri de içine almıştır.¹⁹¹

Kanunda yapılan değişikliğin ardından 18 Şubat 1941'den 20 Haziran 1944 tarihine kadar bazı un, deri, çimento, ispirto ve kereste fabrikalarına el konulmuştur. Fabrikalara el koyma uygulaması öncelikli ihtiyaç olan un üretiminin takviyesi için 18 Şubat 1941'de K/114 ile Siirt'teki Yasin Aral'a ait Yenihayat un fabrikasına el konması ile başlamış ve bu fabrikanın işler hale getirilmesi için Toprak Mahsulleri Ofisi'nin görevlendirilmesine karar verilmiştir.¹⁹² 1940 yılında yangın nedeni ile çalışamaz hale gelmiş bu fabrikanın düzgün çalışabilir hale getirilmesi için K/39 ile T.C. Ziraat Bankası nezdinde 1940 yılı Temmuz ayında açılmış olan 35.000 Liralık kredi¹⁹³ ise K/114 ile Toprak Mahsulleri Ofisine devredilmiştir. Ancak fabrika sahipleri tarafından o döneme kadar kullanılan kredi miktarının bu miktardan düşülmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁴

8 Temmuz 1942 tarihli K/349 ile yine özel girişime ait Aleko Dulo ve Mahdumları Deri Fabrikasına da el koyulması kararı alınmış ve fabrikanın İktisat Vekaletince Sümerbank idaresi altında işletilmesi kararlaştırılmıştır. Fabrikada bulunan ham

¹⁹¹ "Milli Korunma Kanunu Tadilatı", **Cumhuriyet**, 24 Birincikânun1940, Sayı:5883, s. 3.

¹⁹² **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 94.13..3., "Kazlıçeşmede Bir Fabrikaya El Kondu", **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1942, Sayı: 6437, s. 3.

¹⁹³ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 91.65..14., **T.C. Resmi Gazete**, 10 Temmuz 1940, Sayı: 4557, s. 14264.

¹⁹⁴ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 94.13..3.

maddelere, yarı işlenmiş ve mamul maddelere, işletme malzemelerine de bedelleri karşılığında el koyulmuştur. Fabrika sahibine verilecek tazminat miktarı ve el koyulan maddelerin değerleri Umumi Murakabe Heyetinden bir üyenin başkanlığı altında birisi hesap uzmanı olmak üzere Maliye Vekaletinden iki, İktisat ve Ticaret Vekaletleri, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasından birer temsilciden oluşan bir heyet tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁵

1942 tarihli diğer el koyma kararı 26 Kasım'da alınan K/410'dur. Bu karar ile diğer bir un fabrikasına el konulmuş, Hamdi Gamgam Eskişehir Un ve İrmik Fabrikasının Ticaret Vekaleti tarafından Toprak Mahsulleri Ofisinin idaresinde işletilmesi kararlaştırılmıştır. Fabrika sahibine verilecek tazminatın Eskişehir Valisinin başkanlığı altında Defterdar, Belediye ve Ticaret Odası Başkanları ve Toprak Mahsulleri Ofisi temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu tazminat, fabrika sahibince 1941 takvim yılı içinde Maliyeye verilen bilançoya uygun olarak kırmacılıktan¹⁹⁶ temin edilen kar miktarına göre belirlenecektir.¹⁹⁷

Bu kararlar 1943 yılında da devam etmiş ve 26 Temmuz 1943'te K/464 ile Türk Çimentosu ve Kireci Anonim Şirketine ait Zeytinburnu Çimento Fabrikasına da el konulmuştur. Fabrikanın işletmesi için 1.000.000. lira mütedavil sermaye tahsis edilmiştir.¹⁹⁸ Ayrıca bu kararın yayımlandığı tarihte mevcut olup, fabrikanın işletilmesine veya çimento üretimine yarayan her tür maddeye ve yardımcı malzemeye, imal edilmiş ya da edilmekte olan çimentoya da Milli Korunma Kanunu'nun 14. Maddesine dayanarak el konulmuştur. Fabrikada çalışmakta olan işçilerin, teknisyenlerin, mühendislerin ve diğer çalışanların Milli Korunma Kanununun 10. Maddesine göre geçerli mazeretleri olmaksızın ve İktisat Vekaletine bilgi vermeksizin iş yerlerini terk etmeleri yasaklanmıştır.¹⁹⁹

Fabrikalara el koyma kararlarına 1943 yılından sonra yaklaşık 1.5 yıl ara verilmesine rağmen 1944 yılında K/557 ve K/586 ile devam edilmiştir. 13 Aralık 1944 tarihli

¹⁹⁵ BCA, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 99.62..19. , T.C. Resmi Gazete, 17 Temmuz 1942, Sayı: 5160, s. 3364.

¹⁹⁶ Ücret karşılığı tahıl öğütme işi

¹⁹⁷ BCA, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 100.99..16. T.C. Resmi Gazete, 5 Kânunuevvel 1942, Sayı: 5275, s. 4090.

¹⁹⁸ "Zeytinburnu Çimento Fabrikasına El Konuldu", Cumhuriyet, 30 Temmuz 1943, Sayı: 6809, s. 2.

¹⁹⁹ BCA, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 102.56..4., T.C. Resmi Gazete, 28 Temmuz 1943, Sayı: 5467, s. 5601.

K/557 ile Nadire Cenani Ercan Fabrikasına (Çengelköy İspirto Fabrikasına) el konulmuştur. Fabrika sahibine verilecek tazminatın İstanbul Defterdarlığı ile Mıntika Ticaret ve İktisat Müdürleri ve İnhisar Umum Müdürlüğü temsilcilerinden oluşan heyet tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu işletmede çalışanlarından İnhisar Umum Müdürlüğüne gerekli görülenlerinin geçerli nedenleri olmadan iş yerlerini terk etmeleri yasaklanmıştır.²⁰⁰ 1944 yılı Ekim ayında kabul edilen K/534 kararı ile Ankara, İstanbul ve İzmir vilayetlerinde itfaiye çalışanlarının da iş yerlerini terk etmeleri yasaklanmıştır.²⁰¹

24 Mayıs 1945 tarihli K/586 ile Ayancık'ta Zıngal Kereste Fabrikasına tüm binaları, kereste, talaş, diğer orman mamulleri üretimine yarayan her türlü madde ve yardımcı malzemeye, imal edilmiş ya da edilmekte olan her türlü maddeye (tomruk, kereste, direk) el konması ve Orman Umum Müdürlüğü tarafından işletilmesi kararı alınmıştır. Fabrika çalışanlarının geçerli nedenleri olmaksızın ve Tarım Bakanlığına bildirmeksizin iş yerlerini terk etmeleri de yasaklanmıştır.²⁰²

Görüldüğü gibi savaş döneminde acil çözüm bekleyen un, çimento, kereste gibi ürünlerin devlet eli ile imal edilmesi için bu fabrikalara el koyulmuş, hayati önem taşıyan bu maddelerin imalatında çalışan elemanların iş yerlerini terk etmeleri de yasaklanmıştır.

Devlet tarafından el konulan fabrikaların yanı sıra alınan Koordinasyon Heyeti Kararlarına dayanılarak özel şahıslar elinde bulunan bazı malzemelere de el koyma kararları uygulanmıştır. Bu uygulamaların ilki olan K/16 ile Ankara, İstanbul, İzmir, İçel, Seyhan, Zonguldak, Samsun, Trabzon, Kayseri, Sivas, Diyarbakır ve İskenderun'da hakiki ve hükmi şahıslar elinde bulunan demirlerin beyan edilmesi ve gerekli görüldüğünde bu demirlere el konulmasına karar verilmiştir.²⁰³ K/16 kararı 10 Eylül 1940 tarihli K/52 ile kaldırılmıştır.²⁰⁴ K/54 ile sondaj, artezyen, taş kırma, beton karıştırma makineleri, kompresör, elektrojen grubu, ekskavatörlere el konulurken,²⁰⁵ K/73 ile hakiki ve hükmi şahısların ellerindeki sacların beyan

²⁰⁰ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 107.85..7., **T.C. Resmi Gazete**, 27 Kânunuevvel 1944, Sayı: 5890, s. 8098

²⁰¹ **T.C. Resmi Gazete**, 4 Teşrinievvel 1944., Sayı: 5822., s. 7698.

²⁰² **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 Yer no: 110.22..9., **T.C. Resmi Gazete**, 27 Nisan 1945, Sayı: 5992, s. 8563.

²⁰³ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Nisan 1940, Sayı: 4482, s. 13626

²⁰⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 21 Eylül 1940, Sayı: 4618, s. 14726.

²⁰⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 21 Eylül 1940, Sayı: 4618, s. 14727.

edilmesine ve bu saclara bedeli karşılığı el konulmasına karar verilmiştir.²⁰⁶ 25 Temmuz 1941 tarihli K/177 ile bazı vilayet merkezlerinde muhabere malzemesinin beyanname ve el koyma hükümlerine tabi olması sağlanmıştır.²⁰⁷ K/206 ile de İzmit Oksijen ve Buz fabrikası sahibi Veysel Akbaş'a ait üç dizel jeneratör grubuna el konması kararlaştırılmıştır.

K/148 ile Müteahhit Hakkı Salih Bosna'ya ait 3000 telgraf direğine bedeli ödenmek sureti ile el konulmasına karar verilmiştir.²⁰⁸ Ayrıca Mersin'de Nazım Gandur Firmasına ait madeni yağa²⁰⁹ ve K/267 ile İzmit'te Veysel Akbaş'a ait buz fabrikasında jeneratörlere el konulurken,²¹⁰ K/284 ile Halıcıoğlu tel çivi fabrikasında bulunan bir adet kaba tel çekme makinasına bile bedeli ödenerek el konmasına karar verilmiştir.²¹¹

Özel şahıslar elinde bulunan bazı malzemelere de el koyma kararları bu kararlarla sınırlı kalmamış, K/290 ile Pedotti Tuğla ve Ankara Çimento Fabrikalarında bazı makinelere,²¹² K/317 ile bazı firmalara ait dinamo ve motorlara bedeli karşılığında el konmasına karar verilirken,²¹³ K/382 ile Devlet Ziraat İşletmeleri tarafından maliyet fiyatı ile muhtaç çiftçilere dağıtılmak üzere İstanbul'da Türk Avrupa Limited Şirketi elinde bulunan 50.100 adet çelik pulluk uç demirlerine de Ziraat Vekaletince bedeli ödenerek el konulmuştur.²¹⁴ K/523 ile Eskişehir Çimento ve Su Kireci Fabrikalarında bulunan makinelerin değeri karşılığında İktisat Vekaleti tarafından satın alınmasına karar verilmiştir.²¹⁵

Tüm bu el koyma kararlarının yanı sıra özel işletmeleri yakından ilgilendiren 9 Şubat 1943 tarihli K/432 de kabul edilmiş, fabrika, imalathane, atölye gibi sanayi işletmelerinin imalat ya da işletme açısından değişikliğe uğratılması, tadilata sokulması, faaliyet alanlarının değiştirilmesi, işletme içindeki makine ve aletlerin

²⁰⁶ T.C. Resmi Gazete, 18 Teşrinisani 1940, Sayı: 4663, s. 58.

²⁰⁷ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 311.

²⁰⁸ T.C. Resmi Gazete, 23 Mayıs 1941, Sayı: 4815, s. 963.

²⁰⁹ BCA, Fon kodu: 30.18.1.2. Yer no: 97.115.9.

²¹⁰ T.C. Resmi Gazete, 11 Şubat 1942, Sayı: 5030, s. 2270.

²¹¹ T.C. Resmi Gazete, 9 Mart 1942, Sayı: 5052, s. 2391.

²¹² BCA, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 95.40..13., T.C. Resmi Gazete, 11 Mart 1942, Sayı: 5054, s. 2402.

²¹³ T.C. Resmi Gazete, 11 Mayıs 1942, Sayı: 5103, s. 2830.

²¹⁴ T.C. Resmi Gazete, 28 Ağustos 1942, Sayı: 5196, s. 3579.

²¹⁵ T.C. Resmi Gazete, 20 Haziran 1944, Sayı: 5735, s. 7150.

satılması İktisat Vekaletinin iznine bağlanmıştır.²¹⁶ Böylece bir yandan özel sektörde faaliyet gösteren bazı işletmelere ve işletmelerde bulunan malzemelere el konulurken, diğer yandan işletmelerde yapılacak her tür değişiklik devletin denetimi altına alınmıştır.

6.6.1. Bazı Deniz Ulaşım Araçlarına El Koyulması

Fabrikalara ve bazı malzemelere el koyma kararlarının dışında, kömür nakliyatında yaşanan sıkıntının aşılması amacı ile özel şirketlerin elinde bulunan bazı şileplere de el konulması yönünde kararlar alınmıştır.

Bu amaçla önce yukarıda da söz edildiği gibi 13 Kasım 1940 tarihli K/70 kararı alınmıştır. Bu karar ile “Kanarya”, “Belkıs”, “Poyraz” şileplerinden muayene sonucu uygun görülenlerin satın alınması için Milli Müdafaa Vekaletine 150.000 liraya kadar kredi tahsis edilmiştir.²¹⁷ 18 Şubat 1941 tarihli K/113 ile Kanarya şilebine bedeli ödenerek el konulmuş, ödenecek bedeli Eksperler Heyetinin belirlemesine karar verilmiştir.²¹⁸ “Belkıs” ve “Poyraz” şilepleri üzerinde eksperler tarafından yapılan inceleme sonucunda el konulması uygun bulunan şilep “Poyraz” olmuştur. 7 Nisan 1941 tarihli K/131 ile Poyraz’ın alımı için Milli Müdafaa Vekaleti emrine 47.000 lira daha tahsis edilmiştir.²¹⁹

11 Nisan 1942 tarihli K/318 ile Genç, Ereğli, Demirtaş, Namazgah, Kutlu, Yılmaz ve Karınca isimli adındaki gemilerin veya bunlardan bazılarının Millî Korunma Kanununun 36. maddesine dayanılarak, Millî Müdafaa Vekâleti tarafından satın alınmasına karar verilmiştir.²²⁰

Özel şahıslar elinde bulunan fabrikalara ve şileplere el koyma kararlarının yanı sıra demirlere, saçlara, taş kırma, beton karıştırma makinelerine, telgraf direklerine, tel çekme makinelerine, tuğla ve çimento fabrikalarında kullanılan bazı makinelere, jeneratörlere, dinamo ve motorlara, çelik pulluk uç demirlerine uygulanan el koyma kararları oldukça düşündürücüdür. Bu kararlar savaş döneminde ülkede görülen

²¹⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 13 Şubat 1943, Sayı: 5330, s. 4474.

²¹⁷ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2 . Yer no: 93.104..15., **T.C. Resmi Gazete**, 18 Teşrinisani 1940, Sayı: 4663, s. 57., “Hükümetçe Satın Alınacak Şilepler”, **Cumhuriyet**, 19 Teşrinisani 1940, Sayı: 5848, s. 3.

²¹⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Şubat 1941, Sayı: 4741, s. 520.

²¹⁹ **BCA**, Fon kodu: 30..18.1.2. Yer no: 94.29..6., **T.C. Resmi Gazete**, 12 Nisan 1941, Sayı 4783, s. 774., “Milli Müdafaa Vekaletinin Satın Alacağı Şilepler”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1941, Sayı: 5990, s. 2.

²²⁰ **T.C. Resmi Gazete**, 11 Mayıs 1942, Sayı. 5103, s. 2830.

ekipman ve malzeme kıtlığının boyutunu göstermektedir. Ancak, Şevket Süreyya Aydemir tüm bu eksikliğe rağmen İkinci Dünya Savaşı döneminde Milli Korunma Kanunu kapsamında yapılan el koyma uygulamalarının büyük çapta olmadığını vurgulamaktadır.²²¹

Tablo 6.13'te özel girişime ait kuruluşlara veya özel kuruluşlarda bulunan üretim araçlarına değeri ödenerek devletçe el konulması ile ilgili Koordinasyon Heyeti Kararları yer almaktadır.

Tablo 6.13. Özel Girişime Ait Kuruluşlara veya Özel Kuruluşlarda Bulunan Üretim Araçlarına Değeri Ödenerek Devletçe El Konulması İle İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararın Sıra No	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/16	3 Nisan 1940	2/13216	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Demirlere el konulması
K/54	10 Eylül 1940	2/14319	21 Eylül 1940 – Sayı:4618	Bazı makine ve aletlere el konulması
K/70	13 Kasım 1940	2/14655	18 Kasım 1940 – Sayı:4663	Bazı şileplerin satın alınması
K/73	13 Kasım 1940	2/14658	18 Kasım 1940 – Sayı:4663	Oluklu ve oluksuz saçlara el konulması
K/113	18 Şubat 1941	2/15227	22 Şubat 1941 – Sayı:4741	Kanarya şilebinin alımı
K/114	18 Şubat 1941	2/15228	22 Şubat 1941 – Sayı:4741	Siirt Un Fabrikasına el konması
K/131	7 Nisan 1941	2/15551	12 Nisan 1941 – Sayı:4783	Poyraz tankerinin alımı
K/148	14 Mayıs 1941	2/15778	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	3000 telgraf direğine el konması
K/177	25 Temmuz 1941	2/16257	2 Ağustos 1941 – Sayı:4876	Bazı vilayetlerde muhabere malzemesine el konulması
K/206	18 Ekim 1941	2/16722	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	İzmit Buz Fabrikasının bazı makinelere el konması
K/267	7 Şubat 1942	2/17292	11 Şubat 1942 – Sayı:5030	İzmit buz fabrikasında elektrojen grubuna el konması

²²¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938-1950**, C. II s. 217.

K/284	2 Mart 1942	2/17461	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Madenci Arif'e ait kaba tel çekme makinesinin satın alınması
K/290	2 Mart 1942	2/17466	11 Mart 1942 – Sayı:5054	Tuzlada Tuğla ve Ankara Çimento fabrikasındaki makine ve tesislere el konması
K/317	5 Mayıs 1942	2/17824	11 Mayıs 1942 – Sayı:5103	Bazı dinamo ve motorlara el konması
K/349	8 Temmuz 1942	2/18352	17 Temmuz 1942 – Sayı:5160	Deri fabrikasına el konulması
K/382	25 Ağustos 1942	2/18638	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Bazı çelik pulluk uç demirlerine el konması
K/410	26 Kasım 1942	2/19085	5 Aralık 1942 – Sayı:5275	Hamdi Gamgam'a ait un ve irmik fabrikasına el konulması
K/464	26 Temmuz 1943	2/20358	28 Temmuz 1943 – Sayı:5467	Türk Çimento ve Kireci Anonim şirketine ait Zeytinburnu Çimento fabrikasına el konulması
K/523	10 Haziran 1944	3/992	20 Haziran 1944 – Sayı:5735	Eskihisar Çimento Fabrikasındaki bazı makinelere el konması
K/553	23 Kasım 1944	3/1876	14 Aralık 1944 – Sayı:5879	523 sayılı kararla el konan bazı makinelerin serbest bırakılması
K/557	13 Aralık 1944	3/1903	27 Aralık 1944 – Sayı:5890	Çengelköy İspirto Fabrikasına el konması
K/586	24 Nisan 1945	3/2443	27 Nisan 1945 – Sayı:5992	Kereste fabrikasına el konması

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**.

6.7. Kamuya ve Özel Kesime Ait Araçların Çalışma İzinleri ve Plakaları ile İlgili Düzenlemeler

İkinci Dünya Savaşı döneminde ithalat imkanlarının kısıtlı olması savaş dönemi hükümetlerini diğer pek çok ithal malının tüketiminde olduğu gibi petrol ve petrol ürünleri konusunda da bazı tedbirler almaya yöneltmiştir. Alınacak tedbirlerin yasal temele oturması için de bazı kanunlar hayata geçirilmiştir. Örneğin Milli Korunma Kanununun 36. Maddesi ile yukarıda da belirtildiği gibi hükümete her türlü özel nakil araçlarının çalıştırılmasını düzenleme, sınırlandırma, azami nakil ücretlerini de belirleme yetkisi verilmiştir. Diğer taraftan da 20 Mayıs 1940 tarihli ve 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun da kabul edilmiştir.²²²

Nakil Vasıtaları Hakkında Kanunun ilk maddesinde Cumhurbaşkanlığı emrine tahsis edilecek araçların bu kanun hükümlerinden muaf tutulduğu belirtilmiştir. 3827 sayılı kanun ile hizmetlerine araç tahsis edilecek resmi hüviyet taşıyan kişiler ve kurumlar, verilecek araç sayıları, araçların asgari kullanma süreleri ve azami satın alış fiyatları kanunda yer alan listelerde belirtilmiştir. Hizmetlerine araç tahsis edilecek resmi hüviyet taşıyan kişiler ve kurumlar TBMM Reisi, Başvekil, Genel Kurmay Başkanı, Vekiller, Temyiz Mahkemesi Birinci Reisi, Devlet Şurası Reisi, Divanı Muhasebat Reisi, Cumhuriyet Başmüddeiumumisi (başsavcısı), Umumi Müfettişler, Ordu Müfettişleri, Genel Kurmay İkinci Başkanı, Donanma Komutanı, Hariciye Vekaleti Umumi Katibi, Elçilikler, Valilikler, Kolordu Komutanlıkları, Müstahkem Mevki Komutanlıkları, Tümen Komutanlıkları, Jandarma Umum Komutanlığı, Ankara ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Aynı kanunda teftiş görevlerini yerine getirebilmesi için Milli Müdafaa Vekaleti emrinde beş otomobil ve Başbakanlık emrinde yabancı konuklara tahsis edilmek üzere dört otomobil bulundurulacağı da yer almıştır.

Kanunun 6. Maddesi ile de yukarıda belirtilen araçlar dışında kalan ve devletin bütün daire, teşekkül ve müesseseler ile hususî idareler, belediyeler, sermayesi devlet tarafından verilen veya sermayesinin en az yarısına devletin iştiraki bulunan hükmi şahsiyetler, kurumlar ve menfaat temin ettiği müesseseler, fabrikalar, bankalar ve umumi menfaatlere hizmet eden cemiyetler ve hayır cemiyetlerinde kişi veya makama mahsus binek otomobili ve diğer binek vasıtaları kullanılması

²²² T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 13829.

yasaklanmıştır. Ancak güvenlik işlerinde kullanılması zorunlu olan araçlar bu karardan muaf tutulmuştur. Böylece savaş döneminde kamu hizmetinde kullanılan araçların kullanılmasına önemli ölçüde kısıtlama getirilmiştir.

Kanun kapsamında kullanılması söz konusu olan araçlara hükümetin onayı ile belirlenecek şekil, renk ve işareti taşıyan bir plaka takılacaktır. Belediyeler bu kanunda belirtilmiş olan araçlar dışında hiçbir makam ve kişiye aynı şekil, renk ve işaret taşıyan resmi plaka ve numara veremeyecektir. Kanunda ayrıca söz konusu araçların hangi kurallar çerçevesinde kullanılacağı ile ilgili hükümler de yer almıştır.²²³

3827 sayılı kanunun kabulünden altı ay kadar sonra, Milli Korunma Kanununun 36. Maddesine dayanılarak alınan Koordinasyon Heyeti Kararları da hayata geçirilmiştir. İlk olarak 19 Kasım 1940 tarihli ve K/75 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı hayata geçirilmiştir. Milli Korunma Kanununun 36. Maddesine dayanılarak alınan K/75 ile petrol ve ürünleri ile çalışan tüm kara ve deniz nakil araçlarının çalışmaları bazı esaslar çerçevesinde kısıtlanmıştır. Karara göre gerçek ya da tüzel kişilere ait tüm binek otomobiller, motosikletler, tenezzübe mahsus (gezinti amaçlı) motorlu deniz ulaşım araçlarının trafiğe çıkmaları yasaklanmıştır. Ancak elçiliklere, konsolosluklara ve çalışanlarına ait kara ve deniz ulaşım araçları, 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun'da belirtilen bazı araçlar ve doktorlara ait araçlarla plakaları belirtilmiş sekiz araç da kısıtlama dışında bırakılmıştır. Ayrıca yabancı turistlere ait araçların Türkiye'ye girmelerinden itibaren 15 gün süre ile trafiğe çıkmasına da izin verilmiştir. Ayrıca şehir ve kasabaların sınırları içinde çalışan ticari taksiler için bir gün tek bir gün çift plaka uygulaması hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede trafiğe çıkacak taksiler sabah altıdan ertesi gün sabah altıya kadar çalışabilecek, belirtilen saatte garajlarına ya da belediyeler tarafından belirlenen yerlere çekilecektir. Bu karar 19 Kasım 1940 tarihli K/176 ile kaldırılacak, taksilerin her gün çalışmalarına izin verilecektir.

K/75 kararının ikinci maddesine göre bu kararın uygulamaya girmesinden itibaren petrol ve petrol ürünleri ile çalışan hiçbir araca belediyelerce çalışma izni ve plaka verilemeyecektir. K/75 kapsamında çalışması yasaklanan araçlara, kararın

²²³ T.C. Resmi Gazete, 20 Mayıs 1940, Sayı: 4513, s. 13829., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 140.

uygulamaya girmesinden itibaren beş gün süre verilerek, araç sahiplerine işlerini toparlamaları için kısa bir zaman tanınmıştır.²²⁴

Görüldüğü gibi çalışmalarına izin verilmiş olan özel araçların sayısı oldukça azdır. Bu durumda çalışmaları için lüzum görülen araçlar için yeniden izin verilmesi gerekmiş ve bu yönde kararlar alınmıştır. 4 Aralık 1940 tarihli K/79 bu yönde alınan bir karar olarak kabul edilmiş ve K/75 kapsamında çalışmalarına izin verilmiş olan arabalar arasına plakaları belirtilen üç otomobil ve bir motosiklet de dahil edilmiştir.²²⁵

Zaman içinde bu araçların sayısı arttırılacaktır. K/85 ile beş araca daha çalışma izni verilirken, K/75 ile yabancı turistlere ait araçların tanınan 15 günlük çalışma süresi biten araçlar için de bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre 15 günlük çalışma süresini doldurmuş olan ve yabancı turistlere ait araçların da sınıra kadar gitmelerine imkan sağlanmıştır. Aynı kararda Çatalca'da devlete tahkimat ve yol inşaatı yapmak için taahhütte bulunan müteahhitlerden gerekli görülenlere de servis araçlarını kullanmaları için izin verilmiştir.²²⁶ 1941 yılı Ocak ayında K/94 ile üç araç daha çalışma izni verilen araçlar kapsamına alınmıştır.²²⁷ 14 Şubat 1941 tarihli K/99 ile Koordinasyon Heyeti İzmir Yenikale'de yapılan bir inşaatın bitmesi için İzmir Belediyesine kayıtlı bir aracın çalışmasına izin vermiştir.²²⁸ K/117 ile K/85 kararının 2. Maddesinde yer almış olan ve devlete karşı tahkimat ve yol inşaatı taahhüdüne giren müteahhitlerin servis otomobilleri hakkındaki hüküm deniz ulaşım araçlarına da uygulanmıştır.²²⁹

1 Mart 1941 tarihli K/118 ile devletçe el koyulan taksi otomobillerinin yerine sahipleri tarafından alınacak yeni arabalara yeniden plaka verilmesi

²²⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 22 Teşrinisani 1940, Sayı:4667, s. 74., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 140.

²²⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 10 Teşrinisani 1940, Sayı: 4682, s. 153.

²²⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 27 Kânunuevvel 1940, Sayı: 4697, s. 234.

²²⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 30 Kânunusani 1941, Sayı: 4721, s. 378., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 175.

²²⁸ **T.C. Resmi Gazete**, 18 Şubat 1941, Sayı: 4737, s. 493.

²²⁹ **T.C. Resmi Gazete**, 6 Mart 1941, Sayı: 4751, s. 579., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 223.

kararlaştırılmıştır.²³⁰ Bu kararlarla taksisine el koyulmuş vatandaşın çalışma hayatına girmesi sağlanmıştır.

K/132 ile Bursa'da bir motosiklete, İstanbul plakalı bir otomobile, Cizre-Diyarbakır hattı müteahhitlerine ait bir otomobile ve Elazığ-Van hattı müteahhitlerinin bir aracına çalışma izni verilirken,²³¹ K/152 ile bazı araçlara Ankara'da süren yol inşaatı süresince çalışmalarına²³² ve 17 Haziran 1941 tarihli K/164 ile Adana Belediyesine kayıtlı 23 otomobilin çalışmasına izin verilmiştir.²³³

K/167, K/178, K/214, K/294, K/519 kararları da bazı araçlara çalışma izni verilmesi ile ilgili kararlardır. Araçlara çalışma izni verilirken bazı araçlar için süre belirtilmezken, bazı araçlara belli bir süre için çalışma izni verilmiştir. Örneğin K/189, K/193, K/311, K/335, K/340, K/443, K/519, K/550 kararları belli süreler için verilen izinlerle ilgili kararlardır. Bu kararlardan K/550 Anıtkabir inşaatında görev alan müteahhit ve yüksek mühendis Hayri Kayadelen'e ait araç için Anıtkabir inşaatındaki taahhüdü sona erene kadar izin verilmesi ile ilgilidir.

Alınan kararlarla plakası mevcut olup, çalışmasına yasak getirilmiş araçların bazılarında çalışma izni verilirken, ihtiyaç durumunda hangi kişiye ait olduğu belirtilen araçlara belediyelerce plaka ve çalışma izni verilmesi de sağlanmıştır. Bu kararlar genel olarak birden fazla araç için alınırken, tek bir araca plaka ve çalışma izni verilmesi için dahi Koordinasyon Heyeti Kararı alınmıştır. Örneğin K/170 ile Susurluk Belediyesine ait bir araca çalışma izni verilirken, K/173 ile yine özel bir araca çalışma izni verilmiştir. K/485 ile Şemseddin Günaltay'a ait bir aracın ve K/528 ile Numan Menemencioğlu'na ait aracın Ankara belediyesine kaydolmasına ve çalışmasına izin verilmiştir.

Bu kararlar alınırken askerlikten terhis edilmiş kişilerin çalışma hayatında yer almaları için de düzenleme yapılmış, sahibi oldukları taksi otomobillerini bizzat işletmekte iken askere alınan ve işlerini bırakmak zorunda kalan askerlere terhis olduktan sonra çalışma imkanı sağlanmıştır. K/125 bu amaçla alınmış bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır. K/125 ile alınan kararda bu kişilerin muhafaza ettikleri ya da yeni aldıkları otomobillerine bizzat ve eskiden çalıştıkları yerde çalıştırmak

²³⁰ T.C. Resmi Gazete, 6 Mart 1941, Sayı: 4751, s. 579.

²³¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4790, s. 814., T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları, s. 249.

²³² T.C. Resmi Gazete, 23 Mayıs 1941, Sayı: 4815, s. 264.

²³³ T.C. Resmi Gazete, 23 Haziran 1941, Sayı:4841, s. 1222.

şartıyla çalışma izni verilmesi kararlaştırılmıştır.²³⁴ 16 Mayıs 1942 tarihinde alınan K/329 ile K/125'in kapsamı genişletilecek ve bu kişilere ait kamyon, kamyonet, otobüs, kaptıkacılar da karar kapsamına alınacaktır.

K/75 kararı ile petrol ve petrol ürünleri ile çalışan araçlara çalışma izni ve plaka verme yetkisi konusunda belediyelere yasak getirildiği için, araçlara verilecek plaka ve çalışma izni Koordinasyon Heyeti Kararları ile çıkarılmıştır. Koordinasyon Heyeti aldığı kararlarla hangi belediyelerin, hangi araçlar için plaka ve çalışma izni verebileceğini belirlemiştir. Bu da Koordinasyon Heyetinin aldığı karar sayılarında önemli bir yer tutmuştur. Savaş döneminde alınan 588 adet Koordinasyon Heyeti Kararının 49 tanesi bu konu ile ilgili kararlar olmuştur.

İthalat imkanlarının kısıtlandığı dönemde benzin ve diğer petrol ürünleri ile işleyen araçların çalışmalarına getirilen sınırlamanın önce kamu kesiminde kullanılan araçlara uygulanmış olması dikkat çekicidir. Özel araçlar bu karardan altı ay sonra kısıtlama çerçevesine alınmıştır.

Savaş döneminde benzin ve diğer petrol ürünlerinin kullanımı öylesine büyük önem kazanmış ve kontrol altına alınmıştır ki 50 gros tondan²³⁵ yukarı yelkenli ve motorlu tenezzüh (gezinti) nakil araçları yanaşma ve demirleme yerlerine giriş çıkış manevrasında dahi izin olmaksızın motorlarını çalıştıramamıştır. Görülen lüzum üzerine Koordinasyon Heyeti tarafından bu konuda da bir karar almış ve 13 Ağustos 1941 tarihli K/186 ile bazı yelkenli ve motorlu deniz nakil taşıtlarının yanaşma ve demirleme yerlerine giriş çıkışları ile sınırlı olmak üzere motorlarını çalıştırmalarına izin verilmiştir.²³⁶ K/514 ile İstanbul limanına bağlı "Yat Kulübü" adlı deniz motoruna da sefere çıkma izni verilmiştir.²³⁷

Özel arabalara uygulanan kısıtlamalar karşısında bazı kişiler uzun süreli olarak taksilerle anlaşmalar yapma yoluna gitmişler ve trafiğe çıkma izni olan taksileri özel araba şeklinde kullanmışlardır. Ancak bu davranışların Milli Korunma Kanununa

²³⁴ **T.C. Resmi Gazete**, 5 Nisan 1941, Sayı: 4777, s. 743., Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, s. 153.

²³⁵ Bir geminin kullanılan bölümünün ton birimi cinsinden karşılığı
[http://www.tdk.gov.tr/index.php?optiokn=com_gts&kelime%20\(22%20Ocak%202015\)](http://www.tdk.gov.tr/index.php?optiokn=com_gts&kelime%20(22%20Ocak%202015)) (22 Ocak 2015)

²³⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 19 Ağustos 1941, Sayı: 4890, s. 1582.

²³⁷ **T.C. Resmi Gazete**, 2 Mayıs 1944, Sayı: 55695, s. 6825.

aykırı davranışlar kapsamında değerlendirilerek cezalandırılmasına karar verilmiştir.²³⁸

Yukarıda söz edilen ve çalışmalarına 3827 sayılı Nakil Vasıtaları Hakkında Kanun ile izin verilen araçların dışında Koordinasyon Heyeti Kararları kapsamında savaş döneminde 214 adet otomobilin daha çalışmasına izin verilmiştir. Alınan kararlarla 6 araç trafikten men edilmiş, 67 adet motosiklet trafiğe çıkarılmıştır. Hükümet sağlık hizmetlerinin aksamaması için aldığı K/574 kararı ile tüm doktorların motosikletle trafiğe çıkmasına da izin vermiştir.

Tablo 6.14’te kamuya ve özel kesime ait araçların çalışmaları ile ilgili düzenlemeler verilmiştir.

Tablo 6.14. Kamuya ve Özel Kesime Ait Araçların Çalışmaları ile İlgili Koordinasyon Heyeti Kararları

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/75	19 Kasım 1940	2/14703	22 Kasım 1940 – Sayı:4667	Özel ulaşım araçlarının trafiğe çıkışlarının kısıtlanması
K/79	4 Aralık 1940	2/14803	10 Aralık 1940 – Sayı:4682	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/85	24 Aralık 1940	2/14912	27 Aralık 1940 – Sayı:4697	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/92	24 Ocak 1941	2/15058	30 Ocak 1941 – Sayı:4721	İki deniz motoruna trafiğe çıkma izni verilmesi
K/94	24 Ocak 1941	2/ 15059	30 Ocak 1941 – Sayı:4721	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/99	14 Şubat 1941	2/15165	8 Şubat 1941 – Sayı:4737	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/117	1 Mart 1941	2/15269	6 Mart 1941 – Sayı:4751	85 sayılı kararın deniz nakil vasıtalarını da kapsamı
K/118	1 Mart 1941	2/15270	6 Mart 1941 – Sayı:4751	75 sayılı karara bir hüküm ilavesi

²³⁸ “Taksi Kiralayanlar”, **Akşam**, 10 Mart 1942, Sayı: 8398, s. 1.

K/125	2 Nisan 1941	2/15521	5 Nisan 1941 – Sayı:4777	Askerden dönen kişilerin taksilerine plaka verilmesi
K/132	16 Nisan 1941	2/15593	21 Nisan 1941 – Sayı:4790	Bazı özel nakil araçlarına plaka verilmesi
K/135	17 Nisan 1941	2/15621	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	Bazı özel nakil araçlarına plaka verilmesi
K/152	14 Mayıs 1941	2/15805	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/164	17 Haziran 1941	2/16027	23 Haziran 1941 – Sayı:4841	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/167	28 Haziran 1941	2/16093	4 Temmuz 1941 – Sayı:4851	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/170	3 Temmuz 1941	2/16126	9 Temmuz 1941 – Sayı:4855	Hususi bir otomobile plaka verilmesi
K/173	15 Temmuz 1941	2/16243	25 Temmuz 1941 – Sayı:4869	Özel bir otomobile plaka verilmesi
K/176	15 Temmuz 1941	2/16244	25 Temmuz 1941 – Sayı:4869	Taksilerin serbest çalışması
K/178	7 Ağustos 1941	2/16366	14 Ağustos 1941 – Sayı:4886	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/186	13 Ağustos 1941	2/16412	19 Ağustos 1941 – Sayı:4890	Büyük deniz vasıtalarının demirleme yerine giriş ve çıkışlarında motorlarını işletebilmeleri
K/189	21 Ağustos 1941	2/16453	27 Ağustos 1941 – Sayı:4897	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/193	26 Ağustos 1941	2/16520	2 Eylül 1941 – Sayı:4901	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/201	8 Ekim 1941	2/16696	13 Ekim 1941 – Sayı:4936	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/208	18 Ekim 1941	2/16724	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/214	10 Kasım 1941	2/16826	19 Kasım 1941 – Sayı:4962	Bazı özel otomobillere

				plaka verilmesi
K/227	27 Kasım 1941	2/16936	5 Aralık 1941 – Sayı:4976	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/256	21 Ocak 1942	2/17200	30 Ocak 1942 – Sayı:5020	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/294	11 Mart 1942	2/17511	25 Mart 1942 – Sayı:5066	Bazı özel nakil vasıtalarının seyrüseferine müsaade edilmesi
K/311	13 Nisan 1942	2/17677	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	Bazı özel nakil vasıtalarının seyrüseferine müsaade edilmesi
K/315	5 Mayıs 1942	2/17823	11 Mayıs 1942 – Sayı:5103	Bazı hususi otomobillere trafiğe çıkma izni verilmesi
K/329	16 Mayıs 1942	2/17907	21 Mayıs 1942 – Sayı:5111	Askerlikten terhis olunanların otomobillerinin trafiğe çıkma izni verilmesi
K/330	16 Mayıs 1942	2/17908	21 Mayıs 1942 – Sayı:5111	Bazı özel nakil vasıtalarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/335	21 Mayıs 1942	2/17956	27 Mayıs 1942 – Sayı:5116	Diyana ve Emek motorlarının sefere çıkmalarına izin verilmesi
K/340	5 Haziran 1942	2/18047	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Bazı özel nakil vasıtalarının seyrüseferine müsaade olunması
K/351	24 Haziran 1942	2/18180	30 Haziran 1942 – Sayı:5145	Hakiki ve hükmi şahıslara ait olup da gümrüklerden çıkarılmış veya çıkarılacak kamyonların satın alınması
K/390	26 Eylül 1942	2/18807	1 Ekim 1942 – Sayı:5225	Ulaşım araçlarına verilecek akaryakıt

				miktarının belirlenmesi ve kısıtlanması konusunda Ticaret Vekaletine yetki verilmesi
K/419	23 Ocak 1943	2/19345	29 Ocak 1943 – Sayı:5317	Bazı özel nakil araçlarına trafiğe çıkış izni verilmesi
K/434	22 Şubat 1943	2/19459	27 Şubat 1943 – Sayı:5342	Bazı özel nakil vasıtalarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/443	26 Nisan 1943	2/19811	25 Mayıs 1943 – Sayı:5412	Bazı özel nakil vasıtalarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/456	2 Temmuz 1943	2/20195	9 Temmuz 1943 – Sayı:5451	Bazı özel ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi ve K/256 ile Ahmet Ataman adına verilmiş olan trafiğe çıkma izninin iptal edilmesi
K/460	8 Temmuz 1943	2/20370	3 Ağustos 1943 – Sayı:5472	Bazı özel ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/463	22 Temmuz 1943	2/20372	3 Ağustos 1943 – Sayı:5472	Bazı özel ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/474	11 Ekim 1943	2/20700	20 Ekim 1943 – Sayı:5536	Bazı ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/485	13 Kasım 1943	3/14	19 Kasım 1943 – Sayı:5560	Bazı ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/514	13 Nisan 1944	3/687	2 Mayıs 1944 – Sayı:5695	“Yat Kulübü” motoruna trafiğe çıkma izni verilmesi
K/519	27 Mayıs 1944	3/852	7 Haziran 1944 – Sayı:5724	Bazı özel otomobillere

				plaka verilmesi
K/524	9 Haziran 1944	3/944	14 Haziran 1944 – Sayı:5730	Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/528	15 Haziran 1944	3/1131	5 Temmuz 1944 – Sayı:5748	Bir özel otomobile plaka verilmesi
K/531	21 Temmuz 1944	3/1265	28 Temmuz 1944 – Sayı:5768	Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/536	22 Eylül 1944	3/1518	29 Eylül 1944 – Sayı:5818	“İz” motorunun satın alınması
K/538	30 Eylül 1944	3/1528	6 Ekim 1944 – Sayı:5824	İki özel otomobile plaka verilmesi
K/545	16 Ekim 1944	3/1649	26 Ekim 1944 – Sayı:5841	Bazı özel ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/548	9 Kasım 1944	3/1772	2 Aralık 1944 – Sayı:5869	Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/550	9 Kasım 1944	3/1773	25 Kasım 1944 – Sayı:5866	Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/555	13 Aralık 1944	3/1901	25 Aralık 1944 – Sayı:5888	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/570	29 Ocak 1945	3/2092	8 Şubat 1945 – Sayı:5926	Özel bir araca trafiğe çıkma izni verilmesi
K/574	19 Şubat 1945	3/2170	28 Şubat 1945 – Sayı:5943	Sihhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığı, hususi idare ve belediyeler teşkilatında resmi görevi olan doktorların motosikletlerine plaka verilmesi
K/576	27 Şubat 1945	3/2205	3 Mart 1945 – Sayı:5946	Özel bir otomobile plaka verilmesi

Kaynak: **T.C. Resmi Gazete**, T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, Hüsnü Bengi, **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, İffet Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye’de Fiat Murakabesi**.

6.8. Alınan Diğer Koordinasyon Heyeti Kararları

İkinci Dünya Savaşı döneminde Milli Korunma Kanunu'nun uygulamaya konması, kanunun uygulanması için hayata geçirilen kurumsal yapıların incelenmesi, ihtikarın önlenmesi, çalışma ilişkilerinin ve ticaretin düzenlenmesi bağlamında döneme damgasını vuran 588 adet Koordinasyon Heyeti Kararlarının büyük kısmı tez çalışmasının içinde değerlendirilmiştir.

Ancak tez çalışması içinde değerlendirilen kararların dışında kalan bazı kararlar, konu akışının bozulmaması için "diğer kararlar" kapsamında ele alınmıştır. Bu kararlar krediler, sermayeler, tahsisatlar, bazı talimatname değişiklikleri, çeşitli kurumlarda görevlendirilen kadrolar, bu kadrolara verilecek ücretlerle ilgili kararlardır. Ayrıca spesifik bazı kararlar da bu kapsamda değerlendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı süresince halkın ve ordunun ihtiyacı olan bazı maddelerin devlet eli ile üreticiden doğrudan alınması maksadı ile Ticaret Vekaleti emrine verilen sermayeler/kredilerle ilgili olan kararlar K/51, K/59, K/60, K/66, K/74, K/82, K/83, K/93, K/126, K/145, K/204, K/210, K/221, K/247, K/251, K/258, K/280, K/298, K/359, K/360, K/379, K/425, K/495, K/564, K/565 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararlarıdır. K/2, K/14, K/36, K/197, K/230, K/397 ile Etibank emrine, K/22, K/57, K/71, K/113 ile Milli Müdafaa Vekaleti emrine, K/361 ve K/395 ile Mahrukat Ofisine sermaye/kredi verilmiştir. K/417 Milli Korunma Mahkemelerine verilen tahsisatla ilgilidir.

Ayrıca savaş döneminde yaşanan kağıt sıkıntısının aşılması için 23 Mart 1942 tarihli K/301 ile okul kitaplarının bastırılması amacıyla kağıt stoku yapılması için Maarif Vekaletine 250.000 Liralık sermaye verilirken, K/354 ile ülkenin ihtiyacı olan kağıt stokunu sağlaması için Maliye Vekaleti emrine de 5.000.000 Lira verilmiştir. Bu sermaye 2 Mart 1944 tarihli K/509 ile arttırılarak 10.000.000 Liraya çıkarılmıştır.

Savaş döneminde halkın ve ordunun ihtiyacı olan maddelerin karşılanması için sadece resmi kuruluşlara kredi ve sermaye verilmemiş, özel sektöre de ekonomik destek sağlanmıştır. K/39, K/47, K/86, K/114, K/310, K/338 ile özel kesime ait bazı fabrikaların işletilmesi için sağlanmış kredilerle ilgili kararlardır.

Savaş koşullarının hüküm sürdüğü dönemde ticaret hayatının, üretimin ve tüketiminin düzenlenmesi, ihtikarla mücadele edilmesi kapsamında görev alan

teşkilatların kadroları da genişletilmiştir. Bu kadroların ve kadrolara ödenecek ücretlerin belirlenmesi için bir çok kararlar alınmıştır. K/149, K/151, K/158, K/174, K/222, K/225, K/236, K/272, K/292, K/307, K/308, K/333, K/339, K/355, K/358, K/368, K/381, K/416, K/421, K/423, K/427, K/429, K/433, K/435, K/461, K/465, K/429, K/445, K/454, K/459, K/466, K/467, K/472, K/480, K/481, K/484, K/486, K/488, K/489, K/492, K/493, K/494, K/496, K/499, K/501, K/506, K/507, K/515, K/520, K/558, K/559, K/569, K/571, K/573, K/581 sayılı kararlar çeşitli kurumlara verilen kadrolar ve ücretlerle ilgilidir.

K/288 ile çeltik ekimi talimatnamesinde, K/389 ile kırtasiye talimatnamesinde değişiklikler yapılmış, çeşitli fiyatların belirlenmesi K/198, K/239, K/273, K/286, K/302, K/358, K/406, K/418, K/442, K/468, K/546, K/549 kararları ile gerçekleştirilmiştir. K/229, K/309, K/378 prim ve komisyon verilmesi ile, K/165, K/273, K/428, K/521, K/575, K/583 fonlarla ilgili kararlardır. K/143, K/231, K/232, K/274, K/345 ve K/535 ile çeşitli kurumlara ikraz yetkisi verilmesi ile ilgiliyken, K/403, K/411, K/413 ile çeşitli kararlara bazı fıkraların eklenmesi ile ilgilidir.

Savaş döneminde hububat, çay, kahve gibi maddelerin yanı sıra diğer bazı besin maddeleri ile ilgili kararlar da alınmıştır. Bu dönemde askere alınan nüfus nedeni ile tarımsal üretim düşerken, hayvancılıkta da gerileme görülmüş, 1941 yılından itibaren hayvan sayısında azalma başlamıştır. Hayvancılıkta görülen gerileme üzerine 1942 yılı Ocak ayında K/240 sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı alınmış ve 10 yaşına kadar(10 yaş dahil) çift ve koşum sığır ve mandaları ile 8 yaşına kadar (8 yaş dahil) dişi sığır ve mandaların kasaplık olarak alım, satım ve kesimlerine yasak getirilmiştir. Bu karar 1942 yılı Mayıs ayında K/297 ile tekrar düzenlenmiş ve alım, satım, kesim sınırları 5 yaşına kadar olan (5 yaş dahil) dişi ve erkek sığır ve mandalar olarak belirlenerek daha aşağı çekilmiştir.

Böylece 1943 yılında 438.304 baş olan sığır kesiminde % 25.6 oranında gerileme görülmüş ve 1943 yılında 326.295 baş sığır kesilmiştir. 1942 yılında 40.741 baş manda kesilirken alınan kararlar neticesinde % 30.7 oranında gerileme kaydedilmiş ve 1943 yılında 28.246 baş manda kesilmiştir.²³⁹ 1942 yılında 11.500.000 baş olan

²³⁹ İstatistik Göstergeler 1923-1990, s. 147.

kasaplık sığır sayısının 1943 yılında 10.079.000 başa düşmesi üzerine alınan kararların neticesinde, kasaplık sığır sayısı 1944 yılında 10.406.000 ya çıkmıştır.²⁴⁰

K/551 kararı ile kesim yasağı dışındaki sığır ve mandaların kesim yerleri ve naklieleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu kararların alındığı dönemde balıkçılığın geliştirilmesi için de bir karar alınmış ve 9 Mayıs 1942 tarihli K/326 ile İstanbul ve Havalisi Balık Avcılığı ve Sanayi Birliğini kurması için Ticaret Vekaletine yetki verilmiştir.²⁴¹

Savaş döneminde pek çok tüketim maddesinde olduğu gibi sadeyağ ve zeytinyağı fiyatlarında da yükselmeler görülmüştür.²⁴² Saydam Hükümeti bu durum karşısında tedbir almış, 18 Aralık 1940 tarihli K/83 ile üreticiden zeytinyağı satın alınması için Ticaret Vekaleti hesabına Ziraat Bankasına 1.000.000 lira sermaye verilmiştir.²⁴³ Böylece zeytinyağı piyasasına devletin müdahalesi başlatılmıştır.

1942 yılı Nisan ayı başında sadeyağ üretiminin tek tip olacağı ve tüketimin karşılanması için yağın gerekirse karne ile dağıtılacağı haberleri basında yer almıştır.²⁴⁴ Bu haberin hemen ardından 13 Nisan 1942 tarihli K/304 ile nebati yağ, margarin gibi yemeklik yağ üreten işletmelerin üretimleri düzenleme, bu yağların üretimi için gerekli olan hammaddelere lüzum görülen zamanda ve yerde el koymak, üretilen yağların satış şeklini belirlemek için Ticaret Vekaletine yetki verilmiştir.²⁴⁵ 6 ay sonra da K/393 ile nebati yağların %15'lik kısmının el konularak satın alınması için Ticaret Vekaleti hesabına ve İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği emrine 6.000.000 liraya kadar döner sermaye verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴⁶ Savaş döneminde yağ satışı da çay, kahve ve şeker gibi Koordinasyon Heyeti Kararı ile olmamakla beraber karne ile yapılmıştır.²⁴⁷

²⁴⁰ İlhan Tekeli/Selim İlkin, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, s. 286.

²⁴¹ **T.C. Resmi Gazete**, 15 Mayıs 1942, Sayı: 5107, s. 2860.

²⁴² İhtikarla Mücadele ve Gizli Stoklar”, **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1939, Sayı: 5521, s. 1., “Mühim Kararlar”, **Cumhuriyet**, 20 Birincikânun 1940, Sayı:5879, s. 1., “Yağ Fiatları 16 Kuruş Birden Yükseldi”, **Cumhuriyet**, 21 Birinciteşrin1941, Sayı: 6173, s. 2.

²⁴³ T.C. Başvekalet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi, Koordinasyon Heyeti Kararları**, s. 160.

²⁴⁴ “Sadeyağ Tevziyatı, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1942, Sayı: 6333, s. 1. s. 1

²⁴⁵ **T.C. Resmi Gazete**, 18 Nisan 1942, Sayı: 5087, s. 2690.

²⁴⁶ **T.C. Resmi Gazete**, 14 Teşrinisâni 1942, Sayı: 5257, s. 3973.

²⁴⁷ Ali Rıza Gökbunar-Hamza Kahrıman, **Karneli Yıllar: Bir Savaş Maliyesi Uygulaması**, s. 137-141.

Savaş döneminde el koyma kapsamında K/209 ile “Türk Gücü” motoru satın alınırken, K/226 ile İstanbul’da kerestelere, K/357 ile diş kauçuklarına²⁴⁸ el konulmuştur. Ayrıca K/342 ile motorlu, motorsuz nakil vasıtaları ithalatçıları birliği, K/513 ile küçük sanat kooperatifleri kurulması, K/580 ile sınai mamullerin cins ve özelliklerinin tayin ve tespit edilmesi kararlaştırılmıştır.

Savaşın bitmesinin ardından 1946 yılı başına kadar alınan kararların sayısında ciddi bir düşme görülmüştür. 1945 yılı Mayıs ayından 1946 yılı ocak ayı başına kadar 26 adet Koordinasyon Heyeti Kararı alınmış ve bu kararlar şu şekilde gruplanmıştır.

K/589²⁴⁹, K/591²⁵⁰ ve K/609²⁵¹ bazı ulaşım araçlarına verilen çalışma izni ve plakalarla ilgilidir. K/590²⁵², K/610²⁵³ hububat fiyatları, K/592²⁵⁴ Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmelerinde çalışanların iş yerlerinin geçerli bir neden olmaksızın terk edememeleri, K/595²⁵⁵ ve K/597²⁵⁶ kararları K/510’da yapılan bazı değişiklikler ile ilgili kararlardır.

K/593²⁵⁷ kadrolarla, K/594²⁵⁸ ödeneklerle, K/598²⁵⁹ fonlarla, K/599²⁶⁰ sermayelerle, K/600²⁶¹ ve K/601²⁶² şeker satışının dört gün için yasaklanması ve şeker pancarı fiyatının açıklanması ile ilgili kararlardır.

K/602²⁶³ ile çeltik ve bakliyattan alınması planlanan devlet hisselerinden tahsil edilmemiş olan kısmın satın alınmasından vaz geçilmesi, K/604²⁶⁴ yağlardan alınacak devlet hissesinin arttırılması ve alım fiyatının yükseltilmesi ile ilgilidir. K/606²⁶⁵ pamuklara el konulması, K/612²⁶⁶ pamuk ipliklerinin alım ve satımı ile

²⁴⁸ Dişçilik alanında kullanılan bir madde.

²⁴⁹ T.C. Resmi Gazete, 16 Haziran 1945, Sayı. 6033, s. 8901.

²⁵⁰ T.C. Resmi Gazete, 2 Temmuz 1945, Sayı. 6046, s. 8989.

²⁵¹ T.C. Resmi Gazete, 13 Kasım 1945, Sayı. 6156, s. 9605.

²⁵² T.C. Resmi Gazete, 2 Haziran 1945, Sayı. 6044, s. 8977.

²⁵³ T.C. Resmi Gazete, 8 Aralık 1945, Sayı. 6175, s. 9694.

²⁵⁴ T.C. Resmi Gazete, 17 Temmuz 1945, Sayı. 6059, s.9071.

²⁵⁵ T.C. Resmi Gazete, 17 Temmuz 1945, Sayı. 6059, s.9071.

²⁵⁶ T.C. Resmi Gazete, 22 Ağustos 1945, Sayı. 6090, s. 9225.

²⁵⁷ T.C. Resmi Gazete, 11 Temmuz 1945, Sayı. 6054, s. 9044.

²⁵⁸ T.C. Resmi Gazete, 11 Temmuz 1945, Sayı. 6054, s. 9044.

²⁵⁹ T.C. Resmi Gazete, 23 Ağustos 1945, Sayı. 6091, s. 9232.

²⁶⁰ T.C. Resmi Gazete, 23 Ağustos 1945, Sayı. 6091, s. 9232.

²⁶¹ T.C. Resmi Gazete, 20 Ağustos 1945, Sayı. 6088, s.9217.

²⁶² T.C. Resmi Gazete, 20 Ağustos 1945, Sayı. 6088, s.9217.

²⁶³ T.C. Resmi Gazete, 4 Eylül 1945, Sayı. 6100, s. 9293.

²⁶⁴ T.C. Resmi Gazete, 31 Ağustos 1945, Sayı. 6097, s. 9269.

²⁶⁵ T.C. Resmi Gazete, 7 Eylül 1945, Sayı. 6103, s. 9309.

²⁶⁶ T.C. Resmi Gazete, 11 Aralık 1945, Sayı. 6177, s. 9705.

ilgili kararlardır. K/596²⁶⁷ un randımanlarında yapılan değişikliği içermektedir. K/605²⁶⁸ ile K/500 kararına bir madde eklenmiş, Ticaret Bakanlığınca lüzum görülecek yerlerde ve şartlar müstahsilin İhtiyacı olan tohumluk buğday, çavdar, arpa ve yulafın Devlet taşıt araçları ile nakledilmesine izin verilmiştir.

K/611²⁶⁹ ile K/590 kararında değişiklik yapılmış, K/607²⁷⁰ ile Zeytinburnu Çimento Fabrikasına el koyma kararı olan K/464 sayılı karar kaldırılmıştır. K/608²⁷¹ ile Petrol Ofisi merkezi Ankara olmuş, K/614²⁷² ile K/504 gereğince ihracı yasaklanan tütünlerin yurt dışına çıkarılmasına karar verilmiştir.

Savaş süresince alınan ve “Diğer Kararlar” kapsamında değerlendirilen kararların da karar sayıları, kararname numaraları, yayınlandığı Resmî Gazetenin yayın tarihleri ve sayıları ile açıklamaları “Ekler” kısmında verilmiştir.

²⁶⁷ T.C. Resmî Gazete, 11 Temmuz 1945, Sayı. 6054, s. 9045.

²⁶⁸ T.C. Resmî Gazete, 17 Eylül 1945, Sayı. 6109, s. 9349.

²⁶⁹ T.C. Resmî Gazete, 10 Aralık 1945, Sayı 6176, s. 9701.

²⁷⁰ T.C. Resmî Gazete, 22 Ekim 1945, Sayı. 6139, s. 9533.

²⁷¹ T.C. Resmî Gazete, 22 Kasım 1945, Sayı. 6161, s. 9629.

²⁷² T.C. Resmî Gazete, 29 Aralık 1945, Sayı. 6193, s. 9791.

SONUÇ

İlk toplumlardan bu yana süregelen savaş olgusu Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ile birlikte farklı bir anlam yüklenmiş, savaşlar bu dönemden itibaren cephe savaşı olmaktan çıkarak çok kapsamlı bir hal almıştır. “Topyekun Harp” olarak nitelendirilen bu durumda savaşan ülkelerin her alanı, halkın her kesimi savaştan etkilenmiştir. Ülkelerin topyekun harp kavramına uygun olarak yaptıkları hazırlıklar savaş ile ekonomi arasında kuvvetli bir bağ oluşturmuş, savaş ekonomisi kavramı ve savaş ekonomisi uygulaması devlet yönetiminde yerini almıştır. Ülke idarecileri bir yandan savaşı finanse etmeye, diğer yandan kıt kaynakların uygun kullanımı için önlemler almaya çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu dönemde Türkiye'de de savaş ihtimaline karşı önlemler alınmış, savaştan önce yüz yirmi bin olan asker sayısı savaşın başlaması ile birlikte bir milyonu aşmıştır. Askeri harcamalarda yaşanan büyük artış ekonomiye ağır yük getirmiştir. Diğer yandan genç nüfusun askere alınması ile tarımsal üretimde ve sanayi üretiminde meydana gelen düşme, ithalatın azalmasının neden olduğu mal kıtlığı ve halkın savaş tehlikesi karşısında yaşadığı panik ihtiyaç maddelerine olan talebi arttırmıştır. Tüm bunlar savaş koşullarını kendi lehine çevirmeyi hedefleyen bazı kişilerin amaçları ile birleşince “ihtikar” olayları kaçınılmaz olmuştur. Bu ortamda Hükümet öncelikle ihtikâr olaylarının önlenmesi, aynı zamanda üretim, tüketim, dağıtım, satış, ihracat, ithalat, ücretlilerin örgütlenmesi, ulaştırma gibi konularda Hükümete gerekli önlemleri alması için geniş yetkiler veren 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nu 18 Ocak 1940'ta kabul etmiştir. Bu kanun savaş ekonomisi uygulamasının temel metni olmuştur.

Milli Korunma Kanunu gibi kanunlar sadece Türkiye'de uygulanmamış, İkinci Dünya Savaşı döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nde, İngiltere'de, Fransa'da da benzer kanunlar kabul edilmiştir. Siyasi erki olağanüstü yetkilerle donatan bu türlü

kanunların olağanüstü dönemlerde ülke ekonomisinin şekillendirilmesinde büyük önemi vardır.

Savaş ekonomisini idare etmek amacıyla çıkarılan Milli Korunma Kanunu uygulamalarını dönemin şartları içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Öncelikle Milli Korunma Kanunu'nun kabul ediliş sürecinde TBMM'de yapılan görüşmeler dikkate değerdir. 72 Maddeden oluşan Milli Korunma Kanunu layihasının görüşmelerine 46 madde tartışmasız şekilde kabul görmüş, 26 maddenin üzerinde tartışılmıştır. Bazı maddeler tartışılırken milletvekillerinin düşüncelerini rahat bir şekilde ortaya koyabilmeleri, hatta bu tartışmaların Başbakanın görüşünü bildirmesinin ardından da devam etmesi tek parti döneminde ve savaş gibi ciddi bir tehdidin olduğu bir ortamda oldukça dikkat çekicidir. Bu tartışmalar aynı zamanda savaş döneminde halkı ekonomik ve sosyal alanlarda geniş şekilde etkileyecek olan bu kanuna Milletvekillerce verilen öneme de işaret etmektedir.

Yapılan tartışmaların ardından kabul gören Milli Korunma Kanunu fevkalade durumun hüküm sürdüğü sürece uygulanmak, durum normale döndüğünde uygulamadan kaldırılmak üzere hayata geçirilmiştir.

Bu olağanüstü durum uygulaması ile devletin her alanı kontrol altına alması sağlanmış, savaş boyunca alınacak önlemlerin hayata geçirilmesi için Hükümete geniş yetkiler verilmiştir. Kanun hazırlanırken bu yetkilerin hukuki bir temele dayandırılmasına da büyük özen gösterilmiştir. Diğer taraftan uzun tartışmalar sonucunda hayata geçirilen Milli Korunma Kanunu'nda savaş süresince yapılan değişiklikler, kanunun gelişen durumlar karşısında sık sık değiştirildiğini göstermektedir. Aynı zamanda kanunda bir değişiklik yapılırken, diğer bir değişikliğin sinyallerinin verilmesi de Hükümetin değişen gündeme ayak uydurma çabasına işaret etmektedir.

2. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de savaş ekonomisi, ağırlıklı olarak Milli Korunma Kanunu ile şekillendirilmiştir. Milli Korunma Kanunu'na dayanarak alınan kararlar Koordinasyon Heyeti tarafından hazırlanmış, bu kararlar önce Bakanlar Kurulu tarafından, sonra da Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış ve T.C. Resmi Gazetede yayınlanmasının ardından uygulamaya konmuştur. Böylece olağanüstü koşulların çok süratli şekilde geliştiği savaş ortamında Hükümet tek bir yasa ile geniş

yetkilere sahip olmuş ve aldığı kararları TBMM’de görüşülmeden diğer bir ifade ile vakit geçirmeden, acil şekilde uygulama imkanı bulmuştur.

1940-1945 yıllarında Milli Korunma Kanunu uygulaması 588 adet Koordinasyon Heyeti Kararı ile gerçekleşmiştir. Bu kararlar ağırlıklı olarak ihtikarla mücadele, hububat üretiminin ve tüketiminin düzenlenmesi, çalışma ilişkilerinin ve dış ticaretin şekillendirilmesi konularında alınmıştır. Ayrıca şeker üretimi ve tüketiminin, çay ve kahve tüketiminin düzenlenmesi, pamuklu-yünlü dokumanın üretimi ve tüketimi ile ilgili de kararlar alınmıştır. Savaş süresince yaşanan kira sorununa çare bulunması, kağıt tüketiminin düzenlenmesi, özel girişime ait kuruluşlara veya özel kuruluşlarda bulunan üretim araçlarına el konulması, kamuya ve özel kesime ait araçların çalışma izinleri ve plakaları ile ilgili düzenlemeler yapılması gibi konularda da kararlar alınmıştır. Görülüyor ki Milli Korunma Kanunu’na dayanılarak toplumun her kesimini etkileyen, ekonomik ve sosyal hayatı yakından ilgilendiren birçok karar alınmıştır. Savaş ortamında alınan bazı kararlar ise gizli tutulmuştur. Bu güne kadar bu kararların varlığından söz edilmiş, ancak “gizli” olan bu kararların içeriğinden söz edilmemiştir. Gizli kararların 15 adeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde yaptığımız araştırma neticesinde ilk defa gün yüzüne çıkarılmış ve tezimizde ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir.

Milli Korunma Kanunu’nun uygulanması için Refik Saydam döneminde bazı kurumsal yapılar hayata geçirilmiştir. Ancak bu teşkilatların bir kısmı Saydam’ın vefatı üzerine göreve gelen ve farklı bir ekonomi politikası uygulayan Mehmet Şükrü Saraçoğlu döneminde lağvedilmiştir. Bu nedenle oldukça detaylı şekilde planlanarak hayata geçirilmiş olan söz konusu teşkilatların neticeleri görülememiştir.

Saydam Hükümetleri döneminde katı ekonomik politikalar izlenerek üretim, tüketim ve dağıtım ilişkileri “devlet kontrolü” altına alınmıştır. Savaş döneminde uygulanan devlet kontrolü yönteminin altındaki en önemli neden ise “girdi” eksikliğidir. İthalatın, dolayısı ile hammadde, ara malı ve yatırım malı biçimindeki üretim girdilerinin azalması, tarımsal üretimde görülen düşüş Saydam Hükümetini sıkı ekonomik politika uygulamasına yöneltmiştir.

1942 yılında Refik Saydam’ın vefatı üzerine göreve gelen Şükrü Saraçoğlu, Saydam Hükümeti’nin piyasa üzerinde uyguladığı sıkı denetim mekanizmalarını kaldırma ya da gevşetme yoluna gitmiştir. Oysa Saraçoğlu, Saydam Hükümetlerinde Hariciye

Vekili olarak görev yapmış bir devlet adamıdır ve aynı zamanda Saraçoğlu hükümetinde görev yapan vekiller de üç vekil dışında tümüyle Saydam Hükümetlerinde görev almış kişilerdir. Bu nedenle ortaya konulan uygulama farkının “farklı düşünce yapısından” kaynaklandığını söylemek mümkün değildir. Uygulama farkı, savaş şartları karşısında alınan tedbirlerin yetersiz görülmesi ve değişik metotlarla daha iyi neticelere varılacağı beklentisi ile ilgilidir. Nitekim savaşın ilk döneminde sergilenen müdahaleci ve merkeziyetçi uygulamalar, hayat pahalılığının ve ihtikar olaylarının önlenememesi nedeni ile terk edilmiş, kısmi serbest ekonomik politika uygulaması başlatılmıştır. Ancak bu uygulama ile de istenen sonuç alınamayınca yine Saraçoğlu Hükümeti tarafından fiyat kontrol sistemine dayalı olan ve ilk uygulamaya benzeyen yeni bir döneme geçilmiştir.

Savaş sürecinin en önemli sorunlarından biri “ihtikar” olmuştur. Bu dönemde alınan tüm önlemlere karşı ihtikar yaşamın her alanında kendini göstermiş, adeta günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Savaş koşullarında “muhtekir”e dönüşen tüccarlar, görevini kötüye kullanan yetkililer savaş döneminin büyük sorunu olmuştur. Alınan polisiye tedbirler ise ihtikar olaylarının önlenmesinde yeterli gelmemiştir.

Hükümetler bir yandan ihtikarla başa çıkmaya çalışırken, diğer yandan da halkın ve ordunun iâşenin sağlanması için tedbirler almıştır. Sorunun aşılması için öncelikle hububat üretiminin artırılması ve elde edilen hububatın en uygun biçimde değerlendirilmesi gerekmiştir. Bu amaçla alınan kararlar özellikle tarım kesimini yakından ilgilendiren kararlar olmuştur.

1940 yılı sonuna kadar mevcut stoklarla karşılanan iâşe ihtiyacı, stokların tükenmesi ve üretimin düşmesi nedeni ile sorun haline gelmiştir. 1941 yılı başında savaş döneminin en önemli kararlarından biri olan ve resmi ve özel tüm hakiki ve hükmi şahısları da kapsayan hububata bedeli karşılığında el koyma uygulaması başlatılmıştır. Tarladaki ürün miktarı subaşı heyetleri tarafından belirlenmiştir. Köylülerin büyük kesimi tarafından tepkiyle karşılanan bu karar karşısında, hem küçük üreticiler hem de büyük çiftçiler ürünlerini devlet görevlilerine teslim etmemenin yollarını aramıştır. Kimin ürününe hangi ölçülerde el konulacağı çoğunlukla yerel güç ilişkilerine bağlı olarak belirlenmiştir.

Uygulanan bu yöntemle başarı sağlanamayınca Saraçoğlu döneminde yüzde 25'lik sisteme geçiş yapılmıştır. Bu dönemde de tarladaki ürün tahmin heyetleri tarafından belirlenmiş, Saydam döneminde üreticiler ve subaşılar arasında kurulan rüşvet-hatır ilişkileri Saraçoğlu döneminde de devam etmiştir. Hem tarladaki ürün düşük gösterilerek devlet payı kısıtlanmış, hem de alınan ürünün bir kısmı karaborsada satılmak üzere saklanmış. Görülüyor ki savaş döneminin sorunlarının aşılması için alınan tedbirler “insan davranışları” bağlamında büyük yara almış ve umulan sonuca ulaşamamıştır.

Diğer yandan Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak alınan hububata el koyma kararları çiftçilerin önemli maddi kayıplarına neden olmuştur. Uygulamada oluşan aksaklıklar da buna eklenince halkın siyasi iktidara bakış açısı olumsuz yönde etkilenmiş, mevcut politik yapının değişmesi yönündeki görüşler artmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında hayati önem taşıyan hububat ve ekmek gibi tüketim mallarında yaşanan kıtlıklarla mücadele edebilmek için karne yöntemi uygulanmıştır. Bu uygulama sadece ekmekle sınırlı olmayıp, çay, kahve, şeker gibi tüketim mallarını da kapsamıştır. Bu şekilde bir yandan tüketim kısıtlanması ile fiyat artışlarının önüne geçilmeye çalışılmış, diğer yandan halkın tamamının, kısıtlı da olsa zorunlu tüketim mallarına ulaşabilmesi hedeflenmiştir.

Savaş döneminde iaşenin sağlanması ve ihtikarın önlenmesi amacıyla alınan kararların zorunluluktan kaynaklandığını, alınan olağanüstü kararlarla halkın açlık tehlikesinden korunduğunu söylemek mümkündür. Karne uygulamasında yaşanan tüm olumsuzluklara karşın, iaşeye dönük politikalar ile ordunun ve büyük şehirlerde yaşayan halkın iaşesi karşılanmış, savaş döneminin en çok ses getiren uygulaması karne yöntemi ile temel ihtiyaçlar sınırlı da olsa vatandaşa ulaşabilmiştir.

Savaş döneminin “karne” uygulamasından başka büyük ses getiren diğer bir uygulaması da “ücretli iş yükümlülüğü” olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı döneminde beliren olağanüstü şartlar karşısında Milli Korunma Kanunu'nun çalışma ilişkilerini düzenleyen hükümleri ile emek arzında meydana gelen iş gücü eksikliği kapatılmaya çalışılmıştır. Alınan kararlarla çalışma süreleri uzatılmış, yasal tatil süreleri kısıtlanmış, kadın ve çocuk iş gücünün istihdamı konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Ağırlıklı olarak maden sektöründe ihtiyaç görülen işgücü açığı ise ücretli iş yükümlülüğü uygulaması ile giderilmeye

çalışılmıştır. Savaş döneminde ücretli iş yükümlülüğü yol, köprü, iskele inşaatlarında, demiryolu tadilatında, devlet matbaasındaki çalışmaları da içerirken, kararların en önemli ve geniş uygulama alanı madenlerde çalışma yükümlülüğü olmuştur.

Yaptığımız araştırma göstermektedir ki Devlet zorunlu çalışma ile neredeyse “eli-ayağı tutan” herkese görev yüklemiştir. Çocuk sayılabilecek yaştan başlayarak o dönem için oldukça ileri sayılabilecek 50 yaşa kadar vatandaşlara yüklenen madenlerde zorunlu çalışma uygulamasının yankıları bugün bile sürmektedir. Madenlerde zorunlu çalışma uygulaması kapsamında görev yapan işçilerin yaşam ve çalışma koşulları kuşkusuz çok çetin ve zor olmuştur. Ancak diğer yandan hatırlamak gerekir ki 1923 yılında kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti’nde modern Türk İş Hukuku’nun temelleri 3008 sayılı kanunla 1936 yılında atılmış, bireysel çalışma ilişkileri alanında koruyucu hükümler hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu dönem aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı’nın ayak seslerinin duyulduğu dönem olmuş, İş Kanunu’nun gerekleri yerine tam olarak getirilemeden savaş başlamıştır. Bu şartlar altında İş Kanunu’nun birçok maddesi uygulama alanı bulamamış, işçilerin İş Kanunu ile sınırlı da olsa sahip oldukları hak ve özgürlüklere Milli Korunma Kanunu ile kısıtlamalar getirilmiştir. İşçiler ile siyasi yönetim arasında kopuşlara neden olan bu kısıtlamaların, savaş şartlarının hüküm sürdüğü dönemde görülen zorunluluktan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim Hükümet savaşın bitişinden sonra işçilerin sosyal haklarını koruyucu önemli bazı düzenlemeler yapacaktır.

Hükümet Milli Korunma Kanunu’na dayanarak aldığı kararlarda yerel yönetimlerin taleplerini de göz önünde bulundurmuş, halkın ihtiyacı doğrultusunda kararlar almaya çalışmıştır. Koşullar elverdikçe halkın yararına birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bunlar savaşın ağır yükünü taşıyan, ihtikar ve enflasyon nedeni ile büyük ekonomik sıkıntı içine düşen halkın sorunları karşısında atılmış küçük adımlar olarak kalmıştır. Savaş döneminde insanlar kendi imkanları ile yaşam mücadelesi vermişlerdir. Kuşkusuz bu sorunların oluşmasında devletin ekonomiyi kontrol edecek yeterli donanımına sahip olmamasının önemi büyüktür.

Yetişmiş insan gücünün yeterli olmayışı, devlet personelinin etkin çalışmasını sağlayacak organizasyon yapısında görülen eksiklik, devlet teşkilatındaki düzensizlik

kısaca Refik Saydam'ın ifadesi ile "A'dan Z'ye bozuk olan her şey" savaş döneminin en büyük handikabı olmuştur.

Bu koşullar altında sürdürülen savaş ekonomisi uygulaması ağırlıklı olarak Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak alınan kararlarla gerçekleştirilmiştir. Ancak savaş süresince başta Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu olmak üzere kabul edilen birçok kanun bu sürece damgasını vurmuştur. Kabul edilen kanunların ve çeşitli kararnamelerin hayata geçirilmesi ile Türkiye savaş sürecini aşmıştır ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik ve sosyal etkileri çeşitli kesimleri farklı şekillerde etkilemiştir.

Savaş dönemi uygulamaları, Milli Korunma Kanunu kapsamında alınan kararlar itibarı ile değerlendirildiğinde, sermaye kesimini olumsuz yönde etkileyen kararların diğer alanlarda aynı yönde alınan kararlara göre daha az olduğu görülmektedir. Savaşın yükü büyük oranda geniş halk kitlelerine aktarılmıştır. Uygulamalarda görülen yanlışlıklar neticesinde ülkede bir yandan "savaş zenginleri" türerken, diğer yandan başta memurlar, işçiler ve küçük çiftçiler olmak üzere halkın büyük kesimi çeşitli zorluklara karşı mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Savaş döneminin zorlu koşulları karşısında halk tek parti rejimine tepki duymuş ve alternatif arayışlara girmiştir. Bu süreç Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçişinde büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

RESMİ KAYNAKLAR:

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi

Düstur (3. Tertip)

İstatistik Göstergeler (1923-1990)

İstatistik Göstergeler (1923-2005)

Kanunlar Dergisi

Küçük İstatistik Yıllığı (1942-1945)

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

T.C. Resmi Gazete

SÜRELİ YAYINLAR:

Akbaba

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası

Tan

Ulus

Yeni Adana

Yeni Asır

Yeni Yurd

Yeniyol

KİTAP ve MAKALELER

- Afetinan: **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK Yayınları, 1972.
- Akandere, Osman: **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.
- Akbay, Muvaffak: "Harp Finansmanı Tekniği (Almanya-İngiltere)", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 1943, C.I, Sayı: 1. s.254-308.
- Aktar, Ayhan: **Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Albayrak, Mustafa: "Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 67-68-69, C. XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, s. 219-250.
- Aldrich, W. W: "Bretton Woods Konferansının Kritiği", **Türk Ekonomisi**, Ankara, İkinciteşrin ve İlkkanun 1944, Sayı: 17-18, s. 149-154.
- Apak Kemalettin,
Aydınelli Cevdet,
Akın Mehmet: **Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri**, İzmit, Selüloz Basımevi, 1952.
- Arı, Kemal: "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, **İkinci Dünya Harbi ve Türkiye**, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1998. s. 447-458.
- Atasagun, Yusuf Saim: "Türkiye'de Fiyatların Yükselmesine Tesir Eden Psikolojik Sebepler", **Türk Ekonomisi**, Ankara, 15 Ağustos 1943, Yıl. 1, Sayı: 2, s. 60-63.

- Avcioğlu, Doğan: **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, C. I. İstanbul, Cem Yayınevi, 1974.
- Aybars, Ergün: **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul, Doğan Kitap, 1975.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam 1938-1950**, C.II, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991.
- Aytemur, Janset Özen: **Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2000.
- Baban Zade Şükrü: "Milli Korunma Kanunu", İstanbul, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.I, 1939.
- Bali, Rifat N: **Varlık Vergisi Hatıralar Tanıklar**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2012.
- Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti: **Rakamlarla Devlet İktisadi Teşekkülleri**, İstanbul, 1949.
- Baydar, Ertuğrul: **İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, 1978.
- Baykan, Vehbi: **Milli Korunma Hükümlerine Göre Tahliye Davaları**, İstanbul, Tan Matbaası, 1945.
- Bengi, Hüsnü: **Milli Korunma Kanun ve Kararları**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1945.
- Berend, Ivan: **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.
- Boratav, Korkut: **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- Briggs, Asa: "The World Economy Interdependence and Planning", **The New Cambridge Modern History**, Cambridge Universty Press, 1968, pp. 37-86.

- Bullock, Charles Jesse: “ Financing the War” , **The Quarterly Journal of Economics**, Oxford Journals, Oxford University Press, Vol. 31, No. 3, May 1917, pp. 357-379.
- Cihan, Erol: “Hukuk Düzeni ve Harp Ekonomisi İlişkileri”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s.150-158.
- Coşar, Nevin: **Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004.
- Coşkuner, Kerem: “Savaş Ekonomisi ve Piyasa Yönetimi: İkinci Dünya Savaşı’nda İhtikar ve İaşe Sorununa Karşı Çözümler”, **Prof. Dr. Haydar Kazgan’a Armağan, Yakın Tarihimizin İktisadi Panoraması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 261-284.
- Çatma, Erol: **Asker İşçiler**, İstanbul, Ceylan Yayıncılık, 1998.
- Çavdar, Tefvik: **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.
- Çaykur: **Çayın 90 Yılı**, İstanbul, Gün Yayınları, 2014.
- Çıkar, Mustafa: **Hasan Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Çınar, Tayfun: “1942: A’dan Z’ye Bozuk Devletin Yeniden Yapılanması Girişimlerinin Yükselişi ve Düşüşü”, **Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940 – 1949**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3 Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması, 2008, s. 226-357.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 1993.
- Dizlek, Halef: “Gluten Proteinlerinin hamur ve Ekmek Nitelikleri Üzerine Etkileri”
<http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2959> (6. Eylül 2014)
- Dokuyan, Sabit: “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması”
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/45310387_12Dokuyan%20Sabit%20trh-193-210.pdf, s. 193- 210.

- Ekin, Nusret: “Memleketimizde İşçi Devri Mevzuunda Yapılan Araştırmalar ve Ortaya Koydukları Neticeleri”
<http://journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/viewFile/1023007515/1023007017>, s. 123-192.
- Eldem, Vedat: **Harp ve Mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.
- Ergin, Feridun: “Türkiye’de Harp Maliyesi (1939-1942), **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, İkincikânun 1943, C.IV, Sayı 2, s. 148-170.
- Ergin, Feridun: **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1943.
- Erkal, Mustafa: “Harp Sosyolojisi”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985. s. 66-85.
- Erol, Cihan: "Hukuk Düzeni ile Harp Ekonomisi İlişkileri", **Harp Ekonomisi**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1985, s. 150-173.
- Ertaş, Şeref: “Bağımsızlığımızı Sağlayan Kanunlar ve Bugün”,
<http://webb.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/ilk/yil2sayi2/yil2sayi2/ertas5.pdf>, s. 73-100 (22 Nisan 2015)
- Ertuğruloğlu, Mehmet: “İngiltere’de Harp Finansmanı ve Harp Sonrası Güçlükleri”, **AHFD Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, Ankara, 1949, s. 358-416.
- Esmer, Ahmet Şükrü,
Sander, Oral: “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”,
Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993. s. 137-185.
- Eşiyok, Ali: **Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörü: Gelişmeler, Sorunlar, Tespitler ve Tarımsal Politika Önerileri**, C: II, Ankara, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, Araştırma Müdürlüğü, 2004.
- Ete, Muhlis: “Harp İktisadiyatı ve Münakalat”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsnel’e Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1939, s. 593-607.
- Ete, Muhlis: “Memleketimizde Koordinasyon İhtiyacı”, **Türk Ekonomisi**, 15 Mart 1944, yıl. 1, Sayı: 9, s. 283-285.

- Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri: **İhtikar**, İstanbul, Türkiye Felsefi, Harsi ve İçtimai Araştırmalar Merkezi Kitapları, Seri A, Sayı: 10, 1942.
- Firuz, Behzat v.d.: **Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu**, Çam Matbaa, 1973.
- Fischer, Guido, **Milli Müdafaa Ekonomisi Prensipleri ve Teorileri**, Harp Okulu Basımevi, 1940.
- General Ludendorff: **Topyekûn Harp**, Ankara, Ulus Basımevi, 1936.
- Goloğlu, Mahmut: **Milli Şef Dönemi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Gökbunar, Ali Rıza, Kahraman, Hamza: **Karneli Yıllar: Bir Savaş Maliyesi Uygulaması**, Ankara, Nobel Kitabevi, 2014.
- Gönülalan,Uğur, Aydın, Ülker, Akpek, Ayça: “Ülkemizdeki Doğal Kaynaklardan Maden, Petrol ve Jeotermal Aramaların Teknik ve Hukuksal Boyutları”, **Türkiye ve 4. Enerji Sempozyumu, Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği**,TMMOB,s.517-565. http://www.emo.org.tr/ekler/792ca026fefaf3a_ek.pdf
- Güler, Birgöl Ayman: “Kırklı Yıllarda Yönetim”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini (1940-1949)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3, 2008, s. 1-14.
- Gülmez, Mesut: “Tanzimattan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.III, İstanbul, İletişim Yayınları, Tarih: 1985, s. 792- 802.
- Gürboğa, Nurşen: “Madencilikte İş Mükellefiyeti”, **Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Emek Tarihi**, Derleyen Touraj Atabaki- Gevin D. Brockett, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.123-153.
- ... **Mine Workers, The Single Party Rule and War The Zonguldak Coal Basin as The Site Of Contest 1920-1947**, İstanbul, Ottoman Bank Archives and Research Centre, 2009.

- Hacıbrahimoğlu
İşıl Çakan: **Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- İlkin, Akın: “Enflasyonun Etkileri”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 196-199.
- ... **İktisat Vekaleti Garp Linyitleri Mıntıkası İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğünün Teşkilat, Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Talimatname, Milli Korunma Kanununun Garp Linyitleri Mıntıkasında Tatbik Olunan Ücretli İş Mükellefiyetine Aid Hükümleri ve Bu Hükümlerle İlgili Mevzuat**, İstanbul, Foto Magazin Basımevi, 1942.
- İsmail Hüsrev Tökin: **Müdafaa Ekonomisi**, Ankara, Akba Kitabevi, 1940.
- ... “K/510 Sayılı Karara Müsteniden Neşredilen Kar Hadleri ve Azami Satış Fiyatları”, **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Mayıs 1944, C. LX, No: 5, s. 106-120.
- Kafaoğlu, A. Başer: **Varlık Vergisi Gerçeği**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005.
- Kara, Murat: **Son Mükellefler**, İstanbul Ares Yayınevi, 2010.
- Karabekir, Kazım: **CHP Grup Tartışmaları, Ankara’da Savaş Rüzgarları, II. Dünya Savaşı**, İstanbul, Emre Yayınları, 2000.
- Karaca, Mehmet: **İkinci Dünya Savaşı Konjonktöründe Türkiye Ekonomisi (1940-1945)**, T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Diyarbakır, 2005. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Karaosmanoğlu,
Yakup Kadri: **Politikada 45 Yıl**, Ankara, İletişim Yayınları, 1984.
- Kayam, Hüseyin
Cevahir: “Bir ‘Dönüm’ Politika”, s. 61-91.
<http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-08-kayam.pdf>

- Kayam, Hüseyin
Cevahir: **Türkiye’de Tarım Politikaları (1928-1938)**,
Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Kayra, Cahit: **Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi**, İstanbul, Tarihiçi
Kitabevi, 2011.
- **Kazım Karabekir’in Günlükleri (1906-1948)**, C.II,
Haz. Yücel Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları,
2009.
- Kepenek, Yakup,
Yentürk Nurhan: **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- Keskin, Nuray Ertürk: “1940: Savaşa Karşı Ulusal Korunma”, **Açıklamalı
Yönetim Zamandizini 1940-1949**, Ankara, Ankara
Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2008, 15-62.
- Kessler, Gerhard: **Zongoldak ve Karabükteki Çalışma Şartları**,
<http://journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013166/1023012388> (13 Mart 2014)
- Keynes, Jhon Mynard: **How To Pay For The War**, Macmillian Co. Limited,
London, 1940.
- Kocabay, Yalçın: **Türkçe Fransızca Büyük Sözlük**, Ankara, Okutman
Yayıncılık, 2008.
- Koçak, Cemil: “Sayılarla Sosyal Politika”, **Tarih ve Toplum**, Ağustos
1991, C. XVI, Sayı: 92, s. 57-60.
- Koçak, Cemil: **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C.II,
İstanbul, İletişim Yayınları, 1986.
- Kubalı, Hüseyin Naili: **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul, İstanbul
Üniversitesi Yayını, 1969.
- Kurtbek, Seyfi: **Harp ve Ekonomi**, İstanbul, İnsel Kitabevi, 1942.
- Kuruç, Bilsay: **İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç ve
Yazılar)**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye
Enstitüsü, 1963.
- Kuyucak, Hâzım Âtîf: **Radyo İktisat Saati Konuşmaları**, Ankara, Alâeddin
Kıral Basımevi, 1944.

- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, Arkadaş Kitabevi, 2009.
- Makal, Ahmet: **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Makal, Ahmet: **Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999.
- Makal, Ahmet: "Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti", **İstanbul, Zonguldak Kent Tarihi Bienali Bildiriler Kitabı**, 2006, s. 69-91.
- Makal, Ahmet: "65. Yılında Milli Korunma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti Üzerine Bir inceleme", **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 163-206.
- Metinsoy, Murat: **İkinci Dünya Savaşında Türkiye Savaş ve Günlük Yaşam**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2000.
- Neumark, Fritz: "Türkiye'de Harp sonrası Maliye Meseleleri", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. VIII, Sayı: 1-4. 1946. s. 72-89.
- Neumark, Fritz: **Harp Ekonomisi Harp Ekonomisinin Esas Meseleleri ve İstatistiğin Ekonomik Seferberlik Planında Ehemniyeti**, İstanbul, Aydınlık Basımevi, 1937.
- Okay, N. Can: "Savaş ve Ekonomi", **Pivolka**, sayı: Savaş Özel Sayısı, Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi Yayını, Nisan 2003, s. 28-29.
- Oral, Fuat Süreyya: **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973**, Ankara, Sanayi Nefise Matbaası, 1973.
- Oruz, İffet-Yırcalı, Sırrı: **Türkiye'de Fiat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat**, İstanbul, y. y, 1944.
- Ökte, Faik: **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, t.y.

- Özbay, Rahmi Deniz: **“19. Yüzyılda Osmanlıda Devletin Emek İstihdamı”**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2003.
- Özbil, Alev: **“Dr. Refik Saydam’ın Başbakanlığı Dönemindeki İcraatları 1939-1942”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2003.
- Özdemir, Nuray: **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1779/18795.pdf> s. 213-247.
- Özdemir, Süleyman: **Dünyada ve Türkiye’de Zorunlu Çalışma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.
- Özeken, Ahmet Ali: **“Türkiye’de Sanayi İşçileri”**, journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/download/.../1023012319, s. 56-81.
- Özeken, Ahmet Ali: **Türkiye Kömür Ekonomisi Tarihi**, İstanbul, Milli Mecmua Basımevi, 1955.
- Özer, Sevilay: **“II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği”**, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 8, Sayı: 15. Bahar 2012, s. 31-49.
- Özer, Sevilay: **II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi”**, **Tarihin Peşinde**, Yıl. 2011, Sayı. 5, s. 215-234.
- Özgüven, Ali: **“Harp Ekonomisi ve Ekonomik Harp”**, **Prof. Dr. Yüksel Ülken’e Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 2000, s. 5-11.
- Pamuk, Şevket: **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”**, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar 1923-2000.**, Der: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara, Yurt Yayınları 18, s. 91-108.
- Pamuk, Şevket: **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, İstanbul**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Pigou, Arthur Cecil: **“The Burden of War and Future Generations”**, **The Quarterly Journal of Economics**, Oxford Journals,

Oxford University Press. Vol. 33, No. 2, Feb. 1919, pp. 242-255.

- Pur, Hüseyin Perviz: **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, İstanbul, Eren Yayınları, 2007.
- Reviewed, Singer: “The Sources of War Finance in The German War Economy”, **The Review of Economic Studies**, Vol. 10, No. 2 (Summer, 1943), pp. 106-114. Published by: Oxford University Press. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2967427>. Accessed: 08/07/2012 15:03
- Samhaber, Ernst: **Birinci ve İkinci Cihan Harplerinde Ekonomi Siyasetleri**, İstanbul, Aydınlık Basımevi, 1944.
- Sarc, Ömer Celal: “Harp ve Ekonomi”, **Tedris Hayatının Otuzuncu Yıldönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Birsal’e Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1939, s. 363-375.
- Sertoğlu, Nuri: **Ticaretin Tanzimi ve İhtikarla Mücadele**, Ankara, Zerbamat, 1944, s. 46-112.
- Sönmez, Şinasi: “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 47, Bahar 2011, s. 599-629.
- Sur, Fadıl Hakkı: “Kamu Borçlarının Doğuşu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 1944, C. II, Sayı 2-3, s. 156-174.
- Suvla, Refii Şükrü: “Harpta Devlet Ekonomisi”, **CHP Konferanslar Serisi**, Kitap 15, 1940. s. 23-31.
- Şeker, Kadir: **İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)**, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.
- Şener, Sefer: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (7) 2004.

T. C. Başbakanlık
Türkiye İstatistik
Kurumu:

İstatistik Göstergeler 1923-2005, Ankara, Türkiye
İstatistik Kurumu Matbaası, 2006.

T.C. Başvekalet
Neşriyat ve Müdevvenat
Dairesi Müdürlüğü:

**Milli Korunma Kanunu, Muhasebe Talimatnamesi,
Koordinasyon Heyeti Kararları**, Ankara, Başvekalet
Devlet Matbaası, 1942.

T.C. İktisat Vekaleti
Garp Linyitleri Mıntıkası
İş Mükellefiyeti Takip
Müdürlüğü:

**Milli Korunma Kanununun Garp Linyitleri
Mıntıkasında Tatbik Olunan Ücretli İş
Mükellefiyetine Aid Hükümleri ve Bu Hükümlerle
İlgili Mevzuat**, İstanbul, Foto Magazin Basımevi,
1942.

Tekbaş, Abdullah:

“Türk Hukukunda Bakanlar Kurulu Kararları”, **Türk
İdare Dergisi**, Sayı: 437, 2002, s. 39-79.

Tekeli, İlhan,
İlkin, Selim:

“Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden
Tüketime Pamuklu Dokuma”, **ODTÜ Gelişme
Dergisi**, C. XIV, Sayı: 1, 1987, s. 1-47.

Tekeli, İlhan,
İlkin, Selim:

**İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci
Dünya Savaşı Türkiye’si**, İstanbul, İletişim Yayınları,
2014.

Tekeli, İlhan,
İlkin, Selim:

**Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin
Oluşumu**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2009.

Tezcan, Cezmi:

“**Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye
Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları**”,
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü,
Doktora Tezi, Ankara 2005.

Tezel, Yahya Sezai:

**Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-
1959)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

Thornburg, Max W:

Türkiye Nasıl Yükselir, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi,
1949.

Timur, Taner:

Türk Devrimi ve Sonrası, Ankara, İmge Kitabevi,
2008.

- Tokdemir, Ertuğrul: **Türkiye'de Tarımsal Yapı (1923-1933)**, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1988.
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1950 Tek Partiden Çok Partiye**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990.
- Toprak, Zafer: **İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.
- Toprak, Zafer: **Sümerbank Holding A.Ş.**, İstanbul, Creative Yayıncılık, ty.
- Toprak, Zafer: **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982.
- Tökin, İsmail Hüsrev: "Fiyat Politikasında İki Prensip", **Türk Ekonomisi**, Ankara, 16 Ocak 1944, yıl.1, Sayı. 1, s. 223-225.
- Tökin, İsmail Hüsrev: "Türkiye'de Hububat Siyaseti", **Türk Ekonomisi**, Ankara, 1 Temmuz 1943, yıl. 1, Sayı. 1, s. 9-16.
- Tökin, İsmail Hüsrev: **Müdafaa Ekonomisi**, Ankara, Akba Kitabevi, 1940.
- Tuna, Orhan: "Türk İş Hukuku ve Milli Korunma Kanunu", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. I, 1940, s. 330-351.
- Tuna, Serkan: "Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946", **Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:13, 2007, s. 86-121. <http://kutuphane.dogus.edu.tr/makale/13029975/2007/cilt7/sayi13/M0000755.pdf> (23 Eylül 2014)
- Tuna, Serkan: "Milli Korunma Kanunu'nun Sanayi ve Maden Sektörlerindeki Uygulaması (1940-1945), İstanbul, **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı X**, 1999, s. 272-320.
- Tuna, Serkan: **Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932- 1939)**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2009.
- Tuncer, Selahattin: "Yaşayan Servet Vergilerinden Örnekler", Maliye Araştırma Merkezi Konferanslar, s. 55-84.
- Turan, Kemal: "Milli Korunma Kanunu Üzerine Bir Konuşma", **Türkiye Ekonomisinin Başlıca Meseleleri**, Ankara, Recep Ulusoglu Basımevi, 1944, s. 349-361.

- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Turhan, Salih: “Harbin Finansmanına İlişkin Uygulamalar”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 189-195.
- Turhan, Salih: “Harp Finansmanın Teorik Esasları”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 177-187.
- Turhan, Salih: “Harp Finansmana İlişkin Uygulamalar”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 189-195.
- Türk, Hikmet Sami: “Madenlerin Devletleştirilmesi”, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/bb948d5b2147250_ek.pdf s. 33-45.
- Türkiye İstatistik Kurumu: **İstatistik Göstergeler 1923-2011**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012.
- Türkoğlu, Abdullah: “Türkiye’de Şeker Politikası”, **Türkiye Ekonomisi**, www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/download/.../1023006920 (16 Ağustos 2014) s. 109-133
- Ulaştırma Bakanlığı: **Ulaştırmada 50 Yıl**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1973.
- Ulusoy, Melek: “**Milli Korunma Kanunu Çıkarılma Amacı, Sosyo-Ekonomik Etki ve Sonuçları**,” Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.
- Us, Asım: **Hatıra Notları**, İstanbul, Kitabevi, 2012.
- Uysal, Hüseyin: “Tarım Tarihi ve Deontolojisi”, http://web.adu.edu.tr/user/huseyin.uysal/7_hafta_02.04.2014_TTD.pdf, s. 42. (1 Şubat 2015) s. 1-51.
- Ülkekul, Cevat: **Taş kömürü Havzasında Bahriye Nezareti Yönetimi (1865-1908) ve Dilaver Paşa Nizamnamesi**, <file:///C:/Users/pc/Downloads/TAS-KOMURU-HAVZASINDA-ISLETMELERINDE-BAHRIYE-NEZARETI-YONETIMI-1865-1908-VE-DILAVER-PASA-NIZAMNAMESI.pdf> (9 Mayıs 2014)

- Varlık, M. Bülent: “Osmanlı Devleti’nde Madenlerde Çalışma Koşulları”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, C. IV, s. 917-922.
- Weisband, Edward: **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, İstanbul, Özgün Yayınevi, 2002.
- Yalçın, Durmuş,v.d: **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.
- Yalman, Ahmed Emin: **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. III, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970.
- Yaşa, Memduh: **Devlet Borçları**, İstanbul, Sermet Matbaası, 1966.
- Yaşar Erdinç: **Sümerbank**, İstanbul, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, 2009.
- Yersel, Kadri: **Madencilikte Bir Ömür Anılar-Görüşler**, İstanbul, Yurt Madenciliği Geliştirme Vakfı Maden Mühendisleri Odası Ortak Yayını, 1989.
- Yetkin, Çetin: **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Yıldırım, İsmail: **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001.
- Yüce, Mustafa: **Ücretli İş Mükellefiyeti ve Zonguldak Havzası Uygulaması**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, 1993.
- Zafer Toprak: **İttihat Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik (1914-1918)**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.
- Zaim, Sabahattin: **İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler**, İstanbul, İktisat Fakültesi, 1956.
- Zorlu, Mihrican: “Milli Korunma Kanunu Versus 3008 Sayılı İş Kanunu: Emeği Denetim Altına Alan ve Sermaye Birikimini Destekleyen Bir Kanun”, Van, Sosyal Güvenlik Dergisi, 2014, C. 4, Sayı: 1, s. 119-145.

SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ

Melihat Özbil:	14 Temmuz 2014 tarihinde yapılan görüşme
Nazire Devrim:	10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan görüşme
Zuhal Ulusçutürk:	11 Temmuz 2014 tarihinde yapılan görüşme

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuamamk/article/view/1023014385> (2 Mart 2014)
- <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz029.htm>, (21 Mart 2014)
- http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312250:NO (18 Mayıs 2014)
- www.amelebirligi.gov.tr/article.php?article_id=61 (5 Haziran 2014)
- http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/bb948d5b2147250_ek.pdf.
- http://www.turkishstudies.net/Makaleler/45310387_12Dokuyan%20Sabit%20trh-193-210.pdf (2 Eylül 2014)
- <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (12 Eylül 2013)
- <http://www.turcas.com.tr/tr/yazi.php?id=6> (5 Şubat 2014)
- <http://www.turkseker.gov.tr/KurulusMevzuati.aspx> (15 Ağustos 2014)
- http://www.turkcesozlukler.com/-capar_kelime_anlami (28 Ocak 2015)
- <http://www.sumerholding.gov.tr/tarihce.html> (13 Eylül 2015)
- <http://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (26 Aralık 2013)
- “Paraşütün Tarihi”, <http://www.airturkhaber.com/yazar.asp?yaziID=168> (8 Ocak 2014)

EKLER

Ek. A.1: İkinci Dünya Savaşı Dönemi T.C. Hükümetleri Bakanlar Kurulu Listeleri²⁷³

I. Saydam Hükümeti Bakanlar Kurulu Listesi

25.01.1939-03.04.1939

Başvekil

Refik Saydam (İstanbul)

Adliye Vekili

Tevfik Fikret Sılay (Konya)

Milli Müdafaa Vekili

Naci Tınaz (Bursa)

Dahiliye Vekili

Faik Öztrak (Tekirdağ)

Hariciye Vekili

Mehmet Şükrü Saraçoğlu (İzmir)

Maliye Vekili

Fuat Ağralı (Elazığ)

Nafia Vekili

Ali Çetinkaya (Afyonkarahisar)

Maarif Vekili

Hasan Ali Yücel (İzmir)

İktisat Vekili

Hüseyin Hüsnü Çakır (İzmir)

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili

Ahmet Hulusi Alataş (Aydın)

Gümrük ve İnhisarlar Vekili

Ali Rana Tarhan (İstanbul)

Ziraat Vekili

Muhlis Erkmen (Kütahya)

²⁷³ www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html (23 Nisan 2015)

II. Saydam Hükümeti Bakanlar Kurulu Listesi 03.04.1939-09.07.1942

Başvekil

Refik Saydam (İstanbul)

Adliye Vekili

Tevfik Fikret Sılay (Konya) 03.04.1939-26.05.1939

Ali Fethi Okyar (Bolu) 26.05.1939-12.03.1941

Hasan Safyettin Menemencioğlu (Mardin) 12.03.1941-09.07.1942

Milli Müdafaa Vekili

Naci Tınaz (Bursa) 03.04.1939-05.04.1940

Saffet Arıkan (Erzincan) 05.04.1940-12.11.1941

Ali Rıza Artunkal (Manisa) 12.11.1941-09.07.1942

Dahiliye Vekili

Faik Öztrak (Tekirdağ) 03.04.1939-06.05.1942

Ahmet Fikri Tüzer (Erzurum) 06.05.1942-09.07.1942

Hariciye Vekili

Mehmet Şükrü Saraçoğlu (İzmir)

Maliye Vekili

Fuat Ağralı (Elazığ)

Maarif Vekili

Hasan Ali Yücel (İzmir)

Nafia Vekili

Ali Fuat Cebesoy (Konya)

İktisat Vekili

Hüseyin Hüsnü Çakır (Samsun) 03.04.1939-31.07.1941

Sırrı Day (Trabzon) 31.07.1941-09.07.1942

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili

Ahmet Hulusi Alataş (Aydın)

Gümrük ve İnhisarlar Vekili

Ali Rana Tarhan (İstanbul) 03.04.1939-26.05.1939

Raif Karadeniz (Trabzon) 26.05.1939-09.07.1942

Ziraat Vekili

Muhlis Erkmen (Kütahya)

Muhabere ve Münakale Vekili

Ali Çetinkaya (Afyonkarahisar) 03.04.1939-20.11.1940

Cevdet Kerim İncedayı (Sinop) 20.11.1940-12.11.1941

Mehmet Fahri Engin (Samsun) 12.11.1941-09.07.1942

Ticaret Vekili

Cezmi Erçin (Antalya) 03.04.1939-01.11.1939

Nazmi Topçuoğlu (Aydın) 01.11.1939-26.11.1940

Mümtaz Ökmen (Ankara) 26.11.1940-09.07.1942

I. Saraçoğlu Hükümeti Bakanlar Kurulu Listesi
09.07.1942-09.03.1943

Başvekil

Mehmet Şükrü Saraçoğlu (İzmir)

Adliye Vekili

Hasan Safyettin Menemencioğlu (Mardin)

Milli Müdafaa Vekili

Ali Rıza Artunkal (Manisa)

Dahiliye Vekili

Ahmet Fikri Tüzer (Erzurum) 09.07.1942-16.08.1942

Mehmet Recep Peker (Kütahya) 17.08.1942-09.03.1943

Hariciye Vekili

Numan Menemencioğlu (İstanbul) 14.08.1942-09.03.1943

Maliye Vekili

Fuat Ağralı (Elazığ)

Nafia Vekili

Ali Fuat Cebesoy (Konya)

Maarif Vekili

Hasan Ali Yücel (İzmir)

İktisat Vekili

Sırrı Day(Trabzon)

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili

Ahmet Hulusi Alataş (Aydın)

Gümrük ve İnhisarlar Vekili

Raif Karadeniz (Trabzon)

Ziraat Vekili

Şevket Raşit Hatipoğlu (Afyonkarahisar)

Münakalat Vekili

Mehmet Fahri Engin (Samsun)

Ticaret Vekili

Behçet Uz (Denizli)

II. Saraçoğlu Hükümeti Bakanlar Kurulu Listesi

09.03.1943-07.08.1946

Başvekil

Mehmet Şükrü Saraçoğlu (İzmir)

Adliye Vekili

Ali Rıza Türel (Konya) 09.03.1943-06.04.1946

Mümtaz Ökmen (Ankara) 06.04.1946-07.08.1946

Milli Müdafaa Vekili

Ali Rıza Artunkal (Manisa)

Dahiliye Vekili

Mehmet Recep Peker (Kütahya) 09.03.1943-20.05.1943

Hilmi Uran (Seyhan) 20.05.1943-07.08.1946

Hariciye Vekili

Numan Menemencioğlu (İstanbul) 09.03.1943-16.06.1944

Hasan Saka (Trabzon) 13.09.1944-07.08.1946

Maliye Vekili

Fuat Ağralı(Elazığ) 09.03.1943-13.09.1944

Nurullah Esat Sümer (Antalya) 13.09.1944-07.08.1946

Nafia Vekili

Sırrı Day (Trabzon)

Maarif Vekili

Hasan Ali Yücel (İzmir)

İktisat Vekili

Fuat Sirmen (Rize)

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili

Ahmet Hulusi Alataş (Aydın) 09.03.1943-18.01.1945

Sadi Konuk (Bursa) 18.01.1945-07.08.1946

Gümrük ve İnhisarlar Vekili

Suat Hayri Ürgüplü (Kayseri) 09.03.1943-13.02.1946

Tahsin Coşkan (Kastamonu) 19.02.1946-07.08.1946

Ziraat Vekili

Şevket Raşit Hatipoğlu (Manisa)

Münakalat Vekili

Ali Fuat Cebesoy (Konya)

Ticaret Vekili

Celal Sait Siren (Bolu) 09.03.1943-31.05.1945

Raif Karadeniz (Trabzon) 31.05.1945-07.08.1946

Çalışma Vekili

Mahmut Sadi Irmak (Konya) 07.06.1945-07.08.1946.

Ek. B.1
Kabul Edilen İlk Şekli

Milli Korunma Kanunu'nun
(3780 Sayılı Kanun)

T.C.
Resmî Gazete

Tesis tarihi : 7 Teşrinievvel 1336 - 1920

<i>İdare ve yazı işleri için</i> <i>Başvekkâlet Neşriyat ve Müdevvenat</i> <i>Dairesi Müdürlüğüne</i> <i>müracaat olunur</i>	26 KÂNUNUSANI 1940 CUMA	SAYI : 4417
---	-----------------------------------	-------------

KANUNLAR

Milli Korunma Kanunu

Kanun No: 3780

Kabul tarihi: 18/1/1940

BİRİNCİ FASIL

Umumî hükümler

Madde 1 — Fevkalâde hâllerde Devletin bünyesini iktisad ve milli müdafaa bakımından takviye maksadile İcra Vekilleri Heyetine, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salâhiyetler verilmiştir.

Fevkalâde haller şunlardır:

A — Umumi veya kısmi seferberlik,

B — Devletin bir harbe girmesi ihtimali,

C — Türkiye Cumhuriyetini de alâkalandıran yabancı Devletler arasındaki harb hali.

Madde 2 — İcra Vekilleri Heyeti, fevkalâde hâllerin zuhuruna binaen, bu kanunla kendisine tevdi edilen vazife ve salâhiyetlerin ifa ve istimaline lüzum hasil olduğunu görünce derhal kanunun tatbikına başlayarak keyfiyeti ilân ve Türkiye Büyük Millet Meclisine arzeder.

Madde 3 — Fevkalâde hâllerin bitim bulduğu ve bu kanun hükümlerinin tatbikına lüzum kalmadığı, Hükümetçe kararlaştırılarak ilân ve Büyük Millet Meclisine arz edilir.

İKİNCİ FASIL

Teykilât

Madde 4 — Bu kanun hükümlerine tevfiikan İcra Vekilleri Heyetine itihaz edilecek kararları hazırlamak ve bu işle alâkalı vekâletler arasında iş birliği temin etmek üzere bir Koordinasyon Heyeti teşkil olunur.

Bu heyet, başvekkilin teklifi üzerine alâkalı vekillerden tereküb etmek üzere İcra Vekilleri arasından ayrılır.

Heyete, başvekil veya tevil edeceği vekil reislik eder.

Madde 5 — Bu kanun hükümlerinin tatbikına müteallik işleri görmek üzere Başvekkâlete bağlı bir büro tesis edilir.

Madde 6 — Bu kanun hükümlerine tevfiikan İcra Vekilleri Heyetine itihaz edilen kararlar, alâkalı vekâletler tarafından kendi teşkilâtı

ve bu kanunun teçekkülüne müsaade verdiği müesseseler vasıtasile infaz olunur.

İcbarında İcra Vekilleri Heyeti kararile 3656 numaralı Teadül Kanunundaki esaslara tevfiikan muvakkat memurlar istihdam edilebilir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İktisadî hükümler

Madde 7 — Hükümet, halk ve milli müdafaa ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekil ve hacimde istihvalde bulunmaları için lâzımgelen faaliyete sevk etmek ve tesisatta iktiza eden tevsiyatı yaptırmak ve imal ve işleme bakımından tadilâta tâbi tutmak maksadlarla sanayi ve maadin müesseselerini kontrol eder.

Madde 8 — Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinden istihval programları istemek veyahut bu müesseselere doğrudan doğruya bu yolda program vermek salâhiyetini haizdir.

Bu maksadla sanayi ve maadin müesseselerinin istihvallerini ve bunların hacmini, mikdarını, çeşidlerini, cinslerini ve nevelerini fevkalâde hâllerin icablarına ve müesseselerin tahammülü derecesine göre tayin edebilir.

Madde 9 — Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinin istihvallerini ve diğer iş yerlerindeki mesaiyi, bu kanunun derpiş ettiği ihtiyacı karşılayabilecek hadde çıkarmak için lüzumu olan işçi kadrosunu ve ihtisas elemanlarını temin eder.

Bu maksadla vatandaşlara ücretli iş mükellefiyeti tahmil edilebilir.

Madde 10 — Sanayi ve maadin müesseselerinde ve diğer iş yerlerinde çalışan işçiler, teknisyenler, mühendisler, ihtisas sahipleri vesair müstahdemler, çalıştıkları müesseseyi veya iş yerlerini kabule sayan bir mazeret olmaksızın ve haber vermeksizin terkedemezler.

Bu madde hükmüne tevfiikan çalışmaya mecbur tutulanlara sairlerine mukabil emsaline göre normal bir ücret verilir.

Madde 11 — Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinin mamullerini ve istihvallerini normal maliyetine yüzde musayyen bir kâr ilâve ederek satın alabilir. Bu malların Hükümete teslimi mecburidir.

Madde 12 — Hükümet bu kanunun derpiş ettiği hizmetleri ifa maksadile salâhiyetlerini kullanırken icab eden müesseselere ve küçük sanat erbabına ve iş sahiplerine lüzumu olan krediyi temin eder.

Bu kredi; nakid, ham madde, veya yardımcı malzeme vermek veyahut bir banka tavsiit edilmek suretile yapılabilir.

Madde 13 — Hükümet, halk ve milli müdafaa ihtiyacını karşılamak için muktazi olan maddeler veya yardımcı malzemeler stokları vücuda getirebilir.

Madde 14 — Maddelerin veya yardımcı malzemelerin muayyen ellerde toplanarak halk ve milli müdafaa ihtiyacının tazyika düşürülmesine meydan vermemek için Hükümet, değer fiatı mukabilinde bunlara el koyarak ihtiyacı olan müesseselere kârsız tevzi edebilir.

Madde 15 — Her hangi bir sebep dolayısıyla metruk veya muattal veya natamam bir halde kalmış olan sanayi ve maadin müesseselerini ve diğer iş yerlerini Hükümet, buldukları hal ve vaziyete göre tayin edilecek bir taviz mukabilinde işler hale getirebilir.

Madde 16 — Hükümet ve hakiki şahıslar elinde bulunan madenlerden azami cevher alabilmek ve istihalleri bir elde toplamak maksadile Hükümet, bunları birleştirerek işletebilir. Bu maddenin tatbiki dolayısıyla işletmeden mahrum kalan maden sahiplerinin devam eden mahmuriyet müddetlerine aid zararları ödenir.

Madde 17 — Hükümet, sahiplerine kat'î lüzumu olmayan makine, alât, edevat ve tesisatı vesair her nevi istihsal vasıtalarını sahiplerinin işlerini sekteye uğratmamak şartile ihtiyacı olan müesseselere vermek üzere değer pahası mukabilinde satın alabilir.

Madde 18 — Hükümet, tebliğ ettiği tedbirleri tatbik etmeyen ve istenilen derecede istihalde bulunmakta taallül gösteren sanayi ve maadin müesseselerine el koyarak kendisi işletebilir. Bu işletmenin devamı müddetince müessese sahiplerine münasib tazminat verilir.

Madde 19 — Bu kanunun mer'iyette bulunduğu zamanlarda sanayi ve maadin müesseseleriyle diğer iş yerlerinde fazla çalışmaya lüzum görülen hallerde işlerin mahiyetine ve ihtiyacın derecesine göre günlük iş saati her gün için üç saate kadar arttırılabilir.

İş Kanununun 50 nci maddesinin küçüklerle kadınlara aid daimi hükümleri sanayi müesseseleri ile diğer iş yerlerinde tatbik olunmayabilir. Hafta tatili kanunu bu kanunun istihdaf ettiği hususlarda tatbik edilmez.

Şu kadar ki bu hüküm işçinin haftada bir gün tatil hakkını ihlâl etmez.

Madde 20 — Hükümet, memleket ihtiyacı için haricîten idhalî zaruri olan maddelerin miktar, cins ve nevelerini lüzumu halinde tayin ve tesbit eder.

Memleket ihtiyacı için zaruri olmayan maddelerin idhalini de Hükümet tahdid veya menedebilir.

Madde 21 — Halkın ve Milli Müdafaa'nın kat'î ihtiyacı olan zaruri maddelerin istihlak miktarını lüzum halinde Hükümet, tayin ve tahdid edebilir.

Madde 22 — Halkın ve Milli Müdafaa'nın kat'î ihtiyacı olan zaruri maddeleri memleket haricinden celbetmek maksadile icabında Hükümet, tensib ettiği ticaret müesseselerini ve ticaret birliklerini kredi, döviz ve akreditif ile teşhiz eder ve bu müessese ve birliklerden lüzum görülenleri memlekette stok yapmağa mecbur kılar.

Bu maddede yazılı müesseseler Hükümetin murakabesine tabidir.

Madde 23 — 22 nci maddede müsteniden stok yapmağa mecbur tutulanların bu mecburiyetle yaptıkları stoklarda sunu taksirlerinden mütevellid zararlar müstesna olmak üzere fiat sukutundan doğacak hakiki zararlar, satış müsaadesi tarihine kadar geçecek zamana aid kanunî fazilete birlikte devlete tazmin olunur.

Madde 24 — Hükümet, dahilde imal ve istihsal edilen maddelerin memleket ihtiyacından fazla olan miktarını harice çıkarmak maksadile yapılacak satışların şekil ve şartlarını âmîl ve müstahsılların hak ve menfaatlerine zarar vermeyecek surette tanzim edebilir.

Madde 25 — Memleket ihtiyacı bakımından Hükümetin lüzumlu gördüğü maddeleri, Hükümetçe tayin edilecek miktar fevkinde ve şartlar haricinde sanat ve ticaret erbabının stok yapmalarını ve tacir olmayanlar ile başka maddeler ticaretle meşgul olanların da şahsî ihtiyaçları fevkinde o nevi malları biriktirmelerini Hükümet menedebilir.

Madde 26 — Hükümet, halk ve milli müdafaa ihtiyacını karşılamak ve ihracatı tanzim etmek veya müstahsili korumak maksadile memleket

mahsullerini mubayaa edebileceği gibi memleket ihtiyacını temin ve idhalâtı tanzim etmek maksadile dahi haricîten mal mubayaa edebilir.

Memleket mahsullerinden birinin ihracı Hükümetçe tahdid veya menedilmesinden dolayı dahili satış fiatına düşkünlük arız olursa müstahsili bu yüzden maruz kalacağı zarardan vikaye için Hükümet, bu mahsulleri ya değer pahasile satın alır veyahut bunların terhini mukabilinde müstahsillere para ikraz edilmesini temin eder.

Madde 27 — Hükümetçe akdolunan mukaveleler veya itihaz edilen tedbirler dolayısıyla bir malın dahili satış fiatı ile haricî satış fiatı arasında fazla kâr hasıl olduğu takdirde, memlekete olan idhalâtı daha müsaid şartlarla yapmağı temin ve dahili fiyatları veya ihracatı tanzim maksadile Hükümet; bu fazla kârdan Ziraat Bankasında bir fon tesis edebilir.

Şukadar ki, Hükümetin aldığı tedbirlerle alâkalı olmayarak ve kendi sâileri ile Hükümetçe tayin edilmiş olan ihrac fiyatlarının fevkinde satış yapmış olan tacirlerin elde ettikleri fazla kâr, munhasıran kendilerine aiddir.

Madde 28 — Konişmentoları bir bankanın veya bir tacirin veyahut her hangi bir şahsın elinde bulunan ve fakat fiat yükselmesine intizaren veya her hangi bir sebeble alâkalılarına ihbara rağmen bir hafta zarfında gümrükten çekilmeyen her türlü mallar, icabında Hükümet tarafından o malın alâkalıları namı ve hesabına gümrükten çıkarılır.

Memleket haricine çıkmak üzere gelen transit malları bu hükümden müstesnadır.

Madde 29 — Hükümet; idhal ve ihrac maddeleri için fiat tayin ve muayyen fiattan fazlaya idhal veya muayyen fiattan noksana ihrac yapılmasını menedebilir.

Madde 30 — Bu kanunun tatbikte bulunduğu müddet zarfında, şehir ve kasaba ve iskele ve liman ve istasyonlarda gayri menkullerin kira bedelleri, bu kanunun tatbik mevkiine konmasına tekaddüm eden senenin muayyen olan kira bedellerinden fazla olamaz.

Bu madde hükmünün tatbik edileceği yerleri, Hükümet tayin ve ilân eder.

Madde 31 — Hükümet, dahilde lüzum gördüğü maddelerin azami fiyatlarını, cinslerini, nevelerini ve vasıflarını tesbit eder.

Bu maksadı temin için Hükümete her nevi malûmatın verilmesi ve vesikalarının gösterilmesi mecburidir.

Toptan, yarı toptan ve perakende ticarete, tacir sıfatını haiz hakiki ve hükmi şahıslar arasında yapılan alım ve satım muamelelerinde satılan mal için satıcı tarafından fatura verilmesi ve faturaların muayyen bir müddet zarfında satan ve satın alan tarafından muhafaza edilmesi Hükümetçe mecburi kılınabilir.

Yüz kuruştan fazla yapılan alış verişlerde müşterinin talebi üzerine satıcı fatura vermeğe mecburdur.

Madde 32 — Ehya fiyatlarının muhik bir sebep olmaksızın yükseltilmesi, mevcut malın satışa arz edilmemesi, mevcudu kalmadığı beyan ile malın saklanması, fazla fiata satmak kasdile malın her hangi bir surette kaçırılması, muvazaa yolu ile elden çıkarılması, makbul bir sebebe müstenid olmayarak gümrükten çekilmemesi, lüzumundan fazla mal satın alınması, bu malların idhar edilmesi, müstahsil yahut müstehlik aleyhine fiat birliği yapmak, yaptırarak, bir malı müstehlike arz etmeden evvel muhtelif ticaret erbabı arasında yapılan zincirleme muamelesi, mevcut malın satıştan kaldırılması, bu maksatlardan her hangi biri ile propaganda yapılması ve sair suretlerle suni olarak fiat yükselmesi fiitleri yasaktır.

Madde 33 — Halk ve milli müdafaa ihtiyacından madud olan her türlü eşyanın konulması için muktazi mahfuz mahalleri ve depoları Hükümet kanunun tatbik mevkiine konduğu seneye tekaddüm eden senedeki icar bedellerine ve icar bedeli taayyün etmemiş bir yer ise gayri safi irad miktarınca tayin edilecek bir kira mukabilinde ıggal ve istimal edebilir.

rükten mah çekmemek suçunu hakkında yalnız 57 nci madde hükmü tatbik olunur.

Madde 60 — Bu kanuna göre hükmedilen cezalar tecil edilemez.

Madde 61 — Bu kanunda yazılı suçlar için Türk Ceza Kanuninde diğer kanunlarda daha ağır ceza hükümleri bulunduğu takdirde o cezalar hükümlenir.

Madde 62 — 56 ve 59 uncu maddelerde yazılı suçların failleri hakkında hükümlenilecek para cezalarından dolayı bunların çalıştıkları ticaret veya sınai müessesesi veya sair hükmü şahıslar malen ve müteselsilen mesuldürler.

Madde 63 — Bu kanuna göre verilen hükümlerin katilgükleri takdirde masraf mahkûma aid olmak üzere tamamı veya bulâsa olarak neşrine mahkûme karar verilebilir.

Su kadar ki 56 ve 59 uncu maddelere tefhikan verilen hükmün bedeli mahkûma aid olmak ve fakat 25 lirayı geçmemek şartıyla neşri mecburidir.

Madde 64 — Bu kanunla kendilerine verilen vazife ve selâhiyetleri süstimal etmek suretille suç işleyenler hakkında Türk Ceza Kanuninde diğer kanunlarda muayyen olan cezalar fîkri olarak hükümlenir.

Bu kanuna göre tavzif olunan memur ve müstahdemlerin bu kanunun tabiki dolayısıyla işlemleri suçlardan dolayı haklarında yapılacak ceza takiblerinde memurun muhakematına dair kanun hükümleri tatbik olunmaz.

Vali ve vali muavinleri ve kaymakamlar ikinci fıkra hükmünden müstesnadır.

Madde 65 — Bu kanunun tatbikile tavzif edilener kanunun tabikini temin maksadıyla gerek alâkadarlara ve gerek üçüncü şahıslara aid ticaretchane, imalâthane, depo, mağaza, antrepo vesair her türlü idhar yerlerinde arama talebinde bulunabilecekleri gibi yapılacak aramalarda kendileri de hazır bulunabilirler.

Arama ve zabıt muameleleri umumî hükümler dairesinde icra olunur.

Madde 66 — 56, 59 ve 64 üncü maddede yazılı suçlardan dolayı yapılacak olan son tahkikat mezkûfen icra edilir.

Madde 67 — Bu kanunun şümülüne giren suçların muhakemeleri bütün davalara tahdimen rivet olunur ve tâlîta zaruret hasıl olan işlerde müdahale supah olmadıkça bir haftadan fazla tâlik olunmaz.

Bu kanunun şümülüne giren suçlar Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 123 üncü maddesi muhâbince tatil zamanında görülen arele işlemlerinde sayılır.

Madde 68 — Bu kanunda yazılı suçların takib ve muhakemelerinde meşhur suçların muhakeme usulü hakkındaki 3005, 3498 ve 3749 sayılı kanunlarda yazılı şartların mevcudiyeti halinde mezkûr kanunlar hümmü tatbik olunur.

ALTINCI FASIL

Müteferrik hükümler

Madde 69 — Bu kanun hükümleri dairesinde itihaz edilecek karar ve muameleler hakkında kazai mercilerden teberi icra ve tedbihi ihtiyatî kararları verilemez.

Madde 70 — Askerlik ve Millî Müdafaa mükellefiyeti kanunlarını, bu kanunun (11) inci maddesinde yazılı muafiyet müstesna olmak üzere diğer hükümleri mahfuzdur.

Madde 71 — Bu kanun neşri tarihinden müteberdir.

Madde 72 — Bu kanun hükümlerini tatbika İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

24/1/1940

Kanun No.	Başlık	Dünya		Resmî Gazete Sayı
		T.	S.	
Bu kanunda ismi geçen:				
394	Hafta Tatili Kanunu	3	3	516
765	Türk Ceza Kanunu	3	7	850
1050	Muvassefî Umumiye Kanunu	3	8	1373
1111	Askerlik Mükellefiyeti Kanunu	3	8	1406
1417	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu	3	10	590
2490	Arzama, Ehdetme ve İhale Kanunu	3	15	1087
3005	Mebur Suçların Muhakeme Usulü Kanunu	3	17	1195
3008	İcra Kanunu	3	17	1116
3018	Ticarette taahhüt men'i ve ihrazının muahabesi ve komünasyon hakkında 1705 numaralı kanuna ek kanun	3	17	1250
3460	Sermayesinin kanunî Devlet tarafından verilmiş muhtelif kamyon ikisadî teşekküllerin teşkilâtine ilave ve muhtelif hükümler kanunu	3	19	1306
3498	3005 sayılı kanunun üç maddesinin değiştirilmesi dair kanun	3	19	1415
3634	Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu	3	20	1139
3656	Devlet memurları aylıklarının tevdiği ve tedvilüne dair kanun	3	20	1307
3749	Mebur Suçların Muhakeme Usulüne Dair 3005 sayılı kanunun 3498 sayılı kanunla değiştirilen dörtüncü maddesini değiştiren kanun	3	21	—

Gümrük tarifesinin 695 numarasının (D) pozisyonunun tadiline dair kanun

Kanun No: 3781

Kabul tarihi: 18/1/1940

Madde 1 — 1499 sayılı kanuna ekli gümrük umumî tarifesinin 695 numarasının (D) pozisyonu aşağıda yazılı olduğu üzere değiştirilmiştir.

d) Ağır maden yağları ve tortuları (mâskine yağları, mazot, motorin gibi mahrukat, tortular ve katranlar):

100 kilogramdan bir lira.

1 — Mazot ve motorin (180 dereceden evvel hiç takattur etmiyecek 180 derece ile 270 derece arasında takattur eden hafif kısmı % 40 i tecavüz etmiyecek ve aynı zamanda rengi de «Union» renk mesaha cedvelinin asgari 5 numarasına tekabül eden sıyahlıkta olacaktır.)

2 — Sairleri (270 dereceden evvel takattur eden hafif kısmı % 10 u geçmiyecektir.)

Madde 2 — Birinci madde hükmüne göre idhal edilen mazot ve motorinden tasfiye suretile gazyağı istihlal etmek memnudur.

Bu memnuiyete muhalif hareket edenler hakkında bir aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla birlikte tasfiye suretile istihlal edilen maddeler ve tasfiye için kullanılan alât ve edevat ta müsadere olunur.

Muvakkat Madde — Bu kanunun neşri tarihinde gümrüklerde bulunan veya Türkiyeye getirilmek üzere yola çıkarılmış olan mallar hakkında eski hükümler tatbik olunur.

Madde 3 — Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir.

Madde 4 — Bu kanunu icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

24/1/1940

Kanun No.	Başlık	Dünya Tarih	CHB	Sahife	Resmî Gazete Sayı
1496	Gümrük Tarife Kanunu	3	10	1597	123
1535	1499 numaralı Kanunun 31 inci maddesinin tadiline dair kanun	3	11	15	127
1577	Gümrük Tarife Kanununda tadiline dair kanun	3	11	158	146
1605	1499 numaralı Kanuna müeyyef kanun	3	11	302	149
1669	1499 numaralı Kanun ile tarifeye yapılacak tasfiyeleri dair kanun	3	11	1303	150
1717	Gümrük Tarife Kanununun 5 inci maddesinin tadiline dair kanun	3	11	1882	152
1720	1499 numaralı Kanunun tadiline dair kanun	3	11	1908	152
1795	1499 numaralı Kanunun 4 üncü maddesinin 4 numaralı fıkrasının tadiline dair kanun	3	12	407	171
1928	1499 numaralı Kanunun 28 inci maddesinin tadiline dair kanun	3	13	108	201
2255	1499 numaralı Gümrük Tarife Kanununun değiştirilen kanun	3	14	1243	241
2256	1499 numaralı Kanunla değiştirilen 2255 numaralı Kanuna ek kanun	3	14	1281	241
2366	1499 numaralı Kanunun 5 inci maddesinin 14 üncü fıkrasına ziyafiller 1605 numaralı Kanuna müvevvel kanun	3	15	116	251
2608	1499 numaralı Kanuna eklenen 1605 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin değiştirilmesini dair kanun	3	16	56	281
3182	1499 numaralı Kanuna ek kanun	3	13	2504	351
3264	1499 numaralı Kanuna değiştirilen 2255 numaralı Kanuna bağlı cetvelin 695 - B, C pozisyonlarında yazılı tarifelerin değiştirilmesini dair kanun	3	18	1418	351
3283	Gümrük Tarife Kanununun değiştirilmesini dair kanun	3	19	148	371
3303	Gümrük Tarifesi Kanununun 6 nci maddesinin (1) numaralı bendinin değiştirilmesini dair kanun	3	19	588	381
3465	Gümrük Tarifesi Kanununa bağlı tarifelerin 281 numarasına bir fıkra eklenmesi ve 227 numarasının kaldırılması hükümler kanun	3	19	1331	391
3506	Gümrük Tarifesi Kanununa bağlı tarifelerin 216 numarasında değişiklik yapılmasını dair kanun	3	19	1561	391
3543	Gümrük Tarife Kanununa değiştirilen 2255 sayılı Kanunun üçüncü maddesinde değişiklik yapan kanun	3	20	114	401
3641	Gümrük Tarife Kanununa bağlı tarifelerin umumî tarifesinin 60/701 pozisyonuna bir fıkra ilavesini dair kanun	3	20	1204	421
Teferrüt					
131	Gümrük muafiyetleri dair bazı husus kanunların muafiyetleri için devam eden temyizinin teberi	3	11	32	13
172	Gümrük Tarife Kanununda 447 nci maddedeki A fıkrasının teferit	3	13	18	19
190	1499 numaralı Kanun maddesi 2255 numaralı Kanunun 401 inci maddesindeki teferit	3	11	1332	24
202	Gümrük Tarifesi Kanununda 4 üncü maddesinde teferit	3	15	1378	27
214	1499 numaralı Gümrük Tarife Kanununun 7 inci maddesinin tadil teferit	3	16	703	29
Kayıp					
616	1499 numaralı Kanunun 5 inci maddesinin 7 nci fıkrasında yazılı esemî bir senin zarfında kayıt hakkında karar	3	12	87	17
668	1499 numaralı Kanunun 27 ve 25 inci maddesinin teferitine mahall olmasını hakkında karar	3	13	51	19
903	Gümrük Tarife Kanununun 2255 numaralı Kanuna değiştirilen 695 inci maddesinin D fıkrası hakkında karar	3	17	3	21
931	Gümrük Tarife Kanununa ile 1695 sayılı Kanunda yazılı gusul hakkında karar	3	17	452	32

Ek. B.2 K/50 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

14173

Kararname

Millî Müdafaa Vekâletince gösterilen lüzum üzerine, Tankimat ve tankimat mantakasındaki yol inşaatı işlerinin biranevvel iknâli için Millî korunma kanununun 9 uncu maddesine tevfikân vatandaşlara ücretli iş mükellefiyeti tanıml edilmesi ve 36 ıncı maddeye istinaden lüzumu kadar kamyonun kiralanması hususunda Millî Müdafaa Vekilliğine salâhiyet verilmesine mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 10/8/940 tarih ve 1/274 sayılı tezkeresile teklif olunan ilişik 50 numaralı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 17/8/940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜLHUR

İsmail İsmail

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
B. F. Kaya *Fethi Özyar* *S. Ankan* *Fayik İytek* *S. Savaş*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. I. M. V.
A. Ağır *Yücel* *A. F. Cebesoy* *Bakiş* *Dr. H. Alartan*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
B. Karadağ *M. M. Kaya* *A. Çetinkaya* *A. B. Çetinkaya*

080 18 01 02 92 80 13

Ek. B.3 K/64 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

14446

Ordunun kışlık iskân ihtiyaçlarını karşılamak üzere 3780 sayılı kanunun 13 üncü maddesine tevfikân icap eden inşaat mâlzemesi stoku yapması için Millî Müdafaa Vekilliğine izin verilmesine dair olup Koordinasyon heyeti reislığının 19/9/1940 tarih ve 1/406 sayılı tezkeresiyle teklif edilen ilişik 64 sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 25.EYLÜL 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Vf. V. Na. V. İk. V. S. İ M. V.
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

030 18 01 02 92 94 6

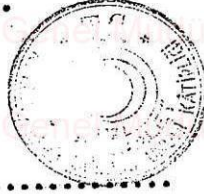
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

~~1-354~~ K/64

1-406

Ordunun kışlık iskân ihtiyaçlarını karşılamak üzere, 3780 sayılı Millî Korunma Kanununun 13 ncü maddesine istinaden , Millî Müdafaa Vekâletine bu hususta leap eden inşaat malzemesi stoku yapmasına mezuniyet verilmiştir.

VB.

BU KARAR NEŞREDİLMEMEYECİKTİR .

HB/NK

030	18	01	02	92	94	6
-----	----	----	----	----	----	---

Ek. B.4 K/111 (Gizli Karar)

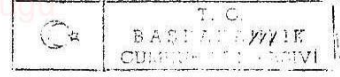
T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı

2

15143

Kararname

Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya, Kırşehir ve Yozgat vilâyetlerinde Toprak mahsulleri ofisi teşkilâtının bulunduğu yerlerin 50 kilometrelik muhitleri dahilinde müstahsil elinde mevcut buğday ve Çavdarlardan kendi ihtiyaçlarından fazla olan kısmının Millî Korunma kanununun muaddel 26 inci maddesine tevfikan mubayaası hakkında olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 8/2/1941 tarih ve I/788 sayılı tezkeresile teklif edilen ilişik (III) sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 14 Şubat 1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmail Hani

Bş. V.
N. P. Haysalov

Ad. V.
Fethi Okyar

M. M. V.
S. Arıkan, Fazıl Özbek

Da. V.

Ha. V.
S. Sarıca

Ma. V.
Z. Şişir

Mf. V.
Yücel

Na. V.
A. F. Cebesoy, H. Akar

İk. V.

S. İ. M. V.
D. H. Alataş

G. İ. V.

R. Karadayı

Zr. V.

Nimelyuk

Mü. V.

E. K. Güneş

Ti. V.

M. Ötügen

080 18 01 02 94 10 18

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1788

K/111

Madde 1.- Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya, Kırşehir ve Yozgat Vilâyetlerinde Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilâtının bulunduğu yerlerin 50 kilometrelik muhitleri dahilinde müstahsil elinde mevcut buğday ve çavdarlardan kendi ihtiyaçlarından fazla olan kısmının serian mübayaası zımında Millî Korunma Kanununun muaddel 26 ncı maddesine tevfikan Ticaret Vekâletine salâhiyet verilmiştir.

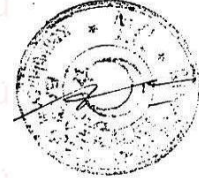
Madde 2.- Birinci maddede yazılı mallar, mahallî Toprak Mahsulleri Ofisine 2/14711 No.11 kararnamedeki esaslar dairesinde müstahsil tarafından satılacaktır.

Madde 3.- Malların müstahsil tarafından Ofis mübayaası mahallerine müstacelen sevkedilmesinin teminine Valiler ve mahallin en büyük mülkiye memurları memur edilmişlerdir.

Bu hususta Vilâyet Hususî İdare Memurları ile Ziraat Müdür ve memurları, T.C. Ziraat Bankası mahallî şubelerinin memur ve muakipleri, ilk mektep öğretmenleri ve eğitimci Valilerin ve mahallin en büyük mülkiye memurlarının emirlerinde muvazzaf tutulmuşlardır.

Madde 4.- 3 ncü madde ile Valilere ve mahallin en büyük mülkiye memurlarına ve bunların emirlerinde muvazzaf tutulan diğer memurlara verilmiş olan vazifelerin istilzam ettireceği harcırah, yevmiye ve sair zarurî masraflara sarfedilmek üzere Millî Korunma Kanununun muaddel 43 ncü maddesinde yazılı sermayeden Ticaret Vekâleti emrine 60,000 lira verilmiştir.

BU KARAR NEŞREDİLMYECEKTİR.

K-

030 18 01 00 94 10 8

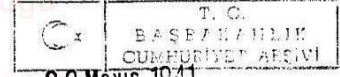
Ek.B.5 K/153 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı
2

15827

Kararname

22 Mayıs 1941

3/2175

I9/II/I940 tarih ve 2/I4703 sayılı kararnameye ekdir:
İzmirde bulunan İngiliz Askerî İddiharât heyetine ait bir
binek otomobili ile bir motosiklet için Seyrüsefer müsaadesi veril-
mesine mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin I6/5/I94I ta-
rih ve I/II7I sayılı tezkeresile teklif olunan ilişik I52 numaralı
kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 22 Mayıs 1941 ta-
rihinde kabul olunmuştur.

REİS İCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Vf. V. Na. V. İk. V. S. I M. V.
G. I. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

030 18 01 02 95 43 2

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1-1171

K/153

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1.- İzmirde bulunan İngiliz heyetine ait bir binek otomobili ile bir motosikletin seyrüseferde bulunmasına müsaade edilmiştir. Bu nakil vasıtalarına İzmir Belediyesince plaka ve seyrüsefer müsaadesi verilecektir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

İSBU KARAR MAHREMDİR, NESREDİLMEMEYECİKTİR.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

HG/E

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek. B.6 K/184 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı

2
16394

Bezi maddelere lüzumu halinde el koyarak almak, maksada göre tevzi ve satmak için Ticaret Vekâletine salâniyet verilmesi hakkında olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 8/8/1941 tarih ve I/1528 sayılı tezkeresile teklif olunan ilişik 184 numaralı kararın lariyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 13 Ağustos 1941 tarihinde kabul olmuştur.

REİSİCÜMLUR

İsmail İsmail

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
B. P. Akayolay *M. Menemşin* *S. Akıncı* *Saygı Akıncı* *S. Sarıgül*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ M. V.
S. Akıncı *Yıldırım* *A. F. Çebesoy* *Y. S. Akıncı* *D. H. Akıncı*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
B. Karadeniz *M. Yılmaz* *C. K. Yılmaz* *M. Ö. Akıncı*

030 18 01 02 56 70 19

1/528

- 1- Aşağıda isimleri yazılı maddeleri tamamen veya kısmen lüzum gördüğü anda ve miktarda değer fiatlarının tediyesi mukabilinde el koyarak almağa, maksada göre tevziye, satmağa ihtiyacı olan müesseselere kârsız vermeğe Ticaret Vekâleti salâhiyetli kılınmıştır :

Zeytin yağı, sade yağı, peynir, kuru fasulye, her nevi petrol mühtakları, çuval, otomobil lastiği, mamul ve gayri mamul teneke, kuru ot, saman, ham kauçuk.

- 2- Ticaret Vekâleti, elkomağa lüzum gördüğü maddeleri hususiyetine göre beyana tâbi tutabilir. Bu maksatla alınacak beyannamelere derci gereken mamulât ile beyannamelerin tevdi müddeti ilân edilmiştir.

Bu takdirde, beyannameler mahallin en büyük mülkiye memuru tarafından makbuz mukabilinde alınır ve vakit geçirmeksizin Ticaret Vekâletinin elkoma kararında bildirdiği yerlere yine makbuz mukabilinde tevdi olunur.

Bu hususlarda kabul olunacak her türlü istisnalar Ticaret Vekâletince tesbit ve ilân edilir.

- 3- Beyannamelerin Ticaret Vekâletince veya salâhiyetli kılınan makamca alındığı tarihten itibaren 30 gün içinde mübayaaya edildiği mal sahibine tebliğ edilmeyen maddeler serbest bırakılmış sayılır. Ancak bu müddet beyana ve elkomağa mevzu teşkil eden maddenin hususiyetine göre Ticaret Vekâletince kısaltılabilir.
- 4- Ticaret Vekâleti işbu karara müsteniden aldığı tedbirleri derhal ve berayı tasdik icra Vekilleri Heyetine arzeder.
- 5- İşbu karar ~~bu~~ ^{güçlendirilmiştir} tarihinden itibaren meridir.

ŞG/C

030	18	01	05	96	76	19
-----	----	----	----	----	----	----

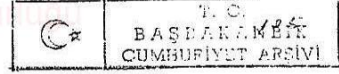

48

1/7

Ek. B. 7 K/185 (Gizli Karar)

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı
2
16395

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Her türlü nususî nakil vasıtalarının seyrüseferini, lüzum görülen şekil ve surette tamamen veya kısmen men veya tahdid nususunda Başvekilâle salâniyet verilmesine mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 7/8/1941 tarihli tezkeresile teklif olunan iligik 185 numaralı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 13/8/1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMLUR

İsmail İsmail

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
B. R. Haydaroglu *Mememiz* *S. Anicari* *Sayık İzzet* *S. Sarıoğlu*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.
Ş. Akın *Yıldız* *A. F. Cebesoy* *Yunus İzzet* *Ş. H. Akın*

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
S. Karadeniz *M. İzzet* *C. K. İzzet* *Ş. H. Akın*

03 0 18 01 02 96 70 20

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1/1542

K/185

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Her türlü hususî nakil vasıtalarının seyrüseferini,
Millî Korunma Kanununun 36 ıncı maddesine müstaid.
lüzum görülen şekil ve suretde tamamen veya kısmen
men veya tahhida Başvekil salâhiyetlidir.

İşbu karar mahremdir, neşredilmeyecektir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

020	18	01	02	96	70	20
-----	----	----	----	----	----	----

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1/1602

K/192

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

- 1.- Millî Korunma Kanununun muaddel 14 nolu maddesine ve 13.VIII.1941 tarih ve 2/16394 sayılı kararname ile meriyet mevkiine konan 184 sayılı mahrem karara müsteniden, Ticaret Vekâletinin, İstanbul'da Çubuklu Belediye depolarında bulunan Romanya menşe'li takriben 200 ton makine yağına elkoyması müvafık görülmüştür.

- 2.- İşbu karar 20.VIII.1941 tarihinden itibaren meridir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

HB/E

196 75 12

Ek. B. 9 K/202 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

16706

13/8/1941 tarih ve 2/16394 sayılı kararnameye bağlı 184 numara-
lı kararın birinci maddesinin değiştirilmesine mütedair olup Koordi-
nasyon Heyeti Reisliğinin 30/8/1941 tarih ve 1/1490 sayılı tezkeresile
teklif olunan ilişik 202 sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekil-
leri Heyetince 11 Teşrin 1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCİL HUR

İsmail İsmail

Bş. V.

S. R. Hayat

Ad. V.

İ. İmerem

M. M. V.

S. Arıkan

Da. V.

S. S. S.

Ha. V.

S. S. S.

Ma. V.

S. S. S.

Mf. V.

Y. İ. İ.

Na. V.

A. F. Celal

İk. V.

S. S. S.

S. İ. M. V.

S. S. S.

G. İ. V.

S. S. S.

Zr. V.

M. S. S.

Mü. V.

E. K. Y. S.

Ti. V.

S. S. S.

03 06 01 02 96 86 10

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1/1990

K/202

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

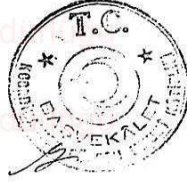
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

- 1.- 13.8.1941 tarih ve 2/16394 sayılı kararname ile meriyet mevkiine konulan K/184 sayılı gizli kararın birinci maddesi aşağıdaki şekilde tadil edilmiştir:-
- 2.- Aşağıda isimleri yazılı maddeleri tamamen veya kısmen lüzum gördüğü anda ve miktarda değer fiatlarının tediyesi mukabilinde elkoyarak almağa, maksada göre tevzie, satmağa, ihtiyacı olan müesseselere kârsız vermeğe Ticaret Vekâleti salâhiyetli kılınmıştır.

Zeytinyağı ve her nevi nebatî yağlar, sade yağı, her nevi peynirler, kuru fasulye, pirinç, mercimek, nohut, her nevi petrol müştakları, çuval, kaneviçe ve jüt, otomobil lâstiği, mamûl ve gayri mamûl teneke, kuru ot, saman, ham kauçuk, her nevi çiviler, her nevi tel, demir çember, kalay, demir fiçi ve bidon, her kuturda bilumum yuvarlak çubuk demirler, köşeli çubuk demirler, her ebadda lâme demirler, putrel, T demiri, U demiri, Z demiri, profil demirler, her nevi düz ve uluklu saçlar, her nevi deri ve kösele.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

3.- İŞBU KARAR GİZLİDİR, NEŞREDİLMİYECEKTİR.

E.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek. B. 10 K/238 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı

2

12113

13/8/1941 tarih ve 2/16394 sayılı kararname ile Ticaret Vekâletine verilmiş olan el koyma salâhiyetinin, bakla, patates, burçak, fiğ, her nevi kûspe ve hayvanî yağlara da teşmil edildiğine mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 16/12/1941 tarih ve 1/2081 sayılı tezkeresiyle teklif olunan ilişik 238 sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 24/12/1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmail Hakkı İsmailoğlu

Bş. V.

D. R. Başbakan

Ad. V.

İsmet İnönü

M. M. V.

A. B. Şimşek

Da. V.

Şevket Rıza

Ha. V.

S. Sarıalp

Ma. V.

M. Akif

Mf. V.

Yücel

Na. V.

A. F. Celal

İk. V.

Yurdagözü

S. İ. M. V.

Dr. H. Alataoğlu

G. İ. V.

B. Karadeniz

Zr. V.

Müslüman

Mü. V.

F. Engin

Ti. V.

722 - Ö. Kömür

0.80 18 01 02 92 106 17

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1/2081

K/238

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

- 1.- 13.VIII.1941 tarih ve 2/16394 sayılı kararname ile meriyet mevkiine konulan K/184 sayılı karar ile el koyma hususunda Ticaret Vekâletine verilmiş olan salâhiyet, Bakla, Patates, Burçak, Fiğ, her nevi küspe ve hayvanî yağlara teşmil olunmuştur.

- 2.- İŞBU KARAR GİZLİDİR, NESROLUNMAYACAKTIR.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

HG/E 0.30 18 01 02 92 106 19

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek. B.11. K/246 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DÂİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı:
2

Kararname

17140

II/IO/1941 tarih ve 2/16706 sayılı kararname ile tadil edilen 184 sayılı kararın birinci maddesine bir fıkra ilâvesine dair olup Koordinasyon Heyeti Reisiğinin 27/12/1941 tarih ve 1/5 sayılı tezkeresiyle teklif olunan ilişik 246 sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 13 Nisan 1942 tarihinde kabul olmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmail Hakkı

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

030 18 01 02 97 108 7

Ek. B.12 K/253 (Gizli Karar)

F. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı
2

17147

Millî Korunma kanununun muaddel 14 üncü maddesine ve 13/8/1941 tarih ve 2/16294 sayılı kararname hükmüne müsteniden, Mersinde Mustafa Erdişli firmasına ait 75 balya çuvala, değer bahasının tediyesi suretile Ticaret Vekâletince el konulmasının muvafık görüldüğüne mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 26/12/1941 tarih ve 1/16 sayılı tezkeresile teklif edilen ilişik 253 sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 13 Nisan 1942 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmail Hakkı

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
N. P. Baydar *M. N. N. N.* *A. A. N. N. N.* *S. S. S. S.*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ M. V.
A. A. A. A. *B. B. B. B.* *C. C. C. C.* *D. D. D. D.*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
E. E. E. E. *F. F. F. F.* *G. G. G. G.* *H. H. H. H.*

030 18 01 02 97 108 14

1-16

K/253

1.- Millî Korunma Kanununun muaddel 14 üneü maddesine ve 13.VIII.1941 tarih ve 2/16394 numaralı kararname ile meriyet mevkiine konan 184 sayılı mahrem karam müsteniden, Ticaret Vekâletince Mersin'de Mustafa Erdiqli firmasına ait 75 balya çuvala değer bahasının tediyesi suretile el konulması muvafik görülmüştür.

2.- İşbu karar 17.XII.1941 tarihinden itibaren meridir.

İŞBU KARAR GİZLİDİR. NEŞREDİLMEYECEKTİR.

030	18	01	02	97	108	14
-----	----	----	----	----	-----	----

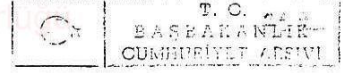
HG/M

Ek. B.13 K/254 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

17198

Kararname

24/12/94I tarih ve 2/17113 sayılı Kararnameye ektir.
13/8/94I tarih ve 2/16394 sayılı Kararname ile Ticaret vekaletine verilmiş olan el koyma salâhiyetinin ,el konma hükümlerine tabi tutulan hububat ve bakliyatın bilumum mamullerine de teşmiline müteâkir olup Koordinasyon Heyeti Teisliğinin 27/12/94I tarih ve I/25 sayılı tezkeresile teklif olunan ilişik (254) sayılı kararın mer'iyete konulması ; İcra vekilleri heyetince 21 Nisan 1942 tarihinde Kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmail Hakkı

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
N. G. Dayalany *M. Nememiz* *U. B. Kütüncüoğlu* *Şeyh Örfi* *S. Sarıoğlu*
Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. I. M. V.
A. Ağralı *G. Günel* *A. F. Celal* *Ş. Ş. Ş. Ş.* *Ş. H. Akdoğan*
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
B. Karadeniz *M. M. M. M.* *F. Engin* *M. Ö. Ö.*

030 18 01 02 1971115

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

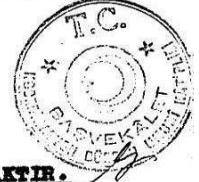
K/254

1-25

- 1.- 13.VIII.1941 tarih ve 2/16394 sayılı kararname ile meriyet mevkiine konulan K/184 sayılı gizli karar ile el koyma hususunda Ticaret Vekâletine verilmiş olan salâhiyet, el koyma hükümlerine tabi tutulan hububat ve bakliyatın bilumun mamûllerine teşkil olunmuştur.

- 2.- İqbu karar 27.XII.1941 tarihinden itibaren meridir.

İŞBU KARAR GİZLİDİR, NESR OLUNMAYACAKTIR.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

HG/M

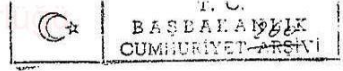
030 18 01 02 97 111 5

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek. B.14 K/260 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı:
2

Kararname

17207

Millî Korunma Kanununun muaddel I4 üncü maddesine ve 2/- I6394, 2/I6706 sayılı kararnamelerle meriyete konulan I84 ve 202 sayılı mahrem kararlara müsteniden Ticaret Vekâletince, Afyon vilâyeti dahilinde 800, Üdemig'te balyalanmış 22, Dikili'de balyalanmış 300, Bergama'da balyasız 650, Tire'de balyasız 30 ton kuru ota ve Üdemig'te 200 ve Dikili'de balyasız 200 ton samana değer fiatının tediyesi mukabilinde el konulmasının muvafık görüldüğüne mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reislîğinin I3/I/I942 tarih ve I/43 sayılı tezkeresile teklif edilen ilişik 260 numaralı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 29 İ.Kânun 1942 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

[Handwritten signature]

Bğ. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
[Signatures]

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.
[Signatures]

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Tl. V.
[Signatures]

030 01 02 1971111111

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

43

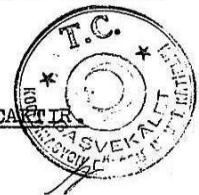
K/260

1.- Millî Korunma Kanununun muaddel 14 üncü maddesine ve 13.VIII.1941, 11.X.1941 tarihli ve 2/16394, 2/16706 numaralı kararnamelerle meriyet mevkiine konulan 184 ve 202 sayılı mahrem kararlara müsteniden, Ticaret Vekâletince Afyonkarahisar Vilâyeti dahilinde 800 ton, Ödemiş'te balyalanmış 22 ton, Dikili'de balyalanmış 300 ton, Bergama'da balyasız 650 ton, Tire'de balyasız 30 ton kuru ota, Ödemiş'te 200 ton ve Dikili'de balyasız 200 ton samana değer fiatının tediyesi mukabilinde el konulması muvafık görülmüştür.

2.- İşbu karar 10.I.1942 tarihinden itibaren meridir.

BU KARAR GİZLİDİR, NESROLUNMAYACAKTIR.

HG/E

030 18 01 02 97 115 14

Ek. B.15 K/261 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

17208

I3/8/1941, II/10/1941 tarih ve 2/16394, 2/16706 sayılı kararnamelerle meriyete konulmuş olan 184 ve 202 sayılı kararlara müsteniden Ticaret Vekâletince Akçaabad'da 430, Trabzon'da 365 ve Hopa'da 32 teneke sade yağa değer fiatı mukabilinde el konulmasının muvafık görüldüğüne mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 13/1/1942 tarih ve 1/44 sayılı tezkeresile teklif edilen ilişik 261 sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 29 Ekim 1942 tarihinde kabul olmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmail Hakkı

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. R. Kaya *S. Nemem* *A. R. Kütüncü* *Ş. Ş. Ş. Ş.* *S. Ş. Ş.*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.
S. Ş. Ş. *Ş. Ş. Ş.* *A. F. Akerson* *Ş. Ş. Ş.* *Ş. Ş. Ş.*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
S. Ş. Ş. *Ş. Ş. Ş.* *Ş. Ş. Ş.* *Ş. Ş. Ş.*

030 01 02 197 11 15

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

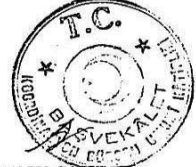
1/44

K/261

1.- Millî Korunma Kanununun muaddel 14 üncü maddesine ve 13.VIII.1941, 11.X.1941 tarihli ve 2/16394, 2/16706 numaralı kararnamelerle meriyet mevkiine konan K/184 ve K/202 sayılı mahrem kararlara müsteniden, Ticaret Vekâletince Akçaabad'da 430, Trabzon'da 365 ve Hopa'da 32 teneke sade yağa değer fiyatının tediyesi mukabilinde el konulması muvafık görülmüştür.

2.- İşbu karar 13.XII.1941 tarihinden itibaren meridir.

BU KARAR GİZLİDİR, NEŞROLUNMAYACAKTIR.

HG/E

030 18 01 02 97 11 15

Ek. B.16 K/268 (Gizli Karar)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı
2

17 282

13/8/1941, 11/10/1941 tarih ve 2/16394, 2/16706 sayılı karar-
namelerle meriyete konulan 184 ve 202 sayılı kararlara müsteniden Ti-
icaret Vekâletince Mersinde Nâzım Gandur firmasına ait 10446 kilo made-
nî yaga değer fiatı mukabilinde el konulmasına mütedair olup Koordinas-
yon Heyeti Reisliğinin 27/1/1942 tarih ve I/III sayılı tezkeresile tak-
lif edilen ilişik 268 sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri
Heyetince 9 Şubat 1942 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMÜR

[Handwritten signature]

Bş. V.
[Handwritten signature]

Ad. V.
[Handwritten signature]

M. M. V.
[Handwritten signature]

Da. V.
[Handwritten signature]

Ha. V.
[Handwritten signature]

Ma. V.
[Handwritten signature]

Mf. V.
[Handwritten signature]

Na. V.
[Handwritten signature]

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.
[Handwritten signature]

Zr. V.

[Handwritten signature]

Mü. V.

[Handwritten signature]

Ti. V.

[Handwritten signature]

030 18 01 02 97 115 9

Ek. B.17 Milli Korunma Kanunu'nda Yapılan İlk Değişiklik (3954 Sayılı Kanun)

28 KANUNUEVVEL 1940

(Resmî Gazete)

Sayfa : 243

Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun

Kanun No: 3954

Kabul tarihi: 25/12/1940

Madde 1 -- 18/1/1940 tarihli ve 3789 numaralı Millî Korunma Kanununun 5, 6, 11, 14, 16, 18, 19, 21, 26, 30, 31, 32, 33, 36, 43, 44, 47, 50, 53, 59 ve 66 nci maddeleri aşağıdaki şekilde tadil olunmuştur:

Madde 5 -- Koordinasyon Heyetinin mesasını ihzar etmek ve bu kanun hükümlerinin ve İcra Vekilleri Heyetince bu kanuna müsteniden ittibaz olunan kararların tatbikatını takibe müteallik işleri görmek üzere Başvekâlete bağlı Koordinasyon Bürosu tesis olunur.

Madde 6 -- Bu kanun hükümlerine tevfikan İcra Vekilleri Heyetince ittibaz edilen kararlar alâkâh vekâletler tarafından kendi teşkilât ve bu kanuna müsteniden kurulan veya tanzif edilen teşkilât ve müesseseler vasıtasıyla infaz ve tatbik olunur.

Bu kanunla Hükûmete verilen hizmetlerden bir veya bir kaçını ile meşgul olmak ve bu kanundaki salâhiyetlerle tehciz edilmek üzere lüzum görülen Devlet teşkilâtında yeni memuriyetler ihdasına Hükûmet salâhiyetlidir.

Vekâletlerin merkez teşkilâtında ihdas olunacak kadrolar tatbik ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisinin tehciz ve tasdikına arz olunur. Bu kadroların maaş ve ücretleri 41 üncü maddedeki bir milyon lira haricinde olmak üzere, 43 üncü maddedeki sermayeden sarf olunur.

Vekâletlerin merkez teşkilâtı haricinde ihdas olunacak vazifelerin ve Koordinasyon Bürosunun kadroları İcra Vekilleri Heyeti kararla tatbik edilir.

Halk ve Millî Müdafaa ihtiyaçlarını temine matuf bilûmum ticarî ve sanai muameleleri ifa etmek ve Hükûmet tarafından bu kanundaki salâhiyetler dairesinde verilecek diğer işleri görmek üzere İcra Vekilleri Heyeti kararla hükmi şahsiyeti haiz müesseseler ihdas olunabilir. Bu müesseselerin kadroları İcra Vekilleri Heyetince tasdik olunur ve bunlara bu kanunun 43 üncü maddesindeki paradan lüzumlu miktar sermaye tefrik ve tahsis olunabilir.

Bu müesseselerin ve memurlarının halk ile muamele ve münasebetlerinde hususî hukuk hükümleri caridir. Bu müesseselerin sermayeleri ve bütün malları Devlet mallarındandır. Murakabeleri bu kanunun 51 inci maddesi hükümleri dairesinde yapılır.

Yukarıdaki fıkralarda zikredilen vazife ve işleri İcra Vekilleri Heyeti mevcut müesseselere de verebilir.

İcra Vekilleri Heyeti lüzum göreceği her hangi bir daire veya müesseseyi, bünye ve teşkilâtına mütedair mer'î hükümler mahfuz kalmak üzere, tamamen veya kısmen her hangi bir vekâlet veya daire emrine vermeye salâhiyetlidir.

Bütün daire ve müesseseler işbu kanunun tatbikine mütedair olan karar ve tebliğleri derhal tatbik ve icra etmekle mükelleflerdir. Bu kanunun tatbikatında kusuru görülen memur ve müstahdemleri, her hangi bir vekâlet, daire veya müesseseye mensub olursa olsun Başvekil inzibatî cezalarından her hangi birine, terhib gözetmeksiz, cezalandırabilir ve bu cezaları hafifletebilir veya kaldırabilir. Memuriyetten ihraç cezası müstesna olmak üzere, diğer inzibatî cezalara karşı itiraz olunamaz ve dava açılmaz.

Bu kanuna müsteniden vücade getirilen teşkilât ve müessese kadrolarında istihdam edilenlerden fazla mesaisi ve muvaffakiyeti görülenlere 3656 ve 3659 numaralı kanun hükümlerine göre müstahak oldukları maaş veya ücret tutarile tayin edildikleri kadrodaki maaş veya ücret tutarı arasındaki farkı geçmemek şartile ve Başvekilin tasvibile kadro tasarrufundan aylık maktu tazminat verilebilir. Şu kadar ki 5 inci ve daha yukarı dereceli kadrolara tayin edilecekler verilecek tazminat müstahak oldukları maaş veya ücret tutarile iki üst derece tutarı arasındaki farkı geçemez.

Her hangi bir dairede tekaüde tâbi maaşlı bir hizmette müstahdem iken yukarıda yazılı daire ve müesseselerin ücret kadrolarına naklolunanların 3656 numaralı kanunun maaşlı memurlar hakkındaki umumî hükümlerine göre alınmaları icab eden maaş tutarı istihdam edildikleri daire ve müesseselerdeki kadro tahsisatından tesviye olunur. Bunların tekaüdü hakları mahfuz olup buralarda geçen hizmetleri fiili hizmet sayılır. Aylıklarından aida tevkiî suretile tekaüd haklarına malik olan memurlardan bu suretile nakledecekler hakkında da aynı hüküm tatbik edilir. Şu kadar ki, aylıklarından kesilecek aida kendilerini istihdam eden teşkilât ve müesseseler tarafından verilecek muadilleri mensup oldukları tekaüd sandığına yatırılır.

Madde 11 -- Hükûmet, sanayi ve maadin müesseselerinin mamullerini ve istihallerini normal maliyetlerine yüzde muayyen bir kâr ilâvesile mübayaa edebilir. Bu malların Hükûmete teslimi mecburidir. Hükûmet bunların satış, tevzi, toplama ve sevki işleriyle iştigal edebilir.

Madde 14 -- Hükûmet, halkın ve Millî Müdafaa ihtiyacı olan her nevi maddeleri ve yardımcı malzemeleri değer fiatının tediyesi mukabilinde el koyarak almağa, maksada göre tevzi, satmağa ve ihtiyacı olan müesseselere kârsız vermeye salâhiyetlidir.

Madde 16 -- Hükmi ve hakiki şahıslar elinde bulunan madenlerden azami cevher alabilmek ve istihalleri bir elde toplamak maksadile Hükûmet, bunları birleştirerek işletebilir. Bu maddenin tatbiki dolayısıyla işletmeden mahrum kalan maden sahiplerinin devam eden mahrumiyet müddetlerine aid zararları ödenir.

Linyit taharri ruhsatnamesini haiz olanların, imtiyaz kararnamesinin istihsaline aid muameleyi takibile beraber, Maadin Nizamnamesininin 26 nci maddesinde tayin olunan miktardan fazla dahî linyit ihraç etmelerine müsaade olunabilir.

Madde 18 -- Hükûmet bilûmum un fabrikaları ve değirmenlerine ve tebliğ ettiği tedbirleri tatbik etmeyen ve istenilen derecede istihsalde bulunmakta taallül gösteren sanayi ve maadin müesseselerine el koyarak kendisi işletebilir. Bu işletmenin devamı müddetine müessese sahiplerine münasib tazminat verilir.

Madde 19 -- Sanayi ve maadin müesseselerle diğer iş yerlerinde fazla çalışmağa Hükûmetçe lüzum görülen hallerde, işlerin mahiyetine ve ihtiyacın derecesine göre, günlük iş saatleri, gündüz ve gece çalışmalarında tatbik edilmek üzere, üçer saate kadar arttırılabilir. İşbu fazla saatlerle çalışmalara aid ücretler İş Kanununun 37 nci maddesi muabince ödenir.

Kadınlar ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde çalışmaları hakkında 151, 1593 ve 3003 numaralı kanunlarda mevcut tahdidî hükümler Hükûmet kararla tatbik edilebilir.

İşbu kanunun istihdad ettiği hususlarda Hafta Tatili Kanunu ile Ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki kanun hükümleri Hükûmet kararla kısmen veya tamamen tatbik olunmayabilir.

İşçilerin en az birer aylık fasullarla çalıştırılmaları işlerin gayrisinde işçinin haftada bir gün tatil hakkı ihlâl edilemez.

Madde 21 -- Hükûmet, icabında, lüzum gördüğü maddelerin istihlakını menedebileceği gibi bunların istihlak şekil ve miktarını da tayin veya tahdid edebilir.

Madde 26 -- Hükûmet, halk ve Millî Müdafaa ihtiyaçlarını temine ve ihracatı tanzim veya müstahsilî himaye maksadile memleket mahsullerini ve mamullerini mübayaa etmek ve memleket ihtiyacını temine ve idhalât tanzim maksadile haricîten mal mübayaa eylemek ve stoklar yapmak ve bunların satış, tevzi, toplama ve sevki işleriyle iştigal etmek salâhiyetlerini hatırdır.

Memleket mahsullerinden birinin ihracı Hükûmetçe tahdid veya menedilmesinden dolayı dahili satış fiyatına düşüklük âriz olursa müstahsilî bu yüzden maruz kalacağı zarardan vikaye için Hükûmet, bu mahsulleri ya değer pahasile satın alır veyahud bunların terhini mukabilinde müstahsillere para ikraz edilmesini eder.

Madde 30 -- Bu kanunun tatbikte bulunduğu müddet zarfında şehir, kasaba, iskele, liman ve istasyonlarda gayri menkullerin kira bedelleri bu kanunun tatbik mevkiine konmasına takaddüm eden sene zarfındaki son icar mukavelesinile muayyen olan kira bedellerinden hiç bir suretle fazla olamayacağı gibi mukavele şartlarında da kiracılar aleyhine değişiklik yapılamaz.

Kiraları icar mukavelesinile muayyen olmayan veya kanunun tatbik mevkiine girmesinden sonra inşa veya tadil edilmiş olan veya müstecir tarafından tahliye edildikten sonra kullanma tarzı değiştirilerek icar olunan gayri menkullerin kira bedellerinin ne suretle tesbit olunacağını Hükûmet bir kararname ile tayin eder.

İcar mukavelelerinin bîcümle hükümlerine müstecirler tarafından riayet edilmek ve icar müddetinin bitiminden on beş gün evvel mukaveleyi yenilemek şartile işbu kanunun mer'iyetten kalkmasından üç ay sonraya kadar müstecirler aleyhine tahliye davası mesmü değildir. Ancak mal sahibi gayri menkulü bizzat mesken olarak kullanmak mecburiyetinde kalırsa icar mukavelesinin bitiminde tahliye talebinde bulunabilir.

Kaloriferli binalarda kömür fiyatındaki tahavvüllerin kira bedellerine inikâs nisbeti icabı hale göre bir kararname ile tayin olunur.

Bu madde hükümlerinin tatbik olunacağı yerleri Hükümet tayin ve ilân eder. Bu yerlerde 2490 numaralı kanunun bu maddeye muhalif hükümleri tatbik olunmaz.

Madde 31 — Hükümet, dahilde lüzum gördüğü maddelerin azami fiyatlarını, maliyete zammı edilebilecek azami kâr nisbetlerini ve bu maddelerin cinslerini, nevelerini ve vasıflarını tesbit ve tayin edebilir.

Bu suretle tesbit olunan fiyatlar veyahud kâr nisbetleri fevkinde veya cins, nevi veya vasıflara muhalif olarak bir malın satılması veya satışı arzolanması yasaktır.

Keza, sair kanunlar hükümlerine müsteniden mercilerince tesbit olunan fiyatlar fevkinde bir malın satılması veya satışı arzolanması yasaktır.

Toptan, yarı toptan ve perakende ticarete, tacir sıfatını haiz hakiki veya hükmi şahıslar arasında yapılan alım ve satım muamelelerinde satılan mal için satıcı tarafından fatura verilmesi ve faturaların muayyen bir müddet zarfında satan ve satın alan tarafından muhafaza edilmesi mecburî kılınabileceği gibi, tacir sıfatını haiz müşterinin ticaret için faturasız mal satın alması menedilebilir.

100 kuruştan fazla yapılan alışverişlerde müşterinin talebi üzerine satıcı fatura vermeğe mecburdur.

Keza, tacir sıfatını haiz hakiki veya hükmi şahıslar arasında yapılan alım ve satım muamelelerinde, bir malın mevcudu bulunmadığı satıcı tarafından beyan edildiği ve alıcı keyfiyeti mübeyyin bir vesika talep edildiği takdirde bu vesikanın verilmesi mecburidir.

Gerek bu maddenin ve gerek bu kanunun diğer maddelerinin tatbikatında salâhiyetli memurlara, lüzumlu görülen her nevi malumatın verilmesi ve ticarî defterlerle her nevi vesikaların gösterilmesi mecburidir.

Madde 32 — Muhik sebep olmaksızın bir malın fazla fiatla satılması veya satışı arz edilmesi yasaktır.

Keza, fazla fiatla satmak kastile mevcut malın satışı arz edilmesi veya satışından imtina olunması veya saklanması veya her hangi bir suretle kaçırılması veya muvazaa yolu ile elden çıkarılması veya piyasada darlık, yahud fiatlarda yükseklik tevlihd edilecek de recede mahdud ellerde toplanması, her hangi bir maddenin ticarî temül haricinde muhtelif ellerden geçirilmesi suretile fiyatının yükseltilmesini istihaf veya intaç eden zincirleme muameleleri, ticarî temüle aykırı olarak diğer bir malın da satın alınmasını mecburî kılmak suretile satışta bulunulması veya malın satışta bu şartla arz edilmesi, bir malı fazla fiatla satmağa matuf sair fiil ve hareketlerde bulunulması ve fiatları yükseltmek kastile propaganda yapılması yasaktır.

Madde 33 — Hükümet, halk ve Millî Müdafaa ihtiyacından mahdud olan her türlü eşyanın konulması için muktazi mahfuz mahalleri ve depoları bu kanunun tatbik mevkiine konduğu seneye tekdümm eden senedeki icar bedelleri ve icar bedelleri tasayyün etmemiş bir yer ise gayrisafi irad miktarınca tayin edilecek bir kira mukabilinde işgal ve istimal edilebilir.

Bu gayrimenkuller icar veya işgal için tahliye ettirildikleri takdirde şağillerin bundan mütevellid masrafları Hükümetçe tediyе olunur.

Madde 36 — Hükümet her türlü hususî nakil vasıtalarının seyri-rüseferini tanzim ve tahdid veya menedebileceği gibi azami nakil ücretlerini de tayin eder ve bu vasıtaların malzomelerini ve mutat ücretlerini vererek Devletçe lüzum görülen yerlerde ve hizmetlerde çalıştırabilir; lüzum ve ihtiyac gördüğü takdirde bu vasıtaları değer paylaşım vererek satın alabilir.

Hükümet, halkın ve Millî Müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak maksadile, lüzumunda, cenebilerce aid deniz nakil vasıtalarını da bu madde hükümleri dairesinde, rızalarile çalıştırabilir.

Madde 43 — Bu kanunun derpiç ettiği işlerin icab ettireceği tediyeler için Hükümet emrine Hazinece elli milyon liraya kadar bir sermaye temin olunur. Mütedavil sermaye ile sabit sermaye ve teşkilât masrafları karşıları İcra Vekilleri Heyeti kararile bu sermayeden tefrik edilir.

Madde 44 — Vekâletlerce bu kanuna müsteniden yapılacak işlerin ve kurulacak müesseselerin işgüzam ettirdiği paralar İcra Vekilleri Heyeti kararile 43 üncü maddedeki sermayeden alakalı vekâlet emrine verilir. Ancak müesseseler haricindeki teşkilâtın ve Koordinasyon Bürosunun kadro ücretleri ve bilümmün idare masrafları için sarfedilecek miktar senede bir milyon lirayı tevavüz edemez.

Madde 47 — Bu sermaye hesapları ve evrakı müsbetisi Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasında temerküz ettirilir, veznedarlık işleri de bu banka tarafından yapılır.

Bu kanun hükümleri dairesinde ittibaz olunan kararlara müsteniden yapılan her nevi tediyat ve tahsilât taallük ettiği vekâlet için açılan hususî hesaplarda gösterilir. Kadro ve idare masrafları ayrıca bir cedvelde irae olunur.

Madde 50 — Bu sermayeden sarfedilecek paralar, Muhasebe Umumiye ve arttırma, eksiltme ve ihale kanunları hükümlerine ve Divanı Muhasebatın murakabesine tâbi değildir.

31 inci maddenin son iki fıkrası mucibince verilecek beyanname, yazı ve vesikalar damga resminden ve sair rüsum ve vergilerden muafur.

Madde 53 — Bu kanunun 38 inci maddesi hükmüne riayet etmeyenlerden on liradan yüz liraya kadar ağır para cezası alınır. Tekerrürü halinde virmî liradan iki yüz liraya kadar ağır para cezasile beraber üç gündün bir aya kadar hapis cezası hükmolunur.

Sekizinci maddenin birinci fıkrasile 24 üncü madde hükümlerine riayet etmeyenlerden 25 liradan 250 liraya kadar ağır para cezası alınır. Tekerrürü halinde 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasile birlikte 7 gündün bir aya kadar hapis cezası hükmolunur.

29 uncu maddeye muhalif hareket edenlere 7 gündün bir aya kadar hapis cezası hükmolunur. Ayrıca tesbit edilen ithal ve ihraç fiatları satışın veya mübayaanın yapıldığı fiatlar arasındaki fark tutarının iki misli, para cezası olarak, tahsil edilir. Bu fiilin tekerrürü halinde cezalar taz'if olunur.

Madde 59 — 31 inci maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları ile 32 nci ve 35 inci maddelerde yazılı iltikâr ve istismar fiillerinden herhangi birini iltikâb edenler hakkında 500 liradan beş bin liraya kadar ağır para cezasile beraber iki seneden beş sene kadar sürgün cezası hükmolunur ve suç mevzuu olan mal ile beraber mal malden mütebaki ve mevcut kısmı da tamamen müsadere edilir. Ancak, müşteri satıcıya bir para tediyе etmiş ise bu para derhal kendisine iade olunur.

31 inci maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları ile 32 nci maddede yazılı fiillerin işlenmesinden tevellüd eden veya edebilecek olan zarar, malın yahud temin edilen veya edilmesi kasdolunan gayrı muhik menfaatın miktar veya mahiyetine göre, hafif ise 50 liradan 500 liraya kadar ağır para ve 7 gündün bir aya kadar hapis cezasile beraber 15 gündün iki aya kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına hükmolunur. Bu fıkrada yazılı fiillerin tekerrürü halinde işbu maddenin birinci fıkrasında yazılı cezalar verilir.

31 inci maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları ile 32 nci maddede yazılı fiillerin işlenmesinden tevellüd eden veya edebilecek olan zarar, malın yahud temin edilen veya edilmesi kasdolunan gayrı muhik menfaatın miktar veya mahiyetine göre, pek hafif ise 25 liradan 250 liraya kadar ağır para cezasile beraber dükkân, mağaza ve ticarethanenin 7 gündün bir aya kadar kapatılmasına hükmolunur. Bu fıkrada yazılı fiillerin tekerrürü halinde, 50 liradan 500 liraya kadar ağır para ve 7 gündün bir aya kadar hapis cezasile beraber dükkân, mağaza ve ticarethanenin 15 gündün iki aya kadar kapatılması cezası verilir.

31 inci maddenin 4 üncü, 5 inci, 6 nci ve 7 nci fıkralarında yazılı hükümlere riayet etmeyenler hakkında 25 liradan 250 liraya kadar ağır para cezasile beraber üç gündün 15 güne kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına hükmolunur. Bu fıkrada yazılı muhalefet fiillerinin tekerrürü halinde, 50 liradan 300 liraya kadar ağır para cezasile beraber 6 gündün bir aya kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılması cezası verilir.

Madde 66 — 56 nci, 59 uncu ve 64 üncü maddelerde yazılı suçlardan dolayı yapılacak olan son tahkikat mevkufen ıera edilir.

Şu kadar ki, 59 uncu maddenin 3 üncü ve 4 üncü fıkralarında yazılı hallerde, muhakeme esasında hâkim, kefaletle tahliye kararı verebilir.

Madde 2 — Bu kanun neğri tarihinden itibaren mer'îdir.

Madde 3 — Bu kanunun hükümlerini tatbika İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

27/12/1940

No.	Başlık	Düster Tarih	Cild	Sahife	Resmî Gazete Sayısı
3760	Millî Kovansın Kanunu Bu kanunda ömi geçen kanunlar :	3	21	655	441
151	Fazlı hacca tahviresi malen amelelerin hükümleri mütetlik kanunu	3	2	150	—
384	Hafta Tatili hakkında Kanun	3	5	516	60
1050	Muhasebe Ümmetleri Kanunu	3	8	1373	60
1204	Düster Resmî Kanunu	3	9	1057	90
1593	Umumî Müdafaa Kanunu	3	11	324	148
2490	Ayrıca, Eksiltme ve İhale Kanunu	3	15	1057	272
2519	Üstünlük İhtiyacı ve Genel Tazilicî Bakımla Kanun	3	16	1171	301
3008	İcra Kanunu	3	17	1146	333
3656	Devlet memurları avaklarının tedvi ve tesadüfüne dair kanun	3	29	1597	425
3659	Bankalar ve Devlet müesseseler, mercuarı avaklarının tedvi ve tesadüfüne dair kanun	3	29	1599	428

Ek. B.18 Milli Korunma Kanunu'nda Yapılan İkinci Değişiklik (4156 Sayılı Kanun)

Sayfa : 2078

(Resmî Gazete)

23 KANUNUEVVEL 1941

Türkiye ile Romanya arasında mevcut 26 Eylül 1940 tarihli Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının merbutları ile beraber 1 Teşrinievvel 1941 tarihinden itibaren iki ay uzatılmasına dair kanun

Kanun No: 4155

Kabul tarihi: 17/12/1941

Madde 1 — Türkiye ile Romanya arasında mevcut 26 Eylül 1940 tarihli Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının merbutları ile beraber 1 Teşrinievvel 1941 tarihinden itibaren iki ay uzatılmasına dair kanun kabul ve tasdik edilmiştir.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir.

Madde 3 — Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.
18/12/1941

Ankara, 26 Eylül 1941

Bay Elçi,

Türkiye ile Romanya arasındaki ticari mübadelelerin vaziyeti hakkında göre tanzimini istihdaf eden yeni bir Anlaşmanın aktine intizaren 26 Eylül 1940 tarihinde imza edilmiş olan Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının merbutları ile beraber 1 Teşrinievvel 1941 tarihinden itibaren iki ay temdidî hususunda Türkiye Hükümetinin Romanya Hükümeti ile mutabık olduğunu bildirmekle şeref kesbeylerim.

İhtiramatı faikamın kabulünü rica ederim Bay Elçi.

N. Menemencioğlu

Ekselâns

Bay Alexandre Têlémaque
Romanya Elçisi
Ankara

Bay Vekil,

Türkiye ile Romanya arasındaki ticari mübadelelerin vaziyeti hakkında göre tanzimini istihdaf eden yeni bir Anlaşmanın aktine intizaren 26 Eylül 1940 tarihinde imza edilmiş olan Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının merbutları ile beraber 1 Teşrinievvel 1941 tarihinden itibaren iki ay temdidî hususunda Romanya Hükümetinin Türkiye Hükümeti ile mutabık olduğunu bildirmekle şeref kesbeylerim.

İhtiramatı faikamın kabulünü rica ederim Bay Vekil.

Alexandre Têlémaque

Ekselâns

Bay Şükri Saracoğlu
Hariciye Vekili
Ankara

No.	Resmî	Dünyu	Resmî
	Tarih	Terh	Gazetesi
I - Kanunlar :			
342	Lozan Sulh Mühadesine bağlı Türkiye - Romanya Ticaret Mükavelesi	3	5 14
1672	Türkiye - Romanya arasında mülkiyet, Ticaret, İktisat ve Seyriyatın Mükavelesine-İsline dair kanun 25/6/1920	3	11 1396 1525
3338	Türkiye - Romanya Ticaret ve Tediye Anlaşmaları hükümlerinin tasdikına dair kanun 15/6/1928	3	19 566 3086
3680	Türk - Romanya Ticaret Anlaşmasına müzeyyel Anlaşma hükümlerine dair kanun 12/7/1939	3	20 1692 4256
3856	Türkiye ile Romanya arasında imzelenen 9 sen tevzi 1929 tarihli Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının tasdikına dair kanun 5/6/1940	3	21 1474 4527
3926	Türkiye ile Romanya arasında 26 Eylül 1940 tarihinde imza edilmiş Ticaret ve Tediye Anlaşmalarının tasdikına dair kanun 28/11/1940	3	22 22 4672
3961	Türkiye ile Romanya arasında mevcut 9 sen tevzi 1929 tarihli Ticaret Anlaşmasına vezilen 10 Haziran 1940 tarihinde imzalanmış protokolün tasdikına dair kanun 4/1/1941	3	22 138 4703
3962	Türkiye ile Romanya arasında 29 sen kimsa 1940 tarihinde tesat edilmiş mektup ile buna matuf 30 Temmuz ve 9 Ağustos 1940 tarihli mektupların tasdikı hakkında kanun 4/1/1941	3	22 139 4703
3963	Türkiye ile Romanya arasında mevcut 9 sen tevzi 1929 tarihli Tediye Anlaşması mecburiyetine aykırı bulunan kıtlık hesaplarını yapılacak kesin tasfiyeler hakkındaki anlaşmanın ve iki taraflı protokolün tasdikı hakkında kanun 4/1/1941	3	22 139 4703
4066	Romanya sınırlarına olan kıtlıkların Romanyaya itiraz edilerek mahsul ve hakları ile ilgili hakkında tesat olan notaların tasdikı hakkında kanun 13/6/1941	3	22 1323 4653
II - Kararnameler :			
2/346	Romanya Hükümeti ile imzalanan Ticaret ve Kirişme Anlaşmasının tasdikı hakkında		22/10/1925 3139
2/3654	Romanya Hükümeti ile imzalanan 4/10/1935 tarihli Ticaret Anlaşmasının bağlı 1 sayılı istisna esas değişiklikler yapılmasına dair		21/12/1935 3188
2/4681	Türkiye - Romanya Ticaret Anlaşmasının bağlı 2 numarası istisnalar 273 no sayısınımsın ziren kontenjanın açıklanması ve bu kontenjanın 30 tondan 400 tona çıkarılmasına dair kararname 6/7/1936		3148
2/6889	Türkiye - Romanya Ticaret ve Tediye Anlaşmasının 12/1/1938 tarihinde imzalanmış mecburiyetine konulanı hakkında		31/1/1938 3822

Milli Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun

Kanun No: 4156

Kabul tarihi: 19/12/1941

Madde 1 — Milli Korunma Kanununun 14, 55 ve 65 inci maddeleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Madde 14 — 1 - Hükümet, halkın ve Milli Müdafanın ihtiyacı olan her nevi madde ve yardımcı malzemeyi, değer fiatının tediyesi mukabilinde el koyarak almağa ve maksada göre tevzi ve satmağa ve ihtiyacı olanlara karşız vermeğe salâhiyetlidir.

2 - Birinci fıkrada yazılı maddelerin ve yardımcı malzemenin el koyma kararından evvel satılmış bulunmaları dolayısıyla veya her hangi bir sebeple buldukları yerlerden başka mahallere müsaade alınmaksızın nakledilmeleri memnu olup buldukları yerlerde sahipleri veya zilyedleri tarafından Hükümet emrine teslim olunmaları mecburidir.

3 - Hükümet, hakiki ve hükmi şahıslardan ellerinde bulunan her nevi madde ve yardımcı malzemenin nevi, miktar ve vasıflarına bildirilmesini ve bunlar hakkında lüzumlu görülecek diğer bütün malûmatın verilmesini isteyebilir. Bu malûmatın alâkalılar tarafından doğru ve tam olarak Hükümetçe tayin edilmiş olan müddet içinde verilmesi mecburidir. Bu beyannameler damga resminden muaftır.

4 - Hükümetçe veya salâhiyetli kılınan makam ve müesseselere hakiki ve hükmi şahıslara tevzi olunan, satılan ve ihtiyacı olanlara karşız verilen maddelerin ve yardımcı malzemenin bunlar tarafından kullanılması ve hangi ihtiyaç için kullanılması Hükümetçe tesbit edilmişse ancak o ihtiyaca hasredilmesi mecburidir. Alâkalı vekâletin yazılı muvafakatı alınmaksızın bu maddelerin ve yardımcı malzemenin satılması ve rehnedilmesi ve her hangi bir surette başkasına devredilmesi ve muvakkat veya daimî olarak bir başkasına verilmesi yasaktır.

5 - Hükümet tarafından tevzi edilen veya etirilen veya satılan veya yahut karşız olarak verilen maddelerin ve yardımcı malzemenin nerede ve ne suretle kullanılacağını veya sarfedildiğini gösteren kayıtların tutulması ve tevsik edilmesi mecburi kılınabilir.

6 - Yukarıdaki fıkralara tevfikân Hükümet tarafından tevzi edilen, satılan ve ihtiyacı olanlara karşız verilen her türlü madde ve yardımcı malzemenin tahsis edildiği işlerde kullanılmaması halinde alâkalıların keyfiyeti mahallin en büyük mülkiye memuruna bildirmeleri mecburidir. Bu maddelerin ve yardımcı malzemenin tahsis edildiği işlerde kullanılmadığı gerek alâkalıların bildirmesi ve gerek sair surette öğrenilmesi halinde mezkûr maddelerin ve yardımcı malzemenin mahallin en büyük mülkiye memurunun yazılı emrile ve kendisinin evvelce verdiği bedeli geçmemek üzere değer pahası verilerek Hükümet emrine geri alınması yoluna gidilebilir.

Madde 55 — 1 - Milli Korunma Kanunu hükümlerine göre el konulan maddeyi ve yardımcı malzemeyi teslimden imtina edenler veya saklayanlar veya kaçırınlar veya saklamağa veyahut kaçırmağa teşebbüs edenler ve bu fiillere bilerek yardım edenler veya bu fiilleri yaptırınlar hakkında 250 liradan 10 000 liraya kadar ağır para cezası birlikte üç aydan bir seneyle kadar hapis cezası tasdik olunmakla beraber suçta mevzu teşkil eden malın ve aynı cinsten mevcut bakiyeleri tamamının müsadere sine de hükümlenir. Eğer bu madde ve yardımcı malzeme 65 inci maddeye göre arama neticesinde alınmış ise müsadere hükmü bunların ornaten yatırılan bedelleri hakkında tatbik olunur. 14 üncü maddenin 4 üncü fıkrasına muhalefet edenler hakkında da yukarıda yazılı hükümler tatbik olunur. Su kadar ki müstahsilin nezdinde arama neticesinde çıkarılan madde, toprak mahsulü olduğu takdirde bu mahsul, Hükümetçe tesbit edilen bedel ödenerek alınır. Ancak mahsul sahibi bu bedelin dörtte birini geçmemek üzere ağır para cezası ile cezalandırılır.

2 - 14 üncü maddenin ikinci, üçüncü ve beşinci fıkraları hükümlerine riayet etmeyenler ile 21 inci maddeye tevfikân istihlakî men veya tehdid edilen maddeleri bu memnuiyet veya tehdid hülfatına olarak imal eden veya ticaret kastile satınlar hakkında 25 liradan 250 liraya kadar ağır para cezası hükümlenir.

3 - 14 üncü maddenin 6 ncı fıkrasile 37 ncı madde hükümlerine riayet etmeyenlerden on liradan 100 liraya kadar hafif para cezası alınır.

Madde 65 — 1 - Bu kanunun tatbikını temin için vali ve kaymakamlar veya bunların yazılı emrile vazifelenendirilen memurlar ev, mağaza,

ticarethane, depo, dükkân, ambar, samanlık vesair her türlü mal konulabilen yerlerde arama yapılabilirler.

2 - Arama sırasında mahalli zabıta âmir veya memurunun ayrıca huzuru şarttır. Arama sırasında aranılacak yerin ve malın sahibi veya zilyetleri ve bunlar bulunmazlarsa sırasıyla mümessilleri veya hisimlarından veya kendisiyle sakin olanlardan veyahut komşularından mümayyiz biri hazır bulundurulur.

3 - Köylerde yapılan aramalarda muhtar ile ihtiyar heyetinden biri ve muhtar bulunmadığı zaman ihtiyar heyetinden biri ile komşularından biri ve ihtiyar heyetinden kimse bulunmadığı zaman komşularından iki kişi hazır bulundurulur.

4 - Cecikmesinde zarar görülen fevkalâde haller müstesna olmak üzere mesken veya sair binalarda gece arama yapılamaz.

5 - Her arama neticesinde kanun hükümlerine muhalif olarak saklanmış veya saklanmak istenilmiş mallar zuhur ederse bu mallar alınarak Hükümetin evvelce tesbit etmiş olduğu mahallere sevk ve teslim edilir ve değer bedelleri emaneten Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası şubelerine ve bulunmayan yerlerde malsandıklarına yatırılır. Bu suretle malları almayan hükmi ve hakiki şahıslar aleyhine Millî Korunma Kanununa tefîkan ayrıca cezaî takibat yapılır.

6 - Arama neticesinde kanun hükümlerine muhalif olarak saklanmış veya saklanmak istenilmiş mallar zuhur etmesin, hazır bulunanların ayrı ayrı imzalarını ihtiva eden iki nüsha zabıt varakası derhal mahallinde tutulur. Eğer kanun hükümlerine muhalif olarak saklanmış veya saklanmak istenilmiş mallar zuhur etmişse bunların miktarı ve müfredatı ve o günkü hal ve vasıfları zabıt varakasından ayrı ayrı gösterilir. Arama neticesinde tutulan bu zabıt varakasından bir nüshası derhal mal sahiplerine veya zilyedlerine ve mal zuhur etmemişse aranan yerin sahibine veya zilyedine verilir.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu kanun hükümlerini tatbika İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

22/12/1941

S.	Resmî Gazete	İzmir Tarih	Cilt	Sahife	Resmî Gazete No	
3780	Millî Korunma Kanunu	26/1/1940	3	21	433	4417
3954	Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun	28/12/1940	3	22	121	4698

Ek. B. 19 Milli Korunma Kanunu'nda Yapılan Üçüncü Değişiklik
(4180 Sayılı Kanun)

T.C. Resmî Gazete

Tesis tarihi : 7 Teşrinievvel 1336 - 1920

İdare ve yazı işleri için Başvehâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğüne müracaat olunur	3 ŞUBAT 1942 SALI	SAYI : 5023
--	----------------------	-------------

KANUNLAR

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun tadiline dair kanun

Kanun No: 4179

Kabul tarihi: 30/1/1942

Madde 1 — 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 422 nci maddesinin 28 şubat 1327 tarihli kanunu muvakkatine dair olan hükmü aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir:

Ağır cezayı müstelzim meşhut suçlarda bu kanunun hükümleri tatbik edilmek şartıyla vali, kaymakam ve nahiy müdürlerinin memuriyet vazifelerinden doğmayan veya memuriyet vazifesini ifa sırasında hâdis olmayı şahsi suçlarından dolayı haklarında umumî hükümler dairesinde takibat ve tahkikat icrası; nahiy müdürlerinin mensup oldukları kaza, kaymakamların mensup oldukları vilâyet ve valilerin buldukları vilâyet merkezine en yakın vilâyet merkezi Cumhuriyet müddeiummisile sorgu hükmüne aittir. Bu madde hükmüne dahil suçlarda son tahkikatın icrası, takibatın yapıldığı yerin vazifeli mahkemesine aittir.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden meridir.

Madde 3 — Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

2/2/1942

No.	Başlık	Düster Tarih	Cild	Sahife	Resmî Gazete Sayı	
	Vali, Muayenzî, Kaymakam ve Nahiy Müdürlerinin memur- kını müstehzâr olan mahkemeleri hakkında 5 ruzcu 1296 tarihli Usulî Muhakematü Cezaîye Kanunu Muvakkatına baki zahıma husûsî salâh kama evveline müstehzâr kanunu muvakkat- kını	10/3/1323	2	4	310	T. V 1081
1412	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu	20/4/1929	3	10	590	1172
1876	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun bazı maddelerinin il- kişcen kanun	1/8/1931	3	12	1045	1861
2958	Ceza Usulü Kanununun 45 nci maddesinin değiştirilme kanun- u	12/7/1934	3	15	1391	2738
3006	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun bazı maddelerinin de- ğiştirme kanun	16/9/1936	3	17	1109	3331
3307	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun bazı maddelerinin de- ğiştirilme hükmünde kanun	21/6/1937	3	18	1181	3636
3515	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun bazı maddelerinin de- ğiştirme kanun	12/7/1938	3	19	1286	3960

Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin de- ğiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun

Kanun No: 4180

Kabul tarihi: 30/1/1942

Madde 1 — Millî Korunma Kanununun 6, 18, 19, 21, 25, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 38, 42, 43, 44, 47, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 63, 66, 67 ve 68 inci maddeleri aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir:

Madde 6 — I - Bu kanun hükümlerine uyarak İcra Vekilleri Heye-
tince itihaz edilen kararlar alâkalı vekâletler tarafından kendi teşkilâtı
ve bu kanuna müsteniden kurulan veya tavzif edilen teşkilât ve müesse-
seler vasıtasıyla infaz ve tatbik olunur.

II - Bu kanunla Hükümete verilen hizmetlerden bir veya bir kaç-
ı ile meşgul olmak ve bu kanundaki salâhiyetlerle teğiz edilmek üzere
lüzum görülen Devlet teşkilâtında yeni memuriyetler ihdasına Hükümet
salâhiyetlidir.

III - Vekâletlerin merkez teşkilâtında ihdas olunacak kadrolar tat-
bik ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisinin tetkik ve tasdikına arzo-
lunur. Bu kadroların maaş ve ücretleri ile idare masrafları 43 üncü mad-
dedeki sermayeden sarfolunur.

IV - Vekâletlerin merkez teşkilâtı haricinde ihdas olunacak vazife-
lerin ve Koordinasyon Bürosunun kadroları İcra Vekilleri Heyeti kara-
rıyla tatbik edilir.

V - Halk ve Millî Müdafaa ihtiyaçlarını temine mâtuf bilûmum
ticarî ve smai muameleleri ifa etmek ve Hükümet tarafından bu kanun-
daki salâhiyetler dairesinde verilecek diğer işleri görmek üzere İcra
Vekilleri Heyeti kararile hükmî şahsiyetli müesseseler ihdas oluna-
bilir. Bu müesseselerin kadroları İcra Vekilleri Heyetince tasdik olunur
ve bunlara bu kanunun 43 üncü maddesindeki paradan lüzumlu miktar
sermaye tetrik ve tahsis olunabilir.

VI - Bu müesseselerin ve memurlarının halk ile muamele ve müna-
sebetlerinde hususî hukuk hükümleri caridir. Bu müesseselerin sermaye-
leri ve bütün malları Devlet mallarıdır. Murakabeleri bu kanunun
51 inci maddesi hükümleri dairesinde yapılır.

VII - Yukarıdaki fıkralarda zikredilen vazife ve işleri İcra Vekilleri
Heyeti mevcut müesseselere de verebilir.

VIII - İcra Vekilleri Heyeti lüzum göreceği her hangi bir daire veya
müesseseyi, bütçe ve teşkilâtına mütedaîr mer'î hükümler mahfuz kalmak
üzere, tamamen veya kısmen herhangi bir vekâlet veya daire emrine ver-
meğe salâhiyetlidir.

IX - Bütün daire ve müesseseler bu kanunun tatbikatına mütedaîr
olan karar ve tebliğleri derhal tatbik ve icra etmekle mükelleftirler. Her-

hangi bir daire ve müesseseye mensup olursa olsun bu kanunun tatbikinde kusuru görülen memur ve müstahdemleri ve belediye reislerini Başvekil inzibati cezalardan herhangi birle, tertip gözetmeksizin, cezalandırabilir ve bu cezaları hafifletebilir veya kaldırabilir. Memurların memuriyetten ihraç cezası müstesna olmak üzere, diğer inzibati cezalara karşı itiraz olunamaz ve dava açılmaz.

X - Bu kanuna müsteniden vücuda getirilen teşkilât ve müesses kadrolarında istihdam edilenlerden fazla mesaisi ve muvaffakiyeti görülere 3656 ve 3659 numaralı kanun hükümlerine göre müstahak oldukları maaş veya ücret tutarile tayin edildikleri kadrodaki maaş veya ücret tutarı arasındaki farkı geçmemek şartile ve Başvekilin tasvibile Kadro tasarrufundan aylık maktu tazminat verilebilir. Şu kadar ki 5 inci ve daha yukarı dereceli kadrolara tayin edilecekler verilecek tazminat müstahak oldukları maaş veya ücret tutarile iki üst derece tutarı arasındaki farkı geçemez.

XI - Herhangi bir dairede tekaüde tabi maaşlı bir hizmette müstahdem olanlarla bu gibi memuriyetlerden istifa ile ayrılmış bulunanlardan yukarıda yazılı daire ve müesseselerin ücret kadrolarına nakil ve tayin olanların 3656 numaralı kanunun maaşlı memurlar hakkındaki umumî hükümlerine göre almaları icabeden maaş tutarı istihdam edildikleri daire ve müesseselerdeki kadro tahsisatından tesviye olunur. Bunların tekaütlük hakları mahfuz olup buralarda geçen hizmetleri fiili hizmet sayılır. Aylıklarından aîdat tevkîfi suretile tekaüt haklarına malik olan memurlardan bu suretle nakledilecekler hakkında da aynı hüküm tatbik edilir. Şu kadar ki aylıklarından kesilecek aîdatla kendilerini istihdam eden teşkilât ve müesseseler tarafından verilecek muadilleri mensup oldukları tekaüt sandığına yatırılır.

XII - 3656 numaralı kanuna tabi maaşlı memurlardan veya bu gibi memuriyetlerden istifa ile ayrılmış bulunanlardan yukarıda yazılı daire, teşkilât ve müesseselere nakil ve tayin edilmiş ve edilecek olan memurlar hakkında Memurin Kanununun maaşlı memurlara ait hükümleri tatbik olunacağı gibi bu yerlerde geçen hizmet müddetleri de maaşlı vazifelerde geçmiş sayılır ve tefillerinde bu hizmetleri maaşlı vazifelerde geçen hizmetlerine katılmak suretile hesap edilir. Bu memurlara 3656 numaralı kanunun 14 üncü maddesine tevfiқан ücret kadrosundaki fark dahi ayrıca ücret olarak verilir.

XIII - 3656 numaralı kanunun 6 ncı ve 13 üncü maddelerine ve 3659 numaralı kanunun 9 ve 10 uncu maddelerine ve 3968 numaralı kanunun hükümlerine göre istisna, ihtisas ve ihtiyaç mevkilerinde maaş veya ücretle müstahdem iken yukarıda yazılı daire, teşkilât ve müesseselere naklen tayin edilmiş ve edilecek olanlar bu tayinden evvel müstahdem oldukları mevkilerdeki maaş veya ücretlerle ve bu mevkilerine müteallik terfi hakları mahfuz olarak tayin edildikler ve bu vazifelerinden ayrıldıklarında dahi evvelki mevkilerine veya aynı dereceye tekbül eden mevkilere aynı derece ve haklarla tayinleri yapılır.

XIV - Yukarıda yazılı hükümler bu kanuna göre tavzif edilen daire, teşkilât ve müesseselere alınmış ve alınacak memurlara da şamilidir.

Madde 18 — Hükümet un fabrikalarına ve değirmenlerine ve diğer sanayi ve maadin müesseselerine el koyarak işletebilir. Bu işletmenin devamı müddetince müesses sahiplerine münasip tazminat verilir.

Madde 19 — I - Sanayi ve maadin müesseselerile diğer iş yerlerinde fazla çalışmağa Hükümetçe lüzum görülen hallerde, işlerin mahiyetine ve ihtiyacın derecesine göre, günlük iş saatları, gündüz ve gece çalışmalarında tatbik edilmek üzere, üçer saate kadar artırılabilir. İşbu fazla saatlerle çalışmalara ait ücretler İş Kanununun 37 nci maddesi mucibine ödenir.

II - Kadınların ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde çalışmaları hakkındaki 151, 1593 ve 3008 numaralı kanunlarda mevcut tehdidi hükümler Hükümet kararile tatbik edilmeyebilir.

III - Bu kanunun istihdaf ettiği hususlarda Hafta Tatil Kanunu ile Ulusal Bayram ve Genel Tatiller hakkındaki kanun hükümleri Hükümet kararile kısmen veya tamamen tatbik olunmayabilir.

IV - İşçilerin en az birer aylık fasilalarla çalıştırıldıkları işlerin gayrisinde işçinin haftada bir gün tatiil hakkı ihlâl edilemez.

V - Hükümet, bilmumum ticarethane ve müesseselerin açık bulundurulacağı günleri ve asgari iş saatlerini tesbit etmeğe salâhiyetlidir. Tesbit edilmiş olan günlerde ve asgari iş saati müddetince bu ticarethane ve müesseselerin açık bulundurulması mecburidir.

Madde 21 — Hükümet, lüzum gördüğü maddelerin istihlakını, satışını ve imalini menedebileceği gibi bunların istihlak, satış ve imal şekil ve miktarını da tayin veya tahdit edebilir.

Madde 25 — I - Hükümet, memleket ihtiyacı bakımından lüzumlu gördüğü maddeleri, tesbit edilecek miktarlar fevkinde ve şartlar haricinde sanat ve ticaret erbabının stok yapmalarını menedebilir.

II - Hükümet, sanat ve ticaret erbabının faaliyet sahaları haricindeki maddeleri stok yapmalarını mene salâhiyetlidir.

III - Tüccar olmyanların herhangi bir maddeyi ticaret kastile stok yapmaları Hükümetçe menolunabilir.

IV - Herhangi bir maddenin Hükümet tarafından tesbit edilecek şahsi ihtiyaçlar fevkinde biriktirilmesi menedilebilir.

Madde 29 — I - Hükümet, ithal ve ihraç maddeleri için fiyat tayin ve muayyen fiattan fazlaya ithal veya muayyen fiattan noksana ihraç yapılmasını menedebilir.

II - Hükümet, her türlü ithal ve ihraç maddelerine veya dabilde istihlal ve istihlak olunan maddelere prim verebilir ve bu maddelerden prim alabilir.

III - İkinci fıkraya gereğince alınan primler 27 nci maddedeki fona ilâve olunur. Verilen primler de bu fondan ödenebilir.

Madde 30 — I - Bu kanunun tatbikte bulunduğu müddet içinde şehir, kasaba, iskele, liman ve istasyonlarda gayrimenkullerin kira bedelleri bu kanunun tatbik mevkine konmasına takaddüm eden sene içindeki son kira mukavelenamesile muayyen olan kira bedellerinden hiç bir suretle fazla olamayacağı gibi mukavele şartlarında kiracılar aleyhine değişiklik yapılamaz.

II - Kiracılar kira mukavelenamesile muayyen olmyan veya kanunun tatbik mevkine girmesinden sonra inşa veya tadil edilmiş olan veya kiracı tarafından tahliye edildikten sonra kullanma tarzı değiştirilerek kiralanan gayrimenkullerin kira bedellerinin ne suretle tesbit olunacağını Hükümet, bir kararname ile tayin eder.

III - Kira mukavelerinin bütün hükümlerine kiracılar tarafından riayet edildiği müddetçe bu kanunun meriyetten kalkmasından üç ay sonraya kadar kiracılar aleyhine tahliye davası mesmu değildir. Kira müddetinin bitmesinden en az 15 gün evvel kiracı gayrimenkul tahliye edeceğini kiralayana yazı ile bildirmediği takdirde mukavele aynı şartlarla bir sene için uzatılmış sayılır. Kiracı tarafından gayrimenkulün tahliye edileceği yazı ile bildirilmiş olmasına rağmen gayrimenkul tahliye edilmezse veya mal sahibi gayrimenkulü kendisi için mesken olarak kullanmak mecburiyetinde kalırsa kira mukavelenamesinin bitiminde tahliye talebinde bulunabilir.

IV - Kaloriferli binalarda kömür fiyatındaki tahavvüllerin kira bedellerine inikâs nisbeti halin icabına göre bir kararname ile tayin olunur.

V - Bu madde hükümlerinin tatbik olunacağı yerleri Hükümet tayin ve ilân eder. Bu yerlerde 2490 numaralı kanunun bu maddeye muhalif hükümleri tatbik olunmaz.

Madde 31 — I - Hükümet, dahilde lüzum gördüğü maddelerin âzami fiyatlarını, maliyete zammedilebilecek âzami kâr nisbetlerini ve bu maddelerin cinslerini, nevelerini ve vasıflarını tesbit ve tayin edebilir.

II - Bu suretle tesbit olunan fiyatlar veyahut kâr nisbetleri fevkinde veya cins, nevi veya vasıflara muhalif olarak bir malın satılması veya satış arz olunması yasaktır.

III - Sair kanunlar hükümlerine müsteniden mercilerince tesbit olunan fiyatlar fevkinde bir malın satılması veya satış arzı yasaktır.

IV - Toptan, yarı toptan ve perakende ticaretle, tacir sıfatını haiz hakiki veya hükmî şahıslar arasında yapılan alım ve satım muamelelerinde satılan mal için satıcı tarafından fatura verilmesi ve faturaların muayyen bir müddet zarfında satan ve satın alan tarafından muhafaza edilmesi mecburi kılınabileceği gibi, tacir sıfatını haiz müşterinin ticaret için faturasız mal satın alması menedilebilir.

V - 100 kuruştan fazla yapılan alışverişlerde müşterinin talebi üzerine satıcı fatura vermeğe mecburdur.

VI - Tacir sıfatını haiz hakiki veya hükmî şahıslar arasında yapılan alım ve satım muamelelerinde, bir malın mevcudu bulunmadığı satıcı tarafından beyan edildiği ve alıcı keyfiyeti mübeyyin bir vesika talep eylediği takdirde bu vesikanın verilmesi mecburidir.

VII - Her dükkân, mağaza, ticarethane veya satmak kasdı ile mal konulabilen mahallerde ve pazar yerlerinde perakende veya toptan satış arzeden muayyen mallara cins ve fiatı gösteren etiket veya mahsus işaret konulması ve malın mahiyeti etiket veya mahsus işaret koymağa müsait olmayan hallerde herkesin görebileceği bir yere fiat ve cins listelerinin asılması mecburidir. Muayyen malların neden ibaret olduğu mahalli fiat murakabe komisyonları tarafından ilân edilir.

Madde 32 — Aşağıdaki hareketlerde bulunmak yasaktır:

- Muhik sebep olmaksızın bir malı fazla fiatla satmak;
- Muhik sebep olmaksızın bir malı fazla fiatla satışa arz etmek;
- Muhik sebep olmaksızın mevcut malı satışa arz etmemek;
- Muhik sebep olmaksızın mevcut malı satıştan imtina etmek;
- Mevcut malı herhangi bir suretle kaçırmak veya saklamak;
- Mevcut malı muvazaa yoluyla elden çıkarmak;
- Malları piyasada darlık veyahut fiatlarda yükseklik doğuracak derecede mahdud ellerde toplamak,
- Herhangi bir maddenin ticari temül haricinde muhtelif ellerden geçirilmesi suretile fiatının yükseltmesini istihdaf veya intaş eden zincirleme muameleleri yapmak;

i) Ticari temüle aykırı olarak diğer bir malın da satın alınmasını mecburi kılmak suretile satışa bulunmak veya malı satışa bu şartla arz etmek;

j) Bir malı fazla fiatla satmağa matuf herhangi bir fiil ve hareket bulunmak veya vesika tanzim ve ibarek istimal etmek;

k) Fiatları yükseltmek maksadile propaganda yapmak.

Madde 34 — Hükümet, 3018 numaralı kanunun birlikler hakkındaki yedinci maddesi hükmünü ihlâlât tacirlerine toptancı ve yarı toptancı ve perakendeci tacirlere ve sanayi erbabına dahi teşmil edebilir.

Madde 36 — I. Hükümet, her türlü hususi nakil vasıtalarının seyri-rüsefini tanzim ve tahdit veya menedebileceği gibi azami nakil ücretlerini de tayin eder ve bu vasıtaları, malzemelerini ve mutat ücretlerini vererek, Devletçe lüzum görülen yerlerde ve hizmetlerde çalıştırabilir. Lüzum ve ihtiyaç görüldüğü takdirde kara nakil vasıtalarını bedelleri mukabilinde ve deniz nakil vasıtalarını 1/9/1939 dan evvel yapılan son satış bedeli mukabilinde satın alabilir. Deniz nakil vasıtalarının satın alınmasında icabı hale göre bu bedel İcra Vekilleri Heyetince tayin oluncak bir tazminat ilâve olunabilir.

II. Hükümet, halkın ve milli müdafaaın ihtiyaçlarını karşılamak maksadile, lüzumunda, yabancılara ait deniz nakil vasıtalarını da bu madde hükümleri dairesinde, rızalarile çalıştırabilir.

Madde 38 — Hükümet, lüzum gördüğü mntakalarda yapılacak zeriyyatın nevi ve çeşitlerini tayin ve tesbit edebileceği gibi her hangi bir mahsulün ekimini de menedebilir.

Madde 42 — I. Hükümet her türlü ziraat âletlerini, makinalarını, vasıtalarını ve malzemelerini, zirai ilaçları ve tohumları lüzumuna göre satın alır, parasız veya riyyet veya ödünç veya bir kira mukabil olarak ihtiyacı olanlara tevzi edebilir ve çiftçiye ödünç para verebilir.

II. Hükümet, büyük ve küçük baş hayvanların alım ve satımını ve kesimini tanzim etmeğe ve bunlara 14 üncü madde hükümleri dairesinde, el koymağa salâhiyetlidir.

Madde 43 — Bu kanunun derpiş ettiği işlerin icabettireceği tediyeler için Hükümet emrine Hazinece yüz milyon liraya kadar bir sermaye temin olunur. Mütedavil sermaye ile sabit sermaye ve teşkilât masrafları karşılıklı İcra Vekilleri Heyeti kararile bu sermayeden tefrik edilir.

Madde 44 — Vekâletlerce bu kanuna müsteniden yapılacak işlerin ve kurulacak müesseselerin istizam ettirdiği paralar İcra Vekilleri

Heyeti kararile 43 üncü maddedeki sermayeden alâkâh vekâlet emrine verilir.

Madde 47 — I. Bu sermaye hesapları Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasında temerküz ettirilip veznedarlık işleri de bu banka tarafından yapılır. İcra Vekilleri Heyetince verilecek karara göre alâkadar daire, teşekkül veya müesseseler, hesaplarının müsbit evrakını veya tasdikli suretlerini veyahut yalnız aylık mizanlarla sene sonlarındaki bilançolarını Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasına gönderirler.

II - Bu kanun hükümleri dairesinde itihaz olunan kararlara müsteniden yapılan her nevi tediyat ve tahsilât T. C. Ziraat Bankasında taallük ettiği vekâlet için açılan hususi hesaplarda gösterilir. Kadro ve idare masrafları ayrıca bir cetvelde iraz olunur.

Madde 50 — I. Bu sermayeden sarfedilecek paralar, Muhasebe Umumiye ve Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunları hükümlerine ve Divanı Muhasebatın murakabesine tabi değildir.

II - Bu kanunun tatbik mevkiinde bulunduğu müddet zarfında resmi daire ve müesseselerin (Belediye ve sermayesinin nisfından fazlasına Devletin veya Devlet teşekkül ve müesseselerinin iştirak ettiği ticari teşekküller dahil) yekdiğerile olan alım ve satım muamelelerinde Artırma, Eksiltme ve İhale Kanununun hükümleri İcra Vekilleri Heyetinin kararile tamamen veya kısmen tatbik edilmeyebilir.

III - 31 inci maddenin VI nci fıkrası mucibince verilecek vesikalarla bu kanunun tatbikına memur makamlara gönderilecek şikâyet ve ihbarlar ve 47 nci maddede zikredilen müşbit evrakın suretleri ve umumî hesap vaziyetleri damga resminden ve sair rûsum ve vergilerden muafır.

IV - Bu kanuna göre kurulmuş teşkilât ve müesseselere karşı taahhüdatta bulunan mütaahhitlerle bu mütaahhitlere karşı derece derece taahhüdatta bulunmuş ve bulunacak olanlar hakkında 2995 sayılı Kazanç Vergisi Kanununun sekizinci maddesinin muaddel birinci fıkrasile 33 üncü maddesi ve 74 üncü maddesinin B fıkrası hükümleri tatbik olunmaz. Bu taahhüt işleri hakkında Kazanç Vergisi Kanununun umumî hükümleri caridir.

Madde 53 — I. a) 19 uncu maddenin V inci fıkrasında yazılı çalışma saat ve günlerine riyyet etmeyenler;

b) 31 inci maddenin VII nci fıkrasında yazılı etiket ve fiat listesi koymak mecburiyetine riyyet etmeyenler;

c) 38 inci maddede yazılı zeriyyat hakkındaki kararlara riyyet etmeyenler;

25 liradan 300 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir ve tekerrür halinde 50 liradan 600 liraya kadar ağır para cezasile beraber bir haftadan üç aya kadar hapis cezası hükmolunur.

II - a) 8 inci maddeye müsteniden sanayi ve maadin müesseseleri hakkında Hükümetçe istenilen malûmatı vermiyenler ve müttehaz kararına riyyet etmiyenler;

b) 24 üncü maddeye müsteniden ihraç satışlarının şekli ve şartları hakkında Hükümetçe müttehaz kararlara riyyet etmiyenler;

Hakkında 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ve tekerrürü halinde 100 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezasile birlikte 15 günden 3 aya kadar hapis cezası hükmolunur.

III. İthal ve ihraç maddelerinin 29 uncu maddenin I inci fıkrasına müsteniden tesbit edilen fiatlara riyyet etmiyenler;

15 günden 3 aya kadar hapis ve tesbit edilen ithal ve ihraç fiatlarla satışın veya mubayaaın yapıldığı fiatlar arasındaki fark tutarının beş misli ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde ceza iki kat olarak hükmolunur.

IV - 4 üncü ek maddenin I inci fıkrası mucibince salâhiyetli memurlar tarafından istenilen malûmatı vermiyen ve vesika ve defterleri göstermiyenler 25 liradan 250 liraya kadar para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde ceza iki misline çıkarılır.

Madde 54 — I - 9 uncu maddede yazılı ücretli iş mükellefiyetine riyyet etmiyenler, alacakları günlük ücretin beş mislinden yirmi beş misline kadar hafif para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde iki misli para cezasile birlikte 15 günden 2 aya kadar hafif hapis cezasına hükmolunur.

II - a) 10 uncu maddede yazılı sanayi ve maadin müesseselerile diğer iş yerlerindeki hizmeti mazeretsiz terkedilenler;

b) 15 inci maddede yazılı muattal sanayi ve maadin müesseselerinde iş yerlerinin işletilmesi kararına riayet etmeyenler;

c) 18 inci maddede yazılı sanayi ve maadin müesseseleri ile fabrikalarına ve değirmenlere el konarak işletilmesi kararına riayet etmeyenler;

d) 36 ncı maddede yazılı nakil vasıtalarının seyrüseferleri ve ücretleri ve çalıştırılmaları hakkında itihaz edilecek kararlara riayet etmeyenler;

e) 40 inci maddede yazılı araziye hububat ekmek ve ektirmek hakkında itihaz edilecek karara riayet etmeyenler;

100 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezası ile birlikte 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası hükmolunur.

III - a) 11 inci maddede yazılı sanayi ve maadin müesseseleri malmüllerinin ve istihallerinin muhaysa edilmesi kararına riayet etmeyenler;

b) 17 nci maddede yazılı makinelerin ve sair istihsal vasıtalarının satın alınması kararına riayet etmeyenler;

c) 42 nci maddenin II nci fıkrasına müsteniden el konulan hayvanları teslimden imtina eden, saklayan, kaçırarak, saklamağa veya kaçırmağa teşebbüs eden ve bu fiillere bilerek yardım edenler, 250 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir ve suç mevzuunu teşkil eden mallarının müsaderesine hükmolunur.

IV - 42 nci maddenin I inci fıkrasında yazılı ziraat makine, alet, vasıta, ilâğ ve malzemeleri tohumlar hakkında itihaz edilen kararlara riayet etmeyenler, 10 liradan 50 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir.

V - 14 üncü maddenin IV üncü fıkrasına muhalefet halinde, suç mevzuu olan maddeler mahiyet ve miktar itibarıyla ancak şahsî ihtiyağa tekabül edebilecek derecede ve az kaymette ise suç hakkında 55 inci maddenin I inci fıkrasına tevfiқан verilecek ceza 10 liradan 50 liraya kadar ağır para cezasına tenzil olunur.

VI - 3 ncü ek maddenin I inci fıkrasına müstenid olarak Hükümetçe yapılan murakabeye mümanaat eden veya ticari kredilerin tahdit, takyit veya menine müteallik olmak üzere itihaz olunan kararlara riayet etmeyen mali müesseseler 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde bu para cezası üç misline çıkarılır.

VII - 3 üncü ek maddenin II nci fıkrası mucibince Hükümetçe itihaz olunan karar hülasına teşekkül eden veya tesvil olunan şirketler ve kooperatifler kapatılır ve bu teşekkül veya tesvil yaptırarak şirket veya ortaklar ile bu suçta iştirak edenler 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde para cezası üç misline çıkarılır. Kapatılan şirket veya kooperatifler kapatılma anına kadar üçüncü şahıslarla muamelede bulunmuşlarsa tasfiye hükümlerine tabi tutulurlar.

VIII - 3 üncü ek maddenin II nci fıkrası mucibince şirket veya kooperatiflerin murakabesine mümanaat edenler ve bunların faaliyetlerini takyit, tahdit veya men hususunda Hükümetçe itihaz edilen kararlara muhalefet edenlerle bu suçta iştiraki olanlar 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde para cezası üç misline çıkarılır.

Madde 56 — I - 22 nci maddede göre vücutte getirilen stoklar hakkında itihaz edilecek kararlara riayet etmeyenler;

250 liradan 2.000 liraya kadar ağır para cezasına ve tekerrürü halinde 1.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile birlikte 1 seneden 3 seneye kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

II - 25 inci maddenin I inci, II nci ve III üncü fıkralarında yazılı stok yapmak memnuniyetine riayet etmeyenler;

300 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde 1.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile birlikte 1 seneden 3 seneye kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

III - 25 inci maddenin IV üncü fıkrasında yazılı mal biriktirmek memnuniyetine riayet etmeyenler;

10 liradan 100 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde para cezası iki misline çıkarılmakla beraber suçlu bir aya kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

IV - Yukarıdaki fıkralarda yazılı hallerde yapılmış olan stokların ve biriktirilmiş bulunan malların müsaderesine de hükmolunur.

Madde 57 — 28 inci maddede yazılı ilbara rağmen muhik sebep olmaksızın amuyen müddet içinde malını gümrükten çekmeyenler, 100

liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ile birlikte 15 günden 3 aya kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

Madde 58 — 30 uncu madde hükmüne riayet etmeyenler, bir senelik kira bedeli tutarınca ağır para cezasına mahkûm edilir.

Madde 59 — I - 31 inci maddenin II nci ve III üncü fıkralarile 32 nci ve 35 inci maddede yazılı ihtikar ve istismar fiillerinden herhangi birini işleyenlerle işlemeğe teşebbüs edenler ve bu fiillere bilerek yardım edenler veya bu fiilleri yaptırarak hakkında 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası ile birlikte 3 seneden 10 seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur.

II - 31 inci maddenin II nci ve III üncü fıkralarile 32 nci maddede yazılı fiillerin işlenmesinden tevelliüt eden veya edebilecek olan zarar, malın yahut temin edilen veya edilmesi kastolunan gayri muhik menfaatin miktarı veya mahiyetine göre, hafif ise bu fiilleri işleyenler hakkında 100 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezası ve 3 aydan bir seneye kadar hapis cezası verilir ve 1 aydan 3 aya kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına ve bu müddet zarfında suçlunun ticaretten menine hükmolunur. Bu fıkrada yazılı cürümlerin tekerrürü halinde bu maddenin I inci fıkrasında yazılı cezalar verilir.

III - 31 inci maddenin II nci ve III üncü fıkralarile 32 nci maddede yazılı fiillerin işlenmesinden tevelliüt eden veya edebilecek olan zarar, malın yahut temin edilen veya edilmesi kastolunan gayri muhik menfaatin miktarı veya mahiyetine göre pek hafif ise bu fiilleri işleyenler hakkında 5 liradan 100 liraya kadar ağır para cezası verilir ve 7 günden 1 aya kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına ve bu müddet zarfında suçlunun ticaretten menine hükmolunur. Bu fıkrada yazılı cürümlerin tekerrürü halinde 25 liradan 200 liraya kadar ağır para cezası ve 7 günden 1 aya kadar hapis cezası verilir ve 15 günden 2 aya kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına ve bu müddet zarfında suçlunun ticaretten menine hükmolunur.

IV - Yukarıdaki fıkralarda yazılı cürümlere mevzu teşkil eden malın ve aynı cinsten mevcut bakiyelerinin tamamının veya bankaya veya malsandığına emaneten yatırılmış bulunan mal bedelinin de müsaderesine hükmolunur.

V - 31 inci maddenin IV üncü ve VI nci fıkralarile birinci ek maddede yazılı hükümlere riayet etmeyenler hakkında 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası beraber 1 haftadan 1 aya kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına ve bu müddet zarfında suçlunun ticaretten menine hükmolunur. Bu fıkrada yazılı muhalefet fiillerinin âmme davası açıldıktan sonra tekrar işlenmesi halinde suç hakkında müteakip her bir fiilinden dolayı yukarıdaki yazılı cezalar iki kat olarak hükmolunur.

VI - 31 inci maddenin V inci fıkrasında yazılı hükümlere riayet etmeyenler hakkında 5 liradan 100 liraya kadar ve tekerrürü halinde 25 liradan 200 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.

VII - Yukarıki fıkralarda yazılı ticaretten men ile dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılması cezası bu dükkân, mağaza ve ticarethanenin bulunduğu mevki için hayati ehemmiyeti hâiz olması halinde verilmeyecek II nci fıkrada gösterilen para cezasının yarısı ve III üncü fıkradaki para cezalarının sırasıyla dörtte biri ve yarısı ve V inci fıkrada mevzu para cezalarının da sırasıyla dörtte biri ve üçte biri nisbetinde artırılır.

VIII - 34 üncü madde mucibince kurulan birliklere girmeyen tacirler ve sanayi erbabı bu birliklerin mevzuu olan işlerle iştigal etmekten meneditirler.

Madde 63 — Bu Kanuna tevfiқан verilen ve katıyet kesbeden hüküm hülasaları masrafı mahkûma ait olmak üzere nesrolunur. Fer'i ceza olarak dükkân, mağaza ve ticarethanenin muvakkaten kapatılmasına dair verilen hüküm hülasaları da büyük barflerle yazılarak ayrıca bu dükkân, mağaza veya ticarethanenin göze çarpan yerlerine yapıştırılır.

Madde 64 — 56 ncı maddenin I inci ve II nci fıkralarile, 59 uncu maddenin I inci ve II nci fıkralarında ve 64 üncü maddede yazılı suçlardan dolayı yapılacak son tahkikat mevkufer ıera edilir.

Madde 67 — I - Lüzum görülen yerlerde, Adliye Vekâleti, bu Kanunun hükümlerine giren suçlarda bu kanunun 64 üncü maddesinde yazılı memurların işledikleri suçlara müteallik davaları görmek üzere, Hâkimler Kanununun her sınıf veya derecesindeki hâkimlerden müteşekkül olarak toplu veya tek hâkimli mahkemeler kurulabilir.

II - Adliye Vekâleti bu mahkemelere ikinci sınıfta bulunan ve Temyize nazmet gösterilmiş olan hâkimleri terfian ve birinci sınıfta bu-

lunan hâkimleri naklen tayin edebileceği gibi kadrodaki her dereceden maaşlar karşılık tutulmak suretile daha aşağı derecelerdeki hâkimleri de tayin edebilir. Bu mahkemelerin lâğvı halinde Temyize nazmet hâkimlerden bu mahkemelere terfian tayin olunanların açığa kalanlar müstesna hakları mahfuz kalmak şartıyla ve kendi muvafakatlarıyla dördüncü derecedeki bir hâkimliğe de tayin olunabilirler.

III - Bu mahkemede vazife alan hâkimlerin, müddetlerinin ve kâtiplerin maaşları bu kanunun 43 üncü maddesindeki sermayeden ödenir ve bu vazifelerin devamı müddetince de kendilerine yine bu sermayeden maaşlarından gayri, Adliye Vekâletince tenip ve Başvekilce tasvip olunacak aylık maktu tazminat verilebilir.

IV - Bu mahkemelerin ilgası halinde 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 79 uncu ve 80 inci maddeleri mucibince alâkalılara tediyeye oluncak maaşlar bu kanunun 43 üncü maddesindeki sermayeden ödenir.

V - Adliye Vekâleti bu mahkemelerin kaza muntakalarını ve bu mahkemelerin kurulmadığı yerlerde bu kanuna göre vazifeli mahkemeyi tayin eder. Bu kanun hükmüne giren bütün suçların davasını bir mahkemede rüyet ettirebilir.

Madde 68 — Bu kanuna göre kurulan veya bu kanunu tatbik ile tanzih edilen mahkemeler Meşihat Suçların Muhakeme Usulü hakkındaki kanunun usul hükümlerini tatbik ederler.

Madde 2 — Millî Korunma Kanununa aşağıdaki maddeler eklenmiştir:

Ek Madde 1 — Hükümet tarafından yaptırılan stokların alâkalı makamlara verilen talimat hilâfına istihfâki, kullanılması veya her ne suretle olursa olsun elden çıkarılması yasaktır.

Ek Madde 2 — Kendilerine ücretli iş mükellefiyeti tahvil edilmiş eşyas ile 36 ncı madde mucibince çalıştırılması kararlaştırılan nakil vasıtaları ve bunların sahip veya müstahdemleri icabında vali veya kaymakamların yazılı emirleri üzerine zabta kuvvetle iş yerlerine veya işe sevkolunabilirler.

Ek Madde 3 — I - Hükümet, mali müesseselerin açtıkları ticari kredileri murakabe, tahdit, takyit veya menedebilir.

II - Hükümet, ticaretle işgal etmek üzere kurulacak her türlü şirketlerin ve kooperatiflerin teşekkül ve tescil muamelelerini ve kurulmuş olanlarının da her nevi faaliyetlerini murakabe, takyit, tahdit veya menedebilir.

Ek Madde 4 — I - Bu kanun hükümlerinin tatbikatında salâhiyetli memurlara lüzumlu görülen her türlü malûmatın verilmesi ve her nevi vesikaların ve defterlerin gösterilmesi mecburidir.

II - Bu memurlar, vazifelerinin ifası sırasında bu kanunun cezalandırıldığı fiillere muttali olduklarında, Meşihat Suçların Muhakeme Usulü Kanununun 4 üncü maddesi hükümlerini tatbik ederler. Talep vukuunda zabta makâm ve memurları bu memurlara yardım esmeğe mecburdurlar.

Ek Madde 5 — I - 31, 32 ve 35 inci maddelerdeki ihtikâr ve istismar fiillerinden her hangi birini ifrâkâp edenlere, suç mevzuu olan malın müşterisi tarafından bir para tediyeye edilmiş ise, müşteri talep ettiği takdirde bu para derhal kendisine iade olunur.

II - Suç mevzuu olan mal müşteriye teslim edilmiş ise, mal müşteride bırakılır. Henüz teslim edilmemiş ise, müşteri talep ettiği takdirde, numunesinin alınması mümkün olan malların numuneleri alındıktan ve numune alınması mümkün olmayanların evsafı derhal ehli vukûfa tesbit ettirildikten sonra, satın alınan mal müşteriye teslim olunur. Müşteri malın bedelini ödemiş ise, satıcının talep ettiği bedel kendisinden alınır ve bu para Ziraat Bankası şubelerine ve bulunmadığı yerlerde mahalli malsandıklarına emaneten teslim olunur. Muhakeme neticesinde ihtikâr ve istismar cürmü tahakkuk eder ve müşteriye satılan malın bedeli yüksek olduğu tesbit edilirse fark müşteriye iade olunur ve mütebakisi cezaî hükümlere tabi olur. Satıcı beraber ettiği takdirde banka veya malsandığına yatırılan mal bedelinin tamamı kendisine teslim olunur.

Ek Madde 6 — I - Hükümet, Millî Korunma Kanununun meri bulunduğu müddet zarfında primleri veya sürprimleri, herhangi bir sebeple olursa olsun ödenmeyen her nevi hayat sigortalarını inkıta tabi tutabilir.

II - Sigortalının inkıta devresi esnasında vefatı halinde, inkıta tarihine kadar tahakkuk etmiş riyaî ihtiyatlar, bu tarihten tediyeye tarihine kadar hesap edilmiş teknik faizlerle birlikte hak sahiplerine ödenir. İnkıta devresi esnasında sigortalının tenzil ve işleri haklarına halel gelmez.

III - İnkıta devresi içinde askeri vazifede iken ölen sigortalıların hak sahiplerine 3.000 liraya kadar olan müemmen meblağlarına tamamı ve bu miktardan yukarı olanlarının 3.000 liradan aşağı olmamak üzere Hükümetçe tayin edilecek miktarı ve fazlasına riyaî ihtiyatı ve harpte ölen sigortalıların hak sahiplerine müemmen meblağlarının tamamı ödenir. Sigorta bedelinin Hükümetçe tayin edilecek kısma ait ödenmemiş primlerle sürprimler teknik faizlerle birlikte bu tediyeden tenzil edilir.

IV - Sigortası inkıta tabi tutulmuş olan sigortalı inkıta devresi sonunda hayatta ise sigorta mukavelesi tıbbi muayeneye lüzüm kalmadan yeniden meriyet ihtisap eder ve sigortalıların inkıta devresine ait primlerle sürprimlerin teknik faizlerle birlikte tediyeye, Hükümetçe tesbit edilecek şartlar dairesinde, mükellef tutulur veyahut sigorta müddeti o nisbette uzatılmak suretile inkıta müddetine ait prim sürprim borçlarından ibra olunur.

V - Ticaret Kanununun 1000 nci maddesinin ve mevcut sigorta mukavelemelerinin bu maddenin II, III ve IV üncü fıkralarına ve bu fıkralara müstenben alınacak kararlara muhalif hüküm ve şartları tatbik olunmaz.

VI - Bu maddenin II nci, III üncü ve IV üncü fıkralarında yazılı hükümlere aykırı hareket edenler, Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesine dair 3392 sayılı kanunun 19 uncu maddesine göre cezalandırılır.

Ek Madde 7 — Millî Korunma Kanunu hükümlerine tovfikan yapılan ve yaptırılan stokların ve bunlara ait tesisatın harp tehlikesine karşı sigortasını bizzat veya yangın sigortasıyla işgal eden şirketlerle müşterek yapmağa, bu işlerle meşgul olmak üzere alâkalı Devlet teşekkül, müessesesi ve ofisleri nezdinde bürolar teşkiline ve stokları sigorta edilen malların satış fiyatına zam yapmak suretile prim tahsiline Hükümet mezuurdur.

II - Sigorta masraflarının ve primlerle tamamen karşılanamayan hasar tazminatının karşılığı olmak üzere sarfına lüzüm görülecek meblağ Millî Korunma Kanununun 43 üncü maddesine tovfikan temin edilecek sermayeden avrılır. Primler, tefrik olunan peralar miktarına balığ olduğu ve sigorta tazminatının tediyesine rağmen sigorta işlerinin tasfiyesinde para artışı takdirde arıan para Hazineye intikal eder.

Ek Madde 8 — Bu kanunun tatbikatına müteallik olarak kullanılan her türlü evrak veya Hükümetçe istihfâki tahdit olunan maddelere müteallik karne veya vesikalar, resmî evrak ve vesikalardan madut olup bunlar üzerinde işlenecek sahtekârlık cürümleri hakkında Türk Ceza Kanununun resmî evrak üzerinde işlenen sahtekârlık cürümlerine müteallik hükümleri tatbik olunur.

Ek Madde 9 — I - Bu kanunun 27 nci maddesile 29 uncu maddesinin II nci fıkrası mucibince Hükümetin almağa salâhiyeti olduğu paralar Tahsilî Emval Kanunu hükümlerine göre istifa olunur.

II - Bu kanunla Hükümetin istimal, işgal veya intifaz salâhiyeti olduğu gayrimenkullerin tahliyesi İcra ve İflas Kanununun mukaveleme ile kiralanmış gayrimenkullerin tahliyesine müteallik hükümlerine göre icra olunur.

Madde 3 — Bu kanun neşri tarihinden itibaren yürürlükte.

Madde 4 — Bu kanun hükümlerini tatbika İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

2/2/1942

No.	Başlık	Düzen Tarih	Clid	Sahife	Basal Gazetesi Sayı
1700	Millî Korunma Kanunu	26/1/1940	3	21	430 4417
3951	Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesinin dair kanun	28/12/1940	3	22	121 4698
4156	Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesini hakkında kanun	23/12/1941	3	23	491 4991
T V					
Bu kanunla hükmü geçen .					
151	5 nisanın 1325 tarihli Tahsilî Emval Kanunu	13/8/1925	2	1	624 313
394	Lazâlî Havası Fahriyesi Mübâh Amelânın Hükûmüne mu- teallik kanun	31/8/1926	3	2	140 516
788	İhtikâr Kanunu	30/6/1926	3	7	2660 316
865	Ticaret Kanunu	18/6/1927	3	7	2253 406
1030	Hükûmet Umumiyesi Kanunu	16/6/1927	3	8	1373 667
1524	Harap Etmek Kanunu	7/5/1928	3	9	1027 961
1524	İcra ve İflas Kanunu	6/5/1928	3	10	751 1183
1593	Umumi İhtisap Kanunu	4/5/1930	3	13	324 1499
2375	Kırsal Vergi Kanunu	25/3/1934	3	15	234 2662
2492	Artırma Ekstrem ve Hukuk Kanunu	10/6/1934	3	13	1057 2771
2729	Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun	1/6/1935	3	16	1171 3011
3003	Meşihat Suçların Muhakeme Usulü Kanunu	15/6/1936	3	17	1195 3329
3008	İcra Kanunu	15/6/1936	3	17	1146 3330
3018	Ticaret, Teftiş Meclî ve İcraatın Murakabesi ve Korun- ması Hakkında 1788 numaralı kanun ile Kanun 15/6/1936	15/6/1936	3	17	1250 3330
3392	Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesi Hakkında 1189 sayılı kanunun bazı maddelerinin tadilinde ve muhtelif kanun bun hükümlerini değiştirme dair kanun	28/5/1938	3	19	693 3919
3636	Devlet Memurların Avukatlarının Tevhit ve Teadilinde Hukuk Kanunu	8/7/1939	3	20	1397 4233
3639	Bankalar ve Devlet Müesseseleri Memurların Avukatlarının Tev- hit ve Teadilinde Hukuk Kanunu	11/7/1939	3	20	1539 4255
3968	Devlet Memurları Avukatlarının Tevhit ve Teadilinde Hukuk Kanunu	14/1/1941	3	22	154 4707

Ek B. 20 Milli Korunma Kanunu'nda Yapılan Dördüncü Değişiklik

(4648 Sayılı Kanun)

T.C. Resmî Gazete

Tesis tarihi : 7 Teşrinievvel 1336 - 1920

<p>İdare ve yazı işleri için Başvekilin Neşriyat ve Müdevenat Umum Müdürliğine müracaat olunur</p>	<p>11 AĞUSTOS 1944 CUMA</p>	<p>SAYI : 5780</p>
--	---------------------------------	--------------------

KANUNLAR

Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve ek maddelerin çıkarılma- sına dair kanun

Kanun No: 4648

Kabul tarihi: 3/8/1944

Madde 1 — Millî Korunma Kanununun 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68 ve 69 uncu maddeleri aşağıda yazılı şekillerde değiştirilmiştir:

Madde 6 — I - Bu kanun hükümlerine uyarak İcra Vekilleri Heyetine itiraz edilen kararlar alâkalı vekâletler tarafından kendi teşkilâtı ve bu kanuna müsteniden kurulan veya tanzif edilen teşkilât ve müesseseler vasıtasıyla infaz ve tatbik olunur;

II - Bu kanunla Hükümete verilen hizmetlerden bir veya bir kağıyle meşgul olmak ve bu kanundaki salâhiyetlerle teğhiz edilmek üzere lüzum görülen Devlet teşkilâtında yeni memuriyetler ihdasına Hükümet salâhiyetlidir.

III - Vekâletlerin merkez teşkilâtında ihdas olunacak kadrolar tatbik ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisinin tetkik ve tasdikına arz olunur. Bu kadroların maaş ve ücretleri ile idare masrafları 43 üncü maddedeki sermayeden sarf olunur.

IV - Vekâletlerin merkez teşkilâtı haricinde ihdas olunacak vazifeleri ve koordinasyon bürosunun kadroları İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tatbik edilir.

V - Halk ve Millî Müdafaa ihtiyacını temine mâtufl bîlûmum ticari ve sanai muameleleri ifa etmek ve Hükümet tarafından bu kanundaki salâhiyetler dairesinde verilecek diğer işleri görmek üzere İcra Vekilleri Heyeti kararıyla hükmi şahsiyeti haiz müesseseler ihdas olunabilir. Bu müesseselerin kadroları İcra Vekilleri Heyetine tasdik olunur ve bunlara bu kanunun 43 üncü maddesindeki paradan lüzumlu miktar sermaye tefrik ve tahsis olunabilir.

VI - Bu müesseselerin ve memurlarının halk ile muamele ve münasebetlerinde hususi hukuk hükümleri câridir. Bu müesseselerin sermayeleri ve bütün malları Devlet mallarındadır. Murakabeleri bu kanunun 51 inci maddesi hükümleri dairesinde yapılır.

VII - Yukarıdaki fıkralarda zikredilen vazife ve işleri İcra Vekilleri Heyeti mevcut müesseselere de verebilir.

VIII - İcra Vekilleri Heyeti lüzum göreceği her hangi bir daire veya müesseseyi, bütçe ve teşkilâtına mütedair mer'î hükümler mahfuz kalmak üzere, tamamen veya kısmen her hangi bir vekâlet veya daire emrine vermeye salâhiyetlidir.

IX - Bütün daire ve müesseseler bu kanunun tatbikatına mütedair olan karar ve tebliğleri derhal tatbik ve icra etmekle mükelleftirler. Herhangi bir daire ve müesseseye mensup olursa olsun bu kanunun tatbikinde kusuru görülen memur ve müstahdemleri ve belediye reislerini Başvekilin inzibati cezalarından herhangi biriyle, tertip gözetmeksizin, cezalandırabilir ve bu cezaları hafifletebilir veya kaldırabilir. Memurların memuriyetten ihraç cezası müstesna olmak üzere diğer inzibati cezalara karşı itiraz olunamaz ve dâva açılmaz.

X - a) Bu kanuna müsteniden vücade getirilen teşkilât ve müesseseler kadrolarında istihdam edilenden fazla mesai ve muvaffakiyeti görülenlere 3656 ve 3659 numaralı kanun hükümlerine göre müstahak oldukları maaş veya ücret tutarıyla tayin edildikleri kadrodaki maaş veya ücret tutarı arasındaki farkı geçmemek şartıyla ve Başvekilin tasvibiyle kadro tasarrufundan aylık maktu tazminat verilebilir. Şu kadar ki, 5 net ve daha yukarı dereceli kadrolara tayin edilecekler verilecek tazminat müstahak oldukları maaş veya ücret tutarıyla iki üst derece tutarı arasındaki farkı geçemez.

b) Millî Korunma Kanununa göre alınan ücretli kadrolardaki vazifelerden murakabe işlerini bilfiil görenlere dâhil oldukları kadro ücretleri müktesep hak teşkil etmemek üzere tam olarak verilebilir.

XI - Her hangi bir dairede tekaüde tabi maaşlı bir hizmete müstahdem olanlarla bu gibi memuriyetlerden istifa ile ayrılmış bulunanlardan yukarıda yazılı daire ve müesseselerin ücret kadrolarına nakil ve tayin olunanların 3656 numaralı kanunun maaşlı memurlar hakkındaki umumî hükümlerine göre almaları icabeden maaş tutarı istihdam edildikleri daire ve müesseselerdeki kadro tahsisatından tesviye olunur. Bunların tekaütlük hakları mahfuz olup buralarda geçen hizmetleri fiili hizmet sayılır. Aylıklarından aîdat tevkifi suretiyle tekaüt haklarına malik olan memurlardan bu suretle nakledecekler hakkında da aynı hüküm tatbik edilir. Şu kadar ki, ayıldıklarından kesilecek aîdatla kendilerini istihdam eden teşkilât ve müesseseler tarafından verilecek muadilleri mensup oldukları tekaüt sandığına yatırılır.

XII - 3656 numaralı kanuna tabi maaşlı memurlardan veya bu gibi memuriyetlerden istifa ile ayrılmış bulunanlardan yukarıda yazılı daire, teşkilât ve müesseselere nakil ve tayin edilmiş ve edilecek olan memurlar hakkında Memurin Kanununun maaşlı memurlara ait hükümleri tatbik olunacağı gibi bu yerlerde geçen hizmet müddetleri de maaşlı vazifelerde geçmiş sayılır ve terfillerinde bu hizmetleri maaşlı vazifelerde geçen hizmetlerine katılmak suretiyle hesap edilir. Bu memurlara 3656 numaralı kanunun 14 üncü maddesine tevfikân ücret kadrosundaki fark dahi ayrıca ücret olarak verilir.

XIII - 3656 numaralı kanunun 6 nci ve 13 üncü maddelerine ve 3659 numaralı kanunun 9 ve 10 uncu maddelerine ve 3948 numaralı kanunun hükümlerine göre istisna, ihtisasa ve ihtiyaç mevkilerinde maaş veya ücretle müstahdem iken yukarıda yazılı daire, teşkilât ve müesseselere naklen tâyin edilmiş ve edilecek olanlar bu tâyinden evvel müstahdem oldukları mevkilerdeki maaş veya ücretleriyle ve bu mevkilerine mütâalîk terfi hakları mahfuz olarak tâyin edilir ve bu vazifelerinden ayrıldıklarında dahi evvelki mevkilerine veya aynı derecede tekabül eden mevkilere aynı derece ve haklarla tâyinleri yapılır.

XIV - Yukarıda yazılı hükümler bu kanuna göre tavzif edilen daire, teşkilât ve müesseselere alınmış ve alınacak memurlara da şâmilirdir.

Madde 7 — Hükümet, halk ve Millî Müdafaa ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekil ve hacimde istihsalde bulunmaları için sanayi ve maadın müesseselerinin kontrol ederek bunları lazım gelen faaliyete sevk edileceği ve imal ve işletme bakımından tadiilatı tabii tutulabileceği gibi bu müesseselere teşviate ihtisasa eden tevsiyatı da yaptırabilir ve bu maksatla sanayi ve maadın müesseselerine kredi, malzeme, işçi ve ihtisasa elemanları temin edebilir.

Sanayi ve maadın müesseselerinin sahipleri Hükümetçe lüzum görülen tadiilat ve tevsiyatın yapılmasına muvafakat etmedikleri takdirde 18 inci madde mülhüncü bu müesseselere el koyarak lüzumlu tadiil ve tevsiyatı Hükümet kendi hesabına yapabilir.

Hükümetçe tadiil ve tevsiyatı yapılan ilâveler müessesenin sahibine idaresi tarihinde değer kıymetiyle müessese sahibi tarafından satın alınmak istenmediği takdirde Hükümet müessesenin tamamını işletmeğe yarayan menkulleriyle birlikte usulüne tevfiikan istihlak veya eski haline irca ederek sahibine iade edebilir.

Madde 8 — Hükümet, sanayi ve maadın müesseselerinden ve küçük sanat kooperatiflerinden istihsal programları ve diğer lüzumlu malûmatı istemek yahut bu müessese ve kooperatiflere doğrudan doğruya bu yolda program vermek salâhiyetini halzdir.

Bu maksatla sanayi ve maadın müesseselerinin ve küçük sanat kooperatiflerinin istihsalatlarını ve bunların hacmini, miktarını, çeşitlerini, cinslerini ve nevelerini fevkalâde hallerin tesârlarına ve müessese ve kooperatiflerin tahammülü derecesine göre tâyin edebilir.

Madde 9 — Hükümet, sanayi ve maadın müesseselerinin istihsalatlarını ve diğer iş yerlerindeki mesaiyi, bu kanunun derpış ettiği ihtiyacı karşılayabilecek hadde çıkarmak için lüzumlu olan işçi kadrosunu ve ihtisasa elemanlarını temin eder.

Bu maksatla vatandaşlara ücretli iş mükellefiyeti tahmil edilebilir. Ücretli iş mükellefiyetine tabii tutulanların iş yerlerine sevk ve nakillerine ve bu esnada işe ve ibatelerine muktazî masraflar ile celbolundukları veya kendiliklerinden müracaat ettikleri tarihten işe başlıklarına kadar çalıştırılacakları iş yerlerine alacakları ücretin yarısını bunları çalıştıracak müesseselere ödenir.

Kendilerine ücretli iş mükellefiyeti tahmil edilenlerle bunlardan iş yerlerinden kaçanlar icabında vali ve kaymakamların yazılı emirleri üzerine zabita kuvvetiyle iş yerlerine sevkolunabilirler.

Sevk ve nakilleri esnasında veya iş yerlerinden kaçan ücretli iş mükelleflerinin iş yerlerine sevkleri ve sevk esnasındaki işe ve ibateleri için muktazî masraflar bunları çalıştıran müesseseler tarafından ödenmekle beraber bu masraflar ücretlerinden münasip taksitlerle kesilir.

Madde 10 — Sanayi ve maadın müesseseleriyle bu müesseselere bağlı iş yerlerinde ve bu kanunun derpış ettiği ihtiyacı karşılamak maksadıyla Hükümetçe tâyin edilecek diğer iş yerlerinde çalışan işçiler, teknisyenler, mühendisler, ihtisasa sahipleri ve sair müstahdemler çalıştıkları müesseseyi veya iş yerini kabul eden bir mazeret olmaksızın terkedemezler.

Bu madde hükümine tevfiikan çalışmaya mecbur tutulanlara gördükleri işe mukabil emsaline göre normal bir ücret verilir.

Bu maddenin birinci fıkrası hükümine muhalefet edenler hakkında 9 uncu maddenin 4 ve 5 inci fıkraları hükümleri tatbik olunur.

Madde 11 — Hükümet, sanayi ve maadın müesseselerinin mamullerini ve istihsalatlarını normal maliyetlerine yüzde muayyen bir kâr ilâvesi ile satın alabilir.

Hükümet bunların satış, tevzi, toplama ve sevk işleriyle iştigal edebilir.

Mubayaasına karar verilen maddelerin satın alma kararından evvel satılmış olsalar da buldukları yerlerden başka yerlere müsaade alınmaksızın nakledilmeleri yasaktır.

Bunların buldukları yerlerde sahipleri veya zilyedleri tarafından Hükümet emrine teslim olmaları mecburdur.

Tevzi olunan malların hangi ihtiyaç için kullanılması Hükümetçe veya salâhiyetli bulunan makam ve müesseselere tesbit edilmişse ancak o ihtiyaca hasredilmesi mecburdur.

Alâkalı vekâletin yazılı muvafakatı alınmaksızın bu maddelerin satılması, rehin edilmesi, her hangi bir surette başkasına verilmesi yasaktır.

Şu kadar ki, şahsi ihtiyaç ve istihlak için tevzi edilen maddelerin kâr temini maksadına matuf olmaksızın yardım hissiyle veya zaruret sebebiyle örf ve âdetin cevaz verdiği miktarda tecavüz etmek üzere her ne suretle olursa olsun başkalarına devri yukarıki fıkra hükümünden müstesnadır.

Madde 12 — Hükümet, bu kanunun derpış ettiği hizmetleri ifa maksadıyla salâhiyetlerini kullanırken icabeden müesseselere ve küçük sanat erbabına ve iş sahiplerine lüzumu olan krediyi temin eder.

Bu kredi, nakit, ham madde, veya yardımcı malzeme vermek ve yahut bir banka tavsiat edilerek suretiyle yapılabilir.

Bu kredinin tahsis edildiği işde kullanılması mecburdur.

Madde 13 — I - Hükümet Millî Korunma Kanununun mer'î bulunduğu müddet zarfında primleri veya sürprimleri herhangi bir sebeple olursa olsun ödenmeyen her nevi hayat sigortalarını inkıtaya tabii tutabilir.

II - Sigortalının inkıta devresi esnasında vefatı halinde, inkıta tarihine kadar tahakkuk etmiş riyazî ihtiyatlar, bu tarihten tediyeye tarihine kadar hesap edilmiş teknik faizleriyle birlikte hak sahiplerine ödenir. Inkıta devresi esnasında sigortalının tenzil ve iştra haklarına hânel gelmez.

III - Inkıta devresi içinde askerî vazifede iken ölen sigortalıların hak sahiplerine 3.000 liraya kadar olan müemmen meblağların tamamı ve bu miktardan yukarı olanlarının 3.000 liradan aşağı olmamak üzere Hükümetçe tâyin edilecek miktarı ve fazlasının riyazî ihtiyatı ve harbe ölen sigortalıların hak sahiplerine müemmen meblağların tamamı ödenir. Sigorta bedelinin Hükümetçe tâyin edilecek kısıma ait ödenmemiş primlerle sürprimler teknik faizleriyle birlikte bu tediyeden tenzil edilir.

IV - Sigortasız inkıtaya tabii tutulmuş olan sigortalı inkıta devresi sonunda hayatta ise sigorta mukavelesi tabii muayyene lüzum kalmadan yeniden mer'iyet ihtisasa eder ve sigortalılar inkıta devresine ait primlerle sürprimlerin teknik faizleriyle birlikte tediyeye Hükümetçe tesbit edilecek şartlar dairesinde mükellef tutulur veyahut sigorta müddeti o nispette uzatılmak suretiyle inkıta müddetine ait prim ve sürprim borçlarından ibra olunur.

V - Ticaret Kanununun 1000 inci maddesinin ve mevcut sigorta mukavelenamelerinin bu maddenin II, III ve IV üncü fıkralarına ve bu fıkralara müsteniden alınacak kararlara muhalif hüküm ve şartları tatbik olunmaz.

VI - Bu maddenin II, III ve IV üncü fıkralarında yazılı hükümlere aykırı hareket edenler, sigorta şirketlerinin teftiş ve murakabesine dair 3292 sayılı kanunun 10 uncu maddesine göre cezalandırılır.

VII - Millî Müdafaa'nın ve halkın ihtiyacı için ithal edilen maddelerin ve bunlara mukabil yapılan ihracatın ve Millî Korunma Kanunu hükümlerine tevfiikan yapılan ve yaptırılan stokların ve bunlara ait tesvîyatın harb tehlikesine karşı sigortasının bizzat veya yangın ve nakliyat sigortalarıyla iştigal eden şirketlerle müşterek yapmağa ve bu işlerle meşgul olmak üzere alâkalı Devlet teşekkülü, müessese ve ofisleri nezdinde bürroler kurmağa ve sigorta edilen maddelerin satış fiyatına zam yapmaktır suretiyle prim tahsiline Hükümet mezumdur.

VIII - Sigorta masraflarının ve primle tamamen karşılanmayan hasar tazminatının karşılığı olmak üzere sarfına lüzum görülecek meblağ Millî Korunma Kanununun 43 üncü maddesine tevfiikan temin edilecek sermayeden ayrılır. Primler, tefrik olunan paralar miktarına batîğ olduğu ve sigorta tazminatının tediyesine rağmen sigorta işlerinin tasfiyesinden para artışı takdirde artan para Hazineye intikal eder.

Madde 14 — I - Hükümet, halkın ve Millî Müdafaa'nın ihtiyacı olan her nevi madde ve yardımcı malzemeyi, değer fiyatının tediyeye mukabilinde el koyarak almağa ve maksada göre tevzi ve satmağa ve ihtiyacı olanlara kârsuz vermeğe salâhiyetlidir.

II - Birinci bentte yazılı maddelerin ve yardımcı malzemenin el-koyma kararından evvel satılmış bulunmaları dolayısıyla veya her hangi bir sebeple buldukları yerlerden başka mahallere müsaade alınmaksızın nakledilmeleri memnu olup buldukları yerlerde sahipleri veya zilyedleri tarafından Hükümet emrine teslim olmaları mecburdur.

III - Hükümet, hakikî ve hükmi şahıslardan ellerinde bulunan her nevi madde ve yardımcı malzemenin nev'i, miktar ve vasıflarının bildirilmesini ve bunlar hakkında lüzumlu görülecek diğer bütün malûmatın verilmesini istiyebilir. Bu malûmatın alâkalılar tarafından doğru ve tam

olarak Hükümetçe tâyin olunan müddet içinde verilmesi mecburidir. Bu beyannameleer damga resminden muaftır.

IV - Hükümetçe veya salâhiyetli kılınan makam ve müesseselere haklı ve kâhîmlî şahıslara tevzi olunan, satılan ve ihtiyacı olanlara kârsız verilen maddelerin veya yardımcı malzemenin bunlar tarafından kullanılması ve hangi ihtiyaç için kullanılması tesbit edilmişse ancak o ihtiyaca hasredilmesi mecburidir. Alâkâhî vekâletin yazılı muvafakati alınmaksızın bu maddelerin ve yardımcı malzemenin satılması ve rehin edilmesi ve her hangi bir suretle başkasına devredilmesi ve muvakkat veya daimî olarak bir başkasına verilmesi yasaktır.

On birinci maddenin son fıkrasında yazılı istisna hüküm bu fıkranın tatbikında da caidır.

V - Hükümet tarafından tevzi edilen veya ettirilen veya satılan veya yahut kârsız olarak verilen maddelerin ve yardımcı malzemenin nerede ve ne suretle kullanılacağını veya sarfedildiğini gösteren kayıtların tutulması ve tevsih edilmesi mecburî kılınabilir.

VI - Yukarıdaki bentlere tevlikan Hükümet tarafından tevzi edilen, satılan ve ihtiyacı olanlara kârsız verilen her türlü madde ve yardımcı malzemenin tahsis edildiği işlerde kullanılmaması halinde alâkâhîların keyfiyeti mahallin en büyük mülkiye memuruna bildirmeleri mecburidir. Bu maddelerin ve yardımcı malzemenin tahsis edildiği işlerde kullanılmadığı gerek alâkâhîların bildirmesi ve gerekse sair surette öğrenilmesi halinde mezkûr maddelerin ve yardımcı malzemenin mahallin en büyük mülkiye memurunun yazılı emriyle ve kendisinin evvelce verdiği bedeli gememek üzere değer pahası verilerek şartıyla Hükümet emrine geri alınması yoluna gidilebilir.

Madde 20 — Hükümet, memleket ihtiyacı için harıçten ithal zarurî olan maddelerin miktar, cins ve nevelerini tâyin ve tesbit ve memleket ihtiyacı için zarurî olmayan maddelerin ithalini tahdit veya menedebilir.

Hükümet, dâhilde imâl ve istihâl edilen maddelerin memleket ihtiyacından fazla olan miktarını harice çıkartmak maksadıyla yapılacak satışların şekli ve şartlarını, âmil ve müstahsillerin hak ve menfaatlerine zarar vermeyecek surette tanzim edebilir.

Memleket mahsullerinden birinin ihracı Hükümetçe tahdit ve menedilmesinden dolayı dâhili satış fiyatına düşüklük arz olursa müstahsil bu yüzden maruz kalacağı zarardan vikaye için Hükümet bu mahsulleri ya değer pahasıyla satın alır, yahut bunların terhini mukabilinde müstahsilere para ikraz edilmesini temin eder.

Madde 21 — I - Hükümet, her türlü malların ithal veya imal yahut istihsalinden müstahsil kadar intikalini düzenlemek ve ihtikârî önlemek maksadıyla ticaretin usul ve şekillerini tâyin ve tesbit edebileceği gibi tacirleri ticaretlerinin mahiyetlerini gösterir bir vesika almağa ve yapacakları muamelelerde bu vesikalara ibraz etmeğe mecbur tutabilir.

II - Hükümet lüzum gördüğü maddelerin alım ve satımını, her ne suretle olursa olsun başkasına devrin, imalini, istihlakını, istimalini ve naklini menedebilir. Bu maddelerin ne şekli ve suretle, nerelerde, hangi şartlar altında ve ne miktarda alınıp satılacağını, devir, imal, istihlak, istimal ve nakledileceğini tanzim ve tahdit edebilir ve veskaya bağıyabilir.

III - Birinci ve ikinci fıkralarda yazılı vesikalardan alınıp satılması veya her ne sebeple olursa olsun başkasına devredilmesi veya devir alınması yasaktır.

IV - Bu maddede yazılı vesikalar damga resminden muaftır.

Madde 22 — Hükümet, halk ve Millî Müdafaa ihtiyacını karşılamak maksadıyla her türlü madde ve yardımcı malzeme stokları vücutde getirebilir ve tensip ettiği ticaret müesseselerini ve ticaret birliklerini de memlekette stok yapmağa mecbur tutabilir ve bunları döviz, kredi, akreditif ile teşhiz edebilir.

Bu müessese ve birlikler Hükümetin murakabesine tabi tutulur.

Hükümet tarafından yaptırılan stokların alâkâhî makamlarca verilen talimat hîlafına stok yapanlar tarafından istihlakî, kullanılması, her ne suretle olursa olsun eiden çıkarılması veya her hangi bir sebeple buldukları yerden başka bir yere mütasale alınmaksızın nakledilmesi yasaktır.

Birinci fıkrada yazılı döviz, kredi ve akreditifin tahsis edildiği yerde kullanılması mecburidir.

Madde 23 — I - Hükümet, mall müesseselerin açtıkları ticari kredileri murakabe, tahdit, takyit veya menedebilir.

II - Hükümet, ticaretle ilgili etmek üzere kurulacak her türlü şirketlerin ve kooperatiflerin teşekkül ve tesvil muamelelerini ve kurulmuş olanların da her nevi faaliyetlerini teftiş, murakabe, takyit, tahdit veya menedebilir.

Madde 24 — Hükümet, halk ve Millî Müdafaa ihtiyacını temin, ihracatı tanzim ve müstahsilî himaye maksadıyla memleket mahsul ve ma-

mullerini satın almak ve memleket ihtiyacını temin ve ithalatı tanzim maksadıyla harıçten mal mübayaa etmek ve bunların satış, tevzi, toplama ve sevki işleriyle ilgili etmek salâhiyetlerini haizdir.

Madde 27 — Hükümetçe akdolan mukaveleler veya itihaz edilen tedbirler dolayısıyla bir malın dâhili satış fiyatıyla haricî satış fiyatı arasında fazla kâr hâsıl olduğu takdirde, memlekete olan ithalatı daha müsait şartlarla yapmaği temin ve dâhili fiyatları veya ihracatı tanzim maksadıyla Hükümet bu fazla kârı Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasında bir fon tesli edebilir.

Şu kadar ki, Hükümetin aldığı tedbirlerle alâkâhî olmayarak ve kendi gayret ve teşebbüsleriyle Hükümetçe tâyin edilmiş olan ihrac fiyatlarının fevkinde satış yapmış olan tacirlerin elde ettikleri fazla kâr munhasıran kendilerine aittir.

Bu madde mucibince Hükümetin almağa salâhiyetli olduğu paralar Tahsilî Emval Kanunu hükümlerine göre istifa olunur.

Madde 28 — Gümrüklere gelmiş olan mallar alâkâhîlarca, gümrüklerden çekilmesi lüzumunun Resmî Gazete ile ve varsa ayrıca mahallî gazetelerden biriyle ilân tarihinden itibaren bir haftadan aşığı olmamak üzere Hükümetçe tâyin olunacak müddet içinde çekilmediği takdirde alâkâhîlar nam ve hesabına memlekete sokulabilir.

Hükümetçe birinci fıkraya göre ithal edilecek malların ahdi tariflere göre resimlendirilmesinde menş şahadetnamesi aranmaz.

Bu suretle memlekete sokulan mallar Hükümetçe tâyin edilecek esaslara göre satılır.

Yukarıki fıkraya göre satılan mal bedelinden bunlara terettüp eden, vergi, resim, harç, ceza ve masraflar ve faiz çıktıktan sonra geri kalan miktar alâkâhîlar hesabına Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına yatırılır ve bu paradan malı gönderenin alacağı varsa usulü dairesinde havalâle ettirilir.

Hükümetçe memlekete sokulmuş malların alâkâhîları henüz mallar satılmadan önce müracaatla tesellüme hazır olduklarını bildirdikleri takdirde gümrükten çekmelerindeki makbul mazeretlerini ispat etmek, dördüncü fıkrada gösterilen paraları peşin olarak vermek ve Hükümetçe gösterilen yerlere veya ihtiyaç sahiplerine hemen satmak şartıyla mallar kendilerine teslim olunabilir.

Memlekete transit olarak geçirmek kaydıyla gelen mallar bu hükümden müstesnadır.

Madde 29 — I - Hükümet, ithal ve ihrac maddeleri için fiyat ve kâr hadleri tâyin ve muayyen fiyattan fazlaya ithal veya muayyen fiattan noksana ihrac yapılmasını menedebilir.

II - Hükümet, her türlü ithal ve ihrac maddelerine veya dâhilde istihsal ve istihlak olunan maddelere prim verebilir ve bunlardan prim alabilir.

III - İkinci bende göre alınan primler 27 nci maddedeki fona ilâve olunur. Verilen primler de bu fondan ödenebilir.

IV - Bu maddenin ikinci bendi mucibince Hükümetin almağa salâhiyetli olduğu paralar Tahsilî Emval Kanunu hükümlerine göre istifa olunur.

Madde 30 — I - Bu kanunun tatbikte bulunduğu müddet içinde şehir, kasaba, iskele, liman ve istasyonlarda gayrimenkullerin (Tarla, bağ, bahçe, bostan gibi müsakkaf olmayanlar haric) kira bedelleri, bu kanunun tatbik mevkiline komasına tekkaddüm eden sene içindeki son kira mukavelenemesiyle muayyen olan kira bedellerinden hiç bir suretle fazla olmayacağı gibi mukavele şartlarında kiraclar aleyhine değişiklik yapılamaz.

II - a) Kiraları mukaveleneme ile muayyen olmayan veya bu kanunun meriyete girmesinden sonra kiraya verilmeğe bağlanan yahut kullanma tarzı tamamen değiştirilerek kiralanan gayrimenkullerin kira bedelleri, o mahal veya semtteki mümâsilleri nazara alınarak 1939 takvim senesinin rayicine göre belediye endümenlerince takdir olunur.

b) Bu kanunun tatbik mevkiline komasından sonra inşa edilen veya aslı heyeti tevali veya tebdil edilmek suretiyle esaslı olarak tadil edilmiş olan gayrimenkullerde Bina Vergisi Kanununa göre tahakkuk eden gayrisıfatî iratlar kira olarak kabul edilir ve mukavele şartları esaslı nazara alınarak mahallî örte göre belediye endümenlerince tâyin olunur.

III - Mobilya ile kiraya verilen gayrimenkullerin yukarıki fıkralara göre taayyün eden kira bedellerine, mobilyaların belediyelere tahdit edilecek kıymetinin yüzde yirmisi zammolunabilir. Şu kadar ki, bu suretle zammolunacak miktar kira bedelinin yüzde ellisini geçemez.

IV - a) Kira mukavelelerinin bütün hükümlerine kiraclar tarafından riayet edildiği müddette bu kanunun meriyetten kalkmasından üç ay son-

raya kadar kiraclar aleyhine tahliye dâvası mesmu değildir. Kira müddetinin hitamından en az on beş gün evvel kiracı gayrimenkul tahliye edeceğine kiralayana yazı ile bildirmedikçe takdirde mukavele aynı şartlarla bir sene için uzatılmış sayılır.

b) Kiracı tarafından gayrimenkulün tahliye edileceği yazı ile bildirilmiş olmasına rağmen gayrimenkul tahliye edilmezse veya gayrimenkulü kendisi için mesken olarak kullanmak mecburiyetinde kalırsa mal sahibini kira mukavelenamesinin hitamında tahliye talebinde bulunabilir.

c) Malsahibi kendisi için mesken olarak kullanmak üzere tahliye ettirdiği gayrimenkulü mücbir sebep olmaksızın bir sene müddetle başkasına kiralayamaz.

V - Bu madde hükümlerine göre açılacak tahliye dâvaları sul mahkemelerinde görülür.

VI - Kaloriferli binalarda kömür fiyatındaki değişikliklerin kira bedellerine inikâsı nispeti halde icabına göre bir kararname ile tâyin olunur.

VII - Hükümet lüzum gördüğü yerlerde boşalan kira hakları gayrimenkullerini belediyelere veya mahalle muhtarlarına bildirme ve bunları murakabe teslini temin ve icabında belediyelere ilân ettirmek için her mahallede muhtarlarca tutulacak defterlere kaydettirme ve tâyin edilecek müddet içinde kiraya vermeğe gayrimenkul sahiplerini mecbur tutabilir ve tâyin edilen müddet içinde talibi bulunduğu ve muhk bir sebep mevcut olmadıkça kiraya verilmeyen kira hakları gayrimenkullere el koyarak bunları kiraya verebilir.

Bu bent hükümlerinin tatbik şekli bir kararname ile tâyin olunur.

VIII - Bu madde hükümlerinin tatbik olunacağı yerleri Hükümet tâyin ve ilân eder. Bu yerlerde 2490 numaralı kanunla bu maddeye muhalif hükümleri tatbik olunmaz.

Madde 31 — I - Hükümet, dâhilde lüzum gördüğü maddelerin âzami fiyatlarını, maliyet unsurlarıyla bu maliyete zammedilebilecek âzami kâr hadlerini ve bu maddelerin cinslerini, nevelerini ve vasıflarını tesbit ve tâyin edilebileceği gibi komisyon, nakliye ve nakliye komisyonu, telâliye, sımsarı gibi ücretlerle ve bir hizmet ve sanat veya emek mukabilinde alınacak esir ücretlerin âzami miktarını tâyin edebilir.

Hükümet, bu fıkra yazılı ücretlerin âzami miktarlarını belediye, ticaret ve sanayi ve esnaf odalarına da tesbit ettirebilir.

II - Bu suretle tesbit olunan fiyatlar veya kâr hadleri yahut ücretler fevkinde veya cins, nevi veya vasıflara muhalif olarak bir malın satılması veya satışa arz olunması ve ücret istenmesi veyahut alınması veya maliyet unsurlarının yukarıdaki fıkra mücbirince tesbit edilen esaslar haricinde hesaplanması yasaktır.

III - Sair kanunlar hükümlerine müsteniden mercilerince tesbit olunan fiyatlar fevkinde bir malın satılması veya satışa arzı ve tanzim veya tasdik olunan tarifeler fevkinde ücret alınması veya istenmesi yasaktır.

IV - Toptan ve perakende ticarete haklı veya hükmi şahıslar arasında yapılan alım ve satım muamelelerinde satılan mal için satıcı tarafından fatura verilmesi ve faturaların muayyen bir müddet zarfında satanlar, satın alanlar ve varsa mutavassutlar tarafından muhafaza edilmesi mecburi kılınabileceği gibi tacir sıfatını haliz şahısların ticaret için faturasız mal satın alması menedilebilir.

V - 100 kuruştan fazla yapılan alışverişlerde müşterinin talebi üzerine satıcı fatura vermeğe mecburdur.

VI - Tacir sıfatını haliz haklı veya hükmi şahıslar arasında yapılan alım ve satım muamelelerinde, bir malın mevcudu bulunmadığı satıcı tarafından beyan edildiği ve alıcı keyfiyeti mübeyyin bir vesika talep eylediği takdirde bu vesikanın verilmesi mecburdur.

VII - Her dükkân, mağaza, ticarethane veya satmak kasdıyla mal kovalabilen mahallerde ve pazar yerlerinde perakende veya toptan satışa arz edilen muayyen mallara cins ve fiatı gösteren etiket veya mahsus işaret konulması ve malın mahiyeti etiket veya mahsus işaret koyumağa müsait olmayan hallerde herkesin görebileceği bir yere fiat ve cins listelerinin asılması mecburdur. Muayyen malların neden ibaret olduğunu Ticaret Vekâletince salâhiyetli kılınacak merciler tarafından ilân edilir.

Madde 32 — Aşağıdaki hareketlerde bulunmak yasaktır:

- Muhik sebep olmaksızın bir malı fazla fiatla satmak;
- Muhik sebep olmaksızın bir malı fazla fiatla satışa arz etmek;
- Muhik sebep olmaksızın mevcut malı satışa arz etmemek;
- Muhik sebep olmaksızın mevcut malı satışın imtina etmek;
- Mevcut malı herhangi bir suretle kaçırmak veya saklamak;
- Mevcut malı muvazaa yoluyla eiden çıkarmak;
- Piyasada darlık veya fiatlarda yükseklik doğuracak veya fiat-

ların inmesine mâni olacak surette malları mahdut elerde toplamak veya imha etmek veya sair fiil ve hareketlerde bulunmak;

g) Herhangi bir maddenin Hükümetçe tesbit edilen esaslar haricinde muhtelif ellerden geçirilmesi suretiyle fiatının yükseltmesini istidaf veya intaç eden zincirleme muameleleri yapmak;

h) Ticari teamüle aykırı olarak diğer bir malın da satın alınmasını mecburi kilmek suretiyle satışa bulunmak veya satışa bu şartla mal arz etmek;

ı) Fazla fiatla satmağa mâtuf herhangi bir fiil ve harekette bulunmak veya vesika tanzim ve bilerek istimal etmek;

j) Fıatları yükseltmek maksadıyla propoganda yapmak;

k) Müstahsiliden mal alanlar veya müstahlike mal satanlar arasında fiat birliği yapılarak veya yaptırılarak anlaşma yoluyla halkı istismar etmek.

Madde 33 — I - Hükümet halk ve Millî Müdafaa ihtiyacından mahdut olan her türlü eşyanın konulması için muhtazir, mahfuz mahalleri ve depoları bu kanunun tatbik mevkiine konduğu seneye tekkaddüm eden senedeki icar bedelleri ve icar bedelleri taayyün etmemiş bir yer ise gayri-sâfi irat miktarınca tâyin edilecek bir kira mukabilinde işgal ve istimal eyleyebilir.

Bu gayrimenkuller icar veya işgal için tahliye ettirildikleri takdirde şağillerinin bundan mütevellit masrafları Hükümetçe tediye olunur.

II - Bu kanunla Hükümetin istimal, işgal veya intfaa salâhiyeti olduğu gayrimenkullerin tahliyesi İcra ve İflâs Kanununun mukavelename ile kiralanan gayrimenkullerin tahliyesine mütedair hükümlerine göre icra olunur.

Madde 34 — Hükümet, lüzum gördüğü mntakalarda muayyen malların ihracı, ithali, imali, toptanlığı ve perakendeciliği, komisyonculuğu, mümessillliği veya nakliyeciliği veya nakliye komisyonculuğu ile meşgul olan tacirlerin ve büyük ve küçük sanayi erbabının birlikler kurmalarını emredebilir.

Ortaklarına diğer ticari şirketlerde olduğu gibi sermaye koymak ve şerik sıfatıyla kâr ve zarara ve hukuki mesuliyete iştirak etmek ve eibesi tahmil etmemek üzere bu birlikler hükmi şahsiyetli halsizdir. Bunların teşkilât ve idare tarzlarıyla teftiş ve murakabe usullerini gösteren statüler alâkalıların mütalâası alındıktan sonra Ticaret veya İktisat Vekâletince tanzim ve İcra Vekilleri Heyetine tasdik olunur. Statülerde âzami birlikten çıkarılmasını icabettiren sebepler de gösterilir.

Birinci fıkra yazılı tacirler ve büyük ve küçük sanayi erbabı mntakalarındaki birliklere âza olmadıkça o birliklerin işgal mevzuu olan işlerle işgal edemezler.

Madde 35 — Hükümet, halk ve Millî Müdafaa ihtiyacı için lüzumlu olan her türlü nakil vasıtalarının ve depo, ambar ve sair mahfuz mahallerinin işletilmesine, tanzimine ve kendine ait olanların da âdelerinin artırılmasına veya yeniden inşasına muhtazir paraları 43 üncü maddede yazılı sermayeden alâkalı vekâlete veya müesseseler emriye verebilir.

Madde 36 — I - Hükümet, her türlü hususî nakil vasıtalarının seyrüseferini tanzim, tahdit veya menedebileceği gibi âzami nakil ücretlerini de tâyin edebilir, ücretlerini vererek bunları lüzum gördüğü yerlerde çalıştırabilir ve bu maksatla, her türlü hususî nakil vasıtalarında çalışanların kabule şayan mazeretleri olmaksızın işlerini terketmelerini menedebilir. Bu suretle çalışmağa mecbur tutulanlar sayilerine mukabil emsaline göre normal bir ücret verilir.

II - Bu madde mücbirince çalıştırılması kararlaştırılan kara ve deniz nakil vasıtaları ve bunların sahip, müstahdem, kaptan, gemi adamları icabında valî ve kaymakımların yazılı emirleri üzerine zabıta kuvvetiyle işe sevkolanabilirler.

III - Hükümet, lüzum gördüğü takdirde kara nakil vasıtalarını bedeli mukabilinde ve deniz nakil vasıtalarını 1/9/1939 tarihinden evvel yapılan son satış bedeli mukabilinde satın alabilir.

Deniz nakil vasıtalarının satın alınmasında icabına göre bu bedele İcra Vekilleri Heyetine tâyin olunacak bir tazminat ilâve olunabilir.

IV - Hükümet, halkın ve Millî Müdafaa ihtiyacını karşılamak maksadıyla lüzumunda yabancılarla ait deniz nakil vasıtalarını ve bunların Türk tabiiyetinde olmasını kaptan ve gemi adamlarını da ücretlerini vererek rızaları ile çalıştırabilir.

V - Sair kanunlar hükümlerine müsteniden mercilerince tesbit olunan nakil vasıtaları ücretleri fevkinde ücret alınması veya istenmesi yasaktır.

VI - Türk bayrağını taşıyan gemilerin Hükümetin müsaadesi olmadıkça yabancılarla satılması, kiraya verilmesi ve her ne suretle olursa olsun devredilmesi yasaktır.

Madde 37 — Hükümet, ziraatte çalışabilir her vatandaş, kendi ziraat işi yüzüştü kalmamak şartıyla, muntaka münasebetlerini, iklim ve mahat şartlarını nazara alarak gerek Devlete ve gerek şahıslara ait ziraat işletmelerinde ihtiyaca göre, bir buçuk ayı geçmemek ve mahallî örf ve rayice göre ücret verilmeğe üzere ziraat işi mükellefiyetine tabi tutabilir, kadınlar ancak kendi köy ve kasaba ve şehir sınırları içinde çalıştırılabilir.

Şahıslara ait ziraat işlerinde mükellefiyet ancak vilâyet veya hem hudut vilâyetler halkı hakkında tatbik olunabilir.

Ziraat işi mükellefiyetine tabi tutulanların işyerlerine sevk ve nakillerine ve bu esnada işe ve ibatelerine muktazi masraflar, celbolundukları veya kendiliklerinden müraacaat ettikleri tarihten işe başladıkları tarihe kadar çalıştırılacakları işyerlerinde alacakları ücretin yarısını bunları çalıştıracak müesseselere ve şahıslara ödenir.

Kendilerine ziraat işi mükellefiyeti tahmil edilenlerle bunlardan işyerlerinden kaçanlar icabında vali ve kaymakamların yazılı emirleri üzerine zabıta kuvvetleriyle işyerlerine sevkolunabilirler.

İşyerlerinden kaçan ziraat işi mükelleflerinin işyerlerine sevkleri ve sevk esnasındaki işe ve ibateleri için muktazi masraflar bunları çalıştıran müesseseler veya şahıslar tarafından ödenmekle beraber bu masraflar ücretlerinden münasip taksitlerle kesilir.

Hükümet, ziraat işi mükellefiyeti tatbik edilen bölgelerde eşhasa ait otlukta sahibine katî lüzumu olmayan her nevi ziraat vasıtalarından münasip bir kira mukabilinde istifade edebilir.

Madde 38 — I - Hükümet, lüzum gördüğü mntakalarda yapılacak seriyatin ne'vini, çeşidini ve bunların nispetini tâyin, herhangi bir mahsulün ekimini men, ziraatın ve hayvan yetiştiriminin usul ve istikametlerini tesbit edebilir.

II - Hükümet, büyüklük ve küçüklük baş hayvanların şahsî ihtiyacı haricinde alın ve satımını herhangi bir suretle baikasına devrin, naklini ve keesimini tanzim, tahdit ve menetmeğe ve bunlara 14 üncü madde hükümleri dairesinde el koymağa salâhiyetlidir.

Madde 39 — Hükümet, sahipleri tarafından işletilmeyen araziyi tâyin edeceği münasip bir bedel mukabilinde işletebilir.

Madde 42 — I - Hükümet, her türlü ziraat aletlerini, makinalarını, vasıtalarını ve malzemelerini, ziraat ilâçları ve tohumları ve damızlık hayvanları lüzumuna göre satabilir, parasız, riayet veya ödünç veya bir kira mukabilinde olarak ihtiyacı olanlara tevzi edebilir ve çiftçiye ödünç para verebilir.

II - Hükümetçe, satılan veya tevzi edilen maddelerin ve damızlık hayvanların ve ödünç verilen paranın tesbit edilen ihtiyaca hasredilmesi mecburidir.

Madde 53 — I - a) Yedinci madde mucibince yapılacak kontrola ve lâzımgelen faaliyete sevk kararına muhalefet edenler;

b) 8 inci maddede müsteniden sanayi ve maadin müesseseleri hakkında Hükümetçe istenilen malûmatı vaktinde tam ve doğru olarak vermeyenler ve mütehas karara riayet etmeyenler hakkında 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ve tekrerrürlü halinde 250 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan altı aya kadar hapis cezası hükümleridir.

II - 9 uncu maddede yazılı ücretli iş mükellefiyetine riayet etmeyenler, alacakları günlük ücretin beş mislinden yirmi beş misline kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürlü halinde iki misli para cezasıyla birlikte on beş günden iki aya kadar hapis cezası hükümleridir.

III - 10 uncu maddede yazılı sanayi ve maadin müesseselerindeki ve bu müesseselere bağlı olan veya Hükümetçe tâyin edilen diğer işyerlerindeki hizmeti mâzeretsiz terkedenler hakkında 100 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezası ve tekrerrürlü halinde 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan altı aya kadar hapis cezası hükümleridir.

IV - a) 11 inci madde hükümlerine riayet etmeyenler hakkında 250 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte suç mevzuunu teşkil eden malların müsadereesine hükümleridir. Fâilün eğırlığı halinde ayrıca üç aydan bir seneye kadar hapis cezasına ve suç mevzuunu teşkil eden malların aynı cinsten mevcut bakıyeleri tamamının müsadereesine hükümleridir.

b) Hükümetçe şahsî ihtiyacı ve istihlâk için tevzi edilen yiyecek ve yiyecek maddeleri yukarıki fıkra hükümlerinden müstesnadır.

c) Hükümetçe mübayaasına karar verilen maddeleri kaçırmak maksadına mâtufl olmaksızın müsaade alınmadan buldukları yerlerden başka yerlere nakledenler hakkında da 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası verilir.

5 - Bu kanuna göre Hükümetçe temin edilen krediyi tahsis edildiği işten başka bir yerde kullananlar hakkında 1.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla birlikte üç seneden beş seneye kadar hapis cezası hükümleridir.

Temin olunan krediyi, tahsis edildiği işten başka bir yerde kullanan kişilerin temin ettiği menfaat az ise 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla birlikte bir seneden üç seneye kadar hapis, pek az ise 100 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla birlikte üç aydan bir seneye kadar hapis cezası hükümleridir.

Şu kadar ki, bu maddede göre hükümlen para cezaları, maksat haricinde sarfedilen kredinin miktarından aşağı olamaz.

Madde 54 — I - 14 üncü maddenin bir numaralı bendi hükümlerine göre elkonulan maddeyi ve yardımcı malzemeyi teslimden imtina edenler, saklayanlar, kaçırınlar, saklamaya yahut kaçırmaya teşebbüs edenler, satınlar, her ne suretle olursa olsun başkalarına devredenler, rehin edenler, bu fiillere bilerek yardım edenler, veya bu fiilleri yaptırınlar hakkında 500 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte altı aydan iki seneye kadar hapis cezası hükümleridir.

Suç mevzu olan maddenin ve yardımcı malzemenin kıymeti az ise yukarıda yazılı suçları işleyenler hakkında 100 liradan 2.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte üç aydan bir seneye kadar hapis cezası, pek az ise 50 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezası hükümleridir. Bu bentte yazılı suçlara mevzu teşkil eden madde ve yardımcı malzemenin ve aynı cinsten mevcut bakıyelerinin müsadereesine hükümleridir. Eğer bu madde ve yardımcı malzeme arama neticesinde alınarak Hükümetçe tesbit edilen mahallere sevk ve teslim edilmişse müsadere hükümleri bunların emaneten yatırılan bedelleri hakkında tatbik olunur.

II - Birinci bentte yazılı suçlara mevzu olan madde toprak mahsulü olduğu takdirde, bu suçları işleyen müstahşiller hakkında tâyin edilecek cezalar yarıya indirilerek hükümler ve bunlar hakkında müsadere hükümleri tatbik edilmez. Arama neticesinde veya sair suretle elde edilen toprak mahsulünü Hükümetçe tesbit edilen bedel ödemekle alınıp, elkonulan toprak mahsulünü hüküm katliğinceye kadar tamamen teslim eden müstahşiller hakkında bu fıkraya göre yarıya indirilerek tâyin edilecek ağır para cezasının da yarıya hükümler ve hapis cezası verilmeyecektir.

III - 14 üncü maddenin 4 numaralı bendine muhalefet edenler hakkında bu maddenin 1 inci bendinde yazılı ceza hükümleri tatbik olunur.

53 üncü maddenin 4 üncü bendinin (b) fıkrası hükümleri burada da vardır.

IV - 14 üncü maddenin 2, 3 ve 5 numaralı bentleri hükümlerine riayet etmeyenler hakkında 100 liradan 500 liraya, 6 nci bendine riayet etmeyenler hakkında da 100 liradan 100 liraya kadar ağır para cezası hükümleridir.

Madde 55 — I - 15 inci maddede göre Hükümetçe ittihaz olunan karara riayet etmeyenler hakkında 100 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezası ve tekrerrürlü halinde 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan altı aya kadar hapis cezası hükümleridir.

II - 17 nci maddede göre Hükümetçe ittihaz olunan karara riayet etmeyenler hakkında 250 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası hükümleridir ve suç mevzuunu teşkil eden mallar müsadere olunur.

III - 18 inci maddede göre Hükümetçe ittihaz olunan karara riayet etmeyenler hakkında 100 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezası ve tekrerrürlü halinde 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan altı aya kadar hapis cezası hükümleridir.

IV - 19 uncu maddenin 5 numaralı bendine göre Hükümetçe ittihaz olunan karara riayet etmeyenler hakkında 50 liradan 300 liraya kadar ağır para cezası ve tekrerrürlü halinde 100 liradan 600 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir haftadan üç aya kadar hapis cezası hükümleridir.

V - Yirminci maddenin 1 inci fıkrasına göre Hükümetçe ittihaz olunan kararlara riayet etmeyenler hakkında 100 liradan 1.000 liraya, tekrerrürlü halinde 500 liradan 5.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte on beş günden üç aya kadar hapis cezası tatbik olunur.

VI - a) 21 inci maddenin 1 inci bendine muhalefet edenler 2 nci bendinde yazılı maddeleri Hükümetçe ittihaz olunan kararlara muhalif olarak satın ve satın alanlar, başkasına devir, imal veya nakledenler hakkında 54 üncü maddenin 1 inci bendinde yazılı ceza hükümleri tatbik olunur. 21 inci maddenin 1 ve 2 nci bentlerinde yazılı vesikaları ticaret kasıyla satın alan veya satan veya başkasına devredenler hakkında dahi aynı hükümler tatbik olunur.

b) 21 inci maddenin 2nci bendi hükümlerine tabi tutulan maddelerden şahsî ihtiyacı ve istihlâk için olanlarının ört ve âdetin cevaz verdiği miktarı tevazü etmemek üzere alınması, kullanılması, imal, istihlâki, nakli ve kira temini maksadına mâtufl olmaksızın yardım hissiyle veya zarar

ret sebebiyle her ne suretle olursa olsun başkalarına devri yukarıki hükümden müsteanadır.

c) 53 üncü maddenin 4 üncü bendinin (b) fıkrası hükmü burada da tatbik olunur.

VII - 22 nci maddenin 1 inci fıkrası muhalefince Hükümetçe itiraz olunan kararlara riayet etmeyenlerle 3 üncü fıkrasına muhalif olarak Hükümetçe yaptırılan stokları herhangi bir sebeple buldukları yerlerden başka yerlere müsaade almaksızın nakledenler hakkında 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur. Tekerrürü halinde bu ceza iki kat olarak verilir.

VIII - 22 nci maddenin 2 nci fıkrasına muhalif olarak Hükümet tarafından yaptırılan stokları alâkadar makamların talimatı hücaına istinâk eden, kullanan veya her ne suretle olursa olsun elden çıkarılarak 3 üncü fıkrası hükmüne muhalefet edenler hakkında 53 üncü maddenin 5 numaralı bendinde yazılı ceza hükümleri tatbik olunur.

Madde 56 — I - 24 üncü maddenin 1 inci ve 2 nci bentlerine göre Hükümetçe yapılan teftiş ve murakabeye muhalefet edenler, ticari kredilerin, şirket veya kooperatiflerin faaliyetlerinin tahdit, takyit veya menline müteallik olarak Hükümetçe itiraz olunan kararlara riayet etmeyenler Hükümetin kararına muhalif olarak şirket veya kooperatifleri teşkil veya teskil ettiren ortaklar ve bu suçlara iştirak edenler hakkında 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur. Tekerrürü halinde ağır para cezası üç misline çıkarılır. Hükümetçe itiraz olunan karara muhalif olarak teşekkül eden veya teskil ettirilen şirketler ve kooperatifler kapatılmakla beraber bunlar kapatılma anına kadar üçüncü şahıslarla muamelede bulunmuşlarsa tasfiye hükümlerine tabi tutulur.

II - 25 inci maddenin 1 inci, 2 nci ve 3 üncü bentlerinde yazılı stok yapmak memnuniyetine riayet etmeyenler 500 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasına ve tekerrürü halinde 1.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla birlikte bir seneden üç seneye kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

III - 25 inci maddenin 4 üncü bendinde yazılı mal biriktirmek memnuniyetine riayet etmeyenler 10 liradan 100 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekerrürü halinde para cezası iki misline çıkarılmakla beraber suçlu bir aya kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

IV - 2 nci ve 3 üncü bentlerde yazılı hallerde yapılmış olan stokların ve biriktirilmiş olan malların müsadereesine de hükümlenir.

V - 28 inci maddede yazılı ilâna rağmen muhik sebep olmaksızın malını gümrükten çekmeyenler hakkında 500 liradan 5.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte on beş günden üç aya kadar hapis cezası hükmolunur. Hükümetçe gümrükten çekilerek müracaatları üzerine sahiplerine teslim edilen malları Hükümetin gösterdiği yerlere veya ihtiyacı sahiplerine satmayanlar hakkında 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte üç aydan bir seneye kadar hapis cezası hükmolunur.

VI - 29 uncu maddenin 1 inci bendi muhalefince ithal ve ihraç maddelerinin Hükümetçe tesbit edilen fiyatlarına riayet etmeyenler hakkında bir aydan altı aya kadar hapis cezasıyla birlikte tesbit edilen ithal ve ihraç fiyatlarıyla satış veya mübayaanın yapıldığı fiyatlara arasındaki fark tutarının beş misli ağır para cezası hükmolunur. Tekerrürü halinde ceza iki kat olarak verilir.

VII - 30 uncu madde hükmüne riayet etmeyenler hakkında bir senelik kira bedeli tutarınca ağır para cezası hükmolunur ve tekerrürü halinde bu ceza iki misline çıkarılır. 30 uncu madde hükmüne muhalefette fiyat edenler ayrıca bir aydan üç aya kadar hapis cezasına da mahkûm edilir. Ancak 30 uncu madde hükmüne muhalefetin kasde makrur olmayıp hata veya zühulden ileri geldiği ve alâkahalar tarafından takibattan evvel teşhîh edildiği anlaşılan hallerde şifhiller hakkında takibat yapılmaz.

30 uncu madde hükmüne muhalefetin derecesi ve suçun şahsî ihtiyacı sevkî ve geçim sıkıntısıyla işlendiği mahkemece takdir olunan hallerde ceza üçte bir indirilebilir veya zaruret derecesine göre tamamen iskât edilebilir. Mükerriyle bu suçun riayet edilmiş olanlar bu hükümden istifade ettirilmez.

VIII - Bir gayrimenkulü başkasına kiralamak veya devretmek için hava parası namıyla veya herhangi bir namla kendilerine gayrimenkul menfaat temin eden gayrimenkul sahipleri veya kiracılarla bunlar namına hareket eden sair kişiler veya bunlara tavassut edenler hakkında temin veya teminin kasdettikleri menfaatin iki misli ağır para cezasıyla birlikte üç aydan bir seneye kadar hapis cezası hükmolunur.

Madde 57 — I - 32 nci maddede yazılı suçları, memleketin iktisadî hınyesini kökünden sarsmak veya memlekette büyük ve şumullü iktisadî buhran yaratmak maksadıyla teşekkül halinde işleyenler hakkında ölümlü

cezası hükmolunur ve bunların ticaret mevzuu olan mallarının tamamı müsadere olunur.

II - Yukarıki bentte yazılı hal haricinde 32 nci maddede yazılı suçlarla 31 inci maddenin 2 nci ve 3 üncü bentlerinde yazılı suçları işleyenler, işlemeye teşebbüs edenler, bu fiillere bilerek yardım edenler veya bu fiilleri yaptırılan hakkında 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte üç seneden on beş seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur.

III - İkinci bentte yazılı suçların işlenmesinden tevellüt eden veya edebilecek olan zarar, malın yahut temin edilen veya temini kasdolunan gayrimuhik menfaatin miktar ve mahiyetine göre hafif ise faili hakkında 500 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir seneden üç seneye kadar hapis cezası verilir ve ayrıca bir aydan üç aya kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına ve hapis müddeti kadar suçlunun ticaretten menine de hükümlenir.

Bu bentte yazılı cürümlerin tekerrürü halinde 2 nci bentte yazılı cezalar tatbik olunur.

IV - 2 nci bentte yazılı suçların işlenmesinden tevellüt eden veya edebilecek olan zarar, malın yahut temin edilen veya temini kasdolunan gayrimuhik menfaatin miktar ve mahiyetine göre pek hafif ise faili hakkında 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte on beş günden iki aya kadar hapis cezası verilir ve hapis müddeti kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına ve aynı müddetle suçlunun ticaretten menine hükümlenir.

V - 31 inci maddenin 2 nci ve 3 üncü bentleriyle 32 nci maddede yazılı suçlar, ticari faaliyetleri ve kazançları mahdud olan köy ve mahalle bakkalları, seyyar satıcılar ve bunlara muvassıl küçük tacir ve esnaf ve telâhlar tarafından işlenirse bunlar hakkında 10 liradan 100 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur. Ayrıca beş günden on beş güne kadar ticaretten men'i cezası verilmele beraber varsa bu kadar müddetle dükkânları da kapatılır.

VI - 2 nci, 3 üncü ve 4 üncü bentlerde yazılı suçlara mevzu teşkil eden mallarla aynı cinsten mevcut bakiyeleri tamamının da müsadereine karar verilir.

VII - 31 ve 32 nci maddelerde yazılı suçları işleyenlere müşteri tarafından bir para tediyi edilmiş talep edildiği takdirde bu para derhâl müşteriye iade ve mal zaptolunur. Suç mevzuu olan mal müşteriye teslim edilmişse dilediği takdirde kendisinde bırakılır. Henüz teslim edilmemişse nümunesinin alınması mümkün olan malların nümunesi alındıktan ve nümune alınması mümkün olmayanların evsafı derhâl ehli vukufa tesbit ettirilirdikten sonra müşteriye teslim olunur. Suç mevzuu olan malın satıcı tarafından talep edilen bedeli henüz idenmişse müşteriden, idenmişse suçludan alınır. Her iki halde de mal bedeli Ziraat Bankası şubesine ve bulunmayan yerlerde malsandığına emaneten teslim olunur. Muhakeme neticesinde satılan malın bedeli yüksek olduğu tesbit edilirse fark resen müşteriye iade ve mütebaki müsadere olunur. Satıcı beraet ettiği takdirde bankaya veya malsandığına yatırılan mal bedelinin tamamı kendisine verilir.

VIII - 31 inci maddenin 4 ve 6 nci bentleri hükümlerine riayet etmeyenler hakkında 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla beraber bir haftadan bir aya kadar dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılmasına ve o kadar müddetle suçlunun ticaretten menine hükümlenir ve tekerrürü halinde bu bentte yazılı cezalar iki kat olarak verilir.

IX - 31 inci maddenin 5 nci bendinde yazılı mecburiyete riayet etmeyenler hakkında 25 liradan 100 liraya kadar, tekerrürü halinde 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.

X - 31 inci maddenin 7 nci bendinde yazılı etiket ve fiyat listesi koymak mecburiyetine riayet etmeyenler hakkında 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ve tekerrürü halinde 100 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir haftadan üç aya kadar hapis cezası hükmolunur. Şu kadar ki fiilin kasde makrur olmayarak hata veya zühul eseri olduğu anlaşılan hallerde ceza yarıya kadar indirilebileceği gibi tamamen de iskât olunabilir.

XI - Yukarıki bentlerde yazılı ticaretten men ile dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılması cezası, bu dükkân, mağaza ve ticarethanenin bulunduğu mevki için hayati ehemmiyeti hâiz olması halinde verilmeye. Bu takdirde hükmolunacak ağır para cezasının yarısı artırılır.

Madde 58 — I - 34 üncü madde muhalefince kurulan birliklere girmeyen veya girdikten sonra kendiliğinden çıkan, yahut birlik statüsüne göre çıkarılan tacirler ve sanayi erbabi bu birliklere girmedeğe veya tekrar alınmadıkça birliklerin mevzuu olan işleri işgal etmekte menedilirdir. Bu memnuniyete rağmen bu birliklerin mevzuu olan işleri işgal edenler

hakkında 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan üç aya kadar hapis cezası hükümlenir.

II - 36 ncı maddenin 1 inci bendine göre deniz nakil vasıtalarının çalıştırılması hakkında Hükümetçe itiraz edilen karara muhalefet edenler veya ettirenler veya bu fiillere bilerek yardım edenler 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir seneden beş seneye kadar hapis cezasına mahkûm edilir. Bu fiilin işlenmesinden tevellüt eden veya edebilecek olan zarar hafif ise yukarıdaki suçları işleyenler hakkında 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte üç aydan bir seneye kadar hapis, pek hafif ise 25 liradan 100 liraya kadar ağır para cezası hükümlenir.

III - 36 ncı maddenin 1 inci bendine göre kara nakil vasıtalarının çalıştırılması hakkında Hükümetçe itiraz edilen karara muhalefet edenler 100 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezasına, tekrerrürü halinde 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan altı aya kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

IV - 36 ncı maddenin 1 inci bendine göre seyrüseferin tanzim, tahdit veya men'i ve âzami nakil ücretlerinin tâyinî hususunda Hükümetçe itiraz olunan karara riayet etmeyenler hakkında 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezası ve tekrerrürü halinde 500 liradan 5.000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan altı aya kadar hapis cezası hükümlenir.

V - 36 ncı maddenin 1 inci bendine göre lüzum görülen yerlerde çalıştırılmasına karar verilen hususî nakil vasıtalarında çalışanların kabule şayan mazeretleri olmaksızın işlerini terketmelerinin memnûyetini hakkında Hükümetçe itiraz olunan karara riayet etmeyenler alsakları günlük ücretin beş mislinde yirmi beş misline kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekrerrürü halinde iki misli para cezasıyla birlikte on beş günden iki aya kadar hapis cezası hükümlenir.

VI - 36 ncı maddenin 5 inci bendi hükümüne riayet etmeyenler hakkında 50 liradan 250 liraya kadar ağır para cezası ve tekrerrürü halinde 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan üç aya kadar hapis cezası hükümlenir.

VII - 36 ncı maddenin 6 ncı bendi hükmüne muhalefet edenler hakkında 1.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla birlikte üç seneden on seneye kadar hapis cezası hükümlenir. Şu kadar ki, 100 ton dan yukarı buhar ve motör ile işleyen gemilerde hükümlenilecek ağır para cezası geminin rayiç kıymetinden aşağı olamaz.

VIII - 37 ncı maddede yazılı zirai iş mükellefiyetine riayet etmeyenler hakkında 53 üncü maddenin 2 nci bendinde yazılı ceza hükümleri tatbik olunur.

IX - Zirai iş mükellefiyeti tatbik edilen bölgelerde sahibine katli lüzumu olmayan her nevi ziraaat vasıtalarından kira mukabilinde istifade edilmesinde Hükümetçe itiraz edilen kararlara riayet etmeyenler 10 liradan 100 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Madde 59 — I - 38 inci maddenin 1 inci bendinde yazılı zeriyyatın çeşit, nevi ve nispeti hakkında Hükümetçe itiraz olunan karara muhalefet edenler 25 liradan 300 liraya kadar ağır para cezasına, tekrerrürü halinde 50 liradan 600 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir haftadan üç aya kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

II - 38 ncı maddenin 1 inci bendinde yazılı herhangi bir mahsulün ektimini men hakkında Hükümetçe itiraz olunan karara muhalefet edenler 50 liradan 300 liraya kadar ağır para cezasına ve tekrerrürü halinde 100 liradan 600 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte 15 günden 3 aya kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

III - 38 ncı maddenin birinci bendinde yazılı ziraatin ve hayvan yetiştirilmesinin usul ve istikametleri hakkında Hükümetçe itiraz olunan kararlara riayet etmeyenler hakkında 100 liraya kadar ağır para cezası hükümlenir.

IV - 38 ncı maddenin 2 nci bendinde yazılı küçük ve büyük baş hayvanları Hükümetçe itiraz olunan kararlara muhalif olarak ticaret kasdiyle satın alanlar, satanlar, herhangi bir surette başkasına devredenler, nakledenler ve kesenler veya kesirini zaruri kılacık şeklinde küçük ve büyük baş hayvanları sakatlayanlar hakkında müsadere hükmü harîç olmak üzere 54 ncü maddenin 1 inci bendinde yazılı ceza hükümleri tatbik olunur.

V - 40 ncı maddede yazılı araziye hububat ekmek ve ektirmek hakkında Hükümetçe itiraz edilecek karara riayet etmeyenler 100 liradan 1.000 liraya kadar ağır para cezasına ve tekrerrürü halinde 250 liradan 2.500 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte bir aydan altı aya kadar hapis cezasına mahkûm edilir.

VI - 42 ncı maddenin 2 nci bendi hükmüne riayet etmeyenler hakkında 10 liradan 50 liraya kadar ağır para cezası hükümlenir. Şu kadar ki, tâyin oluncak ağır para cezası, tesbit edilen ihtiyaç haricinde

kullanılan veya sarf ve istihlak edilen madde ve hayvanların bedelin-den ve ödünç verilen paraların tutarından aşağı olamaz.

VII - 65 inci maddenin 1 inci bendi mücbince salâhiyetli memurlar tarafından istenilen malûmatı vermeyen ve vesika ve defterleri göstermeyenler 25 liradan 250 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir. Tekrerrürü halinde ceza iki misline çıkarılır.

VIII - Bu kanunun 11 inci ve 14 üncü maddelerine göre yapılacak tevziata ve verilecek vesikalara esas olmak üzere istenen malûmatı kasten hakikate muhalif olarak bildirenlerin fiilleri umumi hükümlere göre daha ağır bir ceza müstelzim olmadık takdirde 10 liradan 100 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte üç aya kadar hapis cezası hükümlenir.

Şu kadar ki, bu fiil, şahsî ihtiyaç için istenen beyannamelere taallük ettiği takdirde faileri hakkında hapis cezası hükümlenmez.

Madde 62 — 55 ncı maddenin 6 ve 7 nci fıkralarıyla 56 ncı maddenin 4, 5 ve 6 ncı fıkralarında ve 57 ncı maddede ve 58 ncı maddenin 1 inci fıkrasında yazılı suçların faileri hakkında hükümlenilecek para cezalarından dolayı bunların çalıştırdıkları ticaret veya sanayi müessesesi veya sair hükmî şahıslar malen ve müteselsilen mesuldürler.

Madde 63 — Bu kanuna göre verilip katliyen hükümlerin hülasaları, masraflı mahkûma ait olmak üzere negrolunur. Ancak, mevzuu itibarıyla nehrinde fayda tasavvur olunmayan seyir satıcıların ve sair küçük tacirlerin işledikleri basit suçlara veya iş mükellefiyetine riayet etmeyenlere taallük eden hükümler mahkeme kararlarıyla nehrinden istisna edilebilir. Ferî ceza olan dükkân, mağaza ve ticarethanenin kapatılması hakkındaki hükümlerin hülasaları büyük harflerle yazılarak dükkân ve mağaza ve ticarethanenin göze çarpan yerine yapıştırılır.

Madde 64 — I - Bu kanuna taallük eden işlerde vazife ve salâhiyetlerini suiistimal edenler veya bu suretle diğer bir suç işleyenler ve vazifede ihmal ve terahide bulunanlar hakkında Türk Ceza Kanunu ile diğer kanunlarda muayyen olan cezalar iki kat olarak hükümlenir.

II - Memur ve müstahdemlerin bu kanunun tatbiki dolayısıyla işledikleri suçlardan veya bu kanunun tatbikiyle mükellef makam ve mahkemelerin emir ve taleplerini ve bu kanunla kendilerine mevdu takip ve tahkik vazifelerini ihmal veya suiistimal etmelerinden dolayı haklarında yapılacak cezalarda memurun muhakematına dair kanun hükümleri tatbik olunmaz.

Vali ve vali muavinleri, kaymakamlar ve belediye reisleri ve heyet halinde itiraz ettikleri kararlardan dolayı belediye daimî encümen âzaları ve merkezin emriyle tahkik ve teftiş için gönderilen ikinci fıkrâ hükümlerinden müstesnadır.

III - Millî Koruma Kanununa taallük eden işlerde, İktisadî Devlet teşekkülü ve müesseselerinin idare ve murakabe uzuvları ile memur ve müstahdemleri ve bu kanuna göre vazifelenen hususî hukuk hükümlerine tabi müesseselerin memur ve müstahdemleriyle bu müesseselerin hükmî şahsiyeti hats olanlarının idare ve murakabe uzuvları, hakikî şahıslara ait olanlarının sahipleri ve müdürleri Devlet memuru gibi cezalandırılır.

Madde 65 — I - Bu kanun hükümlerinin tatbikinde salâhiyetli memurlara lüzum görülen her türlü malûmatın verilmesi ve her nevi vesikaların ve defterlerin gösterilmesi mecburdur.

II - Bu memurlar, vazifelerinin ifası sırasında bu kanunun cezalandırdığı fiillere muttall olduklarında, Meşhûb Suçların Muhakeme Usulü Kanununun dördüncü maddesi hükümlerini tatbik ederler. Talep vukuunda zabita makam ve memurları bu memurlara yardım etmeğe mecburdurlar.

III - Bu kanunun tatbikini temin için vali ve kaymakamlar veya bunların yazılı emirleriyle vazifelenen memurlar ev, mağaza, ticarethane, ambar ve samanlık ve sair her türlü mal konulabilen yerlerde arama yapabilirler.

IV - Arama sırasında mahalle muhtarının ve bulunmadık takdirde ihtiyar heyetinden birinin huzuru şarttır. Arama sırasında aranacak yerin ve malın sahibi veya ziyâdetleri ve bunlar bulunmazlarsa sırasıyla müesseseleri veya hususlarından veya kendisiyle sakin olanlardan veya hut komşularından mümeyyiz biri hazır bulundurulur.

V - Köylerde yapılan aramalarda muhtar ile ihtiyar heyetinden biri ve muhtar bulunmadık zaman ihtiyar heyetinden biri ile komşularından biri ve ihtiyar heyetinden kimse bulunmadık zaman komşulardan iki kişi hazır bulundurulur.

VI - Cezâkimesinde zarar görülen fevkalâde haller müstesna olmak üzere mesken veya sair binalarda gece arama yapılmaz.

VII - Her arama neticesinde kanun hükümlerine muhalif olarak saklanmış veya saklanmak istenilmiş mallar zuhur ederse bu mallar alınarak

Hükümetin evvelce tesbit etmiş olduğu mahallere sevki ve teslim edilir ve diğer bedelleri emaneten Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası şubelerine ve bulunmayan yerlerde mal şandıklarına yatırılır. Bu suretle malları alınan hükmi ve hakiki şahıslar aleyhine Millî Korunma Kanununa tevfitkan ayrıca ceza takibat yapılır.

VIII - Arama neticesinde kanun hükümlerine muhalif olarak saklanmış veya saklanmak istenilmiş mallar zuhur etmiş bulunması, hazır bulunanların ayrı ayrı izahlarını ihtiva eden iki nüsha zabıt varakası derhal mahallinde tutulur.

Eğer kanun hükümlerine muhalif olarak saklanmış veya saklanmak istenilmiş mallar zuhur etmişse bunların miktarı ve müfredatı ve o günkü hal ve vasıfları zabıt varakasında ayrı ayrı gösterilir. Arama neticesinde tutulan bu zabıt varakasının bir nüshası derhal mal sahiplerine veya zilyedine ve mal zuhur etmemişse arananların yerin sahibine veya zilyedine verilir.

Madde 66 — Aşağı haddi altı ay ve daha ağır cezayı müstelzim cürümlerde mazunlar duruşmaya mevkufen sevk olunur. Şu kadar ki, son tahkikat sırasında mahkeme mazunun nakdi kefaletle tahliyesine karar verebilir.

Hükümden sonra Meşhûr Suçların Muhakeme Usulüne dair kanunun (13) üncü maddesi hükmü tatbik olunur.

Madde 67 — I - Adliye Vekâleti lüzum görülen yerlerde, bu kanunla 1609 ve 4237 sayılı kanunların hükümlerine giren suçlara, bu kanun hükümlerine göre evrak ve vesikalardan sayılan evrak ve vesikalar üzerinde işlenen suçlara, bu kanunun 64 üncü maddesinde yazılı memurların işledikleri suçlara taallük eden davaları ve bu davaların görüldüğü sırada işlenen yalan yere şahadet suçlarına mütaallik davaları görmek üzere Hâkimler Kanununun her sınıf veya derecesindeki hâkimlerden müteşekkül olarak toplu veya tek hâkimli Millî Korunma Mahkemeleri kurulabilir.

II - Adliye Vekâleti bu mahkemelere ikinci sınıfta bulunan ve Temyize namzet gösterilmiş olan hâkimleri terfian ve birinci sınıfta bulunan hâkimleri naklen tayin edileceği gibi kadrodaki her dereceden maaslar karşılık tutulmak suretiyle daha aşağı derecelerdeki hâkimleri de tayin edebilir. Bu mahkemelerin işgü halinde Temyize namzet hâkimlerden bu mahkemelere terfian tayin olunanlardan açıkta kalanlar müktesep hakları mahfuz kalmak şartıyla ve kendi muvafakatleriyle dördüncü derecedeki bir hâkimliğe de tayin olunabilirler.

III - Bu mahkemelerde vazife alan hâkimlerin, müddetumumlarının ve kâtiplerin maasları bu kanunun 43 üncü maddesindeki sermayeden ödenir ve bu vazifelerin devamı müddetince de kendilerine yine bu sermayeden maaslarından gayri Adliye Vekâletince tensip ve Başvekilce tasvip olunacak aylık maktu tazminat verilebilir.

IV - Bu mahkemelerin işgü halinde 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 79 ve 80 nci maddeleri mucibince alâkâhılara tediyе olunacak maaslar bu kanunun 43 üncü maddesindeki sermayeden ödenir.

V - Adliye Vekâleti bu mahkemelerin kaza muntakalarını, bu mahkemelerin kurulmadığı yerlerde bu kanuna göre vazifeli mahkemeyi tayin eder. Bu kanun hükümlerine giren bütün suçların davasını bir mahkeme adına rivet ettirebilir.

VI - Adliye Vekâleti Millî Korunma Mahkemelerinden ve bu mahkemelerin kurulmadığı mahallerde bu işlere bakmak üzere salâhiyetli bulunan mahkemelerden verilen hükümleri tetkik etmek üzere bu maddenin 2 nci bendinde yazılı hâkimlerden Temyiz Mahkemesinde hususi bir daire teşkiline ve bu daireye lüzumu kadar raporları tayinine de salâhiyetlidir. Bunların maasları 43 üncü maddedeki sermayeden ödenir. 4 üncü bent hükmü bunlar hakkında da tatbik olunur.

Madde 68 — I - Bu kanuna göre kurulan veya bu kanunu tatbik ile tanzif edilen mahkemeler Meşhûr Suçların Muhakeme Usulü hakkındaki kanunun usul hükümlerini tatbik ederler.

II - Bu kanunla tekrardan dolayı hususî surette ceza tayin edilmiş olan hallerde tekrardan maksat, hüküm katılaşmaktan sonra aynı suçun tekrar işlenmesidir.

III - Bu kanunda yazılı suçlara teşebbüs halinde hıfâfına sarahat olmadığı takdirde umumi hükümler tatbik olunur.

IV - Aynı kasdi cürmî altında işlenmiş olan, muayyen bir cins malın müteaddit defalar kanunen muayyen miktardan fazlaya kiraya verilmesi gibi haller bir suç sayılır ve bu hallerde Türk Ceza Kanununun 80 nci maddesi hükmü tatbik olunur.

V - Bu kanuna göre toplu olarak teşkil edilen Millî Korunma Mahkemelerine hükümlenmiş 15 güne kadar hapis ve 500 liraya kadar ağır para cezalarına taallük eden hükümler katı olup temiz edilemez.

Madde 69 — I - Bu kanun hükümleri dairesinde itihaz edilecek karar ve muameleler hakkında kaza mercilerinden tehirî icra ve tedbirî ihtiyatî kararları verilemez.

II - Bu kanunun tatbikına mütaallik olarak kullanılan her türlü evrak veya Hükümetçe istihlâki tahdit olunan maddelere mütaallik karne veya vesikalar, resmî evrak ve vesikalardan madüt olup bunlar üzerinde işlenecek sahtekârik cürümleri hakkında Türk Ceza Kanununun resmî evrak üzerinde işlenen sahtekârik cürümlerine mütaallik hükümleri tatbik olunur.

III - Bu kanunla 1609 ve 4237 sayılı kanunlarda yazılı suçları salâhiyetli merciler tarafından haber alınmadan evvel müsbit delilleriyle birlikte bu mercilere haber veren veya bu suçları fiilen meydana çıkaran kişilere aşağıda yazılı esaslar dairesinde ikramiye verilebilir:

Muhbire ikramiye verilebilmek için ihbarın, suç delillerinin elde edilmesine imkân verecek surette ve vaktinde yapılmış olması şarttır. Verilecek ikramiye, ihbarın mevzuuna dâhil suçlardan dolayı hükmedilen para cezasıyla müsadere olunan malların satış kıymetinin yüzde onunun tecavüz edemez. İkramiye para cezasının tahsilinden ve müsadere olunan malların satışından sonra verilir.

Suçun meydana çıkarılmasında büyük gayretleri sebkettiği tahkikatla tesbit olunan memurlar da yukarıki fıkra yazılı ikramiyeden istifade ettirilebilir.

İkramiyeden istifade etmek yahut kendilerine veya başkalarına haksız sair menfaatler temin eylemek kastıyla suçsuz olduklarını bildikleri kişiler hakkında suç tasni ve ihbar edenler veya bu maksatlarla şantaj yapanlar hakkında kanunen muayyen cezalar üç misli olarak hükümlenir ve bu kabil suçların muhakemeleri de 67 nci maddede göre kurulan veya salâhiyetli kılınan mahkemelerde görülür.

Madde 2 — Millî Korunma Kanununa 4180 sayılı kanunla eklenen maddeler kaldırılmıştır.

Madde 3 — Bu kanun neşri tarihinden merdidir.

Madde 4 — Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

5/8/1944

No.	Başlığı	Dünya Tertip	Çift	Sabite	Kesaf Casus Sayı	
Kanunlar :						
3780	Millî Korunma Kanunu	26/1/1940	3	21	438	4417
3964	Millî Korunma Kanununa bazı maddelerinin değiştirilmesi dair kanun	25/12/1940	3	22	21	4609
4156	Millî Korunma Kanununa bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun	29/12/1941	3	23	107	4998
4180	Millî Korunma Kanununa bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun	3/2/1942	3	23	232	5025

Yeniden yapılacak su işleri için gelecek senelere geçici taahhüt icrasına mezuhiyet verilmesi hakkındaki 3132 sayılı kanuna ek kanun

Kanun No: 4649

Kabul tarihi: 3/8/1944

Madde 1 — Su işleri için 3132 ve 4100 sayılı kanunlarla sarfına mezuhiyet verilen (81) milyon liraya ilâvete Nafia bütçesine her sene konulacak tahsisatla karşılanmak üzere (40) milyon liraya kadar heriki senelere geçici taahhüd altına girilmeğe Nafia Vekili mezdurur. Bu tahsisatın malî programı Maliye ve Nafia Vekilleri tarafından tesbit edilir.

(81) milyon lira ile faizleri her sene Devlet borçları bütçesine konacak tahsisattan ödenir.

Suların işletme hasılatı bütçeye irat kaydedilir.

Madde 2 — Birinci madde mucibince Ziraat Bankasının temin edilecek krediden ve bütçeye konacak tahsisattan faizleriyle birlikte ödenmek üzere yapılacak su işleri için senelik tediyе miktarı (8) milyon lirayı geçmemek üzere (40) milyon liraya kadar bono ihracına Maliye Vekili mezdurur.

Madde 3 — 4100 sayılı kanunun 4 üncü maddesinde gösterilen müddet 1950 mali yılı sonuna kadar uzatılmıştır.

Madde 4 — 3483 sayılı kanunun dördüncü maddesi kaldırılmıştır.

Madde 5 — Bu kanun neşri tarihinden merdidir.

Madde 6 — Bu kanunun hükümlerini icraya Maliye, Nafia ve Ziraat Vekilleri memurdur.

5/8/1944

No.	Başlığı	Dünya Tertip	Çift	Sabite	Kesaf Casus Sayı	
Kanunlar :						
3132	Yeniden yapılacak su işlerine 31.000.000 lira tahsis ve bunun için gelecek senelere geçici taahhüt icrasına mezuhiyet verilmesi hakkında	19/2/1937	3	18	406	3539
3483	Mühletli su işleri için sarfedilecek paraların süresi sınırlı hakkında kanun	9/7/1938	3	19	1467	3925
4100	Yeniden yapılacak su işlerine 31 milyon lira tahsis hakkındaki 3132 ve bu paranna sureti temini hakkındaki 3483 sayılı kanunlara ek kanun	19/8/1941	3	22	1506	4855

me
nin
i?
den
ara
yük
ir.
or —
bütün
termesi
ene bu
de va-
eltmek
essese-
rakabe
ikasını
tasav-
n do-
heyet
batib-
istah-
çoğlu,
boz-
özler,
Top-
t et-
inde
sab-
aza-
aha
yu-
atın
da,

Sehir

haberleri

Karaborsa şirketi ortakları adliyede

Yapılan tahkikatın son neticeleri

Kurdukları şirkete aid evrak tetkik edilirken karaborsa ticareti yapmak maksadile birleştikleri meydana çıkan Şevket Erentok, İbrahim Yusumut ve Yusuf Kapancı dün İthalâtçı Birlikleri Millî Korunma teşkilâtı tarafından Millî Korunma Müddeiumumiliğine verilmişlerdir.

Öğrendiğimize göre, şirketin ortakları arasında yapılan mukavelede şöyle bir madde vardır: «Her şerik malı azamî fiata satmak için müşteri arıyacaktır. Şeriklerden biri bu normal azamî fiattan daha yüksek fiat bulmağı taahhüd ederse bu takdirde malı normal azamî fiata satılmıyarak daha yüksek fiat bulmağı taahhüd eden şerikin emrine tutulur. Bu şerik malı daha yüksek fiata satmağı garanti için mal kıymetinin yarısını şürekâya depo eder. Satış vuku bulursa normal azamî fiatla daha yüksek satış fiatı arasındaki farkın yarısı satışı yapan şerike ve diğer yarısı üç şerike taksim olunur.»

Ek. F.1. Kahveye Yapılacak Zam İçin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Verilen Bilgi

T. C.
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube: 2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Şifreyi yazan makam	Riyaseticumhur U. Kıtblığı: İZMİR	Geldiği tarih	14.3.1942
Şifrenin tarihi	14.3.1942	Açanın imzası	Adnan Zafir
Şifrenin numarası		Dosya numarası	114/371

Yükesek Başvekil Dr. Refik Saydam
A N K A R A

Çay fiyatına kiloda yedi buçuk lira , kahve fiyatına kiloda üç lira zam ve bu iki maddenin iki gün için satışdan men'i hakkındaki Koordinasyon kararı tasdik edilmiştir . İnönü .

K . Gedeleş

030	01			40	240	6
-----	----	--	--	----	-----	---

-2-

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 240 - Sıra No: 6

T. C. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BAŞVEKÂLET
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: 104/84

14.3.1942

Sifre te

Riyaseticumhur Umumi Kâtibliğine

TAKİBEN

Çay fiyatına kiloda yedi buçuk lira , kahve fiyatına kiloda üç
lira zam yapılması ve zamdan evvel bu iki maddenin iki gün için satış-
dan men'i ile beyana tabi tutulması hakkındaki iki Koordinasyon Hey'e-
ti kararının yüksek tasdika arzını rica ederim .

Hususî Kalem 14.3.1942 tarih ve 114 sayılıdır .

Başvekil
Dr.Refik Saydam

Şifre edildi
A.Z.

030	01			40	240	6
-----	----	--	--	----	-----	---

2

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 240 - Sıra No: 6

Ek. F.2. Koordinasyon Heyeti Kararları Tam Listesi (1-588)

Karar Sayısı	Karar Tarihi	Kararname Sayısı	T. C. Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı	Karar
K/1	24 Şubat 1940	2/12898	28 Şubat 1940 – Sayı:4445	Milli Korunma Kanununun uygulanması için Büro kurulması
K/2	26 Şubat 1940	2/12899	27 Şubat 1940 – Sayı:4444	Ereğli kömür havzasındaki üretimin artırılması, düzenlenmesi ve gereken sermayenin verilmesi
K/3	26 Şubat 1940	2/12899	27 Şubat 1940 – Sayı:4444	Ereğli Havzası Kömürleri Satış Birliği kurulması
K/4	26 Şubat 1940	2/12899	27 Şubat 1940 – Sayı:4444	Ereğli Kömür Havzasında üretimin düzenlenmesi
K/5	26 Şubat 1940	2/12899	27 Şubat 1940 – Sayı:4444	Kok Üretimini belirlenecek bölgelere sevk edilerek stoklar kurulması ve dağıtım işinin Etibank'a verilmesi
K/6	4 Mart 1940	2/12957	5 Mart 1940 – Sayı:4450	Şeker ve pancar fiyatlarının artırılması
K/7	5 Mart 1940	2/13018	13 Mart 1940 – Sayı:4457	Devlet Demiryolları ve Limanları iş yerlerinde fazla çalışma
K/8	5 Mart 1940	2/13019	13 Mart 1940 – Sayı:4457	İthalatçı toptancı tacirler birliklerinin kurulması
K/9	5 Mart 1940	2/13020	13 Mart 1940 – Sayı:4457	Fatura verilmesi mecburiyeti
K/10	11 Mart 1940	2/13059	15 Mart 1940 – Sayı:4459	Üretim araç ve malzemesi alımı için Ziraat Vekaleti emrine 2.500.000. Lira verilmesi
K/11	11 Mart 1940	2/13060	15 Mart 1940 – Sayı:4459	İnhisarlar iş yerlerinde fazla çalışma
K/12	16 Mart 1940	2/13069	20 Mart 1940 – Sayı:4463	Yabancı limanlara yapılacak seferlerin izine bağlanması
K/13	16 Mart 1940	2/13070	20 Mart 1940 – Sayı:4463	Maden kömürü navlunlarının belirlenmesi
K/14	19 Mart 1940	2/13117	25 Mart 1940 – Sayı:4467	Krom satışlarının Etibank tarafından yönetilmesi
K/15	3 Nisan 1940	2/13215	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Askeri fabrikalarda İş Kanununun 50.maddesinin uygulanmaması
K/16	3 Nisan 1940	2/13216	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Demirlere el konulması
K/17	3 Nisan 1940	2/13217	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Vilayet merkezlerinde kiralarn artırılmaması
K/18	3 Nisan 1940	2/13218	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Yalvaç Deri Fabrikasının işletilmesi
K/19	3 Nisan 1940	2/13219	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Dikiş ipliği imali için sermaye verilmesi
K/20	3 Nisan 1940	2/13220	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	İthalatçı Birlikleri Statüsünün tasdik edilmesi
K/21	12 Nisan	2/13259	16 Nisan 1940 –	Maden Kömürü

	1940		Sayı:4486	navlunlarının belirlenmesi
K/22	13 Nisan 1940	2/13266	18 Nisan 1940 – Sayı:4488	Bazı gaz dubalarının satın alınması
K/23	14 Mayıs 1940	2/13468	20 Mayıs 1940 – Sayı:4513	Gazete sayfa sayısının kısıtlanması
K/24	14 Mayıs 1940	2/13469	20 Mayıs 1940 – Sayı:4513	Darphanede fazla çalışma
K/25	14 Mayıs 1940	2/13471	20 Mayıs 1940 – Sayı:4513	Dokuma ve İplik Fabrikalarında fazla çalışma
K/26	14 Mayıs 1940	2/13472	20 Mayıs 1940 – Sayı:4513	Krom üreticilerine avans verilmesi
K/27	27 Mayıs 1940	2/13555	31 Mayıs 1940 – Sayı:4523	Ziraat aletlerinin işletilmesi için sermaye verilmesi
K/28	31 Mayıs 1940	2/13627	8 Haziran 1940 – Sayı:4530	Maarif Matbaasında fazla çalışma
K/29	31 Mayıs 1940	2/13628	8 Haziran 1940 – Sayı:4530	Fiyat Murakabesinin teşkilatlandırılması
K/30	31 Mayıs 1940	2/13647	8 Haziran 1940 – Sayı:4530	Gümrüklerden çekilmeyen malların Hükümetçe çekilmesi
K/31	10 Haziran 1940	2/13668	17 Haziran 1940 – Sayı:4537	Bazı Nafia inşaatında ücretli iş mükellefiyeti uygulaması
K/32	15 Haziran 1940	2/13728	21 Haziran 1940 – Sayı:4541	Kağıt ithali için sermaye verilmesi
K/33	22 Haziran 1940	2/13745	27 Haziran 1940 – Sayı:4546	Kağıt tüketiminin kısıtlanması
K/34	27 Haziran 1940	2/13786	29 Haziran 1940 – Sayı:4548	Saatlerin bir saat ileri alınması
K/35	4 Temmuz 1940	2/13870	10 Temmuz 1940 – Sayı:4557	Gazete sayfa sayısının kısıtlanması
K/36	4 Temmuz 1940	2/13871	10 Temmuz 1940 – Sayı:4557	14 sayılı kararla verilen sermayenin arttırılması
K/37	4 Temmuz 1940	2/13872	10 Temmuz 1940 – Sayı:4557	Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna borç verilmesi
K/38	4 Temmuz 1940	2/13873	10 Temmuz 1940 – Sayı:4557	Fiyat Murakabe Komisyonları
K/39	4 Temmuz 1940	2/13874	10 Temmuz 1940 – Sayı:4557	Siirt Un Fabrikasının iyileştirilmesi
K/40	4 Temmuz 1940	2/13875	10 Temmuz 1940 – Sayı:4557	İpek böceği tohumu için sermaye verilmesi
K/41	17 Temmuz 1940	2/13928	25 Temmuz 1940 – Sayı:4570	Romanya'ya yapılacak tiftik satışının Ziraat Bankası tarafından idare edilmesi
K/42	25 Eylül 1940	2/14440	4 Ekim 1940 – Sayı:4629	Devlet Demir Yolları iş yerlerinin hafta tatilinden istisna edilmesi
K/43	25 Eylül 1940	2/14441	4 Ekim 1940 – Sayı:4629	Devlet Denizyolları iş yerlerinde fazla çalışma
K/44	25 Eylül 1940	2/14443	4 Ekim 1940 – Sayı:4629	Defter ve Matbua normları
K/45	30 Temmuz 1940	2/14111	7 Ağustos 1940 – Sayı:4581	Gazete sayfa sayısının kısıtlanması
K/46	10 Ağustos 1940	2/14157	17 Ağustos 1940 – Sayı:4590	Devlet Demir Yolları İdaresine gerekli bakır stokunun temini

K/47	17 Ağustos 1940	2/14202	22 Ağustos 1940 – Sayı:4594	Hasankale Un Fabrikasının iyileştirilmesi
K/48	17 Ağustos 1940	2/14203	22 Ağustos 1940 – Sayı:4594	Fiyat Murakabe Teşkilatı
K/49	17 Ağustos 1940	2/14204	22 Ağustos 1940 – Sayı:4594	Milli Müdafaa için çalışan fabrikalarda fazla mesai yapılması
K/50(Gizli karar)	17 Ağustos 1940	2/14173		Milli Müdafaa Vekaletine verilen yetki
K/51	20 Ağustos 1940	2/14206	28 Ağustos 1940 – Sayı:4599	İpek kozası alımı için sermaye verilmesi
K/52	10 Eylül 1940	2/14317	21 Eylül 1940 – Sayı:4618	16 sayılı kararın ilgası
K/53	10 Eylül 1940	2/14318	21 Eylül 1940 – Sayı:4618	Kaza merkezlerinde kiralardan artırılmaması
K/54	10 Eylül 1940	2/14319	21 Eylül 1940 – Sayı:4618	Bazı makine ve aletlere el konulması
K/55	10 Eylül 1940	2/14320	24 Eylül 1940 – Sayı:4620	Şeker fabrikalarında fazla çalışma
K/56	13 Eylül 1940	2/14369	21 Eylül 1940 – Sayı:4618	Saatlerin bir saat geri alınması
K/57	13 Eylül 1940	2/14371	21 Eylül 1940 – Sayı:4618	Romorkör alımı
K/58	21 Eylül 1940	2/14401	26 Eylül 1940 – Sayı:4622	Kinin ithali için sermaye verilmesi
K/59	21 Eylül 1940	2/14402	26 Eylül 1940 – Sayı:4622	Pamuk alımı için sermaye verilmesi
K/60	21 Eylül 1940	2/14403	26 Eylül 1940 – Sayı:4622	Fındık alımı için sermaye verilmesi
K/61	21 Eylül 1940	2/14404	26 Eylül 1940 – Sayı:4622	Koordinasyon Bürosu kadrosunun yapılandırılması
K/62	19 Kasım 1940	2/14444	4 Aralık 1940 – Sayı:4677	Bazı ithal ve ihrac maddelerine fiyat tayin olunabilmesi
K/63	19 Kasım 1940	2/14445	4 Aralık 1940 – Sayı:4677	İhracat fiyat farklarından fon tesisi
K/64 (Gizli karar)	25 Eylül 1940	2/14446		Milli Müdafaa Vekaletine verilen yetki
K/65	11 Ekim 1940	2/14527	16 Ekim 1940 – Sayı:4639	Nafia inşaatında nakil araçlarının zorunlu çalışma yükümlülüğüne tabi tutulması
K/66	26 Ekim 1940	2/14595	4 Kasım 1940 – Sayı:4651	İncir ve üzüm alımı için sermaye verilmesi
K/67	24 Ekim 1940	2/14577	31 Ekim 1940 – Sayı:4650	Maden kömürü navlunlarının tespiti
K/68	24 Ekim 1940	2/14578	31 Ekim 1940 – Sayı:4650	29 Ekimde çıkacak gazetelerin kısıtlamadan istisnası
K/69	6 Kasım 1940	2/14638	11 Kasım 1940 – Sayı:4657	Kağıt tüketiminin kısıtlanması
K/70	13 Kasım 1940	2/14655	18 Kasım 1940 – Sayı:4663	Bazı şileplerin satın alınması
K/71	13 Kasım 1940	2/14656	18 Kasım 1940 – Sayı:4663	Geyve algarinasının satın alınması
K/72	9 Kasım 1940	2/14657	18 Kasım 1940 – Sayı:4663	10 Kasımda çıkacak gazetelerin kısıtlamadan

				istisnası
K/73	13 Kasım 1940	2/14658	18 Kasım 1940 – Sayı:4663	Oluklu ve oluksuz saçlara el konulması
K/74	30 Kasım 1940	2/14782	4 Aralık 1940 – Sayı:4677	Lastik ve sudkostik ithali
K/75	19 Kasım 1940	2/14703	22 Kasım 1940 – Sayı:4667	Özel ulaşım araçlarının trafiğe çıkışlarının kısıtlanması
K/76	28 Kasım 1940	2/14713	5 Aralık 1940 – Sayı:4678	Buğday ve çavdara el konması
K/77	28 Kasım 1940	2/14714	5 Aralık 1940 – Sayı:4678	Hububat satış fiyatlarının belirlenmesi
K/78	2 Aralık 1940	2/14790	7 Aralık 1940 – Sayı:4680	Gazete sayfa sayısının kısıtlanması
K/79	4 Aralık 1940	2/14803	10 Aralık 1940 – Sayı:4682	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/80	24 Aralık 1940	2/14911	28 Aralık 1940 – Sayı:4698	İstanbul'da yapağılara el konması
K/81	9 Aralık 1940	2/14834	13 Aralık 1940 – Sayı:4685	Milli Müdafanın kırtasiye tahdidinden istisnası
K/82	18 Aralık 1940	2/14900	24 Aralık 1940 – Sayı:4694	Tütün alımı için sermaye verilmesi
K/83	18 Aralık 1940	2/14901	24 Aralık 1940 – Sayı:4694	Zeytinyağı alımı için sermaye verilmesi
K/84	18 Aralık 1940	2/14902	24 Aralık 1940 – Sayı:4694	Çuval alımı için yetki verilmesi
K/85	24 Aralık 1940	2/14912	27 Aralık 1940 – Sayı:4697	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/86	24 Aralık 1940	2/14913	27 Aralık 1940 – Sayı:4697	47 sayılı kararla verilen kredinin arttırılması
K/87	24 Aralık 1940	2/14914	27 Aralık 1940 – Sayı:4697	Üretici dışındaki kişilerden de pamuk satın alınması
K/88	24 Aralık 1940	2/14915	27 Aralık 1940 – Sayı:4697	Milli Müdafanın kırtasiye tahdidinden istisnası
K/89	24 Aralık 1940	2/14916	27 Aralık 1940 – Sayı:4697	76 sayılı karardaki müddetin uzatılması
K/90	30 Aralık 1940	2/14974	6 Ocak 1941 – Sayı:4704	10 sayılı kararla verilen sermayenin tezyidi
K/91	2 Ocak 1941	2/14986	6 Ocak 1941- Sayı:4704	76 sayılı karar hükümlerinin bazı mıntıkları kapsaması
K/92	24 Ocak 1941	2/15058	30 Ocak 1941 – Sayı:4721	İki deniz motoruna trafiğe çıkma izni verilmesi
K/93	21 Ocak 1941	2/15054	24 Ocak 1941 – Sayı:4716	82 sayılı kararla verilen sermayenin arttırılması
K/94	24 Ocak 1941	2/15059	30 Ocak 1941 – Sayı:4721	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/95	30 Ocak 1941	2/15108	15 Şubat 1941 – Sayı:4735	Pamuk ipliği satış ve dağıtımının düzenlenmesi
K/96	5 Şubat 1941	2/15137	15 Şubat 1941 – Sayı:4735	Dahiliye Bakanlığının kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/97	3 Nisan 1940	2/13217	11 Nisan 1940 – Sayı:4482	Kibrit fabrikasında fazla çalışılması
K/98	14 Şubat	2/15194	20 Şubat 1941 –	Gayrimenkul kira

	1941		Sayı:4739	bedelleri
K/99	14 Şubat 1941	2/15165	8 Şubat 1941 – Sayı:4737	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/100	14 Şubat 1941	2/15166	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	31 sayılı karardaki sürenin azaltılması
K/101	14 Şubat 1941	2/15167	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	İstanbul Elektrik ve Tramvay İdaresi iş yerlerinde fazla çalışma
K/102	14 Şubat 1941	2/15168	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	İaşe Müsteşarlığı kurulması
K/103	14 Şubat 1941	2/15169	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	Petrol Ofisi kurulması
K/104	14 Şubat 1941	2/15170	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	Ticaret Ofisi kurulması
K/105	14 Şubat 1941	2/15171	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	Fazla mesai ücretleri
K/106	18 Şubat 1941	2/15226	22 Şubat 1941 – Sayı:4741	Çocuklarla kadınların yapacakları işler
K/107	12 Şubat 1941	2/15164	14 Şubat 1941 – Sayı:4734	Üretici elindeki fazla hububata el konulması
K/108	14 Şubat 1941	2/15172	18 Şubat 1941 – Sayı:4737	76 sayılı karar hükümlerinin bir defa daha uygulanması
K/109	14 Şubat 1941	2/15195	20 Şubat 1941 – Sayı:4739	Adliye Bakanlığının kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/110	14 Şubat 1941	2/15196	20 Şubat 1941 – Sayı:4739	Devlet Demiryollarının kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/111(Gizli karar)	14 Şubat 1941	2/151573		Hububata el koyma kararı
K/112	14 Şubat 1941	2/15197	20 Şubat 1941 – Sayı:4739	78 sayılı karara bir hüküm ilavesi
K/113	18 Şubat 1941	2/15227	22 Şubat 1941 – Sayı:4741	Kanarya şilebinin alımı
K/114	18 Şubat 1941	2/15228	22 Şubat 1941 – Sayı:4741	Siirt Un Fabrikasına el konması
K/115	18 Şubat 1941	2/15224	21 Şubat 1941 – Sayı:4740	Tek tip ekmek çıkarılması
K/116	1 Mart 1941	2/15268	6 Mart 1941 – Sayı:4751	Gemi seferlerinin düzenlenmesi ve navlunların tespiti
K/117	1 Mart 1941	2/15269	6 Mart 1941 – Sayı:4751	85 sayılı kararın deniz nakil vasıtalarını da kapsamı
K/118	1 Mart 1941	2/15270	6 Mart 1941 – Sayı:4751	75 sayılı karara bir hüküm ilavesi
K/119	1 Mart 1941	2/15271	6 Mart 1941 – Sayı:4751	Linyit üretimi ve nakliyesi ile ilgili işlerin idaresi için İktisat Vekaletine yetki verilmesi
K/120	10 Mart 1941	2/15374	19 Mart 1941 – Sayı:4762	Petrol Ofisi kadrosunun onaylanması
K/121	10 Mart 1941	2/15375	19 Mart 1941 – Sayı:4762	Göz taşı ve potas ithali
K/122	17 Mart 1941	2/15389	21 Mart 1941 – Sayı:4764	Koordinasyon Bürosu kadrosunun tadili
K/123	17 Mart 1941	2/15402	21 Mart 1941 –	Ticaret Ofisi kadrosunun

			Sayı:4764	onaylanması
K/124	26 Mart 1941	2/15464	1 Nisan 1941 – Sayı:4773	Devlet Limanları İdaresinin kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/125	2 Nisan 1941	2/15521	5 Nisan 1941 – Sayı:4777	Askerden dönen kişilerin taksilerine plaka verilmesi
K/126	2 Nisan 1941	2/15522	5 Nisan 1941 – Sayı:4777	Tütün alımı için verilen sermayenin artırılması
K/127	27 Mart 1941	2/15490	3 Nisan 1941 – Sayı:4775	Pamuklara el konması
K/128	2 Nisan 1941	2/15503	5 Nisan 1941 – Sayı:4777	Ankara Elektrik İdaresi iş yerlerinde fazla çalışma
K/129	7 Nisan 1941	2/15544	12 Nisan 1941 – Sayı:4783	Jandarma Genel Komutanlığının kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/130	1 Nisan 1941	2/15502	2 Nisan 1941 – Sayı:4774	Şeker fiyatlarının artırılması
K/131	7 Nisan 1941	2/15551	12 Nisan 1941 – Sayı:4783	Poyraz tankerinin alımı
K/132	16 Nisan 1941	2/15593	21 Nisan 1941 – Sayı:4790	Bazı özel nakil araçlarına plaka verilmesi
K/133	14 Nisan 1941	2/15586	14 Nisan 1941 – Sayı:4789	Maden kömürü navlunlarının belirlenmesi
K/134	14 Nisan 1941	2/15587	19 Nisan 1941 – Sayı:4789	Zirai Kombinalar Teşkilatına ilave yapılması
K/135	17 Nisan 1941	2/15621	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	Bazı özel nakil araçlarına plaka verilmesi
K/136	17 Nisan 1941	2/15638	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	İthal ve ihrac maddelerine fiyat tespiti ve fon tesisi için yetki verilmesi
K/137	17 Nisan 1941	2/15622	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	Un stoku için İstanbul Belediyesine sermaye verilmesi
K/138	17 Nisan 1941	2/15623	22 Nisan 1941 – Sayı:4791	Bazı nakil araçlarına ücretli çalışma mecburiyeti konması
K/139	25 Nisan 1941	2/15658	5 Mayıs 1941 – Sayı:4800	Mısır mahsulüne el konması
K/140	28 Nisan 1941	2/15674	9 Mayıs 1941 – Sayı:4804	Emniyet Umum Müdürlüğünün kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/141	28 Nisan 1941	2/15678	9 Mayıs 1941 – Sayı:4804	Maarif Matbaasında ücretli iş mükellefiyeti uygulanması
K/142(Gizli karar)				
K/143	14 Mayıs 1941	2/15803	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	Ziraat Bankası tarafından gereğinde bono ihracı
K/144	14 Mayıs 1941	2/15780	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	Bazı inşaat aletlerine el konması
K/145	14 Mayıs 1941	2/15773	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	İpek kozası mübayaacılarına %2 komisyon verilmesi
K/146	14 Mayıs 1941	2/15770	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	Münakalat Bakanlığının kırtasiye kısıtlamasından istisnası
K/147	14 Mayıs 1941	2/15777	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	Bazı sınai müesseselerin ithalatçı birliklerine girmeğe mecbur

				olmadıkları
K/148	14 Mayıs 1941	2/15778	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	3000 telgraf direğine el konması
K/149	14 Mayıs 1941	2/15796		Milli Korunma Muhasebe Bürosu kadrosunun düzenlenmesi
K/150	14 Mayıs 1941	2/15797	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	Göztaşı fiyat farklarının alıcılara iadesi
K/151	14 Mayıs 1941	2/15804	24 Mayıs 1941 – Sayı:4816	Fiyat murakabe teşkilatının genişletilmesi
K/152	14 Mayıs 1941	2/15805	23 Mayıs 1941 – Sayı:4815	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/153 (Gizli karar)	22 Mayıs 1941	2/15827		İngilizlere ait bir askeri heyetin bir otomobiline ve bir motosikletine İzmir Belediyesi tarafından plaka ve çalışma izni verilmesi
K/154	26 Mayıs 1941	2/15880	31 Mayıs 1941 – Sayı:4822	Kırtasiye kısıtlamasının kaldırılması
K/155	26 Mayıs 1941	2/15881	31 Mayıs 1941 – Sayı:4822	Tiftik alımı için Ticaret Ofisine yetki verilmesi
K/156	31 Mayıs 1941	2/15894	5 Haziran 1941 – Sayı:4826	İşe Heyet ve müdürlükleri kurulması
K/157	9 Haziran 1941	2/15955	18 Haziran 1941 – Sayı:4837	Hububata el konması
K/158	9 Haziran 1941	2/15914	13 Haziran 1941 – Sayı:4833	İşe teşkilatına tahsisat verilmesi
K/159	9 Haziran 1941	2/15915	13 Haziran 1941 – Sayı:4833	Sivas Çimento Fabrikası inşaatında fazla çalışma
K/160	6 Haziran 1941	2/15956	18 Haziran 1941 – Sayı:4837	Ekmek çeşnisinin değiştirilmesi
K/161	13 Haziran 1941	2/15974	19 Haziran 1941 – Sayı:4838	77 sayılı kararın ilgası
K/162	13 Haziran 1941	2/15975	19 Haziran 1941 – Sayı:4838	Tahsis edilen sermaye faizlerinin kimin tarafından ödeneceği
K/163	13 Haziran 1941	2/15976	19 Haziran 1941 – Sayı:4838	41 sayılı karar tatbikatı için % 1 komisyon verilmesi
K/164	17 Haziran 1941	2/16027	23 Haziran 1941 – Sayı:4841	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/165	17 Haziran 1941	2/16007	23 Haziran 1941 – Sayı:4841	Ticaret Bakanlığının kararnamesiz yaptırdığı muamelelerden doğan karların fona alınması
K/166	17 Haziran 1941	2/16028	23 Haziran 1941 – Sayı:4841	Mobilyalı binaların kira bedelleri
K/167	28 Haziran 1941	2/16093	4 Temmuz 1941 – Sayı:4851	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/168	24 Haziran 1941	2/16061	2 Temmuz 1941 – Sayı:4849	Ziraat makinelerinin işletilmesi için sermaye verilmesi
K/169	3 Temmuz 1941	2/16125	9 Temmuz 1941 – Sayı:4855	139sayılı kararın bazı mıntıkları daha

				kapsaması
K/170	3 Temmuz 1941	2/16126	9 Temmuz 1941 – Sayı:4855	Hususi bir otomobile plaka verilmesi
K/171	15 Temmuz 1941	2/16245	25 Temmuz 1941 – Sayı:4869	78 sayılı kararın tadili
K/172	15 Temmuz 1941	2/16241	21 Ağustos 1941 – Sayı:4892	5 sayılı karar karlarının hususi bir fon hesabına alınması
K/173	15 Temmuz 1941	2/16243	25 Temmuz 1941 – Sayı:4869	Özel bir otomobile plaka verilmesi
K/174	15 Temmuz 1941	2/16242	25 Temmuz 1941 – Sayı:4869	Ticaret Ofisi teşkilatının genişletilmesi
K/175				Bu karar çıkarılmadan iptal edilmiştir.
K/176	15 Temmuz 1941	2/16244	25 Temmuz 1941 – Sayı:4869	Taksilerin serbest çalışması
K/177	25 Temmuz 1941	2/16257	2 Ağustos 1941 – Sayı:4876	Bazı vilayetlerde muhabere malzemesine el konulması
K/178	7 Ağustos 1941	2/16366	14 Ağustos 1941 – Sayı:4886	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/179	5 Ağustos 1941	2/16358	14 Ağustos 1941 – Sayı:4886	Ekmek çeşnisinin değiştirilmesi
K/180	7 Ağustos 1941	2/16359	14 Ağustos 1941 – Sayı:4886	157 sayılı kararın bazı mıntıkları daha kapsaması
K/181	25 Ağustos 1941	2/16465	28 Ağustos 1941 – Sayı:4898	Hububat alım fiyatlarına zam yapılması
K/182	13 Ağustos 1941	2/16392	19 Ağustos 1941 – Sayı:4890	168'le verilen mütedavil sermayenin bir kısmının sabit sermayeye çevrilmesi
K/183	13 Ağustos 1941	2/16393	19 Ağustos 1941 – Sayı:4890	Kuru fasulye ve pirinç mubayaası
K/184 (Gizli karar)	13 Ağustos 1941	2/16394		Ticaret Vekaletine verilen yetki
K/185 (Gizli karar)	13 Ağustos 1941	2/16395		Başbakana verilen yetki
K/186	13 Ağustos 1941	2/16412	19 Ağustos 1941 – Sayı:4890	Büyük deniz vasıtalarının demirleme yerine giriş ve çıkışlarında motorlarını işletebilmeleri
K/187	21 Ağustos 1941	2/16451	27 Ağustos 1941 – Sayı:4897	Safranbolu'da bazı nakil vasıtalarının ücretli iş mükellefiyetine tabi tutulması
K/188	21 Ağustos 1941	2/16452	27 Ağustos 1941 – Sayı:4897	Şeker fabrikalarında İş Kanununun kadınlarla küçükler hakkındaki hükümlerinin uygulanmaması
K/189	21 Ağustos 1941	2/16453	27 Ağustos 1941 – Sayı:4897	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/190	21 Ağustos 1941	2/16454	25 Ağustos 1941 – Sayı:4895	Pamuklu mensucat satış ve dağıtımının

				düzenlenmesi
K/191	25 Ağustos 1941	2/16480	28 Ağustos 1941 – Sayı:4898	Verilen bazı sermayelerin iptali
K/192 (Gizli karar)	22 Ağustos 1941	2/16487		Ticaret Vekaletine verilen yetki
K/193	26 Ağustos 1941	2/16520	2 Eylül 1941 – Sayı:4901	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/194	26 Ağustos 1941	2/16504	2 Eylül 1941 – Sayı:4901	Orak makineleri yedek parçalarının satılabilmesi
K/195	27 Eylül 1941	2/16623	2 Ekim 1941 – Sayı:4927	127 sayılı karardaki pamuk fiyatlarının artırılması
K/196	17 Eylül 1941	2/16604	22 Eylül 1941 – Sayı:4918	Kibrit fabrikasında çocukların fazla çalışması
K/197	17 Eylül 1941	2/16605	22 Eylül 1941 – Sayı:4918	Kükürt ithali için sermaye verilmesi
K/198	17 Eylül 1941	2/16606	22 Eylül 1941 – Sayı:4918	Çimento fiyatlarının tespiti
K/199	27 Eylül 1941	2/16624	2 Ekim 1941 – Sayı:4927	Ereğli kömür havzasında orman katiyat ve nakliyat işlerinde iş mükellefiyeti tesisi
K/200	22 Eylül 1941	2/16617	2 Ekim 1941 – Sayı:4927	Yapağılara el konması
K/201	8 Ekim 1941	2/16696	13 Ekim 1941 – Sayı:4936	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/202 (Gizli karar)	11 Ekim 1941	2/16706		Ticaret vekaletine verilen yetkinin genişletilmesi
K/203	8 Ekim 1941	2/16697	13 Ekim 1941 – Sayı:4936	Fiyat murakabe teşkilatının genişletilmesi
K/204	3 Ekim 1941	2/16698	13 Ekim 1941 – Sayı:4936	Un stoku tesisi için Ticaret Bakanlığına yetki verilmesi
K/205	18 Ekim 1941	2/16705	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	Un stoku için İstanbul Belediyesine verilen sermayenin iptali
K/206	18 Ekim 1941	2/16722	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	İzmit Buz Fabrikasının bazı makinelerine el konması
K/207	18 Ekim 1941	2/16723	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	Hububat alım fiyatlarının artırılması
K/208	18 Ekim 1941	2/16724	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/209	18 Ekim 1941	2/16725	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	“Türk Gücü” motorunun satın alınması
K/210	18 Ekim 1941	2/16726	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	Verilen bazı sermayelerin iptali
K/211	18 Ekim 1941	2/16727	1 Kasım 1941 – Sayı:4947	Pancar fiyatlarının artırılması
K/212	10 Kasım 1941	2/16794	15 Kasım 1941 – Sayı:4959	Zamlı hububat fiyat müddetinin uzatılması
K/213	11 Kasım 1941	2/16800	17 Kasım 1941 – Sayı:4960	Maden kömürü navlunlarının tespiti
K/214	10 Kasım 1941	2/16826	19 Kasım 1941 – Sayı:4962	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi

K/215(Gizli karar)					
K/216	15 Kasım 1941	2/16842	22 Kasım 1941 – Sayı:4965		Ekmek çeşnisinin değiştirilmesi
K/217	16 Kasım 1941	2/16886	24 Kasım 1941 – Sayı:4966		95 sayılı kararın 4 üncü maddesinin ilgası
K/218	16 Kasım 1941	2/16887	24 Kasım 1941 – Sayı:4966		168 sayılı kararla verilen mütedavil sermayenin bir kısmının daha sabit sermayeye çevrilmesi
K/219	16 Kasım 1941	2/16888	24 Kasım 1941 – Sayı:4966		157 sayılı kararın 4 üncü maddesinin değiştirilmesi
K/220	24 Kasım 1941	2/16891	28 Kasım 1941 – Sayı:4970		Garp linyit ocaklarında ücretli iş mükellefiyeti tesisi
K/221	24 Kasım 1941	2/16892	28 Kasım 1941 – Sayı:4970		Fındık zararının fondan ödenmesi
K/222	24 Kasım 1941	2/16893	28 Kasım 1941 – Sayı:4970		Deniz Nakliyat Komisyonu Reisine munzam ücret verilmesi
K/223	24 Kasım 1941	2/16894	27 Kasım 1941 – Sayı:4969		Buğday unundan bazı maddelerin imalinin yasaklanması
K/224	27 Kasım 1941	2/16924	5 Aralık 1941 – Sayı:4976		İaşe Müdürlükleri kadrosunun genişletilmesi
K/225	27 Kasım 1941	2/16925	5 Aralık 1941 – Sayı:4976		Ticaret Müsteşarlığı kadrosunun genişletilmesi
K/226	27 Kasım 1941	2/16926	5 Aralık 1941 – Sayı:4976		İstanbul'da kerestelere el konması
K/227	27 Kasım 1941	2/16936	5 Aralık 1941 – Sayı:4976		Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/228	27 Kasım 1941	2/16937	5 Aralık 1941 – Sayı:4976		Fiyat murakabe komisyonları
K/229	27 Kasım 1941	2/16938	5 Aralık 1941 – Sayı:4976		Pamuk mubayaası için Ziraat Bankasına komisyon verilmesi
K/230	8 Aralık 1941	2/16952	15 Aralık 1941 – Sayı:4984		Bakır stoku için sermaye verilmesi
K/231	9 Aralık 1941	2/16961	15 Aralık 1941 – Sayı:4984		Petrol Ofisine ikraz salahiyeti verilmesi
K/232	9 Aralık 1941	2/16962	15 Aralık 1941 – Sayı:4984		Ticaret Ofisine ikraz salahiyeti verilmesi
K/233	9 Aralık 1941	2/16963	15 Aralık 1941 – Sayı:4984		Zamlı hububat fiyat müddetinin uzatılması
K/234	24 Aralık 1941	2/17112	9 Ocak 1942 – Sayı:5002		Pirinç ve fasulye sermayesinin artırılması
K/235(Gizli karar)					
K/236	24 Aralık 1941	2/17036	8 Ocak 1942 – Sayı:5001		Zirai Kombinalar kadrosunun genişletilmesi
K/237(Gizli karar)					
K/238(Gizli karar)	24 Aralık 1941	2/17113			Ticaret vekaletine verilen yetkinin genişletilmesi
K/239	24 Aralık 1941	2/17106	9 Aralık 1942 – Sayı:5002		Mısır alım fiyatlarının değiştirilmesi
K/240	24 Aralık 1941	2/17038	8 Ocak 1942 – Sayı:5001		Çift ve koşum hayvanlarının kasaplık olarak satılmaması
K/241	24 Aralık 1941	2/17039	8 Ocak 1942 – Sayı:5001		İstanbul'da Fabrikasında İktisadi ve Sınai Tesisat ve

				İşletme T.A.Ş. Fabrikasında fazla çalışma
K/242	24 Aralık 1941	2/17040	8 Ocak 1942 – Sayı:5001	Şeker Fabrikalarındaki fazla mesai ücretleri
K/243	13 Ocak 1942	2/17138	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Dört vilayette nakil vasıtalarına ücretli çalışma mükellefiyeti konması
K/244	13 Ocak 1942	2/17139	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Demiryolu nakliyat komisyonu kurulması
K/245	12 Ocak 1942	2/17160	16 Ocak 1942 – Sayı:5008	157 sayılı kararda değişiklik yapılması
K/246(Gizli karar)	13 Ocak 1942	2/17140		Ticaret Vekaletine verilen yetki
K/247	13 Ocak 1942	2/17141	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Ekmek ve ekmeklik hububat tüketiminin kısıtlanması
K/248	13 Ocak 1942	2/17142	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Petrol Ofisi kadrosunun değiştirilmesi
K/249	13 Ocak 1942	2/17143	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Kuş yemlerine el konması
K/250	13 Ocak 1942	2/17144	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Kuru baklaya el konması
K/251	13 Ocak 1942	2/17145	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Tütün piyasasına müdahale için verilen sermayenin artırılması
K/252	13 Ocak 1942	2/17146	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	İşe Müdür ve Amirlikleri kurulması
K/253(Gizli karar)	13 Ocak 1942	2/17147		El koyma kararı
K/254(Gizli karar)	21 Ocak 1942	2/17198		Ticaret Vekaletine verilen yetkinin genişletilmesi
K/255	21 Ocak 1942	2/17199	30 Ocak 1942 – Sayı:5020	Hububat ve saire unlarından çörek ve benzerlerinin yapılmasının yasaklanması
K/256	21 Ocak 1942	2/17200	30 Ocak 1942 – Sayı:5020	Bazı özel nakil vasıtalarına plaka verilmesi
K/257	17 Ocak 1942	2/17174	26 Ocak 1942 – Sayı:5016	200 sayılı karar hükümlerinin her tarafa teşmili
K/258	29 Ocak 1942	2/17205	4 Şubat 1942 – Sayı:5024	Verilen bazı sermayelerin iptali
K/259	29 Ocak 1942	2/17206	4 Şubat 1942 – Sayı:5024	Ziraat aletleri temini için sermaye verilmesi
K/260(Gizli karar)	29 Ocak 1942	2/17207		El koyma kararı
K/261(Gizli karar)	29 Ocak 1942	2/17208		El koyma kararı
K/262	13 Ocak 1942	2/17137	19 Ocak 1942 – Sayı:5010	Gemi seferlerinin tanzimi ve navlunların tespiti
K/263	19 Ocak 1942	2/17192	20 Ocak 1942 – Sayı:5011	Şeker alım satımının geçici olarak yasaklanması
K/264	22 Ocak 1942	2/17197	23 Ocak 1942 – Sayı:5014	Şeker fiyatlarının artırılması
K/265	7 Şubat 1942	2/17291	11 Şubat 1942 – Sayı:5030	İstanbul'daki kağıtlara el konması
K/266	31 Ocak 1942	2/17246	7 Şubat 1942 – Sayı:5027	Şeker pancarı fiyatlarının tespiti

K/267	7 Şubat 1942	2/17292	11 Şubat 1942 – Sayı:5030	İzmit buz fabrikasında elektrojen grubuna el konması
K/268(Gizli karar)	9 Şubat 1942	2/17282		El koyma kararı
K/269	7 Şubat 1942	2/17293	11 Şubat 1942 – Sayı:5030	İstanbul dışındaki gazetelerin aylık kağıt ihtiyacının beyana tabi tutulması
K/270	7 Şubat 1942	2/17294	11 Şubat 1942 – Sayı:5030	Hububat alım fiyatlarına zam yapılması
K/271	14 Şubat 1942	2/17311	20 Şubat 1942 – Sayı:5038	Ziraat işletmeleri kurumuna 1.000.000 lira ikrazına dair
K/272	7 Şubat 1942	2/17382	28 Şubat 1942 - Sayı:5045	İaşe teşkilatına tahsisat verilmesi
K/273	23 Şubat 1942	2/17383	28 Şubat 1942 – Sayı:5045	Romanya'dan petrol müşakları satın almak için ihraç edilecek malların satışından elde edilecek fonlar
K/274	25 Şubat 1942	2/17402	11 Mart 1942 – Sayı:5045	Romanya'ya petrol mukabili ihraç edilecek mallar için ticaret vekaletine fondan 1.500.000 liraya kadar ikraz yapılması
K/275	2 Mart 1942	2/17456	9 Mart 1942 – Sayı:5052	259 sayılı kararla tahsis edilmiş olan mütedavil sermayenin arttırılması
K/276	23 Şubat 1942	2/17384	28 Şubat 1942 – Sayı:5045	İskenderun limanı idaresinin Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü emrine verilmesi
K/277(Gizli karar)				
K/278	23 Şubat 1942	2/17386	28 Şubat 1942 – Sayı:5045	2/15888 sayılı kararnamenin 2nci maddesinin birinci fıkrasının değiştirilmesi
K/279	23 Şubat 1942	2/17387	28 Şubat 1942 – Sayı:5045	95 sayılı kararla verilmiş olan mütedavil sermayenin artırılması
K/280	2 Mart 1942	2/17457	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Ticaret Ofisine verilmiş olan sermayenin 14.000.000 lira olması
K/281	2 Mart 1942	2/17458	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Muhtaç çiftçiye ödünç tohumluk temini için mütedavil sermaye verilmesi
K/282	2 Mart 1942	2/17459	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Zirai kombinaların işletme masraflarında kullanılmak üzere mütedavil sermaye verilmesi
K/283	2 Mart 1942	2/17460	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Krom satışlarının tanzim ve idaresi için Etibank emrine mütedavil sermaye verilmesi
K/284	2 Mart 1942	2/17461	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Madenci Arif'e ait kaba tel çekme makinesinin

				satın alınması
K/285	2 Mart 1942	2/17462	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Yapağular hakkında 257 sayılı karar süresinin uzatılması
K/286	2 Mart 1942	2/17463	9 Mart 1942 – Sayı:5052	250 sayılı kararla belirlenmiş olan bakla fiyatlarının arttırılması
K/287	2 Mart 1942	2/17464	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Satın alınan ziraat makinelerinin kendisine bağlı müessese ve teşekküllere maliyet bedelinden satılması için Ziraat Vekaletine yetki verilmesi
K/288	2 Mart 1942	2/17473	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Çeltik ekimi talimatnamesinin 9 uncu maddesinin değiştirilmesi
K/289	2 Mart 1942	2/17465	9 Mart 1942 – Sayı:5052	Kağıt ve Matbaayı Düzenleme Bürosu kurulması
K/290	2Mart 1942	2/17466	11 Mart 1942 – Sayı:5054	Tuzlada Tuğla ve Ankara Çimento fabrikasındaki makine ve tesislere el konması
K/291	2Mart 1942	2/17467	11 Mart 1942 – Sayı:5054	216 numaralı karar mucibince imal edilen unlara % 25 oranına kadar mısır unu karıştırılabileceği
K/292	2 Mart 1942	2/17468	9 Mart 1942 – Sayı:5052	262 sayılı kararın tatbiki için İstanbul Mıntika Liman Reisine aylık munzam ücret verilmesi hakkında
K/293	26 Şubat 1942	2/17450	3 Mart 1942 – Sayı:5047	Gerek görülen yerlerde özel mahkeme kurulması için Dahiliye Vekaletine yetki verilmesi
K/294	11 Mart 1942	2/17511	25 Mart 1942 – Sayı:5066	Bazı özel nakil vasıtalarının seyrüseferine müsaade edilmesi
K/295	16 Mart 1942	2/17540	25 Mart 1942 – Sayı:5066	Dağıtma Ofisi kurulması
K/296	11 Mart 1942	2/17512	25 Mart 1942 – Sayı:5066	İstanbul'da Hayrettin Süleyman'a ait binanın işgali
K/297	5 Mayıs 1942	2/17850	11 Mayıs 1942 – Sayı:5103	240 sayılı kararın birinci ve üçüncü maddelerinin değiştirilmesi
K/298	18 Mart 1942	2/17559	25 Mart 1942 – Sayı:5066	247 sayılı kararla verilmiş olan tahsisatın arttırılması
K/299	16 Mart 1942	2/17554	17 Mart 1942 – Sayı:5059	Çay ve kahvenin beyana tabi tutulması
K/300	18 Mart 1942	2/17555	19 Mart 1942 – Sayı:5061	Çay ve kahve fiyatlarının belirlenmesi
K/301	23 Mart 1942	2/17574	1 Nisan 1942 – Sayı:5072	Okul kitapları için kağıt stoku yapmak üzere

				mütedavil sermaye verilmesi
K/302	7 Nisan 1942	2/17652	11 Nisan 1942 – Sayı:5081	Çimento fiyatlarının belirlenmesi
K/303	7 Nisan 1942	2/17630	11 Nisan 1942 – Sayı:5081	281 sayılı kararla tahsis edilmiş olan sermayenin tezyidi
K/304	13 Nisan 1942	2/17674	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	Yağlara el koyma, satış şekillerini tayin ve tespit etmek için Ticaret Vekaletine yetki verilmesi
K/305	7 Nisan 1942	2/17658	11 Nisan 1942 – Sayı:5081	Ziraat Bankasına aylık mizan ve bilanço gönderecek işletmelerin belirlenmesi
K/306	7 Nisan 1942	2/17659	11 Nisan 1942 – Sayı:5081	8490 sayılı kanun hükümlerinden istisna edilen teşekkül ve işletmeler
K/307	13 Nisan 1942	2/17675	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	İaşe Müsteşarlığı teşkilatının tadili
K/308	13 Nisan 1942	2/17676	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	Ticaret Ofisinin İskenderiye’de açacağı ajanlık kadrosu
K/309	16 Nisan 1942	2/17714	24 Nisan 1942 – Sayı:5091	Ziraat Bankası tarafından mübayaaya olunan pamuklar için bankaya %1 komisyon verilmesi
K/310	16 Nisan 1942	2/17715	24 Nisan 1942 – Sayı:5091	Yenihayat un fabrikasının iyileştirilmesi için açılmış olan kredinin arttırılması
K/311	13 Nisan 1942	2/17677	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	Bazı özel nakil vasıtalarının seyrüseferine müsaade edilmesi
K/312	13 Nisan 1942	2/17678	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	Kırtasiye talimatnamesinin 5 inci maddesinin değiştirilmesi
K/313	13 Nisan 1942	2/17679	18 Nisan 1942 – Sayı:5087	247 sayılı kararın ikinci maddesine bir fıkra ilavesi
K/314	5 Mayıs 1942	2/17858	11 Mayıs 1942 – Sayı:5103	Dağıtma Ofisinin merkez kadrosu
K/315	5 Mayıs 1942	2/17823	11 Mayıs 1942 – Sayı:5103	Bazı hususi otomobillere trafiğe çıkma izni verilmesi
K/316	25 Nisan 1942	2/17789	30 Nisan 1942 – Sayı:5096	Türk limanları arasında maden kömürü nakliyatı navlunlarının belirlenmesi
K/317	5 Mayıs 1942	2/17824	11 Mayıs 1942 – Sayı:5103	Bazı dinamo ve motorlara el konması
K/318	5 Mayıs 1942	2/17825	11 Mayıs 1942 – Sayı:5103	Milli Korunma Kanununun 36. maddesine dayanılarak bazı gemilerin satın alınması için Milli Müdafaa Vekaletine yetki verilmesi
K/319	5 Mayıs 1942	2/17826	14 Mayıs 1942 – Sayı:5106	Dağıtma Birlikleri kurulması

K/320	5 Mayıs 1942	2/17827	11 Mayıs 1942 – Sayı:5103	Subaşı teşkilatı kurulması
K/321	9 Mayıs 1942	2/17872	14 Mayıs 1942 – Sayı:5106	Hakiki hükmi şahıslara ait nakil vasıtalarının teşkilatlandırılması
K/322	9 Mayıs 1942	2/17873	14 Mayıs 1942 – Sayı:5106	Kininlerin beyana tabi tutulmasına ve kininlere el konması
K/323	9 Mayıs 1942	2/17874	14 Mayıs 1942 – Sayı:5106	Mersin limanındaki belediyeye ait beş iskelenin Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğüne devri
K/324	9 Mayıs 1942	2/17875	15 Mayıs 1942 – Sayı:5107	Ekmeklik, yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyacın dışında tüm hububata el konması
K/325	16 Mayıs 1942	2/17906	24 Mayıs 1942 – Sayı:5112	Gemi navlunlarının belirlenmesi
K/326	9 Mayıs 1942	2/17876	15 Mayıs 1942 – Sayı:5107	İstanbul ve havalisi Balık Avcılığı ve Sanayi Birliğini tesis üzere Ticaret Vekaletine yetki verilmesi
K/327	9 Mayıs 1942	2/17877	15 Mayıs 1942 – Sayı:5107	Koordinasyon Bürosuna tahsisat verilmesi
K/328	9 Mayıs 1942	2/17878	15 Mayıs 1942 – Sayı:5107	Prim ve sür primleri ödemeyen hayat sigortalarının inkitaa tabi tutulması
K/329	16 Mayıs 1942	2/17907	21 Mayıs 1942 – Sayı:5111	Askerlikten terhis olunanların otomobillerinin trafiğe çıkma izni verilmesi
K/330	16 Mayıs 1942	2/17908	21 Mayıs 1942 – Sayı:5111	Bazı özel nakil vasıtalarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/331	16 Mayıs 1942	2/17923	21 Mayıs 1942 – Sayı:5111	Koordinasyon bürosu kadrosunun tadil edilmesi
K/332	16 Mayıs 1942	2/17909	21 Mayıs 1942 – Sayı:5111	İstanbul Mahrukat Ofisinin kurulması
K/333	21 Mayıs 1942	2/17935	27 Mayıs 1942 – Sayı:5116	Muhasebe Şurasının kadro ve iade masrafları karşılığı olmak üzere 40.000 lira tahsisat verilmesi
K/334	21 Mayıs 1942	2/17936	27 Mayıs 1942 – Sayı:5116	Muhtaç çiftçilere ziraat alet ve vasıtaları temin etmek için verilmiş olan mütedavil sermayenin artırılması
K/335	21 Mayıs 1942	2/17956	27 Mayıs 1942 – Sayı:5116	Diyana ve Emek motorlarının sefere çıkmalarına izin verilmesi
K/336	25 Mayıs 1942	2/17992	30 Mayıs 1942 – Sayı:5119	Ereğli ömür havzasında ücretli iş mükellefiyeti uygulaması
K/337	25 Mayıs 1942	2/17991	30 Mayıs 1942 – Sayı:5119	Soma Değirmisaz ve Tavşanlı linyit havzalarında ücretli iş mükellefiyeti

K/338	5 Haziran 1942	2/18046	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Hasankale'deki un fabrikasının iyileştirilmesi için yapılan ikrazın ödeme şartları
K/339	25 Mayıs 1942	2/17993	30 Mayıs 1942 – Sayı:5119	İaşe Müsteşarlığı teşkilatı hakkındaki 307 sayılı kararın bazı hükümlerinin değiştirilmesi
K/340	5 Haziran 1942	2/18047	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Bazı özel nakil vasıtalarının seyrüseferine müsaade olunması
K/341	5 Haziran 1942	2/18087	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Muhtaç çiftçiye ziraat alet ve araçlarının temini için tahsis edilmiş olan mütedavil sermayenin 2.750.000 liraya yükseltilmesi
K/342	5 Haziran 1942	2/18048	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Motorlu, motorsuz nakil vasıtaları ithalatçıları birliği kurulması
K/343	5 Haziran 1942	2/18049	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Sermayesinin nısfından fazlasına Devletin iştirak ettiği müesseselerin kendi ihtiyaçları için yapacakları ithalat dolayısı ile birliklere girmeğe mecbur olmadıkları
K/344	5 Haziran 1942	2/18050	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Hususi muhakeme kurulmayan yerlerdeki cürümüş ve hükümlerinin neşri için tahsisat verilmesi
K/345	10 Haziran 1942	2/18108	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Türkiye mahdut mesuliyetli Basım İstihlak Kooperatifi şirketine 100.000 lira ikrazı
K/346				Çıkarılmadan iptal edilmiştir
K/347	5 Haziran 1942	2/ 18107	16 Haziran 1942 – Sayı:5133	Hakiki ve hükmi şahıslar ellerinde ve gümrüklerde bulunan belli özelliklerdeki kağıtların beyana tabii tutulması ve el konması
K/348	10 Haziran 1942	2/18109	13 Haziran 1942 – Sayı:5131	Taşkömürü ve kokun dağıtım şekli
K/349	8 Temmuz 1942	2/18352	17 Temmuz 1942 – Sayı:5160	Deri fabrikasına el konulması
K/350	24 Haziran 1942	2/18179	30 Haziran 1942 – Sayı:5145	Petrol şirketlerinin iş yerlerinin bazılarında fazla mesai yaptırılması
K/351	24 Haziran 1942	2/18180	30 Haziran 1942 – Sayı:5145	Hakiki ve hükmi şahıslara ait olup da gümrüklerden çıkarılmış veya çıkarılacak kamyonların satın alınması
K/352	24 Haziran 1942	2/18181	30 Haziran 1942 – Sayı:5145	Zirai aletler ithali için mütedavil sermaye

				verilmesi
K/353	24 Haziran 1942	2/18199	29 Haziran 1942 – Sayı:5144	Taş kömürü fiyatına zam yapılması
K/354	1 Temmuz 1942	2/18228	7 Temmuz 1942 – Sayı:5151	Maliye Vekaletine kağıt stokları için kredi verilmesi
K/355	27 Haziran 1942	2/18214	2 Temmuz 1942 – Sayı:5147	Taş kömürünün dahili fiyatlarını tanzim için, Ereğli Kömürleri İşletmesine fondan 2 milyon lira verilmesi
K/356	8 Temmuz 1942	2/18353	17 Temmuz 1942 – Sayı:5160	Genel sanayi ve Bölge sanayi birlikleri kurulması
K/357	8 Temmuz 1942	2/ 18354	16 Temmuz 1942 – Sayı:5159	Diş kauçuklarına el konulması
K/358	8 Temmuz 1942	2/18256	18 Temmuz 1942 – Sayı:5161	İstanbul, Ankara, İzmir İaşe Müdürlükleri kadrosuna ilaveler yapılması
K/359	15 Ağustos 1942	2/18600	22 Ağustos 1942 – Sayı:5191	Üreticide pamuk alımı için mütedavil sermaye verilmesi
K/360	15 Ağustos 1942	2/18599	22 Ağustos 1942 – Sayı:5191	Üreticiden incir ve üzüm satın alınması için mütedavil sermaye verilmesi
K/361	8 Temmuz 1942	2/18257	18 Temmuz 1942 – Sayı:5161	İstanbul Mahrukat Ofisi sermayesinin tezyidi
K/362	15 Ağustos 1942	2/ 18601	22 Ağustos 1942 – Sayı:5191	Kömür ocaklarında çalışan ameleye verilecek ekmek miktarı
K/363	18 Ağustos1942	2/18630	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Zirai kombinalar için verilmiş olan mütedavil sermayenin arttırılması
K/364	4 Ağustos1942	2/18516	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Resmi müesseselerdeki lüzumsuz kağıt ve kartonların Sümerbank'a verilmesi
K/365	15 Temmuz 1942	2/18364	17 Temmuz 1942 – Sayı:5160	Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satın alınacak olunacak hububatın fiyatı
K/366	15 Temmuz 1942	2/ 18365	17 Temmuz 1942 – Sayı:5160	Hububatın belli bir oranının satın alınması
K/367	1 Ağustos 1942	2/18438	11 Ağustos 1942 – Sayı:5181	Bazı maden ve sanayi iş yerlerinde fazla mesai yapılması
K/368	1 Ağustos 1942	2/18428		Hariciye Vekaletinde kurulmuş olan ithalatı tertip ve tanzim komisyonu emrine 150 şer lira aylıklı 2 daktilo kadrosu verilmesi
K/369	22 Temmuz 1942	2/18385	25 Temmuz 1942 – Sayı:5167	Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satılacak hububatın satış fiyatları
K/370	23 Temmuz 1942	2/18386	25 Temmuz 1942 – Sayı:5167	Subaşı teşkilatının kaldırılması
K/371	23 Temmuz 1942	2/18387	25 Temmuz 1942 – Sayı:5167	Fiat Murakabe Komisyon ve Heyetleriyle İaşe

				Müsteşarlığı vilayetler teşkilatının kaldırılması
K/372	23 Temmuz 1942	2/18388	25 Temmuz 1942 – Sayı:5167	324 numaralı kararın mısır el konma hükmünün geçici olarak kaldırılması
K/373	11 Ağustos 1942	2/18530	14 Ağustos 1942 – Sayı:5184	İaşe merkez teşkilatının kaldırılması
K/374	11 Ağustos 1942	2/18531	14 Ağustos 1942 – Sayı:5184	Dağıtma Ofisinin kaldırılması
K/375	15 Ağustos 1942	2/18575	17 Ağustos 1942 – Sayı:5186	Şeker pancarı fiyatlarının belirlenmesi
K/376	15 Ağustos 1942	2/18576	17 Ağustos 1942 – Sayı:5186	Şekerin beyana tabi tutulması
K/377	15 Ağustos 1942	2/18577	17 Ağustos 1942 – Sayı:5186	Şeker fiyatlarına zam yapılması
K/378	18 Ağustos 1942	2/18631	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Patates üreticilerine prim verilmesi
K/379	18 Ağustos 1942	2/18632	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Tahsis edilen bazı kredilerin iptali
K/380	25 Ağustos 1942	2/18636	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Kağıtlara el konma kararlarının iptali
K/381	18 Ağustos 1942	2/18637	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Hariciye Vekaletine bağlı olarak kurulacak ticari ve mali anlaşmalar müzakere heyeti kadrosu
K/382	25 Ağustos 1942	2/18638	28 Ağustos 1942 – Sayı:5196	Bazı çelik pulluk uç demirlerine el konması
K/383	26 Ağustos 1942	2/18658	2 Eylül 1942 – Sayı:5200	351 sayılı kararın ikinci maddesinin değiştirilmesi
K/384	26 Ağustos 1942	2/18664	2 Eylül 1942 – Sayı:5200	Kömür ve Linyit işletmeleri işçilerinin üçer saat fazla çalıştırılması
K/385	26 Ağustos 1942	2/18665	2 Eylül 1942 – Sayı:5200	274 sayılı kararın 1., 2., ve 6. maddelerinin değiştirilmesi
K/386	27 Ağustos 1942	2/18682	12 Eylül 1942 – Sayı:5209	Yapağı ve yünlerin beyan edilmesi ve el koyulması
K/387	10 Eylül 1942	2/18722	16 Eylül 1942 – Sayı:5212	1942 yılı çeltik ve pirinçlerine el konması
K/388	10 Eylül 1942	2/18746	18 Eylül 1942 – Sayı:5214	366 numaralı kararın 2. maddesine fıkralar ilave edilmesi
K/389	21 Eylül 1942	2/18753	28 Eylül 1942 – Sayı:5223	Kırtasiye talimatnamesinin 5. maddesine bir fıkra eklenmesi
K/390	26 Eylül 1942	2/18807	1 Ekim 1942 – Sayı:5225	Ulaşım araçlarına verilecek akaryakıt miktarının belirlenmesi ve kısıtlanması konusunda Ticaret Vekaletine yetki verilmesi
K/391	8 Ekim 1942	2/18848	20 Ekim 1942 – Sayı:5238	366 sayılı kararın bazı maddelerinin değiştirilmesi
K/392	11 Kasım 1942	2/18945	17 Kasım 1942 – Sayı:5259	Kömür nakliyatında tediye edilecek navlunlar

K/393	12 Kasım 1942	2/18953	14 Kasım 1942 - Sayı:5257	Nebati yağların belli bir miktarının satın alınması
K/394				Çıkarılmadan iptal edilmiştir
K/395	11 Kasım 1942	2/18946	17 Kasım 1942 - Sayı:5259	Vekalet ve müesseselere tahsis olunan sermaye teşkilat masraflarından bakiyesinin veya bir kısmının iptali
K/396	11 Kasım 1942	2/18947	17 Kasım 1942 - Sayı:5259	Milli Korunma Mahkemeleri kadrolarına iki savcı yardımcısı ilavesi
K/397	11 Kasım 1942	2/18948	17 Kasım 1942 - Sayı:5259	Kükürt ithali için Etibank'a tahsis edilmiş olan sermayenin arttırılması
K/398	11 Kasım 1942	2/18949	17 Kasım 1942 - Sayı:5259	Göztaşı ithali için sermaye verilmesi
K/399	10 Kasım 1942	18939	11 Kasım 1942 - Sayı:5254	Şekerin beyana tabi tutması
K/400	14 Kasım 1942	18940	16 Kasım 1942 - Sayı:5258	Şeker fiyatlarının arttırılması
K/401	10 Kasım 1942	2/18941	16 Kasım 1942 - Sayı:5258	Şeker pancarı fiyatına iki kuruş zam yapılması ve üreticilere prim verilmesi
K/402	24 Kasım 1942	2/19031	3 Aralık 1942 - Sayı:5273	325 sayılı karara bağlı listede değişiklik yapılması
K/403	12 Kasım 1942	2/18951	13 Kasım 1942 - Sayı:5256	399 sayılı kararın bir ve ikinci maddelerindeki müddetin uzatılması
K/404	14 Kasım 1942	2/18956	16 Kasım 1942 - Sayı:5258	369 sayılı kararın birinci maddesine bir fıkra eklenmesi
K/405	14 Kasım 1942	2/18957	16 Kasım 1942 - Sayı:5258	Bazı kimselerin mal stok etmelerinin yasaklanması
K/406	14 Kasım 1942	2/18958	16 Kasım 1942 - Sayı:5258	Kömür fiyatlarının belirlenmesi
K/407	19 Kasım 1942	2/19019	25 Kasım 1942 - Sayı:5266	391 sayılı kararın 3üncü maddesinin 2 numaralı fıkrasının değiştirilmesi
K/408	19 Kasım 1942	2/19020	25 Kasım 1942 - Sayı:5266	404 sayılı karar hükmünün Zonguldak Vilayetini kapsamı
K/409	24 Kasım 1942	2/19032	3 Aralık 1942 - Sayı:5273	Hakkari ve Mardin Vilayetlerinde nakil araçlarına ücretli çalışma mecburiyeti konulması
K/410	26 Kasım 1942	2/19085	5 Aralık 1942 - Sayı:5275	Hamdi Gamgam'a ait un ve irmik fabrikasına el konulması
K/411	2 Aralık 1942	2/19100	10 Aralık 1942 - Sayı:5279	391 numaralı kararın ikinci maddesine bir fıkra eklenmesi
K/412	2 Aralık 1942	2/19101	10 Aralık 1942 - Sayı:5279	Çimento tevzi ve satışının düzenlenmesi
K/413	8 Aralık 1942	2/19149	14 Aralık 1942 - Sayı:5282	9 sayılı kararın ikinci maddesine bir fıkra ilavesi

K/414	17 Aralık 1942	2/19230	5 Ocak 1943 - Sayı:5296	Demiryolları tamiratında ücretli iş mükellefiyeti tesisine
K/415	24 Aralık 1942	2/19212	30 Aralık 1942 - Sayı:5293	Milli Korunma Mahkemeleri kadrosuna ilaveler yapılması
K/416	28 Aralık 1942	2/19253	11 Ocak 1943 - Sayı:5301	Milli Korunma Muhasebe Bürosu kadrosunda değişiklik yapılması
K/417	29 Aralık 1942	2/19248	7 Ocak 1943 - Sayı:5298	Milli Korunma Mahkemelerinin 1943 kadro ve idare masrafları
K/418	22 Ocak 1943	2/19344	29 Ocak 1943 - Sayı:5317	Pulluk fiyatlarına zam yapılması
K/419	23 Ocak 1943	2/19345	29 Ocak 1943 - Sayı:5317	Bazı özel nakil araçlarına trafiğe çıkış izni verilmesi
K/420	7 Ocak 1943	2/19311	11 Ocak 1943 - Sayı:5308	Hububat mahsullerinden belli oranı ödemiş olanların geri kalan miktarını serbestçe satışa çıkabilmeleri
K/421	22 Ocak 1943	2/19346	29 Ocak 1943 - Sayı:5317	Milli Korunma Kanununa dayanarak belediyelere verilen görevlerin yapılması için tahsisat ve Dahiliye Vekaletine kadro verilmesi
K/422	6 Ocak 1943	2/19278	13 Ocak 1943 - Sayı:5303	İstanbul Mahrukat Ofisinin T. C. Ziraat Bankasına bilanço göndermesi
K/423	6 Ocak 1943	2/19280	13 Ocak 1943 - Sayı:5303	Başvekalet Koordinasyon Bürosu ile diğer teşkillerin 1943 yılı kadro ve idare masraflarına karşılık tahsisat verilmesi
K/424	13 Ocak 1943	2/19312	19 Ocak 1943 - Sayı:5308	Fiatların arttırılmasından önce el konarak alınmış olan bulgur ve pirinçlerin sahiplerine ödenecek paralar
K/425	13 Ocak 1943	2/19313	19 Ocak 1943 - Sayı:5308	Ekmeçlik un stoku için belediyelere 204 sayılı kararla verilen sermayenin arttırılması
K/426	16 Ocak 1943	2/19322	21 Ocak 1943 - Sayı:5310	325 sayılı kararla bağlı listede değişiklik yapılması
K/427	23 Ocak 1943	2/19347	29 Ocak 1943 - Sayı:5317	Merkezi Sipariş Bürosu daktiloları ile Ticari ve Mali Anlaşmalar müzakere heyeti reis ve daktilosunun 1943 ücretlerine karşılık tahsisat verilmesi
K/428	21 Ocak 1943	2/19338	27 Ocak 1943 - Sayı:5315	Göztaşı satış fiyatında meydana gelen farkın fondan ödenmesi
K/429	22 Ocak 1943	2/19369	10 Şubat 1943 - Sayı:5327	Zirai kombinalara merkez ve taşra kadrosu ve

				tahsisatı verilmesi
K/430	28 Ocak 1943	2/19373	1 Şubat 1943 – Sayı:5319	Türkiye Zirai Donatım Kurumu teşkili
K/431	3 Şubat 1943	2/19374	10 Şubat 1943 – Sayı:5327	Milli Korunma Mahkemelerinin hesaplarını tetkik için Adliye Vekaletinde bir büro kurulması
K/432	9 Şubat 1943	2/19409	13 Şubat 1943 – Sayı:5330	Fabrika, imalathane vesairenin tadilata tabi tutulması ve aletlerinin satılmasının İktisat Vekaletinin müsaadesine bağlanması
K/433	27 Şubat 1943	2/19527	6 Mart 1943 – Sayı:5348	Türkiye Zirai Donatım Kurumu teşkilat kadrosunun kabul ve onayı
K/434	22 Şubat 1943	2/19459	27 Şubat 1943 – Sayı:5342	Bazı özel nakil vasıtalarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/435	3 Mart 1943	2/19528	10 Mart 1943 – Sayı:5351	367 ve 384 sayılı kararların 2. maddelerinin değiştirilmesi
K/436				Çıkarılmadan iptal edilmiştir
K/437	16 Mart 1943	2/19579	25 Mart 1943 – Sayı:5364	Ticari Kredileri Tanzim Komitesinin masraflarına karşılık tahsisat verilmesi
K/438	6 Nisan 1943	2/19702	14 Nisan 1943 – Sayı:5381	İskenderun liman ve iskeleleri inşaatında fazla mesai yapılması
K/439	31 Mart 1943	2/19675	10 Nisan 1943 – Sayı:5378	363 sayılı kararla Ziraat Vekaletine verilen mütedavil sermayenin 60 bin lirasının sabit sermayeye tahvili
K/440	31 Mart 1943	2/19676	10 Nisan 1943 – Sayı:5378	400 sayılı kararla şeker fiyatlarına yapılan zammı ödemeyenlerin şekerlerinin maliyet fiyatıyla iade edebilecekleri
K/441	6 Nisan 1943	2/19703	14 Nisan 1943 – Sayı:5381	Çimento fiyatlarının artırılması
K/442	17 Nisan 1943	2/19743	28 Nisan 1943 – Sayı:5391	404 sayılı kararla tespit edilen fiyatların müdahale satışlarında da uygulanması
K/443	26 Nisan 1943	2/19811	25 Mayıs 1943 – Sayı:5412	Bazı özel nakil vasıtalarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/444	17 Nisan 1943	2/19744	28 Nisan 1943 – Sayı:5391	İktisat Vekaleti emrine verilen sermayelerle ilgili
K/445	19 Nisan 1943	2/19784	3 Mayıs 1943 – Sayı:5394	Milli Korunma mahkemeleri kadrosunda değişiklik yapılması
K/446	8 Mayıs 1943	2/19862	17 Mayıs 1943 – Sayı:5406	Kömür navlunlarının belirlenmesi

K/447	10 Mayıs 1943	2/19892	17 Mayıs 1943 – Sayı:5406	Kömür dışındaki madde navlunlarının belirlenmesi
K/448	3 Mayıs 1943	2/19844	3 Mayıs 1943 – Sayı:5396	Şeker satışının, naklinin ve imalatta kullanılmasının dört gün için yasaklanması
K/449	12 Mayıs 1943	2/19919	21 Mayıs 1943 – Sayı:5409	K/244 kararının birinci maddesinin değiştirilmesi
K/450	18 Mayıs 1943	2/19940	25 Mayıs 1943 – Sayı:5412	127 ve 195 sayılı kararlar tespit edilen pamuk fiyatları farkının fondan ödenmesi
K/451	18 Mayıs 1943	2/19940	25 Mayıs 1943 – Sayı:5412	Türkiye Zirai Donatım Kurumunun satacağı malzeme maliyet bedeline yüzde muayyen bir fark ilave olunabilmesi
K/452	13 Mayıs 1943	2/19930	15 Mayıs 1943 – Sayı:5405	1943 mahsulü hububat ve bakliyattan alınacak Devlet hisseleri
K/453	22 Mayıs 1943	2/19946	29 Mayıs 1943 – Sayı:5416	İzmit, Erdek ve Edremit iskelelerinin Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne devri
K/454	22 Mayıs 1943	2/19947	29 Mayıs 1943 – Sayı:5416	Türkiye Zirai Donatım Kurumu kadrosu ile ilgili
K/455	2 Temmuz 1943	2/20194	9 Temmuz 1943 – Sayı:5451	Söke’de Osman Pullukçu firmasında günde iki saat fazla mesai yapılması
K/456	2 Temmuz 1943	2/20195	9 Temmuz 1943 – Sayı:5451	Bazı özel ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi ve K/256 ile Ahmet Ataman adına verilmiş olan trafiğe çıkma izninin iptal edilmesi
K/457	8 Temmuz 1943	2/20235	14 Temmuz 1943 – Sayı:5455	Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne işletilmekte olan Çeltek linyit kömür madeninde ücretli iş mükellefiyeti uygulanması
K/458	8 Temmuz 1943	2/20236	15 Temmuz 1943 – Sayı:5456	Ziraat Vekaleti emrine tahsis olunan mütedavil sermayenin 700.000 lirasının daha sabit sermayeye tahvili
K/459	8 Temmuz 1943	2/20237	15 Temmuz 1943 – Sayı:5456	Zirai Kombinalar Dairesi kadrosuna ilave yapılması ve ilave edilecek kadronun 1943 takvim yılı altı aylık karşılığı için Ziraat Vekaletine tahsisat verilmesi
K/460	8 Temmuz 1943	2/20370	3 Ağustos 1943 – Sayı:5472	Bazı özel ulaşım araçlarına trafiğe çıkma

				izni verilmesi
K/461	16 Temmuz 1943	2/20302	24 Temmuz 1943 – Sayı:5464	433 sayılı kararın ikinci maddesindeki müddetin 6/7/1943 tarihinden itibaren yedi ay daha uzatılması
K/462	14 Temmuz 1943	2/20289	15 Temmuz 1943 – Sayı:5456	452 Sayılı kararın bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu karara yeniden bazı ilaveler yapılması
K/463	22 Temmuz 1943	2/20372	3 Ağustos 1943 – Sayı:5472	Bazı özel ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/464	26 Temmuz 1943	2/20358	28 Temmuz 1943 – Sayı:5467	Türk Çimento ve Kireci Anonim şirketine ait Zeytinburnu Çimento fabrikasına el konulması
K/465	9 Ağustos 1943	2/20426	20 Ağustos 1943 – Sayı:5487	İktisat Vekaletine Milli Korunma vazifeleri için tahsisat verilmesi
K/466	16 Ağustos 1943	2/20432	18 Eylül 1943 – Sayı:5511	421 Sayılı kararla kurulan kadronun lağvedildiği
K/467	16 Ağustos 1943	2/20453	18 Eylül 1943 – Sayı:5511	Milli Korunma mahkemeleri kadrosundaki değişiklikler
K/468	7 Ağustos 1943	2/20493	18 Eylül 1943 – Sayı:5511	Dar ve değişmez gelirliyle ordu ihtiyacının temini için yapılmakta olan hububat satışlarının fiyatları arasındaki farkın kaldırılması
K/469	18 Eylül 1943	2/20635	21 Eylül 1943 – Sayı:5513	1942 mahsulü pamuklara el konularak halen geçerli olan fiyatlarla satın alınması
K/470	11 Ekim 1943	2/20697	20 Ekim 1943 – Sayı:5536	İstanbul limanına bağlı Yazgan motoru için verilmiş olan trafiğe çıkma izninin 1/10/1943 tarihine kadar uzatılması
K/471	11 Ekim 1943	2/20698	20 Ekim 1943 – Sayı:5536	Taş kömürü ve kokun müesseselere göre tevziatına ve bu hususta alınacak tedbirler
K/472	23 Eylül 1943	2/20699	20 Ekim 1943 – Sayı:5536	Milli Korunma Kanununa dayanılarak verilen görevleri yerine getirmesi için İstanbul, Ankara, İzmir Belediyelerince kurulan teşkilata 1943 yılı için Ticaret Vekaleti tarafından 200 bin lira tahsisi
K/473	22 Kasım 1943	3/48	27 Kasım 1943 – Sayı:5567	Kömür dışındaki madde navlunlarının belirlenmesi
K/474	11 Ekim 1943	2/20700	20 Ekim 1943 – Sayı:5536	Bazı ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni

				verilmesi
K/475	15 Ekim 1943	2/20752	22 Ekim 1943 – Sayı:5538	Milli Korunma Kanunu'nun 7 inci maddesine müsteniden sanayi işletmelerinin kontrol edilmeleri
K/476	15 Ekim 1943	2/20753	22 Ekim 1943 – Sayı:5538	Gazete sahifelerinin tahdidi hakkında K/171 sayılı kararın değiştirilmesi
K/477	19 Ekim 1943	2/20778	1 Kasım 1943 – Sayı:5544	Ziraat Vekaletine, Devlet Çiftlikleri kurmak ve devlet adına ve hesabına ekim yapma görevi verilmesi
K/478	19 Ekim 1943	2/20779	5 Kasım 1943 – Sayı:5548	Muhtaç çiftçiye tohumluk temini ve tevzii için Ziraat Vekaletine 35.000 tona kadar tohumluk tahsis edilmesi
K/479	19 Kasım 1943	2/20780	1 Kasım 1943 – Sayı:5544	Kaloriferli binalarda kömür fiyatlarının kiraya yansıtılması
K/480	26 Ekim 1943	2/20824	9 Kasım 1943 – Sayı:5551	Ticaret Ofisi kadrosuna ilave yapılması
K/481	26 Ekim 1943	2/20843	12 Kasım 1943 – Sayı:5554	T. C. Ziraat Bankasında müteşekkil Milli Korunma Muhasebe Bürosunun kadrosunun değiştirilmesi
K/482	8 Kasım 1943	3/2	9 Kasım 1943 – Sayı:5551	Şeker mevcudunun beyana tabi tutulması
K/483	8 Kasım 1943	3/3	9 Kasım 1943 – Sayı:5551	1943 kampanyasında şeker pancarı fiyatlarının belirlenmesi ve müstahsile şeker primi verilmesi
K/484	13 Kasım 1943	3/13	19 Kasım 1943 – Sayı:5560	Türkiye Zirai Donatım Kurumu kadrosuna ilaveler yapılması
K/485	13 Kasım 1943	3/14	19 Kasım 1943 – Sayı:5560	Bazı ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/486	19 Kasım 1943	3/42	26 Kasım 1943 – Sayı:5566	Başvekalet Koordinasyon Bürosunun 1943 yılının takvim yılı için munzam tahsisat verilmesi
K/487	3 Aralık 1943	3/105	16 Aralık 1943 – Sayı:5579	Ticaret Vekilliğinin lüzum gördüğü maddelerin tüketim ve satış şeklini belirlemesi
K/488	13 Aralık 1943	3/136	22 Aralık 1943 – Sayı:5584	Dahiliye Vekaletine verilen tahsisatın arttırılması
K/489	29 Aralık 1943	3/200	7 Ocak 1944 – Sayı:5597	Milli Korunma Mahkemeleri merkezdeki muhasebe bürosunun 1944 takvim yılı kadro ve idare masrafı için tahsisat verilmesi
K/490	3 Ocak 1944	3/216	13 Ocak 1944 – Sayı:5602	Koordinasyon Bürosu, Kağıt Matbuayı

				Düzenleme Büroları ve Ticari Kredileri tanzim komitesine 1944 takvim yılı için tahsisat verilmesi
K/491	27 Aralık 1943	3/175	3 Ocak 1944 – Sayı:5593	Devlet hisseleri dışında bazı hububatın Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından primli fiyatla satın alınması
K/492	29 Aralık 1943	3/210	5 Ocak 1944 – Sayı:5595	Ticaret Vekaleti Merkez Teşkilatına eklenen kadrodaki müşavirliklerden birinin aylık ücretinin 500 liradan 600 liraya çıkarılması
K/493	3 Ocak 1944	3/217	13 Ocak 1944 – Sayı:5602	İktisat Vekaleti merkez teşkilatına ilave olunan kadronun değiştirilmesi ve bu teşkilat için 1944 yılı tahsisatı verilmesi
K/494	3 Ocak 1944	3/218	13 Ocak 1944 – Sayı:5602	Ticari ve mali anlaşmalar müzakere heyeti ile merkezi sipariş bürosuna tahsisat verilmesi ve eski tahsisatın iptali
K/495	8 Ocak 1944	3/231	14 Ocak 1944 – Sayı:5603	Çeşitli Vekalet ve müesseseler namına verilmiş olan tahsisat bakiyelerinin iptali
K/496	12 Ocak 1944	3/271	22 Ocak 1944 – Sayı:5610	Münakalat Vekaleti emrine verilen tahsisat ile ilgili
K/497	6 Ocak 1944	3/233	17 Ocak 1944 – Sayı:5605	3/232 sayılı kararnameyle Devlet Limanları Umum Müdürlüğüne verilen Samsun limanındaki iskelelerin Devlet Demiryolları İşletme Umum Müdürlüğüne devri
K/498	18 Ocak 1944	3/288	25 Ocak 1944 – Sayı:5612	Zirai Kombinalar Kurumunun merkez ve taşra teşkilatında düzenleme
K/499	24 Ocak 1944	3/297	29 Ocak 1944 – Sayı:5616	T. C. Ziraat Bankasında Müteşekkil Milli Korunma Muhasebe Bürosuna 1944 yılı için tahsisat verilmesi ve eski tahsisat bakiyesinin iptali
K/500	25 Ocak 1944	3/309	1 Şubat 1944 – Sayı:5618	Milli Korunma Mahkemelerinin kadrosunda yapılan düzenleme
K/501	25 Ocak 1944	3/310	1 Şubat 1944 – Sayı:5618	Dahiliye Vekaleti Merkez Teşkilatı Muhasebe bürosundaki muhasipliğin ücretinin 170 liraya çıkarılması
K/502	1 Şubat 1944	3/360	9 Şubat 1944 – Sayı:5625	İstanbul İttihat Değirmencilik T.A.Ş.,

				Şark Değirmenleri T.A.Ş. ve Kasımpaşa, Balat, Mumhane değirmenlerine ait iş yerlerinde fazla mesai yapılması
K/503	29 Ocak 1944	3/358	4 Şubat 1944 – Sayı:5621	Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğünce işletilen Samsun limanının, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmesine devri
K/504	1 Şubat 1944	3/361	9 Şubat 1944 – Sayı:5625	Bozuk kaliteli tütünlerin ihracının yasaklanması ve değeri karşılığında İnhisarlar İdaresi tarafından satın alınması
K/505	4 Şubat 1944	3/383	12 Şubat 1944 – Sayı:5628	Samsun Limanında mevcut 53 çaparla 5 motorun satın alınması için Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne yetki verilmesi
K/506	18 Şubat 1944	3/435	29 Şubat 1944 – Sayı:5642	433 sayılı kararın 2nci maddesindeki uygulama süresinin 3 ay daha uzatılması
K/507	28 Şubat 1944	3/459	7 Mart 1944 – Sayı:5648	K/373 sayılı kararla Ticaret Vekaleti merkez teşkilatına eklenen müfettiş kadrolarında düzenleme
K/508	28 Şubat 1944	3/460	7 Mart 1944 – Sayı:5648	Hayvan yemi tohumluklarının gereğinde maliyetten düşük fiyatla satılması için Ziraat Vekaletine yetki verilmesi
K/509	2 Mart 1944	3/499	9 Mart 1944 – Sayı:5650	356 sayılı kararla Maliye Vekaleti emrine verilen kredinin 10 milyon liraya çıkarılması
K/510	4 Mart 1944	3/522	15 Mart 1944 – Sayı:5655	Ticaretin tanzimi ve ihtikarla mücadele edilmesi
K/511	21 Mart 1944	3/572	4 Nisan 1944 – Sayı:5672	Gemi seferlerinin düzenlenmesi ve navlunların belirlenmesi
K/512	13 Mart 1944	3/559	16 Mart 1944 – Sayı:5656	İhtikarı Tetkik Komisyonları ve Milli Korunma Kontrolörlükleri kadrolarının onaylanması
K/513	10 Nisan 1944	3/679	19 Nisan 1944 – Sayı:5685	Küçük sanat kooperatifleri kurulması
K/514	13 Nisan 1944	3/687	2 Mayıs 1944 – Sayı:5695	“Yat Kulübü” motoruna trafiğe çıkma izni verilmesi
K/515	16 Mayıs 1944	3/772	24 Mayıs 1944 – Sayı:5712	Ticaret Bakanlığında Muhasebe Bürosu

				kurulması
K/516	15 Mayıs 1944	3/773	23 Mayıs 1944 – Sayı:5711	513 sayılı karara ilave yapılması
K/517	15 Mayıs 1944	3/774	24 Mayıs 1944 – Sayı:5712	511 sayılı karara bağlı cetvelde düzeltmeler yapılması
K/518	18 Mayıs 1944	3/800	31 Mayıs 1944 – Sayı:5718	Türkiye Madeni Sanayi Limitet Şirketinde fazla mesai yapılması
K/519	27 Mayıs 1944	3/852	7 Haziran 1944 – Sayı:5724	Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/520	27 Mayıs 1944	3/853	7 Haziran 1944 – Sayı:5724	Zirai Donatım Kurumu kadrosu ile ilgili
K/521	24 Mayıs 1944	3/846	2 Haziran 1944 – Sayı:5720	Taş kömürü dahili fiyatlarının düzenlenmesi için fondan 5 milyon lira verilmesi
K/522	24 Mayıs 1944	3/847	2 Haziran 1944 – Sayı:5720	Pamuk ipliği ve pamuklu dokuma primlerinden 15 milyon liranın Ereğli Kömür İşletmesine devri
K/523	10 Haziran 1944	3/992	20 Haziran 1944 – Sayı:5735	Eskihisar Çimento Fabrikasındaki bazı makinelere el konması
K/524	9 Haziran 1944	3/944	14 Haziran 1944 – Sayı:5730	Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/525	2 Haziran 1944	3/924	10 Haziran 1944 – Sayı:5727	Toprak Mahsulleri Ofisinin hububat alım ve satım fiyatlarının belirlenmesi, bakliyat ve çeltikten devlet hissesi alınması
K/526	29 Haziran 1944	3/1113	5 Temmuz 1944 – Sayı:5748	Petrol şirketleri iş yerlerinde fazla mesai yapılması
K/527	29 Haziran 1944	3/1111	5 Temmuz 1944 – Sayı:5748	Gümrüklerde kanuni sürelerini doldurmuş eşyanın resmi dairelere dağıtılması
K/528	15 Haziran 1944	3/1131	5 Temmuz 1944 – Sayı:5748	Bir özel otomobile plaka verilmesi
K/529	8 Temmuz 1944	3/1182	22 Temmuz 1944 – Sayı:5763	Şeker fiyat farklarının Hazineye devri
K/530	24 Temmuz 1944	3/1262	28 Temmuz 1944 – Sayı:5768	Devlet çiftliklerinde 2 milyon liralık tesisat yapılması
K/531	21 Temmuz 1944	3/1265	28 Temmuz 1944 – Sayı:5768	Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/532	3 Ağustos 1944	3/1355	9 Ağustos 1944 – Sayı:5778	1944 kampanyası şeker pancarı fiyatlarının tespiti
K/533	3 Ağustos 1944	3/1318	7 Ağustos 1944 – Sayı:5776	Bazı ilaçların satışlarının tanzimi
K/534	13 Eylül 1944	3/1519	4 Ekim 1944 – Sayı:5822	Ankara, İstanbul ve İzmir itfaiyelerinde çalışanların işlerini terk edememeleri
K/535	2 Ekim 1944	3/1544	11 Ekim 1944 – Sayı:5828	Kükürt ithali için verilen sermayenin iptali ve

					Etibank'a tahsis olunan diğer sermayelerin ikraz şeklinde kullanılması
K/536	22 Eylül 1944	3/1518	29 Eylül 1944 – Sayı:5818		“İz” motorunun satın alınması
K/537	30 Eylül 1944	3/1527	6 Ekim 1944 – Sayı:5824		Yargıtayda bir hususi daire ve üç yerde toplu mahkeme kurulması
K/538	30 Eylül 1944	3/1528	6 Ekim 1944 – Sayı:5824		İki özel otomobile plaka verilmesi
K/539	28 Eylül 1944	3/1524	2 Ekim 1944 – Sayı:5820		525 sayılı kararın 10 uncu maddesinin tadili
K/540	28 Eylül 1944	3/1525	2 Ekim 1944 – Sayı:5820		Ekmek istihkakının artırılması
K/541	28 Eylül 1944	3/1571	11 Ekim 1944 – Sayı:5828		Gemilerde çalışanların işlerini terk edememeleri
K/542	28 Eylül 1944	3/1572	11 Ekim 1944 – Sayı:5828		“Kerempe” motorunun satın alınması
K/543	16 Ekim 1944	3/1647	26 Ekim 1944 – Sayı:5841		Yalvaç Deri Fabrikasına verilen mütedavil sermayenin tasfiyesi
K/544	16 Ekim 1944	3/1648	26 Ekim 1944 – Sayı:5841		Kömür navlunlarının belirlenmesi
K/545	16 Ekim 1944	3/1649	26 Ekim 1944 – Sayı:5841		Bazı özel ulaşım araçlarına trafiğe çıkma izni verilmesi
K/546	21 Ekim 1944	3/1686	26 Ekim 1944 – Sayı:5841		Nebati yağlardan alınan Devlet hissesi fiyatlarının artırılması
K/547	25 Ekim 1944	3/1691	1 Kasım 1944 – Sayı:5845		Hububat ve bakliyat unlarından pasta vs. yapılabilmesi
K/548	9 Kasım 1944	3/1772	2 Aralık 1944 – Sayı:5869		Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/549	28 Ekim 1944	3/1739	7 Kasım 1944 – Sayı:5850		Çimento fiyatlarının tespiti
K/550	9 Kasım 1944	3/1773	25 Kasım 1944 – Sayı:5866		Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/551	9 Kasım 1944	3/1774	2 Aralık 1944 – Sayı:5869		Beş yaşına kadar sığır ve mandaların kasaplık olarak alım, satım ve kesimlerinin yasaklanması
K/552	16 Kasım 1944	3/1841	4 Aralık 1944 – Sayı:5870		Çivi üretim, satış ve fiyatlarının düzenlenmesi
K/553	23 Kasım 1944	3/1876	14 Aralık 1944 – Sayı:5879		523 sayılı kararla el konan bazı makinelerin serbest bırakılması
K/554	5 Aralık 1944	3/1865	11 Aralık 1944 – Sayı:5876		510 sayılı kararın bazı maddelerinin değiştirilmesi
K/555	13 Aralık 1944	3/1901	25 Aralık 1944 – Sayı:5888		Bazı özel otomobillere plaka verilmesi
K/556	13 Aralık 1944	3/1902	25 Aralık 1944 – Sayı:5888		Cenup demiryollarında fazla mesai yapılması
K/557	13 Aralık 1944	3/1903	27 Aralık 1944 – Sayı:5890		Çengelköy İspirto Fabrikasına el konması
K/558	6 Ocak 1945	3/1995	17 Ocak 1945 – Sayı:5907		Milli Korunma Muhasebe Bürosu kadrosunun

				değiştirilmesi ve tahsisat verilmesi
K/559	10 Ocak 1945	3/2066	25 Ocak 1945 – Sayı:5914	Milli Korunma Mahkemeleri kadrosunun değiştirilmesi ve tahsisat verilmesi
K/560	6 Ocak 1945	3/1996	17 Ocak 1945 – Sayı:5907	Koordinasyon Bürosu ve Ticari Kredileri Tanzim Komitesine tahsisat verilmesi
K/561	6 Ocak 1945	3/1997	16 Ocak 1945 – Sayı:5906	İzmir Kooperatifler Birliğinin aylık mizan ve senelik bilanço göndermesi
K/562	6 Ocak 1945	3/1998	16 Ocak 1945 – Sayı:5906	421 sayılı kararla Dahiliye Bakanlığına verilen tahsisat bakiyesinin iptali
K/563	6 Ocak 1945	3/1999	16 Ocak 1945 – Sayı:5906	Ticaret Bakanlığı teşkilatına tahsisat verilmesi
K/564	2 Ocak 1945	3/2038	25 Ocak 1945 – Sayı:5914	Ticaret Bakanlığına tahsis edilen bazı sermayelerin iptali
K/565	2 Ocak 1945	3/1987	5 Ocak 1945 – Sayı:5897	Tütün piyasasına müdahale için sermaye verilmesi
K/566	8 Ocak 1945	3/2029	18 Ocak 1945 – Sayı:5908	Beyaz un yapılabilmesi ve ekmek istihkakının artırılması
K/567	8 Ocak 1945	3/2030	18 Ocak 1945 – Sayı:5908	Çörek vs. beyaz undan yapılabilmesi
K/568	8 Ocak 1945	3/2031	18 Ocak 1945 – Sayı:5908	Bazı hububat ve bakliyatın tespit edilen fiyatlardan daha ucuza sattırılabilmesi
K/569	15 Ocak 1945	3/2074	30 Ocak 1945 – Sayı:5918	İktisat Bakanlığındaki teşkilatın genişletilmesi
K/570	29 Ocak 1945	3/2092	8 Şubat 1945 – Sayı:5926	Özel bir araca trafiğe çıkma izni verilmesi
K/571	18 Ocak 1945	3/2075	30 Ocak 1945 – Sayı:5918	Sipariş Merkezi Bürosu kadrosunun değiştirilmesi
K/572	12 Şubat 1945	3/2152	19 Şubat 1945 – Sayı:5935	Nebati yağlar hakkındaki 393 ve 546 sayılı kararlara bazı hükümler ilavesi
K/573	22 Şubat 1945	3/2229	9 Mart 1945 – Sayı:5951	Zirai kombinalar kadrosunun değiştirilmesi
K/574	19 Şubat 1945	3/2170	28 Şubat 1945 – Sayı:5943	Sıhhat ve İhtimai Muavenet Bakanlığı, hususi idare ve belediyeler teşkilatında resmi görevi olan doktorların motosikletlerine plaka verilmesi
K/575	5 Mart 1945	3/2237	12 Mart 1945 – Sayı:5953	Sud-kostik zararının fondan ödenmesi
K/576	27 Şubat 1945	3/2205	3 Mart 1945 – Sayı:5946	Özel bir otomobile plaka verilmesi
K/577	15 Şubat 1945	3/2176	21 Şubat 1945 – Sayı:5937	Nebati yağ satışlarının düzenlenmesi

K/578	1 Mart 1945	3/2279	23 Mart 1945 – Sayı:5963	Veremlilerle maden işçisi ekmek istihkakının arttırılabilmesi
K/579	17 Mart 1945	3/2298	24 Mart 1945 – Sayı:5964	Ticaret Bakanlığı emrine verilen mütedavil sermayeler arasında transfer yapılabilmesi
K/580	16 Mart 1945	3/2281	23 Mart 1945 – Sayı:5963	Sinai mamullerin cins ve özelliklerinin tayin ve tespit edilmesi
K/581	5 Nisan 1945	3/2372	13 Nisan 1945 – Sayı:5981	Sipariş Merkezi Bürosu kadrosunun değiştirilmesi
K/582	2 Nisan 1945	3/2371	5 Nisan 1945 – Sayı:5974	Pamuk mevcudunun beyana tabi tutulması
K/583	16 Nisan 1945	3/2424	28 Nisan 1945 – Sayı:5993	Üzüm zararlarının fondan ödenmesi
K/584	19 Nisan 1945	3/2442	28 Nisan 1945 – Sayı:5993	522 sayılı karar gereğince elde edilen primlerden on iki milyon liranın kömür işletmelerine devri
K/585				Bazı özel ulaşım araçlarına plaka verilmesi
K/586	24 Nisan 1945	3/2443	27 Nisan 1945 – Sayı:5992	Kereste fabrikasına el konması
K/587	7 Mayıs 1945	3/2502	11 Mayıs 1945 – Sayı:6003	Belediyelere yardım için Ticaret Bakanlığına ödenek verilmesine
K/588	7 Mayıs 1945	3/2502	12 Mayıs 1945 – Sayı:6004	Kağıt ve Matbuayı Düzenleme Bürosunun İktisat Bakanlığına bağlanması

Ek. F. 3: Söyleşiler

Nazire DEVRİM

Ben genç kızlığa adım attığım devirde bir sürü yoklukla karşılaştım. İlk başta başlıca gıdamız olan ekmeğe karneyle verilmeğe başladı. Kuponlar bir yarım, bir de dörtte bir idi. Ekmeği az yemek için evimizin kiremitli çıkmazı vardı oraya yaygı yayar dilimlediğimiz ekmekleri üzerine koyar kuruturduk. Hatta bazen dörtte bir kuponu yarım kuponun arasına koyup, fırıncıyı kandırırdık. Çok ayıp ama bazı şeyler istemeden yapılıyor.

Şeker yoktu. Yağ yoktu. Pekmezi bulursak onunla iktifa ediyorduk. Mısır unundan annem ekmeğe yapardı. Biz orta halli olduğumuz için yokluk çektik. Zengin kısmının herhalde haberi dahi olmamıştır. Hatırladıklarım bunlar, unuttuklarım ise çoktur.

10 Ağustos 2014

Nazire Devrim

Doğum Tarihi: 4 Nisan 1927

Eğitim Durumu: Çapa Kız Enstitüsü

Melihat ÖZBİL

İkinci Dünya Harbi zamanında biz Çorlu'da oturuyorduk. Babam Belediye Başkanı idi. Savaş nedeni ile Çorlu'da karargah kuruldu. Evimizi askerler kullandı. Biz de Adapazarı'na gittik. Orada 2 sene kaldık.

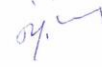
Ekmekleri karneyle alıyorduk. Babam Çorlu'dan gelirken yanımızda bir çuval un getirmişti. Onu çatı katında saklıyorduk. Çünkü evler aranıyor, fazla yiyecekler alıyordu.

Ekmek karne ile veriliyordu. Sümerbank'tan karneyle patiska-basma alıyorduk. Kahve ve çay bulmak çok zordu. Anneler çavdanı kavurup kahve niyetine içiyorlardı. Şeker bulmak da zordu. Şeker yerine kuru üzümle kuru inciri ezip çaya karıştırıyorduk.

Savaş dönemi bizim için zor bir dönemdi.

İstanbul, 14 Temmuz 2014

Melihat Özbil

Doğum Tarihi: 23 Mart 1928

Eğitim Durumu: Çorlu Orta Okulu

Zuhal ULUŞÇUTÖRK

Ben savaş döneminde Adana'da yaşıyordum. Ailem çiftçilik yapıyordu. Bu nedenle biz ekmeklik hububat sıkıntısı çekmedik. O dönemde çiftçi aileler evdeki undan yufka yapar, bunları saçta pişirir ve gerektiği zaman tüketmek üzere saklardı. Annemler ayda bir bu yufkaları hazırlardı. Biz ekmek sıkıntısı çekmedik ama ekmeğin karne ile verildiğini hatırlıyorum. Evimizin karşısındaki fırından karne ile çeyrek ekmek alırdım.

Benim dedemin hayvanları vardı. Bu nedenle süt ve yağ sıkıntısı da çekmedik. Ama fakir aileler çok sıkıntı çektiler.

Bunlar kendi imkanlarımızla ulaşabildiğimiz besin maddeleri idi. Ama paramız olmasına rağmen şeker bulamıyorduk. Çayımızın içine üzüm kurusu, bal ya da pekmez katardık. Şeker yiyemediği için kardeşimin tırnaklarının morardığını hatırlıyorum.

Bir de şunu hatırlıyorum. Sokakta hambeles, murt gibi meyveler satarlardı. Biz de bunları satın alırdık. Ama para yerine evimizdeki un ya da buğdaydan verirdik.

Sümerbank'tan karne ile basma alırdık. Çok uzun kuyruklar olurdu. Uzun süre beklemeye rağmen çoğu zaman mal biter, bekleyenlerin bir kısmı eli boş dönerdi. O dönemde varlıklı bile olsan alacak mal yoktu.

İstanbul, 11 Temmuz 2014

Zuhal Ulusçütürk

Doğum Tarihi: 27 Ağustos 1934

Eğitim Durumu: Ortaokuldan sonra

Adana Kız Enstitüsü

ÖZGEÇMİŞ

1958 yılında İstanbul'da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi İstanbul'da yaptım. 2001 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesinden mezun oldum. Yüksek lisansımı Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda 2003 yılında tamamladım.